

BK
K346J

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000334248

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΩ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

—◆—
(Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Νέας Σιών»)
—◆—

ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΙΕΡΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ
1936

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῃ ΕΚΚΛΗΣΙΑῖ

1. Εὐλογοὶ ἀντιφωνήσεις ὡς πρὸς τὴν συσταθεῖσαν Ἐπιτροπήν.—Τὸ ἔργον τῶν πρωτοπόρων Ἀγιορειῶν Δαπόνιε, Ρουσάνου καὶ Διονυσίου Καλλιπολίτου εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν βιβλίων.

Τῆς παρουσίας περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων διόρθωσιν κινήσεως δυστυχῶς τὸ ἀγιώνυμον Ὅρος δὲν μετέσχεν εἰσέτι, οὔτε δὲ προσεκλήθη πρὸς συγκρότησιν τῆς ἐπὶ τούτῳ συσταθείσης ἐπιτροπῆς. Καὶ ὅμως οἱ Ἀγιορεῖται ἦσαν ἐν προκειμένῳ οἱ μᾶλλον ἐπαῖοντες, ὡς οἱ μόνοι νύκτωρ μεθ' ἡμέραν τοῖς θείοις ὕμνοις σχολάζοντες τερπόμενοι τὴν ψυχὴν· διότι, ἐνῶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης οὔτε κἂν ἀναγινώσκονται οἱ κανόνες, ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθω ψάλλονται ἀπαραβάτως, διπλασιαζομένων καὶ τριπλασιαζομένων πολλάκις τῶν τροπαρίων, συνωδὰ ταῖς διατάξεσι τοῦ Τυπικοῦ. Καὶ ὅμως, ἐνῶ ἡ μήτηρ, κοινὴ πάντων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησία, ἀνέλαβε καὶ ὑπερποντίους πορείας, ἵνα ἀνακαλύψῃ τὸν ἐπαῖοντα πρὸς τὸ ὄντως καὶ μέγα καὶ δυσχερὲς τοῦτο ἐγγεῖρημα, δὲν ἀνεζήτησε παρὰ τὸν οὐδὸν αὐτῆς μεταξὺ τῶν γνησίων αὐτῆς τέκνων, τῶν ἐπὶ τῶν ἀσαλεύτων τούτων βράχων προσπεπαταλευμένων, πιστῶν καὶ ἀκριβῶν τηρητῶν τῶν ἐνταλμάτων αὐτῆς, τὸν ἰκανὸν νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν θεοπνεύστων αὐτῆς βουλευ-

μάτων. Ὁμολογῶ, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐπεπόλασεν ἡ παρατηρουμένη γενικὴ στείρωσις καὶ ἡ φάλαγξ τῶν μεμουσωμένων μοναχῶν ἠραιώθη ἐπαισθητῶς. Οἱ δὲ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν ἀσχολούμενοι μόλις μετροῦνται τοῖς δακτύλοις τῆς δεξιᾶς χειρὸς—ὁ λόγος περὶ δοκίμων ποιητῶν—ἀλλ' ὅπωςδήποτε οὐκ ἐπαύσαντο οἱ Ἄγιορεῖται καλλιεργοῦντες τὴν τοιαύτην ποίησιν καὶ ἀκλινῶς προσκείμενοι καὶ ἀξιοῦσθως θεραπεύοντες τὴν θεοείκελον Μοῦσαν. Ἀπόδειξις ὅτι εἶναι τὸ μοναδικὸν κέντρον τῆς συντάξεως ἀκολουθιῶν καὶ ὕμνων ἐκκλησιαστικῶν¹. Καὶ ὅπως ποτ' ἂν ᾗ, οὗτοι ἐν *medias res* διάγοντες ἀναμφισβητήτως παντὸς ἄλλου αἰσθάνονται κάλλιον τὰ πράγματα. Ἄλλως καὶ τὸν πλουτοῦ τῶν τε ἀρχαίων χειρογράφων καὶ τῶν ἀρχετύπων ἐκδόσεων ἔχουσι πρόχειρον καὶ τὴν παράδοσιν ἀδιάλειπτον καὶ ζοηροτάτην. Τὰ αὐτὰ δύνανται νὰ λεχθῶσι καὶ περὶ τῶν ἀγίων Τόπων, ἐνθα καὶ ἐπιφανεῖς θεολόγοι καὶ ἄνδρες τὰ μάλιστα εὐδοκίμως περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν φιλολογοῦντες διακρίνονται². Οὐδὲ τούτων τὰ ὀνόματα εἶδομεν

1) Βλέπ. Κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκήτης τῶν Κουσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς συνταχθέντα ὑπὸ Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου καὶ ἐκδιδόμενον μετὰ προλεγομένων καὶ πινάκων ὑπὸ Μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου (Paris 1930) σ. 91. Ἡ ἀσκητικὴ βιβλιοθήκη, ἣν ἐξεικονίζει ὁ ἡμέτερος Κατάλογος, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀκολουθιῶν, παρακλητικῶν κανόνων, χαιρετισμῶν καὶ παντὸς εἶδους ἱερᾶς ποιήσεως.

2) Ἀναφέρω τούτων δύο τελευταίας μονογραφίας σπουδαιοτάτας, τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Ἰορδάνου Τιμοθέου Θέμελη, *Τὰ Μηναιῖα ἀπὸ τοῦ ΙΑ' μέχρι τοῦ ΙΙ' αἰῶνος* (ἀνατ. ἐκ τοῦ Ἐκκλ. Φάρου τῆς Ἀλεξανδρείας 1931), αὕτη εἶναι ἡ σπουδαία περίοδος, καθ' ἣν τὰ χειρόγραφα δὲν εἶχον νοθευθῆ, καὶ τοῦ φίλου Διευθυντοῦ τῆς «Ν. Σιῶν» Πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτου Καλλίστου, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ Τριφδίου, τὸ σχέδιον καὶ ὁ καταρτισμὸς αὐτοῦ, «Ν. Σιῶν» τόμ. ΚΘ' 1934 σ. 44 ἐ.* (ἐξακολουθεῖ). Τοιαῦται ἐργασίαι τιμῶσιν ὄντως τὴν Ἀγιοταφικὴν ἀδελφότητα.

μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς. Ἴσως ἐπηρέασαν τὴν τῶν ἀρμοδίων κρίσιν οἱ φωνασκοῦντες καὶ περὶ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα θορυβοῦντες, ἀλλ' οὗτοι δὲν εἶναι πάντοτε οἱ δοκιμώτεροι. Ἴνα προλάβωμεν πᾶσαν δυσμενῆ τροπὴν τοῦ ζητήματος καὶ ἀναπότρεπτον κακόν, τολμῶμεν νὰ ἐκφέρωμεν τὴν ταπεινὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην, προτάσσοντες τὸ ἱστορικὸν τῆς πολυθρυλήτου ταύτης ὑποθέσεως. Πρώτη καὶ λυσιτελεῖς ἀπόπειρα περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν τῆς Ἐκκλησίας βιβλίων, ἣτις εἶχεν ἐπὶ τοῦ Οἴκουμενικοῦ θρόνου ἱστάμενον τότε σοφὸν Πατριάρχην, τὸν ἀπὸ Σιναίου *Κωνσταντίου*, εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ ἐγκρίτου Ἀγιορείτου *Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ* τῷ 1832 ἀρξαμένη ἔκδοσις τῶν Μηναιῶν καὶ περατωθεῖσα τῷ 1843¹. Καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ἀποτελεῖ σπουδαῖον σταθμὸν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματολογίαν καὶ ἔπαινον τῆς ἀτομικῆς ἐν Ἑλλάδι πρωτοβουλίας. Ἀλλ' ἢ γένεσις τῆς ιδέας ταύτης, τῆς ἀνακαθάρσεως δηλονοῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ἔχει τὴν ἱστορίαν αὐτῆς καὶ τὰς ἀπαρχὰς εὐρίσκομεν ἐν Ἀθῶν. Δὲν ἀνατρέχω εἰς παλαιότερους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος χρόνους· διότι οἱ Ἀγιορεῖται ἐποιοῦντο χρῆσιν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις χειρογράφων διορθουμένων ἐκάστοτε καὶ δὲν ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῶν ἐντύπων βιβλίων. Ἐν τῇ μεγίστῃ Λαύρᾳ ἔτι καὶ νῦν ἐξακολουθεῖ ἡ παλαιὰ συνήθεια, ἀποστρεφόμενων ὡς εἰκὸς τῶν ἐντύπων οὐ μόνον ἔνεκα τῶν ἀνυπολογίστων σφαλμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν συνάδουσι τῇ τυπικῇ τῆς μονῆς διατάξει, καθ' ἣν πολλαπλοῖ τε καὶ ἐπιπεφορτισμένοι εἰσὶν οἱ ὕμνοι καὶ ἄλλως πως διατεταγμένοι². Τοῦτο ἄλλως

1) Δηλ. ὁ Βαρθολομαῖος ἤρξατο τῆς διορθώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἀπὸ τοῦ 1832, ὅτε ἐγένετο αὐτῷ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πρότασις καὶ ἀμέσως τὸ αὐτὸ ἔτος ἐξέδοτο τύποις τὸ Ὁρολόγιον, τὸ 1836 τὸ Πεντηκοστάριον ἐν Βενετίᾳ καὶ τὸ 1843 τὰ Μηναιᾶ, ὧν ἡ ἀναδιώρησις διήρκεσεν οὐχὶ πλέον τῶν 2 ἐτῶν, εἶτα ἐπηκολούθησεν ἡ ἔκδοσις τοῦ Τριφδίου καὶ Εἰρημολογίου κλπ.

2) Τὰ νῦν ἐν χρήσει ἐν τῇ Λαύρᾳ Μηναιᾶ κτλ. εἶναι γεγραμ-

ἐγένετο καὶ ἐπινεύσει τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας. «Τὰ ἱερὰ μοναστήρια, φυλάττοντα κατὰ χρέος ἀπαραίτητον τὰ ἀρχαῖα τυπικὰ ἢ καὶ αὐτὰ τὰ κτιτορικὰ ἕκαστον, ἀκολουθοῦσιν ἀπαράβατως τὰς ἰδίας τάξεις, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὄρισται διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς μοναστάς, οἵτινες καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἡμερονυκτίου ἐν προσευχαῖς μακραῖς, κατανυκτικαῖς τε δεήσεσι καὶ ὀλονύκτοις ἀγρυπνίαις διανύουσιν, ὑψηλότερον τοῦ κοσμικοῦ βίου διάγοντες»¹. Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ λειτουργία τῆς περιπύστου Ἀθωνιάδος Ἀκαδημείας ἐδημιούργησε ζωηρὰν φιλολογικὴν κίνησιν ἐν Ἀθῶν καὶ ὁ αἰὼν οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὁ χρυσοῦς ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶν². Ἡ τοιαύτη κίνησις ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ τοῦ ἐγχειρήματος τούτου ἐπελήφθη ἀνὴρ, εἶπερ τις καὶ ἄλλος πρὸς τοῦτο ἰκανώτατος, ὁ Καίσαριος Δαπόντες Ξηροποταμηνὸς (μετὰ ζήλου καὶ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν ἀσχοληθεὶς), ἐτοιμάσας ἀνακεκαθαυμένην καὶ συμπληρωμένην, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου δηλοῦται, ἔκδοσιν, σωζομένην ἐν τῷ Ξηροποταμηνῶ κώδικι 249:

«Μηναιὸν τοῦ Σεπτεμβρίου περιέχον τὴν πρέπουσαν ἀκολουθίαν μετὰ τῶν ἀναγκαίων διορθώσεων καὶ συμπλη-

μένα πρὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, τινὰ δὲ ὀλίγον νεώτερα, χειρὶ τοῦ διασήμου τυπικαρίου Κυπριανοῦ μοναχοῦ ἐπὶ παχέος καὶ σκληροῦ δίκην μεμβράνης χάρτου.

1) Πρόλογος πρὸς τὸν ἀναγνώστην τῆς παρουσίας ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν ὑπὸ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ σ. ιβ'. Δυστυχῶς ὁ λαμπρὸς οὗτος πρόλογος εἰς τὸ Μηναιὸν τοῦ Σεπτεμβρίου ὑπάρχων εἰς πάσας τὰς ἐκδόσεις τῶν Μηναιῶν τοῦ Βαρθολομαίου ἀφηρέθη ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῶν Ἀθηνῶν.

2) Τὸ τοιοῦτον ἀποδεικνύομεν εἰς μονογραφίαν ἡμῶν ὀσονούπω δημοσιευθησομένην σὺν Θεῷ ἀγίῳ ὑπὸ τὸν τίτλον Κύριλλος προηγούμενος Λαύρας ὁ Ἄγιορείτης.

ρώσεων εἰς αὐτὸ διεφθαρμένον ὄν καὶ ἐλλειπὲς τῶν ἐκ *Καισαρίου Δαπόντε* γενομένων, νεωστὶ τυπωθὲν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν . . . καὶ τὰ ἐξῆς»¹ φ. 1—328.

Ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει περιέχεται καὶ τῶν ἐξῆς ἢ διόρθωσις βιβλίων:

«Ἐναρξίς σὺν Θεῷ τῆς τε Ὀκτωήχου καὶ τῆς Παρακλητικῆς» φ 329—445. Φρονῶ, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ Δαπόντε δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸν Βαρθολομαῖον καὶ πιθανὸν ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἐχρησιμοποίησεν αὐτήν, ὡς ὁ λόγος δηλώσει². Ὅτι ὁ Δαπόντες ἰδιαζόντως ἠσχολεῖτο περὶ τὸ θέμα τοῦτο καὶ κατετήκετο βλέπων τὰς κῆρας καὶ τὴν τερθρείαν τῶν τετυπωμένων Μηναιῶν, μαρτυροῦσι τὰ ἐξῆς, ἅπερ γράφει ἐν τῇ ἀνεκδότῳ «Βίβλω βασιλειῶν» ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καταστραφείσης μεγάλης βιβλιοθήκης ἐπὶ *Βασιλίσκου* καὶ τῆς περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιβλίων διαφορᾶς τῶν συγγραφέων εἴτε τῆς διαφθορᾶς τῶν ἀντιγραφῶν:

Δεύτερον εἶναι ἀμαθεῖς καὶ κάνουσι μυρία
λάθη, καὶ καταφθείρουσι τὰ μαῦρα τὰ βιβλία.
Τρίτον δὲν τὰ στοχάζονται δὲν τὰ ξαναπερνοῦσι
μαζὶ μὲ τὸ πρωτότυπον, καὶ εἴζι τὰ χαλνοῦσι.
Νὰ τοὺς χαλάσῃ ὁ Θεὸς καὶ νὰ τοὺς ἐκδικήσῃ
κιᾶλλοῦ ἐγὼ περὶ αὐτῶν εἶχα σᾶς ὁμιλήσει³.

1) Σπ. Λόμπρον, Catalogue of the greek Manuscripts on Mount Athos, Cambridge 1895, σελ. 218. Ὁ τίτλος σαφέστερος παρὰ τῷ φίλῳ προηγουμένῳ Εὐδοκίμῳ Ξηροποταμηνῷ «Μηναιᾶ τῶν 12 . . . » (Κατάλογος ἀναλυτικὸς κτλ. Θεσσαλονίκη 1932, σ. 125). Ἀμφότεροι οὗτοι ἀγνοοῦσιν ἂν ἐξεδόθησαν καὶ βεβαίως δὲν ἐξεδόθησαν τοῦλάχιστον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δαπόντε.

2) Τὴν πληρεστέραν τοῦ Δαπόντε βιογραφίαν συνέγραψεν ὁ Αἰμ. Legrand, *Frédéric Legrand*, τόμ. I, Paris 1881.

3) Βλ. ἑτέρους στίχους ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος, Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, *Τὸ μωρὸν ἄλας* κτλ. Θεσσαλονίκη 1933, σελ. 13—14.

Δὲν τὰ ξαναδιαβάζουσιν, ὅποῦ νὰ διορθώσουν
τὰ λάθη, καὶ τὰ λείποντα νὰ τὰ ἀναπληρώσουν.....
Βιβλίον ὅποῦ γίνεται μόλις εἰς ἓνα χρόνον
μὲ τόσην ἐπιμέλειαν, μὲ κόπον καὶ μὲ πόνον,
εἰς ἓνα μῆνα τὸ χαλᾶ, εἰς ἑβδομάδα μίαν
ὁ ἀσεβῆς ἀντιγραφεὺς χωρὶς λύπην καμμίαν.
Μιλῶ ἐδῶ ἔτιζι σκληρά, γιατί βλέπω μυρία,
ὅποῦ διέφθειραν αὐτοὶ ἁγίων μας βιβλία,
καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας μας μηναῖα, συναξάρια
καὶ τὰ λοιπὰ τὰ γέμισαν λάθη, φθοραῖς καντάρια.
Εἶναι δὲ πάλιν μερικοί, ὅποῦ τὰ διορθώνουν
τάχατες, ὅμως τὰ χαλοῦν αὐτὰ καὶ τὰ τυφλώνουν¹.

Μετὰ τοῦ Δαπόντε ἤκμαζεν ἐν Ἀθῶν καὶ ὁ πολὺς *Εὐ-
γένιος ὁ Βούλγαρις*, ὅστις συνέγραψε τὴν σοφὴν Πραγμα-
τεῖαν περὶ μουσικῆς, ἐν ἣ καὶ ἐρμηνεῖαν ἄλλων τε καὶ τῶν
ῥωματικῶν ὄρων μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἐμβριθείας, καὶ
περὶ τοῦ Δύναμις πρὸς τὸν Θεοτόκην δι' ἐπιστολῆς ἀπαν-
τήσας².

Τὰ αὐτὰ προλαβὼν τὸν Δαπόντε ἔγραψε καὶ ὁ πολὺς
Παχώμιος ὁ Ρουσάνος, ἕτερος φιλολογῶν Ἀγιορείτης καὶ
οὗτος. Πρῶτος, ὣν ἴσμεν, ἐπέστησε τὸν νοῦν ὁ Παχώμιος
εἰς τὰ τελούμενα ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τῶν μονῶν τοῦ ἁγίου
Ἵθρου, ἅπερ πολλὴν ἀκοσμίαν καὶ σύγχυσιν προξενούσιν·
ὡς π.χ. ἡ τοῦ κανονάρχου μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν
ἕτερον χορὸν κ.τ.τ.³ Ὁ εἰς ἄκρον ζηλωτῆς οὗτος μοναχὸς

1) Ἐκ τοῦ Ξηροπ. κώδικος 254, παρὰ Σ. Λάμπρω, Νέος Ἑλ-
ληνομ. τόμ. Β', 338.

2) Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀν. Δημητρακοπούλου ἐν «Ἡμέ-
ρα» καὶ ἰδιαιτέρως τῷ 1868 καὶ ἐν «Σωτήρι», Ἀθῆναι 1869, τόμ.
ΙΒ' 358—382.

3) Κανέλλου Σπανοῦ, Γραμματικὴ κτλ.—Παχωμίου Ρουσάνου,
Κατὰ τῶν χυδαῖζόντων καὶ αἰρετικῶν καὶ ἄλλα αὐτοῦ τινα, ὑπὸ Ἰω-

ἦν εἰς τῶν προδρόμων, ὅστις διεκήρυξε τὰς πλημμελείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ ἀποτεινόμενος «πρὸς τοὺς ἐν Βενετία χαλκογραφεῖς» γράφει: «ἔστι δὲ ὁ λόγος περὶ βιβλίων, εἰς ὃν ἡ χρεία κατήγαγεν, ὅτι Κελτογαλάτας μὲν, Ἴταλούς τε καὶ Γερμανοὺς μετ' ἐπαίνου θαυμάζομεν, ὅτι τὴν ἔκπαλαι πεσοῦσαν σοφίαν, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, ἀμελεία μὲν ἡμῶν, ἐπηρεία δὲ τοῦ δαίμονος, ἀνεγεῖραι σπουδάζουσιν, ἥκιστα δὲ Γραικοὺς, εἰ μὴ καὶ ψέγομεν ἐν τούτῳ, ὅτι καταβάλλουσι μᾶλλον ἢ ἀνορθοῦσι. Καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα οὐδ' ἀποδείξεως ἄξια . . . ἃ δὲ περὶ τὴν Βενετίαν, ἐπεὶ καὶ πηγὴ δοκεῖ πως τῶν καθ' ἡμᾶς εἴτε καλῶν εἴτε κακῶν, παραγυμνῶσαι μικρὸν εἰς καταρτισμὸν δεῖ. Καὶ τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ καὶ μᾶλλον τὰ καθόλου καὶ ἀρχτικὰ τῆς καθ' ἡμᾶς Γραφῆς ἐν πολλοῖς εἰς τέλος διημάρτηται . . . τί δ' ἔσθ' ὃ φημι; Ὅτι χιλίων βιβλίων καὶ μυρίων τυπουμένων, ἐν τοῖς αὐτοῖς χωρίοις τὰ σφάλματα, διὸ οὐδέ τινα διόρθωσιν δι' ἀλλήλων γενέσθαι δυνατόν, ὡς διὰ τῶν διὰ χειρὸς γραφομένων. Ἄλλ' ἔστω ὅτι ταῦτα ἐνὸς τύπου, τί δὲ καὶ τὸ κωλύον διάφορα εἶναι τὰ πρωτότυπα καὶ ἀντίγραφα, ἵν' ἢ καὶ τὰ τυπούμενα οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς διημαρτημένα, καὶ ἐν τῇ Σοφίᾳ διὰ παραδείγματος εἰπεῖν ἡμάρτηται, ἀντὶ ὀριστικοῦ ρήματος ἀπαρέμφατον, καὶ ἀντὶ ὀνόματος σύνδεσμος τεθείς· ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν «καὶ ρεμβασμὸς ἐπιθυμίας μεταλλεύει νοῦν ἄκακον» μεταλλεύειν οὖν κατὰ διάστασιν τῶν στοιχείων διὰ τοῦ πνεύματος εἴρηται· καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν «ἀρεστὴ γὰρ παρὰ Κυρίῳ ἢ ψυχὴ αὐτοῦ» ἀρεστὴ κακῶν, ὧ τῶν κακῶν. Οὕτω κἀν τοῖς Ὁρολογίοις, ἀντὶ τοῦ λέγειν «ζῆν ἐναρέτως με

άννου Βασιλινοῦ, Τεργέστη 1908, σ. 61. Καὶ τὴν κρατοῦσαν ἐν Ἀθῶν ἀμάθειαν καὶ τὴν κατὰ τῶν λογίων κακεντρέχειαν τῶν μοναχῶν σφόδρα ἐκαυτηρίασεν ὁ Ρουσάνος (βλ. αὐτ. 71—75), ἀλλὰ δυσιυχῶς εἰς ὧτα μὴ ἀκουόντων ἐλάλει.

ἀεὶ Πρόδρομε Χριστὸν ἐκδυσώπει», ζωὴν ἐναρέτου, καὶ τὰ ἐξῆς »¹.

Διόρθωσιν καὶ ἀνακάθαρσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐπὶ τῇ βράσει τῶν Ἀγιορειτικῶν κωδίκων ἐποιήσατο καὶ ὁ ἱερομόναχος Διονύσιος Καλλιπολίτης ὁ ἐν τῇ σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας τὸν διάυλον διανύσας καὶ περὶ οὗ οὐδεὶς τῶν τῶ θέμα τοῦτο πραγματευσαμένων ἀνέφερε. Μεταφέρομεν ὅσα γράφει ὁ Ζαβίρας: «οὗτος ἰδὼν τὰ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις φερόμενα λάθη ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων περὶ τὸ αψοζ' (1777) ἔτος ἠρεύνησε τοὺς ἀρχαίους κώδικας τῶν μοναστηρίων καὶ ἐδιώρθωσε πάντα τὰ λάθη καὶ τὴν διόρθωσιν ἐξαπέστειλε τῷ τότε πατριαρχεύοντι Σωφρονίῳ, ἵνα διὰ προσταγῆς αὐτοῦ τεθῶσιν ἐν τοῖς τύποις καὶ ἀφεθῶσι τὰ ἐσφαλμένως φερόμενα. Κεῖται ἡ διόρθωσις αὕτη τὰ νῦν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Ξηροποτάμου καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ»².

2. Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός. —Οἱ κύριοι τοῦ ἔργου αὐτοῦ συντελεσται Δωρόθεος ὁ Βουλισμᾶς καὶ Ἀνδρέας ὁ Ἰδρωμένος. —Ἡ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ τοῦ Ἰδρωμένου δρᾶσις.—Τίς ὁ Βουλισμᾶς; Τί γράφει περὶ αὐτοῦ Κύριλλος ὁ διδάσκαλος τῆς Ἀθωνιάδος; —Αἱ ὑποσημειώσεις τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου.

Μετὰ τὰ προεισαγωγικὰ ταῦτα εἶπωμεν περὶ ὧν ὁμιλεῖ αὐτὸς ὁ Βαρθολομαῖος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου συντελεστῶν. Καὶ πρῶτος εἶναι ὁ τότε διαπρεπῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας ἱεροκῆρυξ Δωρόθεος Βουλισμᾶς ὁ Ἰθακήσιος. Κατ' ἀρχὰς ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἐργασίας τούτου ἐκ τῶν σημειώσεων, παραχωρηθεισῶν αὐτῷ παρὰ τοῦ Πα-

1) Αὐτόθι, σ. 115—16. Ὁ δ' ἀπὸ Σιναίου Κωνσταντῖος ἐπιτίθεται κατὰ τῶν δυτικῶν ἐκδοτῶν τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ὡς διαστρεβλωτῶν (Ἐλάσσονες διατριβαί, σελ. 447).

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 286.

τριαρχου Κων]πόλεως *Ἀντίμου τοῦ Ε'* καὶ σαγηνευθεὶς ἔπειτα ἐφρόντισε καὶ ἐγένετο κάτοχος τῷ 1839, ὅτε ἐδίδασκειν ἐν τῇ καὶὰ Φανάριον θεολογικῇ σχολῇ, τῶν διορθωθέντων ὑπ' αὐτοῦ Μηναίων, περὶ ὧν γράφει τὰ ἐξῆς: «Αἱ σημειώσεις αὐται ἢ μᾶλλον εἶπεῖν αἱ διορθώσεις τοῦ Δωροθέου δὲν ἦσαν εὐκαταφρόνητοι καὶ ὁμολογῶ, ὅτι ὠφελήθην ἐξ αὐτῶν μεγάλως· ὅτι ὅμως εἶχον καὶ ἐλαττώματα πολλά, οὐδὲ τοῦτο πρέπει ν' ἀποσιωπήσω. Ἀληθῶς ὁ ἐλλόγιμος οὗτος ἀνὴρ, ἀξιώταινος διὰ τὴν εἰς πολλὰ βαθεῖαν κρίσιν του, ἀλλ' ἀνθρώπος ὦν καὶ μηδὲν ἔχων ἄλλο μέσον βοηθητικόν, εἰ μὴ αὐτὴν μόνην τὴν κρίσιν του, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ μαντεύσῃ τὰ πάντα πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς γνησίας τοῦ ὑμνογράφου καὶ λέξεως καὶ ἐννοίας· καὶ οὕτως ἡ νομιζομένη τῶν ἡμαρτημένων διορθώσεις αὐτοῦ ἔμεινε πάλιν ἀμάρτημα, ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου»¹. Ἐν παρόδῳ μόνον ἀναφέρει τὸν δεύτερον συντελεστὴν *Ἀνδρέαν τὸν Ἰδρωμένον Πάργιον*, καθηγητὴν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημείας· «ἀλλ' οὐδὲ τοῦ γέροντος Ἰδρωμένου αἱ σημειώσεις, οὔσαι μερικαί, ἠδύναντο νὰ μὲ ὠφελήσωσι κατὰ πάντα»². τόσον μόνον! Κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ³, ἀφοῦ καὶ πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἔδρασεν ὁ πολυῖδμων καὶ δραστήριος οὗτος, ἠθέλησε νὰ προσφέρῃ τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας αὐτοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνετέλεσε μὲν ὡς μέλος τῆς ἐν Κερκύρα τῷ 1819 συσταθείσης Βιβλικῆς Ἐταιρείας εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἀγίων Γραφῶν, αὐτὸς συλλαβὼν πρῶτος καὶ τὴν ἰδέαν τῆς εἰς τὸ Ἀλβανικὸν μεταφράσεως αὐτῶν, δογματίζων, «ὅτι ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις παντὶ εὐσεβοῦντι καὶ πρὸς Θεὸν τὴν ψυχὴν ἀνατείνοντι πλέον ἢ ὅσον τροφὴ σώματι»· κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀπεσύρθη τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας «ἐνασχολούμενος εἰς ἔκθεσιν τῶν κριτικῶν ἐπιστῆσιων αὐτοῦ πρὸς διορθώσιν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἐκ τῶν

1) Πρόλογος, ἐνθ' ἄνωτ. η' καὶ προσάγει τινὰ παραδείγματα.

2) Αὐτ. σ. ι'. Περὶ τοῦ Ἰδρωμένου βλ. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστριτῆς ὁ μεταφραστὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν. Αἱ ρυσεὶς τῆς Ἀλβανικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης καὶ ἡ Ἀκαδημία τῆς Μοσχολέως, Ἀθῆναι 1935, σ. 27 ἐξ.

3) Οὗτος ὁ γνωστὸς μεσαιωνοδίφης Ἰωάν. ὁ Ρωμανός

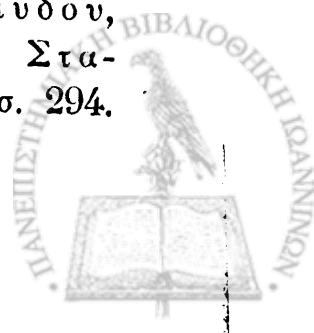

πολλῶν ἀμαρτημάτων, ὧν ἔγεμον, κατὰ παραδρομὴν ἢ ἀμάθειαν τῶν πάλαι ἀντιγραφῶν καὶ ἄπερ καὶ ριθμὸν καὶ καλλονήν, πολλαχού δὲ καὶ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν διέφθειραν τῶν ἱερῶν ἀσμάτων. Τὰς ἐπιστasiaς ταύτας δι' ἐπιστολῆς ἀπὸ Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1838 πρὸς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον ἀνέθηκε τῇ ἐν Κων]πόλει μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Ἐκ τούτων ὠφελήθη Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, ὡς ὁμολογεῖ εἰς τὴν ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ γενομένην πέμπτην ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου Ὁρολογίου . . . »¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν Ἐνετίᾳ Ἀρχιμανδρίτης Σπυρίδων Ζερβός οὐκ ὀλίγον ἐπωφελήθη ἐκ τῶν σημειώσεων τοῦ Ἰδρωμένου εἰς τὴν ἐν ἔτει 1858 ἔκδοσιν τῆς Παρακλητικῆς, ὡς βλέπομεν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ Ἦν δὲ πρὸς τούτοις καὶ ποιητὴς πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ κανόνων². Τοιοῦτος ὁ Ἀνδρέας Ἰδρωμένος, ἀλλὰ μήπως ὁ Βουλισμᾶς ἦν ὑποδεέστερος αὐτοῦ; Δυστυχῶς ἐλαχίστως γραμμᾶς ὁ τύπος γνωρίζει ἡμῖν περὶ αὐτοῦ. Οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἐκφράζονται μετὰ μεγάλου θαυμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ περὶ τοῦ Δωροθέου, ὅστις ὡς ἱεροκῆρυξ περιοδεύων ἦν τοῖς πᾶσι σχεδὸν γνωστός, κηρύξας τὸν θεῖον λόγον καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Βιέννῃ καὶ ἄλλαχού³. Τὸ

1) Πανδώρα, τόμ. ΚΑ', Ἀθῆναι 1871, σ. 507.

2) Ὁ Ἰδρωμένος ἔγραψεν ἔμμετρα ἔργα καὶ ἐπιγράμματα εἰς πάντα τὰ εἶδη τῆς ἀρχαίας ποιήσεως καὶ ἐχειρίζετο ὡς ὀλίγοι τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα πλὴν ἄλλων συνέθετο: τρεῖς παρακλητικούς κανόνας δι' ἰάμβων εἰς τὴν Θεοτόκον 1785 καὶ ὀκτώ Παρακλητικούς 1786, λιτὴν καὶ κανόνα τοῦ ἐν Πάργῃ θαύματος τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου (ἐξεδόθη μετὰ τῆς ἀκολουθίας ἐν Κερκύρᾳ 1857), ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου Ἀνδρέου τοῦ ἐρημίτου (Βενετία 1807), στιχηρὰ εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Διονύσιον καὶ τὸν Ἀπόστολον Κάρπον καὶ τὸν ἅγιον Ἰσαυρον.

3) Ἐν Ποσσονίῳ τοὺς Οὐγγαρίας ἐξέμαθε καὶ τὴν Λατινικὴν καὶ ἐξέδοτο τύποις ἐν Λειψία τὰ ἅπαντα Νικηφόρου Βλεμμύδου, Σάθ. Νεοελ. Φιλολ. 613. Περὶ τῶν κηρυγμάτων αὐτοῦ βλ. Σταματιάδου, Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, Ἀθῆναι 1869, σ. 294. Ἐκήρυξεν ἐν Ἀθήναις 29 Δεκεμ. 1776.

ὄνομα αὐτοῦ φέρει ἐν τῇ προμετωπίδι τῆς ἀκολουθίας τῶν ἁγίων Μανουήλ, Σαβέλ καὶ Ἰσμαήλ: «ἐρανοσθεῖσα μὲν φιλοπόνως παρὰ *Μανουήλ Μάνου* τοῦ Βυζαντίου . . . ἐπιμελῶς δὲ διορθωθείσα . . . καὶ ἀκριβῶς ἐπιθεωρηθεῖσα παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου καὶ σοφολογιωτάτου διδασκάλου καὶ ἱεροκήρυκος τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου *Δωροθέου Βουλισμᾶ*», Βιέννη, 1803. Ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἄρχοντα μέγαν Λογοθέτην τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας Ἀλέξ. Μάνον προτασσομένης ἐπιστολῆς τοῦ *Βουλισμᾶ* μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναθεώρησιν τῆς ἀκολουθίας ἀποσπῶμεν τάδε: «Καθάπερ γὰρ τις σοφὴ καὶ ἐργάτις τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας μέλισσα, τῷ τοῦ νοῦς ἐπιπᾶς περὶ τοῖς πολυανθέσι τε καὶ μυριπνόοις τῶν θείων ἄσματογράφων δένδροις καὶ τὰ κάλλιστα ἐκεῖθεν ἀπομαζάμενος, τὰ ὑπὲρ μέλι, γραφικῶς εἰπεῖν, καὶ κηρίον ἐποίησεν ἄσματα· ἅπερ τῇ ἐτησίῳ τῶν Ἁγίων μνήμῃ, ἐν τε τῷ μικρῷ καὶ μεγάλῳ Ἑσπερινῷ καὶ τῷ Ὁρθρῷ, παννυχίοις ἄδουσαι σιάσεσιν ὁ παννυχιστὴς ἐτυπώσατο, βιογραφίαν τε τούτων συγγράψας καὶ βραχὺ ἐγκώμιον πλέξας, ἀναγνώσεως ἕνεκα· ἧς χάριν καὶ τὸν τοῦ ἐκ Κρήτης νέου μάρτυρος Μανουήλ βίον προστέθεικε· τελευταῖον δὲ Κανόνα πρὸς τοὺς Ἁγίους ψάλλεσθαι παρακλητικὸν ὁ φιλομάρτυς ἠρμόσατο. Ἐν πᾶσι τούτοις οὔτι περιττὸν ἐστὶν εὐρεῖν ἢ ἐλλείπον τῶν ἐν ταῖς μεγάλαις τυπομένων ἑορταῖς τῶν Ἁγίων καὶ πανηγείρεσι (sic)· καὶ ὡς χαριστηρίοις λόγοις τε καὶ ᾠδαῖς καὶ ταῖς πρὸς τοὺς ἐπιδεδεῖς εὐποιΐαις ἑορτάζειν τε καὶ παννυχίζειν ἐπὶ τῇ τῶν εἰρημένων μαρτύρων μνήμῃ λαμπρῶς ὁ λαμπρὸς μὲν τῷ τῷ γένει, λαμπρότερος δὲ τῇ τῶν δογμάτων ὀρθότητι καὶ τοῖς λαμπροῖς τῆς πίστεως ἔργοις, λαμπρότατός τε καὶ εὐγενέστατος κύριος Μανουήλ Μάνος ἠρμείσατο, ἵνα συνώνυμος τῷ Ἁγίῳ ἀναδειχθῆ ἢ Μανουήλ κατὰ πρόθεσιν, ὡς οἶόν τ' ἀγωνιζόμενος καὶ πρᾶξιν. Συγκαλεῖ δ' οὕτως ἑορτάζειν οὐ τοὺς τῷ Ἁγίῳ μόνον Μανουήλ ὁμωνύμους, ἀλλὰ καὶ

πάντας τοὺς χριστιανύμους, εὖ εἰδώς, ὅτι καὶ διὰ παντὸς βίου οὕτω δεῖ ἐορτάζειν. Ὅντως θείου ἅπαντα πόθου πλήρη καὶ εὐλαβείας καὶ ζήλου καὶ χάριτος τὰ περὶ τῆς ἐτησίου τῶν Ἀγίων μνήμης ὑπὸ τοῦ φιλομάρτυρος συγγενοῦς σπουδασθέντα. Εἰμί δὲ τῆς ὑμετέρας φιλίου εὐγενείας κτλ.»

Ἐποτοπάζω, ὅτι τὸν τοιοῦτον θεάρεστον ἐπὶ τῆ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων σπουδῇ καὶ διορθώσει ἔρωτα ἐνεπνεύσθη ὁ Βουλισμᾶς διατρίψας ἐν τῷ τοῦ Ἁθωνος Ὄρει καὶ κατηρτίσθη ἐνταῦθα ἀραρότως πρὸς τὸ ἔργον· τοῦτο ἄλλως καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς στενῆς σχέσεως, ἣν, ὡς ὀψόμεθα παρακατιόντες, εἶχε πρὸς Ἀγιορείτας τὰ αὐτὰ ἐργαζομένους, καὶ ἐκ τῆς μετ' αὐτῶν μάλιστα συνεργασίας. Διήθυνε τότε τὴν Ἀθωνιάδα σχολὴν εἰς τῶν διπρεπῶν μαθητῶν τοῦ Βουλγάρεως Κύριλλος ὁ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων¹. Οὗτος δεινῶς καίπερ πάσχων ἐκ ποδαλγίας, ἀλλὰ κληρονομήσας τὸ ζώπυρον τοῦ περικλεοῦς διδασκάλου αὐτοῦ, εἰργάζετο καὶ ἐμόχθει πρὸς ἀνύψωσιν τῆς σχολῆς εἰς τὴν πρῶην αὐτῆς περιωπὴν, ἔχων σύνδρομον ἐν παντὶ καὶ τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἣτις εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τοῦτο εἰς Ἁθῶνα τὸν μουσόληπτον ἐπίσκοπον Σιαγῶν Παῖσιον ὡς ἔξαρχον. Οὗτος κατώρθωσε νὰ πείσῃ καὶ τὴν ἱερὰν Κοινο-

1) Βλ. Ζαβίραν, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 325 καὶ πλείω ἐν τῷ περιοδικῷ Ὅμηρος, ἔτος Ε' 1877: Κύριλλος ὁ ἐκ Φουρνῶν διδάσκαλος ὑπὸ Ι. Δ. Α. σ. 501—502. Ἦν δὲ οὗτος καὶ πνευματικὸς τοῦ κοινοῦ τοῦ ἁγίου Ὄρους διαμένων ἐν τῷ Λαυριωτικῷ κελλίῳ τῆς Παναγίας ἐν Καρναῖς· φέρεται δὲ διδάσκων μετὰ τὸ 1770 (Ἐκκλ. Ἀλήθ. Γ' σ. 697). Προλαβόντως λέγομεν, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου λεγόμενα περὶ τοῦ Βουλισμᾶ δὲν εἶναι κενὴ φρασεολογία. Μαρτύριον τῆς περὶ αὐτοῦ ἀγαθῆς ὑπολήψεως ὡς λογίου καὶ σοφοῦ ἔστω καὶ τόδε, γεραῖρον τὸν Βουλισμᾶν. Χριστοφόρος Ἀγιορείτης ὁ Προδρομίτης τῷ 1800 ἐξέδοτο τὸ Κανονικόν, ὅπερ γενόμενον ἀντικείμενον σφοδρῶν ἐπὶ Συνόδου συζητήσεων καὶ ἀνακρίσεων παρεπέμφθη πρὸς αὐτόν, ἵνα ἔγκυρον ἀποφανθῇ γνώμην. Ἡ ἔκθεσις

τητα διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς σχολῆς¹. Μικρὸν πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου ὁ εἰρημένος ἱερομόναχος *Κύριλλος* ἀνέλαβε νὰ σαγηνεύσῃ τὸν *Βουλισμᾶν* νὰ ἔλθῃ νὰ διδάξῃ εἰς τὴν σχολήν. Τὴν ἐπιστολὴν διανθίζουσι μυριοὶ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια πρὸς τὸν πεπνυμένον ἱεροκῆρυκα καὶ δύναμις λόγου καὶ χάρις Ἀττικῆ, ὑπενθυμίζουσα τὴν πρὸς τὸν ἱεροδιάκονον *Κυπριανὸν* περίφημον τοῦ *Εὐγενίου* προσκλητικὴν², καὶ περιγράφας ὁ φιλογενῆς ἐκεῖνος διδάσκαλος τὴν ἀξιοθρήνητον κατὰστασιν τῆς σχολῆς, «ἐν ἣ Ἐυγένιοι καὶ Νεόφυτοι μετὰ κλέους ἐδίδασκον καὶ ἑκατοντάδες μαθητιῶντων διψάδες ἐδιδάσκοντο, συρρεόντων εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ τετραμεροῦς κόσμου, οὐχ ἦττον ἢ περ οἱ πάλαι εἰς τὰς χρυσᾶς λεγομένας Ἀθήνας, ἄλλας Ἀθήνας ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καὶ ταύτην χρηματίσασαν», ἐπάγεται: «ἔγρεο, λοιπόν, διδάσκαλε ἱερέ τε καὶ σοφέ, ζηλώσας ἔγρεο καὶ χεῖρα ἐπίδος τῇ κειμένῃ, χεῖρα τὴν σαυτοῦ καὶ δυναμένην καὶ εὐφυῶς κινουμένην, καὶ τὸν πάλαι περιφανῆ καὶ περίχρυσον ἐκεῖνον κόσμον περίβαλε τὴν τέως ρακώδη Γενοῦ ἀμέλει τοι σωτὴρ αὐτῆς, ζώσας ὡσπερ ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου καὶ ἀνακομβώσας τὴν μίαν μὲν οὔ, ἄμφω δὲ τὸ χεῖρε· εὗ γὰρ οἶδα (ἀλλὰ καὶ πάντες) ὅτι διὰ σοῦ καὶ τῆς σῆς

δημοσιενθεῖσα ἐν Ἐκκλ. Ἀληθεία (ἔτος Η' 1888 σ. 25—28) θαυμάζεται ἐπὶ τε τῷ ὑφείκῃ καὶ τῇ Ἑλληνικῇ φράσει καὶ ἐπὶ τῇ ἐμβριθείᾳ (ἔπιθι ἰδίως τὰ ἐν σ. 27 στηλ. β' λιπαρῶ ἄλλαι ἠρτυμένα Ἀττικῶ).

1) Τὸ ὀλοσφράγιστον πρὸς τὸν Πατριάρχην γράμμα (1800 Ὀκτ. 20) γνωστὸν ἐκ τῆς Ἐκκλ. Ἀληθ. Γ' σ. 700 ἀνεδημοσιεύθη ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ, ἔτος Γ' 1919, σ. 279—81 (ἀναγράφονται καὶ οἱ πόροι τῆς σχολῆς καὶ οἱ μισθοὶ τῶν διδασκάλων).

2) Ἡ τοῦ *Εὐγενίου* ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ν. Λογάδου ἐν Παραλλήλῳ φιλοσοφίας καὶ χριστιανισμοῦ κτλ. Κων]πολις 1850 σ. 82—91 καὶ ἔστιν ὁ διαπρεπέστερος ὕμνος τῶν καλλονῶν τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἴδρυτο ἡ Ἀθωνιάς, καὶ τῶν λοιπῶν φυσικῶν τοῦ Ἄθω προτερημάτων πρὸς ἀρετὴν καὶ φιλοσοφίαν.

μόνης ἐπινεύσεως ἀποδύσεται ἀναμφιβόλως τὰ πενθικὰ καὶ ὅσον τάχος ἐνδύσεται τὰ νυμφικὰ καὶ ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη ἀντηγήσει μετὰ ὑψηλοῦ κράζουσα τοῦ κηρύγματος καὶ λέγουσα: οἱ διψῶντες ἔρχεσθε εἰς τὸ τῆς σοφίας ὕδωρ καὶ ἀφθόνως τῶν ἐμῶν πολυχευμόνων πηγῶν ἀντλήσατε καὶ ζακόρως ποτίσθητε, ἵνα καὶ τὸν ὄντως ζήσετε βίον»¹. Ὁ «ἱεροκῆρυξ Δωρόθεος», ὡς προσφωνεῖται ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου, συνεκινήθη, ὡς φαίνεται, ἀρκούντως ὑπὸ τῆς ἐλεγειακῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς καὶ συγκατετέθη νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν βασιλεύουσαν πρὸς τὸν ἀπόκροτον (λ. τοῦ Εὐγενίου) Ἐθωνα, ὡς μαρτυρεῖ ἀνταπαντητικὴ πρὸς αὐτὸν τοῦ Κυρίλλου γράφοντος: «πεπληροφόρημαι ἀποχρώντως ὄσῃν καὶ οἶαν ἢ σὴ σοφολογιότης ἔδειξε σπουδὴν ἐπὶ τῷ περαιωθῆναι ἐφ' οἷς κἀγὼ θαρρούντως ἠνώχλησά σοι· ὁ Κύριος ἀντιδῶν σοι τῆς τοῦ καλοῦ τούτου ἔργου τελειώσεως καὶ τῆς πρὸς ἐμὲ τὸν ταπεινὸν τοιαύτης σου διαθέσεως, ὑφ' ἧς καὶ διεγερθεῖς τὸ πᾶν μονοноῦ ἐξετέλεσα[ς] τῆς ὑποθέσεως, ὁμιλήσας, οἷς ἔδει, τὰ εἰκότα· ἔργῳ δὴ ἔγνων μὴ ψευσαμ[έν]ην κἂν τούτῳ τὴν περὶ σοῦ καὶ τῶν σῶν καλῶν μυριόφθογγον φήμην, ἣν τινα καὶ λέγων πρακτικῶς καὶ πρᾶττων λογικῶς, οἷά περ ὁ ἐν μύθοις Τριπτόλεμος ἐκεῖνος τὸν σῖτον Πηγάσῳ οἶονεῖ τῷ, τῷ περὶ τὰ καλὰ ζήλῳ σου χρώμενος ἀφθόνως καὶ μεθ' ὄσης τῆς προθυμίας τοῖς ἀπανταχοῦ εὐσεβέσι διέσπειρας, οὔρεα σκι-

1) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἄνευ χρονολογίας εὑρίσκεται εἰς φύλλα τετραδίου τοῦ τότε καιροῦ παρ' ἐμοί. Ἡ ἀμέσως ἐπομένη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν «τῷ ἀπὸ Δέρκων Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κ. Γερασίμῳ τῷ Κυπρίῳ» (1794—1797). Βεβαίως τὰ ἐσπαργμένα ταῦτα φύλλα δὲν φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέως, ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Ζαβίρα, ὅτι ὁ Κύριλλος ἀπέστειλε διαφόρους πρὸς ἐπισήμους ἐπιστολὰς (σ. 325) καὶ ὅτι ἤδη αὐτὸς ἐσχολάρχει ἐν τῇ σχολῇ.

όνετα ἐπὶ τῷ θεοφιλεῖ τούτῳ σκοπῶ ἀπὸ νέας σου τῆς ἡλικίας διαβαίνων καὶ θάλασσαν ἠγήεσαν ἐπικινδύνως διαπλέων καὶκ τούτου πρεπόντως καὶ εἰς τὴν περὶ σοῦ τοιαύτην εὐφημίαν τοὺς πάντας ἐφείλχυσας· ὅσοις γάρ ποτε ἐντυχεῖν κατὰ συγκυρίαν κάμοι ἐξεγένετο, τὰ σὰ διηγουμένοις, οὐκ ἦν (πίστευσόν μοι ἀθωπευτὶ ταῦτα λέγοντι) ὅς οὐκ ἐπὶ μέγα ἐπὶ πολλοῖς σου καλοῖς τὸ σὸν ἦρατο ὄνομα καὶ τὴν σὴν οὐκ ἐπήνεσε περὶ πᾶν ὅ,τι ἂν ἀρετῆς εἶη καὶ ζήλου Θεοῦ προαιρεσιν, ὁ μὲν τὸν λόγον, ὁ δὲ τὴν προᾶξιν καὶ οἱ πάντες τὰ πάντα ἐπαινοῦντές σου καὶ θαμβητικῶς πως ἐκθειάζοντες, ἀληθῆ ἱεροκήρυκα, ζηλωτὴν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τοῦ Θεοῦ, ἱεροκήρυκα λαλοῦντα ἀπροσωπολήπτως ἐνώπιον καὶ τῶν μεγίστων καὶ μὴ αἰσχυρόμενον, καὶ τί ἄλλο οὐχὶ τῶν εὐφημοσιᾶτων ἀποκαλοῦντες, μὴ ὅτι γ' ἔναγχος ἤδη, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐτῶν συχνῶν, ὅτε δηλονότι εἶναι τι καὶ γὰρ ἐλογιζόμενον (τὸ κοινόν με τοῦτο εἰπεῖν), ἤκουον τὸ καλόν σου ὄνομα. Τῷ τοι καὶ χάριν ἔχω ὅτι πλείστην τῇ ἐμπεσάσῃ ταύτῃ τῆς σχολῆς ὑποθέσει, αἰτίᾳ γενομένη τοῦ καὶ ἔργοις πειραθῆναι, ὅτου λόγοις ἐμάνθανον τοὺς ἐπαίνους ἐκ τῶν πειραθέντων»¹. Χάρις εἰς τὸν σεβάσμιον πνευματικὸν καὶ διδάσκαλον τοῦ ἁγίου Ὁρους τοσοῦτον πονοῦντα καὶ κατατηκόμενον πρὸς ἀναζωογόνησιν τῆς φθισιώσης ἐκείνης σχολῆς² διεσώθησαν ἴσως αἱ μόναι περὶ τῆς προσωπικότη-

1) Φαίνεται, ὅτι εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν ὁ Κύριλλος περιέγραφε καὶ τὰς καλλονὰς τοῦ Ὁρους, διότι παρακατιῶν γράφει: «ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ τῆς τοποθεσίας ἔχει κατὰ τὴν περιγραφὴν, γενήσεται πάντως ἐπίδοσις· οἶδας γὰρ ὡς χαίρουσιν αἱ μουσαι ἐρημία καὶ τὸ ἀθροῦβητον πολὺ συντείνει καὶ βοηθεῖ εἰς ἐπίδοσιν». Εἰς μουσικὸν κώδικα τῆς σκῆτης ἁγ. Ἄννης 81 τοῦ ΧΙΧ αἰῶνος ἀναγινώσκειται: «ἐγὼ ὁ γράψας ὁ μαθητὴς τοῦ Δωροθέου διδασκάλου Ἀβραάμ τοῦ Χατζῆ Χερτίμ κτλ.», ἀλλὰ δὲν εἶμαι βέβαιος ἂν εἶναι ὁ Βουλισμᾶς.

2) Καὶ ἡ θυσία καὶ αὐταπάρνησις τοῦ ὑπόψηφιου τούτου διδασκάλου καὶ ἡ δραστηριότης τοῦ τότε Πατριάρχου Νεοφύτου Ζ'

τος τοῦ Δωροθέου Βουλισμᾶ εἰδήσεις¹ καὶ αἱ πρὸς τοὺς Ἀγιορείτας σχέσεις αὐτοῦ, ἃς θὰ ἴδωμεν συνεχιζόμενας. Ἀμφότεροι κατὰ ταῦτα οἱ συντελεσταὶ τοῦ ἔργου τοῦ Βαρθολομαίου δὲν ἦσαν τυχαῖοι, διὸ καὶ ἡ συμβολὴ αὐτῶν ἔδει νὰ ᾗ οὐκ ἀσήμαντος, ὡς θέλει νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ὁ Βαρθολομαῖος οἰκειούμενος ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν δόξαν. Ἀλλὰ τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖ *suum cuique*. Ἀλλ' οὐδ' ἠδύνατο νὰ προέλθῃ τοιαύτη κολοσσιαία ἐργασία ἐξ ἑνὸς μόνου ἀνδρὸς καὶ ἐν οὕτω βραχυτάτῳ χρόνῳ. Πιστεύω, ὅτι καὶ ἄλλας μονογραφίας εἶχεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ὁ εὐφυῆς ἐκεῖνος Ἰμβριος. Ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην ἐν Λαύρᾳ ν' ἀνακαλύψω τοιαύτας, εἰ μὴ τὸν μουσικὸν κώδικα Θ 164, ἔνθα ὑπάρχουσι μέρη χειρὶ αὐτοῦ γεγραμμένα (βλ. 254β καὶ ἄ.). Ἐν Ἀθῶ τότε μετὰ τῶν ἄλλων σπουδῶν ἤκμαζε καὶ ἡ ἐκκλ. ποίησις², συναφῶς δὲ πρὸς ταύτην ἔχει καὶ ὁ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἔλεγχος. Οἱ Ἀγιορεῖται καθ' ἐκάστην νύκτωρ μετ' ἡμέραν τοὺς ὕμνους τούτους ἐνωτιζόμενοι καὶ ἐξησκημένοι πλέον τὴν ἀκοὴν διακρίνουσι καὶ ἀντιλαμβάνονται ἐκ τοῦ παραχρῆμα παντὸς σφάλματος καὶ πάσης τυχόν παραφθορᾶς τοῦ κειμένου. Πολλάκις ἐσημειοῦντο αἱ διορθώσεις ἐπὶ τῆς ᾠδῆς τοῦ βιβλίου, ἐνίοτε οἱ ἐγγρατέστεροι κατέγραφον καὶ εἰς

πρὸς ἀνασύστασιν τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημείας προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντιζηλιαν τῶν μονῶν καὶ τῷ 1801 ὑπὸ τῆς διευθυνούσης Πατριαρ-
χικῆς Ἐπιτροπῆς διορίσθησαν διδάσκαλοι Χριστοφόρος (ἴσ. ὁ
Ἀρτηνός) καὶ Νικόδημος κατὰ τὸν κώδικα τοῦ Πρωτάτου· ὁ δὲ
Κύριλλος ἀποσυρθεὶς ἀπέθανε τῷ 1805.

1) Ὁ Ἄνδρ. ὁ Δημητρακόπουλος (Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελ. Φιλολογίαν τοῦ Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 107) γράφει, ὅτι σώζονται αὐτοῦ ἀνταποκρίσεις πρὸς τὴν Χριστο-
φόρου ἀπολογίαν. Βλέπ. παρὰ Ζαβίρα, σ. 276, ἄλλας ἐκδόσεις καὶ λόγους αὐτοῦ.

2) Ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ ἔχω συγκεντρωμένους περὶ τοὺς 50 ποιητὰς ἀκολουθιῶν ἐν ἀγίῳ Ὄρει ἀσκουμένους κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, κυρίως ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Λαύρας.

ἴδιον τετράδιον, ὅπερ ἐνεχείριζον τῷ καλλιγράφῳ, ἵν' εἰσαγάγῃ αὐτάς εἰς τὰ νέα ἀντίγραφα, ἄλλοτε ἔγραφον καὶ πραγματείας. Ὁ τύπος τοῦ γνησίου Ἀγιορείτου ἐμφανίζεται ἐν τῷ *Νικοδήμῳ*, ὅστις οὐ μόνον ἐποίει ἀκολουθίας εἴτε καὶ συνεπλήρου αὐτάς, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐπανορθώσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ τοῦ ἑορτολογίου ἐγκατέσπειρεν εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν *Συναξαριστήν*, τὸ Ἑορτοδρόμιον, τὸν *Κῆπον Χαρίτων* (Ἑρμηνεῖα τῶν Θ' Ὁδῶν) καὶ τὴν *Νέαν Κλίμακα* (Ἑρμηνεῖα εἰς τοὺς Ἀναβαθμούς). Φρονῶ, ὅτι ὁ *Βαρθολομαῖος* ἐκ τῶν ἔργων τούτων ἤντιλησεν, ἀλλὰ καὶ τὰς προγενεστέρας ἐργασίας εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν. Ὁ νοσητισμὸς ὑπῆρξεν ἀεὶ συμφυῆς τῇ φιλολογίᾳ καὶ ἐνήρξατο τοῦ κακοῦ ὁ Ὅμηρος, συρράψας μὲν ἐκ προῦπαρχόντων ἀσμάτων τὰς ραψωδίας, ἀποσιωπήσας δὲ τῶν ποιητῶν ἐκείνων τὰ ὀνόματα.

3. *Τί φθέγγεται ἢ σύγχρονος κριτικὴ διὰ τὸ ἔργον τοῦ Βαρθολομαίου.*—Ἡ πρώτη ἀναθεωρητικὴ Ἐπιτροπὴ.—*Προκόπιος ὁ Δενδρηνὸς Ἀγιορείτης, ὁ δευτὸς ἐπικριτὴς τοῦ Βαρθολομαίου.*—*Λεόντιος Ἱερομόναχος Ἀγιορείτης ὑπεραπολογητής.*—Ἡ κατὰ τοῦ Ὁρολογίου ἐπιστολιμαία διατριβὴ τοῦ Δενδρηνοῦ.—Ἡ κατὰ τῶν Μηναιῶν σφοδρὰ ἐπίκρισις.—Ἡ ἀνατροπὴ τῶν 10 κατηγοριῶν ὑπὸ Σαμουήλ τοῦ Κυπρίου.—Αἱ διεξοδικαὶ ἀντιρροήσεις τοῦ Λεοντίου κατὰ τοῦ Δενδρηνοῦ.—Ὁ προσήκων λόγος περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Βαρθολομαίου.—Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῶν Μηναιῶν, σύγκρισις τῶν πάλαι τε καὶ νῦν ἐκδοτῶν καὶ διορθωτῶν.

Οὕτω πανταχόθεν ἢ ἐπικουρία καὶ ὁ ἔρανος πρὸς τὸ ἀναληφθῆν ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου ἔργον τῆς ἐκδόσεως τῶν ἱερῶν δέλτων. Καὶ αὐτὸς ὁ *Βουλισμᾶς*, ὃν ὁ *Ζαβίρας* ἀποκαλεῖ «σοφὸν καὶ ρήτορα οὐ τῶν τυχόντων, εἰδήμονα τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φωνῆς», δὲν δύναται νὰ καυχηθῇ.

ὅτι ἡ γενομένη ὑπ' αὐτοῦ διόρθωσις ἦν ἴδιον καὶ αὐτοτε-
λὲς αὐτοῦ πόνημα καὶ ὅτι δὲν ἤπλωσε καὶ οὗτος τὰς χεῖ-
ρας «ἐπὶ ἑτοῖμα». Καθ' ἃ ἐκ πολλῶν ὑπομνημάτων ἐξάγε-
ται, τὸ Πατριαρχεῖον, ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος καὶ ἐγκα-
τασταθέντος καλοῦ τυπογραφείου ἐν Φαναρίῳ, ἐσκέπτετο
σοβαρῶς διὰ τὴν διόρθωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἴσως
ἠλεκτριζόμενον καὶ ὑπὸ τῶν σοφῶν ἀνδρῶν τῆς αὐτόθι
συντάξεως τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης,
τοῦ βαπτισθέντος «Κιβωτοῦ». Τότε ἐστράφη πρὸς τοὺς
Ἀγιορείτας καὶ ὤρισεν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν ἀνακάθαρσιν
τῶν βιβλίων, ἧς ὑπῆρξαν μέλη Προκόπιος ὁ Δενδροηνὸς καὶ
Λεόντιος ὁ Καισαρεύς¹. Ὁ Δενδροηνὸς Θεσσαλονικεὺς (ἔξω-
θεν) ἐκ τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἀκμάζοντος τότε ἐπ' ἀρετῇ Ρωσσι-
κοῦ κοινοβίου τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος θεωρεῖται εἰς τῶν
ἐξοχωτέρων τοῦ ἐκπνεύσαντος αἰῶνος λογίων τοῦ Ἄθω· διὸ
καὶ ὅτε ὁ Καποδίστριας ἴδρυσεν ἐν Πόρῳ τὴν πρώτην
τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος ἱερατικὴν σχολήν, τοῦτον μετεπέμ-
ψατο ὡς σχολάρχην, συμπαραλαβόντα καὶ τὸν αὐτοῦ συ-
νάδελφον βοηθὸν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς διδασκαλίας καὶ διοική-
σεως. Οὗτος ἐχρημάτισε καὶ ἱεροκῆρυξ τῶν Πατριαρχείων
διαπρέπας ὁπωσοῦν καὶ συγγραφεὺς θεολογικῶν ἔργων, ἀ-
νεκδότων μὲν τῶν ἐξῆς: α') Περὶ προορισμοῦ, β') Περὶ τοῦ
μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ γ') Κατὰ Ἰουδαίων,
ἐκ δὲ τῶν ἐκδεδομένων τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ «Ἰερὸν
ἐγκόλπιον ἢ σπούδασμα ἀποδεικτικὸν ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γρα-
φῶν κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων καὶ ἀντιφερομένων ἐναντίον
τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ κλπ.»².

1) Μ. Γεδεών, Ὁ Ἄθως, Κων]πολις 1885, σελ. 229--31,
εἶτα καὶ ἀδρομερῆ βιογραφίαν αὐτοῦ ἔγραψεν ἐν Ἑκκλ. Ἀληθ. ἔτος
Θ' 1889, σελ. 195—7.

2) Ἐν Ναυπλίῳ 1832. Τὰ ἀνέκδοτα ἔργα αὐτοῦ περιέχονται
ἐν κώδικι 287 τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, τὸ δὲ κατὰ

Σύγχρονος τοῦ *Δενδρονοῦ*, φίλος καὶ συνέκδημος ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐν τῷ ἡσυχαστηρίῳ τῆς Μικρᾶς ἁγίας Ἐννης (Λαύρα) ἀσκήσας *Λεόντιος* ἱερομόναχος, ἱεροκῆρυξ τῶν Πατριαρχείων καὶ οὗτος χρηματίσας, περὶ οὗ οὐδὲν σχεδὸν εἶναι γνωστόν. Ἐπειδὴ δὲ διεδραμάτισε καὶ οὗτος σπουδαῖον πρόσωπον εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, μετὰ κόπου πολλοῦ ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω περὶ αὐτοῦ τὰ ἐξῆς. Φαίνεται, ὅτι νέος τὴν ἡλικίαν ὑπεδύθη τὸν χρηστὸν τοῦ Κυρίου ζυγὸν ἐν τῷ εἰρημένῳ ἡσυχαστηρίῳ, ἐν τῇ καλύβῃ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅπου διέπρεψεν ὁ περίφημος πνευματικὸς παπᾶ *Γρηγόριος*, (πρὸς ὃν καὶ Πατριάρχαι προσήρχοντο εἰς ἐξομολόγησιν). Ἐκεῖ διάγων περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἱεροδιάκονος ὢν ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς ἀεὶ ἐρίζοντας Ἀγιαννανίτας παραινεικὴν ἐπιστολήν, ἧς ἡ ἀρχή: «Ὁσιώτατοι ἅγιοι πατέρες, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, οἱ εὐρισκόμενοι ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἐννῃ, τὴν δουλικὴν καὶ ἐδαφιαίαν μετάνοιαν ἀπονέμω τὴν ὑμετέραν ἀγιωσύνην». Τὸ πρωτόλειον τοῦτο τοῦ μέλλοντος νὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἱεροκήρυκα νεαροῦ διακόνου προδίδει τὸ τάλαντον αὐτοῦ. Ὡς παράδειγμα φέρει ἐν ἑκάστῳ τῶν τοῦ Κυρίου παιθῶν μετ' ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς ἀσκητάς¹. Ἐπανειλημμένως, ὡς ἀ-

Ἰουδαίων καὶ ἐν 286. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα πλὴν τῶν μνημονευθέντων καὶ Σύνοψις τῆς ἱερᾶς θεολογίας, Ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τῶν Ψαλμῶν κ.ἄ. Ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ Μ. Γεδεῶν ('Ἐκκλ. Ἀλήθ. Θ' 195—6) τὸ ἐξῆς: «Ὁδηγὸς ἦτοι εἰσαγωγή εἰς τὰς θείας γραφὰς συλλεγεῖσα ἐκ τῶν συγγραμμάτων Ὁριγένους καὶ Θεοδώρου ἐπισκόπου Κύρου παρὰ τοῦ Πανοσιολογιωτάτου —διδασκάλου τῆς κατὰ Πόρον ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς», Αἴγινα 1831. Ἐξεδόθη δὲ εἰς 16 καὶ τὸ περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.

1) Σώζεται ἐν κώδ. Λούρ. K 13, φ. 109α—122β τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὑπάρχει καὶ ἐν κώδ. Ἰβήρων 525 ἡ ἐπιστολὴ κολοβή, ὅστις κώδ. ἐσφαλμένως ἀναγράφεται ἐν τῷ Καταλόγῳ Λάμπρου (B' σ. 163) ὡς τοῦ XVI, ὅτε οὐδ' ὑπῆρχεν ἡ σκήτη τῆς ἁγίας Ἐννης, μόνις περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἰδρυθεῖσα.

πεμνημόνευσαν οἱ γεροντότεροι, μετεπέμπετο ὑπὸ τῶν Πατριαρχείων ἐκ τῆς ἡσυχίας πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ἠὺδοκίμει εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην διακονίαν, ὡς περιοδεύων ἱεροκῆρυξ. Ἄλλ' ἐν τέλει κατέφυγε πάλιν εἰς τὸ ἡσυχαστήριον καὶ ἠσχολεῖτο εἰς διαφόρους πνευματικὰς ἐργασίας, τὸ δὲ ἕτερος ἐκάθητο εἰς τὴν Κερασιᾶν¹, εἰς τὸν Θεολόγον. Καὶ αὐτὸς εἶχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἴδῃ ἀποκατεστημένας τὰς μονὰς εἰς κοινόβια—πρὸς τοῦτο ὁ ἐθνομάρτυς *Γρηγόριος ὁ Ε'* εἰργάσθη ἀνευδότης—εὐρεθεῖς δέ ποτε εἰς τὴν τῆς Μεγίστης Λαύρας πανήγυριν παρεκλήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ἵνα ἐκφωνήσῃ λόγον εἰς τὴν Τράπεζαν καὶ ἔλαβεν ὡς θέμα τὸ κοινόβιον. «Ἡ ἅγια Τριάς, εἶπεν, ἔκαμε τὸ πρῶτον κοινόβιον, οἱ ἄγγελοι εἶναι κοινοβιαῖται, ἀφ' ὧν ἀπεχωρίσθη ὁ ἑσφόρος, διότι ἦν ἰδιορρυθμίτης· διὸ καὶ ἀπώλειτο. Ὁ Ἰησοῦς μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἔζη κοινοβιακῶς, πλὴν τοῦ Ἰούδα, ὅστις ἤθελε τὸ ἰδιορρυθμον καὶ ἔλαβε τὴν ἀγγόνην. Αἱ ἑπτὰ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι κοινοβιακῶς ἔδρων καὶ ἀνεπισφαλῶς ὤδευσαν· ὅσοι ἠσπάζοντο τὴν ἰδιορρυθμίαν καὶ ἤθελον νὰ καινοτομήσουν ἀπεκηρίχθησαν»². Ἄλλῳ μέχρι λιπαροῦ γήρωσ δὲν ἔγκατέλιπε καὶ τὸ ἔργον τοῦ κήρυκος. Συχνὰ ἐξήρχετο εἰς τὴν Χαλκιδικὴν στηριζων διὰ τοῦ λόγου τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν εὐσέβειαν· τέλος μὴ ὑποφέρων τὰ δεινὰ τοῦ γήρατος ἐν τῇ σκληρᾷ ἐκείνῃ ἐρήμῳ ἐκοινοβίασεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ξενοφῶντος. Κατὰ τὸν *Μ. Γεδεών* ἦν *Καισαρεύς*, ἐχρημάτισεν ἱεροδιδάσκαλος (ἐν τῇ κατὰ Φανάριον θεολογικῇ σχολῇ), ἀπήλαυε τοῦ σεβασμοῦ τῆς Ἐκ-

1) Ἐθροισμα κελλίων ἐπὶ ὄροπέδιου μεταξὺ Λαύρας καὶ σκήτης ἁγίας Ἄννης, ἔνθα τότε διέτριβε καὶ Χριστοφόρος ὁ Προδρομίτης, ὅστις καὶ διετήρει ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Δωρ. Βουλισμᾶ (βλ. ἐμὸν Κατάλογον Καυσοκαλυβίων, σ. 67—8).

2) Ταῦτα ἤκουσα ἐκ στόματος τοῦ μακ. Δανιὴλ Σμυρναίου, ὅστις ἐγνώρισεν αὐτὸν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ρωσικοῦ μικρὸν διαμειναντα.

κλησίας καὶ ἐτιμᾶτο λίαν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ'¹. Ἀπεβίωσεν ἐν τῇ τοῦ Ξενοφώντος, ἔνθα ἐκκληροδότησε καὶ τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ. Ὁ Λεόντιος προσεκλήθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως πάντοτε οἱ Ἄγιορεῖται, ὡς μέλος ἐπιτροπῆς πρὸς ἀνακάθαρσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων. Φαίνεται, ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐργασίαν τοῦ Βουλισμᾶ, ὅστις, ὡς εἶδομεν, προηγήθη καὶ τοῦ Βαρθολομαίου καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλάξῃ τῶν ρύπων, γραμματικῶν καὶ παντὸς εἶδους, τὰ βιβλία, εἶχε δὲ ὁ Βουλισμᾶς καὶ τὸν Δενδροηγὸν νέον ὄντα ὡς συνεργάτην, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λεοντίου². Μεταξὺ τῶν δύο τούτων Ἄγιορειτῶν συνήφθη δεινὸς ἀγὼν ἅμα τῇ ἐκδόσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου καὶ πρὸς πλήρη καταποτισμὸν τοῦ ἀναγνώστου ἠθελήσαμεν νὰ βιογραφήσωμεν αὐτοὺς κατὰ τὸ ἐνόν, ἵνα ἐν γνώσει οὗτος δώσῃ τὴν κυρίαν καὶ νικῶσαν ψῆφον εἰς τὸν στεφανηφόρον ἐκδότην τῶν Μηναιῶν. Ἐκ προοιμίων ἤδη ἔχομεν ἐσχηματισμένην ἰδέαν περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν περὶ τὴν ἀπασχολοῦσαν τὴν Ἐκκλησίαν τότε ὑπόθεσιν ταύτην οἱ κράϊστοι· διὸ καὶ αἱ γινῶμαι αὐτῶν δέον νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ μὴ κριθῶσιν ἐπιπολαίως.

Ἄμα τῇ κυκλοφορίᾳ τοῦ Ὁρολογίου τοῦ Βαρθολομαίου, ὅπερ προηγήθη τῶν Μηναιῶν, ὁ Δενδροηγὸς ἐξετόξευσε

1) Ὁ Ἄθως, σελ. 229. Ἐν τούτοις γράφων τῷ 1915 περὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ Λεοντίου εἰς τὰς ἐριδας περὶ διορθώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων λέγει, ὅτι εἶναι ἄγνωστος ὁ ἀνὴρ! (βλ. κατωτ.) καίτοι ὁ αὐτὸς (ἔνθ' ἀνωτ.) γράφει ρητῶς: «ἔγραψε λίβελλον ὑπὲρ τοῦ Βαρθολομαίου καὶ κατὰ τοῦ Προκοπίου Δενδροηγοῦ» καὶ παραπέμπει καὶ εἰς τὰ Χρονικά τῆς Πατρ. Ἀκαδ. σ. 207.

2) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ' σ. 109. Ἐκ τῆς ἐνταῦθα πραγματείας τοῦ κ. Μ. Γεδεών: «Ἐλεγχος τῶν Μηναιῶν Βαρθολομαίου ὑπὸ Προκ. Δενδροηγοῦ» σ. 63 ἐ. ἀντίλοῦμεν τὰς κατωτέρω εἰδήσεις.

καὶ αὐτοῦ τὴν Ἐπιστολιμαίαν διατριβήν¹. Ἡ κάθαρσις τοῦ Ὁρολογίου ἐγένετο βεβαίως τῇ συναινέσει τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας. Προϊστατο τότε αὐτῆς ὁ ἀπὸ Σιναίου σοφὸς Πατριάρχης *Κωνσταντῖος*, πρὸς ὃν εἶχεν ὑποβάλει ὁ *Βαρθολομαῖος* ἔκθεσιν περὶ τῶν ἐπενεκτέων μεταρρυθμίσεων καὶ προσθαφαιρέσεων, ἅς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐγκρίνας οὗτος ἀπαντᾷ τὰ μάλιστα ἐνθαρρύνων αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔργον, λίαν δισιάζοντα ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τοιαύτης εὐθύνης². Ἐν τούτοις ἡ κοινὴ γνώμη, ἣτις θεωρεῖ ὡς ἱερὰ καὶ ἀπαραχάρακτα τὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας, συγγέουσα οὐτὰ πρὸς τὴν θεόπνευστον Γραφήν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ σκανδαλισθῇ καὶ τὴν γνώμην ταύτην ὡς ἐν Βυζαντίῳ καὶ παρ' ἡμῖν συνήθως ἀντιπροσωπεύουσιν οἱ μοναχοί. Ὁθεν ἀπαύγασμα τῶν σκανδαλιζομένων συνειδήσεων ὑπῆρξεν ἡ διατριβὴ τοῦ Ἁγιορείτου *Δενδροηνοῦ*. Πάντες γνωρίζομεν οἷαν ἀνασιτάτωσιν ἐπήνεγκε τοιοῦτον ἐγγείρημα πρὸς διόρθωσιν τῶν βιβλίων ἐν Ρωσσίᾳ ἐπὶ Πατριάρχου *Νίκωνος*, προκαλέσαν τὴν ἀίρεσιν τῶν *Ρασκολνίκων*³. Μετὰ τοῦ Ὁρολογίου ἐν Βενετίᾳ ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Θεσσαλονικέως *Γεώγ. Διαμαντίδου*

1) Αὕτη δυστυχῶς δὲν ἐξεδόθη (βλ. Ἐκκλ. Ἀλήθ. Θ' σ. 195—7, Η', 73) οὔτε σώζεται.

2) Κανονικαὶ Διατάξεις Μ. Γεδεών, τόμ. Β', Κων/πολις 1889, σ. 187—90, ἔτ. 1832. Βλ. προλεγόμε. τοῦ Ὁρολογίου (ἔκδ. Βενετίας), ἔνθα πληρέστατα δικαιολογεῖ τὰς γενομένας ἀφαιρέσεις ὁ Βαρθολομαῖος, ἦτοι κανόνας περὶ νηστειῶν, εὐχὰς τινὰς καὶ δὴ τὴν σχοινοτενῆ καὶ σόλοικον ὀλίγον παιδαγωγικῶς τῆς θείας Μεταλήψεως, ἣν ἐχαρακτήρισε καὶ ὁ Πατριάρχης «ὡς ὑπέκκαυμα μὲν οὔσαν τοῖς διεφθαρμένοις ὑπὸ σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, μολυσμὸν δὲ ψυχῆς ὑπὸ αἰσχροῶν λογισμῶν καὶ τῆς κινδυνώδους περιεργείας τοῖς νεωτέροις καὶ πλέον ταῖς νεάνισιν» (αὐτ. σ. 188).

3) Σύντομος πραγματεία περὶ τοῦ σχίσματος τῶν Ρασκολνίκων κτλ. ὑπὸ Γερμ. Ἀφθονίδου, Κων)πολις 1876, σ. 5. Ὅρα τὴν κακὴν συγκρότησιν τῆς πρὸς διόρθωσιν ἐπιτροπῆς,

εἶδον τὸ διὰ τύπου φῶς τό τε Πεντηκοστάριον, ἢ Παρακλητικὴ καὶ τὸ Εἰρημολόγιον. Ὁ Δενδροηνὸς ἀπέστειλε βεβαίως πρὸς τὴν Σύνοδον τὴν ἐπίκρισιν, ἣτις τότε καταπλαγεῖσα ἐπὶ ταῖς τολμηγαίαις αὐτοῦ ἐζήτησεν ἐξηγήσεις. Οὗτος ὁμως, ἐπειδὴ ἐν τῷ μετὰ ἐκυκλοφόρησαν καὶ τὰ Μηναῖα, ἀντὶ τὰ διαλευκάνη τὰ πρῶτα σκοτεινὰ σημεῖα, ἐκσφενδονίζει νέον λίβελλον κατὰ τοῦ Βαρθολομαίου — ὅπερ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐξελήφθη ὡς φυγομαγία — ἵνα ἐπὶ πλέον θολώσῃ τὰ νερά. Ἡ νέα πραγματεία ἔφερε τὸν τίτλον:

« Δάθη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναίων, δογματικά τε καὶ μὴ εἰς μίαν ἀκολουθίαν τῆς εἰκσιτῆς πρώτης τοῦ Νοεμβρίου πρὸς τὸν πρωτόθρονον τῶν τοῦ θρόνου τότε μητροπολιτῶν (τὸν ἀείμνηστον Παῖσιον) ¹ ».

Καὶ πράγματι ἐνταῦθα οὐδεμίαν ἀπάντησιν δίδωσιν ὁ Δενδροηνὸς εἰς ἐξήγησιν τῶν διὰ τῆς προηγουμένης ἐκτοξευθεισῶν οὐ μόνον κατὰ τοῦ Βαρθολομαίου, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας κατηγοριῶν, ἀλλὰ τεχνηέντως μετατοπίζει τὸ ζήτημα εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν Μηναίων.

Τὴν ἀρμόζουσαν ἀπάντησιν πρὸς τὴν ὡς ἄνω ἐπίκρισιν τοῦ Δενδροηνοῦ ἐντολῇ τῆς ἱεραῆς Συνόδου ἀνέλαβε ἡ κάμη ὁ μέγα ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ κλέος ἀράμενος πρώην μὲν Μεσημβρίας, νῦν δὲ σχολάρχης τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Σαμουήλ ὁ Κύπριος ², οὐ εὐφημον ποιεῖται μνειάν ὁ

σ. 7, ὑπέβαλον 26 ἐρωτήσεις πρὸς τὸ Οἶκ. Πατριαρχεῖον, ὅπερ ἐνέκρινε μόνον τὰ ἐξ ἀμαθείας σφάλματα νὰ ἀφαιρεθῶσι (σ. 167—8, ἡ ἀπόφασις).

1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΔ' σ. 14. Τὴν διατριβὴν ταύτην γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῆς ἐπικρίσεως τοῦ Σαμουήλ Κυπρίου καὶ Λεοντίου ἱεροκέρυκος.

2) Βλέπ. τὰ κατ' αὐτὸν παρὰ Μ. Γεδεών, Χρονικά κτλ. σελ. 194—199. Ἡ ἀπάντησις φέρει ἔτος 1845, Μάρτιον καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γεδεών ἐν Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΔ' σ. 245 ἐ. Ὁ Σαμουήλ τότε ἐθεωρεῖτο ἐπιστημ. ἀθθεντία διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κυζίκου Ματθαῖος

Βαρθολομαῖος (Προλ. Μην. Σεπτ. ιε΄) διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν αὐτῷ συνδρομὴν ἐπιθεωρήσαντος τὰ Μηναιᾶ. Μετὰ ταῦτα ἀντιπελαργεῖ κατὰ τοῦ *Δενδροηνοῦ* καὶ ὁ Ἀγιορείτης καὶ συνάδελφος αὐτοῦ ἱερομόναχος *Λεόντιος*. Αἱ ἀντιρρήσεις τούτων δεικνύουσι πολυμάθειαν, ἀλλὰ καὶ ἀφόρητον ἀδολεσχίαν (ιδίως τοῦ δευτέρου). Ὁ *Σαμουήλ* ἄρχεται οὕτω:

«Μέγα τῷ ὄντι μάθημα τὸ γνῶθι σαυτὸν· ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν, ὅσῳ σύντομον ὑπάρχει τὸ σοφώτατον τοῦτο πειράγγελμα, τόσῳ ἔξ ἐναντίας δυσκατόρθωτον . . . Τοιοῦτός τις κινδυνεύει ἀναφανῆναι καὶ ὁ Ἀγιορείτης *Προκόπιος* ὁ *Δενδροηνός* (ρεῖσαι, Κύριε, τοῦ ἀνθρώπου!), ἐκ πολλῶν μὲν ἐτῶν ἐγνωσμένος ὡς παιδείαν τινὰ ἔχων, ἀλλ' ἀκαταστάτου πνεύματος καὶ κρίσεως ἐστερημένος καὶ ὑπὸ μεγίστης οἰήσεως πεπληρωμένος». Ἐγραφε δὲ κατὰ τοῦ *Βαρθολομαίου* οὗτος, ὅτι ἐλληνίζει, ἀρειανίζει καὶ σαβελλίζει καὶ διαιρεῖ εἰς δέκα τὰς κατ' αὐτοῦ δεινὰς κατηγορίας ὡς αἰρετικοῦ· διότι Α΄) εἰς τὴν Θ' ᾠδὴν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου (21 Νοεμ.) ἔγραψεν, ὅτι ἡ Θεοτόκος ἦν «ροῆς ἀμαρτίας ἀνεπίδεκτος», ἄρα αὕτη ἦν ἀπηλλαγμένη τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ὡς οἱ Δυτικοὶ διΰσχυρίζονται. Ἀλλ' ὁ *Βαρθολομαῖος* ἢ μᾶλλον ὁ μελωδός, ἀπαντᾷ ὁ *Σαμουήλ*, διὰ τῆς φράσεως ταύτης ὑπονοεῖ, ὅτι ἡ Θεοτόκος συνέλαβεν ἀνάδρως τὸν Χριστόν· ἡ δὲ διόρθωσις ἢ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ *Δενδροηνοῦ* «ροπῆς ἀμαρτίας ἀνεπίδεκτος» δύναται ν' ἀναφέρηται εἰς τὴν καθαρότητα τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τῆς Θεοτόκου¹. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τούτου, ὡς ὁ *Σαμουήλ* παρατηρεῖ· δηλ. «ὁ ποιητὴς ἤθελεν ἐγκωμιά-

γράψας τὴν Ἀντίρρησιν περὶ τῆς εἰς τὸ χυδαῖον μεταφράσεως τῶν ἱερῶν Γραφῶν κτλ. προτάσσει τὴν κατ' ἐπιταγὴν τῆς Ἐκκλησίας συνταχθεῖσαν ὑπ' ἐκείνου Εἰσαγωγὴν (Κων]πολις 1841) σ. α΄-ξα΄.

1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ' σ. 15. Βλ. καὶ τὴν ἀναίρεσεν τοῦ *Λεοντίου* ἐν σ. 64 σαφεστέραν καὶ πλατυτέραν.

σαι τὴν ἀειπάρθενον, ὅτι συνέλαβε τὸν Κύριον ἄνευ ἀνδρὸς (ἦτοι ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀγνότητα τοῦ σώματος καὶ οὐχὶ τῆς ψυχῆς τῆς Θεοτόκου), διδ' ἀνάγκη πᾶσα ἦν εἰπεῖν ροῆς καὶ οὐχὶ ροπῆς· εἰ δ' ἐβούλετο ἐγκωμιάσαι τὴν καθαρότητα κατὰ τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, τότε θὰ ἔλεγε βεβαίως «ροπῆς ἀμαρτίας ἀνεπίδεκτος».

Β') τὸ «λαλῶν σε θυγατέρα βασιλέως» διωρθώσατο εἰς λέγων σε, ὅπερ ἀναγκάζει τὸν Δενδρητὸν ν' ἀναπτύξῃ ὅλην τὴν σοφιστικὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς ἀπόδειξιν ἀντινομίας.

Γ') τὸ «μακαριοῦσί σε» μειέτρεψεν εἰς «μακαρίζουσί σε». Καὶ ἐνιαυθὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπικριτοῦ γέμουσι σχολαστικότητος, ἐνῶ πολλαχοῦ ἔχομεν ἀντὶ μέλλ. ἐνεστ. (πρβλ. Μακαρίζομέν σε πᾶσαι αἱ γενεαί, Θεοτόκε).

Δ') εἰς τὸ δοξαστικὸν τοῦ ἔσπερ. ἔχει: «μετὰ τὸ τεχθῆναί σε . . . τὰ οὐράνια πάντα ἐξέστησαν ὀρῶντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν σοὶ σκηνώσαν». Γίνεται ἔξω ἑαυτοῦ ἐπὶ τῇ ἐκφορᾷ ταύτῃ ὁ εὐλαβέστατος Δενδρητὸς, διότι ὁ Βαρθολομαῖος δογματίζει, ἡ δὲ Ἐκκλησία ἐπικυροῖ, ὅτι ἐσκήνωσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ Θεοτόκῳ. Ὁ Σαμουὴλ θεωρεῖ φυσικῶς ἀστείαν τὴν τοιαύτην ἐνστασιν καὶ προσάγει τὰ παρόμοια χωρία τῆς Γραφῆς: ἐλθὲ καὶ σκήνωσον ἐν ἡμῖν καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν κ.τ.τ.¹

Ε') δὲν ἐσημειώθησαν εἰς τὸ ἐὰν τύχη ἐν Κυριακῇ τὰ Εἰσόδια καὶ τὰ ἀναστήσιμα κατ' ὄνομα, ἅπερ ψάλλονται. Πράγματι ἦν παράλειψις, ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς Μηναίοις περιελήφθη καὶ τὸ Τυπικόν.

ΣΤ') ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγίου Μορδαρίου ἐτυπώθη, ὡς εἶχεν, ὧδε: «Δέσποτα Θεέ, παντοκράτορ, Κύριε, Υἱὲ μονογενές . . . » (εἰς τὰς τῶν Χριστουγ. ὥρας) καὶ ἐξανίσταται ὁ Δενδρητὸς ἀποκαλῶν τὸν Βαρθολομαῖον ὀπαδὸν τοῦ Σαβελλίου. Ὁ Σαμουὴλ ἐπικαλεῖται τὸ σχετικὸν τῆς συνήθους

1) Αὐτόθ. 23.

δοξολογίας: «Κύριε, Υιὲ μονογενές, Ἰησοῦ Χριστὲ καὶ ἅγιον Πνεῦμα». Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἔκ τινος χωρίου τοῦ Ὁρολογίου ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα ὁ αὐστηρὸς ἐπικριτής, ὅτι ὁ ἐκδότης δὲν πιστεύει εἰς Τριάδα, ἀλλ' εἰς μονάδα!¹

Ζ) ἀναιρεῖ ὀλόκληρον τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, διότι ἐν τῷ εἰς τὸν ἱερομάρτυρα *Βαρναβᾶν* ὑπομνήματι (10 Σεπτ.) φέρεται, ὅτι οὗτος ὁ ἅγιος εἶχεν ἀπὸ τοῦ ἐκρεύσαντος ἐκ τῆς λογχονύκτιου πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ αἷματος καὶ ἐποιεῖ θαυμάσια πολλά. Ὁ *Σαμουήλ* ἀντιπαρατηρεῖ, ὅτι ὁ *Δενδρηνὸς* κακῶς ποιῶν ἀνεκίνει τοιαῦτα πίστει μόνον ἀποδεκτὰ ζητήματα πρὸς σκανδαλισμὸν τῶν πιστῶν (Ἐκκλ. Αλήθ. τόμ. ΛΕ' σ. 39 40).

Η') ὑπάρχουσι πλεῖστα παροράματα, εικάζομεν δ' ὅτι διὰ τῆς λ. παροράματα ὁ *Δενδρηνὸς* ὑπενόει οὐ μόνον τὰ τυπογραφικά, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἐλλείψεις καὶ κήρας τῶν *Μηναίων*, ὡς ἄλλοι τε καὶ ὁ *Α. Π. Κεραμεὺς* διέγνω, π. χ. ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ιβ' Νοεμβ. κ.ᾶ. δι' ἧς βεβαίως οὐδόλως εὐθύνεται ὁ ἐκδότης, ἀλλ' ὁ ἀπρόσεκτος τυπογράφος. Διὰ δὲ τὰς διαφόρους προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις ψάλλει εἰς τὸν ἐκδότην τὸν ἀναβαλλόμενον. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ εὐθύνην οὗτος, ἐφ' ὅσον τὰ πάντα ἐγένοντο τῇ ἐγκρίσει τῆς Ἐκκλησίας. Συνέταμεν ἐν τῷ Ὁρολογίῳ τοὺς ἐν τέλει ἱεροὺς κανόνας, (οἵτινες σημειωτέον ἔλειπον τελείως εἰς τὰς πρὸ τοῦ 1777 ἐκδόσεις), ἀπέβαλε δὲ τοὺς περὶ νηστειῶν καὶ κατὰ τῶν αἰρετικῶν ὡς ἀντιφάσκοντας πρὸς ἀλλήλους καὶ εἰς ἀνύπαρκτα πράγματα καὶ ἀσυμβίβαστα ἀναφερομένους πολλοὺς αὐτῶν². Ὡς πρὸς τὴν ἐξοβελισθεῖσαν τῆς θείας Μειαλήψεως εὐχὴν ὁ *Βαρθολομαῖος* εἶχε προτείνει μᾶλλον «ν' ἀφαιρεθῶσιν ἅπ' αὐτὴν τὰ εἰ-

1) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 31.

2) Βλέπ. τὴν πρὸς τὸν Πατρ. Κωνσταντῖον δικαιολογητικὴν ἐκθεσιν ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὁρολογίου (Βενετία 1857), ἐνθ' ἐπιφέρει: «ἀσυμφωνία, ἣτις ἀναμφιβόλως βάλλει τοὺς πιστοὺς εἰς ἀμφιβολίαν καὶ περὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ θρησκευτικῶν ἐθίμων. καὶ μεταξὺ αὐτῶν διαφωνίας καὶ σχίσματα» σελ. ι'.

δικῶς ἀπαριθμύμενα ἁμαρτήματα, περὶ τὰς ἀρχὰς μὲν 23, κατωτέρω δὲ 8 ἢ 9, τὰ ὅποια ὁ συγγραφεὺς *Συμεῶν* ὁ *Μεταφραστὴς* ὀνομασιᾷ ἐξομολογεῖται»¹. Αἱ δὲ προσθήκαι ἐκρίθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀπολύτως ἀνυγκαῖαι, («ὅ,τι δὲ μικρὸν ἐγένετο εἴτε διὰ προσθήκης εἴτε δι' ἀφαιρέσεως ἐν ἀμφοτέροις ἐγένετο τῇ ἀδείᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως αὐτῆς» *Σαμουήλ*). Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ παθήματος τοῦ *Μαλαξοῦ* οὐδεὶς συνέτρεχε λόγος νὰ ἐφαρμοσθῇ, ὡς ἀλλαγῶ δι' ἐκφυγῆς ὁ *Δενδροηνός*, καὶ ἐπὶ τοῦ *Βαρθολομαίου*. Ὁ γνωστὸς τοῦ *Ναυπλίου* οὗτος πρωτόπαπας συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ἐν *Βενεῖᾳ* τυπογράφου καὶ πρὸς χάριν τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ ἁγ. *Νικολάου* συντάξας προσόμοιά τινα ἀπέστειλεν αὐτῷ καὶ κατεχώρισεν αὐτὰ εἰς τὰ ἐκτυπούμενα *Μηναῖα*, ἄνευ μέντοι εἰδήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς· διὸ καὶ κατεκρίθη παραδειγματικῶς ὑπ' αὐτῆς, κατηργήθη δὲ καὶ ἡ ἔκδοσις ἐκείνη. Καὶ ὁ *Βαρθολομαῖος* πολλὰ εἶχε ζητήσει νὰ ἐπιπροσθέσῃ, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία ἠρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ, ὡς π.χ. διὰ τὰς πρὸς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα εὐχὰς ἀποφανθέντος τοῦ *Πατριάρχου* ὅτι «ἢμπορεῖ νὰ δώσῃ ἀφορμὴν διαιρέσεως τοῦ γένους εἰς τόσας φαστριάς, ὅσαι εὐχαὶ εἰδικαί, καὶ νὰ προξενήσῃ ψυχρότητα καὶ καταφρόνησιν εἰς τὰς τεταγμένας ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας καὶ κανονικὰς προσευχὰς περιορίζουσα ἕκαστον εἰς ἀνάγνωσιν τῆς ἰδίας μόνον εὐχῆς του»². Ὡς πρὸς τὰ παροράματα βεβαίως δίκαιον εἶχε νὰ διαμαρτύρηται ὁ *Δενδροηνός*³.

1) Αὐτ. σελ. ια' «καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὸν ἀριθμὸν, συνεχίζει, εἶναι καὶ πορνεία, μοιχεία, μεθοδεῖαι σατανικαί, διαφθοραί, ρεύσεις· μαλακίαι, παιδοφθορίαι»

2) *Καν. Διατάξ. Β'*, σελ. 191, ἀπάντησις *Κωνσταντίου*, 1833 Ἀπρίλ. Οὗτος ἠσχολεῖτο καὶ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, ὡς συντάξας τὰ εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἁγ. *Μύρου* ἀδόμενα τροπάρια (*Βιογραφία καὶ ἐλάσσονες συγγραφαί, ὑπὸ Θ. Ἀριστοκλέους, Κων]πολις 1886, σ. 332—4*). Πολύτιμον συμβολὴν παρέσχεν ὁ πεπνυμένος ἀνὴρ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν βιβλίων, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ *Βαρθολομαῖος* ἀνομολογεῖ (*Προλ. Σεπτ. σελ. ιγ'*). „

3) Εἰς τὴν *Η'* ταύτην κατηγορίαν δὲν εἶχον τὸ σχετικὸν φύλλον τῆς *Εκκλ. Ἀληθείας*, ἵνα ἴδω τὴν ἀπάντησιν τοῦ *Σαμουήλ*.

Θ') εἰς τὸ τροπάριον τοῦ μεγ. Ἀγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων ἐν τῇ φράσει «τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων συντριβῶν ἐπὶ τοῦ ὕδατος» διέγνω ὁ ἐπικριτὴς αἵρεσιν ὑποβαλοῦσαν τὴν ἔννοιαν τοῦ παπικοῦ ραντίσματος ἢ τῆς ἐπιχύσεως, ὑποστηρίζων ὅτι ἡ ἐπὶ σημαίνει τὸ ἐπάνω τοῦ ὕδατος· ἀλλ' ὁ Σαμουήλ ἀντεπιφέρει τὸ πληρέστερον τοῦ ἰδίου ποιητοῦ «ρεῖθρα περιβάλλεται τὰ Ἰορδάνεια . . . βαπτίζεται Χριστὸς καὶ ἄνθρωποι ἐκ τοῦ ὕδατος· τὴν ἡμῶν κάθαρσιν καθαίρεται ἐν τῷ Ἰορδάνῃ» καὶ σχετικὰ χωρία· π. χ. Ψαλμ. 73, 12, «συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος» κ.τ.τ.¹

Ι') εἰς τὸ α' τροπάριον τῶν ἀποστίχων τῆς κ' Ἰακωνοαρίου ἀνεκάλυψεν ὁ Δενδρογηδὸς σολοικισμόν καὶ βεβαίως δὲν εἶναι ἄμεμπτον τοῦτο γροσμματικῶς τε καὶ ρυθμικῶς, ἀλλὰ μήπως πολλὰ τοιαῦτα δὲν ἀνάγονται καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ποιητὴν, ἀφοῦ οὗτοί εἰσι τόσοι πολλοὶ καὶ ποικίλοι; Ἐν τούτοις ὁ Βαρθολομαῖος καὶ εἰς ταῦτα ἐπέστησε σπουδαίως τὸν νοῦν καὶ εἰργάσθη κατὰ τρόπον, ὃν δὲν δύναται τις εἰ μὴ πλήρως νὰ ἐπικροτήσῃ καὶ οὐ μόνον ἐπὶ νωρθώσατο τὰ σόλοικα, ἀλλὰ προσέθετο χάριν τοῦ ρυθμοῦ καὶ κῶλα ὀλόκληρα ὅπου «ἡ κολόβωσις τῶν . . . ἄσμάτων γίνεται ἐπαισθητὴ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ὀπωσοῦν γινώσκοντα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μελωδίαν· καὶ ἐπομένως ἡ κολόβωσις αὕτη καὶ τὰ λοιπὰ παράχορδα καὶ φθαρτικὰ τοῦ ρυθμοῦ, πταίσματα νομιζόμενα τῶν ἀντιγραφῶν καὶ τυπογραφῶν καὶ εἰς τὴν ἀπροσεξίαν αὐτῶν ἀποδιδόμενα . . . ἠνάγκασάν με νὰ γείνω τοσοῦτον τολμηρός»².

Κατὰ πόδας δύο μῆνας μετὰ τὸν Σαμουήλ ἔσπευσεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ ὁ ἱερομόναχος Δεόντιος, ὅστις ἠδύνατο νὰ εἴπῃ πλείω, ὡς φίλος καὶ συνεργάτης ἐν ἀρχῇ τοῦ Δενδρογηδοῦ, ὅτε οὗτος ἦν θαυμαστὴς τοῦ Βουλισμᾶ, ἐφ' οὗ κατὰ μέγα μέρος ἐστηρίχθη ὁ Βαρθολομαῖος· καὶ οὗτος

1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ' σελ. 39 καὶ 47.

2) Προλεγ. Μηναίου Σεπτεμβρ. ια'.

ἀπετάθη πρὸς τὸν πρωτόθρονον Καισαρείας, ἀπευθύνας τὰς σφοδρὰς αὐτοῦ κατὰ τοῦ πρώην ὁμωροφίου ἐπικρίσεις :

« Ἀντιρρήσεις πρὸς τὰς φλυαρίας τοῦ ἀγιορείου Προκοπίου Δενδροηνοῦ τὰς τῷ σεβαστῷ γέροντι ἀγίῳ Καισαρείας κυρίῳ Παϊσίῳ ἀποσταλείσας ».

Καὶ ἡ μὲν τοῦ Σαμουήλ Κυπρίου ἐπίκρισις ἦν σύντομος καὶ περιεκτικὴ, αὕτη δὲ εἶναι διεξοδικὴ λίαν, ἀλλ' ἀκαλλῆς ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν μορφήν καὶ ἀδολεσχίας γέμουσα¹. Κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς ἐκείνης· συμπίπτουσι μάλιστα τοσοῦτον τὰ ἐπιχειρήματα, ὡσεὶ ὁ εἰς ἀντέγραψε τὸν ἕτερον· καὶ διὰ τοῦτο παρέλκει ὁ ἐπὶ πλέον περὶ τῶν ἀντιρρήσεων τούτων λόγος. Τοῦτο μόνον δέον περὶ αὐτῶν νὰ τονισθῆ, ὅτι ὁ ἐπικριτὴς εἶναι λίαν ἐνήμερος ὡς πρὸς τὰ αἷτια τῆς διαφωνίας τῶν δύο διδασκάλων καὶ οὕτω διδάσκει ἡμᾶς ἄγνωστα ἀλλαχόθεν πράγματα καὶ περὶ τοῦ σφοδροῦ πάθους τοῦ Δενδροηνοῦ κατὰ τοῦ Βαρθολομαίου. Παρ' ὅλα ταῦτα, ὡς παρετήρησεν ὁ ἀναγνώστης, καίτοι οὗτος ἐξήντησεν ὄλον τὸ μένος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλλῃ αὐτόν, παρ' ὅλην τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ἐπιληψίμων. Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ὁμολογουμένως, τὰ πλεῖστα τοῦλάχιστον, εἶναι ἐξεζητημένα· καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν ἐνδοξότερον τοῦ ἐκδότου τῶν Μηναιῶν στέφανον, διότι ἔμεινεν ἄτρωτος ὑπὸ τηλικούτου βαλλόμενος πολεμίου², ὑπὸ τὴν τῆς Ἐκκλησίας σκέπην ὄχυ-

1) Ὁ κ. Μ. Γεδεών κατέχων ὁλόκληρον τὴν ἐπίκρισιν ἐδημοσίευσεν μόνον μέρος καὶ καταδικάζει τὸν συγγραφέα διὰ τὸ ὕφος, ἅτε ἀναμιγνύοντα χυδαϊσμούς, ὅπερ συμφυῆς τοῖς λόγοις τῶν ἱεροκηρύκων πεζυόντων ἐκάστοτε πρὸς τὸν ὄχλον (βλ. Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ' σ. 63 ἔ. 109 ἔ.)

2) Καὶ ἦν ἐντριβέστατος ὄντως ὁ Δενδροηνὸς περὶ τοιαύτης φύσεως δογματικὰ ζητήματα, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἰδίως εἰς τὴν Παναγιολογίαν (βλ. Ἱερὸν Ἐγκόλπιον).

ρωθείς¹, «ἤτις ἐν τῇ ἐξηγήσει καὶ σαφηνίσει τῶν τοιούτων ἀσαφῶν . . . διὰ τῶν ἐν τούτοις σαφῶν ὁδηγουμένη ποιεῖται πολλάκις τὴν τούτων ἐρμηνείαν, αἰχμαλωτίζουσα πᾶν νόημα εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ» κατὰ τὸν Σαμουὴλ Κύπριον². Οὕτω λοιπὸν κατηρτίσθη συνελόντι εἰπεῖν τὸ μέγα ἔργον, ἡ ἀναθεώρησις καὶ ἀνακάθαρσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ κυρίως τῶν Μηναίων, δι' ὧν ἐπὶ 100ετίαν ὄλην ἐξυψηρετήθησαν αἱ ἀνάγκαι τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἐνόν, ἔργον οὐχὶ ἐνός, ὡς ἀπεδειξαμεν, ἀλλὰ πολλῶν παρογόντων, ἀλλ' εἰς τοῦ εἰδὸς τὴν αὐστηρὰν κρίσιν καὶ ἐπιστήμην ἀνατεθέν. Οὗτος συνεπλήρωσε καὶ ἤγαγεν αὐτὸ εἰς τελειότητα. «Ἐκαθάρισα, γράφει ὁ Βαρθολομαῖος, τὰς ἱεράς τάχτας τῶν Μηναίων βίβλους τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς

1) Ἐκρινα εὐλογον, γράφει, ν' ἀναφέρω τὴν περὶ τούτων ὑπόθεσιν εἰς αὐτὴν τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἣτις . . . νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῶν . . . ἐκδιδομένων βιβλίων (Προλ. Ὁρολογίου, ια').

2) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ', σελ. 63. Ἐκεῖνο, ἔφ' ᾧ ἠδύνατο νὰ ψέξῃ τις τὸν Βαρθολομαῖον, εἶναι τοῦτο, ὅτι δὲν ἐχρησιμοποίησεν, ἐνᾧ εἶχε πρόχειρα ἐν Ἀθῶν, τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, εἰ μὴ τὰ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος Κωνσταντινουπολιτῶν (ἔτ. 1539—71) καὶ νεώτερα τούτων, ἐκ δὲ τῶν τῆς Θεολ. Σχολῆς νῦν τῆς Χάλκης τοῦ ΙΒ'—ΙΓ' αἰῶνος διὰ τοὺς μῆνας Σεπτ.—Δεκεμ. (βλ. Προλ. Σεπτ. η' σημ. 3) καὶ ταῦτα διὰ τὰ Μηναῖα· διὰ τὰ λοιπὰ βιβλία μόνον τὰς προηγουμένας ἐκδόσεις καὶ τὴν γραμματικὴν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐκδύται, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Πεντηκοσταρίου ἀναγινώσκωμεν: «ἔγγραφη ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1836 ἐν τῇ εὐκλεεῖ τῶν Κερκυραίων πόλει, ἐνθα καὶ ἡ ὄλη βίβλος διωρθώθη κατὰ δύναμιν . . . ἐν παρβολῇ μὲ ἀλλὰ ὅμοια παλαιότερων ἐκδόσεων καὶ μᾶλλον διωρθωμένων». Καὶ ἐν τούτοις ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Βαρθολομαῖος συνεδίδασκε μετὰ τοῦ Ἀνδρ. Μουστοξύδου ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημείᾳ. ὅστις πρῶτος σχεδὸν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἐμιμήθη εἰς τὰς ἐκδόσεις τοὺς Εὐρωπαίους, οἵτινες δὲν εἶχον ὑπ' ὄψει μόνον τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις (αἵτινες ἔχουσι πάντοτε σχετικὴν ἀξίαν), ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ σωζόμενα χειρόγραφα.

παχυλωτέρων σφαλμάτων (βλέπ. τὰς σπουδαιοτέρας τῶν διορθώσεων, Προλ. σ. θ' π. χ. τὸ τῶν λαῶν ἀπατήριον εἰς τ.τ.λ. ἀπατήλιον), ἐρρύθμισα τὰς μεγαλυτέρας αὐτῶν ἀνωμαλίας, ἀνεπλήρωσα τὰς πλέον ἐπαισθητὰς αὐτῶν ἐλλείψεις, καθ' ὅσον μοι ἐπέτρεψαν αἱ νοητικαὶ καὶ σωματικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ εὐρεθέντα βοηθητικὰ μέσα»¹. Καὶ ὄντως διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἦτο δυνατὸν ἐν Ἑλλάδι νὰ εὐρεθῆ συνειτώτερος τοῦ Βαρθολομαίου ἀνὴρ διὰ τὸ περίπλοκον καὶ λεπτεπίλεπτον τοῦτο ἔργον, ὅστις εἶχεν ὄντως βαθεῖαν ἐπίγνωσιν ἐν τούτῳ τοῦ καθήκοντος καὶ κάτοχος τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης καὶ ἐν γένει τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐλλ. γλώσσης, εἰργάσθη λίαν περιεσκεμμένως. Οὕτω προκειμένου περὶ διατηρήσεως ἀνελληνίστων τινῶν τύπων² ἀποφαίνεται: «Ταῦτα πάντα λοιπόν, καίτοι μὴ φθειρόντα τὸν ρυθμὸν, μηδὲ τὴν σύνταξιν ἢ τὴν ἔννοιαν παραβλάπτοντα ὅλως, διορθοῦσι μολοντοῦτό τινες κατὰ τοὺς κοινοτέρους καὶ τὴν σήμερον μᾶλλον συνήθεις κανόνας τῆς γραμματικῆς. Εἰς τὴν ἡμετέραν ὁμως ἔκδοσιν ἀφέθησαν ἀνέπαφα πανταχοῦ, τὸ μὲν διὰ τὸ πρὸς τοὺς ἱεροὺς ὑμνογράφους ὀφειλόμενον σέβας, τὸ δὲ καὶ εἰς γνώρισμα τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχεν ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν»³. Τοιοῦτον ἐν γένει τὸ ἔργον τοῦ Βαρθολομαίου, ὃ ὀφείλεται τιμῇ καὶ ἔπαινος. Ἄλλ' ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἢ μᾶλλον οἱ ἄθλιοι καὶ ἀσυνείδητοι Ἀθηναῖοι τυπογράφοι ἐληύξησαν εἰς ἀφάνταστον σημεῖον τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ὑπολαν-

1) Προλ. Σεπτ. μην. σ. ιε'.

2) Π. χ. ἤτησαν, ἠτιήσατε, (καταπτῶ) κατεπτώσατε, συμπτωθέντα, (ἰπτάομαι ἀντὶ ἰπταμαι), ἰπτάθης, ἰπταθείς, τεθνήξαντες ἀντὶ θανόντες, τέξασα (ἀντ. ια').

3) Αὐτ. Τοιοῦτοι τύποι ὑπάρχουσιν ἐνίοτε, λέγει, καὶ εἰς ἄλλους συγγραφεῖς (πιραδειγ.) καὶ αὐτὴ ἡ παράδοξος ἐν τοῖς Μηναίοις χρῆσις τῶν ὑπερθετικῶν ὡς δικαταλήκτων (δυσωδέστατον φθοράν, γλυκύτατον δρόσον) ὑπάρχει καὶ παρὰ τοῖς θύραθεν.

θάνοντα σφάλματα τῆς Βαρθολομαΐδος ἐκδόσεως. Τοιαῦτα ἐξαμβλώματα καὶ χονδροειδέστατα σφάλματα οὐδ' εἰς κοινότατον τοῦ κόσμου βιβλίον ἀπαντῶνται, πρὸς ἃ βεβαίως συναμιλλᾶται καὶ ἡ παραδειγματικὴ ἀκαλαισθησία καὶ βαναυσότης τῶν Ἀθηναίων ἐκδοτῶν¹. Ὡστε ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἔχει τὰ χειρότερα σήμερον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐκκλησιαστικὰ βιβλία². Τὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας τὰ διεκδικοῦντα τὸ προνόμιον τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν ἦσαν τὰ ἐπισημότερα καὶ διεθνῶς ἀνεγνωρισμένα. Οἱ ἀδελφοὶ Ἀνδρέας καὶ Ἰάκωβος Σπινέλλοι ἐξέδοντο τὰ Μηναιῖα τῷ 1551³ λαβόντες τὸ προνόμιον τοῦ μονοπωλίου δι' 20 ἔτη παρὰ τῆς γερουσίας τῶν Ἑνετῶν, καὶ προσέλαβον ὡς διορθωτὴν τὸν ἀριστον ἐκκλησιαστικὸν ἄνδρα καὶ Ἑλληνιστὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· «κάλλιστος γάρ ἐστι καὶ ὀρθότατος πάντων τῶν τύπων ὃ γε παρῶν, γράφουσιν εἰς τὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην ἀφιερωτικὴν· ἔχει γὰρ ἐπιστάτας ἄνδρας σοφία καὶ ἀρετῇ τοὺς ἄλλους ὑπερέχοντας καὶ Νικόλαον τὸν Μαλαξόν, πρωτοπαπᾶν Ναυπλίου, καὶ πρὸς τούτοις τοὺς πρώτους τῶν εὐγενῶν, οἱ καὶ δαπάνης καὶ πόνων οὐ φειδόμενοι ὁσημέ-

1) Ἀπορεῖ τις πῶς εἰς τοιοῦτους ἐκδότας παρέχεται ἡ ἔγκρισις ὑπὸ τῆς ἱεράς συνόδου τῆς Ἑλλάδος, ἴσως χάριν εἰρωνείας (βλ. Δεκεμβ. 25, σ. 212 ἔκδ. Ἀθηνῶν 1905, διὰ τὰ πεισιθῆς).

2) Λὲν λέγω περὶ τῶν πολυτελῶν ἐκδόσεων τῶν Ρώσων, ἔχω μετὸ χειρὸς Λειτουργικὸν τῆς Ρουμ. Ἐκκλησίας· καταπλήσσει ἡ καλαισθησία· χάρτης καὶ τύπος πρώτης ποιότητος, κιννάβρι γνήσιον διὰ τὰ δίχρωμα, κομψότης ἀσυναγώνιστος καὶ ἐπὶ πλέον ἐν ἐκάστη σελίδι ἰδιαιτέρον περιθώριον διακοσμητικόν, ἔγχρωμον, ἅπερ μετὰ τῶν πολυσχῆμων κεφαλαίων γραμμάτων καθιστῶσι τὸ ἔντυπον ὡς τὰ περίκοσμα χειρόγραφα Βυζ. Εὐαγγέλια.

3) Ταύτην ἀνεκάλυψεν ὁ Βαρθολομαῖος ὡς παλαιότεραν ἐκδοσιν (ἐνθ' ἄνωτ. σ. ιε'), ἀλλ' ὁ Κεραμεὺς ἀναφέρει τοῦ 1527—8 Μηναιῖα εἰς τὸ Σχεδιάσμα περὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων σ. 5. Παρὰ Βαρθ. σ. ιβ'.

ραι τὸ ἡμέτερον εὐεργετοῦσι γένος»¹. Προτάσσεται δὲ τοῦ Σεπτεμ. μηνὸς ἐπιστολὴ τοῦ ἀριγνώτου Ἀντωνίου τοῦ Σπάρχου. Μετὰ τούτους ἕτεροι ὁμώνυμοι ὁ Πέτρος καὶ Ἀντώνιος, εἶτα ὁ Δομίνκος τοῦ Ἡεπολωνίου καὶ ὁ Ἰω. Βίκτωρ τοῦ Σαβιώνη εἶχον διορθωτὰς τοὺς Ἱερομονάχους Νικηφόρον Πασχάλην, Θεοφάνη Ξενάκην Κύπριον, Ματθαῖον Γαλατιανὸν Κύπριον καὶ Θεοφύλακτον Τζάν-φουρνάρον, ἡ δὲ ἔκδοσις τοῦ Ὁρσίνου Ἀλβαρίτζη τῷ 1664 Γρηγόριον Βλάχον τὸν Κοῆτα (πρὸς τούτοις πρόσθετος καὶ Ματθαῖον Τζιγάλαν τὸν Κύπριον). Εἶτα ἔρχονται οἱ Ἰωαννῖται τυπογράφοι Γλυκὺς, Σάρος, Θεοδοσίον καὶ Βόρτολις, οἵτινες ἐπίσης εἶχον τοὺς ἀριστεῖς τῶν ὁμογενῶν λογίων ἐπιστάτας καὶ διορθωτὰς, καὶ μνημονεύω δύο Ἰωαννιτῶν ἐνταῦθα, τοῦ Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου, ὅστις λογιώτατος ὢν οὐ μόνον ἐπεστάται, ἀλλὰ καὶ ἐδαπάνη ἀφειδῶς εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων (ἰδίως τοῦ 1729—1759), ἥτις εἶναι ἀρίστη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως², καὶ Γεωργίου Ἱερέως τοῦ Σουγδουρῆ, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ Πεντηκοσταρίου (Σάρου 1746) γράφει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἅπερ ἀποπνέουσι τὸ ἄρωμα τῆς Ἡπειρωτικῆς φιλοπατρίας καὶ εὐσεβείας, καὶ τάδε: «Ταύτην τὴν ἱερὰν βίβλον, καθὰ καὶ ἄλλας, ὡς φιλέλλην οὐ φειδόμενος τῶν ἐμῶν ἀναλωμάτων τοῖς ὑμέτεροις ὀξυδερκέσιν ὄμμασιν ὑποτίθημι. Λάβετε οὖν αὐτὴν καὶ εἰ μὴ πάντῃ εὐδιόρθωτον εὔρητε τὸν τύπον, ἀλλ' οὐ τὸν τυπογράφον, μήτε τὸν διορθωτὴν ἐπαιτιᾶσθε· καθάπερ γὰρ οὐρανὸν ἐκτὸς νεφελῶν ἰδεῖν χαλεπὸν, ὡσαύτως τύπον οὐχ οἶόν τε δίχα σφαλμάτων εὔρειν». Ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας ἔπιθι τὸν Φαβρίκιον³.

1) Βλ. αὐτ. σ. 15'.

2) Legrand, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs au dix-huitième siècle, τόμ Α' Paris 1918, 181 ἐ. 220, 229, 281—2, 371—2, 459.

3) Bibliothecae graecae tom. V ἐν τέλει: De libris ecclesia-

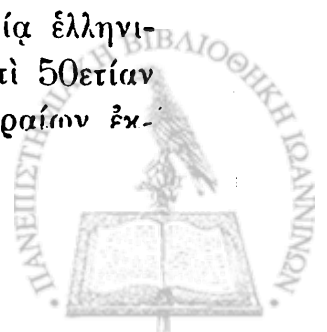

4. Νέα ζωηρὰ κίνησις πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν Μηναιῶν. — Ἄνθιμος ὁ Ζ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. — Τὸ Σχεδιάσμα τοῦ Κεραμέως καὶ τὰ τρωτὰ τῆς Βαρθολομαΐδος ἐκδόσεως. — Ἡ καταστροφὴ τῶν κανόνων μὴ συναδόντων τῇ ἀκροστιχίδι. — Ἡ ἀποβολὴ τοῦ Κονδακαρίου καὶ τῆς δευτέρας ᾠδῆς. — Τὸ Κονδακάριον τοῦ Ἀμφιλοχίου. — Τὰ συμπεράσματα τοῦ Κεραμέως καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐντύπωσις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. — Τὸ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ὑπόμνημα αὐτοῦ.

Ἡ μήτηρ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ παρ' ὅλας τὰς ἀντιξόους περιστάσεις οὐδέποτε ἐπαύσατο ἐπαγρυπνοῦσα καὶ κηδομένη τῆς ἀριότητος τῶν διαφόρων ἐκδόσεων τῶν ἱερῶν βιβλίων¹. Ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀπὸ Λέρου καὶ

sticis graecorum dissertationes duae, Hamburgi, 1722. Λαμπρὰν περίληψιν περὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης νέας διορθωμένης καὶ ἀνακεκαθαρωμένης ἔκκλησιν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἐξέδοτο ὁ βαθὺς τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ὑμνολογίας γνώστης κ. Ἐμμ. Παντελάκης (Τὰ Λειτουργικὰ βιβλία τῆς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἐν «Ν. Σιών» 1931 καὶ ἰδιαιτέρως). Ἐνταῦθα ὁ φιλογενὴς ἀναγνώστης, ὁ ἀηδιάσας ἐκ τῶν Ἀβδηροῦ τῶν Ἀθηναίων ἐκδοτῶν τῶν ἐκκλ. βιβλίων, οἷτινες προσλαμβάνουσι ὡς διορθωτὰς ἀποβλήτους τοῦ σχολαρχείου, εὕρισκει εἰ βούλεται καὶ ἄλλους διασήμους διορθωτὰς καὶ ἐκδότας· π.χ. τὸν τοῦ περιφήμου Ἀλδιδνοῦ τυπογραφείου Ἰουστινῶν τὸν Δεκαδύο, τὸν πρῶτον ἰδρυτὴν ἐν Βενετίᾳ ἑλλ. τυπογραφείου Ζαχ. Καλλιέργην, τὸν Ἰάνον Λάσκαριν κ.ἄ. (σ. 1—2 καὶ 8). Περὶ τῶν Μηναιῶν ἔγραψε καὶ ἐν ὁ Ὁδησῶν χρηματίσας ἐφημέριος καὶ εἶτα Κερκύρας ἀρχιεπίσκοπος Εὐστ. Βουλισμάς ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τόμ. XIII, 1893, σ. 360, τὴν ἐκ παλαιοῦ ὑπαρξιν τῆς β' ᾠδῆς καταδείξας.

1) Βλ. τοῦ κ. Μ. Γεδεῶν τὴν διατριβὴν Πατριαρχικὴ μέριμνα περὶ ἐκδόσεως βιβλίων λειτουργικῶν, ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τόμ. Λ 1910, σ. 405, 413· ταύτην δὲν εἶχον ὑπ' ὄψει. Τὸ προνόμιον παρὰ τοῦ Βαρθολομαίου παρέλαβον οἱ ἰδρυταὶ τῆς ἐν Βενετίᾳ ἑλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ Φοίνικος ἀδελφοὶ Βελουδαὶ καὶ ἐπὶ 50ετίαν καὶ πλέον ἀνεφοδιάζον τὴν Ἀνατ. Ἐκκλησίαν διὰ τῶν ὠραίων ἐκ-

Καλύμνου 'Ανθίμου Ζ',¹ ὅστις ρέκτης ὄν ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῶν γενικωτέρων τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων², ἐλήφθη ἀπόφασις περὶ συστηματικῆς καὶ γενικωτέρας διορθώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων. Ἡ διόρθωσις τοῦ Βαρθολομαίου ἀνεπλήρου μίαν πρόσωρινὴν ἀνάγκην· δὲν ἦτο ὅμως πλήρης καὶ τελεία, ὡς καὶ αἱ τότε γενόμεναι ἐπικρίσεις ἀπέδειξαν καὶ ἡ πάροδος τοῦ χρόνου ἐπεβεβαίωσε. Ἄλλως καὶ αὐτὸς οὗτος τοῦτο ἀνωμολόγησεν, ὡς εἶδομεν καὶ ἠυχήθη, ὅπως «ἄλλος εἰς τὸ ἐξῆς μὲ νοῦν κριτικώτερον, σταθερωτέραν ὑγίειαν καὶ βοηθήματα πλειότερα, διάγων ἐν ταύτῳ καὶ ἀπερίσπαστον βίον, ἅς ἀναπληρώσῃ τῆς ἀσθενείας μου τὰ ἐλλείμματα». Ἡ κριτικὴ ἐπιστήμη τῶν κειμένων ἢ ἐν τῷ παρελθόντι αἰῶνι εἰς περιωπὴν ἀναχθεῖσα, ἢ δημοσίευσις τῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων καὶ ἡ ἀνακάλυψις Μηναιῶν κατὰ τρεῖς καὶ τέσσαρας αἰῶνας παλαιότερων τῶν ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου χρησιμοποιηθέντων, ἢ δημοσίευσις ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ πολλῶν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων διατριβῶν καὶ ἰδίᾳ ἢ διὰ τῆς ἀρτίας μορφώσεως ἀφύπνισις τοῦ κοινοῦ καλλιλογικοῦ αἰσθήματος παρεσκεύασαν τὸ ἔδαφος καὶ κατέδειξαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναθεωρήσεως. Ἄμεσον πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν

δόσεων, αἵτινες ὅπωςδήποτε ἦσαν ἀνεκταί. Μάτην ὁ χριστιανὸς ζητεῖ νῦν εἰς τὰ παλαιὰ βιβλιοπωλεῖα ἐκδόσεις τῆς Βενετίας, αἵτινες θεωροῦνται ὡς τὰ στερεότυπα τῆς Λειψίας.

1) Οὗτος (ἐκ Πλησιβίστης τῆς Ἡπείρου καταγόμενος ἐκαλεῖτο συνήθως Ἀρβανίτης) ἀφῆκεν ἡμῖν γραπτὸν μνημεῖον τὸν Ὁδηγὸν εὐσεβείας (Κων/πολις 1893) εἰς 2 τόμους, περιέχοντα 100 ἐρμηνευτικὰς καὶ ἠθικὰς γλαφυρὰς ὁμιλίαις.

2) Ἐφῆρεν εἰς πέρας τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς καὶ ἀνέθετο εἰς τὸν διαπρεπῆ τότε καθηγητὴν τῆς αὐτῆς σχολῆς Γερμανὸν Καραβαγγέλην τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐγκύκλιον τοῦ πάπα Λέοντος ΙΓ' (Ἡ σύγχρονος ἱεραρχία, Γ. Παπαδοπούλου, Κων/πολις 1895, σ 54-5), ἔπατρ. μέχρι τοῦ 1897.

ἔδωκεν ὁ μακ. Ἀθαν. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς διὰ τῆς περισπουδάστου πραγματείας «Σχεδιάσμα περὶ τῶν λειτουργικῶν Μηναιῶν ἐξεταζομένων ὑπὸ ἱστορικὴν τε καὶ κριτικὴν ἔποψιν» (Ἀνατύψεις ἐκ τῶν Βιζ. Χρονικῶν τῶν δημοσιευομένων ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐν Πετρούπολει τῶν Ἐπιστημῶν Ἀκαδημείας, τόμ. α' σελ. 341—388, τεῦχος α', ἐν Πετρούπολει 1894, σ. 48).

Ἐκ τῶν προλεγομένων ἧς προεμνημονεύσαμεν ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Σπινέλλων, ἅπερ συνέταξαν διαπρεπέστατοι Ἑλληνισταί, ὁ Μαλαξὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος ἔπαρχος, εἶδομεν, ὅτι τὰ Μηναιῶν καὶ μετὰ τούτους ἐκτυπώσεις ἐπισήμους τε καὶ ἀνεπισήμους εἰσὶ διεφθαρμένα καὶ ὅτι ἡ Ἐκκλησία στερεῖται τῶν πρωτοτύπων, ὅπερ εἶναι ἔργον τῶν φιλολόγων. Πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ μεγάλου ἔργου ὁ Κεραμεὺς φρονεῖ, ὅτι «προετοιμάζεται τὸ ἔργον ἢ διὰ συγγραφῆς διατριβῶν ἀποδεικνυσῶν εὐκρινέστατα τὰς φθορὰς καὶ τὰς ἀλλοιώσεις ἢ διὰ τῆς ἐκτυπώσεως τῶν ἐκλεκτοτέρων ἀπογράφων καὶ τῆς ἀντιπαραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰ νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνήθη κείμενα. Τῆς προπαρασκευῆς οὖν ἔργον πρῶτον τὸ ζητῆσαι τὰς πρωτίστας ἐκτυπώσεις τῶν Μηναιῶν καὶ τῇ συναντιβολῇ τούτων ἀποδείξαι τὸ πόθεν ἐπήγασαν ἐκεῖνα, πότερον ἐξ ἀπογράφων τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας ἢ ἄλλης τινός. Δεύτερον τὸ συμπαραβαλεῖν τὰς κατόπιν ἐκδόσεις, ἵνα δηλωθῶσιν αἱ βαθμιαῖαι τούτων διαφοραὶ καὶ ἀναπτύξεις καὶ ἀλλοιώσεις, ἀποδειχθῇ δὲ καὶ τὸ εἰ μετὰ τέχνης ἐπιστήμονος ἢ ἀνεπιστήμονος οἱ κατὰ καιροὺς ἐκδύονται λεξείδια τῶν ἀσμάτων ἠλλοίωσαν ἢ φράσεις ὅλας, ἀκαταλήπτους ὑπὸ τοῦ χρόνου συναποβάσας. Τρίτον τὸ περιγράψαι κατ' ἐποχὰς τὰ χειρόγραφα Μηναιῶν καὶ τὰς διαφορότητας αὐτῶν πρὸς τὰ τετυπωμένα φανερωσαὶ μεθοδικῶς, ἐκτυπῶσαι δὲ καὶ τὰ περιεχόμενα ἐν αὐτοῖς ἀτύπωτα ποιήματα, χρήσιμα τῇ ἱστορίᾳ

τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνωδίας . . . »¹. Ἐξελέγγων τὰ Μηναῖα τοῦ Βαρθολομαίου εὕρισκει τόσῳ διεφθαρμένα, ὥστε «ἡ περὶ τὰ Μηναῖα διατριβὴ (αὐτοῦ) σχετικῶς ὑπῆρξε μικρά». Ἄλλὰ τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ ὁ δυστυχὴς Βαρθολομαῖος στερούμενος τῶν καταλλήλων χειρογράφων; Μήπως δὲν παρετήρησε καὶ αὐτός, ὅτι ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος τῆς 6 Ἀπριλίου «τὸν θαυματουργὸν *Εὐτύχιον* θαυμάσω» ἔλειπε τὸ Α καὶ υ, ἦτοι δύο τροπάρια, ἅπερ ὄντως ἀνεκόλυψεν ὁ Κεραμεὺς εἰς παλαιότερον κώδικα, ἔνθα καὶ δύο παρεμβόλιμα ἐν τῷ Μηναίῳ δὲν ὑπάρχουσι (τὰ νέα πάντοτε ποραγκωνίζουσι τὰ παλαιά).

Μέγαν σάλον παρετήρησεν οὗτος καὶ εἰς τὰς ἑορταστικὰς ἢ ἄσματικὰς λεγομένας ἀκολουθίας. ἔνθα ὑπῆρχον συνήθως διπλοῖ κανόνες καὶ στιχηρά· δηλ. ἐκείνων μὲν ἀντικατεστάθη ὁ ἕτερος ὑπὸ νεωτέρου, τούτων δὲ τὰ πρὸ τοῦ δευτέρου κανόνος μετετοπίσθησαν εἰς τοὺς Αἴνους ἢ παρελείφθησαν². Τοιαῦται μετρορυθμίσεις, προσθαφαιρέσεις καὶ

1) Σχεδιάσμα, σ. 7. Αἱ κῆρες καὶ τὰ σοβαρὰ τῆς Βαρθολομαΐδος ἐκδόσεως μειονεκτήματα παρουσιάσθησαν μόλις ὁ Κεραμεὺς ἐνέκυψεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν χειρογράφων, ἅπερ, ὡς εἴπομεν, ἠδύνατο νὰ προλάβῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπραξεν ὁ ἐκδότης. Ὁ Κεραμεὺς ἐνταῦθα ἀκροθιγῶς ἔθιξε τὸ ζήτημα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν χειρογράφων συμπληροῖ κενὰ καὶ διορθοῦται ἐσφαλμένα μέρη τῶν Μηναίων. Ἰδίως ἡ ἀκροστιχὶς συνήθως ὑπάρχει ἐλλιπὴς ἐν τοῖς τοῦ Βαρθολομαίου Μηναίοις, διότι λείπει ἡ β' ᾠδὴ. Παραμορφοῦται καὶ ἄλλως αὕτη διὰ τῆς προσθήκης τροπαρίων (π.χ. κανὼν Ἰακώβου Ζεβεδαίου 30 Ἀπριλ. σ. 7-13)· ἄλλοτε ἐξέπιπτε τροπάριον, ὡς εἰς τὸν κανόνα τῶν ἀναιρεθέντων Σαβαΐτων 20 Μαρτ. καὶ ἡ ἀκροστ. ἀποδίδωσιν «Ὑνοῖς» ἀντὶ ὕμνοις (ἀνεῖπεν ὁ Κερ.) κττ. ἴσχυσαν . . . βαρβαρικὴν ἀπόνοιαν, ἀντὶ ἴσχυναν, τὸ ἐνώσει τῆς ἀπαθείας ἠλλοιώθη εἰς νεκρώσει τῆς ἁμαρτίας κ. ἄ. βλ. σ. 14.

2) Τοῦτο συνέβη εἰς τὴν εἰρημένην τοῦ ἁγ. Εὐτυχίου ἀκολουθίαν.

διαφορὰ τῶν ὕμνων ἐγίνοντο εἴτε ἐξ ἀγροικίας ἢ καὶ ἰδιοτροπίας τῶν ἀντιγραφέων. Μεγάλη μεταρρύθμισις ἐν τοῖς Μηναίοις ἐπηκολούθησε διὰ τῆς ἀποβολῆς τοῦ Κονδακαρίου, ὑπολειφθέντος ἐνὸς καὶ μόνου, τοῦ κυρίως κοντακίου, μετὰ τοῦ οἴκου¹. Οὕτως ἐμφανίζονται ταῦτα τοῦλάχιστον κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, λείψανά τινα περισώσαντα ἐν τοῖς στιχηροῖς καὶ ἄλλοις ψαλλομένοις μέλεσι τῆς ἁσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ ὠραίου Κονδακαρίου, ὅπερ ἐξηφανίσθη τελείως κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα². Εἶναι σπουδαῖον, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἰδιαίτατα εἰς τὴν μελέτην τῶν Μηναίων ἐγκύψας Κεραμεύς, ὅτι «τὰ παλαιότερα τῶν Μηναίων οὐκ ἐμπεριέχουσι φόρτον, οἷον τὰ μεταγενέστερα παρουσιάζουσιν, ἀλλ' οὐδὲ ποικίλα τῶν ποιημάτων ὀνόματα, εἰ μὴ καθ' ἑορτὰς ἐκτάκτους»³. Περίεργον θὰ φανῆ τοῖς πολλοῖς, ὅτι ἐν τοῖς σωζομένοις παλαιότεροις Μηναίοις καὶ αὐτὴ ἡ τυπικὴ διάταξις καὶ ἡ σειρὰ τῶν ὕμνων δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν νῦν ὑπάρχουσαν, ἥτιοι προιάσσονται τὰ καθίσματα, εἶτα τὰ στιχηρὰ προσόμοια τοῦ Κύριε, ἐκέκραξα⁴, ὁ δὲ κανὼν εἶναι ἀδιάκοπος. Ἀπὸ τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος ἀναφαίνεται ἡ

1) Ἐγὼ εὔρον ἐν Μηναίοις τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ δύο οἴκους μετὰ τὸ κοντάκιον—ἦν δὲ τὸ Κονδακάριον ἄσμα ἐξ ὑπὲρ τριάκοντα πολλακίς ἀποτελούμενον στροφῶν, ἀναγινωσκομένων ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἐπ' ἄμβωνος (εἶθε καὶ νῦν νὰ ἀνεγινώσκοντο οὕτω οἱ κανόνες) καὶ μόνον τοῦ κοντακίου ψαλλομένου (βλ. Κεραμεύς, αὐτ. σ. 20-1).

2) Θαυμάζονται εὐλόγως οἱ ἀνακαλυφθέντες οἴκοι τοῦ Ρωμανοῦ, οἱ ὑπὸ τοῦ Krumbacher παρασκευασθέντες καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς δύο τόμους δημοσιευθέντες.

3) Αὐτ. 21. Τοῦτο παραιτηρεῖται εἰς ὅλα τὰ βιβλία καὶ εἰς αὐτὰ ἔτι τὰ εἰλητάρια, τὰ ἀρχαιοπινῆ λειτουργικὰ βιβλία

4) Εἰς Μηναιῖα ἐν Λαύρᾳ τοῦ Ι' αἰῶνος προηγεῖται τὸ ἀπολυτίκιον καὶ μετὰ τὰ καθίσματα ὑπάρχει τὸ κοντάκιον καὶ ὁ οἶκος, μεθ' ὃν τὸ Κύριε, ἐκέκραξα, ἐν πᾶσι δὲ προηγεῖται τὸ Θεὸς Κύριος.

γνωστῇ ἡμῖν διάταξις, πάντα δὲ τὰ προσόμοια καὶ τὰ λοιπὰ τροπάρια εἰς τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα εἶναι μεμελισμένα. Ἐκ τοῦ ὄλου ἐκείνου συγκροτήματος ἐξέπεσεν ἡ β' ᾠδή, (διατί, ἄγνωστον εἰσέτι) καὶ προσειέθη ἐν τέλει ὁ ἀπόστολος καὶ τὸ εὐαγγέλιον, ἐν πᾶσιν ὁμως τούτοις ἐλλείπουσι παντελῶς τὰ Θεοτοκία (ὡς μαρτυρεῖ ὁ Βαρθολομαῖος). «Τὰ Μηναῖα τὰ κατόπιν τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἑκατοντ. ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις ἢ δι' αὐθαιρεσίαν τῶν ἀντιγραφῶν ἢ διὰ κακὴν ἀνάγνωσιν ἢ διὰ φθορὰς ὑπὸ τοῦ χρόνου συμβάσας ἐν τοῖς παλαιότεροις ἀντιγράφοις»¹. Ἐκ τοιούτων ἀντιγράφων προέρχονται τὰ Μηναῖα τοῦ Βαρθολομαίου, διεφθαρμένων καὶ κατεστραμμένων, ὡς διεκανονίσθησαν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἵνα περιέχωσιν ἐκάστης ἑορτῆς τὴν ἅπασαν ἄσματικὴν ἀκολουθίαν· τὰ λοιπὰ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος χειρόγραφα, τὰ Κουτιλουμουσιανά, δὲν ἦσαν καλλίτερα τῶν τετυπωμένων² καὶ διὰ τοῦτο δέονται μεταρρυθμίσεως «ὡς ὄντα μέλη προσόμοια μουσεῖω, ἐν ᾧ περίξ ἀρτίων τινῶν ἀγαλμάτων ἀπόκεινται μέλη τοιούτων ἀναριθμίων, ἀγνωρίστων ἤδη, κεφαλαῖ δηλ. πόδες, ὄμματα, χεῖρες, τεμάχη τε κοιλιῶν καὶ κορμῶν ἀπόδων, ἀκεφάλων ἀπόμοιροι»³. Αἱ ἐργασίαι τοῦ σοφοῦ βιβλιοθηκαρίου τοῦ Βατικανοῦ *Pitra*, δι' ὧν ἀπέδειξε τὰς φθορὰς τῶν Μηναίων διὰ γενικῶν τινῶν παρατηρήσεων⁴, καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἀναλέκτων τῆς ὑμνογραφίας, ἄσμάτων

1) Αὐτ. σ. 24.

2) Καὶ ὁμως ἐν Ἄθῳ ὑπάρχουσι καλλίτερα χειρόγραφα τῶν νεωτέρων τούτων, ὡς ἀπέδειξεν ἄλλως καὶ ὁ πολὺς Οὐσπένσκης, ὅστις πρῶτος, σημειούσθω μοι ἐνταῦθα, ἐξήλεγξε διὰ τοῦ τύπου τὰ Βαρθολ. Μηναῖα, ἀντιβαλὼν αὐτὰ τε καὶ τὰ ἀρχαιότερα πρὸς τὰ Ἀθωτικὰ χειρόγραφα. (Δευτέρα περιοδεία εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθῳ, Κίεβον, 1877, σ. 440—8).

3) Κεραμεύς, Σχεδ. σ. 25.

4) Hymnographie de l'église grecque, 1867, σελ. 62, κ.έ., δυστυχῶς δὲν παραπέμπει εἰς τοὺς κώδικας.

πολυαρίθμων ὕμνων, ἐκ τῶν χειρογράφων εἰλημμένων¹, ἀνέδειξαν αὐτὸν διδάσκαλον ἐπὶ ἐδάφους τέως τοῖς φιλολόγοις ἀγνώστου, τὸ δὲ ἔργον αὐτοῦ τοῦτο εὐτυχῶς εὔρε καὶ μιμητάς².

Πρὸς διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος καὶ τοῦ ὑπὸ αἵρετικῶν ἀνουθείτου τῶν κανόνων ὡς κλειὸς σωτήριος ἐχρησί-

1) *Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata*, τόμ. Α' Parisiis, 1876.

2) Βλ. Krumbacher, *Geschichte der byz. Literatur*, σελ. 305—44. Τὰς ὑπ' αὐτοῦ τοῦτου ἔπειτα δημοσιευθείσας ἐργασίας καὶ ἄλλας νεωτέρας βλέπ. παρὰ τῷ κ. Παντελάκη, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 14—5 καὶ 18—20. Προστίθημι μόνον τρεῖς μὴ μνημονευόμενας: τοῦ Ρώσου Ἀρχιμονδρίτου Ἀμφιλοχίου (εἶτα ἐπισκόπου Rostov), *Κονδακάριον κατὰ τὰ Ἑλληνικὰ πρωτότυπα τοῦ XII—XIII αἰῶνος ἐκ τοῦ τῆς συνοδικῆς βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας κώδικος 437* (καὶ ἄλλων Ἀθωνικῶν αὐτόθι ἀποκειμένων, ὡς καὶ τοῦ Βατικανοῦ) ἐκ παραθέσεως πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην σλαβικὴν μετάφρασιν, ἐν τόμοις δυοσί, Μόσχα, 1879, 4ον σ. 260, 103, XIII (ὁ τίτλος, ἡ εἰσαγωγή καὶ τὰ σχόλια ρωσιστί). Τὸ πλούσιον περιεχόμενον εἶναι: κοντάκια μετὰ τοῦ οἴκου ὄλου τοῦ ἐνιαυτοῦ σ. 52—135 μετὰ τοῦ ὀνόματος ἐκάστου ἁγίου· μετὰ τούτου δὲ καὶ ἄνευ αὐτοῦ σ. 159—199 (εἰς τὸ τμήμα τοῦτο περιέχονται λείψανα παλαιοῦ Κονδακαρίου, οἴκοι συνήθως ἀνὰ δύο εἰς ὄλους τοὺς ἁγίους τοῦ ἐνιαυτοῦ (ἐν σελ. 197—8 12 οἴκοι). Τοιαύτη ἡ τύχη τῶν θεσπεσιῶν τούτων ὕμνων!) Κοντάκια μετὰ τοῦ οἴκου εἰς διαφόρους ἁγίους, συμπληρωματικὰ τῶν ἀνωτέρω ἐξ ἄλλων Μοσχανῶν κωδίκων 200—260. Ἐν δὲ τῷ Παρραρτήματι (σ. 1—10) περιέχονται Κονδακάρια ὑπὸ τὴν κυρίως ἔννοιαν διαφόρων ποιητῶν καὶ δὴ τοῦ Ρωμανοῦ εἰς διαφόρους ἁγίους (ταῦτα ἀντικατέστησαν ἔπειτα οἱ κανόνες). Τὰ πλεῖστα τούτων ὑπάρχουσι καὶ παρὰ Pitra εἰς τὰ *Anecdota sacra*. Πλὴν τῶν κοντακίων τῶν ἁγίων εὐρίσκονται καὶ τὰ τοῦ Τιωφδίου (σ. 135—47), τοῦ Πεντηκοσταρίου (σ. 147—52), αἱ ὑπακοαὶ μετὰ τοῦ οἴκου, αἱ γνωσταὶ (σ. 152—4), ἄλλαι ἀνέκδοτοι (σ. 154—7) καὶ τὸ περίεργον κοντάκια μετὰ οἴκου τῶν *Εὐαγγελίων* (τῶν 11 ἑωθινῶν, τὸ 11ον ἔχει 5 οἴκους). Ταῦτα κατὰ πρῶτον ἐντεῦθεν γίνονται γνωστά· πότε ἐψάλλοντο, ἄγνωστον. Περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης (ἣτις εἶναι σπανιωτάτη, περιελθοῦσα ἐσχάτως εἰς τὴν βιβλιοθήκην τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἀθηναίων ἐξ ἀγορᾶς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μακ. Γ. Μπαλταζῆ, διὸ καὶ χά-

μευσεν ἢ ἀκροστιχίς, κατὰ θείαν ὄντως ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐπινοηθεῖσα ἔμπνευσιν. Αὕτη πρὸς τούτοις διδάσκει ἡμῖν σαφῶς, ὅτι ὁ Δαμασκηνός, ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ ἐποίησαν καὶ κανόνας ἄνευ β' ᾠδῆς. Ὑπάρχουσιν ὁμοίως καὶ κανόνες ὄντως ἄνευ ἀκροστιχίδος. Καὶ ἐκ τούτων εὐχερέστερον ἠδύνατο νὰ ἀφαιρεθῇ ἢ β' ᾠδή καὶ οὕτω φέρονται ὁ τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὴν 9 Δεκεμβρίου τῆς ἀγ. Ἀννης καὶ ὁ εἰς τὸν ὄσιον Ἰσαάκιον (ἐν χειρογράφοις), ὡς καὶ ὁ εἰς τὸν ὄσιον Γεώργιον μητρ. Μιτυλήνης (7 Ἀπριλ.) τοῦ Θεοφάνους (καὶ οὐχὶ Ἰγνατίου, ὡς ἔχει νῦν τὸ Μηναιὸν)¹. Οἱ μετ' ἀκροστιχίδων κανόνες «ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς ἀσφαλῶς εἰς τὸ παραδέξασθαι, ὅτι πολλοὶ τῶν τοιούτων κανόνων δεινῶς ἠκρωτηριάσθησαν· τρία γάρ, τέσσαρα καὶ πέντ' ἔσθ' ὅτε στοιχεῖα τῆς ἀκροστιχίδος ἐκ τοῦ κανόνος ἐλλείπουσι καὶ ταῦτα πάντα μετὰ τὰ πρότιστα γράμματ' αὐτῆς, τὰ παραδεικνύοντα τροπαρίων ἀρχάς, ἃ τὴν πρώτην ἀποτελοῦσιν ᾠδὴν»².

ριν τῶν πολλῶν περιεγράψαμεν) γράφει ὁ Krumbacher (Ἱστορία τῆς Βυζ. Λογοτεχνίας, μετάφρ. τόμ. Β' σ. 503) : «εἶναι μοναδικὸν φαινόμενον διὰ τὴν πλήρη ἔλλειψιν ἀκριβείας κριτικῆς καὶ μεθόδου· εἰς τὰς 208 σελίδας τοῦ κειμένου, ἐπιπολαίως μόνον φυλλομετρῶν, εὑρηκα 15000—20000 λάθη παντὸς εἴδους!» Καὶ δὲν εἶναι ταῦτα ὑπερβολικά· τὰ πλεῖστα ὁμοίως φαίνεται, ὅτι εἶναι τῶν κωδίκων, ἄλλα δὲ ἐξ ἀπροσεξίας (ὡς τὸ κονδάκιν καὶ κωνδάκην ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος). Τὸ παράρημα ὁμοίως εἶναι ἀπηλλαγμένον τῆς κατηγορίας ταύτης. Πρὸ τούτου τοῦ μνημειώδους εἰς ὕλην ἔργου ὁ Ἀμφιλόχιος εἶχεν ἐκδώσει τῷ 1870 ἐν Μόσχῃ Κανόνας πανηγυρικοὺς μετὰ β' ᾠδῆς τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου ἀπὸ τοῦ 181 κώδικος τῆς Μοσχικῆς βιβλιοθήκης (ὁ τίτλος ρωσιστί). Διὰ τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκκλ. βιβλίων ἔγραψεν ἐκ τῶν ξένων ὁ L. Arnaud, Une essai de correction des livres liturgiques Grecs, ἐν Echos d'Orient, 1912, Ἰούλ. Αὐγ. σ. 380 ἑ.

1) Ἀλλὰ καὶ τούτων ἀνεκάλυψεν ἔπειτα τὴν β' ᾠδὴν ὁ Κεραμεύς (Σχιδ. σ. 28—9).

2) Αὐτ. σ. 30. Ἐπιθι αὐτόθι ὅσα ἀσύστατα περὶ τοῦ ζητήματος ᾠδῆς γράφει ὁ Βαρθολομαῖος.

Πολλῶν οὖν κανόνων καὶ πρὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἔτι αἱ δευτέραι ᾠδαὶ ἀπεβλήθησαν ἀκρωτηριασθέντων σκοπίμως (ὡς ἐν τοῖς τετυπωμένοις Μηναίοις φαίνονται), ἔπειτα δὲ οἱ ἀντιγραφεῖς καὶ συλλογεῖς κανόνων εἰσήγον κανόνας ἄνευ β' ᾠδῆς, εἰ καὶ ἤττονος ἀξίας ποιητῶν, καὶ ἀπέβαλλον ταύτην ἀυθαιρέτως¹. «Δῆλον οὖν ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης τῶν ἀκροστιχίδων ἀριθμήσεως, ὅτι τῆς Ἐκκλησίας οἱ ποιηταὶ δευτέραν ᾠδὴν εἰς κανόνας πανηγυρικοὺς εἰσήγαγον δι' ἅπαντας τοὺς μῆνας ἀνεξαιρέτως, αἱ καὶ μέχρι τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Ἐκκλησιαῖς ἐψάλλοντο»². Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τῆς ΙΑ' ὡς φαίνεται ἑκατονταετηρίδος εἰς τὴν τυπικὴν διάταξιν τῶν Μηναιῶν ἀπηλείφθη ἢ β' ᾠδή, ὅτε καὶ ἠκρωτηριάσθησαν πάμπολλα ποιήματα καὶ ἐγένετο ἐκλογή τῶν διαφόρων κατὰ τὸ παλαιὸν σημείωμα τοῦ Τυπικοῦ: «Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι εἶπερ ἔχει τὸ Μηναιῶν ἐν μνήμῃ ἀγίου τινὸς κανόνας διαφόρων ποιητῶν, εἰ μὲν ἐστὶ κανὼν ὁ τοῦ κυροῦ Κοσμᾶ, προκριτέος· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Ἰωάννου καὶ ἐτέρων, ὁ τοῦ Ἰωάννου προκρίνεται· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Θεοφάνους καὶ ἐτέρων, ὁ τοῦ κυροῦ Θεοφάνους προκρίνεται προτιμη-

1) Καὶ ἀναφέρει ὁ Κεραμεὺς ὅποσοι κανόνες ἐν τοῖς τετυπωμένοις Μηναίοις φέρονται μετ' ἀκροστιχίδος ὑποδηλώσεως καὶ β' ᾠδῆς συνύπαρξιν, ἧτις ὅμως δὲν ὑπάρχει νῦν (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 32—5).

2) Ὑπὸ τοῦ Ρώσου Ἀρχιμανδρίτου Ἀμφιλοχίου ἐξεδόθη ὁ Φεβρουάριος Μὴν μετὰ β' ᾠδῆς περιέχων κανόνας, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη. Μετὰ τὸν Οὐσπένσκη, τὸν Πορφύριον δηλ. οὗτος ἐνέκυψεν εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔκδοσιν τῶν ἐλλ. κειμένων, ἧτοι τῶν Μηναιῶν, ἅπερ παμπληθῆ περιέχονται ἐν τῇ Συνοδικῇ τῆς Μόσχας βιβλιοθήκῃ (προφερόμενα πάντα βεβαίως ἐξ Ἀνατολῆς καὶ δὴ ἐξ ἀγ. Ὅρους, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Βατοπεδινὸς Ἰάκωβος ἐν τῷ μνημονευθέντι καταλόγῳ. Εἶναι τὰ Ἀθωνικὰ τὰ παλαιότερα. 4 κανόνων τὰς β' ᾠδὰς ἀνεκάλυψεν ὁ Κεραμεὺς ἐκδοὺς αὐτὰς (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 35—8).

τέος γάρ ἐστι τῶν ἄλλων· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Ἰωσήφ, οὗτος τῶν λοιπῶν προτετίμηται ποιητῶν»¹. Ἡ ἀποβολὴ τῆς β' φδῆς ἐγένετο βαθμιαία, ὡς δεικνύουσι τὰ σλαβικὰ Μηναῖα, καὶ δὴ συμπίπτει ἀκριβῶς εἰς τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἐν Κων]πόλει ἐπίδρασιν γενομένη τοῦ Ἰωάννου Εὐχαΐτων, ὅστις, ὡς καὶ ὁ Μιχ. Ψελλός, διὰ τῶν ἄνευ β' φδῆς συντεταγμένων κανόνων ἐπεβλήθη εἰς πάντας τοὺς ἄλλους ποιητάς. Πρῶτος λοιπὸν τῶν Μηναίων διορθωτῆς ἀνεδείχθη ὁ Ἰωάννης οὗτος τῶν Εὐχαΐτων ἀρχιερεὺς, ὡς μαρτυροῦσιν ἐπιγράμματα τρία: «εἰς τὰ δωρηθέντα Μηναῖα εἰς Εὐχαΐτα» καὶ «εἰς τὰ διορθωθέντα βιβλία», ὧν ἐνδεικτικοὶ οἱ ἑξῆς στίχοι:

Ἕμνων ἐπελθὼν ἡμερησίων βίβλους
πᾶσαν τε τούτων τὴν γραφὴν ἐπιξέσας²
καὶ χεῖρα καὶ νοῦν ὡς ἐνῆν καταρτίσας,
δῶρον φίλον δίδωμι καὶ μάλα πρέπον . . .
Καλὴν δεδωκὼς ταῖς βίβλοις ὑπουργίαν
αὐτὸς πονηρὰν ἀντιλαμβάνω χάριν·
τῶν μὲν γὰρ ἤδη τὰς νόσους ἰασάμην
ἐγὼ δὲ συντέτηκα καὶ κακῶς ἔχω³.

Λέγουσιν, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις τῶν ἁσματικῶν κανόνων χαροποιὰ καὶ ἐορταστικὴ ἐστίν, ἡ δὲ τῆς β' φδῆς σκυθρωπὴ καὶ ἀπειλητικὴ (Θεόδ. Πρόδρομος), αὕτη παρηγωγόνισθη⁴, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι κατὰ πάντα ὀρθόν· διότι

1) Παρὰ Λέοντι τῷ Ἀλλατίῳ, De libris et rebus ecclesiasticis graecorum, Parisiis 1646, σ. 80—81 (ἐν V τόμ. τῆς τοῦ Φαβρικούου Bibliotheca graeca).

2) Ἡ διόρθωσις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐγένετο δι' ἀποξέσεως τῆς μεμβράνης ἢ ἐπιθέσεως χρώματος λευκοῦ ἐπὶ τοῦ χάρτου.

3) Παρὰ Κεραμεῖ, Σχεδ. σ. 40.

4) Βλέπ. ἐν ἐκτάσει Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Ἐορτοδρόμιον, ἧτοι ἐρμηνεῖα εἰς τοὺς ἁσματικούς κανόνας τῶν δεσποτικῶν καὶ

ὑμνωδοὶ ἀσματικῶν κανόνων ἔγραψαν καὶ β' ψδὴν καὶ διότι ἐκτὸς τοῦ Τριωδίου αὕτη ἐν τοῖς παλαιοῖς Μηναίοις μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐψάλλετο. Παρεμφερῆ που γνώμην ἐκφέρει καὶ ὁ Ζωναρᾶς: «πυραλιμπάνεται δὲ ἡ β' ψδὴ, ὅτι οὐχ ὕμνος ἐστὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ προμαρτυρία πρὸς Ἰουδαίους καὶ ἀπειλὴ καὶ ἔλεγχος τῆς πονηρίας αὐτῶν καὶ τῶν μελλόντων καταλήψεσθαι αὐτοὺς κακῶν προαγόρευσις, ἢ τραγωδίαν ποιῶσιν· ἀοιδὴ γὰρ καὶ ψδὴ καὶ ὕμνος καὶ προσευχὴ ἐκλήθη, ὅτι περιπαυῶς καὶ θρηνωδῶς ὀφείλουσι γίνεσθαι καὶ ἐκ συντετριμμένης καρδίας»¹. Ἐκ τούτων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Πρόδρομος καὶ ὁ Ζωναρᾶς ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Δαμασκηνὸς β' ψδὴν οὐκ εἰσήγαγον εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς αὐτῶν κανόνας· ἀλλ' ὅτι σφάλλονται εἰς τὴν δικαιολογίαν, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, μικρῶ ἀρχαιότερος αὐτῶν (Κοσμᾶ καὶ Δαμασκηνοῦ), ἐποίησεν ἀσματικὸν κανόνα μετὰ β' ψδῆς (ἐκτὸς δηλ. τοῦ περιφήμου μεγ. κανόνος), τὸν τοῦ ἀγ. Συμεῶν τοῦ Θεοδόχου, συναριθμοῦντα τροπάρια μετὰ τῶν ψδῶν 180, ὧν πλέον τῶν 20 ἀποτελοῦσι τὴν β' ψδὴν². Ὀπωσπότης ἂν ἦ, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κων]πόλεως διὰ συμβολικὴν ἢ ἀναγωγικὴν τῶν θείων γραφῶν ἐρμηνείαν, ὑπερβαλλόντως ἀναπτυχθεῖσαν, ἀπέβραλεν ἐκ τῶν Μηναιῶν βαθμηδὸν τὴν β' ψδὴν, καταργηθέντος ἢ λησμονηθέντος καὶ τοῦ λόγου, δι' ὃν ἡ β' ἐψάλλετο τὸ

θεομητορικῶν ἑορτῶν (Βενετία 1836, σ. κα') καὶ Κῆπος Χαρίτων, ἥτοι ἐρμηνεία γλαφυρὰ εἰς τὰς θ' ψδὰς τῆς στιχολογίας ἐκ διαφόρων συνερανισθεῖσα (Ἐνετίησιν 1819, σ. 20).

1) Μέγα Εὐχόλιον, ἔκδ. G o a r (Βενετία 1733) σ. 352.

Ἀρχιμανδρίτου Ἀμφιλοχίου, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 1—15.

2) Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰς ἐνταῦθα ἀναφερομένας ὡς ὑπὸ τοῦ Κεραμέως ἀνακαλυφθεῖσας β' ψδὰς ἐν ταῖς ἀκροστιχίσι κανόνων ἑορταστικῶν Θεοφάνους 16, Ἰωσήφ 36, Γεωργίου Νικομηδίας 5, Κλήμεντος 3, Γρηγορίου δὲ καὶ Ἰγνατίου καὶ Γερμανοῦ 3.

πρότερον ᾠδή. Παρουσιάζεται δὲ τὸ παράδοξον καὶ ἀνεξήγητον φαινόμενον, ὅτι ὁ αὐτὸς ποιητὴς συνέταξεν εἰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν (28 Αὐγ.) δύο κανόνας, τὸν μὲν μετὰ β' ᾠδῆς, τὸν δὲ ἄνευ ταύτης· π.χ. Ἰωσήφ ὁ ὑμνογράφος εἰς μὲν τὸν ἅγιον Ἀγαθόνικον ἄρτιον τὸν κανόνα, ἄνευ δὲ τῆς β' ᾠδῆς εἰς τὸν ἅγιον Λουῖπον· καὶ εἰς τὴν 9 Δεκ. εἰς μὲν τὴν ἁγίαν Ματρώναν μετὰ τῆς β' ᾠδῆς, ἄνευ δὲ εἰς τοὺς ἁγίους Ὀνησιφόρον καὶ Πορφύριον· καὶ κατὰ τὴν 27 ἐποίησε δύο κανόνας εἰς τὴν ἁγίαν Ἀναστασίαν, τὸν μὲν οὕτως, τὸν δ' ἄλλως. Ἐν τινι Τυπικῷ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου σημειοῦται, ὅτι ὁ μετὰ β' ᾠδῆς κανὼν ἐψάλλετο πρὸ τοῦ ὄρθρου (ὅπως δηλ. ὁ τριαδικὸς ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἁθῶ). Ἐν τούτῳ, ἀποκειμένῳ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάβα καὶ γεγραμμένῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὑπάρχουσι πρὸς διαφόρους ἁγίους περὶ τοὺς 30 κανόνες ἄσματικοί, ὧν οἱ πλείονες ὀνομάζονται παρακλητικοί, ἕτεροι ἱκετήριοι, σταυρώσιμοι καὶ ἐξαγορευτικοί. Ἐνταῦθα πολλοὶ εἶναι μετὰ β' ᾠδῆς πεποιημένοι. Ἐκ τούτων ὁ «κανὼν εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν καὶ θαυματουργὸν Λουκᾶν» ποίημα *Εὐθυμίου* μετὰ β' ᾠδῆς παρακλητικὸς ὧν ψάλλεται κατ' ἔτος ἄχρι τοῦδε ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στειρίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου τὴν 3 Μαΐου, ὅπερ κατακυροῖ, ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ πένθιμον ἔχει ἢ β' ᾠδή. Τοιοῦτον ἐν πάσῃ δυνατῇ περιλήψει τὸ Σχεδιάσμα τοῦ *Κεραμέως*, δι' οὗ τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐθίγη τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῶν Μηναιῶν καὶ κατεδείχθη α') ὅτι ἡ ἀποβολὴ τῆς β' ᾠδῆς κατὰ τὸν ΙΒ κα ΙΓ' αἰῶνα συνετέλεσεν, ὥστε νὰ παρουσιάζωνται τὰ Μηναιᾶ τὰ σημερινὰ πλήρη μεταβολῶν καὶ καταστροφῶν, β') πότε ἐγένετο ἡ μεταρρύθμισις αὕτη καὶ ἡ νέα τυπικὴ διάταξις αὐτῶν, παρ' ἣν ἐν τοῖς τετυπωμένοις παραμένουσιν αἱ ἀκροστιχίδες μαρτυροῦσαι τὴν συνύπαρξιν β' ᾠδῆς, καὶ γ') τίς ὁ ἀνερμήνευτος εἰσέτι λόγος τῆς μεταρρύθμισεως ταύ-

της¹. Τοῦ Σχεδιάσματος ὑποβληθέντος πρὸς τὸν Οἰκ. Πατριάρχην "Ανθιμον Ζ' καὶ τὴν Ἱ. Σύνοδον καὶ ἐμποιήσαντος ζωηρὰν ἐντύπωσιν, ἀπεφασίσθη συνοδικῶς ἡ ἀναθεώρησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ ἐζητήθη καὶ τοῦ Κεραμέως ἡ συνεισφορὰ, ὅστις ἀπήντησε διὰ τοῦδε τοῦ ὑπομνήματος².

Παναγιώτατε καὶ σοφώτατε Οἰκουμενικὲ Πάτερ καὶ Δέσποτα, τὴν Ὑμετέραν Ἀγιότητα προσκυνῶ καὶ τὴν αὐτῆς δεξιὰν ἀσπαζόμενος ἐν διανοίᾳ γονυκλιτῶς Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δέομαι νὰ σκέψη καὶ φρουρήῃ τὴν Ὑμετέραν Ἀγιωσύνην καὶ νὰ τηρήῃ αὐτὴν ἄνοσον, ἄλυπον καὶ παντὸς ἀνιαροῦ ἀμέτοχον.

Τὸ σεπτὸν καὶ τίμιον γράμμα τῆς Ὑμετέρας Ἀγιότητος, ὅπερ ἀναφέρεται πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας σχεδιαζομένην τῶν Μηναιῶν ἀνακάθαρσιν, ἔλαβον ἐγκαίρως καὶ ταχέως θ' ἀπεκρινόμην εἰς αὐτό, ἂν μὴ δυστυχῶς ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου μέχρι σήμερον ἀμείλικτα κατεδιωκόμην ὑπὸ τριῶν συνεχῶν ἀρρωστιῶν οὐχὶ τυχαίων. Ἔτι καὶ νῦν ἀρρωσιῶ καὶ προσταγῆ τῶν ἰατρῶν ἀπέρχομαι συντόμως ἐντεῦθεν πρὸς ἀναπνοὴν ἀέρος εἰς τὴν ἡμετέραν εὐκρατον χώραν. Οὗτος ὁ λόγος, Ἀγιώτατε Δέ-

1) Ἡ ἐκφερομένη ὑπὸ τοῦ Κεραμέως ἐν τὰ ὑθια (σελ. 48) γνώμη, ὅτι ὁ μετὰ β' ῥῥδῆς κανὼν ἐψάλλετο ἐν τοῖς ἀποδείπνοις, οὐκ ἔχεται ἀληθείας καὶ ἀνηρέθη ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ τούτου.

2) Τοῦτο ὡς ἀνέκδοτον εἰσέτι δημοσιεύεται ἐνταῦθα κατ' ἀντίγραφον τοῦ μακ. προηγουμένου Κοσμά Λαυριώτου, ὁ ἀποπερατοῖ ὁ ὑποτακτικὸς αὐτοῦ μακ. προηγ. Χρυσόστομος, περιελθὼν εἰς ἐμέ. Πρὸς τοὺς δύο τοίτους μετὰ τοῦ μακ. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, διορισθέντας πρὸς ἀνασκόλησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ἐστάλη τὸ αὐτόγραφον τοῦ Κεραμέως ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου πρὸς μελέτην· καὶ οὗτοι ἀπετέλουν τὴν Ἐπιτροπὴν τὴν εἰδικήν, ἣν ἀναφέρει ἐν ἀρχῇ τοῦ ὑπομνήματος οὗτος.

σποτα, τῆς μεγάλης βραδύτητος περὶ τὴν ἀπόκρισιν εἰς τὸ ἡγιασμένον ἐκεῖνο γρόμμα τῆς τιμίας ὑμῶν χειρός· ἀλλὰ τώρα πρὸ τῆς ἐντεῦθεν ἀναχωρήσεώς μου πρώτιστόν μου καθῆκον ἐθεώρησα νὰ δηλώσω διὰ τῆς ταπεινῆς μου ταύτης γραφῆς τὰς ὀφειλομένας ἀπὸ μέσης ψυχῆς εὐχαριστίας μου πρὸς τε τὴν Ὑμετέραν Πατρότητα καὶ πρὸς τοὺς περὶ αὐτὴν ἁγίους Ἀρχιερεῖς καὶ μετὰ παρρησίας ὁμολογῶ, ὅτι ἰσοβίως θὰ εὐγνωμοιῶ πρὸς τὸ καύχημα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, διότι ἠξίωσε διὰ τῆς ἐξ ἡγιασμένων ἀρχιερέων συγκεκροτημένης αὐτοῦ Συνόδου νὰ τιμήσῃ μετ' εὐμενείας πατρικωτάτης, εὐλογήσῃ δὲ καὶ θερμῶς ἐλάχιστον ὑπόμνημά μου, τὸ περὶ τῶν Ἱερῶν Μηναιῶν σχεδιάσμα, ὃπερ ἐν ὧρα σχολῆς προπέρυσιν ἐσχεδίασα, διότι, ὅτε τοῦτο συνέταττον, ὠρμώμην ἀπλῶς ἐκ λόγων φιλολογικῶν καὶ οὐδ' ἐφανταζόμην ποσῶς, ὅτι θὰ ἠξιοῦτό ποτε παρὰ τῆς Ὑμετέρας Ἐκκλησίας προσοχῆς τινος. Σφόδρα λοιπὸν συγκεκινημένος ἐκ τῆς οὕτως εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς αὐτοῦ, θερμοπαρακαλῶ τὴν Ὑμετέραν μεγίστην Ἀγιωσύνην νὰ δεχθῇ διὰ ταύτην μετὰ πατρικῆς εὐνοίας τὰς ἀπὸ μέσης ψυχῆς εὐχαριστίας μου καὶ ν' ἀξιῶσῃ νὰ μεταδώσῃ τὰς αὐτὰς εὐχαριστίας μου καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους Ἀρχιερεῖς, ὧν καὶ μετὰ πολλῆς δεήσεως ἐξαιτοῦμαι τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας πρὸς ψυχικὴν μου σωτηρίαν. Πρὸς δὲ τὴν πατρικὴν διαταγὴν τῆς Ὑμετέρας Ἀγιωσύνης, τοῦ νὰ συνεισφέρω δηλαδὴ κέγῳ (sic) τι εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ κειμένου τῶν Μηναιῶν, ὑπήκουσα προθύμως καὶ τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος θὰ πρᾶξω διὰ τοῦτο ὅ,τι θὰ ἐπιτρέψωσιν αἱ ταπειναὶ μου δυνάμεις. Ἀληθῶς ἔχω συνειλεγμένον ἐξ ἀρχαιοτάτων ἀντιγράφων τῶν Μηναιῶν οὐ μικρὸν ὑλικόν, ὃπερ ἀπλῶς ἐθήρευον ἐξ ἀγάπης ἰδίας μου πρὸς τὰ ἱερὰ ἄσματα τῶν παλαιῶν ὁσίων ὑμνωδῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μας. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ὑλικόν τὸ οὕτω συνειλεγμένον δύναται κατὰ τι νὰ χρησιμεύσῃ, ἀλλ' ὁμολογῶ, ὅτι δὲν εἶναι καὶ γεν-

ναῖον οὕτως, ὥστε νὰ ἐπαρκέσῃ καὶ κατ' ἐλάχιστον εἰς τὸ περὶ τῶν Μηναιῶν βούλευμα τῆς Ἱεροῦς Συνόδου. Μὲ τὴν μελέτην τοῦ σεπτοῦ γράμματος τῆς Ὑμετέρας Ἀγιωσύνης ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν, ὅτι σήμερον ἡ μεγάλη Ἐκκλησία ζητεῖ σοβαρὰν διὰ τὰ Μηναιῶν ἐργασίαν, τουτέστιν ἐργασίαν εὐτακτον, μεθοδικήν, ἐνὶ λόγῳ ἐπιστημονικὴν, ἥτις, καθὰ γνωστόν, γίνεται μὲ πλήρη γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῶν Μηναιῶν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν ἀπάντων, εἰ δυνατόν, τῶν γνωστῶν ἀρχαίων ἀνιγράφων. Ὁ παρὰ τῆς Ἱ. Συνόδου διορισμὸς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τούτῳ βεβαίως ὑπονοεῖ τοῦτο, τὸ ὅτι πραγματικῶς ζητεῖται μεθοδικὴ ἐργασία καὶ οὐχὶ ἀγυρικὴ καὶ παντελῶς ἄτακτος· διὸ καὶ μὲ θάρρος υἱικόν, ὀρμηθεὶς ἐκ τῆς ἀπονεμηθείσης μοι παρὰ τῆς Ἱ. Συνόδου πατρικῆς εὐμενείας, τολμῶ νὰ προσθέσω ἀφελῶς εἰς τοῦτο τὸ γράμμα γνώμας τινὰς ἀτομικὰς περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ βούλευμα τῆς Ἱ. Συνόδου. Συναισθάνομαι, ὅτι παρ' οὐδενὸς ἠρωτήθην διὰ τὸ πρᾶγμα τοῦτο καὶ ὅτι πιθανὸν εἶναι τὸ θάρρος μου νὰ χαρακτηρισθῇ ἀδιάκριτον, ὡς συγκρουόμενον μὲ τὰ καθήκοντα εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, εἰς ἣν δὲν ἀνήκω. Ὁμολογῶ ὅμως ἐκ τοῦ προτέρου, ὅτι αἱ γνώμαί μου οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχουσιν ἀξίωσιν, ὅτι ἀπορρέουσιν ἀπλῶς ἐκ φίλτρου πρὸς τὸ βούλευμα τῆς Ἱ. Συνόδου καὶ χαράττονται μὲ πόθον ὑπονοίας, ὅτι πιθανὸν καὶ ἐν αὐταῖς νὰ εὗρεθῇ τι χρήσιμον. Μὲ τὴν ἐλπίδα λοιπόν, Ἀγιώτατέ μοι Δέσποτα, ὅτι θὰ συγχωρήσῃ ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης τὸ υἱικόν μου τοῦτο θάρρος, λαμβάνω τώρα τὴν τόλμην νὰ χαράξω τὰ ἐπόμενα.

Πρῶτον νομίζω, ὅτι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνακαθάρσεως τῶν Μηναιῶν συμφέρει νὰ διατυπώσῃ ρήτραν ἡ Ἱ. Σύνοδος ὀρίζουσαν τὸν τύπον τῶν νέων Μηναιῶν, τουτέστι τὸν τρόπον, καθ' ὃν θὰ εἶναι διατεταγμένη ἐκάστη ἀκολουθία, καὶ δηλοῦσαν αὐστηρῶς εἰς τὸν ἐπόπτην τῆς ἐκδόσεως, ὅτι δέον ὁ τύπος οὗτος νὰ τηρηθῇ ὁμοιόμορφος ἐν ὅλοις.

τοῖς Μηναίοις. Ἡ τοιαύτη ρήτρα φυσικῶς θὰ ὑποδείξῃ αὐτῷ τῷ ἐπόπτη κατ' ἰδίαν καὶ τὸν τύπον τῶν ἐκτάκτων ἑορτῶν, ὡς ἡ Σύνοδος τὸν ἐγκρίνει. Τὰ παλαιὰ ἀντίγραφα τῶν Μηναιῶν παρουσιάζουσιν ἐν γένει τρεῖς τύπους, οὓς περιέγραψα κατ' ἕκτασιν ἐν τῷ σχεδιάσματι (σελ 20—24). Ὁ ἀρχαιότερος τύπος (θ' — ια' αἰῶνος) ἐν συντομίᾳ εἶναι ὁ ἐξῆς: Ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ἡμέρας σημειοῦται τὸ «Μηνὶ δεῖνι» ἢ «τῷ αὐτῷ μηνί, ἡμέρα δεῖνι, μνήμη τὸν ἀγίου δεῖνος» καὶ εὐθὺς παρατίθεται τὸ κάθισμα, τουτέστι τὸ κυρίως τροπάριον τῆς ἑορτῆς ὅπερ εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς ἄσματικῆς αὐτῆς ἀκολουθίας. Μετὰ τοῦτο παρεντίθενται τὰ στιχηρὰ καὶ ὁ κανὼν, χωρὶς νὰ διακόπῃται οὗτος ὑπὸ ἑτέρων ἄσμάτων καὶ ὑπὸ κειμένων μὴ ἀνηκόντων εἰς τὸ Μηναιῶν, οἷον τῆς ἀπαριθμήσεως μνημῶν ἑτέρων ἁγίων, τῶν στίχων καὶ τῶν βιογραφιῶν, διότι ταῦτα πάντα περιέχονται εἰς τὸ βιβλίον τὸ λεγόμενον *Συναξάριον*. Ἄπαντα λοιπὸν τὰ οὕτω διατεταγμένα ἄσματα, κατὰ τὸν τύπον τῶν πρωτοτύπων τούτων Μηναιῶν, κατὰ κανόνα πρέπει νὰ εἶναι συντεταγμένα παρ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Ἄν δὲ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συνεορτάζεται μετ' εἰδικῆς ἄσματικῆς ἀκολουθίας καὶ ἕτερος ἅγιος, τότε τὸ μὲν κάθισμα τούτου παρατίθεται μετὰ τὸ κάθισμα τοῦ πρώτου ἁγίου, τὰ δὲ στιχηρὰ του μετὰ τὰ στιχηρὰ τὰ πρῶτα καὶ ὁ κανὼν του μετὰ τὸν πρῶτον κανόνα, τουτέστιν εἰς τέλος αὐτοῦ καὶ οὐχὶ μεμιγμένως· ἂν δὲ ὁ δεύτερος ἢ ὁ τρίτος ἢ ὁ τέταρτος ἢ ὁ πέμπτος ἅγιος, οὗ ἢ μνήμη τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, δὲν συνεορτάζεται, ἀλλ' ἀπλῶς ἐορτάζεται κατ' ἰδίαν ὑπὸ τῶν βουλομένων ἢ ἀπλῶς ὑπὸ μιᾶς Ἐκκλησίας οἰασδήποτε ἀφιερωμένης εἰς τὸ ὄνομά του ἢ κατεχούσης αὐτοῦ λείψανον ἱερόν, τότε ἡ τούτου ἄσματικὴ ἀκολουθία κεχωρισμένως παρατίθεται, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς μέχρι τέλους τοῦ κανόνος, εἰς τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας τῆς κυρίως ἑορτῆς. Ἐν τοῖς τοιούτοις Μηναίοις τὰ δοξαστικὰ

καὶ τὸ κοντάκιον μὲ τὰς στροφὰς τοῦ οἴκου του εὐρίσκεται μόνον εἰς ἀκολουθίας μεγάλων ἑορτῶν, διότι φαίνεται, ὅτι τὰ ποιήματα συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ ὑμνογράφου, ὅστις ἐποίησε καὶ τὰ λοιπὰ τῆς αὐτῆς ἑορτῆς ᾄσματα. Οὕτω τὰ τοῦ τοιοῦτου τύπου Μηναιᾶ παρουσιάζουσι τὴν γνησίαν ἀρχαίαν ᾄσματουργίαν τῆς Ἐκκλησίας· ἐκτὸς δὲ τούτου τὰ τοιαῦτα Μηναιᾶ μένουσιν ἀπλῶς ᾄσματουργικὰ βιβλία καὶ δὲν ἐμπεριέχουσιν οὐδαμῶς ὕλην ἀνήκουσαν εἰς ἕτερα λειτουργικὰ βιβλία, οὐδὲ τύπους καὶ διατάξεις, διότι ἦτο καὶ εἶναι πασίγνωστον πότε ψάλλεται ἕκαστον τῶν ᾄσμάτων. Μόνον δὲ εἰς ἕκτακτον ἑορτὴν ὀρίζεται τίνα στιχηρὰ ψάλλονται εἰς τὸ «Θεὸς Κύριος» καὶ τίνα εἰς τὸ «Κύριε, ἐκέκραξα». Τὴν αὐτὴν διάταξιν ἔχουσι καὶ τὰ τοῦ δευτέρου τύπου Μηναιᾶ (ιβ' αἰῶνος) μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι εἰς ἐκτάκτους ἑορτὰς προστίθενται ἐκτενέστεραί τινες τυπικαὶ ὁδηγίαι καὶ ὅτι παραλείπεται παντελῶς ἡ δευτέρα ᾠδὴ (ὄρα ἐκτενέστερον ἐν τῷ σχεδιάσματι, σελ. 22—23) Ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ διακρίνεται ἡ πρῶτως ἀρξαμένη φθορὰ τῶν ᾄσμάτων, ἣτις ἠύξηθη ἀνυπολογίστως εἰς τὸν τρίτον τύπον (ιγ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς), ὃν σώζουσι σχεδὸν ὅμοιον τὰ σημερινὰ μας Μηναιᾶ. Ἡ ὑξήθη δὲ ἐκ τούτου, ὅτι διὰ τὴν ἐπὶ τῆς ιγ' ἑκατονταετηρίδος καθολικὴν τῶν Ἑλλήνων ἀπαιδευσίαν, διὰ τὴν κατάληψιν τῆς πρωτεύουσης τοῦ κράτους αὐτῶν ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους τούτου εἰς κρατίδια, τὰ μὲν Λατινικά, τὰ δὲ Ὀρθόδοξα, καὶ διὰ τὴν ἐκ τούτων πάντων ταλαιπωρίαν καὶ πτωχείαν τῶν Ὀρθόδοξων, ἡ Ἐκκλησία ἐπέτρεψε νὰ διαταχθῶσι τὰ Μηναιᾶ οὕτως, ὥστε νὰ ἐμπεριέχωσιν ἅπαντα τὰ λειτουργικὰ αὐτῆς βιβλία τεμαχηδὸν καὶ εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον, κατὰ τὸ τότε τυπικόν, διὰ νὰ μὴ ἐπιβαρύνωνται χρηματικῶς αἱ Ἐκκλησῆσαι μὲ τὴν ἀγορὰν τῶν βιβλίων ὅλων ἐκείνων καὶ διὰ νὰ εἶναι τὰ τοιαῦτα Μηναιᾶ εἰς τοὺς τότε ἀμαθεῖς ἱε-

ρεῖς καὶ ψάλτας τρόπον τινὰ τυφλοσύρται. Ἡ τοιαύτη τῶν Μηναιῶν οἰκονομία εἰς τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐλεινὴν ἐκείνην ἐποχὴν διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους ἦτο καὶ εἶναι δεδικοιολογημένη καὶ ἐπαινετή. Ἀτυχῶς ὁμως οἱ διατάξαντες τὰ τοιαῦτα Μηναιᾶ δὲν ἐγίνωσκον τὴν ἄσματολογικὴν τέχνην ἢ καὶ ἂν ἐγίνωσκον αὐτήν, ἦσαν ἀφιλόκαλοι καὶ μεθόδου ἐστερημένοι, διότι ἐπέτρεψαν εἰς ἑαυτοὺς νὰ διατάσσωσι τὰς ἄσματολογικὰς ἀκολουθίας κατὰ τρόπον ὅπως παράλογον. Δὲν τοὺς ἤρεσκε λ.χ. ἐν στιχηρὸν μιᾶς ἐορτῆς καὶ παρελάμβανον ἕτερον ἐξ ἑτέρας ἀκολουθίας, ἣν συνέβη διὰ τὴν αὐτὴν ἐορτὴν νὰ συντάξῃ ἕτερος ποιητής. Δὲν τοὺς ἤρεσκεν ἐν τροπάριον κανόνος καὶ παρελάμβανον ἕτερον ἐξ ἑτέρου κανόνος ἑτέρου ποιητοῦ εἰς τὸν αὐτὸν ἄγιον ἢ αὐτοὶ συνέταττον ἕτερον ἢ πάλιν μὲ ἰδίας των συνθέσεις ἐπηύξανον ὃν ἤθελον κανόνα καὶ οὕτω καθεξῆς· ἐτόλμων δὲ νὰ μεταβάλλωσι καὶ τὸ κείμενον τῶν ἁσμάτων. Τὸ κακὸν τοῦτο προουχώρησεν εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας καὶ μέχρι τῆς ἀρχῆς τούτου τοῦ αἰῶνος καὶ γινώσκωμεν παραδείγματα, ὅτι ἢ αὐθαιρεσία ἐκδότου ἢ ἀρχιερέως ἢ Πατριάρχου ἢ ψάλτου κατήργει παλαιὸν ἄσμα, διὰ νὰ παρεμβάλη εἰς τὴν ἀκολουθίαν οἰουδήτινος ἁγίου ἰδιὸν του ποίημα. Τέλος τοιούτων Μηναιῶν τύπον καὶ χαρακτῆρα ἀντιπροσωπεύουσι τὰ σημερινὰ μας Μηναιᾶ καὶ ἂν πρόκειται νὰ καθαρισθῶσι ταῦτα, φυσικὸν εἶναι νομίζω νὰ τὰ ἐπαναφέρωμεν εἰς τὸν πρῶτον τύπον, τὸν μόνον γνήσιον, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἀντιγράφων τῆς ι' καὶ ια' ἑκατονταετηρίδος, καὶ νὰ ἀποβάλωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν ξένην ὕλην, διὰ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὰ καταστραφέντα βιβλία της, οἷον τὸ προφητολόγιον, τὸ κοντακάριον καὶ τὸ συναξάριον, καὶ νὰ μένωσιν οὕτω τοῦ λοιποῦ τὰ Μηναιᾶ καθαρῶς ἄσματολογικὰ βιβλία, ὡς ἦσαν ἐξ ἀρχῆς. Ἐὰν τὸν πρῶτον τοῦτον τύπον ἤθελεν ἐγκρίνει καὶ πάλιν ἢ μεγάλη Ἐκκλησία, ἔπε-

ται, ὅτι διὰ τῆς ρήτρας της ἡ 'Ι. Σύνοδος θὰ διατάξῃ τὸν ἐπόπτην τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν α') νὰ φροντίσῃ, ὅπως ἄνωνύμους κανόνας ἀντικαταστήσῃ μὲ κανόνας, ὧν ὁ ποιητῆς εἶναι γνωστός, καὶ τοῦτο, ἂν οὗτοι τεχνικῶς εἶναι καλλίτεροι τῶν ἄνωνύμων· β') ν' ἀναθεωρήσῃ τὸ κείμενον κατὰ τὴν μέθοδον τῆς στατιστικῆς (ἐν τῇ ἐξελέγξει τῶν παρουσιασθησομένων τυχὸν ποικίλων ἀναγνώσεων ἐκ τῶν ἀντιγράφων) καὶ τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης· γ') νὰ φροντίσῃ, ὅπως ἐκάστη ἀκολουθία ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀνήκῃ εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ποιητὴν καὶ ὅσα περισσεύουσιν ἄσματα νὰ προσθέτῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ Μηναιῶν καταλλήλως, διὰ νὰ χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς θέλοντας ἐκτενέστερον νὰ τελῶσι τὰς ἐορτὰς καὶ εἰς τοὺς φίλους τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἄσμάτων, δεικνυομένων καὶ τῶν ἀντιγράφων, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν· δ') νὰ καταχωρίζῃ ἐν τῷ κειμένῳ τὰς ἀναγνώσεις τῶν ἀρχαιοτέρων ἀντιγράφων, ὅποταν αὗται εἶναι σαφεῖς· ὅποταν δὲ εἶναι δυσνόητοι ἢ ἀκατάληπτοι διὰ φθορὰν, νὰ καταχωρίζῃ τὴν ἐκ τῶν νεωτέρων ἀντιγράφων σαφεστέραν λέξιν· ὅλας δὲ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς περὶ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀναγκαίας σημειώσεις μὲ ἄκραν, ἀλλὰ σαφῆ συντομίαν καὶ μὲ οἰκονομίαν χώρου νὰ σημειώσῃ εἰς τὸ κάτω περιθώριον ἐκάστης σελίδος ἢ εἰς τὸ τέλος τοῦ προλόγου ἐκάστου Μηναιῶν. Οὗτος δὲ ὁ πρόλογος ἀρμόζει νὰ περιέχῃ καὶ περιγραφὴν τῶν ἀντιγράφων, ἅτινα συνειτέλεσαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Μηναιῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τοὺς κανόνας, ὧν τὰ ἀντίγραφα σώζουσι τὰς δευτέρας ᾠδὰς, νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιτραπῇ, ὅπως καταχωρίζωνται καὶ αὗται εἰς τὸν οἰκεῖόν των τόπον, ἵνα τὰ ποιήματα τῶν ὑμνογράφων ᾧσι τέλεια, καὶ ἐπειδὴ ἡ τούτων χύμα ψάλσις εἶναι κατηργημένη, ἢμπορεῖ τοῦτο νὰ δηλοῦται ἐν τῷ περιθωρίῳ μὲ σημεῖον δακτύλου ἢ μὲ ἄλλο τι σημεῖον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐγὼ νομίζω, Παναγ. Δέσποτα, οὐσιωδέστατα καὶ κεφαλαιώδη πρὸς ἀνακάθαρσιν τῶν Μη-

ναίων· ἡ δὲ ταύτης ἔναρξις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τοιαῦδε ἢ τοιαῦδε ρήτρας τῆς Ἱ. Συνόδου.

Δεύτερον μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ κειμένου συμπλέκεται ζήτημα δεύτερον σπουδαιότατον καὶ ἡ τούτου λύσις ἐξαρτᾶται ἐκ μόνης τῆς Ἱ. Συνόδου. Ἐπειδὴ λέγομεν, ὅτι κρατοῦμεν τὴν ἀληθῆ παράδοσιν εἰς ὅλα καὶ τὰς ἀρχαιοτάτας χριστιανικὰς συνηθείας, ὁ μελετητὴς τῆς τάξεως τοῦ Μηνολογίου, τουτέστι τῆς ἀναγραφῆς τῶν μνημῶν τῶν ἁγίων, συμβαίνει πολλάκις νὰ σκανδαλίζηται καὶ νὰ λέγῃ, ὅτι αἱ ἀξιώσεις μας ἐκεῖναι εἶναι ὑπερβολικαί. Διότι πολλῶν ἁγίων αἱ ἡμέραι σήμερον δὲν συμφωνοῦσιν οὔτε μὲ τὰς πληροφορίας τῶν ἀρχαίων καὶ γνησίων βιογραφιῶν τῶν ἁγίων οὔτε μὲ τὰ καθολικὰ συναξάρια τὰ μέχρι τῆς ιβ' ἑκατονταετηρίδος. Αἱ σήμερον ὠρισμέναι ἡμέραι εἰς τοὺς πολλοὺς τούτους ἁγίους ἔχουσιν ἀφορμὰς ποικίλας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δ' ἐκπροσωποῦσι συνηθείας ἐποχῆς αὐθαιρεσίας καὶ ἀμαθείας ἢ παραδόσεις τοπικὰς οὐχὶ παλαιάς. Ἄλλ' ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ εἶχε μέχρι τοῦ ιβ' αἰῶνος τὸ ἴδιον αὐτῆς συναξάριον, ἐν ᾧ ἀντιπροσωπεύεται ἡ γνησιωτέρα καθολικὴ παράδοσις ὡς πρὸς τὰς ἡμέρας τῶν μνημῶν καὶ ἀντίγραφα τούτου κεῖνται εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας. Τὸ συναξάριον τοῦτο μεθ' ὅλας τὰς κατὰ καιροὺς δεδικαιολογημένας μεταβυλὰς καὶ προσθήκας εἶναι κατ' οὐσίαν σύμφωνον μὲ ὅλα τὰ σωζόμενα ἀντίγραφα του. Περιέχει τὴν καταγραφὴν τῶν ἁγίων ἐκάστη ἡμέρα, τὸ σύνθημα αὐτῶν τροπάριον (=κάθισμα), τὸν βίον αὐτῶν συντομώτατα καὶ εἶτα τὴν διάταξιν τῆς τελειῆς, τουτέστι τὸ νῦν λεγόμενον τυπικόν. Ἡ σύνταξις αὐτοῦ ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου Μεθυσίου (ὡς ὑποθέτω) καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀνεθεωρήθη καὶ συνεπληρώθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ¹ καὶ ἐπεκράτησεν ἄχρι τοῦ ιβ' αἰῶ-

1) Τὸ λεγόμενον Βασιλειανὸν Μηνολόγιον εἶναι μεταγενέστερον καὶ ἑλλιπέστατον, εἶναι βιβλίον de luxe.

νος. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐπαράτου κυριαρχίας τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς τὰ πάντα τότε παρελύθησαν καὶ διεφθάρησαν, οὕτω καὶ τὸ συναξάριον τοῦτο κατελύθη καὶ διεφθάρη· ἐξ οὗ ἐπήγασεν ὁ συναξαριστής, ὃν ὁ μακάριος *Νικόδημος* παρέφρασε καὶ συνεπλήρωσεν, ὀνομάσας αὐτὸν συναξαριστὴν *Μαυρικίου* τινὸς (ἐξ ἀπάτης) ἀνυπάρκτου (καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα), καὶ ἄλλοι τινὲς συναξαρισταί, οὓς αὐτὸς δὲν ἔτυχε νὰ συμβουλευθῆ. Νομίζω λοιπόν, ὅτι θὰ ἦτο ἐπιθυμητὸν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀληθὲς συναξάριον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ νὰ ὀρίσσωμεν τὰς ἡμέρας τῶν ἀγίων, ὧν αἱ μνήμαι σήμερον εἶναι μετατεθειμέναι καὶ συγκεχυμέναι, κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ συνοξάριον· τὸ δὲ τυπικὸν τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν ὡσαύτως νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὰς διατάξεις αὐτοῦ, παραλειπομένων, ἐννοεῖται, τῶν διατάξεων, ὅσαι ἀφορῶσιν εἰς λιτανείας ἀπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἄχρι τοῦ φόρου ἢ Μοναστηρίων τῆς πόλεως καὶ πέριξ αὐτῆς· διότι σήμερον οὔτε φόρος ὑπάρχει οὔτε Μοναστήρια ὡς προσκυνήματα ὑπάρχουσιν ἐν Κων]πόλει, οἷα ἐπὶ *Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου*.

Τρίτον ἡ Καθολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μεθ' ὅλους τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμοὺς τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ μάλιστα τῶν παπιστῶν, ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος μέχρι σήμερον ἐδοξάσθη καὶ δοξάζεται παρὰ τοῦ Θεοῦ μὲ μάρτυρας, ὁσίους καὶ ἱερομάρτυρας. Ἀτυχῶς ὅμως ἀπὸ τοῦ ι' αἰῶνος παρατηρεῖται ἐν τοῖς συναξαρίοις ἀμέλεια πρὸς καταγραφὴν τῆς μνήμης αὐτῶν εἰς τὴν ἀρμοδίαν ἡμέραν τῶν· κάπου κάπου τινὲς τῶν νεωτέρων τούτων ἀγίων σημειοῦνται, ὅπερ σημαίνει, ὅτι τινὲς ἀρχιερεῖς ἢ Πατριάρχαι ἢ μοναχοὶ δι' ἀτομικὴν εὐλάβειαν ἐφρόντιζον νὰ διατάσσωσι τὴν καταγραφὴν αὐτῶν ἐν τῷ τυχόντι συναξαρίῳ. Ὁ Θεὸς ὅμως ὁ δοξάζων τοὺς αὐτῷ ἀρέσκοντας ἐπρονόει νὰ καταγράφονται πάντως ἐσκορπισμένως ἐν Μηναίοις διαφόρων τόπων καὶ ἐν ἄλλοις βιβλίοις

καὶ σήμερον ὅσοι περὶ τὰ ἀντίγραφα τούτων ἀσχολοῦνται μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀνευρίσκουσι καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τοὺς βίους καὶ τὰς ἄσματικὰς ἀκολουθίας τῶν νεωτέρων ἐκείνων ἁγίων καὶ ἄλλων τινῶν παλαιῶν, ὧν τὸ ὄνομα διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν συντοκτῶν τῶν ἀρχαίων καθολικῶν συναξαρίων. Ὅσίους καὶ μάρτυρας οὐκ ὀλίγους ἀνέδειξεν ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ ἀπὸ τοῦ 1453 ἔτους μέχρι σήμερον. Δὲν εἶναι ἄρα δίκαιον καὶ τούτων πάντων αἱ ἀκολουθίαι (ἐκτὸς αἱ τῶν ἁγίων, ὧν ὁ βίος συμπλέκεται μὲ τοὺς Μουσουλμάνους) νὰ προστεθῶσιν ἐν τοῖς Μηναίοις, τοῦλάχιστον εἰς τὸ τέλος αὐτῶν; Διατί νὰ καταχωρισθῇ ἡ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ οὐχὶ καὶ τοῦ ἁγίου Παιριάρχου Φωτίου, ἡ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Εὐχαΐτων, ἡ τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ.

Τέταρτον ἐπειδὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἄσμάτων ὁ ρυθμὸς εἶναι πλέον γνωστὸς ἀκριβῶς καὶ ἐπειδὴ ταῦτα συνίστανται ἐκ στίχων, οὗτοι δὲ πάλιν διαιροῦνται εἰς μελικὰς στάσεις, βεβαίως δὲν θὰ δισιᾶσῃ ἡ Ἱ. Σύνοδος νὰ διατάξῃ τὴν τούτων καταχώρισιν ἐν τοῖς Μηναίοις οὐχὶ πεζῶς, ἀλλὰ κατὰ στίχους ρυθμικῶς συμμέτρους. Εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν στίχων τούτων θὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἐπόπτην τῆς ἐκδόσεως ὁ χῶρος τοῦ χάρτου τῆς τυπώσεως. Τὰ σημερινὰ Μηναιῖα κακίστως δεικνύουσι πολλαχοῦ καὶ τὰς μελικὰς τῶν ἄσμάτων στάσεις, διότι συνέβη νὰ λησμονηθῶσιν ἢ νὰ διαφθαρῶσιν ἐν ταῖς προτέραις ἐκδόσεσιν αἱ μελικαὶ στάσεις τοῦ προπλάσματος αὐτῶν, τουτέστι τῶν εἰρμῶν, ἀλλὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν δεικνύουσι τὰ παλαιότατα ἀντίγραφα τῶν Μηναιῶν καὶ τῶν Εἰρμολογίων. Συμφέρει δὲ προσέτι ἐν τοῖς νέοις Μηναίοις αἱ στάσεις αὗται νὰ δεικνύωνται μὲ σημειῶν τι εἰδικόν, ὅλον μὲ τὸν ἀστερίσκον, καὶ τὰ ἄσματα αὐτὰ νὰ ἔχωσι μόνον τὴν συνήθη γραμματικὴν στίξιν, τουτέστι τὴν λογικὴν, διὰ νὰ εἶναι εὐλήπτα παντὶ ἀναγνώστῃ.

Πέμπτον διὰ νὰ γίνωσι πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ρηθέντα, βεβαίως ἀπαιτεῖται καὶ δαπάνη μεγάλη, ἀλλὰ ταύτην τὸ Πατριαρχεῖον ἔχει τὴν δύναμιν μὲ τὸν καιρὸν νὰ εὕρῃ, ἂν εἰς ἄνδρας ὡς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κ. Ἀβέρωφ καὶ τὸν ἐν Παρισίοις κ. Χρηστάκην Ζωγράφον παρασταῖ ἢ ἀναγκαιότης τῆς ἀνακαθάρασεως οὐ μόνον τῶν Μηναιῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου καὶ τοῦ Τριφδίου καὶ τῆς Παρακλητικῆς καὶ μάλιστα τοῦ *Εἰρημολογίου*. Ἡ Ὑ. Θ. Παναγιότης ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς πέρας οὐκ ὀλίγα σοβαρὰ ζητήματα πρὸς ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας, ἣν διοικεῖ μετὰ σοφίας καὶ συνέσεως ἀξιοθαυμάστου. Εἶθε νὰ τὴν ἀξιῶσιν ὁ παντοδύναμος Θεὸς νὰ ἐδραιώσῃ καὶ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας καὶ τὴν ἀνακάθαρσιν τῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας, ἣν πάντες οἱ πεπαιδευμένοι καὶ νουνεχεῖς ἄνδρες Ὁρθόδοξοί τε καὶ μὴ πρὸ πολλοῦ ποθοῦσι νὰ ἴδωσι.

Ταῦτα μετὰ ἰόλμης υἱικῆς, Ἀγιώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα, ἐτόλμησα νὰ χαράξω ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ θέμα τῶν Μηναιῶν καὶ τῶν ἄλλων βιβλίων, ὅπερ μεταξὺ ἄλλων ἀπασχολεῖ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. Εἴ τι ἐν αὐτοῖς ἐλέχθη ἐξ ἀφελείας οὐ καλῶς, ἐλπίζω νὰ θελήσῃ ἡ Ὑμ. συμπαθῆς καρδία νὰ συγχωρήσῃ πατρικῶς.

Τέλος δὲ τὴν Ὑμ. Ἀγιωσύνην δουλικῶς ἱκετεύω νὰ μοι ἐξαποστείλῃ τὰς θερμὰς εὐλογίας Της πρὸς καταρτισμὸν ἑμαυτοῦ καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς ἁμαρτωλῆς μου ψυχῆς καὶ προσπίπτων νοερῶς εἰς τοὺς πόδας Αὐτῆς, κομίζω μετάνοιαν

ὡς δούλος Αὐτῆς ἐν Χῶ πειθήνιος

Δρ Α. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς

Ἐν Πειρουπόλει
τῇ 14 Φεβρουαρίου 1896

5. Ἡ ἐκλεγείσα ὑπὸ τῶν Πατριαρχείων τριμελῆς εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἐκ Λαυριωτῶν πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν Μηναίων.— Προηγούμενος Κοσμάς ὁ φιλακόλουθος.— Τὰ Πατριαρχικά τοῦ διορισμοῦ ἔγγραφα καὶ αἱ ἐνδιαφέρουσαι ἀπαντήσεις.— Δευτερολογία τοῦ Κεραμέως.

Μετὰ τὸ Σχεδιάσμα τοῦ Κεραμέως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριωρχεῖον ἐξελέξατο μεταξὺ τῶν ἐγκρίτων Ἀγιορειτῶν εἰδικὴν Ἐπιτροπὴν πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ ἀνακάθαρσιν τελείαν τῶν τῆς Ἐκκλησίας λειτουργικῶν βιβλίων, ἀποτελουμένην μόνον ἐκ Λαυριωτῶν, τῶν προηγουμένων Κοσμᾶ καὶ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ γνωστοῦ μεσαιωνοδίφου γέροντος Ἀλεξάνδρου, ἐν τῇ ἱερᾷ Κοινότητι τὴν Μεγίστην Λαύραν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντιπροσωπεύοντος. Ὁ πρῶτος τούτων δὲν εἶχε μὲν συγγραφικὴν ἐργασίαν ἐπὶ τῶν βιβλίων τούτων, ἀλλὰ τρόφιμος τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὅτ' ἐν αὐτῷ ἐδίδασκον Κοντογόνοι, Δαμαλάδες καὶ Λυκοῦργοι, διεκρίνετο ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ζήλῳ θείῳ καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει ὡς ἡγούμενος ἐν τῷ ἁγίῳ Στεφάνῳ, Λαυριωτικῷ μετοχίῳ, διεκρίθη διὰ τὸ θεῖον κήρυγμα καὶ ὡς καθηγητῆς τῶν ἱερῶν ἐν τῷ Γυμνασίῳ μαθημάτων. Ἀλλὰ τὸ ἀπαράμιλλον προσὸν τοῦ Κοσμᾶ ἦν τὸ τοῦ μουσικοδιδασκάλου καὶ συνεβάδιζεν αὐτῷ πρὸς τῇ ἀριείᾳ τῆς μουσικῆς γνώσει καὶ τὸ ἠδύμολπον καὶ ἐξαιρετικὸν τῆς φωνῆς τάλαντον. Ἐπὶ πλεόν διεκρίνετο οὗτος ἐν Λαύρᾳ ὡς ὁ πλεόν φιλακόλουθος καὶ τυπικώτατος, παρακολουθῶν διὰ συντόνου προσοχῆς τὰ τε λεγόμενα καὶ πραττόμενα ὡς οὐδεὶς τῶν συγχρόνων¹. Τοι-

1) Δὲν θὰ λησμονήσω, ὅτι ὡς κανονάρχης ἐν τῷ καθολικῷ τῆς Μονῆς ἕκαμα λάθος εἰς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ εἰρμοῦ καὶ ἀντὶ «ὁ ἀνθραξ Ἡσαίου» εἶπον «ὁ σπινθῆρ Ἡσαίου» ἐκ πάντων τῶν συνήθως εἰς τοὺς κανόνας καταβιβάζοντων τὸ στασίδιον καὶ ὑποκοιμωμένων ὁ Κοσμᾶς ἀντελήφθη καὶ ἐπισκεψάμενος αὐθημερὸν τὸν γέροντά μου, τὸν μακαρίτην Γαβριλάκην τὸν Ἰμβριον, ἐποίησατο δριμύειος πρὸς ἐμὲ παρατηρήσεις. (Βλέπ. βιογραφικὰ τοῦ Κοσμᾶ, ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. ΚΓ' 1903, σ. 479.)

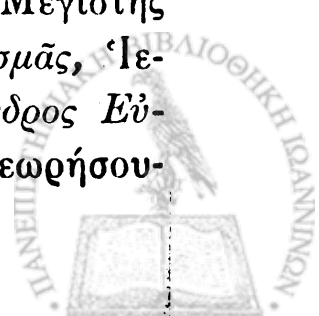

οὗτος ὁ πρόεδρος τῆς εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅστις πρὸς τῇ θεολογικῇ μορφώσει εἶχε καὶ τὴν διὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἐμπειρικὴν καὶ πρακτικὴν εἰς ὑπέρτατον βαθμόν. Ἐπαναλαμβάνω καὶ τονίζω τὸ τελευταῖον προσόν διότι οὐ μέγα ὠφελεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τοιούτων βιβλίων γνώσις, εἰμὴ κέκτηται ὁ ἐπιτετραμμένος ταύτην καὶ πλήρη γνώσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ μὴ ἢ κάτοχος εἰς ἐντέλειαν τοῦ θησαυροῦ τῶν λέξεων τῆς ὑμνολογίας. Τοῦτο θεωρῶ ἀπαραίτητον, ὥσπερ διὰ τὸν κριτικὸν φιλόλογον τὸν θησαυρὸν τῶν κλασσικῶν συγγραφέων (οἷος ἦν ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Κόντος ἐπισωρεύων ἐν παντὶ ζητήματι ὅλα τὰ σχετικὰ χωρία ἀπὸ στήθους). Τοιοῦτοι εἰδικοὶ μόνον ἐν ἀγίῳ "Ὁρει δύνανται νὰ εὐρεθῶσιν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι, καθ' ὃν μόνον ἐνταῦθα ἀπαρεγκλίτως τηρεῖται τὸ τυπικόν, οἱ δὲ μοναχοὶ παιδιόθεν ἐξοικειοῦνται πρὸς τὴν ὑμνολογίαν καὶ γνωρίζουσι πολλοὶ ταύτην ἀπὸ στήθους. Δικαίως λοιπὸν τὸ Πατριαρχεῖον ἀπέβλεψε πρὸς τοὺς Ἀγιορείτας. Καὶ δημοσιεύω ἤδη τὸ πρῶτον τὰ ἀνταλλαγέντα τότε γράμματα.

† "Ανθιμος ἐλέφ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

Ἀριθ. 6234

† Ὁσιώτατοι ἐπιστάται καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Κοινοτήτος τοῦ ἀγίου "Αἰθω, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν Μειριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. Σκοπομένης τῆς ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Τυπογραφείῳ διωρθωμένης ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν καὶ λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, διωρίσθησαν οἱ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Μεγίστης Λαύρας ὀσιολογιώτατοι Ἀρχιμανδρίτης κύριος Κοσμάς, Ἱερομόναχος κ. Χρυσόστομος καὶ μοναχὸς κ. Ἀλέξανδρος Εὐμορφόπουλος, ἵνα κοινῇ μετ' ὧν ἄλλων αὐτόθι θεωρήσου-

σιν ἀναγκαῖον ἐργασθῶσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὄρους ἀρχαίων χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων πρὸς ἀποκάθαρσιν τῶν ἐν χρήσει ἐν ταῖς Ἱεραῖς Ἐκκλησίαις βιβλίων ἀπὸ παντὸς εἰς αὐτὰ παρεισφρήσαντος λάθους ἢ διαφθορᾶς, ὅπως κατὰ τὰς ὑποδειχθησομένας διορθώσεις γένηται ἡ ἐκδοσις αὐτῶν. Ἐπισυνάπτοντες οὖν ὧδε τὴν περὶ διορισμοῦ τῶν εἰρημένων ἀγγελτήριον ἡμῶν Πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν πρὸς ἐπίδοσιν αὐτοῖς, ἀξιούμεν Συνοδικῶς καὶ τὴν ὑμῶν Ὁσιότητα, ἵνα μετὰ τῆς συνήθους ὑμῖν πρόφρονος προθυμίας καὶ τοῦ κρινοῦ τούτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας συναντιλαμβανόμενοι ἔργου πᾶσαν ἐπιδείξησθε ἀρωγὴν, ὡς καὶ εὐκολίαν πρὸς εὐόδωσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς διορισθέντας ἐν ταῖς ἐργασίαις καὶ μελέταις αὐτῶν. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν. ρωζε' Ὀκτωβρίου κη'.

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χῶ τῷ Θεῷ εὐχέτης

Μετὰ τὸ πρὸς τὴν Ἱ. Κοινότητα καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἐκλεγείσαν Ἐπιτροπὴν ταυτίσημον περίπου γράμμα¹, αὕτη ἀκήνητησεν ὡς ἐξῆς ἀρνητικῶς:

Τῷ Παναγιωτάτῳ, Θειοτάτῳ καὶ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχει Κυρίῳ, Κυρίῳ Ἀνθίμῳ, τῷ πανσεβάστῳ ἡμῖν Πατρὶ καὶ Δεσπότη.

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Τὴν ὑπὸ χρονολογίαν κη' Ὀκτωβρίου π.ἔ. σεπτὴν τῆς Ὑμετέρας Θεοτάτης Παναγιότητος ἐπιστολὴν, δ' ἧς αὕτη ἐξαγγέλλει ἡμῖν τὴν Συνοδικὴν ἀποφάσει ἐκλογὴν ἡμῶν τῶν ταπεινῶν πρὸς ἐκκάθαρσιν τῶν ἐν ταῖς Ἱεραῖς Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων Μηναίων καὶ λοιπῶν ἐν χρήσει βιβλίων

1) Τοῦτο δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα ν' ἀνεύρω, τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ μακ. Χρυσοστόμου ἐξ ἀβελτηρίας τῶν τότε ἐπιτρόπων τῆς Μονῆς ριφθείσης εἰς τὰς τρώγλας τῆς ἀποθήκης καὶ διασκορπισθείσης.

ἀπὸ παντὸς ἐν αὐτοῖς παρεισφρήσαντος λάθους ἐν ἀντιπα-
ραβολῇ πρὸς ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ ἐκδόσεις, διὰ τῆς κατ' ἡ-
μᾶς Ἱερᾶς Κοινότητος λαβόντες, χαρᾶ ἅμα καὶ λύπη συ-
νεσχέθημεν. Χορᾶ μὲν ὅτι ἡ Μήτηρ ἡμῶν Ἐκκλησία ἐν
τοιούτῳ ἔργῳ ἐπεικῶς πάνυ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀδυναμίαν
ἡμῶν, ἐφ' ᾧ καὶ ταπεινῶς ἐκφράζομεν Αὐτῇ τὴν ἡμετέραν
ἄκραν εὐγνωμοσύνην, λύπη δὲ διότι οὐ δυνάμεθα ἐκπλη-
ρῶσαι τὴν σεβαστὴν ταύτην ἐντολὴν τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἐκ-
κλησίας, πόθον ἄλλως ἱερὸν πρὸς τοῦτο τρέφοντες καὶ κα-
θῆκον ἠγούμενοι τὸ ὑπηρετεῖν Αὐτῇ εἰς δύναμιν καὶ ἐν ᾧ
ἐκλήθημεν, καθόσον διατελοῦντες εἰς ὑπηρεσίας ἐσωτερι-
κάς τε καὶ ἐξωτερικάς τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Μετανοίας, χρη-
ζούσης ἐν ταῖς νῦν μάλιστα περιστάσεσι καὶ διηνεκοῦς με-
ρίμνης πάντων τῶν ἀδελφῶν πρὸς ἐξοικονόμησιν καὶ ἀντι-
μετώπισιν τῆς πενιχρᾶς καταστάσεως, ἐν ἣ αὕτη διατελεῖ,
οὗ ἔνεκα ὁ πᾶς σχεδὸν ἡμῶν χρόνος καταναλίσκεται, ἔγνω-
μεν, ἵνα μὴ ἀναλάβωμεν τοιαύτην ἐντολὴν ἀναμετρήσαντες
τὰς ἀσθενεῖς ἡμῶν δυνάμεις, ἣν ἄλλως, τὸ καὶ σπουδαιότε-
τερον, ἕτερα τέκνα τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας πολλῶ ἀρ-
μοδιώτεροι καὶ μᾶλλον ἡμῶν κατηρτισμένοι πάντως προ-
θύμως ἀναλήψονται.

Ἐξαιτούμεναι οὖν τὴν Πατρικὴν συγγνώμην τῆς Ὑμε-
τέρας Θειοτάτης Παναγιότιτος καὶ τὰς θεοπειθεῖς Αὐτῆς
εὐχὰς διατελοῦμεν

ἐν Μεγίστῃ Λαύρᾳ Ἀγίου Ὁρους Ἄθω
1896 Ἰανουαρίου 25

ἐν Χριστῷ ταπεινὰ καὶ πειθήνια τέκνα

Προηγούμενος Κοσμᾶς

Ἀλέξανδρος Μοναχὸς

Προηγούμενος Χρυσόστομος

οἱ Λαυριῶται

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτιθέμενα αἷτια ὑπὸ τῶν Λαυριωτῶν προϋσταμένων περὶ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς τόσῃ τιμητικῆς δι' αὐτοὺς καὶ δι' ὄλον τὸ ἅγιον Ὅρος Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ἐντολῆς δὲν προέρχονται μόνον ἐκ καλογηρικῆς ταπεινοφροσύνης ἢ φυγοπονίας, ἀλλ' ἦσαν κατὰ μέγα μέρος πραγματικά· διότι ὁ μὲν Ἀλέξανδρος, ὁ κατὰ δεύτερον λόγον ἐνδεδειγμένος, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἀντιπροσωπεῖαν τῆς Μονῆς παρὰ τῇ Ἰ. Κοινότητι· ὁ δὲ Χρυσόστομος, ἡ βᾶσις τῆς ἐργασίας, ἦν τελείως ἀπησχολημένος περὶ τὴν σύνταξιν τοῦ μνημειώδους καταλόγου τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Μονῆς, εἰς ὃν ἀφιέρωσε περὶ τὰ 10 ἔτη, τὰ καλλίτερα τῆς ζωῆς αὐτοῦ, (καὶ ὅστις διὰ κακίαν ἀνθρωπίνην . . . μένει εἰσέτι ἀνέκδοτος). Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης Ἀνθιμος ἦν Ἀρβανίτης καὶ δὲν ὑπεχώρει εὐκόλως. Ἄλλο Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν γράμμα διαβιβάζεται πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐπιτάσσονται οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας διακονίαν¹. Τότε καὶ οὗτοι, ἐνθυμηθέντες, ὅτι ἡ ὑπακοὴ εἶναι ἡ πρώτη ἐπαγγελία καὶ ἀρετὴ κατ' ἐξοχὴν μοναχική, ἀπήντησαν διὰ τῆς παρὰ πόδας ἐμπεριστατωμένης ἐπιστολῆς.

Τῷ παναγιωτάτῳ, Θειοτάτῳ καὶ Οἰκουμεικῷ Πατριάρχει Κυρίῳ, Κυρίῳ Ἀνθίμῳ, τῷ πανσεβάστῳ ἡμῖν Πατρὶ καὶ Δεσπότη.

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Εὐλαβῶς πάνυ κομισάμενοι τὴν ἀπὸ α' π. μ. σεπτὴν ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος εἶδομεν, ὅτι καὶ αὐθις Αὕτη μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου ἐνθαρρύνουσα καὶ ταῖς μητρικαῖς εὐλογίαις ἐπιρρυνούουσα ἡμᾶς ἐμμένει, ἵνα ὑπακούσαντες ἀναλάβωμεν τὴν

1) Οὕτε καὶ τοῦτο τὸ γράμμα ἠδυνήθηεν ν' ἀνακαλύψω.

πραγματοποιήσιν τῆς ἐντολῆς, ἦν καὶ πρότερον ἡμῖν ἐνετείλατο. Τέκνα πειθήνια τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας διατελοῦντες καὶ τὴν ὑπακοὴν ὁμόσαντες ἐν Κυρίῳ, καίπερ παρὰ δύναμιν ἡμῖν τὸ προστατιόμενον, ὅμως, ἵνα μὴ τὸν τῆς ὑπακοῆς μισθὸν ἀπολέσωμεν, κατακριθῶμεν δὲ καὶ ὡς ἐστερημένοι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ἐλπίδος, τῷ τοῦς νηπίους σοφίζοντι καὶ τοῦς ἀσθενεῖς ἐνισχύοντι, μετὰ σεβασμοῦ ἀποδεχόμεθα τὴν ἀνατεθεισάν ἡμῖν ἐντολήν. Τολμῶμεν δὲ ὑποβαλεῖν τῇ Ὑμετέρᾳ Θειοτάτῃ Παναγιότητι τὰς ἐξῆς ἡμῶν σκέψεις, ὑφ' ἃς καὶ μόνας δυνάμεθα ἀπάρξασθαι τοῦ ἔργου.

Πρῶτον μὲν καίτοι καὶ ἐν ἄλλαις Ἱεραῖς Μοναῖς εὐρηνται ἀδελφοὶ λόγῳ παιδείας καὶ λοιπῆς μορφώσεως δυνάμενοι τοιαύτην ἐργασίαν ἐπιτελέσαι, ἀλλ' ὅμως ἔνεκα τῶν μεγάλων ἀποστάσεων καὶ τῶν παρεπομένων τῇ τῆς εὐκαιρίας ἀσυμφωνίᾳ ἀδύνατον ἀποβαίνει ἡμῖν τὸ συνεργάζεσθαι μετὰ ἄλλων ἀδελφῶν ἐν ἄλλαις Ἱεραῖς Μοναῖς, ὅπου γε καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ βιοίῃσι δύσκολον, ἠναγκασμένοις οὖσι καὶ ἄλλας τῇ Ἱερᾷ ἡμῶν Μετανοίᾳ προσφέρειν ὑπηρεσίας, ἔστιν ὅτε καὶ μακρὰν σῦτῆς, οἷον τὴν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Κοινότητι ἀντιπροσωπείαν καὶ ἄλλας.

Δεύτερον δὲ «ἡ ἀνακάθαρσις τῶν Μηναίων καὶ λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων» φαίνεται ἡμῖν, ταπεινῶς κρίνουσι, γενικὴ ὑπό τε ὕλην καὶ εἶδος· καὶ ἡ μὲν ὕλη ἀπαιτεῖ ὁμολογουμένως χρόνον μόνον καὶ ἐργασίαν, τὸ εἶδος ὅμως τῆς ἐργασίας ἀπαιτεῖ θετικώτερον καὶ ἀκριβέστερον χαρακτηρισμὸν ὑπ' αὐτῆς ἀμέσως τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας, μεθ' ὃν καὶ μόνον δυνάμεθα ἀποφύνασθαι ταπεινῶς κατὰ πόσον ληφθήσονται ὑπ' ὅψιν ἐν τῇ γενησομένῃ ἐργασίᾳ τό τε σχεδίασμα καὶ ὑπόμνημα τοῦ ἐν Πειρουπόλει ἐλλογιμωτίτου ὁμογενοῦς κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, παρακαλοῦμεν, ὅπως ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία πρῶτον ἐφοδιάσῃ ἡμᾶς διὰ σεπτῆς Πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου πρὸς ἀπάσας τὰς Ἱεράς Μονάς, ἵνα

εὐρίσκωμεν ἐκάστοτε εὐκόλον τὴν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις αὐ-
τῶν ἐργασίαν καὶ ἀδελφικὴν συνδρομὴν παρὰ τοῖς ἐν αὐ-
ταῖς λογίοις πατράσι, τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς τάξεως γνώσταις
καὶ τοῦ προκειμένου ἡμῖν ἐμπείρως ἔχουσι, δεύτερον ὄριση
ἡμῖν ἐν γε τῷ παρόντι ἐν τι ἐκκλησιαστικὸν βιβλίον ἢ
πολλὰ μὲν, ἀλλ' ὁμοειδῆ, οἷα τὰ Μηναιᾶ, ἀνατιθεῖσα τὴν
τῶν ἄλλων βιβλίων ἐπιθεώρησιν καὶ ἀνακάθαρσιν ἄλ-
λοις ἀδελφοῖς, καὶ τρίτον, ὃ καὶ σπουδαιότατον, ὄριση
ἀκριβῶς τὴν ἐργασίαν, εἴ γε δηλονότι αὕτη γενήσεται ὑπὸ
τινα νέαν μορφήν, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν ἐπιβλητικώτερόν
πως τῶν ἀρχαίων χειρογράφων, ὅτε καὶ ἀνάγκην ἀπορρι-
φθῆσονται τινες ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις προστεθεῖσαι ἱεραὶ
Ἀκολουθίαι, ὅπερ ὁμως ἔξει ἀποτέλεσμα τὴν διατάραξιν
τοῦ καθιερωθέντος ἤδη μηνολογίου τῶν Ἀγίων, ἢ γενήσε-
ται τοιαύτη, οἷαν ἡμεῖς γε ἀντιλαμβανόμεθα καὶ αἱ σептаὶ
Αὐτῆς ἐπιστολαὶ ὑποδεικνύουσιν, ἣτοι «ὠρισμένην τινὰ ἔκ-
δοσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν βιβλίων ἀπαλλάξαι τῶν τυ-
πογραφικῶν παροραμάτων καὶ παντὸς δι' οἰονδήτινα λόγον
εἰς αὐτὰ παρεισφρήσαντος λάθους ἢ διαφθορᾶς, τηρουμένης
τῆς ἐν γένει αὐτῶν διατάξεως καὶ ὕλης, ὅπως αἱ ὑπὸ τῆς
Ἐκκλησίας κατὰ καιροῦς θεραπευόμεναι ἀνάγκαι καθιέρωσαν».

Τούτων τὴν ἄμεσον λύσιν καὶ διασάφησιν παρὰ τῆς
Μητρὸς Ἐκκλησίας ἐξαιτούμενοι καὶ τὰς θεοπειθεῖς εὐχὰς
τῆς Ὑμειέρας Θειοτάτης Παναγιότητος ἐφ' ἡμᾶς αὐτοὺς
ἐπικαλούμενοι, διατελοῦμεν Αὐτῆς

ἐν Μεγίστῃ Λαύρᾳ Ἀγίου Ὄρους Ἄθω

1896 Ἰουλίου 29

ταπεινοὶ θεράποντες

Κοσμᾶς Προηγούμενος

Ἀλέξανδρος Μοναχὸς

Χρυσόστομος Προηγούμενος

οἱ Λαυριῶται

Δὲν εὗρεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡ ἀπάντησις αὕτη τὸν Ἄν-
θιμον, ἀλλὰ τὸν διάδοχον αὐτοῦ *Κωνσταντῖνον* τὸν ἀπὸ Μι-
τυλήνης, ἄνδρα σοφὸν καὶ ἐνάρετον, ὅστις ἐνστερνοσθεὶς
ἀγαστῶς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἐγχείρημα, ἔγνω ἀμέσως ν'
ἀπαντήσῃ πρὸς τὰ ἐπαπορούμενα τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκφράζων
ἅμα καὶ τὴν ἀνυπόκριτον τῆς Ἐκκλησίας χαρὰν ἐπὶ τῇ τοι-
αύτῃ ἀποδοχῇ. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς τὸ γράμμα τοῦτο,
διότι ὄντως ἡ Ἐκκλησία, ἀναμειρήσασα τὴν ἔκτασιν τοῦ
ἔργου, οὐ μόνον περιορίζει τὴν ἀναθεώρησιν μόνον εἰς τὰ
Μηναῖα, ἀλλὰ καὶ ταύτην περιστρεφομένην εἰς τὴν διόρθωσιν
τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων καὶ τὴν διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ χρόνου
προσγενομένην διαφθορὰν τοῦ κειμένου ἀποκατάστασιν. Εἰς
ταῦτα τὰ δύο καὶ μόνον σημεία περιορίζετο, ἀνάλογα πάντως
πρὸς τὴν ἰκανότητα τῆς Ἐπιτροπῆς, τὸ ὑποδειχθὲν γενικὸν
ἀναθεωρήσεως σχέδιον τοῦ *Κεραμέως*.

Ἄριθ. Πρωτ. 2697

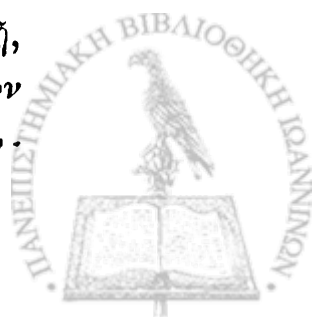
Ὅσιολογιώτατοι Πατέρες τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἱερᾶς
ἡμετέρας Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τῆς Με-
γίστης Λαύρας, ὃ τε προηγούμενος κύριος *Κοσμᾶς*, ὁ προ-
ϊστάμενος κύριος *Ἀλέξανδρος* καὶ ὁ προηγούμενος κύριος
Χρυσόστομος, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν Μετριό-
τητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ¹.

Μικρὸν πρὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ Παναγιωτάτου προκα-
τόχου ἡμῶν ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ ἡ ἀπὸ κθ' τοῦ
μηνὸς Ἰουλίου τοῦ παρεληλυθότος ἔτους ἀπάντησις τῆς ὑμῶν
ὄσιολογιότητος, δι' ἧς φιλοίμως δηλοῦντες, ὅτι ἀποδέχεσθε
τὴν ἀνατεθεῖσαν ὑμῖν ὑπὸ τῆς Μητρὸς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλη-
σίας ἐντολὴν τοῦ ἐργασθῆναι ἀπὸ κοινοῦ πρὸς ἀναθεώρησιν,
ἀντιπαραβολὴν καὶ διόρθωσιν τοῦ κειμένου τῶν ἐκκλησια-

1) Τὸ γράμμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἀναγραφῇ συγγρα-
φῶν καὶ δημοσιευμάτων 25ετίας Ἄλ. Λαυριώτου» ἐν τέλει.

στικῶν βιβλίων τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ὑποβάλλετε σκέψεις τινάς, ὅφ' ἄς καὶ μόνας, ὡς λέγετε, δύνασθε ἀπάρξασθαι τοῦ ἔργου· αὐταὶ δ' εἰσὶ κυρίως πρῶτον μὲν ὅτι ἔνεκα τῶν ἐκτεθειμένων δυσχερειῶν τῆς μετ' ἀδελφῶν ἄλλων Μονῶν συνεργασίας προτιμᾶτε ἀναλαβεῖν ὅλον τὸ βᾶρος τῆς προκειμένης ἐντολῆς ὑμεῖς καὶ δεύτερον ὅτι χρήζετε ἀκριβεστέρου καθορισμοῦ τοῦ εἵδους τῆς ἐκπονηθησομένης ἐργασίας. Ἡμεῖς, ἀναλαβόντες πρὸ μικροῦ τὴν εὐδοκίαν Θεοῦ ἀνατεθεῖσαν ἡμῖν ὑψηλὴν διακονίαν τῆς διακυβερνήσεως τῆς Ἀποστολικῆς ταύτης Ἐκκλησίας τῆς Κων]πόλεως, μετὰ θερμοτάτης ἐπίσης, ὡς καὶ ὁ Παναγιώτατος προκάτοχος ἡμῶν, ζέσεως ἐπιποθοῦμεν ἰδεῖν νέαν ἀνακεκαθαρμένην ἔκδοσιν πασῶν τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, αἵπερ εἰσὶν, ὡς γνωστόν, ἔργα ἀγίων τοῦ Θεοῦ ἀνδρῶν ψυχοτερπῆ καὶ καλλιτεχνήματα χριστιανικῆς ἐμπνεύσεως ὅλα ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις, ὁ δὲ πόθος ἡμῶν οὗτος παλαιὸς ἐστὶν ὅσον καὶ ἡ πρὸς τὰ προγονικὰ ταῦτα κειμήλια εὐλάβεια καὶ ἐξοικείωσις ἡμῶν. Διὰ τοῦτο ὑπερβαλλόντως χαίρομεν βλέποντες, ὅτι ἄνδρες ζηλωταὶ τῶν πατρῶων θησαυρῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐπρεπείας, οἳ οἱ ὑμεῖς οἱ τὴν τριμελῆ ταύτην ἐπιτροπὴν ἀπαρτίζοντες, προθύμως ἀνελάβετε ἐπιληφθῆναι τοῦ σοβαροῦ καὶ κοπιωδεστάτου τούτου ἔργου, νέον τεκμήριον παρεχόμενοι τοῦ κοινωφελοῦς ὑμῶν ζήλου καὶ τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν θεόφρονος ὑμῶν στοργῆς. Ἐπιθυμοῦντες τοίνυν διακαῶς, ἵνα ἡ ἐργασία αὕτη ὄντως πραγματωθῆ, προαγόμεθα ἀνακοινώσασθαι τῇ ὑμῶν ὀσιολογιότητι, ὅτι, τῶν σκέψεων ὑμῶν ἐγκριθεισῶν Συνοδικῶς, ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ προκειμένη μελέτη ἀνατεθῆ ὑμῖν μόνοις ὡς ἀρμοδίαις καὶ ἐπαρκέσι, περιορισθῆ δὲ τό γε νῦν εἰς μόνον τὰ Μηναια, ὧν ἡ ἐπεξεργασία δέον, ἵνα γένηται ὡς διατυποῦται ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ ἀπαντητικοῦ ὑμῶν γράμματος καὶ ὡς ὑπεδεικνύετο ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ Πατριαρχικῇ ἐπιστολῇ, ἥτοι διὰ τῆς διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν παροραμάτων καὶ πάσης δι' οἰονδηπότινα λόγον εἰς τὰ βιβλία ταῦτα παρ-

εισφορησάσης παραλλαγῆς ἢ διαφθορᾶς, τηρουμένης τῆς ἐν γένει αὐτῶν διατάξεως καὶ ὕλης, ὡς αἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ καιροὺς θεραπευόμεναι ἀνάγκαι καθιέρωσαν. Ἴνα δ' ἔχητε ἔτι μᾶλλον προθύμους πάσας τὰς αὐτόθι εὐαγεῖς Μονὰς εἰς παροχὴν τῶν ἐν αὐταῖς ἀποκειμένων ἀρχαίων χειρογράφων πρὸς μελέτην καὶ παραβολήν, ἀπελύσαμεν, Συνοδικῇ διαγνώμῃ, Πατριαρχικῇ ἐγκύκλιον, ἧς τὰ ἀντίτυπα δι' ἐκάστην Μονὴν διεβιβάσαμεν πρὸς τὴν Ἱερὰν Κοινότητα μετ' ἰδίας ἡμῶν πρὸς ταύτην ἐπιστολῆς. Ἐπὶ τούτοις δὲ δικαίοις ἐπαίνοις καὶ εὐλογίαις ἐπιστέφοντες τὸν φιλόθεον ζῆλον καὶ τὴν ἀξιάγαστον ὑμῶν προθυμίαν καὶ προσεχῆ ἐλπίζοντες τὴν ἐπ' αἰσίοις ἔναρξιν τῆς ἐν λόγῳ ἐργασίας, αἰτούμεθα ὑμῖν τὴν ἄνωθεν ἐνίσχυσιν καὶ τὴν χάριν σὺν τῷ ἀπέλω ἐλέει τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

αωζζ' Ἰουνίου ιγ'

Κωνσταντῖνος

διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

Πάνυ οὖν ὀρθῶς ἔκρινεν ἡ Μήτηρ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ ἐστάθμισε τὰ πράγματα, εἰς τὸ minimum περιορίσασα τὰ πράγματα καὶ μόνον πρὸς τὸν πρακτικὸν ἀποβλέψασα σκοπὸν νὰ ἀποκτήσῃται μίαν ὁπωσδήποτε τῶν Μηναίων ἀνακεκαθαρμένην ἔκδοσιν. Ἡ κριτικὴ, ὅπως προῖδεάσθη ταύτην ὁ Κεραμεύς, εἶναι ὁ τελικὸς σκοπός, πρὸς ὃν δέον νὰ τείνωσιν αἱ προσπάθειαι τοῦ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ κέντρου. Ἄλλ' αὕτη ἀπαιτεῖ τοὺς κριτικοὺς καὶ ἐπὶ πλεον δαπάνας οὐ σμικράς, ἀμφοτέρων δὲ ἔστερεῖτο τότε ἡ Ἐκκλησία, διὰ τοῦτο καλῶς ποιήσασα ἔκρινεν ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἀνάγκην. Ὁ ἀοίδιμος Κεραμεύς, οὗτινος ἡ τελευταία ἔκθεσις συμπληροῦσα τὸ Σχεδίασμα παρεῖχε τελείαν τοῦ πολυπλόκου ζητήματος ὑποτύπωσιν, εἶχεν ἐπανέλθει καὶ αὐθις εἰς τὴν δημοσιότητα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ ἀνακεφαλαιῶν καὶ συμπληρῶν τὰ

προηγούμενα, ἀφοῦ ἔβλεπον, ὅτι ἐναυάγησαν τὰ πάντα, ἀποφασίζει πλέον μόνος ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα καὶ προτείνει τὰ ἑξῆς : «κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην, γράφει, χρειάζονται νὰ ἐξασφαλισθοῦν 1) 1500 λίραι, ἥτοι 100 λίραι λόγῳ ἀμοιβῆς συντακτικῆς δι' ἕκαστον μῆνα $100 \times 12 = 1200$, τριακόσiai δὲ ἄλλαι δι' ἄλλας δαπάνας τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν Μηναιῶν, οἷον ταξειδίων τινῶν καὶ ἀγορῶν σχετικῶν πρὸς τὸ ἔργον¹. . . »

6. Τὸ νανάγιον τῆς εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς.— Ἀλέξανδρος ὁ Λαυριώτης ἀνεκδοτολόγος, ἡ συμβολὴ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων.— Ἀναγραφὴ καὶ ἔλεγχος τῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ.— Ὁ προηγούμενος Χρυσόστομος καὶ αἱ ἀνέκδοτοι ἐπὶ τῶν Μηναιῶν ἐργασίαι.— Ἀκολουθίαι μὴ εὗρισκόμεναι ἐν τοῖς Μηναιῶσι.— Μεταθέσεις μηνολογίου.— Ὑμνογράφοι, ὀνόματα μουσικῶν μελῶν, μουσικοί.— Γνώμη τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τῶν ἐμπερομένων ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις σολοικισμῶν.

Ἐξεθέμεθα πάντα τὰ ἀνωτέρω καὶ τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἔξιστορήσαμεν Ἐπιτροπὴν χάριν μόνον τῆς ἱστορίας· διότι ὡς γνωστὸν τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου περιελθόντος εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς Ἐκκλησίας (ἐκδηλωθεῖσαν μέχρις ἀφορισμοῦ) διὰ τὸ ζήτημα τοῦ ἀνοίγματος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἀγορᾶς τῶν Καρεῶν, ὁ Χρυσόστομος ἀπησχολημένος περὶ τὸν κατάλογον μόνος μετὰ τοῦ ὑπεργήρου γέροντος αὐτοῦ, ἀποτροπιαζομένου λίαν πᾶσαν συγγραφικὴν ἄλλως ἀσχολίαν, οὐδὲν σχεδὸν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ· καὶ ἵνα τάληθῆς εἶπω, οὔτε ἀρχὴν ἐποιήσατο τῆς ἀναθεωρήσεως· καὶ οὕτως ἀδόξως ἐναυάγησεν ἡ πρώτη ἐκείνη ἀπόπειρα τῆς Ἐκκλησίας, στρα-

1) Ἄνωνύμως, Αὐτοσχέδιος γνώμη περὶ νέας ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν, «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ΚΔ' 1904, σ. 153.

φείσης ἔπειτα περὶ τὴν τῆς Κ. Διαθήκης ἔκδυσιν, ἣτις ὄντως ἀποτελεῖ τὸ ἀγλαΐσμα τῆς Πατριαρχείας Κωνσταντίνου τοῦ Βασιλάδου¹. Ἐν τούτοις χάριν τοῦ προτιθεμένου τῆς παρούσης πραγματείας σκοποῦ, οὐκ ἀνωφελὲς κρίνομεν νὰ διαλάβωμεν ὧδε καὶ περὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τε τὴν ὑμνογραφίαν καὶ τὴν προπαρασκευαστικὴν διὰ τὴν τῶν ἱερῶν δέλτων ἐπανόρθωσιν γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Χρυσσοτόμου ἐργασίαν, τοῦ μὲν πρώτου δημοσιευθεῖσαν ἐπὶ 10ετίαν ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀληθεία», τοῦ δὲ δευτέρου ἐν μέρει περιλαμβανομένην ἐν τῷ ἀνεκδότῳ καταλόγῳ αὐτοῦ.

Ὁ πρῶτος τούτων οὐδεμίαν μόρφωσιν εἶχεν ἐπιστημονικὴν - δὲν ἐτελείωσεν οὔτε αὐτὴν τὴν μεγάλην τοῦ Γένους σχολὴν - ἀλλ' ἀρκοῦντως εὐφυῆς καὶ φιλόπρονος, πείραν δὲ ἱκανὴν κτησάμενος ἐκ τῆς μετὰ διαφόρων Βυζαντιολόγων τὸν Ἄθω ἐπισκεπτομένων ἀναστροφῆς, εἶχεν ἀρχίσει τὴν σύνταξιν καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Λαύρης, εἶτα καὶ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων - ἀλλ' οὐδέτερον ἤνεγκεν εἰς πέρας. Διεκρίθη ὡς ἐκδότης χρυσοβούλλων καὶ σιγιλλίων ἀναφερομένων εἰς τὰ μετόχια τῆς μονῆς, δυστυχῶς ὅμως οὐχὶ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλ' ἐκ δύο κωδίκων ἀντιγράφων, τοῦ μὲν συμπαγέντος ὑπὸ Κυρίλλου προηγου-

1) Αὕτη συνετελέσθη καὶ ἤχθη εἰς πέρας ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ὑπὸ τοῦ σχολάρχου τῆς μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς Σάρδεων Μιχαὴλ Κλεοβούλου, ὑπὸ τοῦ τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης Σταυρουπόλεως Ἀποστόλου Χριστοδούλου καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ αὐτῆς Βασ. Ἀντωνιάδου (ὡς εἰσηγητοῦ). Ἐξεδόθη τῷ 1904 ἐκ τοῦ Πατρ. τυπογραφείου, ἀρίστη εἰς ἐμφάνισιν, δαπάναις τοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου πρώην ἤδη Πατριάρχου. Μετὰ τριακονταετίαν ὅλην εἶδε τὸ φῶς ἐξάμβλωμά τι τῆς Κ. Διαθήκης (ἡμαρτον, Θεέ μου!) ἐν τῷ ἐν Καρεαῖς νεοσυσταθέντι (πόνους ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ) τυπογραφείῳ, ἄνευ Πατριαρχικῆς, ὡς μὴ ὄφελεν, ἐγκρίσεως ὑπὸ ἀμαθῶν ἀσκητῶν χάριν κερδοσκοπίας, οἵτινες θὰ ἦσαν συγγνωστοὶ τοῦλάχιστον, ἐὰν ἠκολούθουν τὸ κείμενον τῆς Πατριαρχικῆς ἐκδόσεως· ἀλλ' ἐφαντάσθησαν νὰ φανῶσιν ἀνώτεροι τῆς Ἐκκλησίας.

μένου Λαυριώτου, τοῦ δ' ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Θεοδωρήτου περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (ἐντεῦθεν ἐσυνέχισε τὰς ἐκδόσεις καὶ ὁ ὑποτακτικὸς αὐτοῦ συνάδελφος κ. Σπυρίδων Λαυριώτης). Εὐτυχέστερος ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν ἔκδοσιν ὑμνολογικῶν κειμένων ἐκ τῶν κωδίκων ἐπίσης τῆς Λαύρας, βαυκαλισθεὶς τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Κεραμιέως, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Παρανίκα καὶ τοῦ *Krumbacher*, ὧν χάριν παρεσκεύαζεν ἀντίγραφα. Εἰς τὰς ἄνευ τινὸς συστήματος μονομερεῖς ἐκδόσεις αὐτοῦ μεμονωμένων τροπαρίων καὶ κανόνων δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν οὔτε κριτικὰς σπουδαίας οὔτε ἀπλᾶς φιλολογικὰς παρατηρήσεις. Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξανδρος κατέχων θέσιν ἐπίσημον ἐν τῇ ἀγιορειτικῇ πολιτείᾳ καὶ ἐπειδὴ πρῶτος ἐξεκόλαψεν ἐκ τῶν ἀδύτων τῶν Ἀθωϊτίδων βιβλιοθηκῶν ἀνέκδοτα, ἐσχημάτισε διὰ τῶν διαφορῶν πευθῆνιων τῆς δημοσιογραφίας καὶ ἐνίων λογίων, οὓς μεγαλοπρεπῶς ἐφιλοξένει ἐν τῇ Μονῇ, οὐ σμικρὸν θόρυβον περὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅστις παύει μόλις ἐγκύψει τις εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα¹. Παρὰ πάντα ταῦτα ὁμῶς ὁ διὰ τὴν κίνησιν πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἔρανος τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐκ ἀνωφελὴς νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ ἐνταῦθα, μετὰ τινος κριτικῆς τῶν δημοσιευθέντων.

1. Διάφορος γραφὴ τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου (κῶδ. Λαύρ. Δ 70 ἔτ. 1492): «τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάγοντες πᾶσαν νῦν βιωτικὴν . . . Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ . . . ἀτρέπτως ἐνανθρωπίσαι, σταυρωθῆναι Χριστὲ ὁ

1) Οὐδόλως ἐν νῶ ἔχομεν νὰ ψέξωμεν τὸν μακαρίτην, ἀλλ' ἱστορίαν ὑποτυποῦντες ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς πίστῳσιν προσεπισημειοῦμεθα καὶ τὸ ἐξῆς. Ἐφαντάσθη καὶ οὗτος κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ματαιοδόξων νὰ ἐορτάσῃ τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς πολυτίμου συγγραφικῆς αὐτοῦ δράσεως! Πρὸς τοῦτο ἠγγάρευσε συντάκτην τινὰ τῆς «Κωνσταντινουπόλεως», Παῦλον τὸν Φωτιάδην (ὅστις κρύπτεται ὑπὸ τὰ ἀρχικὰ στοι-

Θεός . . . Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν . . . καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς . . . Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον . . . καὶ ζωοποιὸν . . . Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν . . . δι' οὗ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δωροφορεῖται . . . Φῶς ἰλαρὸν . . . ἄξιός ἐστι ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς ὁσίοις . . . » (Ἐκκλ. Ἀλήθ. τευχ. 22—23, 1886. Οὕτως ἔχουσι καὶ οἱ κώδ. τοῦ Βατικανοῦ, Τουρίνου καὶ Ὁξονίου.)

2. Ἀναγραφὴ τῶν Λαυριωτικῶν τευχῶν Γ 27 καὶ Γ 28 περιεχόντων κονδάκια Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ (Ἐκκλ. Ἀλήθ. τόμ. ΙΙ', 1893, σελ. 262—4). Πρόκειται περὶ κονδακίου ψαλλομένου τῷ Σαββάτῳ τῆς Τυροφάγου (Σάββατον τῶν ψυχῶν), ὅπερ ἐν τῷ Λαυριωτικῷ τεύχει φέρει ἐλλιπῆ ἀκροστιχίδα: Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ψαλμός. Ἦν γνωστὸν τοῦτο ἐκ τοῦ *Pitra* (Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata, Parisiis 1876, σ. 44—50) καὶ ἐκ τοῦ Ἀμφιλοχίου (Κονδακάριον, Παράρτ. σ. 6—7) καὶ ὁ Κεραμεὺς ἔγραψε

χεῖρα Π. Σ. Φ.) καὶ ἔφερεν εἰς φῶς κωμικοτραγικόν τι συνονθύλευμα ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἀλεξάνδρου Ε. Λαυριώτου, Ἀναγραφὴ συγγραφῶν καὶ δημοσιευμάτων εἰκοσιπενταετίας 1874—1898, ἐν Κων]πόλει 1898, (ἴν' ἀποτελεσθῆ δὲ ἡ 25ετηρὶς μετετέθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 δημοσίευμα ἀπὸ τοῦ 1884 εἰς τὸ 1874!). Ἴνα δ' αὖ ἐξογκωθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν πονημάτων εἰς 117, τὰ πλεῖστα τούτων ἐτέθησαν εἰκονικῶς, διότι οὐ μόνον δὲν ἐδημοσιεύθησαν, ἀλλ' οὔτε κἂν ἐγράφησαν, ὡς εἶναι καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 113: «Ἀποφάσει τῆς ἁγίας Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐργασία πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων διακοπεῖσα». Εἰς ἀπάντησιν τότε εἶδε τὸ φῶς ἐν Βουκουρεστίῳ (γρ. Φαναρίῳ) ἐν ἔτει 1898 ἡ «Νέα Ἀγιορειτικὴ διακωμώδησις», 14σέλιδον δημοτικώτατον φυλλάδιον, ἐν ᾧ καὶ ταῦτα: «Ἄλλ' ἢ ἰδιόρρυθμος αὕτη καὶ κατὰ φαντασίαν φιλολογικὴ δρᾶσις τοῦ κυρ Ἀλεξάνδρου οὐδὲν ἄλλο ἀπαριτίζει ἢ συνονθύλευμα ποικιλοχρόων ἀποσπασμάτων ἐκ πιστῆς ἀντιγραφῆς πρὸς χρηματισμὸν ἀληθῆ, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἴδιον ἢ πρωτότυπον ἠδυνήθη πώποτε ὁ μέγας οὗτος καὶ αὐτοκαλούμενος ἀρχαιοδίφης νὰ προσθέσῃ . . . » (ὁ τὴν δόξαν θηρεύων διώκει αὐτήν).

περὶ τούτου ἀμέσως (ἐν Byz. Zeitschrift II, σ. 604—5) καὶ ἐν τοῖς τετυπωμένοις ἑλλιπὲς δὲ ὑπάρχει Εὐχολογίαις, ὅπερ ἐὰν ἐγνώριζεν ὁ δημοσιεύσας θὰ ἔκαμνε τὴν ἀντιπαροβολήν. Παρὰ *Pitra*, ὅστις ὀνομάζει αὐτὸ Canticum de mortuis, ἔχει ἐπιγραφὴν: Κοντάκιον ἤχος πλ. δ' ἰδιόμελον, Σαββάτου τῆς Τυροφάγου εἰς ἀκολουθίαν τετελευτηκότος μοναχοῦ (δὲν εἶναι τοῦτο ὀρθόν· εἶναι γενικὸν τὸ ποίημα, θρηνητικὸν χάριν τῆς ἡμέρας) καὶ τὴν ἀκροστιχίδα πλήρη: Τοῦ τ. πεινοῦ Ρωμανοῦ ψαλμὸς οὗτος. Ἐκ τοῦ Λαυριωτικοῦ τεύχους ἐλλείπουσιν 7 ἐν ὄλω στροφαί, ἦτοι τὰ ΕΙ καὶ ΟΥΤΟΣ· ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπαρχουσῶν αἱ κγ'—κε' ἄρχονται οὐχ ὁμοίως παρὰ *Pitra*: π. χ. Λαυρ. Μέγα ὑμῖν, Ρ. Μετὰ τῶν ἐργατῶν, Λαυρ. Οὐκ ἀρκεῖ μοι, Ρ. ὁ εἰπὼν ἐγὼ Λαυρ. Σὺ οὖν δέσποτα, Ρ. Στερεωθέντες τῇ πίστει. Ταῦτα διέφυγον τὴν προσοχὴν καὶ τοῦ Κεραμέως, ὅστις ἄλλας τινὰς διαφορὰς παρετήρησεν οὐχὶ σπουδαίας καὶ γράφει, ὅτι «τρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ μὴ δυνάμεθα πλέον νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀρχαίαν τοῦ Ρωμανοῦ μορφήν, ἐὰν ἔτι εὐρεθῶσι νέα χειρόγραφα» (αὐτ.).

3. Τοῦ Ρωμανοῦ κοντάκιον εἰς τὰ ἅγια Φῶτα (Ἐκκλ. Ἀλήθ. 1893). Καὶ τοῦτο εἶχεν ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ *Pitra* (ἐνθ' ἀνωτ. I, 16—23), ὡς παρετήρησε καὶ ὁ Κεραμεὺς εἰς τὰ Βυζαντινὰ Χρονικὰ τῆς Πειρουπόλεως (I, 226). Ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἔλεγχον τοῦτον ἀναγνούς ἐσημειώσατο εἰς τὴν Ἀναγραφὴν σ. 10: «Καίτοι ἐξεδόθησαν ὑπὸ *Pitra*, *Analecta*, Parisiis 1876, οὐχ ἦττον τὸ ἡμέτερον ἔργον ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν δύο Λαυρ. τευχῶν ἐχόντων διάφορον γραφὴν», (ἀλλὰ ταῦτα ἐγράφησαν κατόπιν ἐοριῆς, ἢ δὲ διάφορος γραφὴ οὐδαμοῦ σημειοῦται). Γράφομεν ταῦτα, ἵν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ ἀνεκδοτολογία εἶναι ἀνίατον δυστυχῶς νόσημα εἰς πολλοὺς τῶν Ἀγιορειτῶν καὶ ὅτι ἄγευστοι φιλολογίας καὶ ἄνευ προπονήσεως διεκδικοῦσι δάφνας φιλολογικὰς (ᾄρα περὶ τούτων κατὰ πλάτος εἰς τὸ ἡμέτερον πονημάτιον, Τὸ μωρὸν ἄλας κτλ. Θεσσαλονίκη, 1933).

4. *Περὶ διαφορῶν γραφῶν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου ἐπὶ τῇ βάσει κώδικος τῆς Λαύρας (αὐτ. τεῖχ. 12). Ὁ κώδιξ εἶναι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἀλλ' αἱ πλεῖσται τῶν διαφορῶν ἦσαν γνωσταὶ ἐκ τοῦ Pitra (Analecta sacra I, σ. 250—62) καὶ τοῦ Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου (Κονδακάριον κιλ. σ. 106 ἔ).*

5. *Ἀναγραφὴ εἰληταρίου (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΙΙ' 1894, σ. 170). Εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ 42 εἰλητάριον τῆς Λαύρας, περιέχον τὴν διάταξιν τοῦ Διακόνου καὶ ἀντέγραψεν (ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ ἱεροδιακόνου Γερμανοῦ ἀνυγράψαντος τὰς διαφορὰς ὄλων τῶν εἰληταρίων τῆς Μονῆς) δύο διαφορὰς καὶ μόνας, τὴν φήμην τῶν Πατριαρχῶν γινομένην τότε, ὡς φαίνεται, ἐν ἐκάστη λειτουργίᾳ καὶ διάταξιν τινα πρὸ τῆς μεγάλης εἰσόδου μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῷ Εὐχολογίῳ.*

6. *Περὶ διαφοροῦ γραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ ἱεροῦ Νιπιτῆρος (Αὐτ. τεῦχ. 26).*

7. *Διάφορος γραφὴ τοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τοῦ Θ'—Ι' αἰῶνος ἑορτολογίου (αὐτ.)*

8. *Οὔτε ἀκάθιστος ὕμνος οὔτε ἀκάθιστος ἀκολουθία, ἀλλ' ἀκάθιστος ἡμέρα (ἐκ τοῦ Λαυρ. Α 117, ἐν ἐφημ. Κωνσταντινούπολις, 1893 Ἀπριλ. 7).*

9. *Ὅτι οἱ χαιρετισμοὶ εἶναι ἔργον Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ (αὐτ. ἀρ. 95), ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου. Ἀνάγει δὲ τὸν Ρωμανὸν εἰς τὸν Ζ' αἰῶνα (ἐνῶ οὗτος ἀπέθανεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος.)*

10. *Ἀκολουθία τοῦ ἁσματικοῦ ἑσπερινοῦ (Λαυρ. Α 165. Ἐκκλ. Ἀλήθ. 1895, σ. 164—6 καὶ 1896). Ἐν τῷ κώδικι ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως: «Ἀκολουθία τοῦ ἁσματικοῦ ἑσπερινοῦ ψαλλομένου εἰς ἐπισήμους ἡμέρας καὶ ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου, εἰς τὸν Πρόδρομον, εἰς ἀποστόλους, εἰς μάρτυρας, εἰς ἱεράρχας, εἰς ὁσίους». Εἶναι ὁ νῦν ἐν ταῖς Μοναῖς τοῦ Ἁθῶ βαθὺς ὄρθρος λεγόμενος. Κατὰ ταῦτα δύο ἀκολουθίαι καὶ*

τότε ἐψάλλοντο· ἡ ἐορταστικὴ ἢ ἄσματικὴ ἦν συμπεπληρωμένην δι' ἀποστίχων, προσομοίων, δοξαστικῶν καὶ ἐκλογῆς (ἐκ τῶν Ψαλμῶν), ἀναγινωσκομένης καὶ τῆς σχετικῆς τοῦ εὐαγγελίου περικοπῆς καὶ διδομένου καὶ ἐλαίου (χρίσματος).

11. *Ἀνέκδοτον ἔργον πατριάρχου Φωτίου* (Λαύρ. Β 32, φ. 218. Ἐκκλ. Ἀλήθ. 1895, σ. 220). Ὁ Κεραμεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἔκδοσιν τῶν 8 τούτων εἰρμῶν εἰς ἰάμβους, ἐντυχὼν καλλιτέρῳ κώδικι, κτήματι τοῦ ἀρχιμ. Ἀντωνίου Ρώσου, ἐν Sanctissimi patriarchae Photii archiepiscopi C/ro-leos Epistolae XIV, Petropoli 1896, σ. 55—7.

12. *Ἀκολουθία ψαλλομένη τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων* πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἥτοι τῆς Καμίνου (Λαύρ. Λ 165. Ἐκκλ. Ἀλήθ. 1895, σ. 345—6).

Εἶναι περίεργος ἡ γινομένη ἀναπαράστασις τότε τοῦ δράματος τῆς καιομένης καμίνου καὶ τῆς καθόδου τῶν ἀγγέλων, ἵνα σώσωσι τοὺς ἐν αὐτῇ ριφθέντας τρεῖς παῖδας.

13. Περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων (αὐτ. ΙΕ', 1896, σ. 406) καὶ ἐν τῷ Κ' τόμῳ 1900, σ. 402: Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Μηναίων. Θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι πρόκειται περὶ πραγματειῶν ἐκτεταμένων· ἀλλ' οὐχ οὕτω. Ἐν τῷ πρώτῳ προτάσσει τὰ ὀλίγα ταῦτα: «Χρήσιμον ὁμως καὶ ὑποβοηθητικὸν τοῖς μέλλουσιν ἐργασθῆναι ἡγησάμην, ὅπως ἔσθ' ὅτε ἐναποταμιεύω εἰς τὰς στήλας τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας τάξεις διαφόρους τῶν ἐν τοῖς τυπικοῖς (sic) ἀπαντωμένας ἐν ἀρχαίοις χειρογράφοις γραφὴν διαφόρων τροπαρίων κτλ.» (ἢ σύνταξις χωλαίνει)· καὶ εἶτα ἀναγράφει τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἔνθα ἀντὶ «σὲ ὑπέρμαχον ἢ οἰκουμένη» ὁ κῶδ. ἔχει «σὲ ὁ Θεσσαλονίκη», ὅπερ διδάσκει, ὅτι, ὅταν οἱ ἅγιοι ἐγίνοντο ἐκ τοπικῶν παγκόσμιοι, μετεβάλλοντο καὶ οἱ ὕμνοι. Ἐπειτα ἀναφέρει ἄλλην διαφορὰν εἰς τὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης.

14. *Ἀναγραφή ὕμνων καὶ ἐγκωμίων εἰς τὴν ἁγίαν Εὐφρημίαν* (αὐτ. ΚΒ', 1902, σ. 532, 550. ΚΓ', 1903, σ. 65, 81, 110, 139, 202, 259 καὶ 345): εἶναι τὸ ἀρτιώτερον καὶ τελευταῖον δημοσίευμα τοῦ μακ. Ἀλεξάνδρου, ἀποθανόντος τῷ 1905.

Τοιαύτη ἐν συνόλῳ ἢ συμβολὴ τοῦ δευτέρου μέλους τῆς ναυαγησάσης εἰδικῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἔκδοσιν τῶν Μηναίων. Ἐρχόμεθα εἰς τὸν τελευταῖον, τὸν μακ. Χρυσόστομον. Ἐκτὸς ἀμφιβολίας οὗτος ἦν τὸ σπουδαιότερον πρόσωπον εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἐκ τῶν ἀριστούχων τῆς Χάλκης ἀποφοίτων, καλλίφωνος ψάλτης καὶ μουσικοδιδάσκαλος, ἐκέκτητο εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὰ προσόντα πρὸς εὐδόκιμον διεκπεραίωσιν τῆς ἀνατεθείσης ἐντολῆς. Ἐκ τῆς πείρας, ἣν ἐκτίσατο ἐπὶ 10ετίαν ἀναδιφῶν καὶ περιγράφων τοὺς κώδικας τῆς μονῆς καὶ τῆς ἱερᾶς Κοινότητος - διότι καὶ τῆς βιβλιοθήκης τῶν χειρογράφων τοῦ Κοινοῦ κατήρτισε λεπτομερέστατον κατάλογον—ἐθεωρεῖτο ὡς ἐντριβέστατος περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐν γένει. Ἀπετάθησαν οἱ ἐν Σκιάθῳ πρὸς τὸ Κοινὸν πρὸς λύσιν ἀποριῶν τινα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ. Παρεπέμφθη τὸ ζήτημα εἰς τὸν Χρυσόστομον καὶ ἔχομεν αὐτοῦ: «Ἀποκρίσεις περὶ τυπικῶν διατάξεων πρὸς τὰς εἰς τὴν ἱ. Κοινότητα ὑπὸ τοῦ ἐν Σκιάθῳ τῶν φιλομούσων Συλλόγου ὑποβληθείσας ἐρωτήσεις»¹. Κατ' αἵτησιν δὲ τοῦ πικραδέλφου αὐτοῦ συνηρμολόγησε πρὸς τὸν ἅγιον *Καيسάριον κανόνα*² καὶ ὡς μουσικὸς ἐμελοποιεῖ διάφορα ᾄσματα καὶ δὴ δοξαστικά. Ὡς συμβολὴν ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως καταχωρίζω ἐνταῦθα διαφόρους πίνακας αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀνεκδότου καταλόγου τῶν χειρογράφων, οὓς ἄλλοι ἐπιτήδευοι ἐλεηλάτησαν σιωπηρῶς.

1) Κατάλογος κωδίκων Κανσοκαλυβίων. Κῶδ. Ἰωασαφαίων 83 φ. 69α—77β.

2) Αὐτ. 91 φ. 78α—83β.

1) Καταλόγου τῶν χειρογράφων πίναξ ΙΑ' (σ. 184—9).

Α' Ἀκολουθία μὴ εὗρισκόμεναι ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Μηναιῶν, ἀναφερόμεναι δὲ εἰς ἁγίους μνημονευομένους ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν ἢ οὐ.

Σεπτέμβριος

[2. Προφήτου Ἰωνᾶ 1561]

- 5—6 Εὐδοξίου 1823, 396³, 7, 431, 604, 655, 793, 1820.
9 Σεβηριανοῦ 604.
13 Πέτρου Νικαίας 254.
» Κρονίδου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ 421.
18 Συμεὼν Ἱεροσολύμων 614.
21 Ἰωνᾶ προφήτου 399.
22 Ἰωνᾶ προφήτου καὶ Ἰωνᾶ πρεσβυτέρου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ ποιητοῦ 254, 431, 655, 1823, 1277, 1561.
25 Σαβιανοῦ, Παύλου καὶ Τάτης 256, 390.
26 Ριψιμίας 1501.
27 Ἐπιχάρεως μάρτυρος 390, 431, 1501.
29 Καλυτίκου (sic) μάρτυρος 268.

Ὀκτώβριος

- 4 Πέτρου Καπετολείων 390.
5 Μαιέλχθης μάρτυρος 390, 399, 1501.
10 Φλωρεντίου καὶ Διοκλητιανοῦ 399.
11 Ζηναΐδος ὁσίας 390, 1277.
12 Κοσμᾶ ἀγιοπολίτου 407, 604, 655, 1492, 793.

1) Σημ. Οἱ διὰ παχέων στοιχείων ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὸν κώδικα, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἡ ἐκδεδομένη ἀκολουθία.

- 14 Παρασκευῆς μεγαλομάρτυρος 1501.
15 Εὐθυμίου τοῦ νέου 407, 431, 604, 655, 1492.
19 Μαλοῦ ὁσίου 390.
20 Ματρῶνας τῆς ἐν Χίῳ 1465.
22 Ἐγκαίνια ἀγ. Ἰακώβου (μνεῖα μόνον) 268.
25 Οὐάρου 390.
27 Ἀρτεμιδώρου 390.
29 Προδρόμου κεφαλῆς τὰ καταθέσια 390.
» Θεοδότης μάρτυρος 1501.
30 Μαρκιανοῦ Συρακούσης 1277.

Νοέμβριος

- 4 Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἀγκυρῶν 390.
5 Γρηγορίου Παλαμᾶ 580, 653.
7 Αὔκτου, Πυρίωνος καὶ Θεσσαλονίκης 390.
9 Θεοκτίστης ὁσίας 431, 580, 1457 (10).
16 Βαρλαάμ μάρτυρος 390.
26—7 Ἀκακίου τοῦ ἐν τῇ Κλίμακι 614, 384.
27 Παλλαδίου ὁσίου 384, 653, 978, 1457.
29 Ἀκακίου ὁσίου 384, 653, 1457.

Δεκέμβριος

- 15 Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λάτρῳ 310, 400, 653, 793, 1280
1284, 1504, 1723.
19 Ἀθηνόδωρου ὁσιομάρτυρος 1729.
28 Θεοδώρου τοῦ Γραπτοῦ 614.
29—30 Ζωτικοῦ 1722, 310, 400, 1504, 653, 1284.

Ἰανουάριος

- 8 Αἰμιλιανοῦ ὁσίου 1348, 1479.
» Ἀρσενίου ὁσίου 268 (Κοντάκιον καὶ Οἶκος).
10 Μαρκιανοῦ πρεσβυτέρου 1446—7, 1479, 1565.

- 11 Μαρκιανουῦ ὁσίου 1348.
21 Εὐγενίου μάρτυρος 614, 1446, 1479, 1522, 651.
27 Κλήμεντος τοῦ ἐν τῷ Σαγματίῳ ὄρει 614.

Φεβρουάριος

- 20 Μαξίμου, Θεοδότου καὶ Ἀσκληπιοδότου 1479.
21 Εὐσταθίου Ἀντιοχείας 342, 651, 1249, 1286, 1468, 1453.
29 Γεωργίου ἀρχιεπισκόπου Δελφάτου 614.
» Ἀμμούν ὁσίου 1479.

Μάρτιος

- 2 Κοϊντου καὶ Θεοδότου 401, 410, 421, 1282, 1352, 1466, 1711.
4 Περπετούας, Παύλου καὶ Ἰουλιανῆς 401, 1711.
4 καὶ 6 Κόνωνος τοῦ Κηπουροῦ 401, 802, 1352.
12, 14 Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐν Πύδνῃ 1282, 410, 413, 1711.
12, 15 Πιονίου μάρτυρος 401, 1711.
» Θεοφάνους τοῦ καὶ Ἰσαακίου 410.
13 Σαβίνου μάρτυρος 401, 413.
14 Εὐσχήμενος ἐπισκόπου Λαμψάκου 401.
15 Εὐφρασίας 401.
» Ἀμμούν καὶ Ἰωάννου ὁσίων 413.
16 Πάπα μάρτυρος 401, 413, 1711.
» Μενίγνου μάρτυρος 410, 413.
18 Ἀνίνου ὁσίου 413.
19 Πατέρων ἀναιρεθέντων ἐν μονῇ ἁγ. Σάβα 413.
21 Μαρίας τῆς ἐν Πέργῃ 401.
» Βυρίλλου 410, 413, 421.
24 Ζαχαρίου τοῦ ἐν τῷ Χαρσιανῷ 401.
27—8 Στεφάνου τοῦ θαυματουργοῦ 802, 1352, 1466.
29 Διαδόχου ἐπισκόπου καὶ Μακαρίου πρεσβυτέρου

- καὶ μεγάλου ἀσκητοῦ 410.
29 Εὐσταθίου Βιθυνίας 401.
31 Θεοφίλου τοῦ ἐν Κρήτῃ 401, 421, 1711.
» Βενιαμὶν μάρτυρος 413, 1282.

Ἀπρίλιος

- 2 Ἀμφιανοῦ καὶ Αἰδεσίου 413, 1502.
3, 4 Ἰωσήφ τοῦ ὑμνογράφου 413, 802, 1472, 1564,
1803, 1832.
5 Θεοδούλου καὶ Ἀγαθόποδος 395, 413, 1282, 1502.
4 Ζωσιμᾶ 413.
5 Θεοδιόρας ὁσίας 395, 413, 421.
6 Εἰρηναίου 413.
8 Πασιλυπίου μάρτυρος 413.
12 Δημῆ καὶ Πρωτίωνος 395, 413.
» Σάββα μάρτυρος ἐν Γοτθίᾳ 413, 1502.
13 Κρήσκεντος 1282.
» Ἀρτέμωνος ἱερομάρτυρος 421, 802, 1472, 1564
1727, 1832.
14 Συμεῶν τοῦ ἐν Περσίδι 413.
15 Γεωργίου τοῦ ἐν Μαλεῶ 395.
» Λεωνίδου, Χαριέσσης καὶ Νουνεχίας 413.
17 Ἀκακίου Μιτυλήνης 395, 802, 1282, 1472, 1803,
(ἐν κώδικι 413 λέγεται Μελιτινῆς).
17, 18 Ἀκακίου ὁσίου 1564, (ὁ ἀνωτέρω), 421.
18 Ἰακώβου καὶ Ἄζα διακόνου 413, 1502.
19 Θεοδώρου τοῦ ἐν Πέργῃ 395.
» Ἰωάννου τοῦ Παλαιολαυρίτου 802, 1472, 1564, 1803,
1832.
21 Θεοδώρου τοῦ ἐν Πέργῃ 802, 1472, 1564, 1803,
1838, 1282, 1502.
24 Σάββα τοῦ στρατηλάτου 395, 421, 802, 1282, 1472,

- 1502, 1564, 1727, 1832.
28 Μαξίμου, Δάδα καὶ Κιντιλιανοῦ 802, 1472, 1564,
1803, 1838.
29 Μέμνονος ὁσίου 395, 421, 802, 1282, 1502, 1564,
1803, 1838.

Μάιος

- 6 Φωτεινῆς τῆς ἀπὸ Σαμαρείας 1282.
» Ἀκακίου 1560.
7, 8 Ἀκακίου μάρτυρος 259, 412, 802, 1560, 268, 381.
10 Ἀλφειοῦ, Φιλαδέλφου καὶ Κυρίνου 259.
13 Παυσικάκου ὁσίου 381.
» Σεργίου μάρτυρος καὶ ὁμολογητοῦ 381.
» Μεθοδίου Πατέρων 381, 395.
13, 14 Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐν Πύδνῃ 381, 1502, 112, 1560.
15 Ἀχιλλίου Λαρίσσης 259.
17 Αὐδᾶ καὶ Αὐδησίου 421.
18 Θεοδότου τοῦ ἐν Ἀγκύρᾳ 412, 421, 802, 1282, 1560.
27 Θεράποντος ἱερομάρτυρος 259, 412, 421, 802, 1282,
1560.
28 Ἑλλαδίου μάρτυρος 259, 421.
28 Ποιμένος 1560.
» Νικήτα Χαλκηδόνας 412, 802, 723, 1502.
30 Ἰωάννου Ψυχαῖτου 259.
» Γλυκερίας 1502.

Ἰούνιος

- 5 Εὐσταθίου Ἀντιοχείας 381, 421.
6 Βησσαρίωνος ὁσίου 383, 802, 1459, 1550.
9 Γλυκερίου ἱερομάρτυρος, Ὁρέστου, Διομήδους καὶ
Ρόδωνος 386.
10 Τιμοθέου Προύσης 381, 383, 386, 421, 802, 874,
1459, 1550.

- 12 - 13 Πέτρου Ἀθωνίτου 383, 1459, 1550, 386.
13 Τριφυλλίου Λευκωσίας 383, 802, 874, 1459.
15 Φορουνάτου ἀποστόλου 381.
20 Λεωνίδου καὶ ἑπτὰ παρθένων 268 (Κοντ. Οἰκ.)
21 Εὐστοχίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ 421.
22 Τερεντίου Ἰκονίου, Μάρκου ἀνεψιοῦ Βαρνάβα,
Βασιλείου ἡγουμένου Πατελαραίας 386.
26 Ὀλβιανοῦ ἱερομάρτ. 386.
28 Ὑπατίου ἱερομάρτ. τοῦ ἐν συνόδῳ Νικαίας 380.

Ἰούλιος

- 4 Μάρθας ὁσίας 388, 418, 802.
5 Θωμᾶ τοῦ ἐν τῷ Μαλεῶ 1285.
7 Ἀκακίου τοῦ ἐν τῇ Κλίμακι 388, 418, 802, 1285.
9 Κυρίλλου Γορτύνης 421.
12 Μιχαὴλ Μαλεῖνου 418, 1458, 802.
13 Ἰωάννου Ψυχαῖτου 380, 1731.
21 Ἰεζεκιὴλ προφήτου 388, 418, 802, 871, 1347, 1458,
1285.
23 Γροφίμου καὶ Θεοφίλου 388, 421, 802, 871, 1347,
1285, 1458, 1731.
25 Εὐπραξίας καὶ Ὀλυμπιάδος 388, 393, 421, 268
(Κοντ. Οἰκ.) 802, 1347, 1285, 1458, 1731.
30 Φήλικος ἱερομάρτυρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ 421.
31 Ἰωάννου τοῦ στρατιώτου καὶ Εὐδοκίμου 393, 1731.

Αὐγουστος

- 4 Εὐδοκίας ὁσιομάρτυρος 393.
23 Εἰρηναίου 393.
25 Ἀββάδων ἀναιρεθέντων ἐν Γαλησίῳ 732.
30 Φαντίνου τοῦ θαυματουργοῦ 1285.

Ἐντεῦθεν δύο ἄνδρες, οἵτινες φιλοτιμοῦνται νὰ πρωτοστατῶσιν ὡς ἐκδύται κανόνων καὶ ἀκολουθιῶν, ἀντέγραψαν ἀνερευθριάστως τὰς παραπομπὰς καὶ τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδικας καὶ αὐτοθαυμάζονται ὡς ἀνεκδοτολόγοι καὶ ἡγήτορες εἰς ἀνακαλύψεις σπουδαίας διὰ τὴν ἀνακάθαρσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων· καὶ ἔθαψαν τὸ ἔργον τοῦ καλοῦ ἐργάτου, ὅπως καὶ τὸν κατάλογον αὐτοῦ, ἵνα ἀπολέσωσι τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ.

σ. 188—9

2) *Β' Μεταθέσεις μηνολογίου*

Σεπτεμ.	22	Ἀβερκίου	εἰς τὴν	19	Ὀκτωβρίου.	
Νοεμβρίου	11	Θεοδ. Στουδίτου	»	10	τοῦ αὐτοῦ	390
»	29	Παραμόνου	»	15	Ὀκτωβρίου	1479
Ἰανουαρίου	4	Ὁ' Ἀποστόλων	»	4	»	1479
Φεβρουαρ.	8	Ζαχαρίου προφ.	»	16	Μαΐου	259, 421
Μαρτίου	4	Γερασίμου	»	5	»	355
»	»	»	»	20	»	410,413,421
»	19	Χρυσάνθου καὶ Δαρ.	»	17	Ὀκτωβρίου	390
»	29	Μάρκου καὶ Κυρίλλου	»	28	»	401, 1711
Ἀπριλίου	7	Γεωργίου Μιτυλήνης	»	6	»	1564
»	»	»	»	7	Μαΐου	381,395,1502
»	13	»	»	14	»	802, 1282, 1564, 1727
»	14	»	»	15	»	802, 1727
»	28	»	»	29	»	1472, 1727
»	29	»	»	24	»	1282
Ἀπριλίου	29	»	»	28	Μαΐου	802, 1472, 1727,1803
Μαΐου	5	»	»	4	»	1502
»	15	»	»	14	»	259
»	16	»	»	»	»	259
Ἰουνίου	5	»	»	26	»	2418, 421, 802,1285
Ἰουλίου	23	»	»	22	»	1381
Σεπτεμ.	27	»	»	29	»	390

Τί λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ παλαιοημερολογῖται, οἵτινες ἐκήρυξαν ὀλόκληρον τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν αἰρετικὴν, διότι μετέθεσεν ὀλίγους ἁγίους; Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων συνδέεται ἀρρήκτως μετὰ τῶν ὕμνο-γράφων, φέρε ἴδωμεν πόσους τοιούτους περιέχουσιν οἱ ἱεροὶ τῆς Λαύρας κώδικες.

3) Κατάλογος Χρυσοστόμου σ. 75

Πίναξ Θ' Ὑμνογράφοι

Ἄνδρέας τυφλὸς	152	Γεώργιος Σικελὸς	152
Ἄνδρέας Κρήτης	256	Γρηγόριος Καλλέργης	1580
Ἄντωνιος	651	Γερμανὸς	342
Ἀναστάσιος Κιέστωρ	152	Γερμανὸς Κ)πόλεως	418
Ἀνατόλιος	380	Γεώργιος Νικομηδείας	152
Ἀναστάσιος	267	Γεώργιος Σκυλίτζης	431
Ἀνατολικὴ (ἀκολουθία)	152	Γεώργιος Ἀνατολικὸς	152
Ἀγαλλιανὸς μοναχὸς	152	Δημήτριος Χωματινὸς	311
Ἀρσένιος	383	Δαβὶδ μον. Ἀττικὸς	941
Ἀθανάσιος	793	Δαμιανὸς μοναχὸς	152
Βασίλειος Κερκύρας Κα- χορδᾶς	618	Δανιὴλ	1500
Βασίλειος Παγωριώτης	152	Δημήτριος Βεάσκος Οἰκ. Μητρ. Θεσσαλονίκης	326
Βασιλεὺς	1448	Εὐόδιος μοναχὸς	413
Βασίλειος μοναχὸς	421	Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης	510
Βασίλειος	1474	Ἐλισσαῖος μοναχὸς	152
Βυζαντιαία τῶν		Ἠλίας	1279
Ἄμαντιου	152	Ἠλίας Π. Ἱεροσολύμων	152
Γεώργιος	254	Ἠλίας Σικελὸς	152

Θεοφύλακτος Βουλγαρ.	311	Μόσχος	617
Θεόγνωστος Ἡγούμεν.	152	Μανουήλ Σάμβιος	610
Θεόδωρος Λάσκαρις	1506	Μιχαήλ Ἱερομόναχος	1506
Θεοφάνης Πρωτόθρονος	152	Μελέτιος Συρίγου	1771
Θεόδωρος Ἀνατολικὸς	152	Νικηφόρος Διάκονος	
Θεοφάνης	254	Μ. Ἐκκλησίας	152
Θεόδωρος Στουδίτης	152	Νικήτας Μητρ. Ρόδου	1465
Θεοδόσιος μοναχὸς	152	Νικόλαος Πατριάρχης	256
Θεόδωρος Ἀσηκρίτης	256	Νικηφόρος Βλεμμίδης	1289
Ἰωάννης Δαμασκηνὸς	249	Νήφων	1473
Ἱερεμίας Πατητᾶς	1473	Νικηφόρος μοναχὸς	1280
Ἰωσήφ	259	Νικόλαος	1461
Ἰωάννης Εὐχαΐτων	1289	Παῦλος Ἀμορίου Μητρ.	1461
Ἰωάννης Πλαγίτης	326	Παῦλος μοναχὸς	1461
Ἰγνάτιος	802	Παχώμιος ρήτωρ	463
Ἰὼβ	1479	Ρωμανὸς	267
Ἰωσήφ Βατοπεδινὸς	1580	Σικελὸς	152
Κοσμᾶς μοναχὸς	152	Στέφανος	256
Κύριλλος	1289	Στάχος Σταχίτζης	974
Κωνσταντῖνος Ἀσάνης	1178	Σέργιος Ἀγιοπολίτης	152
Κυπριανὸς μοναχὸς	152	Στέφανος Ἀγιοπολίτης	152
Κλήμης Ὁμολογητῆς	1289	Σικελιώτης	152
Κωνσταντῖνος Πορφυ-		Στάης	617
ρογέννητος	1397	Σιναϊτικὴ (ἀκολουθία)	152
Κλήμης	1279	Στέφανος Σαββαΐτης	152
Κράλης Ἱερεὺς	1185	Συμεὼν Λογοθέτης	413
Λέων σοφὸς	311	Συμεὼν Μεταφραστῆς	1158
Λάζαρος	614	Ταράσιος	421
Μητροφάνης	1279	Φώτιος	152
Μελισσηνὸς φιλόσοφος	617	Φιλόθεος	580
Μιχαήλ	1447		

“Ἐν τῶν σπουδαίων θεμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι καὶ ἡ συλλογὴ καὶ ἐξήγησις τῶν διαφόρων ὀνομασιῶν τῶν μουσικῶν μελῶν, ἐξ ὧν πολὺ φῶς μέλλει νὰ φωτίσῃ τὸ ἄλυτον εἰσέτι ζήτημα περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς μουσικῆς. Ὁ μακ. Χρυσόστομος ἐφρόντισε νὰ ἀναγράψῃ τὰ ἐξῆς μουσικὰ μέλη:

4) Κατάλογος Χρυσοστόμου σ. 176

Ὄνόματα μελῶν μουσικῶν

Ψαλτήριον	466	Βουλγάρα (πολυέλεος)	590
Ἰσμαηλιτικὸν	»	Μεγάλου Πριμικηρίου	471
Ἐκκλησιαστικὸν	468	Μέγα σημαντήρι	»
Περισαὶ	252—469	Μονόπνους	»
Ἀχελινὸν	482	Κινύρα	»
Διονυσιάτικον	494	Μαργαρίτης	»
Παλατινὸν	»	Στράτα παλαιὰ	511
Ἰσοφωνία	496	Σημαντήρος μίμησις	»
Περσικὸν νάϊ	498	Παρόμοιον χοροῦ	»
Δέμα	»	Ὁ νέος	»
Ἄπλοῦν	511	Ἐμπαχοῦς	»
Παπαδοπούλα	»	Ζαμάρα	»
Μέσος	»	Θεσσαλονικέου	589
Διὰ τριῶν μελῶν	»	Θετταλικὸν	590
Πρόλογος	»	Λαυριωτικὸν	1174
Ἀθηναϊκὸν	592	Ναυπλιώτικον	1395
Μουσχάλι	1178	Τρουμπέτα	1359
Πολίτικον	974	Ἀγιοσοφίτικον	590
Ἐθνικὸν	1359	Ἀγιορείτικον	»
Λατρινὸς (πόλυέλεος)	469	Τὰ λυπηρὰ τῆς λύπης	1183
Κουκουμᾶς (»)	470	Διπλοκατάληκτον	1185

Τατάρικον	—	Ἀηδονᾶτον
Σήμαντρον	--	μικρὸν σήμαντρον
Ποταμίδα	—	Πολεμικὸν
Ὀργανικὸν	—	Ὀρφανὸν
Δίσφορον	—	Καμπάνα
Ροδάκινα	—	Ἐθνικὸν
Ἀηδῶν	—	Ἀνυφαντῆς
Δύσκολον	—	Σουφλᾶς
Περσικὸν	—	Βιόλα
Τροχὸς	—	Ἀνακαρᾶς
Ἐμπαλουμᾶ	—	Ροδάνη
Φράγκιον (sic)	—	Βασιλεὺς

Ὁ πλουσιώτατος παρὰ πόδας πίναξ τῶν μουσικοδιδα-
σκάλων, ὧν τὰ ἔργα σώζονται ἐν Λαύρα, ἀποδεικνύει τὸ
πλῆθος τῶν μουσικῶν κωδίκων αὐτῆς. Ἐχρησίμευσε δὲ ὡς
βάσις εἰς τὸν ἅγιον πρ. Λεοντοπόλεως, τὸν ἐκδότην
τοῦ περιφήμου καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Λαύρας,
εἰς τὸν ἐν παρρητήματι κατάλογον τῶν μουσικῶν καὶ ἐ-
πειδὴ ὁ σεβασμιώτατος ἐλησμόνησε νὰ ἀναφέρει τὸν πρῶ-
τον συντελεστὴν τοῦ ἔργου, διαμνημονεύομεν ἡμεῖς τούτου
τοῦ γνησίου συλλογέως καὶ γεραίρομεν τὸν ἄνδρα, τοιού-
τοις καὶ τηλικούτοις πίναξι κοσμήσαντα τὸν ἑαυτοῦ κατά-
λογον, ὡς χρησιμώτατον δὲ τὸ σταχυολόγημα εἰς τὴν ἔ-
ρευναν καὶ σπουδὴν τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἡμε-
τέρᾳ Ἐκκλησίᾳ παρενείρομεν ἐν τέλει, ὡς ἐφόλκιον καὶ
τοῦτο τῆς ὕμνογραφίας.

5) Κατάλογος Χρυσοστόμου σ. 171—4

Πίναξ Η'

Μουσικοὶ

'Ανθιμος Ἱερομ. 463, 466	*'Ανθιμος μον. Δομέστιχος
'Ανδρέας Σιγκρὸς 470, 590	Λαύρας 617
'Αρσένιος μικρὸς 471, 1147	'Ανδριωμένος 976
'Αντώνιος Ἱερεὺς 491, 498	'Αρσένιος Λιμναῖος 1182
'Αναστάσιος Ραφανιώτης 509, 1147	'Ανατόλιος Ἱερομ. Ἰβη- ρίτης 1183
*'Αμπελοκηπιώτης 565, 590	'Αθανάσιος Ἱερομ. Ἰβη- ρίτης 1198
*'Ανεώτης ἢ Ἀνανιώτης 590, 635	'Αλοήσιος Ἱερεὺς 1771
'Αρσένιος Κυδωνίας 592, 1147	'Αθανάσιος 469, 512
'Αναπαπαρδᾶς Γ. 610	'Αβασιώτης Γ. 471, 617
*'Αργυρόπουλος Ρόδιος 617	*'Ανθιμος Ἡγούμενος
'Αργυρόπουλος Γεώργιος 590, 635	Λαύρας 487
*'Ανθιμος Ἱερομ. Ἰβηρίτης 1154, 1178	*'Αγγελος Γρηγορίου 496
'Αναστάσιος ἐξ Ἰωαννίνων 1183	'Αργυρὸς Ρόδιος 511, 1359
'Αναστάσιος Λαρισαῖος 1186	'Αρκάδιος 590
*'Ανθιμος Γανοχωρίτης 1572	'Αρσένιος Βατοπεδινὸς
'Αγαλλιανὸς Μ. 468, 590	ὁ μικρὸς 590
'Αγάθων 470, 590	'Ανανίας Ἱεροδιάκονος 610
'Αργίας Ρόδιος 471	'Ανδρέας Στεφλῆς Δομέ- στικος Π. Πατρῶν 617
'Αρσένιος Ἱερομ. Ἀγιο- ρείτης 494, 594	'Αθανάσιος Π. Τορνόβου εἶτα Ἀδριανουπόλεως 1154, 1182
'Ανδρόνικος 511, 635	'Αντώνιος Μ. Οἰκονόμος
'Απόστολος Κώνστα 565	τῆς Μ. Ἐκκλησίας 1183
Αθανάσιος Πατριάρχης 590, 592	'Αντώνιος Ἐπισκοπόπουλος
'Αθανάσιος Ἱερομ. 594, 635	α' ψάλτης Κυδωνίας 1771
'Αντώνιος Δομέστικος	Βαλάσιος Ἱερεὺς 464 (γ')
Σερρῶν 610	Βασιώτης 510, 610
	Βάσκος μαθητῆς Ν. Πα- τρῶν 1198

γ) Φοιτητῆς Γερμανοῦ Ν. Πατρῶν 1198

Βασιλικὸς ¹⁾	500	Γαβαλάς Δομέστικος	570
Βατάτζης Βασιλεὺς	610, 975	Γεώργιος Πλαγιώτης	590
Βαρθολομαῖος Ἰμβριος	1579	Γεράσιμος Ἡρακλείας	594
Βαρθολομαῖος μον.	501, 610	Γεράσιμος Λαμπαδάριος	610
Βασίλειος Βυζάντιος	966 ⁽¹⁾	Γεώργιος Μακρόπουλος	617
Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος		Γεράσιμος Λαυριώτης	961
α' ψάλτης Ρεθύμνου	1771	Γεώργιος Φιλαδελφινὸς	974
Γερμανὸς Ν. Πατρῶν	464	Γιοβάσκος Βλάχος	1178
Γεώργιος Ἀβασιώτης	471	Γεώργιος Ἀργυρόπουλος	635
Γεράσιμος Χαλκιόπουλος	470	Γαζῆς	468
Γεώργιος α' ψάλτης	472	Γρηγόριος Ἀλυάτης	471
Γαβριήλ Ἱερομ.	482	Γαβριήλ Ξανθόπουλος	471
Γρηγόριος Ἱερομ.	500	Γαβριήλ ἐξ Ἀγχιάλου	
Γαβριήλ Ἱερισσοῦ	511	Γρηγόριος διδάσκαλος	
Γεννάδιος ἐξ Ἀγχιάλου	519	τῆς Γενικῆς Σχολῆς	506
Γεώργιος Μοσχιανὸς	590	Γεώργιος Πανάρετος	577
Γιάγκος Κολιδᾶς	594	Γρηγόριος Σαββαΐτης	592
Γεώργιος Συμεῶν Ψη- ρίτζης	610	Γρηγόριος Γλυκὺς	610
Γρηγόριος μοναχὸς ἐκ Σηλυβρίας	617	Γερμανὸς Μοναχὸς	617
Γυμνάσιος Ἱερομ.	635	Γρηγόριος Νανπαρδᾶς	617
Γρηγόριος Ματζουκίδης	1758	Γαβριήλ ἐκ Κρήτης	617
Γαβριήλ Ἱερ. Λαυριώτης	1157	Γαβριήλ Παιδεστοῦ	1154
Γούτας Μ.	464	Γεώργιος Προβατάρης	1182
Γεράσιμος Ἀγιορείτης	468 ⁽²⁾	Γεώργιος Κουτρικᾶς ἐξ Ἀθηνῶν	1182
Γεράσιμος Ξανθόπουλος	470	Γερμανὸς Πατριάρχης	1291
Γεώργιος Σγουρόπουλος	482	Γεώργιος Οἰκονόμος	
Γεώργιος Συρόπουλος	487	Ἀθηνῶν	1183
Γεώργιος Κρής	506	Γρηγόριος Ἀμαριανὸς	1397
Γεώργιος Ραιδεστινὸς	511 ⁽³⁾	Γρηγόριος Ματζουκίδης	1758

1) Μαθητὴς Ἰακώβου.

2) » Μ. Χρυσάφη.

3) Διδάσκαλος Χρυσάφη.

Γαλινός (ἴσ. Ἀγαλλιανός)	1195	Δαβὶδ Ραιδεστηνός	487
Γεώργιος Γενιώτης	1358	Δαβὶδ Ἱερομ. Παναρδῆς	508
Δαμιανός Βατοπεδινός	464	Δούκας Λαοσυνάκτης	520
Δημήτριος Δοκιανός	471	Δούκας Ἀργυρόπουλος	592
Δανιὴλ α΄ ψάλτης	492	Δημήτριος Διάκονος	617
Δανιὴλ Μ. Ἀγιορείτης	508	Δημήτριος Δομέστικος	
Δομέστικος Μονῆς Κα- ρακάλλου	590	Σερρῶν	951
Δημήτριος ἐξ Ἀθηνῶν		Δαλασινός Αὐριαλῆς	610
Δημήτριος Συναδινός	617	Δημήτριος Ἀργυρό- πουλος	975
Δημήτριος Μιτυληναῖος	961	Δημήτριος α΄ ψάλτης	1147
Δαμασκηνός Σγουρόπουλος	635	Δαμασκηνός Θεσσαλο- νικεὺς	1178
Δομέστικος Κασσᾶ ἐκ Κύπρου	975	Δαμασκηνός Ἰ. Παντο- κρατορινός	1198
Δαμιανός Ἱερομόναχος	1147	Δανιὴλ Ἀχράδης	326
Δανιὴλ Μιτυλήνης	1182	Εὐγενικός	470
Δημήτριος Ὑδριώτης	1300	Ἐλευθέριος	1183
Δούκας Συρόπουλος	468	Εὐαγγελινός	961
Διονύσιος Ἡρακλείας	472	Εὐστάθιος ἐξ Ἰωαννίνων	1582
Δαμαλᾶς μοναχός	496	Εὐνοῦχος καὶ α΄ ψάλτης τοῦ Φιλανθρωπinoῦ	974
Δαμασκηνός Ἱερομόναχος	514	Θεοφάνης Καρούκης	466
Δημήτριος Βλάχος	590	Θεοδόσιος Διάκονος	
Δοσίθεος	594	Σμύρνης	492
Δομέστικος Ἰωαννίνων	635	Θεόδωρος Δομέστικος	
Δαμασκηνός Ἰβηρίτης	961	Καλλικρατείας	590
Δημήτριος Ἀργίτης	974	Θεόδωρος Στουδίτης καὶ Δομέστικος τῆς Μ. Ἐκ- κλησίας	610
Δυσικός	976	Θεόδωρος Ἀργυρόπουλος	975
Δαμασκηνός Ἱερομ. Βα- τοπεδινός	1160	Θεοδόσιος Ἱερισσοῦ	1183
Δημήτριος Οὐγγροβλ.	1183	Θεόδουλος	466
Δημήτριος Παλαμᾶς ἐκ Μεσημβρίας	1662		
Δημήτριος Ραιδεστηνός	470		

Θεόδωρος Χωματινός	570	Ἰωάννης Γλυκὺς	463
Θεόδωρος Γλαβᾶς	590	Ἰωάσαφ νέος Κουκου-	
Θεόδωρος Θαλασσινός	617	ζέλης	464
Θεόδωρος Μανουγρᾶς	617	Ἰωάννης Πλουσιαδινός	496
Θεόδουλος Ἀγιορείτης	1144	Ἰωακεῖμ Βιζύης Σα-	
Θενᾶς Ἱερομ. Σιμωνο-		λαμπάσης	520
πετριτής	1183	Ἰωάννης Βλάχος	575
Θεοδόσιος μοναχός	1662	Ἱερεμίας Χαλκηδόνος	594
Θηβαῖος	469	Ἰωάννης Κομνηνός	617
Θεοφύλακτος Ἀργυρό-		Ἰωακεῖμ μοναχός Χαρ-	
πουλος	590	σανιώτης	617
Θεόδουλος Δομέστικος		Ἰωάσαφ Δομέστικος	
Μαγγάνων	610	Λαύρας	610
Θωμᾶς Ἱερεὺς	617	Ἰωάννης διάκονος Σγου-	
Θεόδωρος Κατακαλῶν	635	ρόπουλος	975
Θύτης Ἱερομόναχος ἐξ		Ἰάκωβος Ἱερομ.	1186
Ἀθηνῶν	1182	Ἰωάσαφ Μιτυληναῖος	1198
Θωμᾶς Ἱερεὺς Κορ-		Ἰγνάτιος μοναχός	
δοκλοῦ	1183	Φριέλου	1771
Ἰωάννης Λάσκαρις	463	Ἰωάννης Δαμασκηνός	463
Ἰωάννης Κουκουζέλης	464	Ἰωάννης α΄ ψάλτης	469
Ἰωάννης Ξηρός	494	Ἰωάννης Περίφημος	500
Ἰάκωβος	506	Ἰωάννης Κορδοκότις	511
Ἰωάσαφ Δομέστικος	570	Ἰωάννης Βατάτζης	590
Ἰωάννης Λάσκαρις		Ἰωάννης Κάλλιστος	610
Πηγωνίτης	590	Ἰωάννης ἐξ Ἀγχιάλου	617
Ἰωάννης Φωκᾶς	610	Ἰωάννης Πατριάρχης	635
Ἰωάννης Χρυσάφης	617	Ἰωαννίκιος μοναχός	974
Ἰωάννης Λάσκαρις Κρής	635	Ἰωάννης Δούκας Λαο-	
Ἰωάννης Σουρίας	974	συνάκτης	976
Ἰωάννης Πλουσιαδινός	1182	Ἰγνάτιος Ἱερομ. Σκοπε-	
Ἰωακεῖμ Ἱερομ. Ροδίτης	1198	λίτης	1128
Ἰωάσαφ Δομέστικος		Ἰωάννης Ἱερεὺς Προ-	
Βατοπεδίου	1198	παλᾶς	1198

Ἰγνάτιος Θόσιος	1358	Κλήμης Ἱερομ.	494
Ἰωάννης Κλαδάς	464	Κοσμᾶς Ἱερομ.	1144
Ἰωάννης Χελήδης α'		Καμπάνης Ν.	590
ψάλτης Ἀθηνῶν	1160	Κοσμᾶς Μακεδῶν	594
Ἰωάννης Χρυσοβέργης	1178	Καρφᾶς	610
Κωνσταντῖνος Μαγουλάς	463	Κωνσταντῖνος Ἱερεὺς	
Κοντοπετρῆς Γεώργιος	471	Σπανὸς	635
Καββάκος	498	Κασσιανὸς	1183
Κοσμᾶς Ἰβηρίτης	510	Κωνσταντῖνος Ἀχελινὸς	1359
Κορνήλιος Ἀγιορείτης	590	Λογγῖνος μοναχὸς	463
Κωνσταντῖνος Ἱερεὺς		Λέων Δεσπότης	635
Γαβραῶς	610	Λαυρέντιος Σιμωνοπε-	
Καρβουναριώτης	610	τρίτης	1183
Κομνηνὸς	974	Λάσκαρις Συρμπαγάνος	610
Καλλίνικος Μιτυληναῖος		Δαλουῖτζος	480
Κύριλλος Δρύστρας	1572	Λουκάς Ἀγιορείτης	617
Κωνσταντῖνος ἐξ Ἀγ-		Λέων Ἐπισκοπόπουλος	
χιάλου	468	καὶ α' ψάλτης Κυ-	
Κλωβᾶς	471	δωνίας	1771
Καλλιάρχης Οἰκονόμος	498	Λέων Ἀλμυριώτης	610
Κύριλλος Π. Τήνου		Λίνδιος	1178
Μαρμαρινὸς	575	Λέων σοφὸς	666
Κλήμης ἐκ Λέσβου	590	Μαιουήλ Χρυσάφης	463 ⁽¹⁾
Κελαδίτης	610	Μάρκος Κορίνθου	471
Κωνσταντῖνος Μερκού-		Μανουήλ Γαζῆς	491
ρης Λαοσυνάκτης	617	Μάρκος Ἱερομ. Βλατῆς	496
Κάλλιστος	1147	Μανουήλ Διάκονος Δια-	
Κυπριανὸς Χιλιανδα-		σίτης καὶ Νομοφύλαξ	501
ρινὸς	1358	Μάρκος μοναχὸς	617
Κουκουμᾶς Νικόλαος	416	Μιχαήλ Δομέστικος	596
Κύπριος	466	Μανουήλ Πανάρετος	610

1) Μαθητῆς καὶ ἀνεπίδὸς Γρηγορίου Ἀλυάτου 1183. Νικολάου Ἀδριανουπόλεως 1198.

Μανουήλ Καναβούρης	610	Μανουήλ Θηβαῖος	610
Μανουήλ Ἱερεὺς Σπανός	635	Μελέτιος μοναχός	610
Μιχαήλ Ἀμηρούτζης	635	Μάρκος ἐκ Γοιθίας	617
Μανουήλ Κορτέσης	976	Μακάριος Ἱερομόναχος	635
Μοσχιανός Δομέστικος	1198	Μάρκος Ξανθοπούλων	975
Μιχαήλ Μυστάκων	466	Μητροφάνης Ἰ. Βλεμ- μίδης	1198
Μελχισεδὲκ Ραιδεστοῦ	475	Μαίθαῖος Βατοπεδινός	1575
Μανουήλ Βλατυρὸς	496 ⁽¹⁾	Νικόλαος Κουκουμᾶς	466
Μανουήλ Ἀργύρη ἐκ Ρόδου	500	Νικόλαος Κασυὰ	480
Μανουήλ Μ. Ρήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας	501	Νεόφυτος μοναχός	606
Μιχαήλ Ἱερεὺς Κου- κουλᾶς	590	Νικόλαος Κάλλιστος	617
Μανουγρᾶς	610	Νήφων μοναχός Σγου- ρόπουλος	974
Μανουήλ Ὀρφανοτρόφος		Νικόλαος Σγουρόπουλος	973
Μιχαήλ Πατζάδος	617	Νάνος Καστοριανός	1186
Μιχαήλ Προπαλᾶς	635	Νικόλαος Ἀδριανου- πολίτης	1198
Μανουήλ Πιλαγίτης	974	Νικηφόρος Ἠθικός	468
Μάρκος Ἀρχιερεὺς	1183	Ναθαναήλ Νικαίας Κρής	590
Μελχισεδὲκ Ἱεροδ. Ἐσφιγμενίτης	1198 ⁽²⁾	Νίκων μοναχός	610
Μιχαήλ Μεσοποταμίτης	1662	Νικόλαος Τραμουντάνας α' ψάλτης Ρόδου	974
Μανουήλ Ἀργυρόπουλος	470	Νικόλαος Λήμνιος	974
Μανουήλ Ἀγαλλιανός	590	Νεκτᾶριος Ἱερομ. Γρε- μένης Μιτυληναῖος	1183
Μανουήλ Γούτας	464	Νεκτᾶριος μοναχός	480
Μελέτιος Σιναΐτης Κρής	506	Νικόλαος Ἀσάν	590
Μανουήλ Δαμπαδάριος	519	Νικόλαος Καμπάνης	617
Μιχαήλ Φωκαεὺς	590		
Μητροφάνης Ἱερομ.	594		

1) Θεσσαλός 1198.

2) Μαθητὴς Θεοδούλου.

Νοτάριος Γλαβᾶς α΄ ψάλτης Μαρωνείας	610	Παναγιώτης Χαλάτ- ζογλους	1147
Νεκτάριος Σερεμέτης	1147	Πέτρος Βυζάντιος Φυγᾶς	514
Νεκτάριος Ἱερὴλύμων	1183	Περίφημος Ἰ.	610
Νικόλαος Στάμου α΄ ψάλτης Τρίκκης	521	Πέτρος Μελωδός	1:47
Ξένος Κορύνης	463	Παγκράτιος Ἰβηρίτης	
Ξενοφῶν μοναχός	590	Παγκράτιος Ἱερομ.	1198
Οὐρανιώτης	610	Ρωμανός Σιδηρόπουλος	1185
Ὀνούφριος Ἰωάν. Βυ- ζάντιος	1572	Ρεφερενδάριος	1198
Παχώμιος	463	Ραιδεστηνός	466
Πράσινος	471	Σταυρινός Βλάχος	464
Πέτρος Λαμπαδάριος Μωραΐτης	492	Στυλιανός Ἱερεὺς	590
Πετρόπουλος Κυπριώτης	511	Σταυράκης Χαρτοφύλαξ Θεσσαλονίκης	635
Παΐσιος μοναχός	590	Σάββας ἐκ Ρουσίας πόλεως	1182
Πέτρος Δομέστικος	1152	Σταυρινός Λαζός	1186
Παῦλος Ἱερεὺς Σκο- πελίτης	1160	Συμεὼν Βατοπεδινός	1580
Πυλλάδιος Ἱερομ.	1183	Σεραφεῖμ Λαυριώτης	509
Πέτρος Λαμπαδάριος	464	Σεραφεῖμ Καθηγούμενος Μεγίστης Λαύρας	1144
Παγκράτιος	472	Συνέσιος Ἰβηρίτης	1152
Πέτρος Πελοποννήσιος	506	Στεφανάκης	1186
Παῦλος Ἱερεὺς	512	Σεραφεῖμ Ἱερομ. Μιτυ- ληναῖος ὁ Λαυριώτης	1198
Παλατζοῦκος	610	Σγουρόπουλος	575 ⁽²⁾
Πηγηνός Λαοσυνάκτης τῆς Ἀγίας Σοφίας	951	Στέφανος Ξηροποταμηνός Σταυρᾶς	1186
Παρθένιος Μαχαῖος	1579	Ἐπίσκοπος (διδάσκαλος τοῦ νέου Χρυσάφης)	1614
Πέτρος Μπερεκέτης	464 ⁽¹⁾	Φώτιος Σακελλίου	498
Πανάρειος	472		

1) Πρωτοψάλτης τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου 1182.

2) Ἐπὶ τὸ ἐπίθετον τοῦτο εὑρηνται πολλὰ ὀνόματα.

Φαρδιβούκης	610 ⁽¹⁾	Φίλιππος Ἱερεὺς	
Φίλιππος Ἱερεὺς Γα- βαλᾶς	617	Τζαγκαρόλας	617
Φερενδάρης	635	Φιλάρετος Λαυριώτης	1198
Φιλάρετος Ἱερομ. Κουζῖνος	498	Χουρμούζιος	464
Φιλανθρωπινός	610	Χριστοφόρος Μυστάκων	590
Φωκᾶς Φιλαδελφείας	617	Χελήδης Ἰ. α' ψάλτης	
Φωκᾶς ἐκ Κρήτης	635	Ἀθηνῶν	
Φωκᾶς Λαμπαδάριος		Χρυσολωρᾶς	470
Μετροῶν	952	Χουσιναΐτης	975
Φωκᾶς Δομέστικος	590	Χρυσοβέργης Ἰ.	1178
Φωκᾶς Λαοσυνάκτης	610	Χαλιβούρης	570
		Χρυσάφης νέος	1147
		Χριστοφόρος Σερρῶν	1358

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων 5 τούτων πινάκων ὁ 1 καὶ ὁ 2 συμβάλλουσι μεγάλως ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ἐορτολογίου καὶ ἀνατρέπουσι τὴν ὑπόληψιν ἐνίων φρονούντων, ὅτι ὁ ἐπιφορτισμὸς τούτου ἐγένετο μετὰ ταῦτα. Διὰ τῶν πινάκων τούτων ὁ Χρυσόστομος ἤνοιξεν εἰς τὴν περαιτέρω τῶν χειρογράφων ἔρευναν ὁδόν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων ἦν ἀρκούντως ἱκανός, ὡς μαρτυρεῖ ἐν καὶ μόνον παράδειγμα. Ὁ τότε ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἱερᾶς τοῦ "Αθῶ Κοινότητος Χριστοφόρος Κτενᾶς ἔγραψε μεθ' ἱκανὴν ἔρευναν ἐπὶ τῇ βάσει καὶ ἐνὸς χειρογράφου (Εὐχολόγιον τοῦ 1553), ὅτι οὐχὶ «παρὰ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν αἰτησώμεθα», ἀλλὰ παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν . . . καὶ ὅτι νὰ διορθωθῇ ἡ φυλλάδα εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς τῶν κεκοιμημένων ἀκολουθίας². Ἀπήντησε κατὰ πάσης διορθώσεως ἐξα-

1) Πρωτόπαπας τῶν ἀγ. Ἀποστόλων 1397.

2) Ἀνάπλασις 1895, 10 Νοεμβρίου. Καὶ ἄλλος ἐσχάτως ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ τοῦ ἀπ. λόγου τὴν γραμματικὴν εἰς τὰ σολοικοφανῆ μέρη τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας· (διατὶ δὲ ὅλοι εἰς ταύτην μόνον

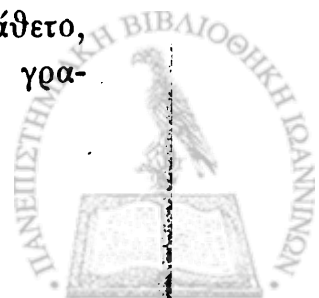

νιστάμενος ὁ Χρυσόστομος διὰ τοῦ «Ἐπισκόπησις διορθώσεως ἁμαρτημάτων» ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ¹ καὶ βεβαιοῖ, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις καὶ οἱ πλεῖστοι, εἰ μὴ πάντες οἱ κώδικες φέρουσι τὴν γραφὴν παρὰ Χριστῶ²· καὶ μνημονεύει τριῶν Εὐχολογίων Λαυριωτικῶν (Λ 93 τοῦ 1425, Ι 71 τοῦ 1433 καὶ Θ 60 ΙΣΤ' αἰ.), φρονεῖ δ' ὅτι τὸ παρὰ Χριστῶ ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὸ αἰτησώμεθα, ἀλλ' εἰς τὸ ἄφεςιν ἁμαρτιῶν, διὸ καὶ ἐν τισι τῶν κωδίκων τὸ αἰτησώμεθα χωρίζεται δι' ὑποστιγμῆς· τὴν δ' ἐν τισι τῶν κωδίκων γραφὴν παρὰ Χριστοῦ θεωρεῖ νόθον, προελθούσαν ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ Χῶ ὡς Χῦ. Πρὸς ἐπίρρωσιν προσάγει καὶ ἑτέραν παράδοσιν ἐν τῷ Τυπικῶ τοῦ ἀγ. Σάβα ἀναγινωσκομένην: «καὶ ἄφεςιν ἁμαρτιῶν αὐτοῖς αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῶ τῷ Θεῷ παραθώμεθα». Τοῦτο ἐν Λ 9 Λαύρας ἔχει ὧδε: «. . . τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς παραθώμεθα» καὶ πιστεύει, ὅτι παλαιότερα ἐκφορὰ ἐδικολογῆσαι τὴν θέσιν τῆς αὐτοπ. ἑαυτοῦς. Ἐν γένει τὸν Χρυσόστομον ἐχαρακτήριζεν ἄκρος πρὸς τὰ κείμενα σεβασμὸς καὶ λεπτότης παρατηρήσεων, ὅσον καὶ βαθύνοια πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ νοῦ τοῦ συγγραφέως,

ἐπεμβαίνομεν; Διότι τὰ ἄλλα ἤττον γνωρίζομεν). Ἐπιθι τὰ ἀξιόλογα, ἅπερ γράφει κατ' αὐτοῦ ὁ κ. Ἐμμ. Παντελάκης ἐν «Ν. Σιών» τόμ. ΚΗ', 1933, σ. 227 ἔ. 273 ἔ.

1) Ἔτος ΙΣΤ' 1897, σ. 5—8.

2) Οὕτω καὶ Ψαλμ. 103, 23 τοῦ ἀρπύσαι καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρῶσιν, ὃ δικαιολογεῖ καὶ ὁ Ζιγαβηνός. Ὁ Κεφαλληνίας Σπυρ. Κομποθέκρας (Λειτουργικά, Ἀθῆναι 1911, σ. 21—30) διεξοδικῶς προσπαθεῖ ἀνακινῶν τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐπικαλούμενος τοὺς γραμματικούς, ὅτι τὸ ρῆμα αἰτοῦμαι παρὰ τοῖς δοκίμοις μόνον γεν. ἐμπροθέτω συντέτακται· ἀλλ' ἐπελάθετο, ὅτι ἀπεσχοινίζετο ἀπὸ πολλοῦ ἀπὸ τῆς στάθμης τῶν δοκίμων ἢ γραφικῆ τε καὶ ἐκκλησιαστικῆ γλῶσσα.

χρώμενου τοιαύταις ασυνήθεσιν έκφοραῖς. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐφρόνει, ὅτι, πρὶν ἀποτολμήσωμεν τὴν διόρθωσιν, δέον νὰ ἐμβαθύνωμεν ἀκριβῶς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Μεθόδιος ἱερομόναχος ἐρημίτης Λαυριώτης. — Οἱ δύο χειρόγραφοι κώδικες αὐτοῦ. — Περιγραφή τῶν ἐν αὐτοῖς κειμένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τῶν διαφόρων διορθώσεων. — Αἱ διορθώσεις τῶν Μηναιῶν ὑπὸ Διονυσίου Καλλιπολίτου. — Τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας. — Κανόνες καὶ τροπάρια τοῦ Ἀντωνίου Νεασκητιώτου. — Τὰ Μηναιῶν τῆς Κεντρικῆς Πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς. — Τυπικά. — Συμπληρώσεις ἀκολουθιῶν. — Τὸ ἔργον τοῦ Μεθοδίου. — Ἄλλοι ἀγιορεῖται σύγχρονοι ὑμνογράφοι. — Περιεχόμενον τῶν κωδίκων κατὰ μῆνας. Β. Συμπληρώσεις ἀκολουθιῶν. Πεντηκοστάριον, Παρακλητικὴ, Τριῶδιον. — Μηναιῶν Ρωσικά. — Μηναιῶν Σπυρ. Παπαδοπούλου Ἐνετίησι 1779. — Οἴκοι 24 εἰς διαφόρους ἀγίους ὑπὸ νεωτέρων ποιητῶν. — Διάφοροι κανόνες, μεγαλυνάρια, συμπληρώσεις, συναξάρια κτλ. — Τὰ βοηθήματα τοῦ Μεθοδίου εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν Μηναιῶν. — Αἱ συμπληρώσεις καὶ ἡ μεταβολὴ εἰς τὰ Μηναιῶν. — Διορθώσεις τῆς θείας Λειτουργίας.

Μεθόδιος ἱερομόναχος Λαυριώτης.

Οὗτος ἐξ Ἡλιουκόλεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καταγόμενος ἦν κατ' ἀρχὰς ἀδελφὸς τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας, εἶτα ποθήσας τὴν ἔρημον καὶ τὴν ἡσυχίαν, ἐλθὼν εἰς τὰ ὄρια τῆς Μεγίστης Λαύρας διέτριψεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν καλύβῃ τινὶ κατὰ τὴν λεγομένην Κερασιάν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἄθωνος. Μετὰ ταῦτα ἐγκατεστάθη πλησίον τῆς μονῆς εἰς τὸ λεγόμενον Σπήλαιον τοῦ ἀγ. Ἀθανασίου, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ὁσίως περὶ τὸ 1920. Ἦν ἐκ τῶν εὐπαιδευτῶν πνευματικῶν τοῦ Ἄθω καὶ ποιητῆς κανόνων καὶ τροπαρίων καὶ μελοποιὸς ἅμα, ἅπερ καὶ ἔνθους ἔψαλλεν. Ἐνεκα τούτου ἐπεχείρησε καὶ διόρθωσιν τῶν Μηναιῶν, ἐπωφεληθεὶς προγενεστέρως ἐργασίας μετ' ἀντιβολῆς καὶ πρὸς

τὰ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ πονήματα ταῦτα εἰσὶν ἐγκατεσπαρμένα εἰς δύο ὀγκώδεις τόμους εὕρισκομένους παρ' ἐμοί. Οὗτοι παρεδόθησάν μοι παρὰ τοῦ ὑποτακτικοῦ αὐτοῦ *Ματθαίου* ἱερομονάχου· εἰσὶ σχήματος μεγάλου ἐκ φύλλων ὁ μὲν 713, ὁ δὲ 528. Ἐκ τούτων ὁ συνάδελφος κ. Σπυρ. Καμπανάος ἀντιγράψας τὰς διαφόρους ἀκολουθίας ἀπέστειλε πρὸς δημοσίευσιν τῷ ἐν Παρισίοις Σωφρονίῳ Ἐϋστρατιάδῃ καὶ αἴτινες ἀποτελοῦσι μέγα μέρος τοῦ «ἀνεκτιμήτου θησαυροῦ» αὐτοῦ, ἀπὸ 20ετίας συλλέγοντος τὰ μνημεῖα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Κῶδιξ Α' Περιγραφή τῶν κειμένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν διορθώσεων.

1 φ. 10α—13α. *Κανόνες εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.*

Ὁ Μεθόδιος ἐν φ. 12β σημειοῖ τάδε: «Αἱ ἄνω διορθώσεις καὶ διαφοραὶ τῶν εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου κανόνων *Μάρκου* τοῦ Ἐφέσου ἐγένοντο ἐκ χειρογράφου φυλλάδος ἀνηκούσης τῆς ἐν Καυσοκαλυβίῳ καλύβῃ τοῦ ἁγίου Ἀκακίου ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου (sic), ἀντιγραφείσης ἐκ τῆς τῶν Ἰβήρων ἱερᾶς μονῆς. Οἱ ὅκτὼ ταύτης κανόνες εἰσὶν ἀνάμικτοι, δύο τροπάρια περισσότερα—ὀλιγώτερα ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ δύο ὡσαύτως ἐκ τῶν τοῦ *Μανουήλ* τοῦ μεγάλου ρήτορος ἢ καὶ ἄλλων, ἐξ ὧν καὶ τινὰ μεταποιημένα, ὡς ὁρῶνται παραβαλλόμενα Σημείωσαι, ὅτι οἱ μὲν κανόνες τοῦ ἁγίου *Μάρκου* (ἐνν. τοῦ Εὐγενικοῦ) εἰσὶ γεγραμμένοι εἰς τὰ Σάββατα τῆς Παρακλητικῆς, οἱ δὲ τοῦ κυρίου *Μανουήλ* εἰς τὰ Σάββατα τοῦ Πεντηκοσταρίου τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἰβήρων».

2 φ. 115α-β. Ἐπόδειξις πιθανῶν παροραμάτων ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Λειτουργίας.

3 φ. 247β—276β. Διορθώσεις ἐντύπων *Μηναίων* τῆς ἐκδόσεως 1755 παρὰ *Νικολάῳ Σάρῳ* ὑπὸ *Διονυσίου* ἱερομονάχου εὕρισκομένων ἐν χρήσει τοῦ *Κυριακοῦ* τῆς ἱερᾶς *Σκῆ-*

τεύς τῆς ἀγίας Ἄννης (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος, Ἰανουάριος).

4 φ. 276β—286. Διαφοραὶ ἐντύπων Μηναίων. Μὴν Ὀκτώβριος περιέχων τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν, νεωστὶ μετατυπωθεὶς καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεὶς παρὰ κυρίου Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου, Ἐνετίησιν 1755. Παρὰ Νικολάῳ Σάρῳ κτλ. (συνέχεια τῶν προηγουμένων ἀκολουθεῖ ὁ Νοέμβριος μέχρι ΙΕ').

5 φ. 286β. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Τεσσαρακοστῆς τῶν Χριστουγέννων, περὶ ἀποδείπνων, μεσονυκτικοῦ, ὄρθρου.

6 φ. 288α - 355α. Διόρθωσις τοῦ Μηναίου τοῦ Νοεμβρίου ἀπὸ τῆς ιε' Δεκεμβρίου, Ἰανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαρτίου, Ἀπριλίου καὶ Μαΐου.

7 φ. 355α—382α. Τριῶδιον ψυχοφελέστατον περιέχον τὴν πρέπουσαν ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ ἅπασαν ἀκολουθίαν, νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελεῖα ὅτι πλείστη διορθωθὲν. Ἐνετίησι 1755, παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ.

Ἐν τέλει: «Παρεβλήθη μὲ ἔκδοσιν Τριωδίου τοῦ Φοίνικος 1856».

8 φ. 382α—394β. Πεντηκοστάριον περιέχον τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν, νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελεῖα διορθωθὲν 1746. Ἐν τέλει: «Παρεβλήθη μὲ ἔκδοσιν Φοίνικος 1860».

9 φ. 394β—442α. Μὴν Ἰούνιος—Σεπτέμβριος 1755 περιέχων τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν, νεωστὶ μετατυπωθεὶς καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεὶς παρὰ κυρίου Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου, Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ ἔτει ἀπὸ Θεογονίας αψνε'.

φ. 428β. «Τὰ παρόντα Μηναιᾶ ἐπιδιωρθώθησαν ἐκ διαφορῶν παλαιῶν ἀντιγράφων μετ' ἀκριβείας ἀπάσης, συνάμα

τῆ Παρακλητικῆ, Τριωδίῳ καὶ Πεντηκοσταρίῳ, καὶ ἀφιερώθησαν εἰς τὸ περικαλλέστατον Κυριακὸν τῆς ἱερᾶς Σκήτηως τῆς ἁγίας Ἄννης εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ ἐκεῖσε ἀναφαίρετα εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα καὶ μηδεὶς τολμήσας ἀποξενώσει ἐκεῖθεν αὐτὰ ὡς τολμητίας καὶ ἔξει πάντως τὴν ἁγίαν αὐτὴν τοῦ Χριστοῦ πανένδοξον προμήτορα ἀντίδικον καὶ πολέμιον ἐν τε τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι».

10 φ. 442α—453β. Παρακλητικὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ περιέχουσα τὴν πρέπουσαν αὐτῇ κατ' ἤχον ἀκολουθίαν, νεωστὶ μετατυπωθεῖσα καὶ ἐπιμελῶς διορθωθείσα παρὰ κυρίου Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου. Ἐνετίησι 1755, παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρφ.

Ἰστέον ὅτι ἐπιδιορθώθησαν τὰ ἀναστάσιμα ταύτης τῆς βίβλου ἐκ δύο παλαιῶν ἀντιγράφων τῆς καθ' ἡμᾶς Μεγίστης Λαύρας.

11 φ. 453β—454β. Αὐγούστου β'. Κανόνες καὶ ἀποστιχα εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς ἁγίους. «Οἱ κανόνες εἰς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο τοῦ ἁγίου εἰς τὸ Μηναῖον καὶ ἕτερος ποίημα Ἀντωνίου μοναχοῦ Νεασκητιώτου, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον ἄσμασι στέφω». Ὠδὴ α' ἤχος δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου (ὀλόκληρος).

12 φ. 454β—458β. Προσόμοια προεόρτια 72 εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ἦχος πλ. β'. Αἱ ἀγγελικαί. Ἐν τέλει: Φέρουσι δὲ τὰ προσόμοια ταῦτα ἀκροστιχίδα τήνδε: Ἀδει τὰ ἄσματα ταῦτα τῇ ἀγνῇ Παρθένῳ καὶ Θεοτόκῳ. κόρη Ἀντώνιος μοναχὸς ὁ Νεασκητιώτης.

13 φ. 458β—472β. Τριώδια εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Εἰς τὴν α' Αὐγούστου, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ἀδει ταῦτα τὰ προεόρτια. Ὠδὴ α' ἤχος α'. Ὠδὴν ἐπινίκιον. Καὶ διάφορα προσόμοια συντεταγμένα ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων εἰς τὴν ις' Αὐγούστου καὶ κβ' - κγ'. Ἐν τέλει καὶ καθ' ἡ

ἀποτομή τοῦ Προδρόμου καὶ ἀκολουθία τῆς ἁγίας Ζώνης·
εἰς τὴν λα' Αὐγούστου.

14 φ. 476β - 488β. Κανόνες ὁκτὼ προεόρτιοι εἰς τὴν
Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (*Ἀντωνίου Νεασκητιώτου*).

- α') Πρῶτον προεόρτιον ὕμνον σοι, Κόρη, φέρω.
Ὡδὴ α' ἤχ. α'. Ὡδὴν ἐπινίκιον.
- β') Τὸν δεύτερον δέ, χαῖρέ σοι χαίρων ἄδω δὴ.
Ὡδὴ α' ἤχ. β'. Δεῦτε, λαοί.
- γ') Χάριν Τριάδος καὶ τρίτον σοι προσφέρῶ.
Ὡδὴ α' ἤχ. γ'. Χέρσον ἄβυσσον.
- δ') Τέταρτον αὐθις προσφέρω σοι, Παρθένε.
Ὡδὴ α' ἤχ. δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
- ε') Πέμπτον προεμπτήριον αὐδῶ σοι, Κόρη.
Ὡδὴ α' ἤχ. πλ. α'. Ἴππον καὶ ἀναβάτην.
- ς') Ἑκτον μέλισμα προσλαλῶ τῇ Παρθένω· ναί.
Ὡδὴ α' ἤχ. πλ. β'. Κύματι θαλάσσης.
- ζ') Ἐπτάκις αὐθις εὐλογῶ σε, Παρθένε Μαρία.
Ὡδὴ α' ἤχ. βαρύς. Νεύσει σου πρὸς γεώδη.
- η') Ὀκτὼ ὕμνον δέξαι τὸν ἐξ Ἀντωνίου, Παρθένε.
Ὡδὴ α' ἤχ. πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραῶ.

15 φ. 488β - 490β. Κανὼν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας
καὶ εἰρήνης τοῦ κόσμου φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε: Ὁ
σταυρὸς ὄπλον πανταχοῦ νικηφόρος.

16 φ. 496α - 498β. Προσόμοια προεόρτια εἰς τὴν Κοί-
μησιν τῆς Θεοτόκου.

17 φ. 498β - 620β. Μηναιὸν τοῦ Σεπτεμβρίου πε-
ριέχον τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν μετὰ καὶ
τοῦ Τυπικοῦ, ἥδη μεθ' ὅσης εἰπεῖν τῆς ἐπιμελείας ἐκ τῶν
πολλῶν σφαλμάτων ἐκκαθαρθέν καὶ πολλαῖς προσθαφαιρέ-

σεσι τακτοποιηθὲν καὶ ἀκριβῶς διορθωθὲν παρὰ τῆς Κεντρικῆς πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκδίδεται τῇ ἐγκρίσει καὶ ἀδείᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλᾶ 1843. (Ἀκολουθοῦσιν ὁ Ὀκτώβριος, Νοέμβριος, Δεκέμβριος, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος).

Ἀναφορὰ τῆς Κεντρικῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν Παναγιώτατον καὶ Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. (Ὑπογράφονται: Ὁ Ἡρακλείας Διονύσιος, ὁ Χαλκηδόνης Ἱερόθεος, ὁ Συνάδων Βενιαμίν, ὁ Τρωάδος Ἱερόθεος, ὁ ἐν Ἱεροδιδασκάλοις Λεόντιος).

Ἐγκρισις Συνοδικὴ ἐπὶ Γερμανοῦ Πατριάρχου.

(Ὑπογραφαί: Ἡρακλείας Διονύσιος, Νικομηδείας Διονύσιος, Δέρκων Νεόφυτος, Ἰωαννίνων Ἰωακείμ, Μαρωνείας Ἀνθίμος, Κυζίκου Μελέτιος, Χαλκηδόνης Ἱερόθεος, Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος, Σερρῶν Ἀθανάσιος, Στρωμνίτης Κωνστάντιος).

Πρόλογος. Τοῖς ἐντευξομένοις (σπουδαῖος).

Σημείωσις τῶν μεταποπισθέντων καὶ τακτοποιηθέντων ὑπομνημάτων καὶ συναξαρίων τοῦ Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου (φ. 512β—513β).

φ. 560β 566β. (Τὰ ἐξῆς χειρόγραφα) Μηνὶ Νοεμβρίῳ α'. Μνήμη τοῦ ὀσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ τοῦ θαυματουργοῦ, τοῦ ἐν τῇ Εὐβοίᾳ (πλήρης ἢ ἀκολουθία, κανόνες τρεῖς, εἰς τῆς Θεοτόκου «ποίημα Ἰγνατίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως πάνυ κατανυκτικός», Ὠδὴ α' ἤχ. πλ. β' ὡς ἐν ἡλείῳ πεζεύσας, καὶ δύο τοῦ ὀσίου τοῦ μὲν ἢ ἀκροστιχίς ἄνευ τῶν Θεοτοκίων: Σῶν ἱκετῶν δέησιν, ὦ μάκαρ, δέχου. Ἦχος α' Ὠδὴ α'. Ὡς ἐν ἡλείῳ πεζεύσας. Τυῦ δέ: Μέλπω προθύμως τοὺς ἀγῶνάς σου, μάκαρ. Ἐν δὲ τοῖς Θεοτοκίαις: Ματθαῖος. Ὠδὴ α' ἤχ. πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραῶ,

φ. 616β—620β. Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ιε'. Ἀναπληρώσεις εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου, (μετὰ τὰ ἑσπερινὰ κτλ. ὁ νέος κανὼν), οὗ ἀκροστιχίς: Ὑμνος δεῦτερος τῷ θεῷ Ἰωάννῃ, Ὠδὴ α' ἤχ. πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραῶ. (Ἀκολουθοῦσι τὰ τῶν αἰνῶν στιχηρὰ προσόμοια). Τέλος τῆ 20 Ἰουνίου 1880 παρὰ Νήφωνος μοναχοῦ.

18 φ. 620β—639β. Τυπικὸν εἰς τὰ ἀπορούμενα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Σημείωσον, ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ περιστρέφεται μετὰ τῆς πέμπτης τῆς τρίτης ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν καὶ τῆς τετάρτης τῆς Διακαινησίμου (ἐν κζ' κεφαλαίῳ).

19 φ. 639β—642α. Κανὼν συγκείμενος διὰ στίχων δωδεκασυλλάβων εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου περιέχων ὑπόθεσιν τῶν ἐξήκοντα δυνατῶν κατὰ τὸν Σολομῶντα. Ὠδὴ α' ἤχ. α'. Ἔσωσε λαόν.

20 φ. 642α—646α. Ἀκολουθία καὶ τυπικὸν εἰς τὴν χαρμόσυνον ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, Μαρτίου κε'.

21 φ. 646α—649α. Κανὼν εἰς τοὺς ὁσίους καὶ θεοφόρους πατέρας ἡμῶν Μακαρίους, τὸν Αἰγύπτιον καὶ τὸν Ἀλεξανδρέα, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τιμῶ δὲ δὲ τῶν Μακαρίων πόθῳ Ἀντώνιος. Ὠδὴ α' ἤχ. δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου. (*Ἐπονται καὶ στιχηρὰ πρὸς τὸ Χαίροις ἀσκητικῶν καὶ διπλᾶ ἀπολυτικοκοντάκια).

22 φ. 649α—653β. Συμπληρώσεις ἀκολουθιῶν τῶν ἁγίων Παρθενίου, Λουκά, Βλασίου καὶ Μελετίου τῶν ἱερομαρτύρων.

23 φ. 667β—668α. Συμπληρώσεις ἀκολουθιῶν τῶν ἁγίων Γερασίμου τοῦ Ἰορδανίτου καὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου.

24 φ. 668α—669α. Κανὼν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἰς τὴν

χοι τῷ Μεγ. Σαββάτῳ: «Ὁ δὲ παρῶν κανὼν ψάλλεται καὶ εἰς τὴν παννυχίδα τοῦ μεγάλου Σαββάτου, εἰ τύχοι . . . » ἔχων ἀκροστιχίδα τὸν ἀλφάβητον. Ὠδὴ α' ἤχ. πλ. β'. Ὡς ἐν ἡπίερω πεξεύσας (διαλογικῶς μεταξὺ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ἀγγέλου).

25 φ. 669α—703β. Συμπληρώσεις ἀκολουθιῶν εἰς μάρτυρας, ἱερομ. Ἀντίπαν, Θεόδωρον, μεγαλομ. Γεώργιον, Εὐαγγελιστὴν Μάρκον, Ἰάκωβον Ζεβεδαίου καὶ Θωμαΐδα.

26 φ. 703β—710α. Τῆ κα' Ἀπριλίου, Ἡ σύναξις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν τῷ Πυρσῷ τῆς Ἑλλάδος (Προσὸς) (πλήρης ἀκολουθία. Οἱ κανόνες τοῦ Γερασίμου Ἱερομονάχου Ἰωαννοῦλη Νεασκητιώτου ὁ μὲν πρὸς τὸ Ἀνοῖξω τὸ στόμα μου, ὁ δὲ πρὸς τὸ Ἀρματηλάτην Φαραώ).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω κεφαλαιώδους περιλήψεως τοῦ Α' κώδικος προΐδεάζεται πᾶς τις τὸν πλοῦτον τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν συμβολὴν τῆς ἐργασίας τοῦ Μεθοδίου εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν Μηναιῶν. Ἐχων ὑπ' ὄψιν πλείστους κώδικας σωζομένους ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Ἀθωϊτῶν Μονῶν συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἀντιβάλῃ πρὸς αὐτοὺς τὰς ὑπαρχούσας ἐκδόσεις καὶ νὰ σημειώσῃται τὰς διαφορὰς λαβῶν ὡς βάσιν τὴν γ' ἔκδοσιν (1852) τῶν Μηναιῶν τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ. Ἀλλ' ὁ φιλόπρονος πνευματικὸς δὲν ἠρέσθη εἰς τοῦτο. Ἠθέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ προγενεστέρας τῶν Ἀγιορειτῶν διορθώσεις καὶ ὡς τοιαύτας εἶχε τὰς διορθώσεις τοῦ ἐν τῇ σκῆτι τῆς ἁγίας Ἄννης ἐγκαταβιώσαντος Διονυσίου ἱερομονάχου Καλλιπολίτου, (περὶ οὗ βλ. ἀνωτέρω). Τὰ διορθωμένα τούτου Μηναιῶν ἐν χειρογράφοις ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον ἐν χρήσει ἐν τῷ Κυριακῷ τῆς εἰρημένης Σκῆτης καὶ ἐπὶ πλέον ἔθετο πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ δύο παλαιὰς ἐκδόσεις τῶν Μηναιῶν, τὴν σπουδαίαν τοῦ Ἀλεξ. Καγκελλαρίου (1754—55) καὶ τὴν τοῦ Σπυρίδωνος Παπαδοπούλου ἱεροδιακόνου (1777—79), Πεντηκοστάριον

τοῦ 1588 ἐκδιδόμενον ὑπὸ Πέτρου Τζανέτου κατὰ διόρθωσιν Γεωργίου Βλαστοῦ ἱερέως τοῦ Πουναλέτου καὶ Τριώδιον τοῦ Πέτρου Πενέλλου 1642 καὶ 1783. Ἐκάστην παραβολὴν ἔχει καταστρώσει ἰδιαίτερος ἐν τοῖς δυοῖ κώδιξι. Κατὰ ταῦτα ὁ Μεθόδιος διελθὼν τὰ διορθωμένα Μηναιᾶ τοῦ Διονυσίου Καλλιπολίτου ἐσημειώσατο ἐπιμελῶς τὰς γραφὰς τῶν ἐντύπων Μηναιῶν τοῦ 1755 (=ε) καὶ τὰς διορθώσεις (=δ) προσθεὶς αὐτὸς ἐξ ἄλλων χειρογράφων βελτίους γραφὰς, ὡς καὶ ἀναπληρώσεις εἰς τὰ Μηναιᾶ τοῦ Βαρθολομαίου. Πρὸς τοῦτο συνεβουλεύθη ἐν μέρει καὶ τὰ βιβλία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, κάτοχος ὢν τῆς γλώσσης, ἅτινα ὡς γνωστὸν προέρχονται ἐκ τῶν ἀρχετύπων Ἑλληνικῶν τοῦ Θ'—I' αἰῶνος. Μικρὰν ὅμως ὠφέλειαν πορίζεται ἐκ τῆς ἀντιβολῆς ταύτης ὁ μὴ εἰδήμων τῆς Ρωσικῆς γλώσσης· διότι αἱ τε διαφοραὶ καὶ αἱ προσθήκαι δὲν μεταφράζονται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἄλλ' οὗτος δὲν περιορίσθη ἀπλῶς εἰς μόνας τὰς διορθώσεις, ἀλλὰ συνεπλήρωσε καὶ τὰ κενὰ τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἑορταζομένων ἁγίων ἐκ παλαιῶν Ἀθωνικῶν χειρογράφων καὶ ὁλοκλήρους ἀκολουθίας κατεχώρισε διὰ τοὺς βουλομένους κατ' ἰδίαν νὰ ἑορτάζωσι τοὺς ἁγίους· καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης οἱ δύο κώδικες περικλείουσιν ἀνεκτίμητον πλοῦτον ὑμνολογικόν, ὅθεν δύνανται οἱ ἐπιγιγνόμενοι νὰ ἀντλῶσιν ἀνέτως διάφορα μέλη καὶ τροπάρια¹. Ἀξιοσημεῖωτα μάλιστα εἶναι ἐκεῖνα, δι' ὧν συμπληρουμένων τῶν ᾠδῶν διευθετεῖται ἡ ἀκροστιχὶς πολλῶν κανόνων καὶ ἡ μνεῖα πολλῶν ἁγίων ἐλλειπόντων ἐκ τῶν Μηναιῶν, ὡς π.χ. φ. 536β Ζηνοβίου ἐπισκόπου τῆς Αἰγεῶν πόλεως.

1) Ὁ συνάδελφος κ. Σπυρ. Καμπανάος ἰατρός ἐντεῦθεν ἠρώσατο κατὰ τὸ πλεῖστον (χωρὶς δυστυχῶς ν' ἀναφέρῃ τὴν πηγὴν) «Ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια τοῦ ὅλου ἐνιαυτιῷ μὴ περιεχόμενα ἐν τοῖς Ὁρολογίοις τοῖς ἐντύποις» Ἀθῆναι 1929, ὡς καὶ ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ παπᾶ Χαρίτινος 218 (βλ. Κατάλογον Καυσοκαλυβίων, σ. 121), ὃν ἐπίσης δὲν ἀναφέρει

Ἐπίσης πρὸς τούτοις ἀναρίθμητα εἶναι καὶ τὰ δίστιχα ἱαμβικά, δι' ὧν συνοδεύονται αἱ τῶν ἁγίων μνήμαι καὶ

ἄπερ λείπουσιν ἐκ τῶν ἐντύπων Μηναίων. Ταῦτα παρέλαβον ὅλα ἐν τῇ κατωτέρῳ περιλήψει, ἔνθα ἐσημειωσάμην καὶ τὰς παρεντιθεμένας ἀκολουθίας, ὡς καὶ τὰ διάφορα μέλη αὐτῶν· παρέλειψα δὲ μόνον τὰ Θεοτοκία, ἄπερ εἰσὶν οὐκ ὀλίγα.

Μεγάλως ἐνδιατρίβει ὁ Μεθόδιος εἰς τὴν τυπικὴν τῶν ἑορτῶν διάταξιν ὡς λίαν περὶ ταύτην ἐντριβῆς καὶ διὰ πολλῶν καὶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἐκίθησι πάσας τὰς περιπτώσεις ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ἰδίως τῶν μεγάλων ἑορτῶν.

Ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα διὰ τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἱστορίαν ἔχουσι τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων Ἁγιορειτῶν ποιητῶν, οἵτινες διεδέξαντο καὶ ἐμιμήθησαν τὸν ἀοίδιμον Νικόδημον, ἀσχοληθέντα εὐδοκίμως καὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Οὗτοι εἶναι Ἀντώνιος ὁ καλλιγράφος καὶ Ἰάκωβος μοναχοὶ οἱ Νεασκητιῶται καὶ ὁ ἐκ τῆς Ἰβηρικῆς Σκήτης Νήφων μοναχός, οἵτινες ἐποίησαν διαφόρους ἀκολουθίας καὶ ἀναπληρώσεις αὐτῶν, ὡς οἱ εἰς διαφόρους ἁγίους οἶκοι ἢ χαιρετισμοί. Περὶ ἄλλων ἔργων τῶν νεοφανῶν τούτων ποιητῶν, ὡς καὶ τοῦ ἱερομονάχου Νικηφόρου Κάπου τοῦ Πατμίου διελάβομεν ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ ἡμετέρῳ Καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς Σκήτης τῶν Κουσοκαλυβίων. Οὕτως ἐν Ἀθῶν, ὡς οὐδαμοῦ, συνεχίζεται λίαν ἐπιτυχῶς ἡ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν Βυζαντινὴ παράδοσις. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις μετὰ τὸν ἐκ τῆς Ἰβηρικῆς Σκήτης ἀποθανόντα ἱερομόναχον Γεράσιμον (οὗτος συνέταξεν οἶκους 24, ἀκολουθίας 16, ἀναπληρώσεις 15, παρακλήσεις 11 καὶ ὑπερεκατὸν ἀπολυτίκια, βλ. Προσκυνητ. ἁγ. Ὅρους 1924, σ. ζ') διαπρέπει ἐν τῇ τῆς Λαύρας Σκήτῃ τῆς μικρᾶς ἁγίας Ἀννης ὁ νεαρὸς μοναχὸς Γεράσιμος Δροβιανίτης, ὅστις κατὰ κατάλογον συνταχθέντα τῷ 1930 ἐποίη-

ησεν ἀκολουθίας 16, ἀναπληρώσεις 11, παρακλητ. κανόνας 16, ἑορταστικούς 7, οἴκους 28, ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια 275 καὶ ἄλλα τοσαῦτα ἴσως ἐν τῷ μεταξύ. Οὕτω γονιμωτάτη τοῦ ἐμπνευσμένου τούτου μελωδοῦ ἢ πνευματικῆ παραγωγή (βλ. περὶ αὐτοῦ Κατάλογον Καυσοκαλυβίων σ. 91). Εἰς συλλογὴν ἀνεκδότων ἀκολουθιῶν, ἀναπληρώσεις, οἴκων πανηγυρικῶν καὶ παρακλητικῶν κανόνων εἶπερ τις καὶ ἄλλος διεκρίθη ὁ μακαρίτης πνευματικὸς Παπᾶ Χαρίτων προκατόχος τοῦ Μεθοδίου εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἡ χειρόγραφος βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἀφιερωθεῖσα ἤδη εἰς τὸ Κυριακὸν τῆς Σκήτης Καυσοκαλυβίων ἀπαρτίζεται τὸ πλεῖστον ἐκ κωδίκων τοιοῦτου περιεχομένου (βλ. Κατάλογον Καυσοκαλυβίων ἀριθ. 210, 212, 218, Ἀπολυτίκια καὶ Κονιάκια μὴ περιεχόμενα ἐν τοῖς Ὁρολογίοις) 225, 226 - 256, 259, ἧτοι ἐν ὄλῳ κώδικες 36. Τούτων συμπληρωμένα ὑπάρχουσι πολλαπλᾶ, δηλ. 5 τοῦ Μαΐου, 4 τοῦ Ἰουλίου καὶ ἀνὰ 3 τῶν λοιπῶν μηνῶν, ὡς καὶ τοῦ Τριφδίου. Ταῦτα προέρχονται οὐ μόνον ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁθῶ, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ Σινᾶ καὶ Μετεώρων, ἔνθα ὁ πεπαιδευμένος ἐμόνασε πνευματικὸς.

Ἐνταῦθα τάσσομεν κατὰ μῆνας τὸ περιεχόμενον τῶν τοῦ Μεθοδίου κωδίκων¹.

Ὀκτώβριος

1 *Στιχηρὰ προσόμοια Ρωμανοῦ*. Πρὸς τὸ Τριήμερον ἀνέστης, φ. 247β. «Εἰς τὴν α' τὰ ἐσπέρια τοῦ ἁγίου: Ὁ μουσουργῶν . . . ὁ φαινότατος . . . Σοὶ τῷ Δεσπότη (διαγράφονται, ἀντὶ δὲ τούτων τὰ ἐξῆς ἕτερα στιχηρὰ προσόμοια τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, ἅπερ εἰσὶ γνήσια τοῦ ἁγίου· τὰ γὰρ τοῦ τύπου τὰ εἰς ἦχον α' εἰσὶ τοῦ ἁγ. Κοσμᾶ, οὐ τοῦ ἁγ. Ρωμανοῦ).

1) Ἐκ τῶν κωδίκων τούτων περιγράφομεν μόνον τὰς τῶν Μηναιῶν διορθώσεις καὶ τὰς διαφόρους ἀναπληρώσεις, παραλείπομεν δὲ πάντα τὰ λοιπὰ, ἧτοι βίους ἁγίων καὶ τὰ λοιπὰ διάφορα, ἅπερ ἐκ διαφόρων βιβλίων ὡς φίλεργος μέλισσα ὁ συλλογεὺς συνήγαγεν ὧδε.

3 *Στιχηρὰ προσόμοια ἁγίου Διονυσίου, εἰς τοὺς αἴ-
νους, φ. 248. Πρὸς τὸ Τῶν οὐρανίων ταγμάτων: Νῦν εἰς
τὸν ἄδυτον γνόφον. Τῇ θεϊκῇ λαμπηδόνι. Ποιμαντικῶς δια-
πρέψας.*

20 *Τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου Στιχηρὰ ἕτερα, φ. 249.
«Εἰς τὸν ἑσπερινόν . . . μετὰ τὰ ἐκεῖσε τρία εἰπέ καὶ ταῦτα
ὁμοια: Ἀναρτήσει ξεόμενος. Ἰαμάτων χαρίσματα. Εἰς τὰ
ἀπόστιχα Δόξα πλ. β'. Ὑπὲρ Χριστοῦ νομίμως. Κάθισμα
πρὸς τὸ Τὴν σοφίαν καὶ λόγον: Βασιλεῖ τῶν αἰώνων εὐα-
ρεστῶν. Εἰς τοὺς αἴνους στιχηρὰ ἦχ. πλ. δ' πρὸς τὸ Οἱ
μάρτυρές σου, Κύριε: Ὁ ἔνδοξος Ἀρτέμιος. Τὴν χλαϊνάν
σου ἐφοίνιξας. Ἡ θήκη τῶν λειψάνων σου.*

21 *Τῶν ἐν Ἐφέσῳ 7 παιδῶν Κοντάκιον φ 249β,
πρὸς τὸ Ὁ ὑψωθείς: Ὁ θαυμαστώσας ἐπὶ γῆς τοὺς ἁγίους.*

Νοέμβριος

4 *Ἀπόστιχα τοῦ ἁγίου Ἰωαννικίου, φ. 251. ᾠχ. α'.
Τῶν οὐρανίων ταγμάτων: Τῆς ἐγκρατείας τῷ κάλλει. Τῷ
τῆς ἀσκήσεως ὄρει. Θεοφεγγῇ σε ἀστέρα. Εἰς τοὺς αἴνους.
ᾠχ. δ'. Ὁ ἐξ ὑψίστου κληθεῖς: Ὁ τῷ φωτὶ ἀστραφθεῖς.
Ἐν ἀνοβάσει θείαις. Τὰ τῶν δαιμόνων τοξεύματα.*

6 *Συναξάριον Λαζάρου τοῦ ἐν τῷ Γαλησίῳ ὄρει, φ.
251β. Δόξης ὑπερβὰς καὶ τρυφῆς ἐφθαρμένης—Λάζαρος
εὔρε δόξαν οὐκ ἐφθαρμένην—Λαζάρου ἐβδομάτη ἀπὸ γαίης
θυμὸς ἀπῆρεν. Οὗτος ὁ ἐν μονάζουσι πυρσουφαῆς ἀστήρ.*

13 *Κανὼν εἰς Χρυσόστομον Ἰωάννην τοῦ Εὐχαΐτων,
φ. 253 πρὸς τὸ Ὑγρὰν διοδεύσας: «κανὼν ἕτερος ὠραιό-
τατος . . . μετὰ τὴν τοῦ ὕφους ᾠδὴν λέγει ὁμοια».*

18 *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Ρωμανὸν Θεοφάνους, φ. 254β'
οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ἀθλητικοῖς σε, Ρωμανέ, στέφω κρότοις.
Ῥδὴ α', ἦχ. δ'. Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος.*

19 *Κοντάκιον εἰς τὸν μάρτυρα Βαρλαάμ, φ. 255β, ἦχ.
δ'. Ὁ ὑψωθείς: Ὁ τὴν πυρὰν τῆς ἀσεβείας μαράνας.*

25 *Κοντάκιον καὶ Οἶκος τοῦ ἁγίου Μερκουρίου*, φ. 256α. Ἔτερον *Κοντάκιον*, ἤχ. γ'. Ἡ παρθένος σήμερον: *Μερκουρίου σήμερον. Ὁ Οἶκος. Ὁ σιερρὸς ἀθλητής.*

26 *Οἶκος τοῦ ἁγίου Ἀλυπίου*, φ. 256. Ὁ *Οἶκος. Ἀλυπίου τὸν βίον τὸν ἔνθεον.*

Οἶκος τοῦ ἁγίου Νίκωνος, φ. 256. Ὁ *Οἶκος. Τῷ Θεῷ ἀνατεθεὶς*¹.

28 *Κοντάκιον καὶ Οἶκος τοῦ ἁγίου Στεφάνου*, φ. 256β. *Κοντάκιον* ἤχ. γ'. Ἡ παρθένος σήμερον: Ὡς προλάμπας, *Στέφανε. Οἶκος. Ἀθιευντίας ὄρων.*

Δεκέμβριος

4 *Κοντάκιον καὶ Οἶκος τῆς ἁγίας Βαρβάρας καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, φ. 257, τοῦ ὁσίου, ἤχ. δ'. Ὁ ὑψωθείς: Τὸν ὑμνογράφον καὶ σεπτὸν θεηγόρον. Τῆς ἁγίας, ἤχ. β'. *Χειρόγραφον εἰκόνα. Τὴν χάριν τῶν θαυμάτων κομισαμένη.*

9 *Κανὼν κατὰ ἀλφάβ. εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἀννης*, φ. 258, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Κατ' ἀλφάβητον. Ὡδὴ α', ἤχ. α'. *Χριστὸς γεννᾶται.*

10 *Κοντάκιον καὶ Οἶκος τοῦ ἁγίου Μηνᾶ*, φ. 259. Ἤχ. γ'. Ἡ παρθένος σήμερον: Ὡς ἀστέρες λάμποντες. *Οἶκος. Ὁ χορὸς τῶν μαρτύρων ὁ ἔνθεος. Ἔτερον Κοντάκιον. Ἤχ. β'. Τὰ ἄνω ζητῶν. Τὸ μέγα Χριστοῦ. Ὁ Οἶκος. Ὑμνοῖς τὴν σὴν πανήγυριν.*

15 *Ἀκολουθία Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λάτρῳ*, φ. 260β, (συμψάλλεται τῇ τοῦ ἁγ. Ἐλευθερίου. *Κανὼν, ὦδὴ α', ἤχ. α'. Χριστὸς γεννᾶται (παρατίθεται καὶ τὸ συναξάριον). Ἡ ἀκολουθία δὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς Μηναίοις.*

1) Περίεργον! ἀμφότεροι οἱ προστιθέμενοι ἐνταῦθα Οἶκοι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ 1755, λείπουσιν ὁμῶς ἐκ τοῦ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Βαρθολομαίου καὶ Ἀθηνῶν οὕτω καὶ τὰ κατωτ. τοῦ ἁγ. Στεφάνου.

22 Προεόρτια Στιχηρά, φ. 264β. Νῦν τὴν Βηθλεὲμ καταλάβωμεν σπουδαίως (ἐν ὄλῳ ἕξι).

Ἔτερα Στιχηρά τῆς ἀγίας Ἀναστασίας εἰς τοὺς αἶνους, φ. 265 πρὸς τό: Οἱ μάρτυρές σου, Κύριε (ἐν ὄλῳ τρία).

23 Ἔτερον Κοντάκιον εἰς τοὺς 10 Μάρτυρας, φ. 265β ἦχ. πλ. β'. Χειρόγραφον εἰκόνα: Ὁμόψυχοι τῇ πίστει καὶ τῇ φρονήσει.

24 Οἶκος προεόρτιος, φ. 265β. Πῶς θαυμάσω παρθένον κηύσασαν.

26 Ἔτερον Κοντάκιον τοῦ ἀγίου Εὐθυμίου, φ. 266. Ἦχ. γ'. Ἡ παρθένος σήμερον. Ἐξαποστειλάρια δύο πρὸς τὸ Γυναῖκες ἀκουτίσθητε καὶ αἶνοι τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν.

29 Κοντάκιον, Οἶκος, Ἐξαποστειλάριον καὶ Κανῶν ἕτερος τῶν Νηπίων καὶ τοῦ ἀγίου Μαρκέλλου, φ. 267β. Ἦχ. β'. Τοὺς ἀσφαλεῖς. Ὁ ἐκ Πατρὸς ἀμήτωρ Λόγος. Ὁ Οἶκος. Ὡς ἥλιος τῆς δικαιοσύνης. Ἐξαποστ. Σταυρὸς ὁ φύλαξ. Τὴν χλοηφόρον ἄρουραν τῶν νηπίων. Κανῶν, ψδὴ α', ἦχ. πλ. δ'. Τὸν Ἰσραὴλ ἐκ δουλείας.

Ἔτερος Κανῶν τοῦ ἀγ. Μαρκέλλου, ψδὴ α', ἦχ. δ'. Ἐσχισας πέλαγος καὶ ἕτερος Κανῶν ἀπὸ τῆς γ' ψδῆς. Ὁ στερεῶν βροντήν.

Ἰανουάριος

9 Γρηγορίου Νύσσης Στιχηρά τῶν αἰῶνων, φ. 271, ἦχ. δ'. Ὁ ἐξ ὑψίστου (τρία).

15 Τοῦ ἀγ. Παύλου Κοντάκιον, ἦχ. β'. Τὰ ἄνω ζητῶν. Τοῦ βίου τὸν ροῦν. Ἰωάννου Καλυβίτου ὁμοίως. Τὰ ἄνω τυχεῖν, φ. 272.

17 Κανῶν ἕτερος εἰς τὸν Μέγαν Ἀντώνιον, φ. 272β, οὗ ἢ ἀκροστιχίς: Τῷ θαυμασίῳ προσλαλῶ Ἀντωνίῳ. Ἀντώνιος. Ὡδὴ α', ἦχ. δ'. Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον.

18 *Ἰδιόμελα εἰς τὴν Διτὴν Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου*, φ. 273β. «Ἐκ τῆς ἐν τῇ Οὐγγροβλαχίᾳ ἐκδόσεως Ἑβδομαριᾶς· Ποίημα Γερασίμου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· Δεῦτε καὶ ἐμπορευθῶμεν. Δόξα, ἤχ. πλ. δ'. Ἱεραρχῶν τοὺς κοσμήτορας».

21 *Οἶκος καὶ Κοντάκιον ἀγίου Μαξίμου*, φ. 275 Ἐπεφάνης σήμερον Ἱεραῖς διαπρέψας. Ὁ Οἶκος· Τῶν ἱερέων ἢ κρηπῖς.

Ἰουλίος

7 *Συναξάριον Πελαγίας μάρτυρος*, φ. 278. Πελαγία ἡ μάρτυς ὑπῆρχε. Καὶ τοῦ ἀγίου Ἀρτέμωνος. Οὗτος ὑπῆρχεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ.

9 *Κοντάκιον καὶ Οἶκος τοῦ ἀγίου Θεοφάνους*, φ. 278β. Ἦχ. α'. Χορὸς ἀγγελικός. Ὡραῖος ὁ καρπός. Ὁ Οἶκος. Ἀπὸ γῆς καὶ δουλείας με ἐλευθέρωσον.

15 *Συναξάριον Σαρβίλου καὶ Βεβαίας*, φ. 279. Ἐν ταῖς ἡμέραις Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως.

17 *Συναξάριον Χρυσάνθου καὶ Δαρείας*, φ. 279β. Οὗτοι ὑπῆρχον ἐπὶ Νουμεριανοῦ.

Συναξάριον Κλαυδίου τοῦ Τριβούνου καὶ Ἰλαρίας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, φ. 280α. Ὁ ἅγιος Κλαύδιος. Δίστιχον· Φυγὼν θάλασσαν Κλαύδιος τὴν τῆς πλάνης — ἔνδον θαλάσσης βάλλεται παρὰ πλάνων. — Ἰλαρία τμηθεῖσα τὴν κάραν ξίφει — Θεοῦ πρόσωπον ἰλαρώτατον βλέπει.

Νοέμβριος

4 *Συναξάριον Ἱερεμίου καὶ ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ*, φ. 283β — 284β. Τῷ δὲ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει Σεδεκίου.

11 *Οἶκος καὶ Κοντάκιον τοῦ ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου*, φ. 285β. Ἐτερον Κοντάκιον τοῦ ὁσίου, ἤχος πλ. δ'. Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ. Τῆς ἐκκλησίας ὁ φωστὴρ ὁ τηλαυγέστατος. Ὁ Οἶκος. Ἄνθρωπος οὐρανόφρων.

15 *Συναξάριον Ὑπατίου Γαγγρῶν*, φ. 288. Ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Ὑπάτιος ὑπῆρχεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

16 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἄθλησις τοῦ ἁγ. μάρτυρος Βαρλαάμ, οὗτινος τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν ἐν τῇ ιθ' τοῦ παρόντος μηνός. Φέρει Βαρλαάμ τοῦ πυρὸς καῦσιν χαίρων— ἀποσκοπῶν τὴν δρόσον τὴν αἰωνίαν, φ. 288β.

Οὗτος ὁ ἅγιος εἶλκε τὸ γένος ἐξ Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης (ἄλλ' εἰς τὴν ιθ' εἶναι ὁ ἱερομάρτυς Βαρλαάμ).

16 *Δόξα τῶν αἰῶν* τοῦ Ἀποστόλου Ματθαίου, φ. 288β, ἤχ. β'. Βύζαντος. Ζυγὸν λιπῶν ἀδικίας.

25 *Κοντάκιον τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης*, ἤχ. γ'. Ἡ παρθένος σήμερον. Ρητορεύει σήμερον, φ. 290.

Δεκέμβριος καὶ Ἰανουάριος φ. 291.

Μετὰ τὰς διαφορὰς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τυπικὰ περιέχουσι τῶν Χριστουγέννων (βλ. φ. 296—298) καὶ Θεοφανείων (φ. 300—302β) καὶ τινὰ Συναξάρια.

5 Ἰανουαρίου φ. 300 ὑπάρχει ὁ ἐξῆς ἔντυπος Οἶκος: Βάθος ἀπείρου σοφίας, Λόγε.

14 Τῇ ιδ' Τὸν Θεόδουλον πρεπόντως ἐπαινέσω — ὡς Θεοῦ δοῦλον καὶ ὄνομα καὶ πρᾶγμα (οὕτως ὁ παλαιὸς τύπος). Τὸ ἐξῆς διαγεγραμμένον: Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἢ ἐν τῷ Κυρίῳ Πάσχα Κυριακῇ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου . . . Πρόσχευς ὁ ἀναγινώσκων καὶ ὅπου εὐρήσει στίχους τοῦ Τριφδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου καταλιμπάνοις αὐτοὺς καὶ διὰ τὸ μὴ περιέχεσθαι τούτους ἐν τοῖς χειρογράφοις Μηναίοις καὶ διὰ τὸ λέγεσθαι αὐτοὺς ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, φ. 303β.

Φεβρουάριος

1 Ἀπολυτίκιον τοῦ ἁγ. Τρύφωνος. Ἦχ. γ'. Θείας πί-

στεως. Θείαις χάρισι πεπυρσευμένος, φ. 307. Περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Ὑπαπανιῆς, Τυπικὸν 307β—309β.

5 *Οἶκος τῆς ἁγίας Ἀγάθης. Παρθενικὴν πανήγυριν, φ. 310β.*

5 *Συναξάριον τῆς ἁγίας μάρτυρος Θεοδούλης, φ. 310β. Σύνδουλον οὐκ ἔφριτε πῦρ Θεοδούλη—Θεῶ τιθεῖσα δουλικῶς τὰς ἐλπίδας. Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ.*

8 *Τοῦ προφήτου Ζαχαρίου Ἐξαποστειλάριον, φ. 312. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ἡμέραν πανηγύρεως.*

10 *Τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους Ἐξαποστειλάριον, φ. 312β. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις. Δοκιμασθεῖς καθάπερ.*

17 *Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σαλαμάνου (προεγράφη ἐν τῇ κγ' Ἰανουαρίου) Οὗτος ἦν ἐκ πόλεως Περσανᾶ καλουμένης, φ. 313β.*

21 *Τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου Προσόμοια καὶ Κανὸν ποίημα Γερμανοῦ, φ. 315. Ὠδὴ α', ἦχ. βαρῦς. Τῷ συνεργήσαντι Θεῶ.*

24 *Περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου, Τυπικὸν φ. 316—318β καὶ φ. 320β.*

29 *Τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ. Τὸ χειρόγραφον ἔχει καὶ τὸ ἐξῆς τροπάριον. Ἡ μνήμη σου σήμερον. Ὁ παλαιὸς τύπος καὶ τὴν ἐξῆς ἠ' ᾠδὴν. Τὸν ἐν κωμίνῳ τοῦ πυρός. Οἱ τῶν παθῶν δημιουργοί, διαγραφομένην ὡς ξένην τῇ ἀκροστιχίδι.*

Μάρτιος

15 *Συναξάριον τοῦ ἁγίου μάρτυρος Μενίγνου, φ. 324β. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου διωγμὸς μέγας γέγονε. Κάραν κναφεῦ, Μένιγνε, τμηθεῖς ἐκ ξίφους—κνάπτεις σεαυτὸν κᾶν ρύπους εἶχες πλύνῃ (χειρόγρ.).*

24 *Ἔχει καὶ ἕτερα δύο Προσόμοια εἰς τὸν ἑσπερινὸν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, φ. 327β.*

· Θυρῶν μου ἀπόστηθι καὶ Δολίως σοι φθέγγεσθαι, φ. 328. Ὁ ὑπερούσιος λόγος σαρκὶ σκηνώσας ἐν σοί.

Ἄπρίλιος

1 *Κανὼν εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν Συμεῶν τοῦ Λογοθέτου*, φ. 330β. Ὠδὴ ἀ', ἦχ. πλ. β'. Ὠ; ἐν ἠπείρω πεξεύσας. Τῷ μακαρίῳ καὶ πρώτῳ καὶ νοερῷ (ἔντυπος).

3 *Ἰωσήφ τοῦ ὑμνογράφου Στιχηρὰ καὶ Κανὼν*, φ. 333. Ἦχ. β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου. Ἦρας ἐπὶ ὤμων τὸν σταυρόν· Κανὼν, ᾠδὴ ἀ', ἦχ. β'. Δεῦτε λαοί. Ἀσματικῶς τὸν ὑμνογράφον τιμήσωμεν.

11 *Εἰς τὸν ἅγιον Ἀντίπαν Στιχηρὰ προσόμοια*, φ. 335, ἦχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι. Θείας πίστεως πρόβολον (ἕξ). Δόξα, ἦχ. ἀ'. Ἀσματικὴν χορείαν κροτήσωμεν. Εἰς τὸν στίχον, ἦχ. ἀ'. Πανεύφημοι μάρτυρες. Τοῦ γόνου, παμμόκαρ, τῆς βροντῆς (τεία). Δόξα, ἦχ. δ'. Ἱεραρχῶν τὴν κυλλονήν. Ἀπολυτίκιον. Τὸν συνάνασρχον λόγον. Ὁ λαμπρὸς ἕωσφόρος. Κοντάκιον. Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ. Ὡς ἱεράρχης εὐκλεής. Ἔτερον ἦχ. β'. Τὰ μεγαλεῖά σου, Ἀντίπα, τίς διηγῆσεται. Κάθισμα. Χορὸς ἀγγελικὸς. Ἀγῶνας τοῦ στεροῦ. Ἐξαποστειλάρ. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις. Ὡς ἱεράρχης, παμμάκαρ. Εἰς τοὺς αἶνους. Πανεύφ. μάρτυρες. Θεόφρον Ἀντίπα, τοῦ Χριστοῦ (τέσσαρα). Δόξα πλ. δ'. Τοῦ κάλλους Κυρίου.

23 *Διήγησις μερικῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Γεωργίου*, φ. 340. Ἀναγκαῖον δὲ . . . διηγῆσασθαι. Ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Συρίας κάστρον ἐστὶ λεγόμενον Ράμελ, (μέχρι φ. 341).

24 *Συναξάριον Πατρικίου ἐπισκόπου Προύσης*, φ. 343β. Λιπὼν τὴν κάτω Πατρικίος πατρίδου — ἔβη πρὸς Θεὸν οὐπερ πατὴρ ἢ πάλαι. Οὗτος ὁ ἅγιος διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ ἐκ βρέφους.

28. Τῷ αὐτῷ μηνὶ (ἐν τῷ παλαιῷ τύπῳ τῆ αὐτῆ ἡμέρα) τῶν ἁγίων μαρτύρων Θεόγνιδος, Θεοδότου, Φιλήμονος, Ἀρτεμᾶ, Ἀντιπάτρου, Μάγνου, Ρούφου καὶ Θεοστίχου, φ. 343β.

Ῥδὴ ζ'. Νέοι τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι. Τοὺς παῖδας μιμησάμενοι τοὺς τρεῖς (τρία).

Ῥδὴ η'. Λυτρωτὰ τοῦ παντός. Σὲ χορὸς ἀθλοφόρων (τέσσαρα).

Ῥδὴ θ'. Εὖα μὲν τῷ τῆς παρακοῆς. Ῥράθητε ἐνδοξοὶ Χριστοῦ (τέσσαρα).

Μάϊος

7. Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀκακίου προσόμοια 346. Ἦχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν. Κατὰ μόνου τοῦ ὄφους. Τῶν κακῶν ἀλλοτριώσιν.

Τοῦ ἁγίου Κοδράτου, φ. 346. Δόξα ἦχ. πλ. α'. Ὅσιε πάτερ. Μάρτυς Κοδράτε.

15. Οἶκος τοῦ ἁγ. Παχωμίου, φ. 350β. Ἡ παμφαῆς τοῦ μάκαρος μνήμη.

24. Τοῦ ἁγ. Συμεῶν τοῦ ἐν τῷ θαυμασιῷ ὄρει, φ. 353. Δόξα ἦχ. πλ. β'. Πάτερ ἀξιάγαστε. Τροπ. ζ' Ῥδῆς. Οἱ ἐκ τῆς Ἰουδαίας. Νεύμαι, πάτερ Συμεῶν, φ. 353β.

29. Τῆς ἁγ. μάρτυρος Θεοδοσίας, φ. 354β. Ἀπολυτικιον ἦχ. δ'. Τὴν ἀρετὴν ἐπιμελῶς μάρτυς ἀσκήσασα.

Τριώδιον

2. Κυριακῇ τῶν νηστειῶν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία ἡ παροῦσα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ θαυματουργοῦ τοῦ καὶ Παλαμᾶ συντεθειῖσα παρὰ τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου Φιλοθέου. Εἰς τὴν Λιτὴν ἦχ. α' φ. 364β.

Τὴν τῶν πατέρων ἀπλανῆ ὀδεύσας τρίβον. Ἦχος β'.

Εἴληφας, ἱεράρχο, τὴν ἀνωτάτην φιλοσοφίαν. Ἦχος γ'. Χριστὸν ἐποικισόμενος. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Δεῦτε φιλεόρτων τὸ σύστημα. Κάθισμα ἤχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Ἐγκρατεία καὶ νήψει καὶ προσευχῇ.

5 Κυριακῇ τῶν νηστειῶν. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὸν ἀκάθιστον ὕμνον ἐορτάζομεν τῆς Θεοτόκου δι' αἰτίαν τοιαύτην φ. 373. Ἐν τοῖς χειρογράφοις εὑρηται δοξαστικὸν τῶν ἐσπερίων τὸ τοῦ ἀποστόλου ἐνταῦθα ὃν καὶ τοῦ ἀποστόλου δοξαστικὸν τὸ ἐξῆς διὰ χειρός: Δόξα ἤχος δ'. Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ ἡ ἰσχὺς μεγάλη ἐπὶ πάντας ἡμᾶς.

Ἰούλιος

6 *Συναξάριον τοῦ ἁγίου Ἰλαρίωνος τοῦ νέου*, φ. 395β. Οὗτος πατὴρ μὲν ὑπῆρχε Πέτρου. Ἰσιέον ὅτι τὸ παρὸν κοντάκιον ἄλλου τινὸς δοκεῖ εἶναι καὶ οὐ τοῦ προκειμένου ἁγίου ὁ γὰρ προκείμενος οὐχ Ἰλάριος, ἀλλ' Ἰλαρίων καλεῖται ἀλλ' οὐδὲ πυρὶ προσωμίλησε μήτε μὴν ἀθλητῆς οὗτος, ἀλλ' ὅσιος καὶ ἴδε τὸν ἅπαντα κανόνα αὐτοῦ πῶς οὐ συνάδει τῷ κοντακίῳ.

9 Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ἐξαποστειλᾶριον. Τῶν μαθητῶν ὁρώντων σε. Τὴν αἴσθησιν καὶ νόησιν, φ. 397.

12 *Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου*, φ. 398. Κανὼν, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ἄλλον σε Πέτρον εἰκότως σέβω, πάτερ. Ἰωσήφ. Ὁδὴ α' ἤχ. β'. Δεῦτε λαοί. Ἄλλον ἡμῖν.

19 *Τοῦ ἁγ. ἀποστόλου Ἰούδα*, φ. 402. Ἐξαποστειλᾶριον. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ὡς ὑπερέτην ἅπαντες.

21 *Τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐπισκόπου Ἀπολλωνιάδος*, φ. 402β. Φῶς ἀναλλοίωτον. Ἥλιος ὡσπερ φωσφόρος.

27 *Σαμψῶν τοῦ ξενοδόχου*, φ. 404. Ὁ Οἶκος. Τὸν πρεσβύτεν. Ἐξαποστειλ. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις. Ἐσκόρπισας τὸν πλοῦτον.

28 *Τῶν ἁγ. Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου. Θαυματουργεὶ φωστῆρες.*

Ἰούλιος

1 *Κανὼν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, φ. 406. Εἰ καὶ παρῆκαν γῆν ἀνάργυροι δύο, πληροῦσιν ὡς πρὶν καὶ πάλιν γῆν θαυμάτων. Λεύσθη δυὰς ἱερὰ Ἰουλίου ἡματι πρώτῳ. Κανὼν Ἰωσήφ. Ὠδὴ α' ἤχ. δ'. Τῷ ὀδηγήσαντι. Τοὺς ἐκ Θεοῦ δεδομένους.*

4 *Ἀνδρέου Κρήτης, φ. 407β. Ἑξαποστειλάριον. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις. Ἀρχιερέων κλέος.*

5 *Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἀθῶ, φ. 408. Κάθισμα ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου σωτήρ. Πολύφωτος ἀστήρ. Ἦχ. γ'. Θείας πίστεως. Θεῖω ἔρωτι ἀθανασίας. Μετὰ τὸν πολυέλεον. Ἦχ. πλ. δ'. Τὴν σορίαν καὶ λόγον. Θεωρίαν καὶ προᾶξιν.*

Ἀθλησις τῆς ἁγίας μάρτυρος Ἀγνῆς, φ. 408. Ἀγνὴν λάγνοι ρίψαντες εἰς οἶκον σκότους—πάμφωτον αὐτῇ προῦξένησαν οἰκίαν. Αὕτη τὸν τρόπον τῷ ὀνόματι κατάλληλον ἔχουσα.

Ἀθλησις τῆς ἁγίας μάρτυρος Κυπρίλλης, φ. 408β. Βότρως κυπρίζαν ἢ Κυπρίλλα Κυρίῳ ἔξ αἱμάτων σιάζουσα οἰνανθοσμίαν. Ἦτις πατέρων ὑπάρχουσα εὐσεβῶν.

Ἀθλησις τῆς ὁσίας Μάρθας, φ. 408β. Κᾶν οὐ μεριμᾶς οὐδὲ τυρβάξῃ, Μάρθα, ἔχεις τὰ λοιπὰ καὶ τελευτῆν τῆς Μάρθας. Αὕτη πᾶσαν ἀρετὴν ιδέαν μειοῦσα.

7 *Θωμᾶ τοῦ ἐν τῷ Μαλαιῶ, φ. 409. Ὠδὴ ζ'. Εἰκόνοσ χρυσοῆς. Τὸ πῦρ τῶν παθῶν.*

9 *Τοῦ ἁγίου Παγκρατίου κανὼν. Τροπάριον ἐκ χειρογρ. Ρημάτων σου ὁ φθόγγος ἐκκέχυται, σοφέ, φέγγει λαμπρυνόμενος τῆς γνώσεως Χριστοῦ· διὸ Ἑλλήνων σοφία ἀπεμωράνθη καὶ τῆς κακίας σοφιστῆς ἀπετεφρώθη, μάρτυς ἱεράρχη Παγκράτιε, φ. 409β.*

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἄθλοισι τῶν ἁγίων μαρτύρων Πατερμουθίου, Κόπριος καὶ Ἀλεξάνδρου, φ. 410β. Κοινωνὸς ὄφθην καὶ βίου σοι καὶ τέλους, πάτερ Πατερμούθιε, κραυγάζει Κόπρις.

Ἄγωνος, Ἀλέξανδρε, διπλοῦ λαμβάνεις—ἀσκήσεως τομῆς τε διπλᾶ καὶ στέφην. Οὗτοι ἦσαν κατὰ τοὺς χρόνους Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. ἱερομάρτυρος Κυρίλλου ἐπισκόπου Γορτύνης, φ. 410. Εἰ καὶ γέρον ἦν ὁ Κύριλλος Γορτύνης—ἠβώσαν εἶχε πρὸς ἕξιφος τὴν καρδίαν. Οὗτος ἦν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ.

9 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. Βιάνωρος . . . φ. 410. Οὐκ ἠδυνήθη σὴν ἐλεῖν στερορὰν φύσιν, μάρτυς Βιάνωρ, οὐδὲ τοῦ ξίφους βία. Ὁφθη παταχθεὶς Σιλουανὸς τῷ ξίφει—ἄλλος Σιλῶαμ ἐξιώμενος πάθη. Ἀπολλωνίῳ σταυρὸς ἢ τιμωρία—εἰπεῖν δ' ἀληθῶς σταυρὸς ἢ σωτηρία.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῶν ἁγίων μυρίων μαρτύρων. Ἐκτεινεν εἰς σπήλαια πῦρ τοὺς μυρίους, σπήλαιον οἰκήσαντος οἰκέτας λόγου. Σύναξις τοῦ ἁγ. Ἰω. τοῦ Θεολόγου ἐν τοῖς Βεάτου (κῶδ. βιάτου). Ὁ βροντιῆς γόνος αὐθις ἤχησε μέγα—ἐν τοῖς Βεάτου τὸν αὐτοῦ δόμον στήσας.

11 Τῆς ἁγίας Εὐφημίας, φ. 410β. Ὁ παλαιὸς τύπος ἔχει κανόνα τὸν ἐξῆς. Ὠδὴ α' ἤχ. δ'. Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ. Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ τῷ ἐν σταδίῳ νευρώσαντι.

12 Μιχαὴλ τοῦ Μαλεῖνου, φ. 411β. Ὁ Μιχαὴλ τὴν κλῆσιν αὐχῶν ἀγγέλου—τὸν βίον ἐσπούδασεν ἕξειν ἀγγέλων.

13 Ἡ Σύναξις τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ. Ἐξαποστειλ. Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς. Ἀρχιστρατήγε Θεοῦ, φ. 412.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ἁγίας Βερονίκης, φ. 412. Ὁλου νοητῶς δράττεται σου νῦν, λόγε, ἢ κρασπέδου σου πρὶν μόνου δραξαμένη.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ὀσίας Σάρρας. Κόλπους ὑποσχὼν τὴν νέαν Σάρραν δέχου—ὦ τῆς παλαιᾶς Ἀβραὰμ Σάρρας ἄνερ.

16 Τοῦ ἁγ. μάρτυρος Ἀθηνογένους, φ. 412β. Ἀθηνογένης τὴν τομὴν τὴν τοῦ ξίφους γενναίως ὑπήνεγκεν ὡσπερ Ἀδάμας — Ἀθηνογένη ἐκκαιδεκάτῃ ξίφος τάμεν ἐσθλόν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. μάρτυρος Ἀβουδίμου. Ἀβουδίμψ μάχαιρα πρόξενος τέλους—αὕτη δὲ τούτῳ πρόξενος καὶ τοῦ στέφους.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ χιλιάδες δεκαπέντε ἐν Περσίδι τελειοῦνται. Θείων ἀθλητῶν ἀμφὶ πέντε καὶ δέκα χιλιάδας τέμνουσιν ἀμφὶ γῆν μίαν.

19 Τῆς ἁγ. Μακρίνης, φ. 414. Ὁ παλαιὸς τύπος ἔχει τὸ ἕξῃς ἀ' ἐσπέριον. Ἔδωκας σημειώσιν. Χάριν τῶν ἰάσεων καὶ τῶν θαυμάτων ἐπλούτησας.

20 Τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, φ. 414β. Κάθισμα. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Τὴν πηγὴν τῶν θαυμάτων.

21 Ἀκολουθία τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ συμψαλλομένη τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν ὀσίων πατέρων ἡμῶν Συμεῶν καὶ Ἰωάννου, φ. 415.

23 Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Φωκᾶ, φ. 417. Ἐξαποστειλάριον. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις. Ἀρχιερέων τὸ κλέος.

24 Τῆς ἁγ. μεγαλομάρτυρος Χριστίνης, φ. 417. Ὑμνολογοῦσα εὐσεβῶς Τριάδα.

25 Τῆς ἁγ. Ἀννης, φ. 417β. Ἐλλείπονται τροπάρια τοῦ κανόνος. Ὠδὴ ἀ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου. Δικαίως ὀσίως τε. Ὠδὴ γ'. Οὐκ ἐν σοφίᾳ. Ὅρος τὸ θεῖον. Ὠδὴ δ'. Ὁ καθήμενος. Ἐνωρίδος μακαρίας. Ὠδὴ ε'. Ἀσεβεῖς οὐκ ἴψονται. Φωτοβόλοις λάμψεσι. Ὠδὴ ς'. Θύσω σοι μετὰ φωνῆς. Τὴν στάμνον, τὴν τὸ μάννα. Ὠδὴ ζ'. Ὁ διασώσας ἐν πυρὶ.

Πεποικιλμένη ἀρεταῖς. Ὠδὴ η'. Παῖδας εὐαγεῖς Ἡ χάριτος
θείας πληρωθεῖσα. Ὠδὴ θ'. Εὔα μὲν τῷ τῆς παρακοῆς. Ὁ
θεῖος ἡμᾶς Ἰωακεῖμ ἢ Ἄννα τε.

26 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἀγ. Ἐρμολάου, φ. 418β. Ἐρ-
μολάου δ' ἐκκαιδεκάτῃ τάμεν ἀχένα χαλκός.

28 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ὁσίας Εἰρήνης τοῦ Χρυσοβα-
λάνου, φ. 418β Ὑπνοῖ Εἰρήνη τὸν μετ' εἰρήνης ὕπνον
καὶ πρὸς αἰωνίζουσαν εἰρήνην βαίνει.

29 Τῆς ἀγίας Θεοδότης. Τὴν προκειμένην ἀγίαν Θεο-
δότην ὁ μὲν κανὼν αὐτῆς παρθένον αὐτὴν παρίστησι, τὸ δὲ
ταύτης συναξάριον ἔχουσαν καὶ τέκνα. Ὁρθότερον δέ μοι
δοκεῖ τὸ τοῦ κανόνος. Ἄλλης οὖν Θεοδότης τὸ συναξάριον
καὶ ἐτέρας ὁ κανὼν καὶ ἴσως ἐστὶν ἐκείνης τῆς ἐν τῇ κα'
Ὁκτωβρίου ἐμφερομένης, φ. 419.

30 Στίχ. Τοὺς κήρυκας σου Σιλουανὸν καὶ Σίλαν,
Σῶτερ, θανόντας, πῶς ἀκηρύκτους λίπω; Ἄμφω ἐκθανέτην
μύστα θεοῖο ἐνὶ τριακοστῇ, φ. 419.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀγ. μάρτυρος Ἰουλίττης. Ὡς ἀχλυ-
ῶδες καὶ τὸ πῦρ τῆς καμίνου—πρὸς τὴν καλὸν λάμπουσαν
Ἰουλίτταν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ ἅγιος Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθίας, ὁ
κηδευτὴς τοῦ Χριστοῦ ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται. Κήδευσιν εὐ-
ρῶν νεκρικὴν κρύπτε τάφῳ, κηδευτὰ νεκροῦ, τοῦ κενώσαν-
τος τάφους.

31 Τοῦ ἀγίου Εὐδοκίμου, φ. 419β. Κοντάκιον. Τὰ
ἄνω ζητῶν. Τὰ ἄνω ποθῶν.

Αὐγουστος

1 Ἀπόστιχα τοῦ σταυροῦ, φ. 419β. Ἦχ. α'. Τῶν οὐ-
ρανίων ταγμάτων. Σύμπασα φύσις ἀνθρώπων. Δεῦτε κατί-
δωμεν ξένον. Ζῶντες ὁμοῦ καὶ θανόντες. Στίχ. Οἴκου προ-

ελθῶν σταυρὸς ἐκ βασιλέων—οἴκοις ἐορτὰς προξενεῖ τοῖς ἐν πόλει. Ὁ πανσεβασμῖος καὶ ζωοποιὸς σταυρὸς ἐξήρχετο.

2 Τοῦ ἁγίου πρωτομάρτυρος Στεφάνου, φ. 420β. Ἀπόστιχα. Ἦχ. β'. Κριτηρίῳ παρέστης ἀδίκῳ, Κύριε.

Κανὼν Ἀντωνίου Νεασκητιώτου. Ὠδὴ α' ἤχ. δ'. Ἀνοιξῶ τὸ στόμα μου. Τὸν πλήρη δυνάμεως, φ. 453β-4β.

3 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἀποστόλου Κουάρτου, φ. 421. Ἀποσιολῆς, Κούαρτε, πληρώσας δρόμον—πρὸς τὸν διεκπέμψαντα τείνεις τὸν δρόμον.

4 Τῷ αὐτῷ μηνὶ τῶν ἐπὶ τὰ παίδων τῶν ἐν Ἐφέσῳ. Κοντάκιον. Ἦχ. δ'. Ὁ ὑψωθείς. Ὁ θαυμασιώσας ἐπὶ γῆς.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ δ' μνήμη . . . Ἰωάννου καὶ Ἀντωνίνου (καὶ Κωνσταντίνου διαγράφεται).

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ ἅγ. Ἐλευθέριος ὁ Κουβικουλάριος . . . Ἐλευθέριος οὐχ ὑπέπηξε ξίφος—ἐλεύθερον γὰρ εἶχε νοῦν παντὸς φόβου.

5 Προέορτια Μεταμορφώσεως, φ. 421β. Τριώδιον. Ὠδὴ α' ἤχ. πλ. δ'. Ἄσομαί σοι, Κύριε ὁ Θεός μου. Μετὰ τὸ τὴν εἴσοδον καὶ τὸ ἐξῆς: Μετὰ τὴν παρούσαν Χριστὸς ἡμέραν. Ὡς Δαβὶδ βρωμέν σοι ὁ προφήτης.

9 Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀντωνίου, φ. 422β. Ἀντωνίου τὸ σῶμα κἄν σποδῶν γέμει—τὸ πνεῦμα λαμπρόητος εὐμοιρεῖ ξένης.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ ὅσιος Ψόης, φ. 423. Μάστιξιν εὐχῶν κἄν τέλει βίου Ψόης—παίει νοητῶς δαιμόνων δεινῶν ψόας.

12 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ ὅσιος Παλάμων. Ψυχὴν Παλάμων παλάμαις Θεοῦ δίδως—ἄληστος ὄφθεις παλάμαις ψυχοφθόρου.

15 Προσόμοια προέορτια 72¹ εἰς τὴν Κοίμησιν πρὸς

1) Φέρουσι δὲ τὰ προσόμοια ἀκροστιχίδα: Ἄδει τὰ ἄσματα

τὸ Αἰ ἀγγελικαὶ εἰς 14 σειρᾶς φ. 454β—59: (βλ. εἰς τὸ τέλος Σεπτ. Τριώδια).

16 *Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ ὅσιος Ραβουλάς*, φ. 424β. Βουλάς Ραβουλάς θεὸς ἀπράκτους δαιμόνων—ἀπῆρε βουλῇ τοῦ Θεοῦ τῶν ἐνθένδε.

21 *Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ἁγ. Θεοκλητοῦς τῆς θαυματουργοῦ*. Ἦτις ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοφίλου τοῦ μισοχρίστου, φ. 425β.

24 *Τοῦ ἁγ. μάρτυρος Εὐτυχοῦς*, φ. 426. Μάρτυς Εὐτυχῆ μακάριε. Ἰστέον. ὅτι τὰ χειρόγραφα ὅλα ἀντὶ Εὐτυχῆς, Εὐτυχῆ περιέχουσιν, ὡς γνήσιον ἐλληνικὸν τοῦτο· ἀλλ' οὐδὲ τὸ Εὐτυχῆς σφάλμα. Ἀττικὸν γὰρ τοῦτο. Πλήν κατ' ἐμὲ οἰκειότερον λέγω τὸ Εὐτυχῆ, ἅτε δὴ νοστιμώτερον καὶ σύμφωνον τοῖς παλαιοῖς. Κοντάκιον ἤχ. γ'. Ἡ παρθένος σήμερον. Ἀποστόλων σύνθρονος. Ἐξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Καὶ θρόνων ὡς διάδοχος.

25 *Τοῦ ἁγ. ἀποστόλου Βαρθολομαίου*, φ. 426β. Ὠδ. δ'. Τὴν ἀνεξιχνίαστον. Ρῦσαι σου ποίμνιον. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν. Χαίροις ἡ μυροθήκη Χριστοῦ. Καὶ νῦν Θεοτοκίον. Χαίροις δῶρον δοθὲν ἐκ Θεοῦ.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. ἀποστόλου Τίτου. Εἰς τὸν στίχ. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Ἀποστολικοῖς ἀγῶσιν. Καὶ νῦν Θεοτοκίον. Χαίροις ἀσκητικῶν. Χαίροις τῶν γηγενῶν ἢ ἐλπὶς. Ὅμοιον. Λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τιμὴν.

Σεπτέμβριος

1' *Ἀρχὴ τῆς Ἰνδίκτου*, φ. 429. Ὠδὴ θ'. Εὐλογεῖτε παῖδες: Πάντα τὰ ἔργα σου, Κύριε.

ταῦτα τῇ ἁγνῇ παρθένῳ καὶ Θεοτόκῳ κόρῃ Ἀντώνιος μοναχὸς ὁ Νεασκητιώτης.

2 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Παύλου τοῦ νέου Κων)πόλεως. Δρόμους ὁ Παῦλος ἐκλιπὼν τοὺς τοῦ βίου εὖρηκε παῦλαν καὶ πόνων τῶν τοῦ βίου.

3 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. Θεοκτίστου, φ. 430β. Ἄπαντα κατέλιπε τερονὰ τοῦ βίου—ὁ Θεόκτιστος καὶ Θεὸν πλουτεῖ μόνον.

4 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Βαβύλα Ἀντιοχείας, φ. 431. Ὁ Χριστὸν αὐτὸν Βαβύλας θύων πάλαι—Χριστῷ προθύμως θύεται διὰ ξίφους. Εἰς τὰ 84 παιδιά. Ὑπὲρ μεγίστου δεσπότητος Θεοῦ Λόγε—τρέχουσι θερμῶς πρὸς ξίφος τὰ παιδιά Ὠδὴ ζ'. Δροσοβόλον. Αἱ οὐράνιαι ταξιαρχαὶ σήμερον.

5 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἡ ἁγ. μάρτυς Ραῖς, φ. 431β. Ποθοῦσα κάλλος ἡ Ραῖς Θεοῦ βλέπειν—σαρκὸς τὸ κάλλος ἐκδίδωσι τῷ ξίφει. Ὁ ἅγιος Σάρβιλος . . . Ὁ Σάρβιλος βέβηλον οὐ σέβων σέβας—ἀνδρῶν βεβήλων χερσὶ βάλλεται λίθοις Ὁ ἅγιος Μέδιμος . . . Ὑδωρ διελθὼν ψαλμικῶς καὶ πῦρ ἅμα—λέγει Μέδιμος εἰς ἀναψυχὴν φθάνω.

9 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ ἁγ μάρτυς Στράτων, φ 433 β Κέδροις ὁ μάρτυς προσδεθεὶς Στράτων δύο—εἰς ὧν τὸ σῶμα δεικνυται μέρη δύο Ἀμμιανός, Θεόδωρος καὶ Ἰουλιανός. Τριτοῖς ἀθληταῖς ἡ πυρὰ κλίμαξ ξένη—δι' ἧς ἀνήλθον οὐρανοῦ πρὸς τὸ πλάτος

11 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. Εὐφροσύνου, φ. 434. Τιμῆς ἀπάσης ὑπεριδὼν εὐφρόνως—ἔτυχεν Εὐφρόσυνος δόξης τῆς ἄνω.

13 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, φ 435, τῶν ἁγίων μαρτύρων Γορδιανοῦ, Μακροβίου, Ἡλί, Ζωτικοῦ, Λουκιανοῦ καὶ Οὐαλλεριανοῦ. Ποθῶν πῶν ἐν σοί, Χριστέ μου, μακρὸν βίον—ὁ Μακρόβιος τὸν βραχὺν λείπει ξίφει. Οὗτοι ἠθλησαν

16 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Μαρτίνου πάπα Ρώμης, φ. 437. Χερσῶνος μὲν εἰς γῆν ἐξορισθεὶς, Μαρτίνε, Θεοῦ κελεύσει γῆθεν ἐκλήθης ἄνω. Οὗτος ἦν ἐπὶ Κωνσταντίνου.

19 Τῶν ἁγίων μαρτύρων Τροφίμου, Σαββατίου καὶ Δορυμέδοντος, φ. 438. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν. Τῶν ἡλίου ἀκτίνων μᾶλλον ὑμεῖς.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ἁγ. μάρτυρος Σωσάννης, 438. Συναξάριον διὰ στίχων ἰάμβων 20 Παλαιστίνης ὡς οὔσα Σωσάννα κλάδος—ἐν ἀνδρικῷ σχήματι κείρασα τρίχας.

21 Τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, φ. 438β. Εἰκάδι δὲ πρώτη τὸν Ἰωνᾶν γαῖα κάλυψεν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. ἱερομ. Ἰσακίου, φ. 438β. Τὸν μόσχον, Ἰσάκιε, τὸν θεῖον θύων—ξίφει δι' αὐτὸν οἶά περ μόσχος θύη.

22 Τοῦ ἁγίου ἱερομ. Φωκᾶ, φ. 438β. Δῶρον προσήχθη τῷ Θεῷ Φωκᾶς θύτης—ὡς ἱερεῖον ἱερὸν καὶ κτανθεὶς ξίφει. Εἰκάδι δευτερῆ Φωκᾶ κεφαλὴν τάμε χαλκός.

23 Ἡ σύλληψις τοῦ τιμίου Προδρόμου, φ. 439. Κάθισμα. Ἀγγελικαὶ δυνάμεις. Στειρωτικαῖς λαγόσιν. Εἰς τοὺς αἶνους. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Θυσιαστήριον θεῖον. Δόξα τῶν ἀποστίχων. Ἰδιόμ. ἤχ. πλ. δ'. Ἐνσαρκε λύχνε.

24 Θέκλης πρωτομάρτυρος, φ. 439β. Εἰς τὸν ναὸν τῆς πρωτομάρτυρος ψάλλεται τὸ «Πεντηκοστάριον (sic) τοῦ Μαλαξοῦ. Πρωτομάρτυς Χριστοῦ Θέκλα, μὴ διαλίπης πρεσβεύειν τῷ σῷ ἔρασι τῇ ἐλεῆσαι τοὺς τὴν σὴν μνήμην γεραίρονιας». Κάθισμα ἤχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Ἀποστόλου τοῦ σοφοῦ. Στίχ. Πέτρῳ ἀμφὶ τετάρτῃ εἰκάδι δέξατο Θέκλαν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. Κόπριος. Κόπρις οὐ κόπρις, ἀλλ' ἀρεταῖς κοπρίζων—βότρυς γλυκανθὲς προσφέρεται Κυρίῳ.

27 Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγ. μάρτυρος Ἐπιχάρου, φ. 441. Εἰκάδι ἐβδομάτῃ Ἐπίχαρος φάσανον ἔτλη.

29 Τοῦ ἁγ. Κυριακοῦ. Κοντάκιον ἤχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Ἐγκρατείας ἄσκησιν.

Ὁ Οἶκος. Γαλήνης θείας χορηγός.

Τριώδια εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου

(βλ. 15 Αὐγ. προεόρτια προσόμοια).

Εἰς τὴν α' Αὐγούστου, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: "Ἄδει ταῦτα τὰ προεόρτια. Ὠδὴ α' ἦχ. α'. Ὠδὴν ἐπινίκιον. Ἀρξώμεθα σήμερον προεορτάζειν, φ. 458β.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ β' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Σὺν πόθῳ καρδίας, φ. 459.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ γ' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τῇ σεπιῇ κοιμήσει, φ. 460.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ δ' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τῆς παρθενομήτορος ἡδη, φ. 460β.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ ε' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ὁ ἀμαρτωλὸς Νικόλαος, φ. 461.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ ς' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ὁ πρεσβύτερος ὁ Μαλαξός, φ. 562.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ ζ' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Πρωτοπαπᾶς Ναυπλίου, φ. 463.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ η' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, φ. 464.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ θ' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τῇ δευτέρᾳ, φ. 464β.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ ι' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τρίτῃ τε, φ. 465.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ ια' εἰς τὸ ἀπόδειπνον, τριώδιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τετράδι ψαλῶ, φ. 465β.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ ιβ' κανῶν εἰς τὸ ἀπόδειπνον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τῇ μακρᾷ πέμπτῃ μακρὸν ὕμνον ἐξάδω. Ὠδὴ α' ἦχος πλ. β'. Τμηθείση τμᾶται. Τμηθεῖς ἠττᾶται, φ. 466.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ ιγ' τριώδιον εἰς τὸ ἀπόδειπνον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Προσάββατον δέ, φ. 467.

Αὐγούστου ις' τῆς ἁγίας εἰκόνας, προσόμοια ἦχ. δ'.
Ἔδωκας σημείωσιν. Ἔδωκας τοῖς δούλοις σου, φ. 467β.

Αὐγούστου ις' τῆς ἁγίας εἰκόνας, προσόμοια ἕτερα. Ὁ
ἐξ Ὑψίστου κληθεῖς. Ὁ ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ, φ. 467β.

[Δόξα] ἦχος πλ. β'. Τῆς θεανδρικῆς μορφῆς. Κάθισμα.
Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ. Ὁ καταβάς ἐξ οὐρανῶν, φ.
468. Δόξα καὶ νῦν. Ταῖς τοῦ υἱοῦ σου. Ἦχ. α'. Τοῦ λίθου
σφραγισθέντος. Ὁ θίασος τῶν θείων ἀποστόλων. Ὁ Οἶκος.
Ἐν ὑψηλῷ κηρύγματι. Ἐξαποστειλ. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις.
Σοῦ τῆς μορφῆς χαρακτῆρα. Ἰδιόμελον ἦχ. πλ. β'. Ὡ τοῦ
φρικτοῦ μυστηρίου. Τροπάρια δοξαστικά. Εἰς τὸν στίχον
ἦχ. α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Δεσποτικὴ νῦν παρέστη,
φ. 468β. Ἐξαποστειλ. ἦχ. γ'. Ἀπόστολοι ἐκ περάτων. Εἰ-
κόνα σου τὴν ἁγίαν. Εἰς τοὺς αἶνους στιχηρὰ δ' ἦχ. δ'.
Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν. Ἐν κυμβάλοις ἠχήσωμεν, φ. 469.

Αὐγούστου κβ' *Μεθέορτα τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.*
Ἦχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν. Ἡ ἁγία σου, ἄχραντε,
Προσόμοια ἦχ. δ'. Ὁ ἐξ Ὑψίστου κληθεῖς Ἡ τὴν ζωὴν
Θεοτόκε (τρία). Ἦχ. πλ. β'. Τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν πύλην.
Τὴν σὴν μετᾶστασιν, ἀγνή. Ἦχ. δ'. Ταχὺ προκατάλαβε. Ἡ
γῆ μὲν ἠυλόγηται. Τὴν σοφίαν. Τῶν αἱμάτων τοῖς ρεῖθροις
τὸν νοητόν. Ἐξαποστειλ. Ἐν πνεύματι. Ἀποστ. Βαρθολο-
μαίου. Θείας πίστεως. Ὀλβος ἄσυλος, φ. 469β. Ἀδριανοῦ.
Κατεπλ. Ἰωσήφ. Ἀσεβείας τὴν πυρὰν, φ. 470.

Εἰς τὰς κγ' Αὐγούστου *Προσόμοια τῆς Κοιμήσεως τῆς*
Θεοτόκου, φ. 470—470β. Ἦχ. πλ. δ'. Ὡ τοῦ παραδόξου
θαύματος. Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος, ἢ τὸν Θεὸν ἐν
γαστρὶ (τρία) καὶ ἄλλα εἰς διαφόρους ἦχους (δώδεκα):

Αὐγούστου κδ' *Ἡ ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου*, φ. 471.
Ὁ μικρὸς ἑσπερινός. Ἦχ. α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Τὸν
βαπτιστὴν τοῦ Σωτῆρος (τρία). Δόξα ἦχ. πλ. δ'. Πεδόδρομε

τοῦ Σωτῆρος. Εἰς τὸν στίχον. Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ. Μελζων ἐν γεννητοῖς (τέσσαρι).

Αὐγούστου κα' Ἀκολουθία τῆς ἁγ. Ζώνης (πλὴν τοῦ κανόνος), φ. 472α-β.

Κανόνες ὀκτὼ προεόρτιοι εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, φ. 476β.

(Οὗτοι ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ καλλιγράφου Ἀντωνίου Νεασκητιώτου (βλ. περιγραφὴν ἀνωτέρω), οὔτινος διάφορα ἔργα εὐρίσκονται ἐν χειρογράφοις ἀνέκδοτα (βλ. κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκήτης Καυσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς συνταχθέντα ὑπὸ Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου καὶ ἐκδοθέντα . . . ὑπὸ μητροπ. πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Paris 1930, κώδ. 40, 3. 140, 3. 228, 2. 244, 2 Βιογραφικὰ βλ. ἐν σ. 44, 99 καὶ 129).

Προσόμοια προεόρτια εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἤχ. α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων, φ. 496 (τὸ ὄλον 9). Ἔτερα ἤχ. β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου, φ. 496β (6). Ἔτερα ἤχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι, φ. 497 (7) Ἔτερα ἤχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν (4). Ἔτερα ἤχ. πλ. δ'. Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος (6), φ. 498.

Προσθῆκαι εἰς τὰ διωρθωμένα μηναιᾶ τοῦ 1843

Σεπτέμβριος

1 *Συμεῶν τοῦ Στυλίου. Ὅσιε πάτερ. Ὅσιε πάτερ, τὸ σῶμα τήξας δάκρυσι (εἰς τὰ ἑσπέρια), φ. 501. Κοντάκιον τῆς Ἰνδ. πρὸς τὸ Ὁ ὑψωθείς: Ὁ τῶν αἰώνων ποιητής. Ὁ Οἶκος. Ἀρρήτω πάντα, φ. 501β.*

6 *Τοῦ ἀρχιστρ. Μιχαήλ, φ. 503β. Κάθισμα ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Χορὸς ἀγγελικός. Ἐξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ἀρχαί, δυνάμεις, ἄγγελοι. Ἀποστ. τῶν ἑσπερίων. Ἦχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν. Χαίροις ὁ ἡλιόμορφος νοῦς (τρία), φ. 504.*

9 *Τῶν θεοπατόρων Ἰωακείμ καὶ Ἄννης. Κοντάκιον. Ἡ Παρθένος σήμερον. Ἡ Π. σήμ. καὶ Θεοτόκος Μαρία. Κάθισμα. Ταχὺ προκατάλαβε Δαβὶδ ἃ σοι ὤμοσεν, φ. 505β.*

10 *Μνήμη τῆς ἁγίας καὶ οἰκ. τρίτης Συνόδου τῶν ἁγίων σ' πατέρων τῶν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ ἐν Ἐφέσῃ συναχθέντων. Ἄνθρωπον ἀπλοῦν, οὐ θεάνθρωπον Λόγον— ὁ Νεστόριος Χριστὸν ἐρρέτω λέγων.*

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ ἅγιος Πέτρος ἐπίσκοπος Νικαίας. Νικαέων πρόεδρος ὢν πρώην, Πέτρε—ἀλιέων σύνεδρος ἐκ-θανῶν γένῃ, 505β. Ἐξαποστειλ. τῆς ἐορτῆς. Ὁ γλυκασμὸς τῶν ἀγγέλων. Ἡλιος ὄθεν προῆλθεν.

11 *Εἰς τὸν στίχ. στιχηρὰ ἦχ. β'. Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ. Οἶκος ὁ τοῦ Θεοῦ (τρία). Τῆς ἐορτῆς Κάθισμα. Ἐπεφάνης σήμερον. Τὴν σεπτὴν σου γέννησιν, φ. 506.*

15 *Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Νικήτα. Ἡχ. α'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος. Νικήσας τῶν βαρβάρων. Κάθισμα ἦχ. δ'. Ταχὺ προκατάλαβε. Σταυρὸν ὡσπερ θώρακα. Ἡχ. α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Ὡ θαῦμα φοβερόν. Δόξα καὶ νῦν. Ὑψούμενον, Χριστέ, φ. 507β.*

18 *Κάθισμα τῆς ἐορτῆς. Ἡχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Διαπειτάσας Μωϋσῆς. Ἡχ. πλ. β'. Ἐλπίς τοῦ κόσμου. Ἐν ξύλῳ, Σῶτερ. Στιχηρὰ ἦχ. β'. Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ. Ἀσματομυστικοῖς (τρία), 508β.*

19 *Ἐσπέρια τοῦ σταυροῦ. Ἐδωκας σημείωσιν. Πάλαι μὲν παράταξιν (δύο). Κάθισμα ἦχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Ὁ σταυρός σου, Κύριε, φ. 509.*

20 *Ἀπόστ. τῆς ἐορτῆς. Ἡχ. α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Σταυρὸς ὑψοῦται (τρία), 509.*

Κάθισμα τοῦ ἁγ. Εὐσταθίου. Ἡχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Ἐν τῷ ζῳφῷ κατείδες. Ἐξαποστειλ. Τοῖς μαθηταῖς. Ἰὼβ ἐδείχθη δεύτερος, φ. 509β.

24 *Τῆς ἀγ. Θέκλης.* Ἔτερα προσόμοια. Ὁ ἐξ Ὑψίστου κληθεὶς. Ἡ θεοφόρος ἀγνή (τερία). Ἀπολυτίκιον ἤχ. β'. Ὡς τῷ Παύλῳ μαθητευθεῖσα, πανεύφημε, φ. 510β.

Ὀκτώβριος

1 *Τοῦ ἀποστόλ. Ἀνανίου.* Κάθισμα ἤχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Φωτισθεὶς ἐπιγνώσει.

Τοῦ ὁσίου Ρωμανοῦ. Κάθισμα. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Φυτευθεὶς ὡσπερ ξύλον. Κοντάκιον ἤχ. α'. Χορὸς ἀγγελικός. Χριστοῦ τὴν πρὸς ἡμᾶς, φ. 513β. Εἰς τὸν στίχον προσόμοια τοῦ ἀποστόλου. Ἦχ. α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Τῶν οὐρ. χαρίτων (τερία), φ. 514.

3 *Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.* Ἔτερα προσόμοια ἤχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι. Τὸν οὐράνιον ρήτορα (τερία). Εἰς τὸν στίχον προσόμοια ἤχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν. Χαίροις ὁ ἱερός γραμματεὺς (τερία), φ. 514β. Κάθισμα ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Διόπτραν οὐρανοῦ. Δόξα καὶ νῦν. Παρθένε Μαριάμ. Κάθισμα ἤχ. γ'. Τὴν ὠραιότητα. Διαφανέστατον. Δόξα καὶ νῦν. Ἐν κοιμήσει σου. Ἔτερος κανὼν τοῦ ἀγίου, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ὑμνον προσάδω τῷ Ἀρηοπαγίτῃ (sic), ἐν δὲ τῇ ἡ' καὶ θ' ᾠδῇ: Νικοδήμου. Ἦχ. δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου. Ὑψόθεν μοι βράβευσον, φ. 515.

4 *Τοῦ ἀγ. Ἱεροθέου Ἀθηνῶν.* Ἐσπερ. Δόξα ἤχ. α'. Χαίρει σήμερον ἡ τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὸν στίχ. προσόμοια ἤχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν. Ἡ τῶν λόγων σου δύναμις (τερία), φ. 517. Δόξα ἤχ. β'. Τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ ἀνάθημα. Ἀπολυτίκιον ἤχ. α'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος. Τοῦ Παύλου μαθητήν. Κάθισμα ἤχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Ἀρεταῖς διαλάμπας, φ. 517β. Ὁ Οἶκος. Τοῦ Ἀρειοπάγου (sic) ἧς βουλευτῆς. Εἰς τοὺς αἶνους ἤχ. πλ. β'. Ὅλην ἀποθέμενοι. Ὅντως σκεῦος ἔντιμον, (τερία), φ. 518. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Μακάριος σὺ ἀληθῶς, Ἱερόθεε. Εἰς τὸν στίχ. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Σοφίας τῆς τοῦ αἰῶνος τούτου. Καὶ

νῦν: Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος. Δέσποινα Παρθένε ἄ-
χραντε, φ. 519.

5 *Τῆς ἁγίας Χαριτίνης*. Κάθισμα ἦχ. δ'. Ταχύ προ-
κατάλαβε. Τῆς Εὐας τὸν πολέμιον. Δόξα. Κατεπλάγη Ἰω-
σήφ. Χαριτώσασα ψυχὴν. Καὶ νῦν. Θκ. Τρικυμίας τῶν πα-
θῶν. Κοντάκιον ἦχ. δ'. Ὁ ὑψωθείς. Τῶν νοουμένων τὸ
τερπνόν. Κοντάκιον ἕτερον ἦχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Δι'
ἀγάπην, ἔνδοξε. Ὁ Οἶκος. Τὴν τοῦ Χριστοῦ ἔνδοξον, φ. 519.
Ἐξαποστειλ. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις. Ἐν οὐρανοῖς ὡς
μάρτυς. Θκ. Τὸν σὸν υἱόν, Παρθένε, φ. 519β.

6 *Τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ*, φ. 520β. Εἰς τοὺς αἶνους
Δόξα ἦχ. πλ. β'. Τῷ ἄρματι τῶν ἀρειτῶν. Εἰς τὸν στίχ.
Δόξα ἦχ. πλ. β'. Τὰ θεῖα (διάφορον τοῦ ἐντύπου). Ἰδιό-
μελα τῶν αἰνῶν ἦχ. πλ. β'. Τὴν πλευρὰν ψηλαφήσας. Ἦχ.
πλ. δ'. Πρακτικῶς τὴν πίστιν ἐρευνῆσαι ἐκζητῶν.

7 *Σεργίου καὶ Βάκχου*, φ. 521. Ἀπολυτίκιον ἦχ. γ'.
Οὕσπερ ἡ φύσις σαρκικούς.

8 *Τῆς ἁγίας Πελαγίας*, φ. 522. Δόξα εἰς τοὺς αἶνους
ἦχ. β'. Τὴν πρὸς τὰ κρείττονα ἀλλοίωσιν.

9 *Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου*, φ. 522β. Εἰς τὸν στίχον
Δόξα ἦχ. α'. Τὸ πῦρ τὸ νοερόν. Ἰδιόμελα εἰς τοὺς αἶνους
ἦχ. α'. Ἐν θεοκράτῳ (ἴσ. θεοκρίτῳ) ἐκλογῇ. Ἦχ. β'. Ὡς
τις γεωργός. Ἦχ. δ'. Τὴν χάριν τῶν θαυμάτων. Ἦχ. πλ.
β'. Δεῦτε πᾶσαι τῶν πιστῶν. Δόξα ἦχ. πλ. δ'. Τῷ ἁμνῷ καὶ
ποιμένι καὶ διδασκάλῳ.

12 *Τοῦ ἁγ. μάρτυρος Πρόβου*. Ἔτερα ἐσπέρια ἦχ. δ'.
Ἔδωκας σημείωσιν. Ὅψιν συντριβόμενος (τετρία), φ. 524β.

13 *Τῶν ἁγ. μαρτύρων Κάρπου καὶ Παπύλου*, φ. 525.
Ἔτερα ἦχ. α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Ὡς οἱ μεγάλοι
φωστῆρες (τετρία).

14 *Τοῦ ἁγ. Κοσμᾶ τοῦ ποιητοῦ*, φ. 526. Ἐξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ἐτράνωσας ἐν ἄσμασι.

15 *Λογγίνου τοῦ ἑκατοντάρχου*, φ. 526β. Προσόμοια ἔτερα ἤχ. πλ. δ'. Ὡ τοῦ .αραδόξου θαύματος. Μάρτυς Λογγῖνε πανεύρημε (τρία).

20 *Τοῦ ἁγ. Ἀρτεμίου*, φ. 528α. Ἀπολυτίκιον, ποίημα Ἰακώβου πρωτοψάλτου, ἤχ. α'. Ποικίλαις βασάνοις ἐναθλήσας, μακάριε. Προσόμοια τοῦ ἑσπερινοῦ ἤχ. β'. Ποίοις εὐφημιῶν. Π. εὐφ. στέμμασι στεφανώσωμεν τὸν ἀθλοφόρον (τρία), φ. 529. Λιτὴ ἤχ. α'. Σταλάξαιε τὰ ὄρη γλυκασμόν. Ἦχ. β'. Ἀγγέλους ἔπεισας. Ἦχ. πλ. β'. Αὐτόκλητος ἐχώρησας. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Τοῖς τοῦ σώματος χαρίσμασι, φ. 529β. Εἰς τὸν σιχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητ. Χαίροις ὁ ὑπατεύσας Θεῷ (τρία). Δόξα ἤχ. πλ. α'. Τῇ παμφαεῖ πανηγύρει, φ. 530. Ἀπολυτίκιον. Ἀρετῶν ταῖς ιδέαις καταστραπτόμενος. Ὅμοιον. Τῶν αἱμάτων τῷ λύθρῳ ἐπισταζόμενος. Κάθισμα ἤχ. δ'. Ταχὺ προκατάλαβε. Χυθεῖσί σου αἵμασι. Ἦχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ Κατεπλάγησαν, σοφέ. Μετὰ τὸν πολυέλεον ἤχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Ἐορτὴν ὑπερλαμπρον. Ἰδιόμελον πλ. β' πρὸς τὸ Σήμερον κρεμάται. Σήμερον καθείργνυται ἐν ζόφῳ. Ἐξαποστειλ. Τοῖς μαθηταῖς. Παρεστηκῶς, Ἀρτέμιε, φ. 530β. Εἰς τοὺς αἶνους προσόμοια τρία ἤχος α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Τῇ παμφαεῖ πανηγύρει.

26 *Τοῦ ἁγ. Δημητρίου*. Τῇ παμφαεῖ πανηγύρει (τὸ αὐτὸ καὶ τοῦ ἁγ. Ἀρτεμίου), φ. 533. Κάθισμα. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Ὡς γενναῖον ἀθλητὴν. Δόξα καὶ νῦν Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ σταυρῷ. Ὡς φοβερὸς ἐπὶ τὴν γῆν, φ. 533β.

27 *Τοῦ ἁγ. Νέστορος*. Κάθισμα ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Τὸν θεῖον ἀθλητὴν.

28 *Κοντάκιον τῶν ἁγίων* ἤχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Τερεντίου σήμερον καὶ Νεονίλλης, φ. 535. Τῇ αὐτῇ

ἡμέρα τοῦ ὁσίου Σαββατίου τοῦ καὶ ἐπισκόπου γενομένου, φ. 535. Οὗτος ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὸν μονήρη βίον ὑπέδου.

29 Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας, φ. 536. Κοντάκιον ἤχ. γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον. Μαρτυρίου αἵμασι καὶ φ. 537β ἔσπερινοῦ Δόξα ἤχ. πλ. α'. Τὸν ὠραῖον κάλλει. Εἰς τὸν στίχ. προσόμ. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου (τρία) καὶ Δόξα ἤχ. β'. Θαυμαστή τοῦ σταυροῦ.

30 Τῶ ἀυτῶ μηνὶ λ' τῶν ἀγίων μαρτύρων καὶ ἀταδέλφων Ζηνοβίου ἐπισκόπου τῆς Αἰγέων πόλεως καὶ Ζηνοβίας (τῶν ἀταδέλφων), φ. 536β.

31 Τῶν ἀγίων ἀποστόλων Στύχος κλπ. φ. 537. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Ὅσιε πάτερ. Ἄσμασι θείοις συνελθόντες. Καὶ νῦν Θκ. Χαῖρε ἡ πύλη τοῦ Θεοῦ.

Ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς ἡμέρας ἀρχόμεθα ἀναγινώσκειν τοὺς πέντε λόγους τοῦ Χρυσοστόμου τοὺς εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον.

Νοέμβριος

1 Τῶν ἀγίων Ἀναργύρων Δόξα καὶ νῦν ἤχ. α'. Ὅι σοφοὶ τῆς οἰκουμένης ἰατροί, φ. 538.

2 Τῶν ἀγ. πέντε μαρτύρων. Ἰδιόμελον ἤχ. υ'. Ἀκτῖνες ἔλαμψαν τῶν μαρτύρων, φ. 538β.

3 Τοῦ ἀγ. Γεωργίου, φ. 539. Προσόμοια. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι. Τῶν πιστῶν ἅπας σύλλογος (τρία). Δόξα ἤχ. πλ. β'. Ἐπέφανε σήμερον τῇ οἰκουμένῃ, φ. 539β. Εἰς τὸν στίχ. προσόμοια ἤχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν. Χαίρων αὐτοκινήτοις ὄρμαῖς (βλ. ἔντυπον). Ὅλος χαροποιὸς καὶ τερπνός. Μέγα τὸ κλέος ὄντως ἐστίν. Ἰδιόμελον τῶν ἀγίων ἤχ. πλ. β'. Δόξα ἤχ. α'. Ἀθλοφόρε Γεώργιε, φ. 540. Κάθισμα ἤχος α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Ὁ θεῖος ἀριστεύς. Δόξα καὶ νῦν. Παράλαβε, ἀγνή. Κάθισμα ἤχος γ'. Τὴν ὠραιότητα. Πάλιν ἀνέτειλεν. Δόξα ἤχος δ'. Ταχὺ προκατάλαβε. Ἡ μνήμη, Γεώργιε. Καὶ νῦν. Ἁγία Θεόνυμφε, φ. 540β. Ἐξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ἴδου πάλιν ἐφέλκεται. Τοῖς μαθηταῖς. Ὡς ἥλιος ἐπέλαμψεν, φ. 541. Εἰς τοὺς αἶνους ἤχ. πλ. δ'. Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος. Δεῦτε συστήματα ἅπαντα (τέσσαρα). Δόξα ἤχος δ'. Ἡ ἁγιαστικὴ τοῦ Πνεύματος χάρις.

4 Τοῦ ὁσίου Ἰωαννικίου, φ. 541β. Ἀπολυτίκιον. Ταῖς τῶν δακρῶν σου ροαῖς. Ὁμολογίας . . . Κοντάκιον τῶν ἁγίων ἤχ. δ'. Ὁ ὑψωθεὶς. Ἰερωσύνης ἀληθῶς θείῳ χρίσματι.

7 Τοῦ ὁσίου Λαζάρου τοῦ ἐν τῷ Γαλησίῳ, φ. 542β. Οὗτος . . ἀστὴρ ἔφυ ἐξ Ἀσιάτιδος γῆς.

8 Τῶν ἀρχιστρατήγων, φ. 544. Ἐν τῷ μικρῷ ἐσπερινῷ προσόμοιαι ἤχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι. Ξυνωρὶς θεοδόξαστε (τρία', φ. 544β. Κάθισμα ἤχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Ἀσωμάτων ἅγια.

10 Τῶν ἁγίων ἀποστόλων Ὀλυμπᾶ κλπ φ 545. Κοντάκιον ἤχ. β'. Τὰ ἄνω ζητῶν. Τῷ θείῳ φωτί. Ὁ Οἶκος. Ὡς μαθηταὶ τοῦ πάντων δεσπότου.

11 Τῶν ἁγίων μαρτύρων Μηνᾶ . . φ. 545β. Ἀπολυτίκιον ἤχ. δ'. Ὡς τὸν ἁσωμάτων συνόμιλον. Κάθισμα ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Μαρτύρων καλλονή. Θκ Πανάχραντε ἀγνή, φ. 546. Ἦχ. πλ. δ'. Τὸ προσταχθέν. Ἀπαρησάσθω. Θκ. ὁ γεννηθεὶς ἐκ Πατρός, φ. 546β. Εἰς τοὺς αἶνους ἤχ. δ'. Ἔδωκας σημείωσιν. Ρόδον ὡς ἀμάραντον (τέσσαρα), φ. 547. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Ὁ συνάναρχος καὶ συναιδὶος.

12 Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, φ. 547β. Εἰς τοὺς αἶνους προσόμοια ἤχ. α'. Τῶν οὐρ. ταγμάτων. Τὸν τοῦ Χριστοῦ ἱεράρχην (τέσσαρα).

13 Ἰωάν. τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐσπέρια προσόμοια ἤχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν. Ὡς χρυσήλατον σάλπιγγα (ἕτερον), φ. 548. Κάθισμα ἤχ. γ'. Θείας πίστεως. Θεῖαν ἔλλαμψιν. Ἦχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην, φ. 548β.

14 Τοῦ ἀποστ. Φιλίππου. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Ἀπόστολε τοῦ Σωτήρος, φ. 549.

15 *Τῶν ἀγ. μαρτύρων Γουρίου κλπ. φ. 549.* Ἀπολυτίκιον ἤχ. δ'. Οἱ τῆς Ἐδέσσης προστάται.

16 *Τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου.* Ὁ ἐξ ὑψίστου κληθεὶς. Γλώσση πυρίνη (τρία), φ. 549β. Ἐξαποστειλ. Τοῖς μαθηταῖς. Σκηνοποιὸς ὁ Κύριος, φ. 550.

17 *Γρηγορίου Νεοκαισαρείας, φ. 550.* Τί σε προσφθέγομαι, ὄσιε; Ἐξαποστειλ. φ. 550β. Τοῖς μαθηταῖς. Τρισσοφαοῦς θεότητος.

18 *Πλάτωνος καὶ Ρωμανοῦ, φ. 551.* Δόξα πλ. δ'. Ἄνθραξ θεῖος ἀνήφθης. Καὶ νῦν. Θκ. Θεὸν ἐκ σοῦ σαρκωθέντα. Κάθισμα τοῦ ἀγ. Ρωμανοῦ ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Ρανίσι, Ρωμανέ, φ. 551β. Ἐξαποστειλ. Ἐν πνεύματι τῷ ἱερῷ. Ἀνήχθης ὥσπερ ἥλιος. Δόξα τοῦ ἀγ. Πλάτωνος ἤχ. β'. Δεῦτε φιλομάρτυρες πάντες. Καὶ νῦν Σταυροῦ. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου. Σταύρωσιν τὴν ἄδικον.

19 *Τοῦ προφήτου Ἀβδίου, φ. 551β.* Κοντάκιον ἤχ. β'. Τὰ ἄνω ζητῶν. Τῷ θείῳ φωτί. Ὁ Οἶκος. Ἐφης, Χριστέ, σοφοῖς.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ αἱ ἄγιοι ἢ τε γυνὴ τοῦ Ἐπάρχου καὶ ἢ θυγάτηρ ξίφει τελειοῦνται, φ. 552. Ἀκυλῖνον λυποῦσαι γυνή, θυγάτηρ — τὸν . . . (δὲν ὑπάρχει ἐν τοῖς τετυπωμένοις).

20 *Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, φ. 552.* Κάθισμα ἤχ. γ'. Θείας πίστεως. Θεῖος πέφυκας. Ἐτερον τῶν προεορτίων, φ. 552β. Ταχὺ προκατάλαβε. Ναοῦ τὰ προπύλαια. Ἐτερον τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου ἤχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Γρηγορήσας ἐν ὕμνοις. Προεόρτιον ἤχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Ὁ ναὸς ὁ τοῦ Θεοῦ. Κοντάκιον ἤχ. γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον. Φωταυγῆσε ἥλιον. Προεόρτιον. Τὴν σεπτὴν προέλευσιν.

22 *Τοῦ ἀποστ. Φιλήμονος, φ. 554β.* Ἀποστίχων Δόξα ἤχ. β'. Δεῦτε τῶν πιστῶν ἢ ὁμήγουρις. Κάθισμα ἤχ. α'.

Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Σὲ ὄτε, ὦ σοφέ. Δόξα καὶ νῦν τῆς ἑορτῆς. Ἡ Ἄννα ἡ σεμνή. Ὅμοιον. Φιλήμονος σεπτιοῦ. Δόξα ἤχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Φωταυγῆ λαμπτήρᾶ σε, φ. 555. Κοντάκιον τοῦ ἁγ. Φιλήμονος ἤχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Ἱερὲ ἀπόστολε. Ὁ Οἶκος. Ὁν Παῦλος ὁ τῶν ἀποστόλων, φ. 555β. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Τὴν εὐηχον σάλπιγγα.

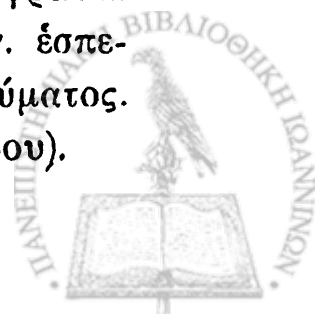
23 Τοῦ ἁγ. *Αμφιλοχίου*. Κάθισμα ἤχ. δ'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Οὐράνιον τὸν νοῦν, φ. 555β. Τῆς ἑορτῆς. Ὁμοῦ Ἰωακεῖμ καὶ τὴν Ἄνναν τοὺς θείους. Τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Ἀκραγαντίνων ἤχ. δ'. Ἐπεφάνης σήμερον. Φωτοβόλοις λάμψουσιν.

24 Τοῦ ἁγ. *Κλήμεντος*. Κάθισμα, φ. 556 ἤχ. δ' Ἐπεφάνης σήμερον. Ἀνατείλας ἥλιος. Δόξα καὶ νῦν τῆς ἑορτῆς. Αἰνέσατε παρθένοι. Τοῦ ἁγ. Πέτρου Ἀλεξανδρείας. ἤχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Τῆς ἁγίας Τριάδος. Δόξα καὶ νῦν τῆς ἑορτῆς ἤχ. α'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος. Ἁγία τῶν ἁγίων, φ. 556β. Δόξα τοῦ ἁγίου Πέτρου εἰς τοὺς αἶνους ἤχ. β'. Οὐράνιος ἀνεδείχθης κρατῆρ.

27 Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, φ. 558. Εἰς τοὺς αἶνους ἤχ. πλ. β'. Τριήμερος ἀνέστης. Τὴν σχέσιν τῆς σαρκὸς παριδῶν (τρία).

29 Τοῦ ἁγ. *μάρτυρος Παραμόνου*, φ. 558β. Κοντάκιον ἤχ. δ'. Ὁ ὑψωθεὶς. Ἐπιμονῆ τῶν ἱερῶν προσταγμάτων. Ἐξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ρυσθεὶς σὺ τῇ τοῦ πνεύματος. Θκ. Εἰκόνοσ ἧς μετέλαβον, φ. 559.

30 Ἀποστόλου Ἀνδρέου, φ. 559. Ἄτερα στιχηρὰ προσόμοια ἐκ τῶν χειρογράφων ἤχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι. Τῶν αἰώνων ὁ πρῦτανις (τρία). Δόξα ἤχ. β'. Εὐφραίνου Βηθσαϊδά, φ. 559β. Ἀπόστιχα. Οἶκος τοῦ Εὐφραθα. Ὡσπερ Ἱεριχῶ (τέσσαρα σὺν τῷ Δόξα). Ἐν τῷ μεγ. ἐσπερινῷ προσόμοια! ἤχ. πλ. δ'. Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος. Ἄρρητος ὄντως ἡ εὐκλεία (τέσσαρα ἀπὸ χειρογράφου).

Δεκέμβριος

1 Ναοὺμ τοῦ προφήτου, φ. 566β. Ἐξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Τὸν νοῦν σου ἀκηλίδωτον.

3 Σοφονίου προφήτου, φ. 567β. Ἐξαποστειλ. Ὁ οὐρ. τοῖς ἄστροις. Καθαγνισθεὶς Σοφονίας.

4 Ἰωάν. Δαμασκηνοῦ, φ. 568β. Ἐξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ὡς θεῖον φῶς πατὴρ ἡμῶν. Ἔτερα προσόμοια (ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἐντύπου Ἀνθολογίου) ἤχ. β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου. Θεῶν ἀνθρωπίνων τε σαφῶς (τρία). Ἰδιόμελα Νικ. Μαλαξοῦ ἤχ. α' β' γ' καὶ δ' (πέντε). Δόξα πλ. α'. Τὰς πλεκτάνας, φ. 569β.

Στιχηρὰ προσόμοια ποιηθέντα ὑπὸ . . Μαλαξοῦ ἤχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι. Τῶν ἁσμάτων τοῦ πνεύματος (τρία). Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Τὸν ἀραβῶνα τῆς αἰωνίου μακαριότητος.

5 Τοῦ ἁγίου Σάβα, φ. 570α. Κάθισμα. Ἐπεφάνης σήμερον. Ἀνατείλας ἥλιος.

6 Τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ποίοις πνευματικοῖς ἅσμασιν, φ. 570β.

7 Τοῦ ἁγ. Ἀμβροσίου, φ. 571β. Δόξα ἤχ. β'. Τῷ τῆς πίστεως ζήλω πυρωθεὶς. Εἰς τὸν στίχ. ἤχος δ'. Σοφίης καὶ χάριτος ἔμπλεως, φ. 572. Εἰς τοὺς αἶνους Δόξα ἤχος πλ. δ'. Τὴν τῆς ἱεραρχίας σου στολήν.

12 Τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος, φ. 576. Ἔτερα προσόμοια τῶν αἰνῶν. Ποίοις εὐφημιῶν. Π. ε. στέμμασιν ἀναδήσωμεν τὸν ἱεράρχην (τρία) φ. 576β. Δόξα ἤχ. πλ. β'. Ὅσιε πάτερ, σὺ ἐν ἀρειαῖς. Εἰς τὴν Λιτὴν Ἰδιόμελα ἤχος α'. Μετ' ἐγκωμίων σήμερον (τρία). Ἦχος β'. Σὲ τὸν ἄπλαστον. Ἦχος πλ. δ'. Τίς λαλήσει, φ. 577. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Ὡ χαρίτων ὑπερφυῶν, φ. 577β. Κάθισμα. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Θησαυρὸς τῶν θαυμάτων. Δόξα ὁμοιον. «Εἰ δὲ βού-

λει, λέγε τὸ *Πεντηκοστάριον*¹ τοῦ Μαλαξοῦ ἤχ. β' πρὸς τὸ
Αναστάς ὁ Ἰησοῦς. Ἐντολῶν ὡς πληρωτής. Ἔτερος κανὼν
τοῦ ἁγίου ποίημα Ἰωάννου τοῦ Μόσχου. Ῥδὴ α' ἤχ. α'.
Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. Χριστὸς ποιμαίνει σε, ὅσιε, φ.
579β. Εἰς τοὺς αἶνους ἤχ. πλ. δ'. Ὡ τοῦ παραδόξου θαύ-
ματος. Πάτερ Σπυριδίων μακάριε (τρία). Δόξα ἤχος ὁ αὐτός.
Εγνως μὲν τῇ πολιτείᾳ σου».

13 *Τῶν ἁγ. πέντε μαρτύρων Ἀπολυτίκιον* ἤχ. γ'. Ἡ
πεντάριϋμος στερρότης τῶν ἀθλοφόρων, φ. 579β.

14 *Τοῦ ἀποστ. Φιλίππου*, φ. 580. *Κοντάκιον* ἤχ. πλ. δ'
Ὅτε καταβάς. Φίλος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Οἶκος. Πληρωθήτω
ἄσμάτων.

15 *Τοῦ ἁγ. Ἐλευθερίου*, φ. 580β. Ἐσπερ. Δόξα ἤχ.
πλ. β'. Ἱεραρχῶν τὴν καλλονήν.

20 *Κυριακὴ τῶν πρὸ νόμου πατέρων*, φ. 583. Ἡχ.
πλ. β'. Ὅλην ἀπυθέμενοι. Ὡφθη κόσμου πέρασι (τρία).
Κάθισμα ἤχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Ἐν τοῖς πατράσιν ὁ
Θεός. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον ἤχ. πλ. δ'. Ἐορτὴν ἐορτάσω-
μεν.

28 *Τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀνθίμου*, φ. 589. *Κοντάκιον*
ἤχος γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον. Τοῖς σπαργάνοις, Κύριε. Ὁ
Οἶκος. Θεοτεύκτων πλακῶν.

Ἰανουάριος

8 *Γεωργίου τοῦ Χοζεβίτου*, φ. 594. Ὡς γενναῖον ἐν
μάρτυσι. Χαμευνία τηκόμενος, φ. 594β. Ἦλυθεν ὀγδοάτη
τε Γεώργιος εἰς πόλον εὐρύν. Οὗτος ὁ αἰίδιμος.

1) Πεντηκοστάριον, ὡς καὶ ἀνωτέρω συνηγήσαμεν, λέγε-
ται τὸ τροπάριον τοῦτο, διότι ψάλλεται μετὰ τὸν 50ον Ψαλμὸν καὶ
εἶναι πάντοτε σχεδὸν ἰδιόμελον.

10 *Γρηγορίου Νύσσης*, φ. 595β. Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν. Ὡς ἀστραπή διέδραμε. Τῆς ἐορτῆς. Λαμπροφοροῦντες πράξειςιν.

13 *Τῶν ἁγίων Ἀββάδων*, φ. 596. Ἦχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Ἐβαπτίσθητε τρισσῶς, φ. 596β. Τῶν μαρτύρων ἑξαποστειλ. Γυναῖκες ἀκουτίσθητε. Ἐρμούλου τοῦ θεόφρονος.

18 *Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου*, φ. 597β. Εἰς τὴν Λιτὴν ἦχ. α'. Τῇ τῶν ἄσμάτων τερπνότητι. Ἦχ. β'. Τοὺς ἱεράρχας Χριστοῦ. Ἦχ. πλ. α'. Δόξα. Ὅτι τῆς Ἐκκλησίας προΐστασθε, φ. 598. Δόξα ἦχ. πλ. β'. Τοὺς ἱεράρχας τοῦ Χριστοῦ. Ἀπολυτίκιον ἦχ. α'. Τοὺς ἱεράρχας Κυρίου. Κάθισμα ἦχ. γ'. Τὴν ὠραιότητα. Τὴν τῶν αἱρέσεων. Ἦχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Φερωνύμως τὴν κλησιν.

28 *Τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ*, φ. 602β. Ἡ τοῦ στόματός σου καθάπερ, ἦχ. πλ. δ'. Ἐκ τοῦ στόματός σου ὑδάτων ζωῆς.

Φεβρουάριος

1 *Προεόρτιον αἴνεσιν* (πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι), φ. 604. Κάθισμα ἦχ. γ'. Τὴν ὠραιότητα. Κοντάκιον. Ἐπεφάνης σήμερον. Ὡς ἀγκάλας σήμερον.

4 *Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου*, φ. 605. Κοντάκιον ἦχ. πλ. β'. Ἐλπίς τοῦ κόσμου ἀγαθή. Δουχεῖον ὄφθης καθαρὸν.

16 *Τῶν ἁγ. δώδεκα μαρτύρων*, φ. 608β. Κάθισμα ἦχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Δωδεκάριθμος χορός.

25 *Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ὑπατίου τοῦ ἐν Ρουφιαναῖς*. Κεῖται θαλάσσης Ὑπάτιος πλησίον—ὃς ὑπατεύει σὺν Θεῷ φίλοις ἄνω. Οὗτος γεννηθεὶς ἐν Φρυγίᾳ, φ. 612.

Συμπληρώσεις ἄλλων ἀκολουθιῶν.

Νοεμβ. γ'. *Τοῦ ἁγίου Λαζάρου τοῦ Γαλησιώτου*, φ.

615. Ἦχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητῶν. Χαίροις ὁ τοῦ Χρ. ὀπαδὸς (τρία).

Νοεμβ. ἡ'. Τῶν Ἀρχαγγέλων; φ. 614β. Χαίροις ἀσκητῶν. Χαίροις διειδεδστάτη-πηγή (τρία).

Δεκέμβριος

9 Ἦχ. σὺλληψις τῆς ἁγίας Ἀννης, φ. 614. Ἐξαποστειλ. Θκ. ὁμοιον. Θεοκνητοῦ Μαρία. Εἰς τοὺς αἶνους στιχ. προσόμοια ἦχ. α'. Τῶν οὐρ. ταγμάτων. Ἦ τῶν ἀνθρώπων τὸ πρόην (τρία).

13 Προσόμοια τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου ἦχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν. Στυλος φωτοφανής, ἀθλητά, φ. 614β (τρία).

Ἰανουάρ. 6, φ. 615β. Καθίσματα εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων ἦχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Δεῦτε ἴδωμεν, πιστοί, ποῦ ἐβαπτίσθη ὁ Χριστὸς . . . Ὁ ἄμνὸς ὁ τοῦ Θεοῦ.

15 Ἀναπληρώσεις εἰς τὴν ἀκολουθίαν Ἰω. τοῦ Καλυβίτου μετὰ κανόνος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ὑμνος δεύτερος τῷ θείῳ Ἰωάννῃ. Ὠδὴ α' ἦχ. πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραώ. Ὑμνολογῆσαι τὴν ἁγίαν μνήμην σου, φ. 616β—620. (Σχεδὸν ὀλόκληρος ἡ ἀκολουθία).

18 Μεγαλυνάρια τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου; φ. 668.

Φεβρουαρ. 7. Λουκᾶ τοῦ ἐν τῷ Στειρίῳ, φ. 649. Δόξα ἦχ. πλ. β'. Ἐξέλαμψε σήμερον, φ. 649β. Στιχ. προσόμοια ἦχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητῶν. Χαίροις ὁ παρθενίας κληθεῖς (τρία). Δόξα ἦχ. πλ. β'. Τῶν μοναζόντων οἱ χοροί, φ. 650. Ἀπολυτίκιον. Ταχὺ προκατάλαβε. Σταυρὸν ἐκ νεότητος. Κάθισμα ἦχ. α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ. Ὡς ἕαρονητόν. Δόξα. Οἱ ὑψωθείς. Ἦ καθαρά σου καὶ Θεῷ ἐρασμία.

11 Τοῦ ἁγ. Βλασίου. Εἰς τὸν στιχ. προσόμοια, φ. 650β. Ἦχ. δ'. Ἐδωκας σημείωσιν (τρία), φ. 651. Εἰς τοὺς αἶνους ἦχ. α'. Πανεύφημοι μάρτυρες (τρία). Δόξα

ἤχ. πλ. β'. Ἐκ τῆς νοητῆς ἀμπέλου, φ. 651β. Εἰς τὸν στίχ. τῶν αἰνῶν Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Ὡς ὑπήκοος Χριστῷ.

12 *Τεῦ όσίον Μελετίου*, φ. 651β. Στιχ. προσόμοια ἤχ. β'. Ποίοις εὐφημιῶν. σι. Π. εὐφ. σι. ἀναδήσωμεν τὸν ἱεράρχην (τρία), φ. 652. Δόξα ἤχ. πλ. β'. Δεῦτε ἰῶν πιστῶν ἢ ὀμήγουρις. Εἰς τὸν στίχ. ἤχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητ. Χαίροις ἱεραρχῶν ἢ κρηπίς (τρία), φ. 652β. Δόξα ἤχ. πλ. δ'. Ὡς νοερός τῆς Ἐκκλησίας ὀφθαλμός. Κάθισμα ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου σωτήρ. Δογματῶν ἀστραπαῖς. Θκ. Ἀσπόρως τὸν Χριστόν, φ. 653. Ἦχ. δ'. Ταχὺ προκατάλαβε. Ἡ ἔνδοξος μνήμη σου. Δόξα. Τοῦ λόγου τὴν μάχαιραν. Καὶ νῦν. Ἐκαίνισας, ἄχραντε. Ἦχ. πλ. δ'. Τὴν σοφίαν καὶ λόγον. Ἀποστόλων τοὺς τρόπους . . . Καὶ νῦν Θκ. Δεῦτε πάντα τὰ ἔθνη, φ. 653β. Ἰδιόμελον ἤχ. πλ. δ'. Ἀγάλλονται σήμερον ἐν οὐρανοῖς.

Μαρτίου 4 Ἰδιόμελα Γερασίμου τοῦ Ἰορδανίτου, φ. 667β. Ἦχ. δ'. Ὅσιε πάτερ, παμμακάριστε Γ. Ἦχ. πλ. β'. Παναοίδιμε ὀσιώτατε Γ. Εἰς τὰ ἀπόστιχα ἤχ. γ'. Ἐορτὴ πανσεβάσμιος, φ. 668. Εἰς τοὺς αἶνους ἤχ. πλ. α'. Δεῦτε φιλεόρτων συστήματα.

9 *Τῶν ἀγίων 40 μαρτύρων*, φ. 669. Ἰδιόμελα ἤχ. α'. Ὁ ἐν πυρίναις γλώσσαις, φ. 669β. Ἦχ. β'. Τὴν χάριν τοῦ βαπτίσματος. Ἦχ. πλ. β'. Ὡς κλίμακα ὑψίδρομον. Ἦχ. πλ. δ'. Μὴ αἰσχυνθέντες. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Τοῦ παρόντος βίου.

25 *Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ*, φ. 644. Στιχηρὰ προσόμοια ἤχ. α'. Ὡς τοῦ παραδόξου θαύματος. Πῶς παρθένω ἀγνῆ (τρία). Εἰς τοὺς αἶνους ἰδιόμελον ἤχ. δ'. Σήμερον τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ, φ. 644β. Δόξα ἤχ. πλ. α'. Ἰωάννου μοναχοῦ. Εὐαγγέλια παγκοσμίου χαρμονῆς. Ἰδιόμελον μετὰ τὸν Ν' ἤχ. πλ. β'. Ὁ τῆς χαρᾶς τὸ πρόσημα.

Ἀπριλίου 11, φ. 700. Τοῦ ἀγίου Ἀντίπα ἐν τῷ μι-

κρῶ ἐσπερινῶ ἦχ. α'. Τῶν οὐρ. ταγμάτων. Ὁ θησαυρὸς τῶν χαρίτων.

12 Τοῦ ὁσιομάρτυρος Λαβίδ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ, φ. 615β. (Ἀπολυτίκιον;) ἦχ. β'. Τῶν μαρτύρων τὸν τρόπον.

14 Μνήμη τῆς ἁγ. μάρτυρος Θωμαΐδος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, φ. 701β. Ἐσπερ. προσόμοια. Πανεύφημοι μάρτυρες. Πανένδοξε μάρτυς τοῦ Χριστοῦ (τερία), φ. 702. Δόξα ἦχ. πλ. β'. Πόθῳ θείῳ καὶ ἔρωτι. Εἰς τὴν Λιτὴν ἦχ. α'. Δεῦτε μοναζόντων τὸ σύστημα. Ἦχ. β'. Σὲ τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα. Ἦχ. δ'. Τὸ ἐξαισίον, φ. 702β. Δόξα ἦχ. πλ. α'. Σήμερον τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως. Εἰς τὸν στίχ. ἦχ. β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου. Δεῦτε καθαρθῶμεν, ἀδελφοὶ (τερία), φ. 703. Δόξα ἦχ. πλ. δ'. Οὐράνια σκηνώματα. Ἀπολυτίκιον ἦχ. δ'. Τῆς σωφροσύνης τὸ περίβλεπτον ὕψος. Καθίσματα ἦχ. γ'. Θείας πίστεως. Στήλη ἐμψυχος. Δόξα. Τὴν ὠραιότητα. Τὸν ὠραιότατον, φ. 703β. Ἦχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Καταπλήττει πάντα νοῦν. Ἦχ. α'. Χορὸς ἀγγελικός. Τιμῶμεν τὴν σεπτὴν.

Ἀπριλ. 23 Τοῦ ἁγίου Γεωργίου, προσόμοια ἦχ. πλ. α'. Χαίροις ἀσκητ. Χαίροις ὁ στρατιώτης Χριστοῦ (τερία).

25 Μάρκου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, φ. 701. Ἦχ. . . . Γλωσσοπυρσεύτῳ θεῷ Δόξα ἦχ. πλ. α'. Τὸ ἀστραπήμορφον τοῦ νοῦς σου.

30 Ἰακώβου τοῦ Ζεβεδαίου, φ. 701β. Ἦχ. δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι. Τὸν θεόπτην καὶ κήρυκα (τερία). Ἰδιόμελον ἦχ. πλ. β'. Μετὰ Μωσέως καὶ Ἡλιοῦ. Δόξα ἦχ. πλ. δ'. Τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν.

Ἰουλίου 5 Τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου, φ. 615β. Κάθισμα. Θείας πίστεως. Θεῷ ἔρωτι. Ἦχ. δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Τὴν πτωχείαν τοῦ Χριστοῦ. Ταχὺ προκατάλαβε. Καὶ τρόπων χρησιότητα.

Κώδιξ Β. Μεθοδίου

Μάϊος

2 'Ακολούθια τοῦ ἁγ. 'Αθανασίου 'Αλεξανδρείας, φ. 1—5β. Κανὼν ποίημα Μάνουηλ ῥήτορος ἤχ. α'. 'Αναστάσεως ἡμέρα. :

Πεντήκοστίριον περιέχον τὴν πρέπουσαν ἐαυτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν νεωστὶ μετ' ἐπιμελείας διορθωθὲν ἀψγγ' 'Ενετίησι 1793, παρὰ Νικόλ. Γλυκεῖ τῷ ἐξ 'Ιωαννίνων, (παρατίθενται πᾶσαι αἱ διορθώσεις τοῦ Διονυσίου Καλλιπολίτου καὶ αἱ διαφοραὶ τοῦ παλαιτύπου Μηναίου ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Βαρθολομαίου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει χειρογράφων, ὅθεν καὶ πολλαὶ προσθῆκαι καὶ συμπληρώσεις γίνονται), φ. 6—14β.

Πεντηκοστίριον. Τὸ παρὸν βιβλίον τετύπεται 'Ενετίησι παρὰ τῶν κληρονόμων Χριστοφόρου τοῦ Τζανέτου ἀναλώμασι μὲν τοῖς αὐτοῦ, ἐπιμελεία δὲ καὶ ἐπιδιορθώσει Γεωργίου ἱερέως Βλαστοῦ Κρητὸς τοῦ ἐπονομαζομένου Πουναλέτου, ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἀφπῆ', φ. 14β—18. 'Εν τέλει: 'Ενετίησι παρὰ Πέτρου υἱοῦ τοῦ ποτὲ Χριστοφόρου τοῦ Τζανέτου ἀφ'α'.

Παρακλητικὴ . . . 'Ενετίησι παρὰ 'Ορσίνῳ τῷ 'Αλβρικκίῳ μετ' ἐπιμελείας ὅτι πλείστης διορθωθεῖσα . . . ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ ἀχξθ', φ. 18—23.

Τριώδιον καὶ μετ' ὄσης ἐπιμελείας ἐκ πολλῶν σφαλμάτων ἐκκαθαρθὲν ἀψγγ' 'Ενετίησι 1783. Παρὰ Δημ. Θεοδοσίου τῷ ἐξ 'Ιωαννίνων, φ. 23—28β.

Πεντήκοστίριον. 'Ενετίησι παρὰ 'Ιω. Πέτρῳ τῷ Πινέλλῳ ἀχμβ' φ. 28β.

Πεντηκοστίριον σλαβωνικὸν (ἄνευ χρονολογίας), φ. 28β—32.

Παρεμβάλλονται αἱ τυπικαὶ διατάξεις τῆς Ρωσ. Ἐκκλησίας, αἵτινες διαφέρουσι τῶν τῆς ἡμετέρας καὶ πλεῖστα διαφοραὶ εἰς τὸ κείμενον, ἀλλ' αὗται μόνον Ρωσιστὶ χωρὶς νὰ μεταφράζωνται καὶ Ἑλληνιστί.

Τριώδια, ποίημα Ἰωσήφ, φ. 32—32β.

Εἰδέναι χρὴ, ὅτι ταῦτα τὰ Τριώδια εἰς τὰς προτέρας ἐκδόσεις τῶν Τριωδίων τυποῦνται, ἵνα ψάλλωνται εἰς τὴν λειτουργίαν, παρὰ Γραικοῖς δὲ εἰς τὸ ἀπόδειπνον λεγόμενα μετὰ τοῦ κανόνος τῆς Θεοτόκου. Εἰς τὴν λειτουργίαν δὲ ψάλλεται ἐκ τοῦ κανόνος τῆς ἑορτῆς ἀνά μία ᾠδὴ κατὰ τὴν ἡμέραν οὕτω.

Μηναῖα Ρωσικά. «Εἰς δόξαν τῆς ἁγ. ὁμ. ζωοπ. καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, Πατρός, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τῇ κελεύσει τοῦ εὐσεβεστάτου αὐτοκράτορος, μεγάλου κυρίου ἡμῶν, ἱμπεράτορος Ἀλεξάνδρου Νικολαΐδου πάσης Ρωσσίας, τῆς συζύγου αὐτοῦ . . . ἐτύπωθη ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμου ζτοδ' ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Θεοῦ λόγου αῶξ', Ἰνδ. θ' μηνὸς Ἰανουαρίου, φ. 32β—34. (Σεπτέμβριος—Δεκέμβριος)».

Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου περιέχον τὴν πρέπουσαν αὐτῷ ἅπασαν ἀκολουθίαν μετὰ καὶ τῆς ἀναγκαιοτέρας προσθήκης τοῦ Τυπικοῦ, νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν παρὰ τοῦ ἱεροδιακόνου Σπυρίδωνος Παπαδοπούλου αψοθ' Ἐνετίησι 1779, παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, φ. 34. (Τοῦτο τὸ Μηναῖον διορθώθη ὡς δυνατόν, ψευτοθήκη πρὶν ὄν) τῆς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων. Σεπτέμβριος—Αὐγουςτος.

10 *Μηνοδώρας μάρτυρος*, φ. 35β. Ἐσπερ. Δόξα ἤχ. β'. Δεῦτε φίλαθλοι. Εἰς τὰ ἀπόστιχα Δόξα ἤχ. β'. Τὴν πανήγυριν σήμερον. Εἰς τὰ ἀπόστ. τῶν αἰνῶν Δόξα ἤχ. δ'. Δοξάζομέν σου, Χριστέ. Ἰανουαρ. 20. Θεοτοκία τοῦ α' κα-

νόμος τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου, ὑπὸ προηγ. Κυρίλλου Λαυριώτου, φ. 49.

28 *Χαρίτωνος ὁσίου*, φ. 36. Προσόμοια. Πανεύφημοι μάρτυρες. Χαρίτων θεόπνευστε (τρία). Κάθισμα ἤχ. δ'. Ὁ ὑψωθείς. Ἐὼν ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν.

Μαρτ. 9 *Ἐὼν ὁγ. 40 μαρτύρων*, φ. 52β. Ἀπόστιχα ἤχ. α'. Ἐὼν οὐρανίων ταγμάτων. Ἐν Σεβαστείᾳ τῇ πόλει (τρία).

Ἰουνίου 1 *Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου*, φ. 59. Κοντάκιον. Τὰ ἄνω ζητῶν. Σοφὸς ἀθλητής.

3 *Τοῦ ἁγίου Λουκιλλιανοῦ*, φ. 59. Κοντάκιον. Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸν ἀθλητικόν.

7 *Τοῦ ἁγίου Θεοδοίου*, φ. 59. Κοντάκιον. Τὰ ἄνω ζητῶν. Ἀστὴρ παμφαής.

9 *Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας*, φ. 59β. Ἐσπέρια Δόξα ἤχ. πλ. β'. Ἐξεχύθη ἡ χάρις. Ἀπόστιχα Δόξα ἤχ. πλ. β'. Εὐδοῦλε ἀγαθέ. Ἀπόστ. τῶν αἰνῶν Δόξα ἤχ. πλ. β'. Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ.

16 *Τοῦ ἁγ. Τύχωνος ἐπισκ. Κύπρου*, φ. 60. Κοντάκιον. Ἡ παρθένος σήμερον. Ἐν ἀσκήσει, ἅγιε.

17 *Ἐὼν ἁγίων μαρτύρων Μανουήλ κλπ.* Κοντάκιον. Τὰ ἄνω ζητῶν. Τῇ πίστει Χριστοῦ.

18 *Τοῦ ἁγίου Λεοντίου*. Ἀπόστ. Δόξα ἤχ. δ'. Εὐφραίνεται ὁ οὐρανός.

20 *Τοῦ ἁγ. Μεθοδίου Πατάρων*. Κοντάκιον. Ἐλεφάνης σήμερον. Ὁ βροντήσας ἄρρητα.

21 *Τοῦ ἁγ. Ἰουλιανοῦ*, φ. 60β. Δόξα ἤχ. πλ. β'. Τῆς ἀμωμήτου πίστεως. Εἰς τὸν στίχ. Δόξα ἤχ. πλ. β'. Δεῦτε φιλομάρτυρες. Κοντάκιον. Τὴν ἐν πρεσβείαις. Τῆς εὐσεβείας.

22 *Εὐσεβίου Σαμοσάτων. Κοντάκιον. Ἐπεφάνης σήμερον. Ὡσπερ μέγας ἥλιος.*

23 *Τῆς ἀγ. Ἀγριππίνης. Κοντάκιον. Τὰ ἄνω ζητῶν. Τῷ κάλλει Χριστοῦ.*

26 *Δαβὶδ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη, φ. 61. Κοντάκιον. Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως. Διὰ παθῶν καθάρσεως.*

30 *Τῶν ἀγ. ἀποστόλων, φ. 61β. Κάθισμα ἤχ. α'. Τὸν τάφον σου σωτήρ. Χορὸς πνευματικός. Θείας πίστεως. Θεῖαι σάλπιγγες.*

Ἰουλίου 5 Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου, φ. 62. Κάθισμα ἤχ. α'. Τοῦ λίθου σφραγισθέντος. Ποιμάνας ἐν τῷ Ἄθῳ. Ἐπεφάνης σήμερον. Ἐξ ἐφᾶς ἤστραψας, φ. 62β. Τῷ φωτὶ λαμπόμενος. Καὶ νῦν. Ἐν τῇ σκέπῃ, πάναγνε. Τὸν τάφον σου σωτήρ. Τοῦ κόσμου τὰ τερπνά. Ἐξαποστειλ. Ἐν πνεύματι τῷ ἱερῷ. Τὸν Ἄθων σὺ ἐκόσμησας. Ὁ Ἄθως νῦν εὐφραινέσθω.

9 *Παγκρατίου Ταυρομενίας, φ. 63. Κοντάκιον. Ἐπεφάνης σήμερον. Ἱεράρχης ἔνθεος.*

10 *Τῶν ἀγ. 45 μαρτύρων. Κοντάκιον. Τοὺς ἀσφαλεῖς. Τοὺς ἀθλητὰς καὶ τοῦ Κυρίου θεράποντας.*

16 *Τοῦ ἀγ. Ἀθηνογένους, φ. 63β. Κοντάκιον. Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως. Ὡσπερ φυτὸν ἐξήνθησας.*

19 *Τοῦ ὁσίου Δίου, φ. 64. Συναξάριον ὡς τοῦτο εὔρηται ἐν μεμβράναις. Οὗτος ἦν κατὰ τοὺς καιροὺς Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου.*

20 *Προφήτου Ἡλιοῦ, φ. 64β. Κάθισμα. Θείας πίστεως. Θεῖον ὄργανον. Καὶ νῦν Θκ. Θείας φύσεως.*

23 *Φωκᾶ ἱερομάρτυρος. Κοντάκιον. Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὡς ἀρχιερεὺς.*

29 *Τοῦ ἀγ. Καλλινίκου, φ. 65. Κοντάκιον. Τὰ ἄνω ζητῶν. Ἰὴν πίστιν Χριστοῦ.*

30. Τῶν ἀποστόλων ἐκ τῶν 70 Σίλα κλπ. Κοντάκιον. Τὰ ἄνω ζητῶν. Ἀστέρες φαιδροί.

31. Τοῦ δικαίου Εὐδοκίμου, φ. 65β. Δόξα ἤχ. γ'. Πῶς μὴ θαυμάσωμεν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἡ προέλευσις τοῦ τιμίου Σταυροῦ. Κανόνων ἤχ. α. Ὁδὴν ἐπινίκιον. Σταυρὸς προσκυνούμενος (τὰ ἐλλείποντα τροπάρια ὄρα εἰς ἄλλο τετράδιον).

Αὐγούστ. 1. Ὁ οἶκος τοῦ Σταυροῦ, φ. 67β. Ἡ τοῦ τιμίου Σταυροῦ.

Τυπικὰ ἐκ τῶν Ρωσικῶν Μηναίων

Δεκεμβ. 24. Ἀκολουθία τῶν μεγάλων Ὁρῶν, φ. 70—72β.

Διάταξις περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ εὐαγγελίων τοῦ τυπικῆς Σαββάτου καὶ Κυριακῆς μετὰ τὴν Χριστοῦ γέννησιν, φ. 72β—74.

Τριῶδιον σλαβωνικόν, φ. 74—91. Διαφοραὶ καὶ προσθήκαι ἐκ τοῦ Ρωσ. Τριωδίου τροπαρίων εἰς Ἑρως γλωσσισανθρόνον κατακεχωρισμένων.

Τυπικὸν ἐκ τῶν τοῦ Μάρκου κεφαλαίων (ἐκ τοῦ Ρωσ. Τυπικοῦ) φ. 121—126.

Κανόνες ὀκτώ κατ' ἤχον εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ὁ α'. Πεποικιλμένη κτλ.

β' ἤχ. β' Ὁδὴ α' Ἐν βυθῷ κατέστρωσε, φ. 130.

γ' » γ' » » Ὁ τὰ ὕδατα πάλαι, φ. 131.

δ' » δ' » » Τριστάτας κραταιούς, φ. 132.

ε' » πλ. α' » » Ἴππον καὶ ἀναβάτην, φ. 133β.

ς' » πλ. β' » » Κύματι θαλάσσης, φ. 134β.

ζ' » βαρὺς » » Νεύσει σου πρὸς γεώδη, φ. 135.

Ἔτερος κανὼν ἤχ. πλ. δ'. Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ (ὄρα προεόρτια 14 Αὐγούστου).

Διη τοῦ ἁγίου Τρύφωνος ἤχ. α'. Τὸν κάλλιστον ἀγῶνα ἠγώνισαι. β'. Μεγάλων δωρεῶν ἀξιωθεῖς. γ'. Ἐξ ὀνύχων ἀπαλῶν. δ'. Δοξάζομέν σου, Χριστέ. Δόξα πλ. α'. Δεῦτε φιλομάρτυρες, φ. 181.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Μάρκου . . . Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ κανόνες παρακλητικοὶ εἰς τὴν . . . Θεοτόκον καθ' ἐσπέραν ψαλλόμενοι ἐν ταῖς πεντεκαίδεκα τοῦ Αὐγούστου, φ. 187—198.

α' οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ἀπάρχομαί σοι τῶν ἐμῶν λόγων, κόρη. Ὠδ. α'. ἤχ. α'. Ὠδὴν ἐπινίκιον.

β' οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τὴν ἐν μάχαις ἄγρυπνον ὑμῶ προστάτιν· Μάρκος. Ὠδὴ α' ἤχ. β'. Ἐν βυθῷ κατέστρωσε.

γ' οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τὴν τῶν νόσων λύτεραν αἰνῶ παρθένον· Μάρκος. Ὠδ. α' ἤχ. γ'. Ὅ τὰ ὕδατα πάλαι.

δ' οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Χαίροις χαρᾶς ἔκφανσις ἀρᾶς ἢ λύσις· Μάρκος. Ὠδ. α' ἤχ. δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

ε' οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ἡ κοσμοχαρμόσυνος ὑμνεῖσθω κόρη· Μάρκου. Ὠδ. α' ἤχ. πλ. α'. Ἴππον καὶ ἀναβάτην.

ς' οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τὴν τοῦ γένους σώτειραν εὐρύθμως ἔδω· Μάρκος. Ὠδ. α' ἤχ. πλ. β'. Κύματι θαλάσσης.

ζ' οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ἔτι προσαυδῶ τοῦ Θεοῦ τὴν μητέρα· ὁ Μάρκος. Ὠδ. α' ἤχ. βαρῦς. Νεύσει σου πρὸς γεώδη.

η' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: Ἐσχατος ὕμνος τῇ πανυμνήτῳ γέρας· Μάρκος. Ὠδ. α' ἦχ. πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραώ.

Μανουήλ τοῦ μεγ. ρήτορος τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας κανόνες ψαλλόμενοι ἐν τῇ τοῦ Αὐγούστου νηστεία τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, φ. 198—206.

α' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: Τῇ παντανάσῃ πρῶτον ἐξάδω μέλος· Μανουήλ. Ὠδ. α' ἦχ. α'. Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος.

β' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: Τῇ βασιλίδι ἄσμα δεύτερον πλέκω· Μανουήλ. Ὠδ. α' ἦχ. β'. Δεῦτε λαοί.

γ' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: (Ὅρα Θεοτοκάριον Νικοδήμου, Σαββάτου ἑσπέρας· παρατίθεται μόνον τὰς διαφοράς).

δ' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: Τέταρτον ἄσμα μητρὶ τῆς ζωῆς ἄδω· Μανουήλ. Ὠδ. α' ἦχ. δ'. Ἀνοιξω τὸ στόμα μου.

ε' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: Πέμπτον προσαυδῶ (— ἄδω) τῇ παναγίᾳ μέλος· Μανουήλ. Ὠδ. α' ἦχ. πλ. α'. Ἴππον καὶ ἀναβάτην.

ς' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: (Οὐκ ἔχει ἕτερον χειρόγραφον ἔχει τὴν ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ τοῦ Νικοδήμου).

ζ' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: Ἑπτατον ὕμνον ἀναμέλλω τῇ κόρῃ· Μανουήλ. Ὠδ. α' ἦχ. βαρύς. Νεύσει σου πρὸς γεώδη.

η' οὐ ἡ ἀκροστιχίς: Ὀκτατον αἶνον προσλαλῶ τῇ παρθένῳ· Μανουήλ. Ὠδ. α' ἦχ. πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραώ.

Τοῦ ἀγιωτάτου Νείλου μητροπολίτου Ρόδου κυνῶν προεόρτιος εἰς τὴν κοίμησιν τῆς . . . Θεοτόκου διὰ στίχων ἰάμβων φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε δι' ἠρωελεγέων: Ἄνθεα

δρεψάμενος καθάπερ λειμῶνος ἀύλου— ἐκ κραδίης πτω-
χῆς ἐμμελέων ἐπέων— εὐαγὲς ἡμαρ ἀγνῆς ἀνάδω (ἀνάδω)
Μαρίας· λέχεος πλὴν ἢ τέκε παῖδα Θεοῦ τῶν μερόπων
μέγ' ἄκος. Ῥδ. α' ἤχ. β'. Στείβει θαλάσσης, φ. 206.

Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν . . . Θεοτόκον καὶ εἰς
τοὺς μεγαλομάρτυρας κατὰ βαρβάρων. Ῥδ. α' ἤχ. πλ. δ'.
Ἄρματηλάτην Φαραώ, φ. 207β - 210.

Τῇ Δ' ἐσπέρας τῆς ἐνδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἀναλήψεως,
φ. 216β. Στιχηρὰ προσόμοια. Ἡχ. α'. Τῶν οὐρ. ταγμάτων.
Δεῦτε εἰς ὄρος Κυρίου (τρία). Δόξα ἤχ. πλ. β'. Ἀποστολι-
κὴν φωνήν. Εἰς τὸν στίχ. Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ. Εἰς ὄρος
ἀνελθῶν (τρία), φ. 217. Δόξα ἤχ. πλ. β'. Ἴνα τί σου ἐρυ-
θρὰ τὰ ἱμάτια.

Τῷ Σαββάτῳ ἐσπέρας τῆς Πεντηκοστῆς, φ. 217. Ἐν
τῷ μικ. ἐσπερινῷ στιχ. προσόμοια ἤχ. β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύ-
λου (βλ. ἔντυπον).

Οἶκοι 24 κατ' ἀλφάβητον εἰς τὸν ἅγιον προφήτην Ἡ-
λίαν τὸν Θεσβίτην, ποίημα Ἰσιδώρου ἱερομονάχου τοῦ Σα-
μίου, φ. 217β.

Οἶκοι 24 κατ' ἀλφάβητον εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, ποί-
ημα Ἰακώβου μον. Ἀγιορείτου. Ἐν τέλει καὶ μεγαλυνάρια,
φ. 220 καὶ προσόμοια. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου. Τάξεις τῶν
ἁγίων αἱ λαμπραί.

Οἶκοι 24 εἰς Μαρίαν Μαγδαληνήν, φ. 223β.

Οἶκοι 24 εἰς τὴν ἁγίαν Παρασκευήν, φ. 225β.

Οἶκοι 24 εἰς τοὺς μ' μάρτυρας, φ. 227β.

Οἶκοι 24 εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ποίημα
Νικοδήμου ἱερομ. Κάππου, φ. 230.

Οἶκοι 24 εἰς θείους Ἀρχαγγέλους ἀρχαῖοι ἐπιθεωρη-
θέντες καὶ πάνυ καλῶς ἐσχάτως διορθωθέντες τῇ φιλοπόνῳ.
χειρὶ . . . Νικοδήμου τοῦ Ναξίου, φ. 232β.

Οἶκοι 24 εἰς τὸν Πρόδρομον, ποίημα Ἰσιδώρου Κων/-
πόλεως, φ. 234β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἀπόστ. Ἀνδρέαν, ποίημα Ἰακώβου μον. Ἀγιορείτου, φ. 237β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἀπόστ. Φίλιππον, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 240.

Οἴκοι 24 εἰς τὴν ἁγίαν Ἄνναν, ποίημα Νικοδήμου ἱερομ. Πατμίου, ποιηθέντες παρ' αὐτοῦ κατὰ τὸ 1882 ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ, φ. 243. Ἐν τέλει στίχοι τοῦ ποιητοῦ. Τὸν ἐμὸν πόνον πρόσδεξαι, ὦ προμῆτορ.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Σπυρίδωνα, φ. 245β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Ἀθανάσιον Ἀλεξανδρείας, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 248β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Χαλαράμπην, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 251β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Παντελεήμονα, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 258.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Τρύφωνα, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 260β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Χαρίτωνα, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 263β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Ἀντώνιον τὸν μέγαν, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 266β.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Εὐθύμιον τὸν μέγαν, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 269.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Ἰάκωβον τὸν ἐν τῇ Ἰβηρ. σκῆτῃ, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 272.

Ὑμνος εἰς τὸν ἅγ. Γεώργιον ἡχ. γ'. Ἀκατάληπτόν ἐστι. Ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 275.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Ἀθανάσιον τὸν Ἀθωνίτην, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 277.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ποίημα Ἰσιδώρου Κ. Κυριακοῦ ἱερομονάχου τοῦ Σαμίου, φ. 280.

Κανὼν εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς, ποίημα Γερμανοῦ Πατριάρχου. Ὠδ. α' ἤχ. δ'. Ἀνοιξω τὸ στόμα μου, φ. 282β.

Κανὼν εἰς τὸν ὄσιον Εὐθύμιον τὸν μέγαν, ποίημα Χριστοφόρου μον. Ἀγιορείτου. Ὠδ. α' ἤχ. δ'. Ἀνοιξω τὸ στόμα μου, φ. 284β. Τὰ μεγαλυνάρια καὶ τὰ ἰδιόμελα (5) καὶ καθίσματα (3) Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 286—7.

Δεκεμβρ. ια' Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου, ἀναπλήρωσις τῆς ἀκολουθίας ἀντιγραφεῖσα ἔκ τινος χειρογράφου φυλλάδος ἐν τῇ τοῦ Κωνσταντίνου ἐνυπαρχούσης (ἅπαντα πλὴν τοῦ κανόνος), φ. 287.

Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγ. Νικόλαον, ποίημα Ἰακώβου μον. Νεασκητιώτου ἐν ἔτει ρψνθ' φ. 289β.

Ἔτεροι Οἴκοι 24 εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον, ποίημα Νήφωνος μον. Ἀγιορείτου, φ. 292β.

Ἐπιτάφιος τῆς Θεοτόκου, φ. 301β, εἰς τρεῖς στάσεις.

Μεγαλυνάρια τοῦ ἁγ. ἱερομ. Χαραλάμπους, ἤχ. πλ. α'. Μακαρίζομέν σε, ἀθλοφόρε Χριστοῦ, φ. 304.

Ἔτερα στιχηρὰ προσόμοια ψαλλόμενα ἐν τῇ προηγιασμένη ἤχ. α'. Τῶν οὐρ. ταγμάτων. Δύμης ἡμᾶς ὡς ἐφείσω, μάρτυς Χαράλαμπες, φ. 306β (τρία). Δόξα ἤχ. πλ. β'. Δεῦτε πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατα.

Μεγαλυνάρια ἕτερα, φ. 307. Ἀπολυτίκιον ἤχ. δ'. Ὁ ἐναθλήσας ἀνδρικῶς. (Πάντα ποίημα Ἰακώβου Νεασκητιώτου).

Κανὼν τῆς Θεοτόκου ἀντὶ ἀκροστιχίδος φέρων τὰ ὅσα πρὸς αὐτὴν ὀνομαστήρια, ὅστις εὐρίσκεται εἰς τὴν νεοτύπων ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ νέου Θεολόγου, ποι-

ημα· *Νικοδήμου Ἀγιορείτου*. Ὠδ: α' ἤχ. δ'. Ἀνοιξω τὸ στόμα μου. Ὑμνήσαι βουλόμενος, φ. 307β. (Ἐν τέλει μεγαλυνάρια διάφορα).

Συναξάρια Πεντηκοσταρίου καὶ Τριωδίου. «Ἐπειδὴ τὰ ἐν τῷ τύπῳ συναξάρια τοῦ Πεντηκοσταρίου πλείστην ἀηδῖαν τῇ αὐτῶν πολυλογία προξενούσι, διὰ τοῦτο ὄρα ταῦτα περιληπτικὰ καὶ χαρμόσινα ἐνταῦθα (μετὰ προτασσομένων διστίχων ἰάμβων), φ. 316».

Συναξάρια εἰς τὰς ἐπισήμους ἡμέρας τοῦ Τριωδίου συντεθέντα μὲν ἀρίστως ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου κυρίου *Νικηφόρου τοῦ Ξανθοπούλου*, συντηθέντα δὲ νῦν συνεπτυγμένως παρὰ τινος πάνυ ἀμαθοῦς ἱερομονάχου *Λαυριώτου*, φ. 323β. Καὶ ἄνωθεν: Ταῦτα τὰ συναξάρια τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου συντετηγημένως ἐποιήθησαν ἐν ἔτει αψπα' ἐν Ἰουλίῳ παρὰ *Κυρίλλου προηγούμενου* τῆς μεγίστης *Λαύρας*, εὐρίσκονται δὲ χειρόγραφα εἰς τὸ Πεντηκοστάριον τοῦ *Κυριακοῦ τῶν Καυσοκαλυβίων*.

Τῇ Ε' τῆς Διακαινησίμου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Ἐν τῷ μικρῷ ἔσπερινῷ κτλ. (πλήρης ἀκολουθία συνταχθεῖσα φαίνεται ὑπὸ *Κυρίλλου Λαυριώτου*), φ. 333β, ὡς καὶ οἱ ἐπόμενοι κανόνες.

Κανόνες εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν συντεθέντες παρὰ τινος ἀμαθοῦς, φ. 338.

α' ἤχ. α', οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τὸν πρῶτον ὕμνον εὐμενῶς δέχου, *Κόρη*. Ὠδὴν ἐπινίκιον, φ. 338.

β' ἤχ. β', οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Τῇ παρθένῳ δεῦτερον ὕμνον προσφέρω. Βυθοῦ ἀνεκάλυψε, φ. 339β.

γ' ἤχ. γ', οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Ζωῆς τὰ ρεῖθρα πηγᾶσαις μοι, παρθένε. Χέρσον ἀβυσσοτόκον, φ. 341β.

δ' ἤχ. δ', οὗ ἡ ἀκροστιχίς: Κατὰ ἀλφάβητον. Ἀνοιξω τὸ στόμα μου, φ. 343.

Εἰς τὴν η' ᾠδὴν δύο πλήρη ἀλφάβητα. Εἰς τὴν θ' πλήρες κατ' ἀντιστροφολαφάβητον. Λόγος καὶ μερικῶν θαυμάτων διήγησις τῆς . . . Θεοτόκου τῆς Ζωοδ. Πηγῆς. Πάλιν ἑορτή, φ. 345β.

Ἐνταῦθα προστίθεται θαῦμα γενόμενον τῷ 1745 πρὸς Νεόφυτον τὸν πρῶην Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης εἰς Ἀθῶνα διατρίβοντα, φ. 355β - 356β. Ἐν τέλει φ. 361: Τὸ πρωτότυπον γέγραπται 1811 Αὐγούστου 17. Τὸ παρὸν 1894 Ἰουνίου 3.

Νοεμβρίου ιγ' ἕτερος κανὼν εἰς τὸν ἅγ. Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς κατ' ἀλφάβητον, ἐν δὲ τοῖς Θεοτοκίαις Φιλοθέου. Ποίημα Φιλοθέου Πατριάρχου. Ῥδὴ α' ἦχ. δ'. Ἀνοιξω τὸ στόμα μου, φ. 472—473β.

Τῇ Νέᾳ Κυριακῇ τοῦ ἀντιπάσχα, ἥτοι τοῦ Θωμᾶ ψάλλεται ἡ εὐχαριστήριος αὕτη καὶ χαρμόσυνος ἀκολουθία τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς δεκαετοῦς καταδρομῆς τοῦ Ὄρους βαρβάρων τε καὶ πειρατῶν (πλήρης ἀκολουθία), φ. 498β—503. (Αὕτη συνειάχθη ὑπὸ τοῦ λογιστάτου τότε Πελοποννησίου Ὀνούφριου μοναχοῦ Ἰβηρίτου).

Τοιαύτη ἡ περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τεραστία ἐργασία τοῦ φιλακολούθου Μεθοδίου, ὅστις ὄντως ἀποτελεῖ κεφάλαιον τῆς ἀσκητικῆς περὶ τὰ τοιαῦτα φιλοπονίας. Οἱ ἀσκηταὶ διεκρίθησαν πάντοτε ὡς καλλιεργοῦντες ἰδιαίτατα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν καὶ ὑμνολογίαν, ἥδη ἀναδεικνύονται καὶ ὡς ἄριστοι θεματοφύλακες τῆς τῶν κειμένων παραδόσεως. Ἐκ τῆς γενομένης ἐν τοῖς εἰρημένοις κώδιξιν ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου ἐπιμελοῦς καὶ ἐπακριβοῦς σταχυολογίας ἔκ τε τῶν διορθωμένων Μηναιῶν τοῦ Διονυσίου Καλλιπολίτου καὶ ἐκ τῶν ἐντύπων τοῦ 1754—5 καταφαίνεται, ὅτι ὁ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς δὲν εἶλεν ὑπ' ὄψιν τὴν σπουδαίαν ταύτην διόρθωσιν· καὶ γράφει μὲν ὁ Ζαβίρας, ὅτι ὁ διορθωτὴς «τὴν διόρθωσιν αὐτῶν ἐξα-

πέστειλε τῷ τότε πατριαρχεύοντι *Σωφρονίῳ*, ἵνα διὰ προσταγῆς αὐτοῦ τεθῶσιν ἐν τοῖς τύποις καὶ ἀφειθῶσι τὰ ἐσφαλμένως» καὶ ὅτι «ἡ διόρθωσις κεῖται τὰ νῦν (περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος) ἐν τῷ Πατριαρχείῳ» (Ν. Ἑλλάς, σ. 286—7), ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Βαρθολομαίου ἢ εἶχον ἀπολεσθῆ τὰ Μηναῖα ταῦτα ἢ δὲν εἶχε τὸν καιρὸν οὗτος νὰ συμβουλευθῆ αὐτά. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς νέαν ἔκδοσιν αὐτῶν δέον νὰ χρησιμοποιηθῶσι ταῦτα ἢ τοῦλάχιστον ἡ σταχυολογία τοῦ Μεθοδίου, ἔχοντος ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον τὰ ἀρχέτυπα Μηναῖα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα Ἀθωνικὰ χειρόγραφα, ἧτις εἶναι ἐν ἀκριβὲς apparatus 30 περίπου τόμων. Ἡ ἐργασία τοῦ Μεθοδίου ἀπαλλάσσει τὸν νέον ἐκδότην καὶ διορθωτὴν νὰ σταχυολογήσῃ οὐ μόνον τοὺς 30 τούτους χειρογράφους κώδικας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔντυπα Μηναῖα ἐκδόσεως 1754—5 καὶ 1777—9, ὡς καὶ τὰς διαφόρους τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου ἀρχετύπους ἐκδόσεις, ἃς ὁ Μεθόδιος εἰς τὸ apparatus τοῦτο ἐχρησιμοποίησεν. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐπιξετάθη ἡ κριτικὴ τοῦ Μεθοδίου καὶ εἰς τὴν ἐν ἔτει 1843 γενομένην ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἔκδοσιν τῶν Μηναίων κατὰ διόρθωσιν τῆς λεγομένης «πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς», ἧς μέλος ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀγιορείτης Λεόντιος ἱεροδιδάσκαλος. Ταύτης τῆς ἐκδόσεως διῆλθεν ὁ ἀκαταπόνητος Μεθόδιος μόνους τοὺς 6 μῆνας (Σεπτέμβριος—Φεβρουάριος). Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωροῦμεν τοὺς κώδικας τοῦ Μεθοδίου σπουδαιότατους· καὶ λυποῦμαι διότι τοσοῦτον ἀργὰ ποιοῦμαι τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην, ἀναμένων δεκαετίαν ὅλην τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐργασίαν τοῦ συναδέλφου κ. Σπυρίδωνος, ὡς καὶ τοῦ περὶ τὰ τοιαῦτα ζηλοτύπως ἀσχάλλοντος κ. *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου*· ἀλλ' ἄλλως τούτοις ἔδοξε καὶ ἀντέγραψαν μὲν ἐξ αὐτῶν τὰ ἔτοιμα, χωρὶς νὰ ἐμφανίσωσι τὴν πολύτιμον πηγὴν¹, δὲν ἠξίωσαν δὲ νὰ ρίψωσιν

1) Βλ. *Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου*, Κριτικὴ Ἐκκλησ. Λειτουργικῶν βιβλίων κτλ. σ. 7—8 (ἀπόσπ. ἐκ τῆς «Θεολογίας» 1935).

ἐν βλέμμα εἰς τὸ apparatus τοῦ Μεθοδίου. Καὶ ἄλλην ἀξίαν ἔχει ἡ ἐργασία αὐτοῦ· ἐφρόντισεν οὐ μόνον νὰ συμπληρώσῃ τὰ σύντομα συναξάρια κατὰ πληρέστερα τῶν χειρογράφων, ἀλλὰ καὶ νὰ παρεμβάλῃ, ὅπου ἔλειπον¹. Μίαν σπουδαίαν ἔλλειψιν ἐν πᾶσι τούτοις ἔχει, διότι δὲν ὀνομάζει τὰ χειρόγραφα, ὅπως καὶ ὁ διορθωτὴς Διονύσιος, ἀλλὰ προσδιορίζει αὐτὰ ἀπλῶς ὡς παλαιὰς μεμβράνας. Ἴνα δὲ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὁποῖα ἀνωμαλία, σύγχυσις καὶ παλιλλογία ὑπῆρχεν ἐν τοῖς Μηναίοις, παραλαμβάνομεν ὧδε ἐκ τοῦ Α κώδικος, φ. 512β—513β, σημειώσεις κατακεχωρισμένας ἐν τέλει τοῦ β' apparatus, ἧτοι τῆς Πατρ. ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν (1843) καὶ ὧν τινα δέον νὰ διορθωθῶσιν ἐν τοῖς τοῦ Βαθολομαίου.

Κῶδ. Α 512β—513β. Σημειώσεις τῶν μετατοπισθέντων καὶ τακτοποιηθέντων ὑπομνημάτων καὶ συναξαρίων τοῦ Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου.

Σεπτέμβριος 2. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη τοῦ Παύλου Ἀρχιεπισκόπου Κων]πόλεως, διότι ἐορτάζεται τῇ 30 Αὐγούστου. Ὁμοίως καὶ τοῦ ἐν ἀγίοις Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ, ὅστις ἐορτάζεται τῇ 6 Νοεμβρίου, ὅπου ἡ ἀκολουθία του καὶ τὸ συναξάριον. 5. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη τῆς ἀγ. Ραίδος, διότι ἐορτάζεται τῇ 23 τοῦ παρόντος, ὅπου καὶ τὸ συναξάριον αὐτῆς. Ὁμοίως καὶ τοῦ μάρτυρος Σαρβήλου, ἧτις προεγράφη εἰς τὰς 4 τοῦ παρόντος. 6. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη τοῦ ἀγ. Μεδίμνου, διότι ἐγράφη εἰς τὰς 5 τοῦ αὐτοῦ. 7. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη καὶ τὸ συναξάριον Στεφάνου Πάπα Ρώμης, διότι ἐορτάζεται κατὰ τὴν 3

1) Πλὴν τούτων καὶ τῆς διορθώσεως τῆς Παρακλητικῆς ὁ Μεθόδιος ἐποίησατο καὶ ἄλλας ἰδίας διορθώσεις, π. χ. τῶν 8 κανόνων τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς θείας Λειτουργίας κ.τ.τ. περὶ ὧν ἐσημειωσάμεθα ἀνωτέρω.

Αύγουστου. 9. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος Στρατωνος· γράφεται γὰρ κατὰ τὴν 13 τοῦ παρόντος, ὅπου καὶ τὸ συναξάριον αὐτοῦ μετὰ τοῦ Κρονίδου καὶ ἄλλων μαρτύρων· ὁμοίως καὶ τῶν μαρτύρων Θεοδώρου, Ἀμμιανοῦ καὶ Ἰουλιανοῦ, προεγράφησαν γὰρ κατὰ τὴν 4 τοῦ παρόντος. 16. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη καὶ τὸ συναξάριον Μαρτίνου Πάπα Ρώμης, ὅστις ἐορτάζεται Ἀπριλίου 13, ὅτε καὶ τὸ συναξάριον αὐτοῦ πληρῆς· ὁμοίως καὶ τῆς ἁγ. Σεβαστιανῆς, ἣτις γράφεται πλατύτερον Ὀκτωβρίου 24. 18. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη καὶ τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου Συμεῶν συγγενοῦς τοῦ Κυρίου, διότι ἐορτάζεται κατὰ τὴν 27 Ἀπριλίου μὲ ἀκολουθίαν. 19. Ἀφηρέθη τῆς ὀσιομάρτυρος Σωσάννης, διότι γράφεται πληρέστερον κατὰ τὴν 15 Δεκεμβρίου. 20. Ἀφηρέθη Μαρτίνου Πάπα Ρώμης καὶ Μαξίμου ἡ μνήμη καὶ τὸ συναξάριον. Ὁ μὲν γὰρ ὡς εἴπομεν ἐορτάζεται Ἀπριλίου 13, ὁ δὲ Ἰανουαρίου 21. 22. Ἀφηρέθη τῆς μάρτυρος Δροξήλης, γράφεται γὰρ Μαρτίου 22. 29. Ἀφηρέθη τῶν ἐν Βυζαντίῳ μαρτύρων ἡ μνήμη καὶ τὸ συναξάριον· ταῦτα γὰρ προεγράφησαν κατὰ τὴν 5 τοῦ παρόντος.

Ὀκτώβριος 6. Ἀφηρέθη ἡ μνήμη Νικήτα Πατρικίου τοῦ ὁμολογητοῦ· ἐν γὰρ τῇ 13 ὁ βίος του. 9. Ἀφηρέθη ὁ βίος Δωροθέου ἐπισκόπου Τύρου· Ἰουνίου γὰρ 5 ἡ ἀκολουθία καὶ ὁ βίος αὐτοῦ. 15. Ἀφηρέθη ὁ βίος Σαρβήλου καὶ Βεβαίας· γέγραπται γὰρ Ἰανουαρίου 20. 17. Ἀφηρέθη ὁ βίος Χρυσάνθου καὶ Δαρείας· ἐν γὰρ τῇ 13 Μαρτίου ἡ ἀκολουθία καὶ ὁ βίος αὐτῶν· καὶ ἡ μνήμη Κλαυδίου Τριβούνου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, οἵπερ γράφονται Μαρτίου 19. 24. Ἀφηρέθη ὁ βίος Πρόκλου Κων]πόλεως· ἐν γὰρ τῇ 20 Νοεμβρίου καὶ ὁ βίος καὶ ἡ ἀκολουθία αὐτοῦ. 28. Ἀφηρέθη ὁ βίος Ἰωάννου Χοζεβίτου· προεγράφη γὰρ τῇ 13· καὶ ἡ μνήμη Σάββα τοῦ Στρατηλάτου, ὅστις γράφεται Ἀπριλίου 24 καὶ ὁ βίος τῶν ἁγίων Ἀναργύρων

Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ καὶ τῶν τριῶν ἀδελφῶν αὐτῶν· προ-
εγράφη γὰρ τῇ 17 τοῦ παρόντος. 30. Ἀφηρέθη τὸ ὑπό-
μνημα τῆς ἁγίας Μελετιανῆς· εἰς τὰς 29 γὰρ ὁ βίος αὐ-
τῆς· καὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου Ἀριστοβούλου, ὡς ἐορταζομέ-
νου ἐν τῇ 25 μετὰ τῶν ἀποστόλων Στάχυος, Ἀμπλία καὶ
τῶν λοιπῶν.

Νοέμβριος 15. Ἀφηρέθη ὁ βίος ἐπισκόπου Γαγγρῶν·
ἐν γὰρ τῇ 31 Μαρτίου ἡ ἀκολουθία καὶ τὸ συναξάριον
αὐτοῦ. 16. Ἀφηρέθη ὁ βίος τοῦ μάρτυρος Βαρλαάμ· γρά-
φεται γὰρ τῇ 19 τοῦ παρόντος. 27. Ἀφηρέθη ὁ βίος τοῦ
ἁγ. Ρωμανοῦ, ὡς γεγραμμένου Φεβρουαρίου 9. 29. Ἀφη-
ρέθη τὸ ὑπόμνημα τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος· ἐν γὰρ τῇ 20
Φεβρουαρίου ὁ βίος τοῦ αὐτοῦ.

Κῶδιξ Α Μεθοδίου.

φ. 115α—β

*Ἐπίδειξις πιθανῶν παροραμάτων ἐν τῷ κειμένῳ τῆς λει-
τουργίας.*

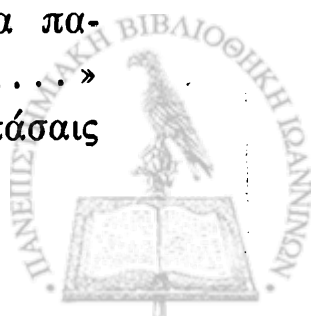
Τοῖς δυναμένοις νὰ ἐρευνήσωσι παλαιὰ χειρόγραφα
ἢ εἰλητάρια τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ
Χρυσοστόμου χαίρειν! Ἐκ τῆς πολυετοῦς ἀναγνώσεως τῆς
θείας λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
μοὶ ἐγεννήθησαν δύο ὑποψίαι ὡς πρὸς τὸ κείμενον αὐτῆς,
αἱ ἑξῆς. Α') ἐν τῇ 12 εὐχῇ (οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμέ-
νων) τῆς εἰρημένης λειτουργίας ἀναγινώσκειται «ὡς τῆς
λειτουργικῆς ταύτης καὶ ἀναιμάκτου θυσίας». Ἔχω τὴν
ὑποψίαν, μήπως κατὰ λάθος τῶν ἀντιγραφέων ἢ λέξις λο-
γικῆς (ΛΙΓΚΗC) μετεβλήθη εἰς τὴν λέξιν λειτουργικῆς. Μοὶ
ἐδόθη δὲ ἡ ὑπόψια αὕτη ἐκ τοῦ ὅτι λογικὴν ἀναγινώσκε-
ται ἐν τῇ 17 εὐχῇ (ἔτι προσφερομέν σοι τὴν λογικὴν ταύ-
την καὶ ἀναιμάκτον λατρείαν), ὡσαύτως λογικὴν ἀναγινώ-
σκειται ἐν τῇ 18 εὐχῇ (ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνου-

σιν . . . προσφερόμεν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν), ἐπίσης λογικὴν ἀναγινώσκειται ἐν τῇ 19 εὐχῇ (τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου . . . προσφερόμεν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔννοια, φρονῶ, εὐοδοῦται κάλλιον διὰ τῆς λέξεως λογικῆς. Β') ἐν τῇ 18 εὐχῇ (ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν) ἀναγινώσκειται «εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα». Ἔχω τὴν ὑποψίαν μήπως κατὰ λάθος τῶν ἀντιγραφῶν ἡ λέξις κλήρωμα (ΚΛΗΡΩΜΑ = κληρονομία) μετεβλήθη εἰς τὴν λέξιν πλήρωμα. Διότι ἐν 21 εὐχῇ (Σοὶ παρακατατιθέμεθα) ἀναγινώσκομεν «εἰς βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν = κλήρωμα). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔννοια, φρονῶ, εὐοδοῦται κάλλιον. Καὶ αὐταὶ μὲν αἱ ὑποψίαι μου. Πρὸς διαφώτισιν ὁμως καὶ ἐξακριβώσιν τῆς ἀληθείας δέον νὰ ἐρευνηθῶσι τὰ ἀρχαιότατα, τὰ κεφαλαίως γεγραμμένα γράμμασι χειρόγραφα καὶ εἰλητάρια τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐξεύρεσις τῆς ἀληθείας ἐνδιαφέρει τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα, παρακαλῶ ἐκείνους, εἰς οὓς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξερευνήσωσι τὰ ὡς εἴρηται χειρόγραφα καὶ εἰλητάρια, νὰ μὴ φεισθῶσι τοῦ μικροῦ κόπου τῆς ἀντιβολῆς χάριν τῆς ἀληθείας. Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Ἰανουαρίου 1890.

† Ὁ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας Θεόκλητος

Ἀπάντησις τῷ ἁγίῳ Μαντινείας, Ἅγιον Ὄρος, Μάρτιος 1890. Ἀναγνοὺς τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Μαντινείας κ. Θεοκλήτου περὶ τῶν δύο ὑποψιῶν, ἃς ἔχει περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, μὴ δυνάμενος δὲ μόνος μεταβῆναι εἰς τὴν ἱερὰν Μετάνοιάν μου Μεγίστην Λαύραν καὶ μελετῆσαι τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτῆς ἐναποκείμενα εἰλητάρια, ἔγραψα τῷ πνευματικῷ μου πατρί, ἰκανῶ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἵνα ἴδῃ ταῦτα· ἔλαβον δὲ τὴν ἐξῆς ἀπαντητικὴν ἐπιστολήν. «Τριάκοντα εἰλητάρια παρετήρησα· εἰς πάντα ταῦτα ἐν τῇ εὐχῇ «οὐδεὶς ἄξιος. . .» ἀπαντᾷ ἡ λέξις λειτουργικῆς ἀντὶ λογικῆς· ἐπίσης ἐν πάσαις

ταῖς λειτουργίαις τοῦ Χρυσοστόμου, 18 τὸν ἀριθμὸν, ἐν τῇ εὐχῇ «ὥστε γενέσθαι » ἀπαντᾷ ἢ λέξεις πλήρωμα ἀντὶ κλήρωμα. — Καὶ ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀμασείας κ. Ἄνθιμος Ἀλεξούδης ἐπιβεβαιοῖ, ὅτι ἔχων ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ ἀρχαίου εἰλητόν, περιέχον τὴν λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου δι' ἀργυρῶν χαρακτῆρων ἐπὶ μεμβράνης πορφυρᾶς, εὔρεν ἐρευνήσας τὰς λέξεις λειτουργικῆς καὶ πλήρωμα καὶ ὄχι λογικῆς καὶ κλήρωμα, καθὼς καὶ ἐξ Ἀγίου Ὁρους ἀπέστειλεν.

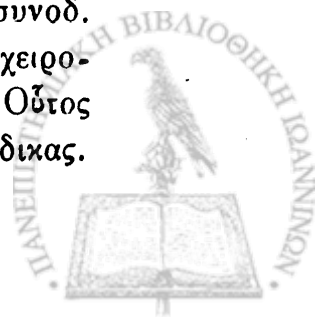
8. Ἔργασίαι Ἀγιορειτῶν. — Τὰ ἐν Μόσχᾳ Ἑλληνικὰ λειτουργικὰ χειρόγραφα καὶ ἡ ἀξία τῶν Ρωσικῶν βιβλίων καὶ τῶν ἄλλων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. — Ποῦ ἐγκεῖται ἡ ἀξία τῶν Ἀγιορειτῶν διορθωτῶν. — Ἡ συμβολὴ τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου. — Ὁ Δαπόντες ὡς ὑμνογράφος καὶ Διονύσιος ὁ Καλλιπολίτης. — Ἡ κατὰ στίχον ἔκδοσις τῶν ὕμνων, Σ. Εὐστρατιάδης καὶ Ἐμμ. Παντελάκης. — Συμπληρωματικὰ εἰς τὴν ἔριδα Δενδρινοῦ. — Βαρθολομαίου, τὰ κείμενα. Δωρόθεος Εὐελπίδης. — Χρυσόστομος Διονυσιάτης. — Γεράσιμος Δροβιανίτης καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἀπολυτικο-κοντάκια.

Τοιοῦτον ἐν πάσῃ δυνατῇ περιλήψει τὸ περιεχόμενον τῶν δύο Μεθοδικῶν κωδίκων, ἐν σκιαγραφίᾳ προδίδον τὸ κολοσσιαῖον ἔργον τοῦ Ἀγιορείτου διορθωτοῦ τῶν Μηναίων. Ὁ Μεθόδιος ὁμως δὲν ἠρκέσθη εἰς μόνα τὰ Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ἀλλ' ἀφοῦ ἐχρησιμοποίησε καὶ τὰς θεωρουμένας ἀρίστας τῶν ἐκδόσεων, κατέφυγε πρὸς τελείαν τοῦ θέματος ἐξάντλησιν καὶ εἰς τὰ Ρωσικὰ βιβλία. Ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι τὰ παλαιὰ Σλαβωνικὰ Μηναῖα ὡς μεταφρασθέντα ἐξ ἀρχαιοτάτων Ἑλληνικῶν προτύπων, εἶναι ξένα καὶ ἀπηλλαγμένα τῶν τῷ χρόνῳ παρομαρτουσῶν προσ-

θηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων καὶ ἐν γένει μειαβολῶν καὶ ἐλλείψεων τῶν Ἑλληνικῶν. Κέκτηται δὲ πράγματι ἡ συνοδικὴ βιβλιοθήκη τῆς Μόσχας τὰ μᾶλλον ἀρχαιοπινῆ καὶ ἀκραιφνεστέρας γραφᾶς διασώζοντα ἀντίγραφα τῆς Ἑλληνικῆς ὑμνολογίας. Ὁ Ἄθως εἰς ἀντάλλαγμα τῶν πρὸς αὐτὸν εὐεργεσιῶν τῶν Ρώσων ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ προσκυνήματα ἐξαπέστειλλον πρὸς αὐτοὺς τὰ ἄριστα τῶν ἀντιγράφων. Τὸ τοιοῦτον εἶχεν ἀρχίσῃ πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ εἰρημένου (βλ. σ. 22) Ἀρσενίου Σοχάνωφ. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς καὶ τοῦ πατριάρχου Νίκωνος, ὅτε ἐκορυφοῦτο ἡ ταράττουσα σύμπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν ἔρις πρὸς διόρθωσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἐδέησε νὰ πεμφθῇ καὶ αὐθις ὁ διάσημος οὗτος κελλάρης τὸ ὀφφίκιον πρὸς ἀναζήτησιν ἀρχαίων χειρογράφων καὶ συνέλεξε 500 τοιαῦτα πάσης φύσεως, ἐν οἷς καὶ παλαιότατον εὐαγγέλιον γεγραμμένον πρὸ 1500 ἐτῶν¹ Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ μόνου τοῦ Ἄθωνος, οἱ δὲ πατριάρχαι ἀπέστειλαν ἕτερα 200 ἐκλεκτὰ χειρόγραφα. Τὴν σπουδαιότητα τῶν χειρογράφων τούτων κατέδειξεν ὁ τοῦ Roston ἐπίσκοπος Ἀμφιλόχιος ἐκδοὺς ἐκ τοῦ 437 κώδικος τῆς εἰρημένης βιβλιοθήκης τὸ ἀνωτέρω περιγραφέν Ἑλληνικὸν Κονδακάριον. (Σημ. Τοῦτο δὲν περιέχει μόνον κοντάκια, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους). Ὁ Κεραμεὺς ἀνομολογεῖ τὴν χρησιμότητα τῶν Σλαβωνικῶν βιβλίων διὰ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν Μηναιῶν διόρθωσιν καὶ φέρει παραδείγματα, ὅτι ἐν αὐτοῖς εἰς τὴν Γ' εὗρεσιν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου ὑπάρχει νέον κάθισμα, ἐνῶ τὸ τετυπωμένον Σλαβω-

1) Βαλλιάνου, Ἱστορία τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, σ. 227. Βλέπ. τὰ χειρόγραφα ταῦτα παρὰ Ἰακ. Βατοπεδινῶ, «Ἡ ἐν Μόσχᾳ συνοδ. Βιβλιοθήκη, Ἐπιτομὴ τοῦ καταλόγου τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν χειρογράφων Βλαδιμήρου . . . » Μόσχα 1896, σ. ε' καὶ ἐξῆς. Οὗτος ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου περιέγραψε τοὺς 500 Ἀθωνικοὺς κώδικας.

νικόν Μηναιόν ἔχει τὸ παλαιόν, εὐρισκόμενον ἐν Σαβαΐτικῷ κώδικι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀμετάβλητον (ἐνθ' αὖθις ἡ προσθήκη «διαθήκης» οὐχ εὔρηται) ¹. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὰ βιβλία τῶν Σύρων Ὀρθοδόξων ἢ Μελχιτῶν, τῶν Ἰακωβιτῶν, Μαρωνιτῶν, Νεστοριανῶν, Κοπτῶν καὶ Αἰθιοπῶν. Οἱ Σύροι π. χ. ἔχουσιν ἐν μεταφράσει πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἑλληνικὴν ὑμνολογίαν, διατηρήσαντες μάλιστα καὶ τοὺς Ἑλληνικοὺς ὄρους καὶ τὰς ὀνομασίας, ὅμως φυλάττουσι καὶ τὸ ἑορτολόγιον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ².

Αἱ ἐργασίαι, ἐργασίαι 500 καὶ πλέον ἐτῶν τῶν σοφῶν τὰ θεῖα Ἀγιορειτῶν περὶ τὴν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων διόρθωσιν, ἦσαν λίαν σημαντικαὶ καὶ ἀξιόλογοι, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐχρησιμοποίησαν ἢ μᾶλλον ἐσφετερίσθησαν αὐτὰς οἱ ἐκάστοτε τῶν βιβλίων τούτων ἐκδόται, χωρὶς νὰ μνημονεύωσι τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ἡ σπουδαιότης τῶν διορθώσεων προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πάντες ἐκεῖνοι ἦσαν καὶ ποιηταὶ καὶ ὑμνογράφοι καὶ ἐπομένως κάτοχοι τῆς προσφθίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ρυθμικῆς, πολλοὶ δὲ αὐτῶν καὶ μουσικοδιδάσκαλοι καὶ μελοποιοί, ἐνῶ οἱ σήμερον τὴν διόρθωσιν ἐπιχειροῦντες δὲν γνωρίζουσιν οὔτε κατ' ἤχον νὰ ψάλλωσι τὰ τροπάρια! Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀποκαθιστῶσι μὲν τὸ κείμενον γραμματικῶς, καταστρέφουσι δ' ὅμως ἀνεπιγνώτως τὸ μέλος ³. Κατὰ τὸν ἀρχαῖον γραμματικὸν Θεοδοσίον:

1) Ἐκκλησ. Ἀλήθ. ἔτ. Κ', σ. 342. Βλέπ. καὶ Σχεδιάσμα περὶ τῶν Λειτουργ. Μηναιῶν, σ. 48. Εἰς Σλαβ. Μηναιῶν Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1095 ὑπάρχει κανὼν εἰς Συμεῶν Στυλίτην μετὰ δευτέρας ᾠδῆς, μὴ ἀνευρεθεὶς ὑπὸ τοῦ Κεραμέως (Σχεδ. σ. 35), ὃ δὲ ὑπάρχων τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ εἶναι διάφορος ἐκείνου, ὡς καὶ ὁ τοῦ Κυρίλλου μάρτυρος (6 Σεπτ.)

2) Βλ. Σπ. Παπαγεωργίου, Ἡ λειτουργία τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησιῶν, ἐν «Ν. Σιών» τόμ. Ε', 1907, σ. 606 ἔ.

3) Γράφω ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ μέλη τῆς συσταθείσης ἐπισημοῦ Ἐπιτροπείας, ἅτινα πάντα σχεδὸν εἶναι ἄδαῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, πλὴν τοῦ Σεβασμιωτάτου Προέδρου.

« . . . εάν τις ἐθέλη ποιῆσαι κανόνα, πρῶτον δεῖ μελί-
σαι τὸν εἰρμόν, εἶτα ἐπαγαγεῖν τὰ τροπάρια ἰσοσυλλαβοῦντα
καὶ ὁμοτονοῦντα τῷ εἰρμῷ καὶ τὸν σκοπὸν ἀποσώζοντα». Οὕτως εἶχον ἐν ἀρχῇ τὰ πράγματα καὶ οὕτω πράττουσι
μέχρι σήμερον οἱ Ἀγιορεῖται, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουσι νόμοι
καὶ κανόνες ρυθμίζοντες τὰ τῆς ποιήσεως ἢ τοῦλάχιστον
δὲν ἐσώθησαν. Ὡστε κατ' ἀνάγκην οἱ νέοι ποιηταὶ ἀπεμι-
μοῦντο τὸν ρυθμὸν τῶν παλαιότερων καὶ ἐποίουν τοὺς κα-
νόνας κατ' εἰρμούς καὶ τὰ στιχηρὰ ὡς προσόμοια. Τὰ δο-
ξαστικὰ καὶ ιδιόμελα ἐνηρμόνιζον πρὸς τὸν ἦχον ὅλως
ἐμπειρικῶς, εἶτα ἄλλοι, οἱ μουσουργοί, ἐμελοποιοῦν αὐτὰ
ἀσματικῶς. Τοῦτο γίνεται καὶ νῦν ἐν Ἀθῶν, οἱ δὲ ποιηταὶ
ἀναγκαίως γνωρίζουσι καλῶς νὰ ψάλλωσι κατ' ἦχον. Κατὰ
ταῦτα καὶ πάντες οἱ τῶν Μηναίων ἐκδότη καὶ διορθωταὶ
ἦσαν ἐγκρατεῖς πρακτικῶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, εἰ
μὴ καὶ μελουργοί. Ἀναφερόμεθα εἰς τοὺς διαληφθέντας
καὶ περὶ μὲν τοῦ πνευματικοῦ Μεθοδίου, τοῦ συμπήξαντος
τοὺς δύο περιγραφέντας κώδικας, εἶδομεν, ὅτι ἦν καὶ με-
λουργός, μουσικομανῆς μάλιστα. Ὁ δὲ Παχώμιος Ρουσάνος
(βλ. σ. 6—7), ὁ εὐφυῆς καὶ ρηξικέλευθος μοναχὸς τῆς ἐν
Ζακύνθῳ μονῆς τῶν Κρημνῶν¹, ἦν ἐγκυκλοπαιδικώτατος
καὶ βαθυνούστατος εἰς τὰ τοῦ τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας,
πρῶτος ἀποκαλύψας τῶν τυπογράφων τῆς Βενετίας τὴν
τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων διαφθοράν². Εἰς τὸν Ἀθῶν
ἐνδιέτριψε πολὺ καὶ συνεδέθη τοσοῦτον πρὸς τὰς μονάς,
ὥστε νὰ θεωρῆται Ἀγιορεῖτης³. Ὡμίλει καὶ ἔγραφε πε-
παρρησιασμένως «εἰς ἔλεγχον καὶ διόρθωσιν» στερεῶς ἐχό-
μενος τῶν ἀρχαίων παραδόσεων· π.χ. περὶ τὸ 1540 εὐρε-

1) Κατραμῆ, Φιλολ. Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, σ. 231 ἔ.

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 7.

3) Βλέπ. ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Σταυρονικητιανούς ἐν Ἐλ-
ληνομνήμονι, σ. 679—81.

θεῖς εἰς τινὰ κηδεῖαν ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων κατακρίνει τὴν κρατοῦσαν κακὴν καὶ ἀσύστατον συνήθειαν τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν. Τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τάσσει μεταξὺ τῶν μυστηρίων: «ἀλλ' ὅτι μυστήριον ἐν ἔστι τοῦτο τῶν καθ' ἡμᾶς»¹. Τοῦτο ἐξέφρασεν εἰς «ὁμιλίαν λεχθεῖσαν εἰς τινος τῶν ἀδελφῶν κηδεῖαν προτροπῇ τοῦ ἀββᾶ»². Εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁθῶ οἱ νεκροὶ δὲν τίθενται ἐντὸς φερέτρου εἰς τὸν τάφον, ἀλλὰ ραπτόμενοι εἰς παλαιόρρασον ἐναποτίθενται οὕτω εἰς κοινὸν καὶ ἐλεύθερον χῶρον· διὸ καὶ παρατηρεῖ ὁ Παχώμιος: «Τίς δὲ ἡ ἀδικία καὶ ἀνομία; Τὸ τοὺς νεκροὺς ἡμῶν οὐχ ὅπως δι' εὐλάβειαν θάπτειν, ἀλλ' ὥς τι τυχὸν θνησιμαῖον καταχωννύειν, ἵνα μὴ ἡ ὄζωδία τούτων καταβαρύνῃ ἡμῶν τὴν αἴσθησιν· τὸ γὰρ οὕτως ἐν τοῖς τυχοῦσι τόποις ἀδιαφόρως καταχωννύειν, ὅπου κτήνη συναγελάζονται καὶ παῖδες ὀρχοῦνται καὶ παίζουσιν, ὅπου ἀφοδεύματα οὐ μόνον ἀλόγων ζώων, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων, τοῦτο βούλεται»³. Καταπολεμεῖ δὲ καὶ τὸ ἔθος τῆς ἀνακομιδῆς: «Ὅτι δὲ οὐκ ἔξεστιν ἀνορύττειν, λέγει, τοὺς τῶν ἀποικομένων τάφους καὶ ἀνακινεῖν τὰ ὀστᾶ, ἐκτὸς ἀνάγκης, καὶ ἐκ τοῦδε τοῦ θεωρήματος δῆλον· διὰ τοῦτο γὰρ εἰκὸς καὶ τάξις τῆς καταθέσεως»⁴. Ἄλλ' ὁ Ρουσάνος, ὁ διαπρύσιος

1) Τοῦτο πρὸς βεβαίωσιν ὁ ψευδο-ἀρεοπαγίτης, ὡς καὶ περὶ τῆς μοναχικῆς κουρᾶς, μὴ ὄντων ὡς γνωστὸν τῶν μυστηρίων καθωρισμένων (βλ. περὶ τῶν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις τελουμένων, Migne, 3, στ. 552 ἔ.).

2) «Θεολογία», τόμ. ΙΔ' 1936, σ. 33—41, ὑπὸ Ἰ. Καρμίρη.

3) Αὐτόθι, σ. 33.

4) Αὐτ. σ. 34. Εἰρήσθω καὶ τοῦτο, ὅτι συνήθεια τοῦ ἐκφωνεῖσθαι λόγους ἐπικηδεῖους ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἁθῶ δὲν ὑπάρχει, πλὴν ἐξαιρέσεων, ἀλλ' ὁ ἡγούμενος ἢ εἰς τῶν προεστώτων ἀναγινώσκει ἐκ τῆς φυλλάδας σύντομον λογύδριον καὶ προτρέπει τοὺς ἀδελφοὺς νὰ εὐχῶνται ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ, οἵτινες καὶ ποιοῦσιν ἐπὶ τόπου 10—15 μικρὰς μετανοίας, λέγοντες τὸ «Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησον καὶ συγχώρησον τὸν δοῦλόν σου».

κήρυξ τοῦ κοινοβίου καὶ πολέμιος δεινὸς τοῦ τότε ἀναφανέντος ἐν Ἐθῶ ἰδιορρύθμου βίου, ἦν ἀκριβὴς φρουρὸς καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελουμένων, ἀποδοκιμάζων καὶ καυτηριάζων πᾶν τὸ ἀσκόπως τελούμενον καὶ ἀταξίας πρόξενον. Τοιαῦτα πολλὰ ἀνεκάλυψε καὶ εἰς τὸν Ἐθῶ καὶ δριμέως κατὰ τῶν μοναχῶν ἐπιτίθεται, ὡς βλέπομεν ἐκ τῆς διατριβῆς.

«Τὰ παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν τε καὶ ἀκολουθίαν γινόμενα ἐν τισι τῶν μονῶν καὶ μάλιστα τοῦ Ἁγίου Ὁρους τανῦν»¹.

1. Ἐν τοῖς προκειμένοις τοῦ τε ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, ἥτοι μετὰ τὸ «Φῶς ἰλαρόν» καὶ μετὰ τὸν ἐξάψαλμον, μόνην τὴν δοχὴν² πολλαπλασιάζουσι, τοὺς λοιποὺς στίχους ἑῶντες· ἴσταται δὲ μόνον ὁ κανονάρχος ἐν τῷ μέσῳ ἀσκεπής, ὥσπερ τι μορμολύκειον ἄλαλος. Προφασίζονται δέ, ὅτι τοὺς στίχους λέγει αὐτὸς ἐκεῖ καθ' ἑαυτόν, ὅπερ ψευδὲς ἐστὶν ἀντικρυσ· τίς γὰρ οἶδε κἂν λέγη κἂν μὴ λέγη; τὸ δ' ἀληθές ἐστίν, ὅτι κανονάρχος ποτὲ παρ' αὐτοῖς ἐπιστήμων οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ πάντοτε ἐκ διαδοχῆς ἀμαθής. Ἐπεὶ οὖν τὸ ἐκκλησιαστικὸν τυπικὸν διατάττεται τὸν κανονάρχον, ἢ ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ εἰδότα, ψάλλειν τὸ προκείμενον· συνέβη ἐξ ἀμελείας καὶ ἀμαθείας κατὰ μικρὸν ἀποκόπτεσθαι τὴν τούτων ψαλμωδίαν· ὅπερ ἐπεκράτησε παρ' αὐτοῖς ὥσπερ τις νόμος καὶ γὰρ εὐχερὲς τὸ κακὸν εἰς μίμησιν.

2. Ἐτι ἐν τῷ τέλει τῶν στιχηρῶν τοῦ «Κύριε, ἐκέκραξα» οὐ κατ' εὐθειαν ἔρχεται ὁ κανονάρχος ἐκ τοῦ ἀναλογεῖου εἰς τὸ τοῦ ἑτέρου χοροῦ ἀναλογεῖον, ἀλλὰ λοξῶς (ὥσπερ τις ἵππος δυσήνιος ἐκτραπείς τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἢ

1) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κεραμέως ἐκ κώδ. μονῆς Κοσινίτζης ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῶν Ἐθν. Φιλανθρ. καταστημάτων, Κων]πολις 1905, σ. 238—40.

2) Δοχὴν, γραπτέον: ἀρχήν.

δάμαλις παροιστρῶσα) ὅπισθεν τῶν κίωνων καὶ τοῦτο παρὰ τὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ διάταξιν, εἰ καὶ τινες προσκύνησιν ἐν τοῖς ἀγιοθύροις προφασίζονται ἀμαθῶς. Ἐντεῦθεν οὖν παρὰ μὲν τῶν ἀπαιδευτῶν θαυμάζονται ὡς καλοὶ κυκλευταί, παρὰ δὲ τῶν πεπαιδευμένων καὶ λίαν χλευάζονται· ἔστι γὰρ ὅτε ἐκ συναρπαγῆς καὶ λήθης ἐλθεῖν τὸν κανονάρχον κατ' εὐθείαν εἰς τὸ ἀναλογεῖον. Οἱ οὖν πρῶτοι καὶ προστάται διὰ συρίγματος δηλοῦσιν αὐτῷ τὸ δῆθεν πλημμέλημα· διὸ καὶ ἐπανακάμπει μετὰ καμάτου καὶ ἐὰν μὴ εὖρη τὸν κηρὸν ἀνημμένον παρὰ τῶν συναντιλαμβανόμενων αὐτῷ, πολὺς ὁ θόρυβος καὶ ἡ ἀγανάκτησις καὶ μάλιστα τῶν ψαλτῶν μενόντων τὸν κανονάρχον, ἐπεὶ οὐκ ἔρχεται ὀρθῶς, ὡς ἔφημεν, ἐπὶ τὸ ἀναλογεῖον, ἔνθα ἡ φωταγωγός, ἀλλ' ἐγγύς που μετὰ παρατηρήσεως· τινὲς δὲ καὶ ἐξεπίτηδες δεικνύουσι τὴν φωταγωγόν, ἵνα μηκέτι ἔλθῃ ὁ κανονάρχος ἐκεῖσε.

3. Ἔτι τὰ ἀπὸ στίχου ὁ εἷς χορὸς παρ' αὐτοῖς ψάλλει. Ἐντεῦθεν συμβαίνει τὰ διηρημένα στιχηρὰ εἰς ἓν κορυφοῦσθαι καὶ κόπον πολὺν διδόναι τῷ ψάλλοντι, εἰ μὴ χύμα ταῦτα ψάλλει, τοῦ ἐτέρου χοροῦ σιγῶντος ὡς περιφρονημένου. Τοῦτο οὐδὲ ἐν ταῖς κοσμικαῖς χορείαις γίνεται, ἀλλ' ἕτερος κάκεισε τὸν ἕτερον διαδέχεται. Ἔτεροι δὲ καὶ τὴν λιτὴν μονόχορον ψάλλουσι. Τοῦτο ποιοῦσι καὶ ἐν τῷ ὀρθρῷ· εἰς γὰρ τοὺς αἶνους τῆς Κυριακῆς τὰ δύο τελευταῖα ἰδιόμελα, τό τε δοξαστικὸν καὶ ἅπασαν τὴν δοξολογίαν, ὁ πρῶτος χορὸς μονώτατος ψάλλει, τινὲς δὲ καὶ τὰ ἄσματα τῆς θείας λειτουργίας.

4. Ἔτι εἰς τὰς ἀγρυπνίας, εἰς τὴν τῶν πέντε ἄρτων εὐλόγησιν, λαβὼν ὁ ἱερεὺς ἐκ τούτων ἓνα οὐ ποιεῖ σταυρὸν ἐπάνω τῶν ἄλλων, ὡς τετύπεται, ἀλλὰ τίθησιν αὐθις αὐτὸν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, τὴν χεῖρα δὲ μόνον ὑπτιον προτείνει ἐπάνω τούτων. Ἐν δὲ ταῖς μικραῖς μοναῖς οὐκ ἄρτους πέντε τιθέασιν, ἀλλὰ κλάσματα πέντε, τινὲς δὲ καὶ

ἓνα ἄρτον μεμελισμένον εἰς πέντε ἀλογίστως· οὐδ' αὐτὴν τὴν ἐπαδομένην εὐχὴν παρ' αὐτῶν αἰδούμενοι λέγουσιν «*Εὐλόγησον τοὺς ἄρτους τούτους*». Οὗτοι οὖν μάλιστα ἐν ταῖς μεγάλαις μοναῖς οὐ χάριν εὐλαβείας, ἀλλὰ μάλλον ἀπονοίας, οὐκ ἐσθίουσι μετὰ τὸ εὐλογηθῆναι τοὺς ἄρτους (ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο προσήχθησαν), ἀλλὰ φυλάττουσι τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν λιτὴν, ὡς μὴ ἐξαρκούντος τοῦ ἀντιδώρου εἰς εὐλογίαν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ· εἰ δὲ διὰ τὴν σύγχυσιν τοῦτο φασιν οὐ ποιοῦσιν, ἔδει μάλλον αὐτοὺς ἐν τῇ λειτουργίᾳ μὴ θυμιᾶν, ἔνθα πλείονα δεῖ τὴν ἡσυχίαν ὑπάρχειν.

5. Ἔτι τὰ τριαδικὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα τροπάρια τῶν τριωδίων ἐν τῇ ἀγίᾳ Τεσσαρακοσιῇ ὁ εἰς χορὸς ψάλλει, ἐναντίως πράττοντες τῷ τυπικῷ φάσκοντι ἡνωμένως ψάλλεσθαι. Ὡσαύτως καὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τῶν μακαρισμῶν οὐχ ἡνωμένως ψάλλουσιν, ἀλλὰ δίχορα, ὥστε ἐντεῦθεν διπλασιάζεσθαι ταῦτα· ὥστε κρεῖττον ἦν ἀπὸ χοροῦ ψάλλειν.

6. Ἔτι τοῦ κανονάρχου ὀφείλοντος πρὸ τοῦ «*Κύριε, ἐκέκραξα*» ἐλθεῖν ἐνώπιον τοῦ ἄρχοντος χοροῦ καὶ εἰπεῖν τὸν ἦχον, εἶθ' οὕτως βαλεῖν μεάνοιαν καὶ ἀναχωρῆσαι, τὸ ἐναντίον γίνεται· πρῶτον γὰρ λέγει τὸν ἦχον ἐν τῷ ἑαυτοῦ στασιδίῳ καὶ οὕτως ἔρχεται ἀκαίρως ἐπὶ τὸν δομέστικον.

7. Ἔτι τοὺς ὑποκειμένους τῷ ἀποστολικῷ ἀναγνώσματι στίχους, ἥτοι τὰ ἀλληλουάρια, ἐν τῇ λειτουργίᾳ οὐδαμῶς οὔτε ψάλλουσιν οὔτε ἀπλῶς λέγουσιν, ἀλλὰ μόνον «*Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ*» καὶ οὐδὲν ἕτερον. Τοῦτο σχεδὸν παρὰ πᾶσιν ἐκράτησε καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις, οἶμαι δὲ ὑπὸ τῶν ρηθέντων μοναχῶν διδαχθέντες ἢ καὶ μαθόντες· καὶ γὰρ περιέρχονται τὸν ἅπαντα κόσμον διδάσκοντες τηρεῖν πάντας τὰς αὐτῶν ἀταξίας, ἵνα μὴ μόνοι τοῦτο ποιοῦντες καταισχύνωνται, ἀλλὰ καὶ ἔχειν συνηγόρους τῆς αὐτῶν ἀκαταστασίας καὶ καταφρονήσεως· αἰσχύνονται δὲ καὶ μάλι-

στα παρ' ἀλλήλων, ἵνα μὴ καταλυθῆ τι τούτων τῶν παρὰ τοῦ ἀρχεκάκου ἐχθροῦ καὶ τῶν ζιζανίων πορεύως καὶ τῆς αὐτῶν πλάνης καὶ ὑπερηφανίας ἐξευρεθέντων εἰς ἀτιμίαν τῆς Ἐκκλησίας.

8. Ἰστέον δέ, ὅτι ἅπασαι αἱ ἀνωτέρω ρηθεῖσαι ἀταξίαι ἔκ τινων εὐλογοφανῶν δῆθεν προφάσεων ἐπεκράτησαν, αἱ πλείους δὲ ἐκ τοῦ ἠνωμένως ψάλλειν τοὺς χοροὺς τινὰ τῶν στιχηρῶν τετυπῶσθαι. Αὐτίκα οὖν τοῦ τυπικοῦ διαλαμβάνοντος ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ἡμέραις, ὅτε εἴσοδος ἐν τῷ ἑσπερινῷ γίνεται, ἐξέρχεσθαι τοὺς μοναχοὺς τῶν στασιδίων αὐτῶν καὶ ἴστασθαι ἀσκεπεῖς, ἐπεὶ εὐχρηστον ἔδοξε τὸν κανονάρχον ἐν μέσῳ αὐτῶν ἴστασθαι καὶ κανοναρχεῖν, καὶ μάλιστα διὰ τὸ ἐμποδίζειν τοὺς μέλλοντας εἰσοδεύειν, εὐλογον δέδοκται τὸ ἴστασθαι ἐν ἑτέρῳ μέρει ἀντικρὺ τῶν ψαλλόντων· ἐν μόνοις δηλονότι τοῖς ἑσπερινοῖς εἴσοδος γίνεται, οὐχὶ καθ' ἡμέραν οὐδὲ εἰς τὸ «*Οὐ ἐκραταιώθη*», ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ δοξαστικῷ.

9. Ὡσαύτως παλαιὰ συνήθεια ἦν, εἰσερχομένους ἐκ τοῦ νάρθηκος μετὰ τὴν λιτὴν ἐν τῷ ναῷ, μὴ εἰσέρχεσθαι ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ στασιδίῳ, ἀλλ' ἠνωμένως τοὺς χοροὺς ψάλλειν ἅπαντα τὰ ἀπὸ στίχου, καθὰ καὶ Συμεῶν ὁ Θεσσαλονίκης ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ὑποτυπώσει μέμνηται· ἐν δὲ τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ τυπικῷ καὶ τῇ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ ἀπάσῃ ὀρίζεται τοὺς χοροὺς ἄμφω ψάλλειν τὰ ἀπὸ στίχου. Ἄλλ' ἐπεὶ βαρὺ κατεφάνη τισὶν ἴστασθαι ἐν τῷ μέσῳ, μηδαμοῦ στηριζομένοις, ἐξ ἀγνοίας ἔκριναν ἐκ τούτου ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ καὶ καθ' ἡμέραν τὸν ἕνα χορὸν ψάλλειν τὰ ἀπὸ στίχου, ὡς μηδεμίαν ἔνωσιν γίνεσθαι τῶν χορῶν, μήτε καθόλου μήτε παρὰ μέρος. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τοὺς αἶνους τῆς Κυριακῆς».

Ἐκ τούτων ὁ Παχώμιος ἀποδεικνύεται ἀληθῆς λόγιος μετὰ τῶν μουσῶν θεραπεύων καὶ τὰ ἔσω καὶ ἐτάζων τὰ τῆς Ἐκκλησίας τυπικὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς λεπτομερείαις.

Δυστυχῶς ὀλίγοι τῶν νῦν διανοουμένων πράττουσι τοῦτο, περιφρονοῦντες τὴν ἀκολουθίαν. Οὗτοι λησμονοῦσι τὸ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου, ὅτι «ἡ πρᾶξις ἐστὶ θεωρίας ἐπίβασις». Ἄλλ' οὗτος ἦν ἐντριβῆς καὶ περὶ τὴν ἱερὰν ὑμνολογίαν, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐξῆς αὐτοῦ πονήματα :

1) Ἐγκώμιον καὶ ἀκολουθία εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Λαρίσης Βησσαρίωνα (Βουκουρέστιον 1705). Τοῦτο ὁμῶς ἀμφισβητεῖ ὡς ἔργον τοῦ Ρουσάνου ὁ Κατραμῆς ¹.

2) Μαρτύριον καὶ ἀκολουθία τῶν ἐν Στροφάσιν ὑπὸ τῶν Τούρκων φονευθέντων μοναχῶν (ἐξεδόθη ὑπὸ Σ. Ραφτάνη τῷ 1860). Κατὰ τὴν σημείωσιν τοῦ Ρουσάνου, ἡ ἀκολουθία αὕτη ψάλλεται καὶ εἰς πάντα τοιοῦτου λαχόντα μαρτυρικοῦ τέλους. Συνέταξε δὲ καὶ τὸ ἐξῆς ὠριῖον ἱαμβικὸν δίστιχον μετὰ τοῦ ἠρωελεγείου :

Τμηθέντας ἄνδρας τῷ ξίφει μονοτρόπους
ἰδοῦσα ρομφαία λίπε στροφομένη.

Εἰκάδι πειραταὶ ἦδ' ἐνάτη ἀζύγους κτεῖναν.

Ἐσφάγησαν δηλονοῦν οὗτοι κατὰ τὸν Ἐνετικὸν τοῦ 1538 πόλεμον ὑπὸ τῶν ἐκδικητῶν Τούρκων. Ὁ ἰδιόγραφος τοῦ Παχωμίου κῶδιξ περιέχων καὶ πλεῖστα ἄλλα αὐτοῦ ἔργα ὑπῆρχε κατὰ τὸν Σάθαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ τῆς Παιδείας καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργείου ἐν Ἀθήναις ².

Μεταξὺ τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Παχωμίου ὑπάρχουσι καὶ τὰ ἐξῆς :

3) Κανόνες κατ' ὀκτώηχον.

4) Κανὼν εἰς τοὺς ἁγίους Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον Ἀλεξανδρείας.

5) Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Παχώμιον καὶ ἕτεροι 5 εἰς ἄλλους ἁγίους.

1) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 234—5.

2) Τουρκοκρατ. Ἑλλάς, σ. 122.

6) Ἐρμηνεία σύντομος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν¹.

7) Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον τῆς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἄδω τὰν αἶνον τῇ φερεσβίῳ κόρη». Οὗτος ἀναφέρεται εἰς κώδικα 163 φ. 389α—394α τῆς εἰρημένης μονῆς.

Περὶ τοῦ Καισαρίου Δαπόντε μετὰ τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ λεχθέντα λέγομεν, ὅτι καὶ οὗτος κατὰ τὸ κρατοῦν τότε σύστημα δὲν ἦτο ἄγευστος καὶ τῆς ἔσω ποιήσεως, ἀφοῦ μέχρις ὑπερβολῆς ἠσχολεῖτο εἰς τὴν θύραθεν καὶ κοσμικὴν, ἐφαρμόσας μάλιστα αὐτὴν εἰς γλῶσσαν δημώδη καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὰ ποιήματα (καὶ ἴσως εἶναι ὁ πρῶτος τῆς καινοτομίας ταύτης ἀρχηγός). Ἡ Κεντρικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Μηναιῶν τοῦ 1843 καὶ τὰς διορθώσεις αὐτοῦ. Αὗται οὐ μόνον εἰς τὸν 249 Ξηροποταμινὸν περιέχονται κώδικα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν 257 «Μηναιὸν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ ἀπὸ ιζ' Σεπτεμβρίου —ια' Αὐγούστου», ὡς ὁ ἐν φ. 220α πίναξ ἐμφαίνει.

Καὶ ὁ Δαπόντες κατὰ ταῦτα ἐκ τῆς κοσμικῆς ποιήσεως μετεπήδησεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ μιμούμενος καὶ αὐτὸς τοὺς συγχρόνους ἐνέτεινε τὰς τῆς μούσης αὐτοῦ χορδὰς. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν αὐτῇ εὐνους, ὅπως εἰς τοὺς στίχους, δι' ὧν ἐκδιηγεῖται τὰ τῶν περιοδειῶν αὐτοῦ μετὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ κ. ἄ. (πλεῖστα τούτων εὐρίσκονται ἀνέκδοτα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου). Ἡ βουλήθη λοιπὸν συντάξας καὶ κανόνα πρὸς τὸ «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου», ὅπως καὶ ὁ ἐν τοῖς Χαιρετισμοῖς τῆς Θεοτόκου, νὰ συναρμολόγησιν αὐτὸν πρὸς τοὺς οἴκους τοῦ σταυροῦ². Εἶναι δὲ

1) Ph. Meyer, Die theologische Litteratur der griechischen Kirche, XVII Jahrh. undert. Leipzig 1899, σ. 123—4.

2) Τὸν κανόνα αὐτὸν περιέλαβεν ὁ Βάρθολομαῖος εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ὁρολογίου μεταξὺ τῶν οἴκων τοῦ τιμίου σταυροῦ (1871,

οϊκτρὰ ἢ τοιαύτη ἀπομίμησις συνθέσεως καὶ ἡ παρωδία τοῦ κανόνος πρὸς τὸν τῆς Θεοτόκου π. χ.

Τῆς Θεοτόκου

Τοῦ σταυροῦ

Χριστοῦ βίβλον ἔμψυχον,
ἔσφραγισμένην σε πνεύματι.
(Ὁδ. α', 1).

Χριστοῦ σκῆπτρον ἅγιον,
ἔμψυχωμένον σε πνεύματι.
(Ὁδ. α', 1).

Ρόδον τὸ ἀμάραντον,
χαῖρε ἢ μόνη βλαστήσασα.
(Ὁδ. α', 3).

Ρόδον εὖοσμον, ἄνθος, χαῖρε,
ἀμάραντον ράβδος βλαστήσασα.
(Ὁδ. ζ', 2).

Ἴσχυς καὶ δχύρωμα.
ἀνθρώπων, χαῖρε ἄχραντε.
(Ὁδ. ε', 2).

Ἴσχυς καὶ δχύρωμα
ἀνθρώπων, σταυρὲ τίμιε.
(Ὁδ. ε', 2).

Ἰλαστήριον τοῦ κόσμου,
χαῖρε, ἄχραντε Δέσποινα.
(Ὁδ. δ', 2).

Ἰλαστήριον ἀπάντων
χαῖρε, τίμιε.
(Ὁδ. ζ', 5).

Νεκροὶ διὰ σοῦ ζωοποιοῦνται·
ζωὴν γὰρ τὴν ἐνυπόστατον ἐκύησας·
εὐλαλοὶ οἱ ἄλαλοὶ πρῶην χρηματίζοντες,
λεπροὶ ἀποκαθαίρονται, νόσοι διώκονται,
πνευμάτων ἀερίων τὰ πλήθη . . .

(Ὁδ. η', 4).³

Νεκροὶ διὰ σοῦ ζωοποιοῦνται·
θανάτου γὰρ τὸν νεκρωτὴν ἐβάστασας·
τυφλοὶ ἀναβλέπουσιν¹, ὄτα διανοίγονται,
δαίμονες διώκονται², πάθη ἀφίστανται,
μυρῶν ἀγαθῶν ταμιουῦχε . . .

(Ὁδ. η', 4).⁴

σ. 455 ἔ.). Περὶ ἄλλων τοῦ Δαπόντε ἱερῶν ὕμνων, ἥτοι στιχηρῶν, μεγαλυναρίων κ.τ.τ. βλ. εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἥτοι εἰς τὴν «Ἱερὰν ὕμνολογίαν, Κῆπον χαρίτων καὶ εἰς τὸ Πατερικὸν Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου». Πρὸς τούτοις ὁ πολυγραφώτατος οὗτος Ἀγιορείτης ἐδημοσίευσεν καὶ «Ἐξήγησιν τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας» (Βιέννη 1795).

1) Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, ρυθμικῶς παράτονον.

2) Δαίμονες διώκονται, ἄμετρον.

3) Ὁρολόγιον, ἔκδοσ. Βελοῦδη, Βενετία 1871, σ. 377 ἔ.

4) Αὐτ. σ. 455 ἔ.

Παρφδία προσηγορίας τοιαύτη εἶναι καὶ ὁ εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον κανὼν πρὸς τὸ «Ἀναστάσεως ἡμέρα», ἣτις δυστυχῶς εἶναι ἀρχαία ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ, ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν Ὀμηροκέντρων λεγομένων. Περὶ τοῦ κανόνος εἰς τὸν σταυρὸν οὕτως ἀπεφάνθη ἡ Ἐπιτροπή, ἣτις ἔκρινεν ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ τὴν διάταξιν τοῦ Ὁρολογίου τοῦ Δαπόντε, «ὅτι ὁ μακαρίτης Δαπόντε ἐστὶ τῶν μὴ ἀκριβοῦντων καὶ τὰς φράσεις καὶ τὰς ἐννοίας· ὁμως ἐπειδὴ ὁ χρόνος ἐνεργίζωσεν αὐτούς, ἐάσθωσαν κατὰ χῶρον» (φυλλαδίου σ. 535). Ὅπως δὲ αἱ Ἀθωνικαὶ μοναὶ ἀληθῶς ὑπῆρξαν οὐ μόνον τὰ νῦν λεγόμενα Ὠδεῖα, ἤτοι τὰ φυτόρια τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ αἱ σχολαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ ὑμνογραφίας· «μετὰ γὰρ τῆς εἰς ἄκρον κοινοβιακῆς εὐταξίας καὶ τῆς πρακτικῆς ὡς ἐν φιλοσοφίας οὐδὲ τῶν λογικῶν ἀμέτοχοι καθεστήκεσαν τεχνῶν . . . ἐξ ὧν σοφώτατοί τε καλλιγράφοι καὶ ἱεροψάλται, κονδακάριοί τε καὶ ἄσματογράφοι, ποιηταὶ τε καὶ ἀναγνώσται πρότιστοι, μέλισσαι τε καὶ ἀοιδόπολοι ἐν Χριστῷ ἐξεφάνθησαν»¹, οἷος καὶ Διονύσιος ὁ Καλλιπολίτης². Οὗτος ἐν τοῖς ἐρημικοῖς τῆς Λαύρας περὶ τὸν Ἄθωνα σκηνώμασι περιφερόμενος ἦν γνωστὸς ὡς Ἀγιαρτεμίτης, διότι κυρίως ἐμόνασεν ἐν τῷ πλησίον εἰς τὰ Κρύα νερὰ καὶ ὑπεράνω τοῦ ἁγίου Νείλου καθίσματι³, ὡς δηλοῦται ἐν τέλει : «Αὕτη ἡ εὐχὴ συνετέθη παρὰ Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ Καλλιπολίτου (sic), τοῦ ἐπικαλουμένου Ἀγιαρτεμίτου, τοῦ ἀσκήσαντος ἐν Ἄθῳ κατὰ τὴν ἱερὰν σκήτην τῆς ἁγίας Ἄννης ἐν ἔτει ρψνζ'».

1) Ταῦτα γράφει ὁ βιογράφος καὶ διάδοχος τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς *Μιχαὴλ* παρὰ Μαΐ, *Novae bibliothecae Patrum*, τόμ. VI μέρ. Β' σ. 222—3.

2) Βλ. ἄνωτ. σ. 8 ἐ.

3) Κακῶς γράφων ὁ *Γεδεών* (Ἄθως, σ. 225) τοποθετεῖ τοῦτον εἰς τὸν «κατὰ τὴν Ἀμαλφινου (γρ. Προβάταν) ἅγιον Ἀρτέμιον».

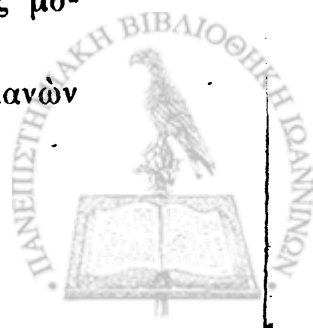

Ἐν τῷ ἀγίῳ Ἄρτεμῳ, ὅστις σήμερον εἶναι σχεδὸν ἐρείπιον, ἐδέξατο καὶ τὸν ἐν ἀγίοις Ἱερόθεον τὸν Ἰβηρίτην¹. Κατὰ τὸν κώδ. 16 (αἱ περίοδοι Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου) τῆς ἀγίας Ἄννης, ὁ Διονύσιος τῷ 1688 εὗρίσκειτο εἰς τὴν ἐν τῇ αὐτῇ σκῆτῃ καλύβην τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅπου συνέταξε τὴν γνωστὴν εἰς τὴν ἀγίαν Ἄνναν παράκλησιν «Κανῶν παρακλητικός τε καὶ ἱκετήριος ποίημα τοῦ Πανοσιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις κυροῦ Διονυσίου Ἀγιαρτεμίτου»². Οὗτος συνέταξε καὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, εὗρισκομένην ἐν Λαυρ. κώδικι Θ 121, ὡς τὸ ἐν τέλει δηλοῖ σημεῖωμα: «Ἐλαβε πέρας ἡ παροῦσα ἀκολουθία τῶν οὐρανίων πασῶν (;) ταγμάτων παρ' ἐμοῦ ἀλιτροῦ Διονυσίου τοῦ Ἀγιαρτεμίτη διὰ συνδρομῆς καὶ προτροπῆς καὶ ἐξόδων παρὰ τοῦ σεβασμιωτάτου ἐν πνευματικαῖς κυρίου Ἰγνατίου σὺν τῇ ἱερᾷ συνοδίᾳ αὐτοῦ, ἀσκούμενοι εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῶν μονύδριον τοῦ Κουκουζέλη ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς (μονῇ) τῆς μεγίστης Λαύρας εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ τῶν γονέων, ἐν τῇ πανσέπτῳ καὶ πανιέρῳ σκῆτῃ τῆς Θεοπρομήτορος ἀγίας Ἄννης, ἡ τῆδε (;) βίβλος τῶν ἀγίων ἀρχαγγέλων γέγραπται πλείστη ἐπιμελείᾳ ὄντως καὶ οἱ ἐντυγχάνοντες εὐχεσθε πάντες ὑπὲρ τῆς ταλαίνης μου ψυχῆς. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ρωιζ' Ἰουλίου κδ'»³. Δὲν νομίζω, ὅτι τὸ κακοσύνθετον τοῦτο σημεῖωμα εἶναι εἰς τὸ σύνολον τοῦ Διονυσίου, διότι οὗτος ἦτο οὐ μόνον ποιητὴς ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ καὶ ρήτωρ γλαφυρώτατος, ὡς δείκνυται ἐκ τοῦ εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας ἐγκωμιαστικοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ διαφόρων

1) Δουκάκη, Συναξαριστὴς Σεπτεμ. σ. 156.

2) Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς καλύβης Χαλαλάμπους μοναχοῦ, Θεσσαλονίκη 1920 καὶ ὑπὸ Ἀγαθαγγέλου τῷ 1930.

3) Ἐν κώδικι Καυσοκαλυβίων 216, σ. 369, ὑπάρχει κανῶν παρακλητικός καὶ εὐχὴ εἰς τὰς οὐρανίας Δυνάμεις.

ἐπιγραμμάτων. Ἴδου ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ: «Ἀνατέλλει εἰς τὰ λευκόμορφα πλάτη τῆς Ἀνατολῆς ἡ φωτοπάρυχος λαμπάς, ὁ σελασφόρος ἥλιος μὲ τόσα ἐρυθρόχροα ρόδα στολισμένος, μὲ ὅσας ἀκτῖνας τοῦ ἐξαστράπτουσιν ἡ ἀνατολαῖς»¹. Ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι (σ. 325—7) ὑπάρχει ἐγκώμιον αὐτοῦ εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ τιμίου Προδρόμου². Ἐκ τῶν εἰρημένων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Διονύσιος Καλλιπολίτης ἢ Ἀγιαρτεμίτης³ ἦν τῶν ἱκανῶς μεμορφωμένων ἱερῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἁθῶνος. Τοιοῦτον τύπον μετὰ τὸν Νικόδημον εἶχεν ἐσχάτως ὁ Ἁθῶς τὸν διαληφθέντα Νήφωνα, ἀσματογράφον τε καὶ ἐγκωμιαστήν, ἐπὶ δὲ τῶν ἡμερῶν τοὺς δύο Γερασίμους. Πρὸς τοὺς τοιούτους ὁ βουλόμενος τῶν Ἀγιορειτῶν νὰ ἑορτάσῃ μεγαλοπρεπέστερον τὸν πολιοῦχον αὐτοῦ ἅγιον καταφεύγει πρὸς σύνταξιν ἢ συμπλήρωσιν τῆς ἀκολουθίας μετὰ τοῦ σχετικοῦ ἐγκωμίου. Εἶναι δὲ εἰς ἄκρον φιλέορτοι καὶ φιλακόλουθοι οἱ Ἀγιορεῖται καὶ μάλιστα οἱ ἀσκηταὶ καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις, ἣν βλέπομεν ἐν Ἁθῷ, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνολογίας, πρὸς ἣν συνεβάδιζε καὶ ἡ κριτικὴ ἀνακάθαρσις. Οὕτω π. χ. ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς «Τὴν σπουδὴν σου τὴν κλῆσιν» ἐθεώρουν σόλοικον καὶ ἀκατανόητον, ὁ πρῦτανις τῶν γραμματικῶν Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης

1) Αὐτ. σ. 287—308.

2) Ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν πρ. δικαῖον ἀγ. Ἁννης Ζαχαρίαν ὑπάρχει ἐν κώδ. ἁγίου Παντελεήμονος 501 (σ. 301—2). Ἀλλὰ τὸ ἔτος 1838 ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ νεώτερον Διονύσιον Ἀγιαρτεμίτην, ὡς καὶ ἡ ἐν Ἁθῷ συνάδει παράδοσις· καὶ τότε αὐτὸς ἐκαλλίγραψε μόνον τὴν ἀνωτέρω ἀκολουθίαν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.

3) Γνωστόν, ὅτι τὰς λαϊκὰς ἐπωνυμίας οἱ Ἀγιορεῖται ἀντικαθιστῶσι διὰ τῶν μοναστηριακῶν, διὰ νὰ διασώσῃ δὲ ὁ Διονύσιος καὶ τὴν προτέραν, φαίνεται, ὅτι καὶ πρὶν μονάσῃ, ἦν γνωστὸς ὡς λόγιος.

ἐποιήσατο ἐκτεταμένην ἐρμηνείαν, ἀποδείξας αὐτὸ ὑγιαῖνον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ ὁ βουλόμενος διεξίτω αὐτὴν ἐν Ἐκκλ. Ἀληθεία (ἔτος IB', 1893, σ. 214 - 6) ὑπὸ Ἀλεξ. Λαυριώτου δημοσιευθεῖσαν¹.

Ἄλλὰ δὲν ἦσαν ἀπλῶς ποιηταί, ἦσαν καὶ θερμοὶ φιλογενεῖς καὶ μεγάλοι πατριῶται οἱ Ἀγιορεῖται, ἀναμιγνύοντες εἰς τοὺς ὕμνους διαφόρους κατανυκτικὰς ἐπικλήσεις πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ τὴν πάναγνον αὐτοῦ μητέρα, πρέσβεις προβαλλόμενοι αὐτὴν τε καὶ τοὺς ὑμνουμένους ἀγίους. Ἴδου μίᾳ τοιαύτῃ, ἦν (εὕρισκομένην παρ' ἐμοὶ) ὡς λαμπρὸν ἔργον τοῦ Διονυσίου Καλλιπολίτου καταχωρίζω ἐνταῦθα.

Εὐχὴ εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον.

Παναγία Δέσποινα Θεοτόκε, ἡ ἐλπίς καὶ προστασία ἡμῶν, ἐπάκουσόν μου τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου καὶ εὐμενῶς ἐπιβλέψασα ἐπὶ τὴν ἐμὴν ἀθλιότητα, πρόσδεξάι μου τὴν παροῦσαν ἰκέσιον δέησιν, ἦν θαρρῶν τῷ ἀπέιρῳ σου ἐλέει προσφέρω σοι ἐκ στόματος ἀκαθάρτου καὶ χειλέων ἀνάγνων, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς πάντα τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ σὸν πανάγιον ὄνομα καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς δεινῆς τυραννίας τῶν ἀπογόνων τῆς Ἄγαρ. Ρῦσαι ἡμᾶς τῆς πικρᾶς τούτων κακώσεως. Ἀντιλαβοῦ τῶν ταπεινῶν ἡμῶν καὶ ἐλευθέρωσον ἡμᾶς τῆς τούτων καταδυναστείας. Ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ ἄνες τοῦ ὑποπιασμοῦ τῶν δυσσεβῶν· ἔπιδε ἐπὶ τὴν θλίψιν ἡμῶν καὶ ἐξελοῦ ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον τῆς ἐπηρείας· ὄρα γάρ, ὦ μῆτερ τοῦ ἐλέους, ὅση ἡ τούτων τυραννίς· κατέφαγον γὰρ ἡμᾶς καὶ τὸν τόπον ἡμῶν ἠρήμωσαν. Ἴνα τί οὖν ὑπνοῖς; Ἔως πότε οὐκ ἐκδικεῖς; Μέχρις τίνος ἀνέχη τὴν

1) Ἴνα πληθυνθῇ ἡ γνώσις, Ἀκάκιος προηγ. Ξενοφωντινὸς ἐξέδοτο καὶ αὐτίς ἐν Γρ. Παλαμᾷ.

τούτων ἐπικράτειαν; Ἐξεγέρθητι καὶ βοήθησον ἡμῖν καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς τῆς δουλείας τῶν ἐναντίων· κλῖνον σου τὸ φιλάγαθον οὖς καὶ ἄκουσον τῶν ὀλοφυρμῶν τῶν δούλων σου, τῶν βοῶντων πρὸς σὲ ἐκ θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας καὶ οἰκτείρησον ἡμᾶς δωρεάν, δυσωπουμένη τῷ ἀπείρῳ ἐλέει σου· ἐπίβλεψον ἐπὶ τὴν πεπιτωκυῖαν κληρονομίαν σου καὶ ἀνάστησον αὐτήν· ρῦσαι αὐτήν τῆς οἰκτίστου ἀλώσεως, ἐγείρασα κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν αὐτῇ! Ναί, Δέσποινά μου Θεοτόκε, ἐπάκουσόν μου τοῦ ἀκαθάρτου καὶ θαυμάσιωσον καὶ ἐφ' ἡμῖν τὰ ἐλέη σου τὰ πλούσια. Ἴδου γὰρ ἐσμικρύνθημεν καὶ ἐσμὲν ταπεινοὶ ἐν πάσῃ τῇ γῆ σήμερον, ἐγεννήθημεν ὄνειδος καὶ ἐξουθένημα, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς περικύκλω ἡμῶν ἔθνεσιν, οἵτινες κατεπάτησαν τὰ ἁγιαστήριά σου καὶ ἐβεβήλωσαν τοὺς θείους σου ναοὺς, μὴ δὴ παραδώης ἡμᾶς εἰς τέλος διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον, μηδὲ ἀποστήσης τὸ ἔλεός σου ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἀνάστα, πολυεὐσπλαγχνε, καὶ σύντριψον τὸν δουλικὸν ἡμῶν ζυγὸν καὶ ἄρασα ἀφ' ἡμῶν τὰ περικείμενα ἡμῖν ἐπαυχένια κλοιά, κατάβαλε τὴν ἐπηρμένην ὄφρυν τῶν καταδουλούντων ἡμᾶς ἐθνῶν, ἵνα γνῶσι τίνων δούλοι ὑπάρχομεν καὶ ἐπὶ τίνα τὰς ἐλπίδας κεκτήμεθα καὶ μὴ εἰς τέλος κατακαυχῶνται ἡμῶν· δὸς δὲ καὶ τοῖς σταυροφόροις ἡμῶν ἄναξι κράτος ἄμαχον, ἰσχὺν ἀνυπέρβλητον, δύναμιν ἀνίκητον καὶ βοήθειαν ἀήττητον· ἐξαπόστειλον αὐτοῖς ἄγγελον κραταῖον ἐν ἡμέρᾳ πολέμου, ἵνα καταπολεμήσωσι καὶ κατεξολοθρεύσωσι καὶ εἰς τέλος ἐξαφανίσωσι τοὺς πολεμοῦντας ἡμᾶς τε καὶ αὐτοὺς δυσσεβεῖς καὶ ἀθέους· ὅτι σὺ εἶ, Θεοτόκε, ἡ ἐλπίς ἡμῶν, ἡ σκέπη, ἡ προστασία καὶ ἡ βοήθεια καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Ἡ ἀξιόλογος αὕτη εὐχή, ἣτις ἀποδεικνύει τὸν Διονύσιον ἐγκρατέστατον τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἑλληνος ἅμα λόγου δεινὸν χειριστὴν, ἐγράφη εἰς περι-

οδον ἐθνεγεσίας, ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ὀρλωφικῶν, ἦτις δὲν ἀφῆκεν ἀσυγκινήτους καὶ τοὺς Ἀθωνίτας. Τότε πλὴν ἄλλων ὁ μὲν Καυσοκαλυβίτης Θεόκλητος ὁ Καρατζᾶς ἠκολούθησεν ὡς διερμηνεὺς τὸν Ρωσικὸν σιόλον, ὁ δὲ πρῶην Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Σεραφεῖμ Β' ὁ Ἀρβανίτης ἐγκατέλιπε τὸ ἡσυχαστήριον αὐτοῦ, γενόμενος διαπρύσιος τῆς ἐλευθερίας κήρυξ. Ὁ Διονύσιος δὲ ἐκ τοῦ ἀσκητηρίου ἀνέπεμπε τοιαύτας συγκινητικὰς εὐχὰς.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παραδειγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ διορθωταὶ ἦσαν καὶ ποιηταὶ ὕμνων ἢ τοῦλάχιστον ἐγνώριζον κατ' ἤχον καὶ ἐμπειρίαν νὰ ψάλλωσιν αὐτούς. Ἀγιορεῖται συνθέται κανόνων, προσαρμόζοντες τὰ τροπάρια πρὸς γνωστὸν εἰρμόν, ποιοῦσι κανόνας, βεβαίως ὅσοι γνωρίζουσι νὰ ψάλλωσι τοὺς εἰρμούς· καὶ εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἐν Ἄθῳ πάντες καὶ αὐτοὶ οἱ πλέον κακύφωνοι πρακτικῶς ἢ κατ' ἤχον, ὡς λέγομεν, ψάλλουσι κανόνας, τῶν ψαλτῶν μὴ δυναμένων νὰ ψάλλωσιν ὅλους, εἰ μὴ τρεῖς ᾠδὰς α', γ' καὶ θ', διὰ τὰς λοιπὰς εἶναι ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ κατάλληλοι. Ἡ πρώτη ὅθεν τοῦ ποιητοῦ ἀρετὴ, ὅπως κατήνησε παρ' ἡμῖν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, εἶναι νὰ γνωρίζῃ νὰ ψάλλῃ, ἵνα συνθέτῃ ἔπειτα ἀπταιστως· ἀλλὰ διὰ ταύτης τῆς ἀρετῆς δέον νὰ εἶναι πεπροικισμένος καὶ ὁ ἐκδότης καὶ διορθωτὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων, ἄλλως προτιμότερον νὰ ἐκδίδῃ τὰ τροπάρια, ὅπως μέχρι τοῦ νῦν ἐξεδίδοντο καταλογάδην μὲν, ἀλλ' ἐπιμελῶς διὰ στίξεως κατὰ τὰ κῶλα διηρημένα ἢ κατὰ στίχον καὶ παράχορδα. Αἱ θεωρίαι περὶ ὁμοτονίας καὶ ἰσοσυλλαβίας, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ ἱερὰ ποίησις, οὐδὲν ὠφελοῦσιν, ἐφ' ὅσον τὰ τροπάρια δὲν ἐκδίδονται ρυθμικῶς, συνφδὰ τῷ εἰρμῷ ἢ τῷ ἤχῳ. Ἐνταῦθα αἱ θεολογικαὶ καὶ φιλολογικαὶ γνώσεις, ὑφ' ὧν περικοσμοῦνται τὰ ἀξιότιμα τῆς μεγάλης ἐπιτροπῆς μέλη, εἰς οὐδὲν συμβάλλουσιν. «Ἄπας ὁ λόγος μάταιόν τι καὶ κενόν, ἐὰν μὴ παρῇ τὰ πράγματα», ἔλεγεν ὁ Δημοσθένης. Ἀπό-

δειξίς, ὅτι ὁ ὡς ἡγέτης τῆς πρὸς διόρθωσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων κινήσεως θεωρούμενος κ. Σ. *Εὐστρατιάδης*, ὑποδείξας τῇ Μ' Ἐκκλησίᾳ 11 ὅρους πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν, περιέλαβεν ἐν τῷ τελευταίῳ ταῦτα: «νὰ παρασταθῶσιν οἱ ἱεροὶ ὕμνοι ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν μορφῇ, τῇ ποιητικῇ, οὐχὶ δὲ πεζῶς, ὡς ἔχουσι νῦν εἰς τὰ ἐν χρήσει ἱερὰ βιβλία· τὸ τοιοῦτον θὰ ἐξάρη τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ὕμνων κτλ.»¹. Ἐν πρώτοις ἔχει τις νὰ παρατηρήσῃ ἐνταῦθα, ὅτι «ἡ ἀρχικὴ μορφή, ἡ ποιητικὴ» εἰς τὰ τροπάρια ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις τῶν σωζομένων Μηναιῶν εἶναι οὐχὶ κατὰ στίχον, ἀλλὰ καταλογάδην, διαιρούμενα διὰ στιξεως² καὶ οὕτως ἐν συνεχείᾳ δι' ἀστερίσκου σημειούμενα ἐξεδόθησαν τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν ἄσμάτων ὑπὸ τε τοῦ *Pitra* καὶ τοῦ Ρώσσου ἀρχιμανδρίτου *Ἀμφιλογίου*³. Οὕτως ἐξεδόθησαν καὶ παρ' ἡμῖν αἱ τε τῆς Βενετίας ἐκδόσεις καὶ αἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν⁴. Ὁ κ. Σ. *Εὐστρατιάδης* εἰσήγαγεν ὄντως εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Εἰρημολογίου καὶ Θεοτοκαρίου τὴν ὡραίαν μορφήν εἰς τὰ τροπάρια· ἀλλ' ὅπως πᾶσα περιττὴ πολυτέλεια καὶ αὕτη ἔβλαψεν ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ ἢ τάληθές εἰπεῖν κατέστρεψεν αὐτόχρομα τοὺς ἱεροὺς ὕμνους· διότι ὡς εἶναι διηρημένοι δὲν ψάλλονται πλέον, α') διότι δὲν ἐτηρήθη ἡ στιξίς τῶν κωδικῶν⁵, β') διότι δὲν ἐτηρήθησαν τὰ μέτρα οὐδ' ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰάμβοις⁶ καὶ γ') διότι

1) Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, τόμ. Α', 359.

2) Ἡ στιξίς δυστυχῶς συγγέεται μετὰ τῆς ἄνω τελείας, ὅπου αὕτη τίθεται.

3) Ὁ Krumbacher ἐξέδοτο Κοντάκιά τινα τοῦ Ρωμανοῦ καταλογάδην.

4) Εἰς ταύτας ἀντὶ ἀστερίσκου ἐχρησίμευσε τὸ κόμμα καὶ ἐντεῦθεν αὐθις τὸ μουσικὸν κῶλον συγγέεται πρὸς τὸ διὰ τελείας χωριζόμενον γραμματικόν, ὅθεν προτιμητέος ὁ ἀστερίσκος.

5) Βλ. *Ἐθολογίου Κουρίλα Λαυριώτου*, Κριτικὴ κτλ. Τὸ Λαυρ. Β 33 Εἰρημολόγιον, ἐν Θεολογίᾳ 1935 καὶ ἰδιαίτερος σ. 30.

6) Αὐτ. σ. 31. Σημειωτέον, ὅτι τὰ ἰαμβικὰ ἀνέκαθεν ἐκδίδονται καταλογάδην.

δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὸν προκείμενον εἰρμὸν καὶ τὸ τελευταῖον εἶναι ἀσυγχώρητον πλέον. Οὕτως ὁ περίφημος οὔτος ἐκδότης, ὁ μικροῦ δεῖν νὰ πείσῃ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν νὰ ἀναθέσῃ αὐτῷ μονοπωλιακῶς τὴν ἔκδοσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἀπεδείχθη ἐκ τῶν πραγμάτων πάντη πρὸς τοῦτο ἀκατάριστος, διότι οὔτε κατ' ἤχον δὲν γνωρίζει νὰ ψάλλῃ, ὡς φαίνεται, τοὺς ὕμνους! Ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς μ. ἐπιτροπῆς κ. Ἐμμ. Παντελάκης, ὁ διὰ πολλῶν διατριβῶν παρουσιάσας τὴν γυμνότητα τοῦ ἐκδότου τοῦ Εἰρμολογίου καὶ Θεοτοκαρίου, ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐξήλεγξε τὸ τελευταῖον ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν μορφήν. Καὶ ἀντιγράφω τὰ πρῶτα δύο τροπάρια ἐκ τῆς βιβλιοκρισίας αὐτοῦ (ἐκ τοῦ 10 κανόνος φδῆς δ')

Κυήσασα τὸν κτίστην	Ἄγνη εὐλογημένη
καὶ πάντων ποιητῆν	ἡ μόνη τῆς ἀρᾶς
δυναστείαν ἄφατον	πάντας ἀπαλλάξασα,
καὶ ἄμαχον ἰσχὺν	Παρθένε Μαριάμ,
ἔχεις, Παρθένε, καὶ διασώζεις	σὺν ἀποστόλοις, μάρτυσι
τοὺς πίστει σοι προσιόντας	καὶ προφήταις
διὰ τοῦτο σοὶ κραυγάζω,	τὸν ἐκ γαστρὸς σου προ-
Δέσποινα τοῦ κόσμου,	ελθόντα ἐκδυσώπει
βοήθει μοι.	σῶσαι τὰς ψυχὰς τῶν
	ὕμνούντων σε ¹ .

Δικαίως ἐξανίσταται ὁ ἐπικριτὴς, ὅτι δύο τροπάρια τῆς αὐτῆς φδῆς καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν βαίνοντα εἰρμὸν διήρησε διαφοροτρόπως, ἤτοι αὐθαιρέτως, καὶ ἀφίνων τὸ πρῶτον τροπάριον ὡς ἔχει ἀνέπαφον, διορθοῖ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ δευτέρου ὡς ἐξῆς:

σὺν ἀποστόλοις καὶ τοῖς προφήταις

1) Μετρικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ νέον Θεοτοκάριον (ἐν τῇ Θεολογίᾳ 1935 καὶ ἰδιαίτερος σ. 5).

καὶ μάρτυσι τὸν γαστρός σου¹
προελθόντα ἐκδυσώπει.

Ὡς ἐξῆς διασκεψάμενος, «ὅτι ἀφοῦ τὸ α' τροπάριον εἶναι ὀκτιάστιχον, ὀκτιάστιχα πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὰ τρία ἄλλα καὶ ὄχι ἐπιάστιχα, ἀφοῦ δ' ὁ πέμπτος στίχος τοῦ α' εἶναι δεκασύλλαβος, δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι δωδεκασύλλαβος τοῦ β', ὁ δὲ ἕκτος τοῦ α' ἀφοῦ εἶναι ὀκτασύλλαβος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι δωδεκασύλλαβος ἐν τῷ δ'»². Ὁ συλλογισμὸς οὗτος τοῦ φίλου κ. Παντελάκη θὰ ἦτο ὀρθός, ἐὰν τὸ ὡς βάσις τεθῆν ὑπ' αὐτοῦ α' τροπάριον εἶχεν ὀρθῶς μετρικῶς ἐντεταμένον συνφδὰ τῷ εἰρμῷ. Δυστυχῶς δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα· ὅθεν, ἐὰν παραβάλωμεν πρὸς τὸν εἰρμόν, θὰ ἴδωμεν, ὅτι συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, ὅπου ἠθέλησε ν' ἐπανορθώσῃ. Ἀλλὰ διατί, εὐλογημένε, δὲν ἐζήτησες τὸν εἰρμόν καὶ ἐὰν κακῶς εἶναι καὶ οὗτος διηρημένος, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς ψαλτικῆς νὰ διορθώσῃς αὐτὸν καὶ κατ' αὐτὸν καὶ τὰ λοιπὰ τροπάρια; Ἴδου ὁ εἰρμός, ἰδοὺ καὶ τὸ τροπάριον καθ' εἰρμόν διηρημένον:

Ἐν πνεύματι προβλέπων,
προφήτα Ἀββακούμ,
τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν
ἐκήρυτες βοῶν:
ἐν τῷ ἐγγίξειν τὰ ἔτη ἐπι-
γνωσθήσῃ
ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν
ἀναδειχθήσῃ,
δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Κυήσασα τὸν κτίστην καὶ
πάντων ποιητὴν
δυναστείαν ἔχοντα καὶ ἄμα-
χον ἰσχὺν
ἔχεις, Παρθένε, καὶ δια-
σώζεις τοὺς πίστει
προσιόντας σοι διὰ τοῦτο
σοὶ κραυγάζω,
Δέσποινα τοῦ κόσμου,
βοήθει μοι.

1) Γράφε τὸν ἐκ γαστρός σου.

2) Ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 6.

Οὕτω ψάλλεται νῦν εἰς πάντα τὰ ἐν Ἄθῳ μοναστήρια ὁ εἰρμός, ὅστις ἔχει πάντας τοὺς στίχους 13συλλάβους πλὴν τοῦ ἐφυμνίου, ὅπερ εἶναι 10σύλλαβον¹ καὶ οὕτω δέον νὰ διαιρεθῶσι πάντα τὰ τροπάρια καὶ τότε καὶ τὸ μέτρον εὐοδοῦται κάλλιστα καὶ εἰς τὰ ἄλλα τροπάρια τῆς ᾠδῆς, τηρουμένης ἅμα καὶ τῆς ἰσοστιχίας, ὅρου ἀπαραιτήτου εἰς τὰ τροπάρια τῆς αὐτῆς ᾠδῆς. Καὶ ἡ σχέσις δὲ τῶν στίχων ἔχει ὧδε, ἥτοι ἕκαστον τροπάριον ἀποτελεῖται ἐκ δύο διστίχων καὶ τοῦ ἐφυμνίου. Ἐξαιρέσειν ποιεῖ τὸ γ' τροπάριον, ὅπερ μετὰ τὸ πρῶτον κανονικὸν δίστιχον:

Πολέμους ἀοράτους ἐχθρῶν τῶν νοητῶν
κατάβαλε, Δέσποινα, τῶν μάτην τῇ ἐμῇ.

Εἶτα τὸ δεύτερον δίστιχον ἄμετρον:

Ψυχῇ ἐπιθεμένων ἀθλίως
καὶ εἰρήνην δώρησαι, εὐλογημένη.

Βεβαίως ἐνταῦθα ἔξεπεσε λέξις διὸ ὁ κ. Παντελάκης ἀναπληροῖ οὕτω τὸν β' στίχον: «καὶ δώρησαι τὴν εἰρήνην, Παρθένε εὐλογημένη»². Ἡμεῖς μετὰ τὴν τοιαύτην ἀναπλήρωσιν χωρίζομεν οὕτως εἰς δύο στίχους 13συλλάβους:

Ψυχῇ ἐπιθεμένων ἀθλίως, Παρθένε,
καὶ τὴν εἰρήνην δώρησαι, εὐλογημένη.

Εἶναι δὲ ὁ 13σύλλαβος στίχος συνηθέστατος, ὁ δὲ κ. Παντελάκης ἀλλαχοῦ καλῶς ἔχοντις τοιοῦτους στίχους μετέβαλεν εἰς προσφιλεῖς παρὰ Βυζαντινοὺς χωλιάμβους ἢ ἰαμβικούς, ὡς ὀνομάζει οὗτος· ἥτοι, ἐνῶ ὁ ἐκδότης ἔχει:

Χαῖρε, κόσμου Δέσποινα θεοχαρίτωτε . . .

1) Σημειωτέον, ὅτι, ἐνῶ ἐν τῷ εἰρμῷ χωρίζονται καὶ λογικῶς, δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸ τροπάριον, ὅπερ οὐχὶ ποίημα, ἀλλὰ πεζογράφημα πλεον καθίσταται.

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 5.

διὸ τοῦ ἀσβέστου με πυρὸς ἐξάρπασον . . .
τὸ ξένον ἄκουσμα τῆς οἰκουμένης, ἀγνή.

μετέβαλεν ὧδε :

Χαῖρε, κόσμου Δέσποινα θεονύμφευτε . . .
διὸ τοῦ ἀσβέστου πυρὸς μ' ἐξάρπασον . . .
ξένον ἄκουσμα τῆς οἰκουμένης, ἀγνή¹.

Οὕτω δυσχερῆς ὁ χωρισμὸς τῶν τροπαρίων εἰς στί-
χους ἄνευ γνώσεως τῆς ψαλτικῆς, τῆς τε ἰσοστιχίας καὶ
τοῦ συστήματος τοῦ τροπαρίου, ἥτοι τῆς μεταξὺ τῶν στί-
χων σχέσεως τῆς λεγομένης συστιχίας².

Ἄγνοιαν περὶ τὸ ψάλλειν προδίδωσιν ὁ κ. Παντελάκης
καὶ εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ δημοφιλεστάτου ἀριστουργήματος
τῶν κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ « Ἡ παρθένος σήμερον »
ἐκδούς αὐτὸ ἀρρυθμῶς.

Ὅπως ψάλλεται :

Ὅπως ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ
κ. Παντελάκη :

Ἡ παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει.

Ἄγγελοι
μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ
μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσι.

Ἡ παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίκτει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει.

Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
ὁδοιποροῦσι

1) Αὐτ. σ. 14 καὶ ἠναγκάσθη πρὸς κατασκευὴν τοῦ δωδεκα-
συλλάβου νὰ κάμη ἐκθλιψιν, ἣν τοσοῦτον ἀποφεύγουσιν οἱ ὑμνο-
γράφοι ἢ μᾶλλον καθόλου δὲν ἀναγκάζονται νὰ κάμνωσιν, ὡς ἐδίδαξε
καὶ ὁ ἴδιος (Κοντάκια καὶ Κανόνες τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως,
Ἄθῆναι 1920, σ. 11.)

2) Ὅθεν πρὸς τοὺς 4 γνωστοὺς νόμους τῆς μετρικῆς τῶν Βυ-
ζαντινῶν δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ συστιχία, ἥτις τὰ μάλιστα συν-
τελεῖ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ᾠσμάτων.

Ἡ Παλαιστίνη ἐγέννησε τὸ ἱερὸν ἄσμα, τὸ Βυζάντιον ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνήγαγεν εἰς περιωπὴν, ὃ δὲ Ἄθως ὡς θεματοφύλαξ πασῶν τῶν ἱερῶν παραδόσεων διετήρησεν αὐτὸ ἀμείωτον. Ἀγιορεῖται εἶναι πάντες σχεδὸν οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐξυμνήσαντες τοὺς καλλινίκους νεομάρτυρας καὶ νεοφανεῖς ὁσίους¹. Ἡ εἰς Θεὸν πίστις κατὰ τὴν δυσχείμερον ἐκείνην τοῦ ἔθνους περίοδον ἦν τὸ καταφύγιον τῶν πιστῶν, οἱ δὲ ὑπὲρ ταύτης ἀθλοῦντες καὶ ἀποθνήσκοντες οἱ φαιδρύνοντες τὰ στυγνὰ αὐτῶν πρόσωπα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ κοσμοῦντες, ὡς γράφει Γεώργιος ὁ Κορέσιος εἰς τὴν ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1856 τυπωθεῖσαν ἀκολουθίαν (σ. 18) τοῦ νεομάρτυρος Θεοφίλου: «αἱ τῶν μαρτυρικῶν ἄθλων διηγήσεις τοὺς πυραυγεῖς σπινθῆρας, τὴν πρὸς Θεὸν ὑπανάπτουσι φλόγα, καὶ τοὺς φιλοχρίστους πρὸς εὐζωΐαν σφόδρα διανιστῶσι κὰν τῇ ψυχῇ ὡσπερ ἀγαθῇ ἀρούρα τὰ γόνιμα τοῦ ζωοποιούντος πνεύματος σπέρματα ἐπὶ μείζον αὖξουσι». (Βλ. ἡμέτ. ἔργον, Ἡ Μοσχόπολις κτλ. Ἀθῆναι 1935, σ. 46 ἐ.). Εἶδομεν² περὶ τῆς εἰς τὴν ἱερὰν ποίησιν ἐπιδόσεως τοῦ ἱεροκήρυκος Δωρ. Βουλισμᾶ, ὅστις «διὰ συγγραφῶν καὶ κηρύγματος ἱεροῦ γίνεται φιλόπonos συνεργὸς καὶ βοηθὸς τῶν ἀπὸ τοῦ 1780—1817 πατριαρχῶν . . . ὃ καὶ τὴν διόρθωσιν ἐμπόνως ἀναλαβὼν τῶν ἱεροτελεστικῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν βιβλίων»³. Ὁ δὲ Ἀνδρέας Ἰδρωμένος ἦν ἐπίσης ἐντριβέστα-

1) Βλέπ. κώδ. 9, σ. 287—309 τοῦ παπᾶ Χαρίτωνος ἐν καταλόγῳ τῶν κωδίκων τῆς Σκήτης Κουσοκαλυβίων καὶ τῶν Καλυβῶν αὐτῆς ὑπὸ *Εὐλ. Κουρίλα*, σ. 121. Τούτου νομίζω εἶναι καὶ ἡ αὐτόθι, ἐν κώδικι 261 φ. 102α—111β, συμπλήρωσις τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐν ἁγίοις Παύλου Πατριάρχου Κων/πόλεως.

2) Βλέπ. ἄνωτ. 8 ἐ.

3) *Μαν. Γεδεών*, Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ 1800—1863—1912, Ἀθῆναι 1936, σ. 414, ἐκ τοῦ Βαρθολομαίου ταῦτα παραλαβὼν.

τος ². Σημειωτέον, ὅτι αἱ διορθώσεις τούτου γινόμεναι εἰς τὸ Ὁρολόγιον κυρίως ἀφεώρων εἰς τὰ κατὰ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν ρυθμὸν χωλαίνοντα ἀπολυτικά καὶ κοντάκια, ἀλλὰ τὸ χειρόγραφον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βαρθολομαίου ἐξάντλησιν ἐξηφανίσθη, ὅπως καὶ πάντων τῶν ἄλλων ³. Εὐτυχῶς ἢ κατὰ τοῦ Προκοπίου Δενδρινοῦ κριτικὴ τοῦ Σαμουήλ Κυπρίου καὶ Λεοντίου ἱεροδιδασκάλου, ἧς περίληψιν ἐποίησάμεθα, διεσώθη ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἀντίρρησις πρὸς τὰς φλυαρίας τοῦ κ. Προκοπίου Δενδρινοῦ Ἀγιορείτου τὰς τῷ Σεβασμιωτάτῳ γέροντι ἀγίῳ Καισαρείας κ. Παϊσίῳ ἀποσταλείσας, συνισταμένας δι' ἐνυπογράφου ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστολῆς τῷ 1845 Ἰανουαρίου, ὑπὸ τοῦ πρώην Μεσημβρίας Σαμουήλ τοῦ Κυπρίου», αὐτόγραφον αὐτοῦ καλλιγραφημένον. Ἡ διατριβὴ αὕτη εἶναι λίαν ἀποκαλυπτικὴ περὶ συμβάντων τότε εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν Μηναίων καὶ περὶ τῆς σημασίας, ἧτις ἐδίδετο εἰς τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος τῶν ἱερῶν ἀσμάτων καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Τυπικοῦ· διὸ καὶ ἀναδημοσιεύομεν τὸν πρόλογον τοῦ Σαμουήλ.

† Μέγα τῷ ὄντι μάθημα τὸ «Γινῶθι σαυτὸν».

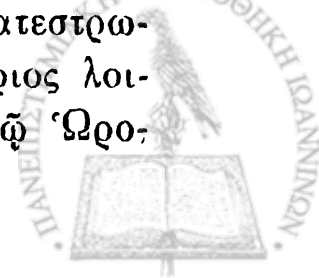
Ἀλλά, κατὰ δυστυχίαν, ὅσον σύντομον ὑπάρχει τὸ σοφώτατον τοῦτο παράγγελμα, τόσον ἐξ ἐναντίας δυσκατόρθωτον. Διὸ καὶ τινες, οὐδόλως προσέχοντες εἰς αὐτό, ὑπὸ δὲ οἰήσεως ὑπερβαλλούσης κυριευόμενοι, νομίζουσι τὰ πάντα

2) Ἀνωτ. σ. 10.

3) Γεδεών, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 416. Ὁ Ἰδρωμένος προσήνεγκε τὸν ἔρανον καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Παροκλητικῆς. Τὰς διορθώσεις αὐτοῦ παρέδωκεν ὁ ἕγγονος Μιχαήλ Ἰδρωμένος πρὸς τὸν ἐπιστατήσαντα εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτῆς ἀρχιμανδρίτην Σπυρ. Ζερβὸν (βλ. ἔκδοσιν Φοίνικος 1897 ἐν ἀρχῇ).

είδέναι, πάντων ὑπεράνω εἶναι καὶ πάντας ἄξιοι ἀπταιστως διδάσκειν. Καὶ ὑπομονή, ἐὰν οἱ τοιοῦτοι πηδῶσιν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοχειροτόνητοι διδάσκαλοι περὶ πραγμάτων κοσμικῶν, ὧν ἡ ἀποτυχία διὰ τὸν περιορισμένον τοῦ ἀνθρώπου νοῦν οὐδεμίαν ἐπιφέρει τῇ ψυχῇ βλάβην οὔτ' ἐν τῷ παρόντι βίῳ οὔτ' ἐν τῷ μέλλοντι. Ὅταν ὁμως τολμῶσιν αὐτογνωμόνως λέγειν περὶ πραγμάτων θείων καὶ ὑψηλῶν ἢ περὶ θείων τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως δογμάτων, ὧν τὴν γνῶσιν (ἔση ἀναγκαία ἦν ἡμῖν πρὸς σωτηρίαν) ἔχομεν ἀπὸ τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν θεοπνεύστων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων ἡμῶν καὶ διδασκάλων, τότε ὁμολογουμένως ὁ κίνδυνος μέγας οὐχὶ μόνον αὐτοῖς τούτοις τοῖς τολμηταῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀπωσδήποτε ἐπομένοις μετ' αὐτῶν, μάλιστα δὲ ἐὰν οὔτοι τύχωσιν ὄντες ἐκ τοῦ κλήρου. Μὴ ἀπασαι αἱ αἱρέσεις ἐξ ἀρχῆς μέχρι σήμερον οὐκ ἐκ τῶν τοιούτων ἀνεφύησαν καὶ τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἐτάραξαν καὶ πολλὰ λογικὰ πρόβατα εἰς τὰ τῆς κακοδοξίας βάραιθρα κατεκρήμνισαν αἰωνίως; Τοιοῦτός τις (φαίνεται) κινδυνεύει ἀναφανῆναι τὴν σήμερον καὶ ὁ Ἁγιορείτης Προκόπιος ὁ Δενδρινὸς (φεῖσαι, Κύριε, τοῦ ἀνθρώπου), ἐκ πολλῶν μὲν ἐτῶν ἐγνωσμένος ὡς παιδείαν τινὰ ἔχων, ἀλλ' ἀκαταστάτου πνεύματος καὶ κρίσεως (ἐξ ὧν γράφει) ἐστερημένος καὶ ὑπὸ μεγίστης οἰήσεως πεπληρωμένος. Καὶ σκέφθητι, ἀναγνῶστα, ἐκ τῶν ἐξῆς. Ὁ κύριος Βαρθολομαῖος ὁ Ἰμβριος, ὁ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Κουτλουμουσίου, τῷ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὁρει τοῦ Ἄθωνος, χρηματίσας (ἐξ οὗ καὶ Κουτλουμουσιανός), τανῦν δὲ ἀρχιδιδάσκαλος καὶ διευθυντὴς ἐν τῷ φροντιστηρίῳ, τῷ ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς Παναγίας τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκη, πρὸ ἐτῶν τινῶν διατρίβων ἐν Βενετία, ἐξέδωκε τῇ ἀδείᾳ τῆς Ἐκκλησίας τὸ μέγα Ὁρολόγιον μετὰ τινος διορθώσεως, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐπιστολαί, αἱ κατεστρωμένα ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτοῦ. Ὁ κύριος λοιπὸν Προκόπιος, ἀπὸ τῶν περιεχομένων δῆθεν ἐν τῷ Ὁρο-

λογίῳ κινήθεις, ἐτόλμησε προλαβόντως, μηδενὸς μήτε ἐπιτάξαντος μήτε ἐρωτήσαντος αὐτόν, διότι μηδὲ λαβὰς τινὰς περιεῖχε τὸ Ὁρολόγιον (ἐκτὸς εἰ συνέβη τις ἐκ παραδρομῆς τοῦ τυπογράφου) καὶ συκοφαντῶν τὸν ἄνδρα, γράφει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Ὁρολογίου ὁ κ. Βαρθολομαῖος ἐλληνίζει, ἀρειανίζει καὶ σαβελλίζει καὶ ὅτι ἔτοιμός ἐστι δι' ἰδιαιτέρας ἐκθέσεως ἀποδείξει ταῦτα. Ὅθεν ἡ Ἐκκλησία, καίτοι γινώσκουσα τὸ ὀρθὸν τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν τῷ Ὁρολογίῳ, ὡς δι' ἀδείας ἑαυτῆς ἐκδεδομένῳ, καὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον θρασὺν καὶ κατεπειρόμενον τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐπέταξεν ἐμμέσως τῷ τοῦ κοινοβίου ἡγουμένῳ*, ὡς ἐν αὐτῷ κοινοβιάζοντι, ὅπως ἐπιτάξῃ αὐτῷ τάχιστα τὴν ἐκθεσιν, ἣν ἐπηγγέλλετο, καὶ παραλαβὼν ἀποστείλῃ αὐτὴν ὁ ἡγούμενος πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ἴδωμεν αὐτὸν ἤδη πῶς παρέστη καὶ ὅτι κινδυνεύει ἰδία χειρὶ δεῖξαι ἑαυτὸν τοιοῦτον, ὅποιον εἶπον ἐν ἀρχῇ. Περιφρόνησιν (φαίνεται) ἐξέλαβεν ἑαυτοῦ τὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία οὐκ ἔγραψεν ἀμέσως πρὸς αὐτόν· διὸ παραιτησάμενος τοῦ μονομαχεῖν πρὸς τὸν Βαρθολομαῖον καὶ ἀποδεικνύων αὐτὸν ἐλληνίζοντα καὶ ἀρειανίζοντα καὶ σαβελλίζοντα (ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ οὐδεμίαν ἔτι ἔχων οὐτ' ἐκθεσιν οὔτε διατριβὴν τινά), ἔγνω ἐπελθεῖν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τίς; Ὁ Δενδρινός! Κατὰ τίνος; Κατὰ τῆς αἰὲς τροπαιοῦχου βασιλείσης, ἧς «οὐδὲ πύλαι ἄδου», ἐπὶ τόσους αἰῶνας πολεμουμένης, οὐδὲ κατίσχυσαν οὐδὲ κατισχύσουσί ποτε. Ἄλλὰ τάχι ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀπ' εὐθείας πολεμῆσαι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς κακοφρονῶν; Ἐγὼ εἶπον κινδυνεύει· εἰ δὲ τοιοῦτον

*) Ἦν ἡγούμενος τότε τῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος μονῆς ὁ πολλὴν ὑπόληψιν ἐπ' ἀρετῇ ἀσκητικῇ ἀπολαμβάνων Γεράσιμος. Ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς κώδιξιν οὐδὲν εἶρε γράμμα περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὁ τὸν «Περιγραφικὸν κατάλογον» κλπ. ἐκδοὺς Καλλίνικος Δελικάνης.

ἔθετο σκοπόν, ἐκεῖνος οἶδε καὶ τὰ ἐξῆς δέ, τῇ ἰδίᾳ χειρὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, δείξουσι καὶ κρινάτωσαν οἱ ἀναγινώσκοντες. Εἰ δὲ ἠπατήθη ὡς ἄνθρωπος, ἴσως ἐννοήσας τὴν ἀπάτην, ἔτοιμός ἐστι μετανοῆσαι. Ἀλλὰ καὶ κατιδὼν ὡς οὐ τὸ τυχόν οὐδὲ τοῦ τυχόντος συντάξαι ἐξ ἐτοίμου περὶ τοιούτων μεγάλων συκοφαντιῶν καὶ ἀποδείξαι λόγοις ἰσχυροῖς, πάντη δὲ ὁμως καὶ ἄφωνος μῆναι αἰσχρὸν λογισάμενος, παρέστη δι' αὐτοσχεδίου ἐπιστολῆς τινος ἑαυτοῦ πρὸς τὸν σεβαστὸν γέροντα*, ἰδίᾳ χειρὶ ὑπογεγραμμένης, ἣν καὶ ἐπιγράφει οὕτω: «Λάθη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν δογματικά τε καὶ μὴ εἰς μίαν ἀκολουθίαν τῆς εἰκοστῆς πρώτης τοῦ Νοεμβρίου». Ταῦτα δὲ εἰσὶ δέκα. Καὶ λέγει μὲν «εἰς μίαν», ἵνα δείξῃ δῆθεν ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ ὅλον, ὅτι, εἴπερ εἰς μίαν μόνην ἀκολουθίαν εὖρεν ἢ αὐτοῦ βαθύνοια τοσαῦτα, πόσα δύναται ἄρα εὖρεῖν ἐν ἀπάσαις ταῖς δωδεκαμήνοις ἀκολουθίαις; Ὡ πλάνη νοῶς καὶ δριμύτης κρίσεως! Ἀλλὰ μόλις προχωρεῖ μέχρι τοῦ ε' λάθους τῶν κατ' αὐτὸν καὶ εἴτε ἐπιλαθόμενος εἴτε ἀπορῶν, πηδᾷ ἐν τῷ ς' εἰς τὸν Δεκέμβριον, ἐν τῷ ζ' ἀτάκτως ἐπιστρέφει εἰς τὸν Σεπτέμβριον, ἐν τῷ η' ἐπανέρχεται εἰς τὸν Νοέμβ. (οὐκέτι κατὰ τὴν κα' τούτου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ιβ'). Ἐν δὲ τῷ θ' καὶ ι' τρέχει σπεύδων εἰς τὸν Ἰανουάριον καὶ ταῦτα ἐπιγράφων ἅπαντα λάθη μιᾶς ἀκολουθίας, τῆς κα' τοῦ Νοεμβρίου (καὶ εἶτα ἄρχεται τῆς ἀναιρέσεως ἀπὸ τῆς β' τοῦ λαλῶν καὶ λέγων γ', ε', η' μέχρι τοῦ ι' καὶ ἔπειτα περὶ τῆς α', δ', ς', ζ', θ' ἐνστάσεως τοῦ Δενδρινού)¹.

Τοιοῦτος ὁ πρόλογος τοῦ Σαμουήλ, ὅστις ὑπὸ τοῦ

*) Τὸν πρωτόθρονον τοῦ θρόνου τῶν τότε μητροπολιτῶν, τὸν ἀείμνηστον Παΐσιον.

1) Μεταγράφεται τὸ γράμμα τοῦ Σαμουήλ ὡς ἐν τῷ παρὰ Γεδεῶν πρωτογράφῳ κεῖται, (αἱ δι' ἀστερίσκου διακρινόμεναι σημειώσεις εἶναι τοῦ α' ἐκδότου).

Γεδεών ἐδημοσιεύθη ὑστέρωσ' ἐν τῷ εἰρημένῳ ΛΕ' τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας. Τοῦτον τὸν Σαμουήλ ὡς γιγαντα τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς θεολογίας ἐστρατολόγησεν ὁ Βαρθολομαῖος κατὰ τοῦ Δενδρινοῦ, ὅπερ εἰ μὴ τι, δεικνύει καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀντιτέχνου. Τοῦ Σαμουήλ εὐγνωμόνως ἐμνήσθη οὗτος ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Σεπτεμβρίου (σ. ιε') γράψας: «Μετὰ τούτους τεθήτω καὶ τὸ ὄνομα ἱεράρχου σεβαστοῦ, τοῦ πρώην μὲν ἀγίου Μεσημβρίας, νῦν δὲ ἐπταετίαν ὄλην γυμνασιάρχου τῆς Κουρουτσεσμίου σχολῆς καὶ καθηγητοῦ τῆς θεολογίας, ὅστις καὶ μέλος τῆς ἐκκλησιαστικῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς ἐχρημάτισε καὶ τέσσαρας τῶν διορθωθέντων μηνῶν, Δεκέμβριον, Ἰανουάριον, Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον καὶ εἶδε καὶ ἀνέγνω καὶ παρετήρησε τὰς ἐν αὐτοῖς γενομένας μοι διορθώσεις».

Καὶ ἤδη μεταβῶμεν εἰς τὸν Λεόντιον. Τούτου ἡ βιβλιοκρισία φέρει τὸν τίτλον: «Λεοντίου ἱερομονάχου ἀνασκευῆ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου Προκοπίου Δενδρινοῦ κατακρίσεων κατὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ὁρολογίου Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ». Ἐκ ταύτης ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς:

«Σημ. δ'. Καὶ ἐρχόμεθα, φησὶν, εἰς τὸ πολυθρύλητον τυπικὸν τῆς αὐτῆς ἑορτῆς, ἐν ᾧ λέγουσιν, ὅτι, ἐὰν γένηται ἡ παροῦσα ἑορτὴ ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ κτλ. Περίεργόν ἐστι, σεβαστοὶ γέροντες. ὧδε ἡ λέξις πολυθρύλητον· ὅθεν ἔχομεν δίκαιον, ἵνα ἐρωτήσωμεν αὐτὸν πόθεν ἔλαβε τὴν μορφήν τοῦ ὀνομάσαι αὐτὸ πολυθρύλητον· ἀλλ' ὅμως, ὡς ἄκαιρον ἤδη, τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα σιωπῶντες, προχωροῦμεν παρεμπρός. Εἰς ταύτην τὴν σημείωσιν ἡμεῖς οὐδὲν ἀποκρινόμεθα· διότι πάντες ὑμεῖς μέμνησθε καλῶς καὶ οὐδὲ εἰς ὑμῶν τῶν σεβαστιῶν ἀγνοεῖ, ὅτι, ὅτε προετέθη λόγος

1) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἔτος ΛΕ' 1915, σ. 13—14· ἡ συνέχεια δὲ σ. 14—15, 23, 31—2, 39—40, 47—8, 108—109.

ἡμῖν περὶ τῆς διορθώσεως τῶν Μηναιῶν, ἰδότες * τὸ κατὰ περίστασιν προσωρινὸν τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. ἰδὸν ὀνομαζόμενον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὡς ἐξαρκοῦν πρὸς καιρὸν εἰς τὴν παροῦσαν τῆς Ἐκκλησίας χρεῖαν, μάλιστα ὄν ἰδίως παρὰ τοῦ πρωτοψάλτου ἐκδεδομένον, τότε ἐδώκατε ἡμῖν ὀριστικῶς ἐντολήν, ἵνα μὴ βάλλωμεν χειρικὸν εἰς τὴν διόρθωσιν καὶ μεταρρύθμισιν τῶν ἐν τοῖς Μηναιοῖς παλαιῶν τυπικῶν. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ φρονοῦντες περὶ τῶν τυπικῶν τούτων, ἐξηκολουθήσαμεν κατὰ τὴν σεβαστὴν ὑμῶν ἐντολήν· διὸ οὐ μόνον οὐκ ἠθελήσαμεν ἐκτεῖναι χεῖρα εἰς διόρθωσιν καὶ μεταρρύθμισιν αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ προσοχὴν ἐδώκαμεν εἰς ἣν εἶχε κατάστασιν, ἵνα διατηρῶνται ἀνενόχλητα ὡς εἶχον· ὅτι δέ, κατὰ τὴν εἰρ. ** ὑμῶν ἐντολήν, οὐδόλως ἐβάλλομεν χειρικὸν εἰς τὴν διόρθωσιν αὐτῶν, εἰσὶν ἀψευδεῖς μάρτυρες οἱ σεβ. γέρ. οἵτινες ἀδιαλείπτως παρῆσαν εἰς τὴν διόρθωσιν, ὡς σεβαστὰ μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς· ὅθεν οὐδὲν περὶ τούτων τοῖς ἐρωτῶσιν ἡμῖν ἀποκρινόμεθα· ἀλλὰ προσέξαντες περὶ τὸ τέλος ταύτης τῆς σημειώσεως τῆς πανοσ. αὐτοῦ, παρατηρήσαμεν κάποιόν τι ἄξιον περιεργείας. Ἡ πανοσ. αὐτοῦ, ὁρῶσα εἰς τὸ ἰδιαίτερον τυπικὸν τὸ ὀνομαζόμενον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὅτι ἐν τῇ λειτουργίᾳ οὐ ψάλλεται ἢ γ' καὶ ς' ᾠδή, ὡς ἐστὶ σεσημειωμένον εἰς τὸ παλαιὸν τυπικόν, ὅπερ διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἀφήσαμεν ἡμεῖς ἀνέ-

*) Βεβαίως ἔδει γραφῆναι ἰδόντες· ἀλλὰ καὶ προσωτέρω μετὰ δύο στίχους, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ΟΝ (τυπικὸν) γράφει ὄν. Χυδαϊκῶς δὲ καὶ κοινολαΐτιδα γράφει λέξιν «χειρικὸν βάλλομεν» ἀντὶ ἐπιβάλλω ἢ ἐπιτίθημι χεῖρα. Περὶ τῶν διὰ τὸ τυπικὸν εἰδήσεων ἰδὲ πρὸς τὸ τέλος τῆς διατριβῆς (Σημ. Μ. Γεδεῶν, μᾶλλον ἰδόντες).

**) Σημαίνει εἰρημένην· διαρκῶς δὲ περικόπτει τὰς λέξεις «σεβαστοὶ γέροντες»—«πανοσιότης»—«Ἐκκλησία»—«Κωνσταντινουπόλεως» κλπ.

παφον, ἤδη ἡ πανοσ. αὐτοῦ, κατὰ τὴν μνήμην τοῦ ὁδη-
γοῦ αὐτοῦ, ἐξελέγχει τὴν Ἐκκλησίαν λέγουσα· τί ὅτι ἡ
Ἐκκλησία, μὴ ψάλλουσα ἐν τῇ λειτουργίᾳ, κατὰ τὸ ἀρχαῖον
ἐκεῖνο τυπικόν, τὴν γ' καὶ ς' ᾠδὴν, οὐκ ἀπορρίπτει τὸ τοι-
οῦτον τυπικόν, καθαίρουσα καὶ ἀκυροῦσα αὐτό, ὡς μὴ
ἐξακολουθοῦσα κατὰ τὴν διάταξιν ἐκείνου; Ὡσεὶ ἔλεγεν, ὅτι
ἡ Ἐκκλησία, ὅταν ποιήσῃ ἐξ ἀνάγκης τινὸς περιστάσεως
συγκατάβασιν πρὸς καιρὸν ἢ πολὺν ἢ ὀλίγον, διὰ τινὰ κα-
νόνα νόμου ἢ τυπικοῦ, χρεωστεῖ ἐξ ὀλοκλήρου καὶ αἰωνίως
νὰ καθαίρῃ τὸν νόμον ἢ τὸ τυπικὸν ἐκεῖνο· τοῦτο σημαί-
νει ὅπερ γράφει κατὰ τὸ τέλος τῆς σημειώσεως αὐτοῦ δα-
νειζόμενος ἐκ τοῦ Γερμανοῦ τοῦ Πατριάρχου τῆς Κων/-
πόλεως τὸ ἐξῆς. «Ὁ νομοθετῶν καὶ μὴ διατηρῶν καθαίρει
καὶ οὐ νομοθετεῖ». Ἀλλὰ ψεύδεται καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ὁδη-
γὸς αὐτοῦ, διότι ἡ Ἐκκλησία συγκατέβη μὲν εἰς τὸ προ-
σωρινὸν τυπικὸν τὸ ὀνομαζόμενον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀλλὰ
οὐκ ἐνομοθέτησεν, ὥστε παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ ἐξακο-
λουθοῦν ἀφεύκτως κατὰ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ τοῦ τυπικοῦ.
Τὸ Ὅρος σὺν τοῖς μοναστηρίοις καὶ ταῖς σκήταις, ὡς καὶ
πλεῖστα ἄλλα μέρη μαρτυροῦσι ταύτην τὴν ἀλήθειαν, διότι
μήτε παρὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς ἐδόθη διαταγὴ τοιαύτης
νομοθεσίας μήτε ποτὲ ἔπαυσαν ψάλλοντες ἐν τῇ λειτουργίᾳ
τὴν γ' καὶ τὴν ς' ᾠδὴν εἰς τὰ εἰρημένα μέρη. Ἡ Ἐκκλη-
σία συγκατέβη μὲν καὶ εἰς τὸ τυπικὸν τὸ ὀνομαζόμενον
τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀλλὰ προσκαιρῶς καὶ οὐχὶ πρὸς καθαι-
ρεσιν αἰώνιον τυπικοῦ γνωστοῦ καὶ σεβαστοῦ παρὰ πάσῃ
τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἐφ' ὅλης τῆς οἰκουμένης·
ναί, λέγομεν, συγκατέβη, ὑποτασσομένη εἰς τὰς ἀνάγκας
τοῦ καιροῦ· ἀλλ' εἰς ὅσα μέρη αὐταὶ αἱ καιρικαὶ ἀνάγκαι,
καθ' ἃς συγκατέβη, οὐκ ἔχουσιν ἰσχύιν, εἰς ταῦτα θέλει, ἵνα
διατηρῆται τὸ ἀρχαῖον τυπικὸν ἀδιαλώβητον «ὡς κόρη
ὀφθαλμοῦ». Ἐρχόμεθα ἤδη, κατὰ τὴν ἐν ἀρχῇ ὑπόσχεσιν
ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν δύο τυπογραφικῶν

λαθῶν. Ἐν τῇ ἐνάτῃ φθῆ τροπαρίῳ δ' διώρθωσε, λέγει, μετὰ τὸ ποιῶντες, τὴν λέξιν «λαλῶν» εἰς τὴν «λέγων». Ἐνταῦθα, μετὰ τὸ ἐκθέσαι τὴν σημασίαν τῆς λέξεως «λέγων», κακίζει κατὰ τοῦ *Δαπόντη*, μὴ εἰδὼς τὸν ἀληθῆ διορθωτὴν τῆς λέξεως ταύτης. Ὁ μὲν διορθωτὴς αὐτῆς, ὡς ἠπατήθη, οὐκ ἔστιν ὁ *Δαπόντης*· ἀλλ' ἔστιν ὁ Ἰεροκλήρουξ *Δωρόθεος* ὁ *Βουλισμᾶς*, ὁ λίαν ἠγαπημένος τοῦ κυρίου *Προκοπίου* κατὰ τὴν μαρτυρίαν, ἣν μοι ἔδωκε πρὸ πέρυσιν ἡ πανοσ. αὐτοῦ, ἐὰν ἔχων συνείδησιν οὐκ ἀρνεῖται, ὅλαι μὲν αἱ διορθώσεις τοῦ μακαρίτου *Βουλισμᾶ* ἦσαν γνωσταὶ λίαν εἰς τὴν αὐτοῦ πανοσιότητι, τινὲς δὲ μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἐγράφησαν διὰ τῆς πανοσ. αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὡς μοι ἔδειξεν ὁ ἴδιος εἰς τινὰ μέρη τῶν τοῦ *Βουλισμᾶ* Μηναιῶν τὸ γράψιμον τῆς τότε νεαζούσης αὐτοῦ χειρὸς καὶ οὐχὶ τῆς ἤδη τρεμούσης· τότε οὖν ὁ ἴδιος ἐπῆνει τὴν ἐν τοῖς Μηναιαῖσι διορθώσιν τοῦ *Βουλισμᾶ*, διὰ τῶν αὐτοῦ ἐπαίνων δεικνύων, ὅτι γενικῶς μὲν ἐγκρίνει ὅλην· ὁμοῦ δὲ μεθ' ὅλης τῆς λοιπῆς τοῦ *Βουλισμᾶ* διορθώσεως, τῆς παρ' αὐτοῦ ἐπαινουμένης, ἐγκρίνει καὶ ταύτην τὴν διορθώσιν, ὡς οὔσαν τοῦ ἰδίου *Βουλισμᾶ*· ὅθεν παρ' αὐτοῦ μὲν κ[ατὰ] τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἦν ἐγκεκριμένη αὕτη ἡ διορθώσις· ἐξ ἐναντίας δὲ παρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς οὐκ ἐνεκρίθη μὲν, ἀμελῶς δὲ πως σβεσθεῖσα ἡ διορθώσις ἐν τῷ περιθωρίῳ, ὡς ἐναργῶς ὁρᾶται εἰς τὸ διορθωθὲν πρωτότυπον, ἐν τῇ ἐκδόσει συνέβη παροραθῆναι»¹.

1) Σημ. Ὁ κ. *Μ. Γεδεών*, ἐκδίδων τὰ ἀνωτέρω (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ' 1915, σ. 108-9) καὶ παρατηρήσας δύο τὰ ἀνωτέρω σφάλματα ὀρθογραφικὰ (κυρίως τὸ ἔν, ἥτοι τὸ ὦν εἶναι σφάλμα, τὸ ἰδότες ἀσφαλῶς ἦν ἰδόντες), ἐπιφέρει τὴν ἐξῆς αὐστηρὰν περὶ τοῦ *Λεοντίου* κρίσιν : «φαίνεται μοι περίεργον πῶς εἰς τὸν *Λεόντιον* ἀνετίθεντο σπουδαῖαι τινες τῆς Ἐκκλησίας ἐντολαί, ἐνῶ δεικνυσὶν ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ ἀμέτοχον παιδείσεως ἐπαρκοῦς κτλ.» (αὐτ. σ. 109). Σημειωτέον, ὅτι

Δωρόθεος Εὐελπίδης Βατοπεδινός.

Οὗτος πρὶν ἢ χειροτονηθῆ ἑπίσκοπος ἔκαλλιέργει εὐδοκίμως τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εἶναι ὡς τοιοῦτος γνωστός διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν περὶ ἱερωσύνης λόγων τοῦ θείου Χρυσοστόμου, πεπλουτισμένην ποικίλαις σημειώσεσι καὶ ἄλλων ἥτινος ἀξίας δημοσιευμάτων καὶ δὴ λόγων ἐκκλησιαστικῶν, ὡς ρήτωρ διακρινόμενος. Ἀκούσας ἔχω, ὅτι εὐρισκόμενος εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου ἠσχολήθη περὶ τε τὸ ἐκκλησιαστικὸν τυπικὸν καὶ τὴν τῶν Μηναίων διόρθωσιν καὶ ὅτι τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ υπέκλεψαν ἄλλοι. Τῆς περὶ τὸ πρῶτον ἐνασχολήσεως δείγμα τρανὸν ἔχομεν ἀξιόλογον περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς θείας Μεταμορφώσεως διατριβὴν¹. Περὶ τῶν Μηναίων δείγματα ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης χειρογράφων, ὃν ὡς διευθυντῆς τῆς αὐτόθι ἐμπορικῆς ἐξεπόνησεν². Ἐκ τούτου ὁ Σεβ. πρ. Παραμυθίας κ. Ἀθηναγόρας ἐν τῷ δημοσιευθέντι ἐσχάτως καταλόγῳ τῶν τῆς εἰρημένης σχολῆς κωδίκων παρέλαβε καὶ τινὰς περιγραφὰς ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ *Εὐελπίδου*

τοιαῦτα λάθη ἦσαν κοινότατα τότε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς κορυφαίους διδασκάλους τῆς γραμματικῆς. Ὁ *Λεόντιος* ἐνταῦθα ὑπογράφεται μετὰ τῆς ἡμερομηνίας: «αῶμε', Μαΐου ιβ'. Ὁ ἐν Ἱερομονάχοις ἐλάχιστος *Λεόντιος*».

1) Συναξαριστῆς τῶν ιβ' μηνῶν κτλ. ὑπὸ *Νικοδήμου Ἀγορείτου*, ἔκδ. β' Ἀθῆναι 1868, τόμ. Β', σ. 370—83: «*Διατριβὴ περὶ τοῦ πότε ἐγένετο ἡ τοῦ Κυρίου Μεταμόρφωσις*». Ἡ ἀξιόλογος αὕτη διατριβὴ ἐξετάζει τὸ ζήτημα πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, γραφεῖσα μετ' ἐμβριθείας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν ἐν Πειραιεῖ κατ' αἴτησιν τοῦ ἐκδότου Θ. *Φιλαδελφέως*.

2) Βλέπ. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. σπουδῶν, τόμ. Ι', Ἀθῆναι 1933, σ. 239. Τὸν σπουδαῖον τοῦτον κατάλογον, τίς οἶδε τίς σκυλεύσας αὐτόν, ἐξηφάνισεν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐμπ. σχολῆς.

τέως σωζομένου¹. Ἐνταῦθα ποιεῖται ὁ φιλόκρονος ἐκεῖνος Λευΐτης οὐ μόνον λεπτομερῆ περιγραφὴν, ἀλλὰ καὶ παραβολὴν πρὸς τὰ ἔντυπα τῆς Ἐκκλησίας βιβλία, σημειούμενος καὶ τὰς ἐλλειπούσας ἐν αὐτοῖς ἀκολουθίας καὶ τὰ διάφορα τροπάρια, ὡς καὶ τὰς διαφορὰς τοῦ ἑορτολογίου· καὶ τὰ ἀπαλιν ἐν αὐτοῖς εὐρίσκει ἀντὶ τῶν παλαιῶν νέα τροπάρια καὶ κανόνας, ἀλλὰ καὶ νέους ἁγίους κατακεχωρισμένους, παραγκωνισθέντων τῶν παλαιῶν, ὡς π. χ. ἐν τοῖς Μηναίοις Μαρτίου καὶ Ἀπριλίου τοῦ ιβ' αἰῶνος. (Σημειῶδες εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς τὰς κβ' Μαρτίου ἀντὶ Βήρουλλος γράφεται *Κύριλλος*, αὐτ. σ. 246, ἣτις μεταβολὴ παλαιογραφικῶς εὐκόλως ἐξηγεῖται, εἰς δὲ τὰς β' Ἀπριλίου ἀντὶ Θεοδώρα ὑπάρχει Θεοδοσία εἰς τὰ συναξάρια καὶ Δυωνᾶς ἀντὶ Διονύσιος εἰς τὰς ιθ' σ. 247). Πλὴν τούτων καὶ πολλὰ ἁγίων μεταθέσεις παρατηροῦνται. Εἰς Μηναιῶν Αὐγούστου τοῦ ις' αἰῶνος (ἀρ. 35, σ. 277) ἡ ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὑπάρχει εἰς τὰς κη' τοῦ μηνὸς (καὶ οὐχὶ εἰς τὰς κγ')· «οὕτω γὰρ παρελάβομεν τανῦν ἐκ τῶν εὐαγῶν μονῶν τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων». Οὕτω δὲ καὶ μέχρι τοῦ νῦν γίνεται ἐν ταῖς τοῦ Ἄθω². Ὁ

1) Αὐτ. ἀρ. 3, σ. 245—7, ἀριθ. 35, σ. 277, ἀριθ. 38—43, σ. 279—284, ἀριθ. 45, σ. 286, ἀριθ. 50, σ. 291 κ. ἑ.

2) Περὶ μεταθέσεων ἁγίων καὶ μεταβολῆς τοῦ ἑορτολογίου βλ. ἀνωτ. σ. 81—2. Κατ' αἴτησιν τῶν Σιναιτῶν, γράφει ὁ Βαρθολομαῖος (Ἔρωτ. 1871, σ. 197), μετετέθη ἡ μνήμη τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης ἀπὸ τῆς κδ' εἰς τὴν κε' Νοεμβρίου, «ἵνα ἡ τῆς Μεγαλομάρτυρος μνήμη συνεορτάζηται λαμπρότερον μετὰ τῆς ἰποδόσεως τῆς ἑορτῆς» (τῶν Εἰσοδίων δηλονότι). Ἐπειδὴ, ὡς παρατήρησεν ὁ Ἰ. Βελούδης (αὐτ.), εἰς τὴν α' ἔκδοσιν τοῦ Ἐρωτολογίου τοῦ Καλλέργη (1509) ἡ μνήμη τάσσεται τῇ κδ' καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1626, εἰς τὴν τοῦ 1632 μετατίθεται εἰς τὴν κε', ἄρα μεταξὺ τοῦ 1626—1632 ἐγένετο ἡ μετάθεσις. Συνήθως ἁγίων μνήμαι ἑορταζόμεναι ἐν χειμῶνι, ὡς ἡ τοῦ ὁσίου Ναοῦμι, μετετίθεντο εἰς τὸ θέρος.

έν κώδ. 39 'Ακάθιστος (σ. 281) ἔχει ἀξιοσημειώτους διαφοράς· ἀντὶ πῶς λέγεις: προλέγεις, σιγῆς δεομένων πίστις (ἀ. σιγή), ἀοράτων θηρῶν (ἀ. ἐχθρῶν), τοὺς μύστις φυλάττουσα (ἀ. φωτιζουσα), ἀπογεννώσα λυτρωτὴν (ἀ. ἀποτεκοῦσα), ἀναμφίβολον λάλημα (ἀ. καύχημα), τὸ γὰρ ἄϋλον ἀνάπτουσα πῦρ (ἀ. ἄπτουσα), πολύρρυτον φωτισμὸν (ἀ. πολύφωτον), πολύδωρον ἀναβλύζεις ποταμὸν (ἀ. πολύρρυτον).

Χρυσόστομος (Χατζηδανιήλ) Διονυσιάτης

Τελευταῖον εἰς τὴν ἀναγραφὴν ταύτην τῶν Ἀγιορειτῶν λογίων, τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργικῶν βιβλίων διόρθωσιν, τάσσομεν τὸν μακαρίτην Χρυσόστομον Διονυσιάτην ἀρχιμανδριτὴν, πρὸ διετίας περίπου ἀποθανόντα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Διονυσίου. Οὗτος καταγόμενος ἐκ Βάρνης (Δημήτριος Χατζηδανιήλ κατὰ κόσμον) μετὰ τὰς εἰς τὴν θεολογικὴν τῆς Χάλκης σχολὴν καὶ εἰς Γερμανίαν σπουδὰς, ὅπου ἄριστα κατηρτίσθη καὶ εἰς τὰ φιλολογικὰ μαθήματα, ἐχρημάτισε καθηγητὴς εἰς τὴν θεολογικὴν ἐν Ἱεροσολύμοις σχολὴν τοῦ Σταυροῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Μεσηλιξ ἤδη διακινδυνεύσας εἰς τὸ πέλαγος ἔταξεν, ἐὰν διασωθῆ, νὰ μονάσῃ εἰς τὸν Ἄθωνα καὶ ὄντως μετὰ τὴν διάσωσιν ἐλθὼν ἐκοινοβίασε τὸ 1908 εἰς τὸ ἄριστον θεωρούμενον κοινόβιον τοῦ ἀγίου Διονυσίου, ὅπου καὶ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης κατ' ἀρχὰς ἐχρημάτισε. Γενόμενος μοναχὸς μετέβη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ τῷ 1910 καὶ διελ-

Ἡ τῆς Κοιμήσεως εἰς πολλὰ μέρη ἀπόδοσις γίνεται τὴν κδ' καὶ αἱ ἐν τῷ μεταξὺ λέγονται «ἐννεάμερα», ὅτε ἐορτάζουσιν αἱ «Φανερωμένα» εἰκόνες τῆς Θεοτόκου.

θὼν ἐκ Φανσρίου, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' ἱερεὺς καὶ ἀπεστάλη εἰς τὴν κοινότητα Βάρνης ὡς ἀρχιερατικὸς προϊστάμενος· ἐκεῖ εὗρεθεὶς κατὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον ἐκακοποιήθη σκληρῶς παρὰ τῶν Βουλγάρων. Ἐλθὼν εἰς τὴν μονὴν δὲν ἀνεγνωρίσθη ὑπ' αὐτῆς ὡς ἱερεὺς· καὶ οὕτω μὴ διορισθεὶς καὶ εἰς θέσιν τινὰ ὑπέφερεν ἐν αὐτῇ, κατατροχόμενος καὶ ὑπὸ χρονίου νοσήματος μέχρι τέλους τῆς ζωῆς (βλ. Χρισ. Κτενᾶ, Τὰ Ἀγιορειτικὰ γράμματα, Ἀθῆναι 1928, ἐν ἀρχῇ). Ἔκαμε, τοὺς κώδικας τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης ἀναδιφῶν, πολλὰς διορθώσεις οὐ μόνον εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, καταχωρίζων αὐτὰς κατὰ κακὴν συνήθειαν ἐπὶ τῆς ὥας τῶν βιβλίων. Ὡς τηλευγὲς δεῖγμα ἐδημοσίευσε τῷ 1909 ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ, τόμ. ΚΘ' σ. 118—20 καὶ 127· 8, τὴν κατωτέρω διατριβὴν, ἣν ὡς λίαν ἀξιόλογον ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

Γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ ἀβλεπτήματα

ἐκκλησιαστικῶν τινῶν ὕμνων, εὐχῶν καὶ ᾠδῶν πνευματικῶν.

«Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ρῆμα
καὶ νύξ τῇ νυκτὶ ἀναγγέλλει γινῶσιν».

(1η' ψαλμός).

Θεῖα πάντως χάριτι καὶ βοήθειᾳ, διῶδὼν τινα ἀπὸ τινος γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ ἀβλεπτήματα, διαφυγόντα τὴν προσοχὴν τῶν φιλοχρίστων κ. κ. ἐκδοτῶν καὶ διορθωτῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν βιβλίων, ἐξ ἀπροσεξίας, δὸς δ' εἰπεῖν που καὶ ἐξ ἀγνοίας κατὰ καιροῦς διαστραφέντα, «ἀμαθία γὰρ ἰθὺσος» κατὰ τὸν πολὺν φέρει Θουκυδίδη, καὶ ἀπὸ μακροῦ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῆς δέλτων ἐγκατορχούμενα καὶ ἐνθρονονθέντα, παραίτημι τινα τούτων ἐνταῦθα, παρακαλῶν τοὺς ἀρμοδίους, ἵνα ἐπισπεύσωσι τὴν διόρθωσιν αὐτῶν τε καὶ εἴ τινῶν ἄλλων, μεταξὺ

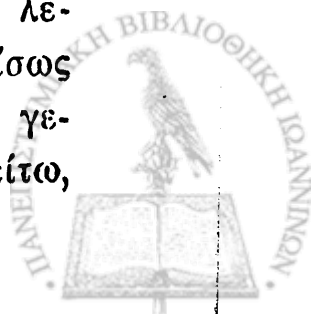

τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἐνετίας καὶ Ἀθηνῶν ἐκδόσεων παραλλαγῶν, τὴν ἄλλως τόσον εὐκόλον, ἀνώδυνον, ἀλλὰ καὶ ἰσχυράν, ὅταν ἐπισήμως ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ἀνωτάτης ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐκπηγάξῃ καὶ στερεῶς ἐπιβληθῇ, ἐν συνεννοήσει μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑξουσιῶν εἰς τοὺς κ.κ. ἐκδότας, ὅπως οὕτως ὁμοιόμορφως καὶ ἄνευ ἀταξίας καὶ συγχύσεως δοξάζεται ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ ὁ ἐν Τριάδι Θεὸς ἡμῶν καὶ Παντοκράτωρ Δεσπότης.

*
* *

1 Κομείτω.

Καὶ δὴ πάμπρωτα. Τὸ α' ἰδιόμελον τῶν ἀποστίχων τοῦ ἤχου πλ. β' τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης Τρίτης εἶναι γεγραμμένον ἐν τῇ 395 σελίδι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 435 τῆς ἐνταῦθα βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου χειρογράφου « Ἀνθολογίου Ἀκολουθιῶν » τοῦ 15' αἰῶνος ὡς ἐξῆς: « Δεῦτε πιστοὶ ἐπεργασώμεθα προθύμως τῷ Δεσπότη· νέμει γὰρ τοῖς δούλοις τὸν πλοῦτον καὶ ἀναλόγως ἕκαστος πολυπλασιάσωμεν τὸ τῆς χάριτος τάλαντιον· ὁ μὲν σοφίαν κομείτω δι' ἔργων ἀγαθῶν· ὁ δὲ λειτουργίαν λαμπρότητι ἐπιμελείτω· κοινωνεῖτω δὲ τῷ λόγῳ πιστὸς τῷ ἀμύητῳ καὶ σκορπιζέτω τὸν πλοῦτον πένησιν ἄλλος· οὕτω γὰρ τὸ δάνειον πολυπλασιάσωμεν καὶ ὡς οἰκονόμοι πιστοὶ τῆς χάριτος δεσποτικῆς χαρᾶς ἀξιοθῶμεν· αὐτῆς ἡμᾶς καταξίωσον Χριστὲ ὁ Θεὸς ὡς φιλόανθρωπος ». Ὡστε παραλλάσσει τοῦ νῦν ἐν τοῖς Τριῳδίοις κατὰ τὸ λαμπρότητι ἀντὶ τοῦ νῦν λαμπρότητος, ἀνθ' οὗ ἐν ἐτέρῳ χειρογράφῳ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μονῆς (ἀριθ. 422 1στ' αἰῶνος) κεῖται, « λειτουργίας λαμπρότητα » ἐσφαλμένως. Τὸ μετ' αὐτὸ ἐπιμελείτω φαίνεται λελανθασμένον, διαγραφὸν ἐκ τοῦ ἐπιμελείσθω τῆς α' ἴσως καὶ ἀρχικῆς γραφῆς, ὅτε καὶ σαφέστερον ἐξηγεῖται ἡ γενικὴ λαμπρότητος· ἢ καὶ ἐκ τοῦ ἐπιτελείσθω ἢ ἐπιτελείτω,

ὡς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 431 καὶ 422 τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης (ἐπιτελοῦμαι=προσφέρω θυσίαν, ἀφιέρωσιν, ἐορτάζω· ἐπιτελῶ=ἐκτελῶ, κάμνω τελετήν, ἐορτάζω), ὅπερ ἐπιτελείσθω τοῦ γράφοντος μελωδοῦ ἀδαέστερός τις (ἴσως ὁ αὐτὸς πανταχοῦ) βλέπων τὴν κατάληξιν τῶν ἐν τοῖς ἐξῆς εἰς —εἶτω προστακτικῶν, κοινωνεῖτω, σκορπιζέτω, ἐξέστρεψεν εἰς τὸ «ἐπιμελείτω», ἔξ οὗ τὸ ἐκ παραδρομῆς τοῦ ἀντιγραφέως ἐπιμελείτω, συγχέοντος καὶ ἐκλαβόντος τὸ κεφαλαῖον τῶν χειρογράφων καὶ χθαμαλὸν T (τ) μετὰ τῶν πέριξ αὐτοῦ μακρῶν κεραιῶν ὡς M ἴσως.

Τὸ δὲ πάντων θαυμασιώτερον καὶ ἀσαλεύτων ἔμμονον (πλὴν ἐνός, περὶ οὗ ἐνδοτέρω) παραμένον εἶναι τὸ κομμεῖτω. Ἐξηρθρώθη καὶ τὸ ὀρθὸν «κοινωνεῖτω τοῦ λόγου» (ἀριθ. 432 ,ις' αἰῶν. Θεῶνος ἡγουμένου μονῆς Διονυσίου) εἰς δοτ. τῷ λόγῳ (ὡς καὶ ἐν 431 ἀριθ. ις' αἰῶν. Κλήμεντος ἡγουμένου Μ. Διονυσίου, τοῦ καὶ κοινῶς Κουβαρᾶ) καὶ δὴ καὶ εἰς αἰτιατικὴν «κοινωνεῖτω δὲ τὸν λόγον» (422 ἀριθ. χειρογράφου τῆς αὐτῆς). Μειτεράπη παρὰ τισι καὶ ὁ ὀρθὸς τύπος τοῦ μέλλοντος τῆς ὀριστικῆς εἰς αὐθυπότακτον ὑποτακτικὴν «τὸ δάνειον πολυπλασιάζωμεν» ἀντιπολυπλασιάζωμεν, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ νοῦς τῶν λεγομένων. Ἐν τῇ τοῦ 1862 ἐν Ἀθήναις Πανθέκτῃ ἀρχιμ. Διονυσίου Πύρρου τοῦ Θετταλοῦ μάλιστα γράφεται «ἕκαστος πολλαπλασιάζωμεν . . . καὶ . . . τὸ δάνειον πολλαπλασιάζωμεν»· ἐν δὲ τῷ 422 ἀριθ. χειρογράφων αὐτόθι ἢ ὑποτακτικὴ διορθοῦται ὑπὸ νεωτέρας χειρὸς εἰς ὀριστικῆς μέλλοντα, καλῶς λῖαν, διότι πρόκειται νὰ ἐκφρασθῇ ἢ μετ' αἰτιολογίας ἐν συνδέσει λόγου καὶ ἐξαρτήσῃ τροπικὴ συνέπεια τῶν ἡγουμένων, ὅστις καὶ ἐνοῦται κανονικῶς μετὰ τῆς ἐπομένης αὐθυποτάκτου ὑποτακτικῆς ἀξιωθῶμεν=. . . διότι τοιουτοτρόπως (ταῦτα ποιοῦντες, πολυπλασιάζοντες δηλ., ὡς λέγομεν, τὸ ἑαυτοῦ τάλαντον ἕκαστος ἔργῳ, λόγῳ καὶ βοηθείᾳ χρηματικῇ) θὰ πολυπλασιάζωμεν τὸ δανεισθὲν ἡμῖν

ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος χάρισμα καὶ οὕτως ἄξιοιθῶμεν = (ἀξιο-
θησόμεθα) δεσποτικῆς χαρᾶς.

Εἰς δέ τις ἐθεώρησε πρέπον ἢ ἀπατηθεὶς ἔτρεψεν (ὡς
πολλαχού τοιαῦτα) τὸν ἐνεστιῶτα τῆς προστακτικῆς τοῦ με-
λωδοῦ συγγραφέως *κομιζέσθω ἢ καὶ κομείται* εἰς τὸ ἀνύ-
παρκτον *κομείται* τοῦτο, κομψὸν κατὰ τὸν ἔξω τύπον, εὖ-
φωνον, εὐπρεπές, παρηγοῦν κατὰ τὸ ἔξω γράμμα καὶ τὴν
κατάληξιν πρὸς τὰς ἐπομένας εἰς—τω προστακτικᾶς, ἀσύ-
στατον ὅμως ἀτυχῶς καὶ γραμματικῶς ἀστήρικτον καὶ σό-
λοικον. Παρεῖδεν ὁ τε πρῶτος ἐκδούς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄχρως
ώρας ἀνεχόμενοι αὐτό, ὅτι ἡ προστακτικὴ δὲν ἔχει μέλλοντα,
ἀνταναπληρούμενον ὑπὸ τοῦ ἐνεστιῶτος· καὶ ἐξακολουθεῖ
λοιπὸν οὕτως ἀπ' αἰῶνων καὶ ἐπισήμως ψαλλόμενον τὸ τῆς
μεγάλης Τρίτης παραινετικὸν τοῦτο ἰδιόμελον, μετὰ τοῦ
κομείται, πανηγυρικῶς ἀνυμνουμένου!

Ἄντι τοῦ *κομιζέσθω* δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὡς καὶ εἴ-
πομεν, νὰ ἔγραψε μέλλοντα ὁ μελωδός, ἐξ οὗ εὐνοητοτέρα καὶ
ἀνωδυνοτέρα εἰς τὸ *κομείται* τοῦτο ἐξάμβλωσις. Ὅτι δὲ καὶ
ὁ μέλλων τῆς ὀριστικῆς ἀντικαθιστᾶ τὴν προστακτικὴν ἐν
πολλοῖς, τοῦτο δι' οὐδένα εἶναι μυστήριον. Ἦδη ὁ ἀοίδι-
μος διδάσκαλος ἐκεῖνος τοῦ Γένους, ὁ Ἀσώπιος ἐν τῇ 14
σελ. τοῦ «περὶ Ἑλληνικῆς συντάξεως» (1870) γράφει· «ὁ
μέλλων τῆς ὀριστικῆς ἐκπληροῖ πολλάκις τὰ τῆς προστακτι-
κῆς, ἐκφέρων ὡς ἀφεύκτως γενησόμενον τὸ δέον γενέσθαι·
ὡς «πρὸς ταῦτα πράξεις οἷον ἂν θέλης» = *πρᾶξον*· ἀλλὰ
καὶ ἡμεῖς ἀδιαφόρως ἐναλλάσσομεν τοὺς 2 τούτους χρό-
νους. «Σὺ θὰ πάρης αὐτὰ τὰ χρήματα καὶ θὰ τὰ δώσης
τοῦ δυστυχοῦς ἐκείνου . . . Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ἀγόρασον
καὶ ὀλίγον . . . » ἀντὶ πάρε, δός· καὶ πάλιν «θὰ συνέλ-
θης βέβαια καὶ θὰ διορθωθῆς, θὰ μετανόησης, ἐν ὅσῳ
ἀκόμη ζῆς ἐδῶ καὶ ἔχεις καιρὸν εἰς τὴν διάθεσίν σου» =
Σύνελθε, διορθώθητι, μετανόησον, κατὰ σχῆμα λιτότητος.

Ἄλλ' εἰς τί ἡ μακρηγορία; τίς, ποῖος ὁ μὴ γνωρίζων

τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα τοῦ Δεκαλόγου, «οὐ φονεύσης. Οὐ μοιχεύσης. Οὐ κλέψης. Οὐ ψευδομαρτυρήσης»· καὶ ἀμέσως, κατόπιν 4 μελλόντων, ἐκ παραλλήλου ἢ προστακτικῆ· «τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα . . . » καὶ πάλιν μέλλων καὶ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» (Εὐαγγ. Ματθαίου, ιθ' 18); Καὶ οἱ Γάλλοι διὰ μέλλοντος ὀριστικῆς ἐκφέρουσιν ἐν ἀπαγορεύσει τὴν προσταγὴν, παραγγελίαν, ἐντολήν. Ἐν τῇ 185 σελ. τῆς Grammaire Personneaux ἀναγινώσκομεν. «Ὁ ἀπλοῦς μέλλων σημαίνει, ὅτι προᾶξίς τις εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἐν ἧ ὁμιλοῦμεν στιγμῆς· ἀλλὰ μεταχειρίζομεθα αὐτὸν ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ ἐνεστώτος τῆς προστακτικῆς πρὸς δῆλωσιν προσταγῆς, εὐχῆς· ὡς δὲν θὰ φονεύσης (μὴ φόνευσε)». «Θὰ εὐαρεστηθῆς βεβαίως γὰρ συγχωρήσης τὴν ἀπουσίαν μου=εὐαρεστήθητι». «Le futur simple signifie qu'une action est postérieure au moment où l'on parle, mais il s'emploie quelque fois au lieu du présent de l'Impératif, pour marquer un ordre ou un souhait».

Ἐν μόνῃ ἀνεπιπίπτως τῇ πορρηθείσῃ Πανθέκτῃ Διονυσίου Πύρρου τοῦ Θεταλοῦ εὐρομεν ἐσχάτως καὶ τὴν γραφὴν «κομιζέτω» ἀντὶ τοῦ πολυθρολήτου κομιείτω. Καὶ ἡ διόρθωσις ὅμως αὕτη, εὐφυῆς ἄλλως, ἀπέχει καθ' ἡμᾶς τῆς ἀληθείας καὶ οὐκ ἐφάπτεται αὐτῆς.

Παρ' ὄλην ἄρα τὴν ἐξέλιξιν καὶ ἔκθεσιν τῶν σκέψεων τούτων, οὐδὲ ἐν τῶν 4 τούτων κομιείτω, κομιζέτω, κομιζέσθω, κομιεῖται φαίνεται ὅτι τὸ ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ συντάκτου ἀπορρεῦσαν. Τὸ γνησιώτατον πόρισμα καὶ ἡ ἐγγυτάτω τῆς ἀρχικῆς τοῦ μελωδοῦ γραφῆς εἶναι, πιθανώτατα, κατὰ γε τὴν ἐμὴν, τὸ κοσμεῖτω, οὐπερ ταχυγραφομένου, συνηνώθη τὸ ο μετὰ τοῦ c, διὰ τῆς μεταξὺ τῶν γραμμάτων τούτων ἐνωτικῆς γραμμῆς· καὶ ἡ γωνία αὕτη μετὰ τῆς πρώτης γωνίας τοῦ ἐπομένου M, τῆς ἀποτελουμένης ἐκ τῶν 2 πρώτων αὐτοῦ σκελῶν, ἀνεγνώσθη ὡς M, εἶτα τὸ τελευταῖον σκέλος τοῦ M ἐξελήφθη ὡς ι κομιείτω κομι....

καὶ οὕτως ἀνέφνυ καὶ ἐξεκολάφθη τὸ κομμεῖτω τοῦτο τὸ μέγα ἐκ τοῦ ΚΟΣΜΗΤΩ, ἐφαπλωθὲν πανταχοῦ διὰ τῆς ταχυγραφικῆς διαδοχικῆς ἀβλεψίας καὶ μιμήσεως. Τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην ἐνισχύει λίαν καὶ ἡ τοῦ Τριφδίου τοῦ 1891 Βενετίας Φοῖνικος γραφὴ κομμεῖτω, ἢ παρακάμψασα μὲν οὕτω τὸ ἀνύπαρκτον κομμεῖτω καὶ σχηματίσασα τὸ ἐμφερέστατον τοῦτο κομμεῖτω, ὡσεὶ ἐκ τοῦ κομέω, περιποιούμαι, καλλιερῶ, ἄστοχον δέ.

2 Ἐπιγνοῦν: — Σοὶ βοῶντος, συμβοῶντας, ἐκβοῶντας. ¹

Εἰς τὸ στοιχεῖον Ε' τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον ψάλλομεν οἱ πάντες: «Ἐχουσα θεοδόχον . . . τὸ δὲ βρέφος ἐκείνης εὐθύς ἐπιγνοῦν τὸν ταύτης . . . ». Δὲν εἶναι ἄρα γε καιρὸς πλέον, ἵνα εἰσαγάγωμεν τὸν μόνον ὀρθὸν τοῦ οὐδετέρου τύπον ἐπιγνόν, ἐν ἀπλοῦν υ ἀποβάλλοντες; Γνούς, γνοῖσα, γνόν, ὄχι γνοῦν, ὡς παρεμόρφωσέ τις αὐτό, ἀγωνιζόμενος νὰ ἀφομοιώσῃ καὶ τὸ οὐδέτερον πρὸς τὴν κατάληξιν τοῦ ἄρσεν. καὶ θηλυκοῦ (οὐς, οῖσα, οῖν), ἀκωλύτως οὕτω διὰ τῶν αἰώνων τὸ λάθος κατακυλίων. Καὶ εἰς τὸ «ὦ πανύμνητε Μῆτερ, ἡ... καὶ τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως τοὺς σοὶ βοῶντας», ἄλλοι ἐκδίδουσι «τοὺς συμβοῶντας» ὅπερ, κατὰ τινὰς λεπτολογουῦντας, ὀρθότερον, διότι τὸ ἀλληλοῦτα μόνον εἰς τὸν Θεὸν ἀναφέρεται. «Τὸ μὲν οὖν ἀλληλοῦ αἶνος νοεῖται, ὃς εἰς Θεὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει» (ὁ Νύσσης Γρηγόριος σὺν τῷ Εὐσεβίῳ). Χαλελουγιαχ=ἀλληλοῦτα (ἐβρ. χαλελού=αἰνεῖτε· προστακτικὴ τοῦ χιλλὲλ ρήματος=αἰνῶ, ὑμνῶ, δοξολογῶ· γιαχ δὲ=Κύριος, κατ' ἀποκοπὴν ἐκ τοῦ Ἰεχωβά=Θεός). Σύνοψις ἔντυπος τοῦ 1687 (Ἐνετίησι) σελ. 39, ὡς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 422 χειρόγραφον τοῦ 15' αἰῶνος «τοὺς

1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. τόμ. ΚΘ', σελ. 127—8.

σοὶ βρωῶντας», τὸ δὲ χειρ. 246 (ιε' αἰῶν.), ὡς καὶ τὸ 431 (ις' αἰῶν.) «τοὺς ἐκβοῶντας . . . ». Καὶ ἐν τῷ εἰρμῷ τῆς γ' ᾠδῆς «τοὺς σοὺς ὑμνολόγους . . . ὡς ζῶσα». ἄλλοι «ἡ ζῶσα», ὡς καὶ ὁ ἐνταῦθα 431 ἀριθ. (χειρόγρ. ις' αἰῶν.). Ἡ πρώτη γραφή φαίνεται μουσικωτέρα, λειοτέρα, ἀφελεστέρα. Ἐν τῇ ε' ᾠδῇ «Ἐξέστη τὰ σύμπαντα πᾶσι τοῖς ὑμνοῦσί σε σωτηρίαν βραβεύοντας», ἄλλοι «σωτηρίαν βραβεύουσα» (καὶ Σύνοψις 1790, Ἐνετίησι καὶ ὁ ἐνταῦθα 431 ἀριθ. χειρογραφ. καὶ εἰς ἄλλα «τὴν εἰρήνην βραβεύουσα»). Τὸ πρῶτον ἐντονώτερον, ἀναδεικνύον καὶ ἀντιλογοῦν τὴν ἐπὶ τῇ θείᾳ δόξῃ τῆς Θεομήτορος ἔκστασιν τοῦ σύμπαντος, τὴν ἐκ τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ τόκου τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, τοῦ καὶ ἀχρόνου Υἱοῦ, ὃς καὶ βραβεύει τὴν σωτηρίαν, σώζει τοὺς ὑμνολόγους αὐτῆς, δοξάζων οὕτω θεϊκῶς αὐτήν. (Τὰ χειρόγραφα εἰς τὴν μονὴν Διονυσίου τοῦ ἐν Ἀθῶ).

3 Ραθυμία γνώμη.

Τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον εὐχῆς τοῦ ἀποδείπνου «Ἄσπιλε, ἀμόλυντε . . . μὴ βδελύξῃ με . . . καὶ τῇ τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου ραθυμία γνώμη . . .» εὔρηται ἐν τε τῷ ἀριθ. 435 σελ. 14, (περὶ οὗ προείπομεν), ὡς καὶ ἐν τῷ 398 (ις' αἰῶν.) ἐντύπῳ Ὁρολογίῳ, «ραθυμία γνώμη Σ». Ἡ Σύνοψις τοῦ 1790, (Ἐνετίησι) «ραθυμία γνώμη δοῦλον γενόμενον». Ὁ συντάξας ἔγραψε πιθανῶς, ὅπως καὶ ἐκδίδει νῦν, «ραθυμία, γνώμη δ . . . », ἃν καὶ πῶς ἐξεζητημένον φαίνεται, πρὸ τῆς ἄλλης τῆς λειοτέρας, ὁμαλωτέρας καὶ φυσικωτέρας . . . «ραθυμία γνώμης» = μὴ βδελύξῃ ἐμὲ . . . ὅστις ἠχρείωσα ὄλον ἐμαυτὸν διὰ τῶν αἰσχροῶν λογισμῶν καὶ λόγων καὶ πράξεων καὶ ὅστις ἐγενόμην ἐκ (ὑπὸ τῆς) ραθυμίας, ἐν ἐπιγνώσει (γνώμη) δοῦλος τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου, κατὰ σχῆμα ὑπερβατόν.

4 *Τῷ τρισηλίῳ βασιλεῖ καὶ πρῦτανι.*

Τὸ πρῶτον Τριαδικὸν πλ. δ' γράφεται πανταχοῦ «Τῷ τρισηλίῳ βασιλεῖ καὶ πρῦτανι». Ἄρα γε ἐν ἐπιγνώσει καὶ χάριν τοῦ ρυθμοῦ, συσταλέντος, ποιητικῆ ἀδείᾳ, τοῦ εἰ εἰς ι καὶ ἀναβιβασθέντος τοῦ τόνου ἢ ἀπλῶς ἐξ ἀγνοίας τοῦ ὀρθοῦ τύπου τῆς ἐνικῆς δοτικῆς πρυτάνει; Ἐν παλαιᾷ τινι ἐνταῦθα Παρακλητικῇ ἄνευ ἐξωφύλλου εὐρέθη μόλις ὁ ὀρθὸς τύπος πρυτάνει.

5 *Ἄγγελος δὲ πρὸς αὐτὰς ἔφη λέγων.*

Παρεφθάρη ἐν τισιν ἐκδόσεσι καὶ τὸ «ἀγγέλου (τρα-
νῶς) πρὸς αὐτὰς φθεγγομένου» τοῦ 4 τροπαρίου τῶν
Ἀναστασίμων Εὐλογηταρίων «Μυροφόροι γυναῖκες μετὰ
μύρων ἐλθοῦσαι πρὸς τὸ μνήμά σου, Σῶτερ, ἐνηχοῦντο
ἀγγέλου, πρὸς αὐτὰς φθεγγομένου . . . ». Ἐσκανδάλισέ
τινας, φαίνεται, τὸ «ἐνηχοῦντο» τοῦτο καὶ τὸ μετ' αὐτὸ
λελανθασμένως γραφόμενον κόμμα δῆθεν τῆς μελωδίας
πτοηθέντες, ἠγνόησαν, ὅτι ἡ γενικὴ «ἀγγέλου . . .» εἶνε ἀντι-
κείμενον ἄμεσον· ἐνηχοῦντο = ἤκουον — γενικῇ τε καὶ αἰ-
τιατικῇ συντασσόμενον («κρότον τοῖς ὡσὶν ἐνηχηθεῖσα»)¹.
ἤκουον, τίνας; Ἀγγέλου, (κόμμα) πρὸς αὐτὰς φθεγγομένου,
ἐφ' ᾧ καὶ εἰκαιότατα ἀντίθεσιν δῆθεν ἀντὶ τῆς κατ' αὐ-
τοὺς γενικῆς ταύτης τῆς ἀπολύτου ἐπιφέροντες ἔγραψαν:
«Ἄγγελος δὲ πρὸς αὐτὰς ἔφη λέγων». Σφάλονται ἄρα οἱ
λέγοντες, ὅτι γραπτέον: «Ἄγγελος δὲ . . .» χάριν δῆθεν τοῦ
μέλους, τοῦ μέτρου, τοῦ ρυθμοῦ, ἢ ποιητικῆ ἀδείᾳ, διότι
ἀκριβῶς ἢ δῆθεν διόρθωσις αὕτη καταπατεῖ τὸ ἐνταυθὶ
τοῦτο μέτρον ἐκάστου στίχου, ὅστις, καθ' ἡμᾶς, εἶναι τρί-
μερος ἰαμβικός, καταληκτικὸς εἰς συλλαβὴν, μετὰ τινων
παραλλαγῶν, μετρούμενος ὡς γνωστὸν κατὰ διποδίαν, ἄνευ

1) Καὶ ἀλλαχοῦ μετὰ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου: «οἱ τῆς κουσιω-
δίας ἐνηχοῦντο ὑπὸ τῶν παρανόμων» = κατηχοῦντο, ἐδιδάσκοντο. (Στιχ.
Ἀναστάσ. ἡχ. πλ. α').

τοῦ «τρανώς», ὅπως ἀπὸ τοῦ 1832 ἤδη ἐν τῇ α' τοῦ Ὁρολογίου ὑπὸ Βαρθολ. Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου ἐκδόσει ἐξακολουθεῖ οὕτως ἐκδιδόμενον¹ καὶ ἰδοὺ ὁ τύπος, τὸ μέτρον τοῦ στίχου :

Μυροφόροι γυναῖκες
μετὰ μύρων ἐλθοῦσαι
πρὸς τὸ μνήμα σου σῶτερ
ἐνηχοῦντο ἀγγέλου
πρὸς αὐτὰς φθεγγομένου . . .

Ἐκσυρικτέα ἄρα ἡ λογικῶς τε, μειρικῶς καὶ συντακτικῶς ἀσύστατος γραφή ἐκείνη ὑπὸ πάντων τῶν περὶ τὰ χαριέστερα σπουδαζόντων καὶ ὑπ' ἐκείνων, ὅσοις κἂν μικρὸν γοῦν τῆς ἱερᾶς ἀληθείας μέλει. (Ἀντίβαλε πρὸς τὸ «ἐνηχοῦντο ἀγγέλου . . . φθεγγομένου» καὶ τὰ «Λίαν πρωΐ, μυροφόροι . . . ἄλλ' ἐπέστη πρὸς αὐτὰς ὁ ἄγγελος καὶ εἶπε . . . ». «Ταῖς μυροφόροις γυναίξι παρὰ τὸ μνήμα . . . ὁ ἄγγελος ἐβόα . . . ». Ἔτι «Αἱ μυροφόροι γυναῖκες, ὄρθρου βαθέος, ἐπιστᾶσαι πρὸς τὸ μνήμα τοῦ Ζωοδότου . . . καὶ αὐτὸς προσφθεγξάμενος αὐταῖς οὕτως ἔλεγε . . . ». Στιχηρὰ τῶν ἀποστίχων τοῦ Πάσχα ἤχ. πλαγ. τοῦ α').

6 Προσευχητάρια δημοτικῶν σχολείων.

Παιδικά τινα μικρὰ προσευχητάρια, εὐωνότατα, διὸ καὶ εὐχερέστατα εἰς τὴν ἄωρον παιδικὴν ἡλικίαν καὶ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα διαδιδόμενα καὶ διὰ τοῦ μαθητικοῦ θύλακος καὶ ἐντὸς τῶν οἰκογενειῶν ἐφαπλούμενα καὶ διαμεριζόμενα, ἐνοθεύθησαν. Ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν ἐν τοιοῦτο. «Μαθήματα χριστιανικῆς διδασκαλίας. Προσευχαὶ διὰ τὰ

1) Ἐνευ τοῦ «τρανώς» καὶ ἡ τοῦ 1903 καὶ ἐν Ἀθήναις τῶν ἀδελφῶν Βελουδῶν ἔκδοσις, πλὴν τινων, ὡς λ. χ. τῆς ἐν Βενετίᾳ 5' ἐκδόσεως τοῦ 1851 ὑπὸ Σπυρίδωνος ἱερομονάχου Ζερβοῦ.

δημοτικὰ σχολεῖα. Ἐν Σμύρνη τύποις Λ. Ι. Σ.». Ἐν τῇ ἐθνικῇ προσευχῇ τῶν παιδῶν «Τῆς κλίνης καὶ τοῦ ὕπνου ἐξήγειράς με», ἀντὶ τῆς συνήθους χρονικῆς μετοχῆς ἐξεγείρας με = ἀφοῦ ἤδη μὲ ἐξήγειρας. Ἐν τῇ ἐσπερινῇ εὐχαριστία τὰ ἀρτίως καὶ ὑγιῶς ἔχοντα κατηύγασας, ἐφαίδρυνας καὶ ἀπεκάλυψας, ἅτινα ἐπεξηγοῦσι τὸ ἠξίωσας, δημοσιεύονται αὐθαιρέτως κατὰ προστακτικὴν, προστιθεμένου καὶ τοῦ τοίνυν καὶ τὰ ἀρμοδιώτατα εἰς στόμα μαθητῶν προσευχομένων «τὰ καλὰ μαθήματα» τοῦ συνήθους καὶ κοινολεκτούμενου τύπου διαστρέφονται εἰς τὸ «τὰ σὰ ἐντάλματα».

7 Ὁ παλάμη ἢ ὁ πάλαι μὲν ;

Τὸ τῶν νεκρωσίμων Εὐλογηταρίων τροπάριον «Ὁ παλάμη ἐκ μὴ ὄντων . . . » φυσικώτερον καὶ μελωδικώτερον γράφεται ἐν πολλοῖς, ὡς ἀβιάστως καὶ ἐξέρρευσεν ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ καλάμου τοῦ μελωδήσαντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, «Ὁ πάλαι μὲν», ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἀντίθεσις «παραβάσει ἐντολῆς δὲ . . . ». Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ «Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα . . . ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται» ποιητικώτερον καὶ ἐντονώτερον ἀπροσώπως κατ' ὀνομαστικὴν ἀπόλυτον γράφεται τὸ ἐξηφάνισται διὸ καὶ προτιμητέα ἡ γραφὴ αὕτη, ὡς ἡ ἀρχικὴ καὶ φυσικωτέρα τοῦ πεζοτέρου καὶ προσγειοτέρου ἐκείνου «ἐξηφάνισε».

8 Θαμβητικῶς ἢ θάμβει πολλῶ ;

Ἐν τῷ εἰρημῷ τῆς γ' ὥδῃς, εἰς τὸν ὄρθρον, τοῦ Μηναιου τῆς 24 Δεκεμβρίου, τῆς τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἰωάννου Μαρτίνου ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεως, ἀντὶ τῆς γνωστῆς καὶ μόνης ὀρθῆς γραφῆς «Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων κρεμάσαντα . . . θάμβει πολλῶ συνείχετο» ἐτέθη τὸ ἀνύπαρκτον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ «θαμβητικῶς», ὅπερ ἐν μόνῳ τῷ ἐνταῦθα

χειρογράφῳ ἀριθ. 405 15' αἰῶνος ἀνευρόντες, εἰκάζομεν, ὅτι ἐκεῖθεν καὶ ἀντεγράφῃ, ὅτε πρό τινος διήλθεν ἐντεῦθεν ὁ Πανιερώτατος ἐκδότης (νῦν ἐπίσκοπος Γορτυνίας)

9 *Ψαλτήρ.*

Πολλαὶ αἱ ἀνωμαλίαι καὶ αἱ παραλλαγαὶ καὶ εἰς τὰς κοινάς, τὰς μόνου τοῦ Ψαλτηρίου τοῦ προφητάνακτος ἐκδόσεις, αἵτινες συνιόνου χρήζουσι, σὺν Θεῷ, τῆς ἐπισκέψεως καὶ ἐξομαλύνσεως κατὰ τὰ σχετικῶς τελειότερα κείμενα τῆς τῶν Ο' μεταφράσεως, οἷα ἡ τοῦ Ζυγαβηνοῦ λ. χ. ἐρμηνεία, ἡ ὑπὸ τοῦ ἀοιδίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον παραφρασθεῖσα καὶ ἡ τοῦ Σιναϊτικοῦ Κώδικος· διὰ τοῦτο, εὐσχήμως ταῦτα ὑποδεικνύντες καὶ πάλιν, παρακαλοῦμεν ὑποκλινῶς, ὅπως τὰ ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν δυναμένων ἀνιχνευόμενα ὀρθῶς ἀνατυπῶνται καὶ ἐν νεωτέροις ἐκδόσεσι, πρὸς δόξαν καὶ εὐκλειαν τοῦ παναγίου καὶ προσκυνητοῦ ὀνόματος τῆς παμμακαρίας Τριάδος, πρὸς ἀναστήλωσιν τῆς ἀληθείας, ἧς οὐδὲν ἰσχυρότερον.

Καὶ ἤδη, τοσαῦτα μόνα πρὸς τὸ παρόν, πρὸς ἀφορμὴν καὶ νύξιν τῶν σοφῶν ἐρευνητῶν ἐξ ἀγνοῦ μόνου καὶ ἀπλοῦ τῆς ἱερᾶς ἀληθείας ἔρωτος, ὅστις μονώτατος ὦθει καὶ ἡμῶς πρὸς ἐκζήτησιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν ἐν σιγῇ καὶ ἀφασίᾳ ἐνριπτομένων καὶ ἐνθαπτομένων παροραμάτων τούτων, σημειοῦντες, ἐν πόθῳ ζέοντι καὶ εὐχαρίστως πάνυ ἀναμένομεν νὰ ἴδωμεν δημοσιευομένην καὶ τὴν περὶ τούτων γνώμην τῶν δυναμένων καὶ ἰσχυροτέρων, πρὸς τελείαν διαρρύθμισιν καὶ ὁμαλισμὸν τῶν παραφωνιῶν τούτων, πρὸς θρίαμβον καὶ στερέωσιν τῆς φιλιότητος καὶ πάλιν ἀληθείας, πρὸς ἔμπρακτον ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἡμῶν βιβλίοις ἐπανόρθωσιν τῶν στρεβλῶν καὶ πρὸς τὴν κατὰ δυνάμιν ἀκριβεστέραν ἐφαρμογὴν τῆς ἐντολῆς ἐκείνης τοῦ ἐπὶ τοῦ κειμένου θεμελίου, Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκοδομήσαντος τὴν Ἐκ-

κλησίαν μεγάλου αποστόλου Παύλου «πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω». (Α' Κορινθ. ιδ' 40).

Περαιίνοντες τὸν περὶ τῶν Ἀγιορειτῶν λόγον ἐνταῦθα (τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὴν τῶν Μηναίων διόρθωσιν, διότι εἰς τὰ τῆς λειτουργίας κατωτέρω θὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλους) καὶ ἐπειδὴ διῆσχυρίσθημεν, ὅτι πάντες οὗτοι ἦσαν καὶ ποιηταί, παρενείρομεν ὡς δεῖγμα μίαν ἀκολουθίαν ποιηθεῖσαν καὶ προσφερθεῖσαν εὐγνωμόνως ἔμοι εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἁγίου *Εὐλογίου* πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τοῦ νέου μελωδοῦ *Γερασίμου Δροβιανίτου*, τοῦ ἐν τῇ σκῆτι τῆς Μικρᾶς ἀγίας Ἄννης ἀσκουμένου. Οὗτος, ὡς εἶπομεν¹, ὑπερέβη πάντας τοὺς νεωτέρους καὶ αὐτὸν τὸν *Νικόδημον* καὶ κατὰ τὴν χάριν καὶ τὴν εὐχέρειαν, μεθ' ἧς συνθέτει τὰς ἀκολουθίας καὶ τοὺς οἴκους (εἰς ἑκατοντάδα ἀριθμωμένους, καίτοι κομιδῇ νέος τυγχάνει μοναχός)². Ὁ ἀναγνώστης θὰ κρίνῃ ἐκ τοῦ παραδείγματος |τούτου κατὰ πόσον οἱ Ἀγιορεῖται τηροῦσι τὴν παράδοσιν ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ καὶ κατὰ πόσον αὐθις δικαία ἐστὶν ἡ ἀξιῶσις αὐτῶν νὰ ἐρωτῶνται προκειμένου περὶ τῆς διορθώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργικῶν βιβλίων.

1) Βλ. σ. 105. Ἴδου ἡ ἀφιέρωσις :

«Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ καὶ βαθυσεβάστῳ μοι Γέροντι κυρίῳ, κῶ *Εὐλογίῳ* Κουρίλα, Διδάκτορι τῆς Φιλολογίας καὶ Προϊσταμένῳ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας, εἰς ἔνδειξιν υἱικοῦ σεβασμοῦ καὶ αἰδίου εὐγνωμοσύνης τόδε ἀνατίθησιν ὁ πονήσας».

2) Λαμπρὰς ἀκολουθίας συνέταττε καὶ ὁ μακ. Χρυσόστομος Λαυριώτης (βλ. σ. 74), οὗτινος τὴν πρὸς τὸν μάρτυρα Ὁρέστην ἐδημοσίευσεν κατ' αὐτὰς εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ἀλευροπούλου ἐν Ἀθήναις ὁ κ. Θεόδοτος.

Φεβρουαρίου ιγ'

Μνήμην ἐπιτελοῦμεν
τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐλογίου
Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Ἐν τῷ Μικρῷ Ἑσπερινῷ

ἰστῶμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α' Πανεύφημοι Μάρτυρες.

Πάτερ Εὐλόγιε, Χριστὸν ὀλικῶς ἠγάπησας καὶ τὴν τοῦ κόσμου εὐπάθειαν ἀπαρνησάμενος, τὴν δικαιοσύνην ὡς φωτὸς ἱμάτιον καὶ δόξης ἐνεδύσω εὐπρέπειαν καὶ ἱερουργήσας τῆς ζωῆς τὸ Εὐαγγέλιον, μεσιτεύων Θεῷ καὶ τῷ πλάσματι.

Πάτερ Εὐλόγιε, πηγὴν ἐκ χειλέων ἔβλυσας ὀρθοδοξίας καὶ πίστεως καὶ τὸ ἀλλόμενον ἐπιστάξας ὕδωρ καρδιῶν ταῖς αὐλαξιν, ἐνέωσας ψυχῶν τὴν κατάστασιν καὶ καθωδήγησας τῇ ἀβύσσῳ τῆς χρηστότητος τοὺς ἐν ἄλμῃ πταισμάτων καὶ θλίψεων.

Πάτερ Εὐλόγιε, ἡ σὴ πρὸς Θεὸν ἀνάβασις ἱεραρχίας σε ἔδειξε λαμπρὸν ἀρχέτυπον καὶ τῆς Ἐκκλησίας στυλὸν καὶ ἐδραῖωμα καὶ θεῖον οἰκονόμον τῆς χάριτος, δι' ἧς ἐβράβευσας τῶν πταισμάτων τὴν συγχώρησιν καὶ παντοίων παθῶν ἀλλοτριώσιν.

Πάτερ Εὐλόγιε, τὸ σὸν πλεονάσας τάλαντον, εὐλογημένης ἀκήκοας φωνῆς καλούσης σε πρὸς τὰς αἰωνίους ἀπολαύσεις, Ὅσιε, σκηνηῆς τῆς αἰδίου καὶ κρείττονος, ἐν ἣ γενόμενος, τῶν πιστῶς ἀνευφημούντων σε μνημονεύων μὴ παύσῃ πρὸς Κύριον.

Δόξα. Ἦχος α'

Τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος γεωργὸς γνήσιος, Εὐλόγιε, γέγονας, ὡς Ἱεράρχης θεόληπτος· ἐντεῦθεν τῆς πίστεως τὴν ἄρουραν καρποφόρον ἔδειξας τῷ ἀρότρῳ τοῦ λόγου σου· καὶ νῦν τῶν Τριαδικῶν ἐλλάμψεων καθαρώτερον ἐντρυφῶν, μὴ παύσῃ δεόμενος ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Ἀμαρτωλῶν τὰς δεήσεις

Ἀπόστιχα

Ἦχος β' Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ.

Χάρις πνευματικὴ ἐνθέως ἐκχυθεῖσα τοῖς χεῖλεσί σου, πάτερ, νεφέλην σε φωσφόρον τῇ Ἐκκλησίᾳ δείκνυσι.

Στίχ. Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται

Πίστεως ἀροτήρ, ἐλπίδος ὑποφήτης καὶ τῆς ἀγάπης μύστης, Εὐλόγιε, ἐγένου, ὡς Ἱεράρχης ἔνθεος.

Στίχ. Τίμιος ἐναντίον Κυρίου

Ὅλος φωτοειδής, Εὐλόγιε, χωρήσας ἐν τῷ ἐπουρανίῳ ἀδύτῳ τὸν Σωτῆρα ὑπὲρ ἡμῶν ἰκέτευε.

Δόξα. Τριαδικόν.

Μίαν σε ἐν τρισὶν οὐσίαν, χαρακτῆρα, Εὐλόγιος ὁ θεῖος κηρύξας σε Θεέ μου, πλάνης τοὺς βρόχους ἔλυσε.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Μόνη ἐκ γενεῶν πασῶν, ἐκλελεγμένη, τῷ Ποιητῇ φανεῖσα, τῆς Εὐας τὴν κατάραν ἀνέτρεψας τῷ τόκῳ σου.

Ἀπόλυσις.

Ἐν δὲ τῷ Μεγάλῳ Ἑσπερινῷ

μετὰ τὸν Προοιμιακόν, τὸ Μακάριος ἀνὴρ, εἰς δὲ τὸ Κύριε ἐκέκραξα ἰστώμεν στίχους στ' καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος β' Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασιν . . .

Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασιν ἀναδύσωμεν τὸν Ἱεράρχην, τὸν τοῦ θεοῦ Μάρκου διάδοχον καὶ τῇ πολιτείᾳ ἐφάμιλλον, Πνεύματος ἁγίου τὸν λειμῶνα· τὸν λύχνον τῶν ἀρετῶν τὸν διαλάμποντα, τὸν στύλον τὸν τὴν εὐσέβειαν κρατύνοντα, τὸν μιμητὴν τοῦ Δεσπότη καὶ ἀρνίον ἄκακον τοῦ ποιμένος καὶ ἀμνοῦ, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Εὐλόγιον τὸν μακάριον.

Ποίοις ὑμνωδιῶν ἀνθεσι στεφανώσωμεν τὸν Ἱεράρχην, τῆς Ὁρθοδοξίας τὴν σάλπιγγα καὶ Ἀλεξανδρείας τὸν πρόεδρον, τῆς ἱερωσύνης τὸν κανόνα· τὸν τύπον τῆς ἀκακίας καὶ πραότητος, τὴν στήλην τὴν γεγραμμένην θεῷ Πνεύματι, τὴν τῶν ἡθῶν εὐκοσμίαν, τοῦ φωτὸς τὴν μάχαιραν, τὴν ἐκτέμνουσαν μυστικῶς, παθῶν τὰ οἰδήματα καὶ τοὺς βρόχους τῶν αἰρέσεων.

Ποίοις πνευματικοῖς ἄσμασιν ἀνυμνήσωμέν σε, Ἱεράρχα, βίον μετελθὼν γὰρ οὐράνιον, τὴν ἱεραρχίαν ἐλάμπρυνας ταῖς τῶν σῶν καμάτων φωταυγείαις καὶ ὅλην λελαμπρυσμένην καὶ ἀκήρατον, τῷ κάλλει τῆς ἀφθαρσίας ἐξαστράπτουσαν, καθάπερ ἄμωμον νύμφην, τοῦ Χριστοῦ πλησίον, ταῖς τῶν λόγων σου καλλοναῖς, Εὐλόγιε, ἔδειξας Ἐκκλησίαν τὴν θεόλεκτον.

Ἔτερα Προσόμοια.

Ἦχος πλ. β' Ὅλην ἀποθέμενοι.

Ὅλος ἀνακείμενος διὰ παντὸς τῷ Κυρίῳ, Ἱεράρχης ἔνθεος καὶ σοφίας ἔμπλευς ἐχρημάτισας καὶ φωτὶ ἠύγασας τῆς δικαιοσύνης τοὺς ἐν σκότει ἐγκαθεύδοντας παθῶν, Εὐλόγιε, ὡσπερ Ἀποστόλων ἐμότροπος, ὧν καὶ τοῦ ζήλου, Ὅσιε, καὶ τοῦ φωτισμοῦ ἐκοινωνήσας· ὅθεν κληρονόμος τῆς ἀνω βασιλείας γεγονώς, ἐν παρρησίᾳ ἰκέτευε ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ὅλην ἀπεκάθηρας τὴν σὴν καρδίαν, θεόφρον, ἐγκρατείας ἀνθραξι καὶ πυροδὸν ἀεῖζωνον θείου Πνεύματος ἐκ πηγῆς δέδεξαι τῶν ἀπαυγασμάτων, θείῳ χρίσματι λαμπόμενος καὶ φέγγος ἄδυτον, ὡς ἀστὴρ ἐξ ὄρθρου τῆς πίστεως ἀστράπτων ἐν τοῖς πέρασι τῶν θεοδωρήτων δυνάμεων καὶ διασκεδάζων, Εὐλόγιε, κακίας τὴν ἀχλὺν καὶ πρὸς ἡμέραν οὐράνιον ἔλκων τοὺς τιμῶντάς σε.

Σάλπιγξ ὡς θεόφθογγος, ἐξ ὑψηλῆς πολιτείας, ὡς ἐξ ὄρους, Ὅσιε, ἱερῶς ἐκήρυξας ἐν τοῖς πέρασι τῆ Πατρὶ σύνθρονον καὶ Πνεύματι ἅμα τὸν Υἱὸν ὡς Λόγον ἄκτιστον, διπλοῦν ταῖς φύσεσι καὶ ταῖς ἐνεργείαις ὑπάρχοντα, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν φέροντα καὶ τῶν ἀπειθούντων, Εὐλόγιε, σκορπίσας τὴν πληθύν, τοὺς εὐσεβεῖς συνεκρότησας πρὸς θεῖαν ἐνότητα.

Δόξα. Ἦχος πλ. δ'

Ἡ τοῦ θείου Πνεύματος χάρις ἐν σοὶ σκηνώσασα, Εὐλόγιε, ἱεραρχίας ὄργανον καὶ θεῖον μυσταγωγὸν τῆς τοῦ Λόγου οἰκονομίας σὲ ἔδειξεν· ὅθεν τὰ πρὸς Θεὸν ἀμέμπτως ἱερουργήσας, τὰ πνευματικὰ ἐπλήθυνας σπέρματα καὶ τὴν λογικὴν σου ποιμνὴν ἀλώβητον διέσωσας· καὶ νῦν τῆς οὐρανόου μυσταγωγίας ἀξιωθεὶς τὰς μυστικὰς θυσίας μὴ παύσῃ προσάγων Θεῷ, εἰς τὸ ἰλάσκεσθαι τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, ὡς ὁ μόνος φιλόανθρωπος.

Καὶ νῦν. Δογματικόν.

Ὁ Βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν . . .

Εἴσοδος, Φῶς ἱλαρόν, τὸ Προκείμενον τῆς ἡμέρας
καὶ τὰ Ἀναγνώσματα τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Εἰς τὴν Λιτὴν. Ἰδιόμελα.

Ἦχος α'

Τῶν ἀρετῶν ταῖς ἀκτίσι τὴν ψυχὴν λαμπρύνας καὶ τὸ σῶμα, ἐν τῇ γνόφῳ εἰσέδυσας τῆς θείας ἐλλάμπφως, Ἱεράρχα

Εὐλόγιε· ὄθεν τῆς ἀληθείας μυηθεὶς τὴν ἀκρίβειαν, τῆς Τριάδος τὸ ἐμοῦσιον, ἐν Μονάδι θεότητος, ἱερῶς ἐκήρυξας· ἣ οὖν τοῖς ἄνω λειτουργοῖς παριστάμενος, μὴ παύσῃ πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν τῶν τελούντων τὴν πάνσεπτον μνήμην σου.

Ἦχος β΄

Τῆς ἐγκρατείας τοῖς ὕδασι καθάπερ φοῖνιξ ἀνθήσας, θεοφόρε Εὐλόγιε, τῆς ἱεραρχίας τὴν χάριν ἐγεώργησας, τῆς δικαιοσύνης καρποδοτῶν τὴν ἐπίγνωσιν, ἐξ ἧς οἱ λογικοὶ σου ἄρνες τρεφόμενοι εἰς μέτρον ἡλικίας ἔφθασαν τοῦ πληρώματος Χριστοῦ, τοῦ ὡς ἀσπίλου τυθέντος ἁμνοῦ καὶ τῷ οἰκείῳ αἵματι ἡμᾶς σφραγισαμένου, δι' οὗ ποριζόμεθα ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Ἦχος γ΄

Πάτερ Εὐλόγιε, σὺ ὡς Νεῖλος θεόβρυτος ἐξ Ἐδέμ προερχόμενος τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐγνωρίσθης, πλημμυρῶν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τῆς οὐρανοῦ διδασκαλίας τὰ ρεύματα· ὄθεν τῆς ἀνομίας τὰς θολεράς ξηράνας διεκχύσεις, τῆς τρυφῆς τὸν χειμάρρουν ἐκκληρώσω· διὸ σοῦ δεόμεθα· ὄμβρησον ἡμῖν τῆς ἀφείσεως τὰ νάματα καὶ τὸ μέγα ἔλεος ἐκ πηγῆς φωτοδότιδος.

Ἦχος δ΄

Δεῦτε ἅπαντες πιστοί, τὸν Χριστοῦ θεράποντα Εὐλόγιον τιμήσωμεν, τὸν Ἀλεξανδρέων τὸν πρόβολον καὶ ἡμεροφαῆ τῆς Ἐκκλησίας ἀστέρα· οὗτος γὰρ Ἀποστολικῶς διαπρέψας, κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων τὴν ἐξουσίαν ἔλαβε· καὶ τὸν Χριστὸν ἓνα καθ' ὑπόστασιν, ἐν δυοῖ φύσεσιν, ἡνωμέναις ἀσυγχύτως ἐκήρυξεν· ὧ καὶ πρεσβεύει ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δόξα. Ἦχος πλ. β΄

Σήμερον ἐξέλαμψε τοῖς πέρασιν ἡ φωτοφόρος μνήμη τοῦ Ἱεράρχου Εὐλογίου, ταῖς θεϊκαῖς εὐλογίαις τὴν Ἐκκλησίαν καταφαιδρύνουσα. Δεῦτε οὖν φιλέορτοι, ἄσματικοῖς ἐγκωμίοις,

τούτω ἐκβοήσωμεν : χαίροις ὁ τὴν ὕλην βδελυξάμενος καὶ τῆς οὐρανίου ἱερωσύνης καλλιεργήσας τὴν εὐπρέπειαν· χαίροις ὁ τοῦ Μάρκου μιμητῆς καὶ τοῦ καλοῦ Ποιμένος θρέμμα γνήσιον· χαίροις Ἱεραρχῶν καλλονῆ καὶ τῆς εὐσεβείας ἀκατάσειστον ἔρεισμα. Καὶ νῦν, παμμακάαρ Εὐλόγιε, τῷ θρόνῳ τῆς μεγαλοσύνης παρεστῶς, ἐκτενῶς ἰκέτευε ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Θεοτόκε, σὺ εἶ ἡ ἄμπελος . . .

Εἰς τὸν στίχον στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος πλ. α' Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς.

Χαίροις Ἀλεξανδρείας φωστήρ, ὁ ἐξ Αἰγύπτου ἀπαστράπτων τοῖς πέρασι τῆς θείας οἰκονομίας τὰς φεραυγεῖς ἀστράπας καὶ δαιμόνων λύων τὴν σκοτόμαιναν, φρονήσεως σκῆνωμα, σωφροσύνης ὑπόθεσις, δικαιοσύνης ἀληθοῦς καταγωγίον, ἐνδιαιτήμα τῆς ἀνδρείας τοῦ Πνεύματος· ὄρων ἢ ὑποτύψεις, δογμάτων ὀρθότητος, θεωριῶν τῶν αὐλῶν μυσταγωγὸς πρακτικώτατος. Χριστὸν καταπέμφαι, παμμακάριστε, δυσώπει τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Οἱ ἱερεῖς, Κύριε, ἐνδύσονται . . .

Ὁρθρος θεογνωσίας φανεῖς, ἱεραρχίας ἐκομίσω τὴν ἔλλαμψιν καὶ ἔδειξας τοῖς ἐν σκότει τὸν πρὸ αἰώνων, σοφέ, ἐκ Πατρὸς ἀρρεύστως ἀνατείλαντα καὶ χρόνῳ ἐκλάμψαντα ἐκ Παρθένου νεάνιδος, μορφῆ βροτεία, ὑπερούσιον ἥλιον, συναΐδιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι· ὅθεν ὡς στόμα ἔνθεον ἀξίους ἐξήγαγες ἐξ ἀναξίων Κυρίῳ, χειραγωγῶν τοὺς θεόφρονας, αἰτούμενος πᾶσιν ἀπολύτρωσιν πταισμάτων, πάτερ Εὐλόγιε.

Στίχ. Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος . . .

Δόξης τῆς θεϊκῆς λειτουργῆς καὶ οἰκονόμος τῆς σοφίας γενόμενος, ἐρρύσω ἐξ ἀδοξίας τοῦ σοφιστοῦ τῶν παθῶν τοὺς ἐζωγρημένους θεοῖς λόγοις σου καὶ τούτους προσήγαγες ὡς

ἐψώνιον ἔμφυχον τῷ διὰ πάθους, ὡς ἡμέραν ἐκλάμπαντι, τὴν ἀπάθειαν τοῖς ἐκ σκότει καθεύδουσιν· ὅθεν πρὸς τὴν ἀνέσπερον παστάδα ἐχώρησας σὺν Ἀσωμάτοις λατρεύων τῷ φῶς οἰκοῦντι ἀπρόσιτον καὶ κόσμῳ διδόντι φωτισμὸν καὶ σωτηρίαν καὶ μέγα ἔλεος.

Δόξα. Ἦχος γ'

Τὴν θεοπρεπῆ πολιτείαν σου, τῆς ἱερωσύνης τῷ μύρῳ, ἐπεσφράγισας, Εὐλόγιε· καὶ ὡς μὲν ὀσιος σοφὸς τῶν ἀρετῶν μυσταγωγεῖς τὴν ἀκρίθειαν· ὡς Ἱεράρχης δὲ πιστὸς τῆς Ὁρθοδοξίας θεολογεῖς τὴν ἀλήθειαν· ὅθεν ἐν ἀμφοτέροις εὐδοκιμῶν, τὸ δοθέν σοι τάλαντον εἰς ἑκατὸν ἠΰξησας καὶ πρεσβεύεις ἀπαύστως ὑπὲρ τῶν τιμώντων σε.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Τὸ ἄρμα τὸ πολυώνυμον, ἐν ᾧ ἐπέβη ὁ Λόγος, ὁ τοῖς Χερουβιμ ἐποχούμενος, σὺ εἶ, Θεοτόκε ἀπείρανδρε, σώζουσα κινδύνων τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον.

Ἦχος α' Τῆς ἐρήμου πολίτης.

Τῶν χαρίτων τὴν αἰγλὴν οὐρανόθεν δεξάμενος, τῆς Ἀλεξανδρείας προέστης, Ἱεράρχα Εὐλόγιε, θυσίας ἀναμαίικτους τῷ Θεῷ προσάγων εἰς ἀνάπλασιν ψυχῶν καὶ οἰκείωσιν, θεόφρον, τῷ Λυτρωτῇ τῶν πίστει ἐκβοώντων σοι· δόξα τῷ σὲ δοξάσαντι Χριστῷ, δόξα τῷ σὲ στεφανώσαντι, δόξα τῷ ἐνεργοῦντι διὰ σοῦ πᾶσιν ἰάματα.

Δόξα. Τὸ αὐτό. Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Τοῦ Γαβριὴλ φθεγξαμένου σοι, Παρθένε, τὸ χαῖρε, σὺν τῇ φωνῇ ἐσαρκούτο ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, ἐν σοὶ τῇ ἀγίᾳ κιβωτῷ, ὡς ἔφη ὁ δίκαιος Δαυὶδ· ἐδείχθης πλατυτέρα τῶν οὐρανῶν, βαστάσασα τὸν Κτίστην σου· δόξα τῷ ἐνοικήσαντι ἐν σοὶ, δόξα τῷ προελθόντι ἐκ σοῦ, δόξα τῷ ἐλευθερώσαντι ἡμᾶς διὰ τοῦ τόκου σου.

Ἀπόλυσις τοῦ Ἑσπερινοῦ.

Εἰς τὸν Ὁρθρον.

Μετὰ τὴν α΄ Στιχολογίαν Κάθισμα.

Ἦχος α΄ Τὸν τάφον σου Σωτήρ.

Εἰς ὕψος ἀνελθὼν τελειότητος βίου, εἰσέδυσ νοητῶς τῷ φωτὶ τῆς Τριάδος καὶ νόμον θεόγραφον ἐν πλαξὶ τῆς καρδίας σου ὑποδέδεξαι, δι' οὗ ἐνθέως ρυθμίζεις τὰ φρονήματα τῶν πειθομένων σοι, Πάτερ Εὐλόγιε Ὅσιε.

Δόξα. Ἦχος δ΄ Ταχὺ προκατάλαβε.

Χρισθεὶς θεῖω Πνεύματι τῆς Ἐκκλησίας ποιμήν, τοὺς λύκους ἐδίωξας τοὺς ψυχοφθόρους, σοφέ, τῷ ὄπλῳ τῆς πίστεως ἴθυνας τὴν σὴν ποιμνὴν πρὸς τρυφήν ἀπαθείας, εἴληφας οὐρανόθεν τῶν θαυμάτων τὴν χάριν, πρεσβεύων τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Ὡς κρίνον ἠδύπνευστον ὁ Ποιητὴς τοῦ παντός, ἐκλάμπονταῖς χάρισι παρθενικῆς ἀστραπῆς, κοιλάδι τοῦ βίου σε εὐράμενος, Θεοτόκε, ἐσαρκώθη ἀτρέπτως αἱμάτων σου ἐξ ἀχράντων, εἰς ἀνάπλασιν πάντων τῶν πίστει προσιόντων ταῖς σαῖς ἀντιλήψεσι.

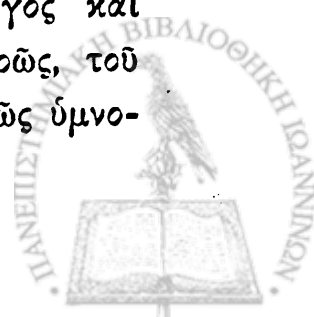
Μετὰ τὴν β΄ Στιχολογίαν Κάθισμα.

Ἦχος πλ. α΄ Τὸν Συνάναρχον Λόγον.

Τῇ τῶν λόγων ἀπλότητι, Πάτερ, εἴλκυσας τῆς οὐρανόθεν σοφίας ἐν σοὶ τὴν δύναμιν, δι' ἧς διέλυσας πλοκάς τὰς τῶν αἱρέσεων καὶ ἀπεμώρανας σοφῶν τῶν τοῦ κόσμου τὴν ἰσχύον, Εὐλόγιε Ἱεράρχα, Ἀρχιερέων ἀκρότης καὶ τῶν Πατέρων ἀκροθίνιον.

Δόξα. Τὸ αὐτό. Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Τὸν Παράδεισον δεῦτε τὸν θεοφύτευτον, οὗ ἐν τῷ μέσῳ ὡς ξύλον ζωῆς ἐβλάστησεν ὁ ἑμοσύσιος Πατρὶ Λόγος καὶ Πνεύματι καὶ ἀνεζώωσεν ἡμᾶς, τοὺς θανόντας δολερῶς, τοῦ ξύλου πάλαι τῇ θρώσει, τὴν Θεοτόκον Μαρίαν θεοπρεπῶς ὑμνολογήσωμεν.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον Κάθισμα.

Ἦχος πλ. δ' Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον.

Ἐξ Αἰγύπτου, θεόφρον, τῆς νοητῆς τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου καθοδηγεῖς, ὡς στύλος πυρίμαρφος ταῖς ἀκτίσι τῶν λόγων σου, πρὸς τὴν κληροδοσίαν τῆς θείας χρηστότητος, ἐν ἣ ἐπαγγελία Θεοῦ ἐξαστράπτουσιν· ὅθεν τὰς τῶν πόνων ἀμοιβὰς ἐκομίσω, θαυμάτων ἐνέργειαν καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, Ἱεράρχα Εὐλόγιε. Πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, τῶν πταισμάτων ἄφεσιν δωρήσασθαι τοῖς ἐορτάζουσι πόθῳ τὴν ἀγίαν μνήμην σου.

Δόξα. Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Ἐξ ἀγνῶν σου αἱμάτων σωματωθεῖς ὑπὲρ πᾶσαν αἰτίαν ὁ Ποιητής, χαρίτων θησαύρισμα καὶ ταμεῖον ἀκένωτον καὶ πρύτανιν τοῦ πλούτου Τριάδος σὲ ἔδειξεν· ὅθεν δυσωπῶ σε, Παναγία Παρθένε, ρανίδα μοι ὄμβρησον εὐσπλαγχνίας τῷ δούλῳ σου καὶ ζωῆς δρόσον ἄνωθεν, πρεσβεύουσα τῷ σῷ Γίῳ καὶ Θεῷ τῶν πταισμάτων ἄφεσιν δωρήσασθαι τοῖς προσκυνούσιν ἐν πίστει τὸν τόκον σου, Ἄχραντε.

Τὸ α' Ἀντίφωνον τοῦ δ' ἤχου καὶ τὸ Προκείμενον.

Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην.

Στίχ. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον.

Εὐαγγέλιον Ἱεραρχικόν.

Ὁ Ν' Δόξα. Ταῖς τοῦ Ἱεράρχου.

Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου.

Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ. β'.

Στίχ. Ἐλέησόν με ὁ Θεός.

Τὸ τῆς σαρκὸς ἀποβαλὼν κάλυμμα, τῆς ἀφθαρσίας ἡμφιάσω τὴν εὐπρέπειαν· ὅθεν ἀγγελικῶς ἱεουργῶν τῷ Κυρίῳ, τῆς ἀνωτάτω ἱεραρχίας τὰς ἐποπτείας ἐκτήσω· καὶ πρεσβεύεις διηνεκῶς, Εὐλόγιε, Πατήρ ἡμῶν ὑπὲρ τῶν πίστει τελούντων τὴν παναοίδιμον μνήμην σου.

Εἶτα οἱ Κανόνες

τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἀγίου οἱ δύο.

Κανὼν πρῶτος τοῦ Ἀγίου, οὗ ἡ ἀκροστιχίς.

Τὸν εὐλογητὸν εὐλογῶ Ἱεράρχην. Γερασίμου.

Ἦχος δ' Ὁδὴ α' Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ταῖς θείαις λαμπρότησι περιφανῶς ἀστραπτόμενος, τὸ σκότος ἀπέλασον τῆς διανοίας μου καὶ παράσχου μοι σοφίαν ἐν τῷ λόγῳ ὑμνήσαι, Εὐλόγιε, τὴν πολιτείαν σου.

Ὅσιως διέπρεψας ὡς ἱερεὺς ἐννομώτατος τοῦ ὑλῆς παχύτητι ἐπιφανέντος Θεοῦ, ὃν ἐν φύσει διπλοῦν καὶ ἐνεργείαις, μιᾷ ὑποστάσει δὲ πᾶσιν ἐκήρυξας.

Νεκρώσας τὸ φρόνημα τὸ τῆς σαρκός, ἀνεζώσας ψυχῆς τὴν κατάστασιν, Πάτερ Εὐλόγιε, καὶ ἐπήγασας ζωῆς διδασκαλίαν, ζωοῦσαν καὶ τρέφουσιν τοὺς ἐπομένους σοι.

Θεοτοκίον.

Ἐκ σοῦ ἀνατέταλκε τὸ ἐκ Φωτὸς Φῶς ὡς ἄνθρωπος καὶ κόσμον ἐφώτισε, θεογνωσίας αὐγαῖς, ἀναδειξάν σε νεφέλην φωτοφόρον τοῖς σὲ μεγαλύνουσι, θεοχαρίτωτε.

Κανὼν δεύτερος, οὗ ἡ ἀκροστιχίς.

Ἦμος Εὐλογίῳ τῷ εὐλογημένῳ. Γερασίμου.

Ἦχος πλ. δ' Ὑγρὰν διοδεύσας.

Ἐπέσχες τὸ στόμα τὸ τοῦ νοδὸς κρατῆρι τῷ θείῳ καὶ σοφίας τὸν γλυκασμόν, Εὐλόγιε, ἤντλησας κραυγάζων: τῷ Λυτρωτῇ καὶ Θεῷ ἡμῶν ἄσωμεν.

Μονάδα μὲν φύσει τρισσοφεγγῇ, Τριάδα δέ, Πάτερ, τοῖς προσώποις μοναρχικὴν, τὴν μίαν θεότητα κηρύξας, αἰρετικῶν τὴν μανίαν ἀπήμβλυνας.

Ναμάτων τοῦ Πνεύματος ποταμός, τῆς δικαιοσύνης ἐπιρραίνων τὰς διδαχάς, Εὐλόγιε, ὤφθης τοῖς βοῶσι: τῷ Λυτρωτῇ καὶ Θεῷ ἡμῶν ἄσωμεν.

Θεοτοκίον.

Ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῖς πατρικαῖς ἐν σοὶ ἀνεκλίθη,
τὸν γενάρχην ἀνακαλῶν πρὸς ὕψος θεώσεως, Παρθένε, ἧς τῆ
ἐφέσει τὸ πάλαι ἐκπέπτωκε.

(Καταβασίας κατὰ τὴν ευπικὴν διάταξιν.)

᾿Ωδὴ γ'. Τοὺς τοὺς ὑμολόγους.

Ἐψώθης καθέδρα πρεσβυτέρων, Εὐλόγιε, ψήφω τοῦ Θεοῦ
καὶ ἐκ βυθοῦ ἀνύφωσας κακίας πρὸς ἀκρότητα θεογνωσίας,
Ὅσιε, τοὺς δεξαμένους τὸν λόγον σου.

Λαμπρύνας τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, Εὐλόγιε, θείαις
ἀστραπαῖς παθῶν τὴν νύκτα ἔλυσας καὶ κληρονόμους ἔδειξας
τῆς ἀνεσπέρου χάριτος τοὺς δουλωθέντας τῷ δράκοντι.

Ὁ Λόγος σοφίας σοὶ τὸν λόγον καὶ σθένος δωρεῖται
τὴν ἰσχύν, δι' ἧς ἐναπεμώρανας καὶ ἄφρονας ἀπέδειξας τοὺς
λόγοις ματαιότητος ἀντεχομένους, Εὐλόγιε.

Θεοτοκίον.

Γεννήσασα, Κόρη, ἀπειράνδρου τὸν ἅπαντα ἐκ τοῦ μηδε-
νὸς σοφῶς ὑποστησάμενον καὶ πάντα πρὸ γενέσεως εἰδόντα,
ἀπεδίωξας τῶν γηγενῶν τὸ κατάκριμα.

Δεύτερος. Σὺ εἶ τὸ στερέωμα.

Σθένος ἐνδυσάμενος τοῦ θείου Πνεύματος, Ὅσιε, τὰ πο-
νηρὰ πνεύματα διώκεις, θεϊκαῖς ἐπικλήσεσιν.

Ἐλαμψεν ὁ βίος σου μαρμαρυγαῖς τῆς ὀρθότητος, οἷά περ
φῶς, καὶ τῶν πεπτωκότων τὰς καρδίας ἀνώρθωσεν.

Ἐψώσας τὴν ἔφεσιν τῆς διανοίας πρὸς Κύριον καὶ τῶν
παθῶν τὰς ἐπαναστάσεις, Ἱεράρχα, κατέβαλες.

Θεοτοκίον.

Λύτρωσιν εὐράμενος τὴν αἰώνιαν, Πανύμνητε, τῷ σφί
Υἱῷ, πίστει μακαρίζω ὡς πηγὴν σωτηρίας σε.

Κάθισμα. Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Εὐλογίας ἀνθεσι καταφαιδρύνει ὡσπερ ἔαρ σήμερον ἐν τῷ χειμῶνι νοητὸν τοὺς ἐκβοῶντας ἢ μνήμη σου· χαίροις Πατέρων τὸ κλέος, Εὐλόγιε.

Δόξα. Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Εὐλογίαν ἤνθησας τοῖς ἐν κατάρα αὐχμηρῶν στενάζουσι, κυοφορήσασα Χριστόν, δικαιοσύνης τὸν πρῦτανιν, Παρθενομῆτορ, Ἄδὰμ ἢ ἀνάκλησις.

Ῥδὴ δ' Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ.

Ἦνθησας καθάπερ κρίνον ἐν λειμῶνι τῆς πίστεως καὶ τὴν εὐωδίαν τῶν σῶν ἀναβάσεων, Ὅσιε, ὡς προσφορὰν καὶ θυμίαμα προσήγαγες τῷ Θεῷ ἡμῶν ἱεραρχίας τοῖς ἀνθραξι.

Τῶν δογμάτων τῇ σφενδόνῃ ὡσπερ λύκους ἀπήλασας τῶν αἰρετιζόντων τὰς χοροστασίας, Εὐλόγιε, καὶ τῇ τῶν λόγων σου σάλπιγγι ὠδήγησας ἐπὶ νάματα ὀρθοδοξίας τὴν ποιμνὴν σου.

Ὁμοούσιον τὸν Λόγον σὺν Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ἐν δυσὶν οὐσίαις σώζοντα ἐκάστης ἀσύγχυτα τὰ ιδιώματα, μίαν δὲ ὑπόστασιν ἀνεκήρυξας, τῇ εὐσεβείᾳ πυρούμενος.

Θεοτοκίον.

Νόμων δίχα, Θεοτόκε, τῶν τῆς φύσεως τέτοκας τὸν ὀροθεοῦντα καὶ νομοθετοῦντα τοῖς πέρασιν, ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου ἐκλυτρούμενον τοὺς κραυγάζοντας· δόξα, Χριστέ, τῇ δυνάμει σου.

Δεύτερος. Ἐξ ὄρους κατασκίου.

Ὁ φωτοειδῆς πυρός τῆς Ἐκκλησίας, ὕψει ἐπιβάς τῆς ἀρχιερωσύνης, ἡμᾶς πρὸς θεῖαν ἐπίγνωσιν κατευθύνει, ὁ ἱερώτατος Εὐλόγιος.

Γράμματος, σοφέ, τὸν ὄγκον ἀποξέσας, λόγου πρακτικοῦ, Εὐλόγιε, τῇ σμίλῃ, τὴν ζωηφόρον τοῦ Πνεύματος δυναστείαν ἀνακαλύπτεις τῷ ποιμνίῳ σου.

Ἱεραρχικῶς Χριστῷ ἱερατεύσας, ἔθυσας Θεῷ θυσίας ἀναιμάκτους, ἐπὶ καινίσει τελεία καὶ σωτηρία τῶν πειθομένων σοι, Εὐλόγιε.

Θεοτοκίον.

ᾠμβρησας ἡμῖν ἀφέσεως τὸ ὕδωρ, τὸν ζωαρχικὸν ἀποτεκοῦσα ὄμβρον, ἢ φωτοφόρος νεφέλη τῆς ἀφθαρσίας, Εὐλογημένη θεοχώρητε.

Ῥδὴ δ' Ἐξέστη τὰ σύμπαντα.

Ἐλαίῳ τοῦ Πνεύματος χρισθεὶς ὡς ἱερώτατος, αἵματι Χριστοῦ τῷ θεωρῦτῳ, ἐσημειώσω ψυχῶν τὰ πρόσωπα τοῦ φυγεῖν, Εὐλόγιε σοφέ, ἀπὸ σημειώσεως ὀλοθρευόντος δράκοντος.

Ἐψώθης ὡς ὄσιος πρὸς ἀρετῶν ἀκρόρειαν καὶ τῆς εὐσεβείας τὰς ὑψώσεις τοῖς ἐν ἀπάτῃ κατεπαρθεῖσι δεινῶς στόματι σεμνῷ μυσταγωγεῖς, τούτους πρὸς ὑψώματα ὁδηγῶν ταπεινώσεως.

Λαμπρότητι πνεύματος, καρδίας καθαρότητι καὶ τῆς διανοίας διαυγείᾳ, ἱερουργήσας τῷ Παντοκράτορι, ἄγγελος ὠράθης ἐν σαρκί, ὡς τοῦ Μάρκου, Ὅσιε, μιμητῆς καὶ διάδοχος.

Θεοτοκίον.

Ὅρος τὸ κατάσκιον, ἐξ οὗ ἡμῖν ἐπέφανεν ὁ Δημιουργὸς πάντων καὶ Κτίστης καὶ ἐναντίων βουνῶν, ὡς γέγραπται, πᾶσαν καταβέβληκεν ἰσχύ, σὺ εἶ, Μητροπάρθενε, τῶν ἀνθρώπων βοήθεια.

Δεύτερος. Ὅρθρίζοντες βοῶμέν σοι.

Τὸν βότρυν γεωργήσας τῆς χάριτος, οἶνον ζωῆς, Ἱεράρχα, ἔβλυσας τοῖς νεκρωθεῖσιν ἐν πάθεισιν.

Ὡς νύκτα τὴν κακίαν κατέλιπες καὶ τῷ φωτὶ τῆς Τριάδος ὠρθρισας, ἱεραρχία λαμπόμενος.

Ἐλαία καθωράθης κατάκαρπος, Ἱερούργε, ἐν οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, θεῖον βλυστάνουσα ἔλαιον.

Θεοτοκίον.

Ἐπέρφωτε λαμπὰς ἢ ἐκλάμφασα, μετὰ σαρκός, τὸν τῆς δόξης ἥλιον, σκότους παθῶν με ἀπάλλαξον.

Ὡδὴ σι' τὴν θείαν ταύτην.

Γνώμης εὐθύτητι, Ὅσιε, καὶ ψυχικῇ ἀνδρείᾳ στομούμενος, ἐθεολόγησας τὸν ἐκ Παρθένου ἐκλάμφαντα Θεὸν πρὸ τῶν αἰώνων, κὰν σάρκα εἴληφεν.

Ὡς ὑπειώθης, Εὐλόγιε, τῷ Λόγῳ τῷ Πατρὶ οἰκειώσαντι βροτῶν τὸ φύραμα, τοὺς ἀπωσμένους συνήγαγες καὶ τοὺς συντετριμμένους ἰάσω, Ὅσιε.

Ἰστίῳ, Πάτερ, τοῦ Πνεύματος τοῦ βίου διαπλεύσας τὸ πέλαγος, ἀκαταπόντιστος ἐν τῷ λιμένι προσώρμισας τῆς ἄνω βασιλείας, χαρᾶς πληρούμενος.

Ἐπιφανείς σοι ὡς ἄνθρωπος οὐράνιος, Εὐλόγιε, Ἄγγελος, τὰ θεῖα δόγματα θεοπρεπῶς σοι ἀνέπτυξε, δι' ὧν κατακυροῦται πίστις ἢ ἔνθεος.

Θεοτοκίον.

Ράβδος θεόβλαστος πέφηνας, ζωῆς τὸν φυτουργὸν ἢ βλαστήσασα, τὸν ἀνασπάσαντα τῆς ἀμαρτίας τὴν ἄκανθαν, εὐλογημένη μόνη θεοχαρίτωτε.

Δεύτερος. Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

Λαμπόμενος τῷ φωτὶ τοῦ Παρακλήτου, Εὐλόγιε, αἱρέσεων τὸν πικρὸν χειμῶνα διέλυσας καὶ πρὸς ἕαρ ἴθυνας τῆς θεογνωσίας τοὺς τῇ πλάνῃ προσανέχοντας.

Ὁ στῦλος δὲ τοῦ φωτός, Ἀλεξανδρέων δὲ πρόβολος Αἰγύπτου τῆς τῶν παθῶν πανσόφως ἐξήγαγε καὶ πρὸς γῆν ὠδήγησε τῆς ἐπαγγελίας τὸν λαὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Γεῶδες ἅπαν, σοφέ, ἀποβαλόμενος φρόνημα, ἡμέρας δὲ καὶ νυκτός, τὸν φόβον τοῦ Κτίσαντος μελέτην ποιούμενος, ἀρχιερωσύνης ἀπεδρέψω τὰ χαρίσματα.

Θεοτοκίον.

Ἡ φλογοφόρος λαβίς, ἡ τὸν ὑπέρθεον ἄνθρακα κατέχουσα ἐν χερσὶ, τὸν νοῦν μου καταύγασον, Παρθένε πανάμωμε, ταῖς τῆς τρισηλίου θεαρχίας ἐκλάμψεσι.

Κοντάκιον.

Ἦχος β΄ Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ποιμάνας καλῶς λαὸν τὸν περιούσιον, ὡς μύστης Χριστοῦ καὶ μιμητῆς πανάριστος, οὐρανοῦ λήξεως κληρονόμος ἐδείχθης, Εὐλόγιε, λειτουργῶν τῇ Τριάδι αἰεὶ, ἐν ἀδύτῳ φωτί.

Ὁ Οἶκος.

Τὸν σοφὸν Ἱεράρχην τιμήσωμεν, ὡς λαμπρὸν εὐλογίας κειμήλιον, Εὐλόγιον τὸν μακάριον. Ἴδου γὰρ ἐπεδήμησεν ἡμῖν ὅλος ἐξαστράπτων ἡλίου τηλαυγέστερον· ἴδωμεν οὖν τὰς ἐν αὐτῷ ἐπανθούσας ἀρετάς, τὴν πίστιν, τὴν ἀγνείαν, τὴν ἀγάπην, τὴν ταπεινώσιν, δι' ὧν Ἀρχιερεὺς πιστὸς ἐγνωρίσθη καὶ τοῦ Θεοῦ θεράπων γνησιώτατος, ᾧ σὺν ἀγγέλοις αἰεὶ λειτουργεῖ ἐν ἀδύτῳ φωτί.

Συναξάριον

Τῇ ιγ' τοῦ αὐτοῦ Μηνός, Μνήμη τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐλογίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Ψυχὴν δίδωσιν Εὐλόγιος Κυρίῳ.

Βοῶν πρὸς αὐτήν, Κύριον σὸν εὐλόγει.

Εὐλογίῳ δεκάτ' ἠδὲ τρίτῃ νόες θυμὸν ἤρον.

Ταῖς αὐτοῦ ἀγίαις πρεσβείαις, Χριστὲ ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν.

Ῥδὴ ζ' Ὁ διασώσας ἐν πυρὶ.

Ἀλεξανδρείας ὁ ποιμὴν τοῦ Χριστοῦ, τὴν θεῖαν ἀγέλην ἐπὶ λειμῶνας τῆς ζωῆς καὶ ἐφ' ὕδωρ ἔδηγεῖ θείας γνώσεως, ὁ θεόφρων Εὐλόγιος, ὁ ταῖς θεαῖς εὐλογίαις κατεστεμμένος.

Ρήματα, Πάτερ, τῆς ζωῆς, οἷα μιμητῆς τοῦ Σωτῆρος, πεπλουτηκῶς περιφανῶς, τοὺς θανόντας τῇ κακίᾳ ἐζώσας καὶ τὸν ὄφιν ἐνέκρωσας, ζωτικοῖς σου ἀγωνίσμασιν, Ἱεράρχα.

Χάριν θαυμάτων εἰληφῶς ἐκ τῶν ἀκενώτων ταμείων, νόσους διώκεις χαλεπὰς καὶ σθεννύεις παθῶν ὑποκαύματα καὶ πρὸς ἔνθεον ἔρωτα ὑποκαίεις τὰς καρδίας τῶν σὲ τιμώντων.

Ἡ ὁμοούσιος Τριάς, ἡ ὁμοβασίλειος φύσις, σὲ θεηγόρον ἱερὸν καὶ προστάτην Ἐκκλησίας προβάλλεται, ἰσχυρῶς ἀντεχόμενον τῶν τῆς πίστεως δογμάτων, Ἱερομύστα.

Θεοτοκίον.

Νεκροῖς τὴν ἐγερσιν, ἀγνή, καὶ τοῖς πενομένοις τὸν πλοῦτον εὐηγγελίσω, τὸν Χριστὸν ἀπειράνδρως, Θεοτόκε, κυήσασα, τὸν τοῦ Ἄδου συντρίψαντα τὸ βασίλειον, ἰσχυῖ παντοδυναμῆ.

Δεύτερος. Οἱ ἐκ τῆς Ἰουδαίας.

Μυσταγωγίας ἐγένου μυστηπλόος τῆς θείας, πάτερ Εὐλόγει, τὰς θείας ἐμφανείας μυσούμενος ἀύλως καὶ βῶν τῷ Δεσπόζοντι· ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ἐξεχύθη πλουσίως θησαυρῶν ἐξ αὐλῶν χάρις θεέβρυτος τοῖς χεῖλεσί σου, Πάτερ, δι' ἧς τοὺς ἐκβοῶντας ἐκβοᾶν ἐξεπαίδευσας· ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Νεκρωθεὶς τοῖς ἐν κόσμῳ, τὴν ζωὴν ἠμφιάσω Χριστὸν τὸν Κύριον, νεκροῦντα τὴν ἀπάτην, διὰ τοῦ στόματός σου, καὶ βοᾶν ἐκδιδάσκοντα· ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Θεοτοκίον.

Ὡς πηγὴν ἀφθαρσίας ἀναβλύζουσαν κόσμῳ ὕδωρ φυσί-ζων ἀνέδειξας, Οἰκτίρμον, τὴν σὲ τεκοῦσαν Κόρην τοῖς ἐν πίστει κραυγάζουσιν· ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ῥδὴ ἠ' Χεῖρας ἐκπετάσας.

Γέρας τῇ σεπτῇ σου κορυφῇ ὁ πάντων πρύτανις Χριστὸς ἐπέθηκε· σὺ γὰρ τούτῳ ἱεράτευσας ὡς θεράπων γνησιώτατος

καὶ τὸ δοθέν σοι πολλαχῶς τάλαντον γύξησας· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα κραυγάζων τὸν Κύριον.

Ἔσπειρας σὺν δάκρυσιν ἐν γῆ, Πάτερ Εὐλόγιε, τὰ θεῖα σπέρματα, νῦν θερίζεις ἀγαλλόμενος τῶν ἀγώνων σου τὰ δράγματα καὶ τὴν τῶν πόνων ἀμοιβὴν ἐν οὐρανίαις σκηναῖς· πάντα τὰ ἔργα εὐλογεῖτε κραυγάζων τὸν Κύριον.

Ρῖσαι πολυπλόκων πειρασμῶν καὶ πάσης θλίψεως καὶ περιστάσεως, τῇ ἐνθέρμῃ παρρησίᾳ σου κεχρημένος πρὸς τὸν Κύριον, τοὺς σὲ τιμῶντας ἱερῶς καὶ ἀνακράζοντας· εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον.

Θεοτοκίον.

Ἄσπορος ἢ σύλληψις ἐν σοὶ καὶ ἀδιάφθορος ὥφθη ἢ κύησις· ὑπὲρ λόγον τὰ ἀμφοτέρω· ὁ γὰρ Λόγος ὁ ὑπέρχρονος καινίζει φύσεως θεσμούς, σαρκὶ τικτόμενος, καὶ ἀναπλάττει τοὺς συντριβέντας τῷ νόμῳ τοῦ ὄφους.

Δεύτερος. Ἐπταπλασίως κάμινον.

Γλῶσσαν σοφίας ἔμπλεων ὡς τοῦ Μάρκου ὁμότροπος, οὐπὲρ καὶ τοῦ θρόνου γέγονας διάδοχος, πλουτήσας, Εὐλόγιε, θεοπρεπῶς ἐδίδαξας μίαν μὲν οὐσίαν, ἐν τρισὶ δὲ προσώποις τὴν ἀναρχὸν Τριάδα ὁμότιμον τῇ δόξῃ σέβεσθαι καὶ δοξάζειν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἐνδεδυμένος, Ὅσιε, εὐφροσύνης ἱμάτιον καὶ ἱερωσύνης στολισθεὶς ταῖς χάρισι, πτωχῶν καταφύγιον καὶ ἀσθενῶν περίθαλψις καὶ περιβολὴ γυμνητευόνται ἐγένου, κραυγάζων ἀνεन्दότως· οἱ παῖδες εὐλογεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ρῶσις σωμάτων γέγονε καὶ ψυχῶν, Πάτερ, ἴαμα ὁ ἐκ στόματός σου λόγος προερχόμενος· τοῦ Λόγου θεράπων γὰρ καὶ Ἱεράρχης ἔνθεος καὶ ἱεουργὸς ἀναδειχθεὶς ἀνακράζει· οἱ παῖδες εὐλογεῖτε, ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Θεοτοκίον.

Ἄγεωργήτως ἔφυσεν ὁ Δεσπότης τῆς κτίσεως ἐκ τοῦ κεκλεισμένου κήπου τῆς νηδύος σου φυτὸν ὠραιότατον καὶ ἄνθος εὐωδέστατον καὶ τῇ εὐωδίᾳ τῆς αὐτοῦ, Θεοτόκε, εὐστίας τῶν ἀνθρώπων ἀνέπλασε τὴν φύσιν, ζωὴν τὴν αἰωνίαν δωρούμενος τῷ κόσμῳ.

Ῥοδὴ θ' Λίθος ἀχειρότμητος ὄρους.

Σῶμα καὶ ψυχὴν ἐκκαθάρας ἐκ τῶν γηϊνῶν φρονημάτων, ἱεραρχικώτατος τύπος τοῖς ἱεράρχαις ὕφθις, Εὐλόγιε, καὶ ἀληθείας ὄργανον, τῷ θείῳ Πνεύματι κρούμενον.

Εἶδες, ὡς ἐλύθης τῆς ὕλης, ἃ ὀφθαλμοὶ βροτῶν οὐκ εἶδε, τῶν ὑπερκοσμίων τὰς τάξεις καὶ τὰς αὐλούς, Πάτερ, λαμπρότητας, ὑπερφυῶς θεούμενος ταῖς τῆς Τριάδος διαδόσεσι.

Μύρον τῆς ζωῆς ἀγαπήσας, θεοπρεπῶς εὐωδιάσθης καὶ ἱερωσύνης τῷ μύρῳ θεοκινήτως, Πάτερ, ἡγίασαι, ἁγιασμὸν δωρούμενος ταῖς διανοαῖς τῶν τιμώντων σε.

Ὅλος τῷ φωτὶ τῆς Τριάδος λελαμπρυσμένος, Ἱεράρχα, ἔλιπες τοῦ βίου τὴν νύκτα καὶ τῷ ἀδύτῳ φωτὶ ἀνέδραμες, ὑπὲρ ἡμῶν δεόμενος, τῶν χαρμοσύνως εὐφημούντων σε.

Θεοτοκίον.

Ἵψος τοῦ ἀφράστου σου τόκου τίς ἐρμηνεύσει, Θεοτόκε; Ἦν γὰρ ἀπερίληπτον Λόγον σωματοφόρον κόσμῳ πρόγαγες, τὸν ἐκ φθορᾶς ὑψώσαντα τοὺς εὐσεβῶς σὲ μεγαλύνοντας.

Δεύτερος. Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ.

Σκηνώσας ἐπὶ τόπου, Πάτερ, ζωῆς, ἐν τῇ γῇ τῶν πραέων, ὡς γέγραπται, ὡς ἱερεὺς ὀσιος καὶ ἄκακος καὶ πραῦς ἀθανασίως ἔλλαμψιν θεουργικωτάτως ἀπολαβὼν, Εὐλόγιε θεόφρον, τῆς θείας ἐποπτείας θεοδωρήτως κατηξίωσαι.

Ἰσχὺν ἐν ἀσθενείᾳ, Πάτερ, σαρκὸς εὐσεβείας λαμπρῶς

ἐγεώργησας, δι' ἧς ἐχθρῶν ὄλεσας δυνάμεις φθοροποιούς καὶ ἰσχυρὸς γενόμενος λόγῳ, τε καὶ βίῳ, θεοπρεπεῖ, ἰσχὺν τοῖς ἀσθενέσι βραβεύεις οὐρανόθεν ὡς Ἱεράρχης ἱερώτατος.

Μετέσχες ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς, μὴ βραχεῖς ἀμαρτίαις, Εὐλόγιε, καὶ τὸν καρπὸν τὸν θανατηφόρον ἀποβαλὼν, ὅθεν ὀμβρίζεις πάντοτε ταῖς πρεσβευτικαῖς σου ἐπιρροαῖς ἰάσεως τὴν δρόσον τοῖς καταφλεγομένοις ταῖς ἐπηρείαις τοῦ ἀλάστορος.

Ὅσιως καὶ σωφρόνως καὶ εὐσεβῶς ὡς Χριστοῦ κληρονόμος, Εὐλόγιε, πολιτευθείς, ἤνυσας τὸν ἐρόμον τὸν εὐαγῆ καὶ ἄσπιλον διέσωσας τῆς θεοσεβείας τὸν ὄρισμόν· διὸ κάμου τὸν ὕμνον προσδέχου, Ἱεράρχα, καὶ λόγον γνώσεώς μοι δώρησαι.

Θεοτοκίον.

Ὑψίστου ἐνδιαίτημα ἐμφανές, ἀπορρήτων δογμάτων κεφάλαιον, κέντρον ζωῆς, ἄρμα πολυώνυμον τοῦ Θεοῦ, Παρθενομῆτορ, γέγονας, σάρκα τῷ τῶν ὄλων Δημιουργῷ ἀγνῶν σου ἐξ αἱμάτων φρικτῶς δανεισαμένη, ἐν ἣ τὸν θάνατον κατέκρινε.

Ἐξαποστειλάριον.

Τοῖς Μαθηταῖς συνέλιθωμεν.

Θεοπρεπῶς ἐποίμανας τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου, ἐπὶ λειμῶνας, Ὅσιε, γνώσεως καὶ σοφίας, ὡς μιμητῆς τοῦ Δεσπότου καὶ σεπτὸς οἰκονόμος καὶ Ἱεράρχης ἔνθεος τῶν γλωσσάλων τὰ θράση καταβαλὼν· ὅθεν τῶν καμάτων τὰς ἀντιδόσεις παρὰ Θεοῦ, Εὐλόγιε, δαψιλῶς ἐκομίσω.

Θεοτοκίον.

Θρόνος Θεοῦ πυρίμορφος καὶ παλάτιον θεῖον καὶ κιβωτός, Θεένυμφε, ἀγιάσματος ὠφθης, ἐν τῇ γαστρὶ δεξαμένη τὸν τὰς πλάκας τοῦ νόμου τῷ Μωϋσῆ χαράξαντα ἐν Σιναίῳ τῷ ὄρει ὑπερφυῶς, ὃν ὑπὲρ τῶν πίστει σὲ εἰφημούντων ἰκέτευε δεόμεθα ἐκ φθορᾶς λυτρωθῆναι.

Εἰς τοὺς Αἰνους

ἰσιῶμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ προσόμοια.

Ἦχος δ' Ὁ ἐξ Ὑψίστου κληθεῖς.

Ὁ τῷ τοῦ Πνεύματος μύρω κεχρισμένος, ψυχῆς καθαρότητα καὶ ζῆλον ἔνθεον καὶ πολιτείαν οὐράνιον ἐν γῆ ἐκτίσω, ταῖς πρὸς τὸ θεῖόν σου ἀναβάσεις· ὅθεν τῷ βουλήματι τοῦ Παντοκράτορος τῆς Ἐκκλησίας τοὺς οἴακας ἐν ταῖς χερσὶ σου ἐγγχειρισάμενος, καθωδήγησας ἐπὶ λιμένας τοὺς τῆς χάριτος τὴν ἑλκίδα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὃν ἰκέτευε σῶσαι καὶ φωτίσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ὁ τὴν τοῦ Μάρκου καθέδραν τοῦ θεόπτου σαφῶς κληρωσάμενος, Πάτερ Εὐλόγιε, τούτου ὁμότροπος γέγονας, τῶν Ἀποστόλων ἀκολουθήσας τοῖς θεοῖς ἵχνεσιν· ὅθεν διεσκέδασας αἰρετικῶν τὰς βουλάς καὶ τὰ τῆς πίστεως σπέρματα ἐγκατασπείρας τῇ γεωργίᾳ τοῦ Λόγου, Ὅσιε, τὰ φρυγανώδη κατενέπρησας τῶν ἀθέων διδάγματα ἅπαντα τῷ κυρὶ τῶν θαυμάτων, ὡς Ποιμένων ἀκροθίνιον.

Ὁ τῶν Ἀγγέλων κτησάμενος τὸν βίον, ἐπόπτης γεγένησαι τῶν ὑπὲρ νοῦν δωρεῶν, Ἀρχιερεὺς τε πανάριστος καὶ μυστολέκτης τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ Πνεύματος· ὅθεν καὶ τὸν Ἀγγελὸν ἐν ὕλῃ σώματος ὑποδεξάμενος, Ὅσιε, ἐπισφραγίζεις τῆς εὐσεβείας τὴν κυριότητα, δυσὶν οὐσίαις καὶ θελήσειςιν, ἐν μιᾷ ὑποστάσει, Εὐλόγιε, τὸν Σωτῆρα κηρύξας, τὸν λαμπρῶς σε θαυμαστώσαντα.

Ὁ εὐλογίας ἐπώνυμος τῆς θείας, Πατέρων ἀγλαΐσμα καὶ ὄρος βάσιμος καὶ ἀρετῶν στήλη ἔμψυχος κόσμῳ ὠράθης Ἀλεξανδρέων ὁ μέγας πρόβολος· ὅθεν τοὺς τὴν μνήμην σου πανηγυρίζοντας ἐν εὐλογίαις χρηστότητος καὶ εὐδοκίας τῷ θεῷ ὄπλῳ, Πάτερ, στεφάνωσον, καθικετεύων τὸν Θεὸν ἡμῶν λυτρωθῆναι κινδύνων καὶ θλίψεων καὶ μελλούσης ἀνάγκης, ἱερώτατε Εὐλόγιε.

Δόξα. Ἦχος πλ. α'

Ἀποστολικῆς διδασκαλίας ὄργανον ἐγένου, Ἱεράρχα Εὐλόγιε· ἔθεν ἀφ' ὕψους Ἐκκλησίας ἐμελώδησας τῷ κόσμῳ τῆς σωτηρίας τὸν λόγον καὶ τῆς αἰωνίου εἰρήνης τὰ ρήματα· Χριστὸς γάρ σου τοὺς πόνους δεξάμενος, ἱερῶς σὲ δοξάζει καὶ παρέχει διὰ σοῦ ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Μακαρίζομέν σε, Θεοτόκε Παρθένε

Δοξολογία μεγάλη καὶ ἀπόλυσις.

Εἰς τὴν Λειτουργίαν

τὰ Τυπικά, οἱ Μακαρισμοὶ καὶ ἡ γ' καὶ στ'

ἐκ τῶν Κανόνων τοῦ Ἁγίου.

Ἀπόστολος.

Ἀδελφοί, πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν

Ζήτει τῇ 6 Δεκεμβρίου.

Εὐαγγέλιον Ἱεραρχικόν.

Κοινωνικόν.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον

Μεγαλυνάρια.

Χαίροις Ἐκκλησίας θεῖος φωστήρ καὶ Ἀλεξανδρείας ὁ
σοφώτατος ὁδηγός· χαίροις μυροθήκη τῶν θείων χαρισμάτων,
Εὐλόγιε παμμάκαρ, Πατέρων καύχημα .

Τῆς ἱερwsύνης τὸν φωτισμὸν δεχθεὶς ἐν καρδίᾳ ὡσπερ

φλόγα ζωοποιόν, τῆς ποιμεναρχίας ἐκλάμπεις τὰς εὐθύνας, προ-
θεῖς. σαυτὸν τοῖς πᾶσι, Πάτερ, ὑπόδειγμα.

Τῆς μεγαλωσύνης, παρεστηκὼς τῷ ἀστέκτῳ. θρόνῳ σὺν
Ἀγγέλοις διὰ παντός, λύσιν τῶν πταισμάτων καὶ θείαν σωτη-
ρίαν, Εὐλόγηε, ἐξαίτει τοῖς σὲ γεραίρουσι.

Δίστιχον.

Ἐξαπόστειλον ἱὴν εὐλογίαν, Πάτερ,
τῷ σῷ ὑμνωδῷ Γερασίμῳ Μονώτῃ.

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ ἡμῶν δόξα.

Μετὰ τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ποιούμεθα γνωστὸν εἰς τοὺς ἀναλαβόντας τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων διόρθωσιν, ὅτι ὁ πατὴρ Γεράσιμος, βλέπων, ὅτι πολλοὶ ἅγιοι στεροῦνται ἀπολυτικίου καὶ κοντακίου, συνέθεσε 400 μὲν ἀπολυτικά νέα (τινὰ ἔλαβεν ἐκ τῶν Μηναίων), 258 κοντάκια καὶ 492 μεγαλυνάρια χάριν τῶν φιλεόρτων καὶ οὕτω ἀποτελέσας τόμον ὀλόκληρον ὑπέβαλε τοῦτον πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν διὰ τῆς παρὰ πόδας λίαν ἐνδιαφερούσης ἀναφορᾶς. Οὕτως οὐ μόνον τὰ ἐλλείποντα ἀνεπλήρωσεν, ἀλλὰ καὶ τινὰ ἀντικατέστησεν ὡς ἀκατανόητα, ὡς π.χ. τὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἀπολυτικίον «Τῇ σπουδῇ σου τὴν κλῆσιν κατάλληλον». Βεβαίως τοῦτο εἶναι συντεταγμένον, ὡς ἔχει, ἐν εἴδει λογοπαιγνίου καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀνακόλουθον, ἀλλ' ὡς εἶπομεν, ὁ κράτιστος τῶν γραμματικῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, *Νεόφυτος ὁ Κουσοκαλυβίτης*, ἀπέδειξε διὰ σοφῆς ἐρμηνείας, ὅτι εὖ τε καὶ καλῶς ἔχει. Δὲν εἶμαι τῆς γνώμης ὑπὲρ τῶν νέων πάντοτε, ἀλλ' ὅπου ἔν ἐν ὑπάρχουσι παλαιὰ καὶ μόνον μετὰ τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχαίων χειρογράφων πρέπει νὰ προβῶμεν εἰς σύνταξιν νέου. Ὁ Γεράσιμος ἐξήτασε πρὸς τοῦτο μόνον τὰ ἐντυπα Μηναιῖα καὶ πολλὰ ἔλαβεν ἐντεῦθεν, ἀλλὰ δὲν προухώρησε περαιτέρω. Τὴν ἐκ τῶν χειρογράφων ἀνεπλήρωσιν ἐποιήσατο ὁ μακ. πνευματικὸς παπᾶ *Χαρίτων*¹, συγκεντρώσας καὶ εἰς ἄλλους μὲν κώδικας καὶ δὴ εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 10 (63) «*Ἀπολυτικά καὶ Κοντάκια τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ τὰ πλεῖστα μὴ περιεχόμενα ἐν τοῖς Ὁρολογίοις*»². Τοῦτον τὸν κώδικα, ὡς ἀλλαχοῦ ἐγράψαμεν³, ἐδημοσίευσεν ὡς ἴδιον πόνημα ὁ Ἀσκληπιάδης τῆς Λαύρας κ. *Σπυρίδων*

1) Βλέπ. ἀνωτ. σ. 105.

2) Βλέπ. *Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, Κατάλογον τῆς . . . σκίτης τῶν Κουσοκαλυβίων, ἀριθ. 218, σ. 121, πρβλ. 115.*

3) Τὸ μωρὸν ἄλλας, Θεσσαλονίκη 1933, σ. 24.

Καμπανάος, ἐν τῇ μανίᾳ τῆς ἀνεκδοτολογίας μεταβαλὼν τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ὡδε: «Ἀπολυτίκια καὶ Κοντάκια τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ μὴ περιεχόμενα ἐν τοῖς Ὁρολογίοις τοῖς ἐντύποις»¹. Ὁ δὲ κ. Ἐμμ. Παντελάκης συμβῆθεις καὶ οὗτος, ὅπως ὁ κ. Σ. Εὐστρατιάδης, μετὰ τοῦ κ. Καμπανίου, ἵνα λαμβάνη ἀντίγραφα ἐκ τῆς πλουσίας Λαυριωτικῆς βιβλιοθήκης πρὸς διόρθωσιν τῶν Μηνσίων, καταχωρίζει ἐν τῇ Θρησκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ (τόμ. Α' Ἀθῆναι 1936) εἰς διαφόρους ἀγίους τὰ ἀνέκδοτα τούτου(!) ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια, καίτοι ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ «Μωρὸν ἄλας»². Ὡς πρὸς τοὺς ἐορταζομένους ἀγίους ὁ κ. Παντελάκης ἐποίησατο τὴν ἐξῆς διὰ τὰ ἀπολυτίκια στατιστικὴν, ὅτι μόνον 97 ἔχουσιν ἴδια (δηλ. ὅσα ἔχει τὸ ἐντυπον Ὁρολόγιον), 59 δὲ ἀναπληροῦνται διὰ τοῦ Ὁ μάρτυς σου, Κύριε, Ἡ ἀμνάς σου, Ἰησοῦ, Καὶ τρόπων μέτοχος, Ἀπόστολε ἄγιε, κ.τ.τ. ἐνῶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐλλειπόντων ὑπάρχουσιν εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἀκολουθίας. Αὐτὸς δὲ ἐκ Συναϊτικῶν Μηνσίων ἐδημοσίευσε ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια εἰς ἐορταζομένους ἀγίους ἐλλείποντά τε καὶ διπλᾶ εἰς δύο ἀξιολόγους διατριβάς, ἐν αἷς καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα τροπάρια περιέλαβεν³.

1) Ἐξεδόθη εἰς Ἀθήνας εἰς 8ον μέγα τῷ 1930, ὡς νομίζω.

2) Δυστυχῶς ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἢ συναλλαγῆ εἰσῆχθη καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἣν καὶ κατέστρεψε γελοιοποίησασα τὰ πάντα.

3) «Μηνσίων ἀπολυτίκια καὶ κοντάκια» ἐν Ἀθηνᾶς, τόμ. ΜΓ' 1931, σελ. 155—169. Ἐνταῦθα ἔχει 12, εἰς δὲ «Τὰ Συναϊτικὰ χειρόγραφα τῶν λειτουργικῶν βιβλίων» (ἀνατ. ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. περιόδ. Β', τόμ. Β' σ. 129—157) ἐν ὄλφ 14 (σ. 149—153).

Ἅγιον Ὄρος Ἄθω
ἐν Ἱερῶ Σκήτη Μικρᾶς Ἁγίας Ἄννης
τῇ 1 Μαρτίου 1936

Τῷ Μακαριωτάτῳ καὶ θεεπροβλήτῳ
Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν Κυρίῳ, Κῳ Χρυσοστόμῳ,
τῷ κατὰ πνεῦμα Πατρί μοι καὶ Δεσπότῃ
Ἀθήνας

Μακαριώτατε,

Ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνογραφίαν, ἐποίησάμην σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῶν Ἀπολυτικίων καὶ Κοντακίων τῶν ἐν τῷ Ὡρολογίῳ περιεχομένων ἁγίων ἔλου τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀπαρτίσας κατὰ τοῦτο τελείαν τὴν καθημερινὴν ὑμνολογίαν τοῦ Μηνολογίου.

Τὸ ἔργον εἶναι πλήρες· περιέχει εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν ἁγίων τὸ κατάλληλον Ἀπολυτίκιον ἢ Κοντάκιον μεθ' ἑνὸς ἔτι Μεγαλυναρίου, ἀφαιρεθέντων οὕτω τῶν καθημερινῶς σχεδὸν ἐπαναλαμβανομένων γνωστῶν «Ὁ Μάρτυς σου, Κύριε... Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν... Καὶ τρόπων μέτοχος.. Τῆς ἐρήμου πολίτης... κλπ.», πλὴν τῶν ἀρχῆθεν πρωτοτύπως καθιερωμένων εἰς τὰς δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἑορτὰς καὶ εἰς τινὰς ἀρμολίως τῶν ἁγίων, μεθ' ὧν καὶ κατὰ τάξιν κατεχωρήθησαν.

Ἀνέρχονται πάντα τὰ προστεθέντα Ἀπολυτικά μὲν εἰς τετρακόσια (400) περίπου, Κοντάκια δὲ εἰς διακόσια πενήκοντα ὀκτώ (258) καὶ τέλος Μεγαλυνάρια εἰς τετρακόσια ἑνε-

νήκοντα καὶ δύο (492) καὶ σημειοῦνται πάντα διὰ μέλανος σταυροῦ.

Ἐν τῇ συντάξει αὐτῶν ἐτηρήθη αὐστηρῶς τὸ μέτρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρυθμοποιίας καὶ συνεπῶς πάντα τὰ τροπάρια φέρουσι, συνωδὰ τοῖς Εἰρμοῖς αὐτῶν, τὴν ἀπαραίτητον ἰσοστιχίαν καὶ ὁμοτονίαν, θεμελιώδεις ὄρους τῆς ἀρμονίας τοῦ μέλους. Παράβασις τῆς ὁμοτονίας, οὐχὶ δὲ καὶ ἰσοσυλλαβίας ἐγένετο κατ' ἀνάγκην ὅπου συνήθως ἀπαντῶσι Γραφικαὶ ρήσεις, κυριώνυμοι λέξεις ἢ καὶ ὀνόματα θρησκειῶν, αἰρέσεων, Ἐκκλησιῶν κλπ. ἅτινα δὲν δύνανται νὰ μεταβληθῶσι. Σπανίως δὲ χρώμεθα τῇ ποιητικῇ λεγομένῃ ἐλευθερίᾳ, καίτοι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ποίησις ὡς λυρικὴ δύναται νὰ κάμνη, ὁπωσοῦν ταύτης χρῆσιν, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ποικίλων ἔργων τῶν ἱερῶν ὑμνογράφων, οἵτινες συχνῶς παραβαίνουσι τὸ μέτρον τοῦ Εἰρμοῦ πρὸς διάσωσιν τῆς ἐννοίας. Παράδειγμα δ' ἔστωσαν πλὴν τῶν ἄλλων πλεῖστα, ἵνα μὴ εἶπω πάντα ἐν τῷ Ὁρολογίῳ Κοντάκια, ἅτινα παρὰ τὸ ἐπιβαλλόμενον μέτρον πλεονάζουσιν εἰς συλλαβάς.

Ἐν τοῖς ἡμετέροις παραβάσεις ὁμοτονίας ἐλάχισται παρατηροῦνται καὶ τοῦτο πρὸς διατήρησιν καταλλήλων ἐννοιῶν ἔντισιν Ἀπολυτικίους καὶ Μεγαλυναρίους, ἀλλ' ὅλως ἀνεπαίσθητοι, μὴ βλάπτουσαι τὸν ρυθμὸν, διότι διατηρεῖται ἀκριβῶς ὁ στοιχειώδης νόμος, ἡ ἰσοσυλλαβία.

Τὰ ἔχοντα Εἰρμοὺς «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ—Τὸν συνάναρχον Λόγον—καὶ Ἡ Παρθένος σήμερον» ἠκολούθησαν ἐν ὀρισμένοις στίχοις τὴν καθιερωθεῖσαν ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν δοκίμων τῆς Ἐκκλησίας ὑμνογράφων τάξιν, παρὰ τοὺς πρὸς οὓς ἀναφέρονται Εἰρμούς, χάριν τῆς ρυθμικωτέρας ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ ἀπαγγελίας αὐτῶν. Οὕτω τὰ μὲν πρὸς τὸ «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ» ἐν μὲν τῷ δ' στίχῳ ἀντὶ 9 συλλαβῶν ἔχουσιν 7, ἐν δὲ τῷ ε' στίχῳ ἀντὶ 8 ἔχουσιν 7. Τὰ δὲ πρὸς τὸ «Τὸν συνάναρχον Λόγον» ἐν μὲν τῷ η' στίχῳ ἀντὶ 9 συλλαβῶν ἔχουσιν 8, ἐν δὲ τῷ θ' ἀντὶ 11 ἔχουσι 10. Τέλος τὰ

δὲ πρὸς τὸ «Ἡ Παρθένος σήμερον» ἐν τῷ ια' στίχῳ ἀντὶ 7 ἔχουσιν 6. Αἱ ρυθμικαὶ αὗται διαφοραὶ εὕρηνται ἐν τοῖς ἔργοις τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας ποιητῶν, παρ' ὧν καὶ ἐτέθησαν ὡς βάσις καὶ κανὼν διὰ τὴν ἔκτοτε ἀναπτυχθεῖσαν ἱερὰν ποίησιν.

Πλὴν τῶν προστεθέντων νέων Κοντακίων τὰ ἐξῆς ἐλήφθησαν ἐκ τῶν Μηναιῶν, ἧτοι τῶν ἀγίων Θεοδώρας (11 Σεπτεμβρίου), Ναζαρίου (14 Ὀκτωβρίου), Θύρσου (14 Δεκεμβρίου), Βονιφατίου (19 Δεκεμβρίου), Μαλαχίου, Γορδίου (3 Ἰανουαρίου), Ἀλύσεως Πέτρου (16 Ἰανουαρίου), Ἐλισαίου (14 Ἰουνίου), Εὐρέσεως Κάρας Προδρόμου (25 Μαΐου), Ἀθανασίου Ἀθω (5 Ἰουλίου), Λουκᾶ Στειριώτου (7 Φεβρουαρίου), Συμεῶν καὶ Ἰωάννου (21 Ἰουλίου). Ἀντικατεστάθησαν δὲ διὰ νέων τὰ ἐξῆς: τοῦ ἀγίου Μερκουρίου, διότι τὸ μέχρι τοῦδε ἀνήκει εἰς τὸν ἅγιον Αὐτόνομον· τοῦ ἀγ. Στυλιανοῦ ὡς ἀνήκον εἰς τὸν ἅγ. Ἰωαννίκιον· τῶν ἐν Κρήτῃ δέκα Μαρτύρων ὡς κακόζηλον· τοῦ ἀγ. Ἀρσενίου ὡς κτῆμα τοῦ ἀγ. Παχωμίου· τοῦ ἀγ. Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου, διότι ἀνήκει εἰς τὴν κυρίαν μνήμην αὐτοῦ καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀνακομιδὴν, περὶ ἧς ὁ λόγος· τῆς ἀγ. Θεοδοσίας, καθότι ἡ μὲν ἀκολουθία τοῦ Μηναιῶ καὶ τὸ Συναξάριον ἀναφέρεται εἰς τὴν Μάρτυρα Θεοδοσίαν τὴν Τυρίαν, τὸ δὲ ἄχρι τοῦδε ἐν τῷ Ὁρολογίῳ Κοντάκιον εἰς Θεοδοσίαν τὴν ΚΠολίτισσαν τὴν ἀθλήσασαν ἐπὶ Λέοντος Ἰσαύρου ὑπὲρ τῶν ἀγίων Εἰκόνων· ἀγ. Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου, διότι τὸ γνωστὸν εἶναι μαρτυρικὸν Κάθισμα εἰλημμένον ἐκ τῆς Παρακλητικῆς τῆς ἀγ. Παρασκευῆς ὡς ἀνεπιτυχές· τὸ προεόρτιον τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ ὡς Κάθισμα τῆς Παρακλητικῆς καὶ τέλος τῶν ἀγ. Μεθοδίου Ὁμολογητοῦ, Μηνᾶ Αἰγυπτίου, Αἰκατερίνης, Εὐφροσύνης, Πελαγίας καὶ Ἐφραὶμ Σύρου δι' ἀρμονικωτέρων. Ἐπιδιωρθώθησαν δὲ τῶν ἀγ. Μηνᾶ, Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Στεφάνου τοῦ νέου, Θεοφανοῦς Βασιλίσσης, Βαβύλα, Κοδράτου Ἀποστόλου, Κοσμᾶ Ποιητοῦ καὶ τὸ ἐν τῇ α' Σεπτεμβρίου Θεοτοκίον μετεποιήθη ὀλίγον, ὥστε ν' ἀνταπο-

κρίνεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς Θεοτόκου τῶν Μιασηγῶν. Καὶ τέλος προσετέθησαν καὶ τινες ἐκ τῶν ἐορταζομένων Ἀγιορειτῶν ἁγίων, ὡς καὶ Νεομαρτύρων.

Αὕτη ἐν ὀλίγοις ἢ ὄλη ἐργασία, τὴν ὁποῖαν κατὰ καθήκον ὑποβάλλω βαθυσεβάστως διὰ τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κ. κ. Κυρίλλου Καρμυαλιώτου τῇ Ὑμετέρα σοφωτάτῃ Μακαριότητι, ὅπως εὐαρεστουμένη μελετήσῃ καὶ ἐπιδοκιμάσῃ αὐτήν, ἐνθαρρύνουσα καὶ τὸν μεμονωμένως ἐν ἁγίῳ Ὄρει ἀσχολούμενον μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ποιήσιν.

Πεποιθῶς ὄθεν εἰς τὰ χριστομίμητα καὶ φιλοπρόδοα αἰσθήματα τῆς Ὑμετέρας βαθυσεβάστου μοι Μακαριότητος, ὅτι θέλει εὐμενῶς εἰσακουσθῆ ἢ ταπεινὴ μου αὕτη υἱικὴ αἴτησις, σπεύδω, ἵνα καὶ αὐθις καθυποβάλω Αὐτῇ τοὺς ἀπείρους μου ἐπὶ τούτῳ σεβασμούς, ὅσον καὶ εὐχαριστίας.

Τῆς Ὑμετέρας θεοπροβλήτου Μακαριότητος
τέκνον ἐν Χριστῷ πειθήνιον
Γεράσιμος Μοναχὸς
Δροβιανίτης

Ὑ. Γ. Ἀποστέλλω ἅμα κατάλογον τῆς ἄχρι τοῦδε ἐργασίας μου, ὡς καὶ κρίσιν τινὰ τοῦ ἀσχολουμένου περὶ τὰ τοιαῦτα Σεβασμιωτάτου πρώην Λεοντοπόλεως κ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου.

Προσκυνητῶς

Ὡσαύτως καὶ δύο ἐκ τῶν ἐκδεδομένων συμπληρωματικῶν ἐργασιῶν μου ἁγ. Ἀθανασίου καὶ Τρύφωνος.

9. Δουλική ἀπομίμησις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει. Χαιρετισμοὶ καὶ παρακλήσεις. Τὰ «Ὀμηρόκεντρα» καὶ αἱ εἰς δακτυλικὸν ἐξάμετρον παραφράσεις τῆς ἀγ. Γραφῆς.—'Ανέκδοτος μεταβολὴ εἰς πολιτικοὺς στίχους τοῦ προοιμιακοῦ Ψαλμοῦ.—'Ανέκδοτος προεόρτιος ἱαμβικὸς κανὼν εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν.—'Επιτάφια Μεγαλυνάρια εἰς τὴν Θεοτόκον.—'Ο νοσηφισμὸς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει ὀργιάζων ἐν Ἀθῶν.—'Αγιορεῖται ὕμνογράφοι.—Μεταβολὴ τῶν δεσποτικῶν ἱαμβικῶν κανόνων εἰς κοσμικῶν ἀνδρῶν προσωπολατείαν.—Τροπάρια ἐκκλησιαστικά περὶ γραμματικῶν καὶ ἰατρικῶν κανόνων, ὡς καὶ περὶ τῶν κατὰ μῆνα ἐορταζομένων ἀγίων.—'Ανίερὸς παρωδία ὕμνων ἱερῶν, σ. 1—12.

Εἰς τὴν μακραίωνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως περίοδον ἔχομεν καὶ μίαν νόθον καὶ κακότεχνον λογοτεχνίαν, τὴν δουλικὴν ἀπομίμησιν, ἣτις δυστυχῶς πολλάκις ἐξικνουμένη μέχρι πιστῆς ἀντιγραφῆς διὰ μεταβολῆς μόνων τῶν ὀνομάτων προκαλεῖ ἀληθῶς τὴν ἀηδίαν. Βεβαίως ἐφ' ὅσον δὲν ἀνεφάνησαν νέοι Ρωμανοὶ καὶ Δαμασκηνοί, ἦσαν ὑποχρεωμένοι οἱ πολλοὶ προβάλλοντες ὡς ποιηταὶ ν' ἀκολουθῶσι τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθιερωμένον εἶδος τῆς ποιήσεως —τὴν δ' Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν διακρίνει αἰεὶ καὶ ἐν παντὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὰ καθεστῶτα—οὐδόλως δ' εἶναι κατακριτέον τὸ σύστημα, ὅπερ ἀνέδειξε καὶ τὸν θαυμάσιον Θεοφάνη· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς δουλικῆς ἀπομιμήσεως νομίζω, ὅτι ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις. Μῆτι τὰ ἐπικά ποιήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν εἶναι ἀπομίμησις τῶν Ὀμηρικῶν; Καὶ ἐτόλμησε μὲν νὰ κατακρίνη τις διὰ τοῦτο τὸν Βιργίλιον, ἀλλ' ἤκουσεν, ὅτι εὐχερέστερον ἦν νὰ ἀφαιρέσῃ βέλος ἐκ τῆς φαρέτρας τοῦ Ἡρακλέους ἢ νὰ κλέψῃ στίχον τοῦ Ὀμήρου. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ἀπομίμησις ἐκτὸς τῆς ἱεροσυλίας φέρει καὶ τὸ τῆς ἀσεβείας ἔγκλημα. Τὸ Χαῖρε (ἦτοι οἱ Χαιρετισμοὶ) ὡς γνωστὸν μόνη τῇ Θεοτόκῳ προσεφωνήθη ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, οἱ ἄνθρωποι ἔπειτα ἐξεφώνησαν τοῦτο καὶ πρὸς πάντα ἅγιον καὶ πρὸς ἐξέχοντα ἀνθρώπους. Παράκλησις ἦν

μία τὸ πάλαι γνωστή, ἢ πρὸς τὴν Παναγίαν, λίαν κατασκευαστικὴ πρὸς τὸ «Ἵγρὰν διοδεύσας ὡσεὶ ξηρὰν», ἔπειτα μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος προσειτέθη καὶ δευτέρᾳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Λασκάρεως, ποιηθεῖσα πρὸς τὸ «Ἀρματηλάτην Φαραῶ»· καὶ ταῦτα ὀρθῶς τε καὶ πρεπόντως, ὡς λέγει καὶ ὁ *Συμεών*: «Ἦ πρὸς τὴν Θεοτόκον, τὴν ἄσπιλον καὶ ἀμόλυντον, κεχαριτωμένη εὐχή, ὑπὲρ πάντων αἰτοῦσα, τῶν τε ἐν τῷ παρόντι καὶ τῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν τέλει καὶ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι ἀγαθῶν . . . ἢ ταύτης ἐπίκλησις, τῆς τιμιωτέρας τῶν Χερουβίμ, ἵνα τῇ τῶν πτερύγων σκέπη ταύτης φρουρωμεθα»¹. Ἀλλ' ἐντεῦθεν παράκλησις ἐγένετο καὶ εἰς ἕκαστον ἐορταζόμενον ἅγιον ἀπαραιτήτως, ἔπειτα δὲ καὶ ὀκτώηχοι κανόνες καὶ Θεοτοκάρια (!). Καὶ μεσιτεύουσι μὲν πάντες οἱ ἅγιοι πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλ' ἡ μεσιτεία τῆς Θεοτόκου ἐθεωρήθη ἀνεκαθεν ἐξαιρετικὴ. «Χρεῶν τὴν Παναγίαν ἐν πάσαις ἐπικαλεῖσθαι Παρθένον, τὴν Θεοτόκον, λέγει ὁ αὐτός, ἵνα δι' αὐτῆς ἴλεως ἡμῖν εἶη ὁ ἐξ αὐτῆς καὶ τῆς θείας αὐτοῦ δι' αὐτῆς λαμπρότητος ἐπιτύχωμεν». Ὅμως καὶ ἐνταῦθα ἐξίσωσις καὶ οὐδεμία διαφορὰ! Τὸ φαινόμενον ἔχει τὴν ἀρχὴν κυρίως μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὀφειλομένην εἰς τὴν τῶν μοναχῶν νοοτροπίαν καὶ δὴ τῶν Ἀγιορειτῶν, ὡς ἄγαν φιλεόρτων καὶ εὐλαβουμένων τοὺς πολιούχους αὐτῶν ἁγίους, πρωτοστατοῦντος τοῦ *Νικοδήμου*. Ἡ ἀπομίμησις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει εἶναι πολὺ ἀρχαία, μάλιστα καὶ ἡ παρηγρία, ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν «*Ὀμηροκέντρων*» λεγομένων, ἀπερ ἡ βασίλισσα *Εὐδοκία* ἢ Ἀθηναῖς, βοηθημένη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου *Πατρικίου*, ἐποίησεν, ὡς καὶ παρὰ φρασιν τῆς Ὀκτατεύχου καὶ τῶν προφητειῶν *Ζαχαρίου* καὶ *Δανιὴλ* καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου *Κυπριανοῦ*². Τού-

1) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 455.

2) Περὶ τῶν παλαιότερων Ὀμηροκέντρων βλ. *Christ* Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Λογοτεχνίας, μετάφρ. Α' σ. 124. Ὑπάρχουσι δ' ἐν χει-

τους ἐμιμήθη ἔπειτα γενόμενος χριστιανὸς ὁ ποιητὴς τῶν Διονυσιακῶν *Νόννος ὁ Πανοπολίτης* μεταβαλὼν τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον εἰς δακτυλικὸν ἑξάμετρον ¹. Δὲν γνωρίζω εἰς τίνα ἐποχὴν ἀνήκει ἢ εἰς Κώδικα Ἰβήρων 1367 μεταβολὴ τοῦ προοιμιακοῦ Ψαλμοῦ εἰς 15συλλάβους πολιτικούς στίχους ἐπιγραφομένη: «Ποίημα λεγόμενον *Διβανίου τοῦ σοφιστοῦ*, ἤγουν ὁ προοιμιακὸς διὰ στίχων», ἦτοι στίχοι πολιτικοὶ ψευδεπίγραφοι.

Εὐλόγει μεγαλύνουσα, ψυχὴ μου, τὸν Δεσπότην·
ὁ υἱὸς καὶ Θεὸς μου ἔμεγαλύνθησιν σφόδρα·
καὶ γὰρ ἐξομολόγησιν καὶ κράτος ἐνεδύσω,
τὸ φῶς ἀναβαλλόμενον ἀντὶ λαμπρᾶς ἐσθῆτος,
ὁ δέσπον ὡσπερ τῇ χειρὶ τὸν οὐρανὸν ἐκτείνων,
αὐτοῦ δὲ τὰ μετέωρα στεγάζων ἐφ' ὑδάτων·
ὁ τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ καταπηγνὺς νεφέλη.²
ἐπὶ πτερύγων ³ δὲ λεπτῶν πνευματικῶν ἀνέμων·

ρογράφους «*Ὀμηρόκεντρα εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου συντεθέντα παρὰ τοῦ ταπεινοῦ ἐπισκόπου Λιπῆς καὶ Ρενδίνης Δαμασκηνοῦ*», ὧν στίχοι τινὲς ἐξεδόθησαν ἐν τέλει τοῦ «*Θησαυροῦ*» εἰς τὰς παλαιότερας ἐκδόσεις τῆς Βενετίας.

1) Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁ *Ἰάκωβος Darportas* ἔγραψεν εἰς ἡρωϊκοὺς στίχους τὸν «*Δαβίδην ἔμμετρον*» (Londini 1674) καὶ ὁ *Ἰω. Posselius* ἐξέδοτο ἐν Βιτεμβέργῃ τὰ «*Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν καὶ ἑορταστικῶν ἡμερῶν στίχοις ἡρωϊκοῖς περιειλημμένα*» (Frankfurt 1583) καὶ ὁ *Ἰάκωβος Meilerius* τὰς Παροιμίας Σολομῶντος (Genevae 1591). Ὁ λόγιος Κρής *Φραγκῖσκος Πόρτος* ἐξέδοτο τῷ 1581 ἐν Βενετίᾳ «*Ὁρολόγιον ἡρωϊκόν*». Βλέπ. καὶ ἄλλα τοιαῦτα θρησκευτικὰ εἰς ἀρχαῖα μέτρα ποιήματα παρ' *Εὐλογίῳ Κορυίᾳ Λαυριώτῃ*, Θεόκλητος ὁ Πολυεῖδης καὶ τὸ Λεύκωμα αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ κτλ. Ἀθῆναι 1935, σ. 238. Πρὸς τούτοις ὁ *Ἰωσήφ πρῶην Τορνόβου* ἐν Λαύρᾳ ἐφησυχάζων ἐξέτεινεν εἰς 12συλλάβους χωλιάμβους τὸ Ψαλτήριον, οὗ ἐδημοσίευσεν στίχους τινὰς μετὰ τοῦ Ἀλ. Λαυριώτου ὁ καλόγερος αὐτοῦ *Σπυρίδων Καμπανάος* ἰατρὸς ἐν τῷ περιοδ. «*Ἄθως*» 1931, σ. 30.

2) Κ. καταπηγνῆς νεφέλης.

3) Κ. ἐπιπτέρυγε.

ὁ τοὺς ἀγγέλους ἑαυτοῦ πνεύματα δρῶν ὀξέα,
πυρὸς δὲ φλόγα δραστικὴν τοὺς λειτουργοὺς δεικνύων·
ὁ εἰς τὴν γῆν μεταπηγνύς ἐπὶ τὴν ταύτης βάσιν,
ἢ πάντως οὐ κλιθῆσεται¹ μέχρι παντὸς αἰῶνος·
ἄβυσσος ὡς ἱμάτιον ἢ τούτων κολυμβήθρα·²
χύσεις³ ὑδάτων στήσονται καὶ τοῖς ὄρεσι λόφοι,⁴
ἀπὸ δ' ἐπιτιμήσεως φεύξεται σου ἡ κτίσις·
καὶ πάντες δειλιάσουσι τὸν τῆς βροντῆς σου κτύπον·
ἀνάβασις ἐν ὄρεσι⁵, κατάβασις πεδίοις,
εἰς τόπον τὸν τοῖς κρίμασι τοῖς σοῖς ἐστηριγμένοις.
Ὅριον ἔθου πεπηγός, ὅπερ ἐλθεῖν οὐκ ἔνι·
οὐδ' ἐπιστρέψουσι τὴν γῆν καλύψαι παραυτίκα·
ὁ καὶ πηγὰς ταῖς φάραγξι χειρὶ⁶ ἐξαποστέλλων·
δι' ὑδάτα δ' ἐλεύσονται καὶ μέσον τῶν ὀρέων
καὶ ποτιοῦσι δαψιλῶς τοὺς ἀγρονόμους θῆρας.
Ὅνα[γ]ροι οὐ προσδέξονται, διψῶντες⁷ τὰς ἐκχύσεις·
τοῦ οὐρανοῦ δὲ πετεινὰ κατασκηνώσει τούτοις·
δώσουσι δέ τινα φωνὴν ἐκ μεταξὺ τῶν λίθων.
Ὅρη⁸ ποτίζων ἐν ἀκμῇ⁹ ἀπὸ τῶν ὑπερώων¹⁰
ἀπὸ καρποῦ τῶν ἔργων σου κόρον τὴν γῆν ἐμφύων,¹¹
ὁ πᾶσι τοῖς βοσκήμασιν ἐξαποστέλλων χόρτον
καὶ γλόην τῇ καθ' ἕκαστον δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων.

-
- 1) K. ἢ πάντων οὐ κληθήσεται.
 - 2) K. κολυμβύθρα.
 - 3) K. χύσις.
 - 4) K. ὀρέοις λόμοις.
 - 5) K. ὄρεσι.
 - 6) K. χύ.
 - 7) K. διψῶντας.
 - 8) K. ὄρει.
 - 9) K. ἀκμῇ
 - 10) K. ὑπερώων.
 - 11) K. ἐμπήον.

·Οἶνος δὲ τρέφει φυσικῶς, τὴν ἑαυτῶν καρδίαν,
·ἰλαρυνεῖ δὲ πρόσωπον, μετάληψις ἔλαιου·
·ἄριος δὲ βρώσις¹ γηγενῶν, στηρίζει τὴν καρδίαν,
·τὰ ξύλα χορτασθήσονται, τοῖς δρόσοις τοῦ² πεδίου·
·καὶ κέδροι λιβανότροφα³ πρὸς σοῦ πεφυτευμένοι·
·ἐκεῖ στρουθία νεοσσοὺς⁴ ἐκλήψονται ὠραίους⁵
·γῆ οὖν τοῦ ἔρωδιου⁶, ἐστὶν ἡ κατοικία·
·ἄρη τὰ πάντα ὑψηλὰ⁷ τοῖς λαγωοῖς αἰνεῖται·
·καὶ τοῖς προσήκουσι καιροῖς, εἰργάσω τὴν σελήνην·
·ὁ δὲ φωσφόρος⁸ ἀνασχών, ἔγνω[σα] [τὸ] φῶς, τὴν δύσιν
·ἔθου δὲ σκότος ἀλαμπές⁹ καὶ νύκτα κατεστήσω.¹⁰
·ὡς ὑπὲρ νοῦν κύριε, τὰ παρὰ σοῦ πραχθέντα¹¹
·εὖ σύ¹² σοφία σύμπαντα¹³ καὶ τέχνη συνεστήσω
·ἢ γῆ μὲν οὖν¹⁴ πεπλήρωται τῶν ὑπὸ σοῦ κτισμάτων¹⁵
·οὗτος ὁ πόντος ὁ πολὺς, ἐν σοὶ προσκίσει¹⁶ πλάτος
·ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἔρπειτῶν [ἐστὶν ἀριθμοῦ] πλέον·
·ἐκεῖ διαπορεύονται συναγωγῆν τὰ πλοῖα·

- 1) Κ. βρώσις.
- 2) Κ. τοῖς.
- 3) Κ. λυβανότροφοι.
- 4) Κ. νοεσεῖς.
- 5) Κ. ἐκλείψονται.
- 6) Κ. ἔρωδιουτῶν.
- 7) Κ. ὑψιλὰ.
- 8) Κ. φωσφόρος.
- 9) Κ. ἀναμπές.
- 10) Κ. καταστήσω.
- 11) Κ. τὰ κατὰ σὲ πρακτέα.
- 12) Κ. ἐν σοί.
- 13) Κ. συμπαντί.
- 14) Κ. μανῦν.
- 15) Κ. κτισμάτων.
- 16) Κ. ἐν τῷ προσκήμῃ.

καὶ δράκων οὗτος ὄπλισθεις ἐμπαίξει¹ τὰς ἀβύσσους·
πάντα πρὸς σὲ τὸν πλαστουργὸν καὶ κτίστην προσδοκῶσι
δοῦναι τροφήν εἰς εὐκαιρον· δόντος γάρ σου συλλέξει·
ἀνοίξαντος τὴν χειρὰ σου, τεχθήσεται χρησιότης²
εἰ δ' ἀποστρέψῃς τὴν μορφήν, ἢ³ ταραχὴ μεγάλη·
ἀντανελεῖς τὰ πνεύματα καὶ παρευθὺς ἐκλείψει⁴
ἀποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ πάλιν ἀνακτήσεις⁵
καὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, αὐθις καινὸν ἐργάσεις⁶
καὶ τὸ λοιπὸν ἀκήρατος, ἢ δόξα τοῦ Κυρίου
ἀρχθήσεται⁷ δις τέτευχεν, ὁ παντουργὸς Δεσπότης·
ὅς⁸ ἐπιβλέπων ἐπὶ γῆν, ποιεῖ⁹ τὰς βάσεις τρέμειν,¹⁰
ὅς¹¹ τῶν ὀρέων ἤψατο, καὶ θᾶπτον ἐκαπνίσθη·
ἄσω τῷ κτίστη περιῶν,¹² ἔτι ψαλῶ δὲ πνέων
καὶ τούτοις μὲν τοῖς ρήμασιν, ἐκεῖνος ἠδυνθείη,
ἐγὼ δὲ πάλιν ἐπ' αὐτῷ, χαρήσω¹³ καὶ σκιρτήσω·
ἐκλείπειεν ἁμαρτωλοί,¹⁴ τῆς δὲ¹⁵ τῆς γῆς ἀρθρόν¹⁶
καὶ πάντες ἄνομοι καὶ μὴ πάλιν ἀναστηθῶσι,¹⁷

-
- 1) Κ. ἐμπέζει.
 - 2) Κ. λεχθήσεται.
 - 3) Κ. ἦν.
 - 4) Κ. ἐκλείψη.
 - 5) Κ. ἀνακτήσης.
 - 6) Κ. εἰργάσης.
 - 7) Κ. ἐρχθήσεται.
 - 8) Κ. ὡς.
 - 9) Κ. ποιῶν.
 - 10) Κ. τρέμων.
 - 11) Κ. ὡς.
 - 12) Κ. περὶ ὧν.
 - 13) Κ. χαρίσω.
 - 14) Κ. ἁμαρτωλοῖς.
 - 15) Κ. τοῖς δέ.
 - 16) Κ. ἀθρόων.
 - 17) Κ. ὑπὸ πιστώσουσι.

εὐλόγει μεγαλύνουσα, ψυχὴ μου τὸν Δεσπότην.
Ἔθου δὲ σκότος ἀλαμπές¹ καὶ νύκτα κατεστήσω,²
ὡς ὑπὲρ [νῦν] κύριε, τὰ παρὰ σοῦ³ πραχθέντα⁴
εὖ σύ⁵ σοφίᾳ ξύμπαντα καὶ τέχνη συνεστήσω·
δόξα πατρὶ καὶ πνεύματι, υἱῶ εἰς τοὺς αἰῶνας
ἀλληλούϊα εἴπωμεν, [καὶ] πάλιν ἀλληλούϊα·
καὶ πάλιν ἀλληλούϊα δόξα σοι ὁ Θεός μου·
Τὸ δὲ ἀμὴν πληρώσωμεν, εἰς αἰῶνα αἰῶνος·
καὶ ἰδοὺ τέλος πέφθακεν, ὁ ψαλμὸς διὰ στίχων
αἰτῶ δὲ καὶ συγχώρησιν, εἰ ἔπταισα ὁ γράψας.⁶

Κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἱαμβικῶν κανόνων τοῦ Δαμα-
σκηνοῦ, ἐποιοῦντο ἔπειτα καὶ ἄλλοι εἰς τὰς αὐτὰς ἢ καὶ
ἄλλας ἑορτάς. Ἦν τῷ Λαυρ. Β 32 Εἰρημολογίῳ ὑπάρχει ὁ
ἑξῆς ἀνέκδοτος ἱαμβικός.

φ. 21α. Ἐτέρα ἀκολουθία προεόρτιος τῆς Χριστοῦ
γεννήσεως.

φ. 21β. Ἦχος α'. Ἱαμβοί. Ὁδὴ α'.

Χριστὸς ἐν πόλ[ε]ι Βηθλεὲμ⁷ βρεφουργεῖται
τὴν ἡμῶν ὡς εὖσπλαγχνος καινουργεῖν φύσιν.
Προθύμῳ δεῦτε γηγενεῖς τῇ καρδίᾳ
ἄσμα μελωδῶ⁸ ἄσωμεν τῷ δεσπότῃ⁹
εἰς αἰῶνας· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.¹⁰

1) Κ. ἀναμπές.

2) Κ. καταστήσω.

3) Κ. τὰ κατὰ σου.

4) Κ. πρακτέα.

5) Κ. ἐν σοί.

6) Κ. καὶ δότε καὶ συγχώρησιν τοῖς ἔχουσι καὶ γράψας.

7) Βηθλεὲμ.

8) μελοδῶ.

9) δεσπότι.

10) Ἡ ἔκδοσις (Εἰρημολόγιον Σωφρ. Εὐστρατιάδου, ἀρ. 35) ἄρ-

ᾠδὴ γ'

Ἵψιμέδων ἄναρχε εὐμενὲς Λόγε,
ἐπίβλεψον πρόσχες μοι, δακρυρροοῦσα (γρ. δακρυρ-
ροούση)

ἢ σώφρων ἀνεβόα πρόπαλαι Ἄννα·
ἀλλ' ὡς ἐκείνης ἤκουσα θρηνηφδούσης¹
καὶ ἡμῶν στερέωσον τὰς φρένας, ἄναξ,
τοῦ ἀξίως ὑμνῆσαι² σοῖς γενεθλίοις.

ᾠδὴ δ'

Ἄββακούμ τὴν ἔνδοξόν σου παρουσίαν,

φ. 22α.

ἄκτιστε λόγε, προ[ε]ιδὼν ἐμελώδει³
ἀκήκοα, δέσποτα, ὅτι ἐξ ὄρους
ἀγίου ἤξεις εἰς βροτῶν σωτηρίαν,
καὶ δέους πλήρεις⁴ γεγονῶς⁵ ἀνεβόα,
ὡς μεγάλα τὰ ἔργα, Χριστέ μου, τῆς σῆς⁶ δόξης.

ᾠδὴ ε'

ᾠ. παντεπόπτα, τῶν ἀνάκτων τὸ κλέος,⁷

χεται ἀπὸ τῆς β' ᾠδῆς εἰς διπλοῦν καὶ μετ' αὐτὴν ἀναγράφει τὴν
θ', αἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἐνταῦθα ἐκδιδόμεναι ᾠδαὶ παραλείπονται οὐκ
οἶδά πως.

1) θρινοδούσις.

2) ὑμεῖσαι.

3) ἐμελώδη.

4) πλήρεις.

5) γεγωνῶς.

6) σίς. Ὁ στίχος ἄμετρος καὶ ἴσως ἦν « Χριστέ σῆς
δόξης».

*) ὑπέρμετρος.

***) ὑπέρμετρος.

7) κλέως.

τίς σου τὸ φιλόανθρωπον γηγενῶν· οὐ θαυμάσ[ε]ι; **
ἐν γῆ γὰρ ὄφθης¹ μὴ λ[ε]ιπῶν τὰ πατρῶα,
σήμερον πᾶσαν ἐγκαινίζων τὴν κτίσιν
καὶ εἰρήνην ὡς ὁ μόνος εἰρηνάρχης βραβεύων. **

ᾠδὴ ς'

Εἰς βυθὸν ἀπωλείας* ἢ ταλαίπωρος² φύσις,
Χριστέ μου λόγε, καταντήσασα³ πάλαι
ἔκειτο,⁴ φεῦμα, σκοτεινοῖς ἐν κευθμῶσι⁵
ἐπεὶ δὲ τῇ σῇ θεϊκῇ δυνασ[ε]τία
πρὸς οὐρανὸν μετέβη⁶ τὰ τερπνότατα κάλλη⁷
θύσω σοι, σῶτερ, βοᾷ θυσίαν θύσω σῶτερ αἰνέσεως**.

ᾠδὴ ζ'

ᾠς οἱ παῖδες πάλαι σοι κράζομεν, Λόγε,
γενοῦ σῶν δούλων ἔρκος⁸ φύλαξ καὶ σκέπη
καὶ σῶσον πάντας προσβολῶν ἐναντίων,
ὄπως ὑμνοῦντες, σῶτερ, σοῖς γενεθλίοις,
εἰς αἰῶνας λέγωμεν⁹ εὐλογητὸς εἶ.

ᾠδὴ η'

φ. 22β.

Νεουργὲ τοῦ σύμπαντος κόσμου καὶ σώστα,
ὑμνεῖ σε πᾶσα μετ' ἀγγέλων ἢ κτίσις,
σκιριτᾶ χορεύει καὶ ἀγάλλεται τρόμῳ

- 1) ὄφθεις.
- 2) ταλέπορος.
- 3) καταντίσασα.
- 4) ἔκειτω.
- 5) κεχθμῶσι.
- 6) μετέβει.
- 7) τερπνώτατα κάλει. ὑπέρμετρος.
- 8) ἔρκος.
- 9) λέγομεν.

εὐλογεῖτε, μέλπουσα πάντα τὰ ἔργα
τὰ σεπτὰ γενέθλια τοῦ λυτρωτοῦ μου
σὺν ἔμοι εἰς αἰῶνας πύθῳ ὑπερυψοῦτε.

ᾠδὴ θ'

Χαίροις πάναγνε θεοδέγμον Μαρία,
χαίροις ἄχραντε τῶν πεπτωκότων βάσις·
ἐν σοὶ γὰρ ὤφθη σήμερον ὁ δεσπότης,
ὦ θαῦμα, κόρη, καινουργῶν τοὺς φθαρέντας·
καὶ πρὸς φῶς τὸ ἀνέσπερον ἐπανάγων.¹

Τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δουλικῆς ἀπομιμήσεως ἔλαβεν ὁ ἀκάθιστος ὕμνος καὶ οὕτω τοῦ ἀγγελικοῦ χαιρετισμοῦ ἠξιώθησαν πάντες σχεδὸν οἱ ἅγιοι, ἔτι καὶ κοινοὶ θνητοί. Καὶ ἀπορεῖ τις πῶς ἐπειράπη ἢ τοιαύτη ἐξίσωσις, ἀφοῦ ἐν ἀνθρώποις «πᾶσα λέξις μὴ ἐφαρμοζομένη θεωρεῖται ὕβρις», καὶ οὐδεὶς χωρὶς νὰ γελοιοποιηθῇ ἢ καὶ νὰ τιμωρηθῇ οἰ-

1) Ὁ κῶδ. ἔχει :

ᾠ θαῦμα καινουργῶν τοὺς φθαρέντας (ἄμετρος)
καὶ πρὸς φῶς ἐπανάγων τὸ ἀνέσπερον, κόρη (ὑπέρμετρος)

Σημειωτέον ὅτι τὸ Εἰρημολόγιον τοῦ *Εὐστρατιάδου* ἐκρίναμεν, ἐν Θεολογία 1935. Ἐνταῦθα προσθέτομεν τὴν δ' ᾠδὴν εἰς τὸν ἀριθ. 132, ἣτις ὑπάρχει ἐν μό.ῳ τῷ Λαυρ. φ. 104β καὶ φαίνεται ὅτι ἐν τῇ ἀντιγραφῇ παρελείφθη, ὡς καὶ ἡ σ' ᾠδὴ καὶ ὁ ἀνωτέρω κανὼν Ἰαμβικός.

Εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, Κύριε,
καὶ δοξάζω σε, φιλόανθρωπε.

ᾠδὴ σ'

Ἐβόησα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου,
ἐπάκουσόν μου,
Κύριε ὁ Θεός μου.

Ἰστέον ὅτι «Εἰρημολόγιον νεωστὶ καλῶς ποιηθὲν κτλ.» ὑπὸ *Νικολάου Βασιλοπούλου* ὑπάρχει ἐν Ρουμανίᾳ ἀνέκδοτον (βλ. *Εἰκοσιπεντ. Ἑλλην. Φιλ. Συλλ. Κων]πόλεως 1888, σ. 100.*

κειοποιεῖται τίτλους βασιλικούς. Ἐν ἀγίῳ Ὄρει, ὅπερ παρ' ὄλην τὴν ἀκμὴν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος δὲν ἀνέδειξε μεγάλους ποιητάς, κατὰ τὸν τύπον τῶν θρηνηστικῶν καὶ ἐπιταφίων ᾠσμάτων τῆς Μ. Ἑβδομάδος συνειρμοληγήθησαν ὑπὸ τοῦ μακ. παπᾶ *Χαρίτωνος** τῷ 1897 ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου τῆς Λαύρας «ᾠσματα ᾠσμάτων εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἥτοι Τριώδια πρὸ τῆς κοιμήσεως κατὰ τὸν τύπον τῆς μεγάλης ἑβδομάδος. Ἀκολουθία, ἐπιτάφια κατὰ τὸν τύπον τοῦ μεγάλου Σαββάτου. Οἴκοι κδ' χαιρετήσιμοι κατὰ ἀλφάβητον καὶ εἰς λόγος εἰς αὐτὴν τὴν ἑορτὴν διηγηματικός»³. Ταῦτα ἀπήρτισεν οὗτος ἐκ προεκδοθέντων μερῶν, ὡς ἀναφέρει ἐν τῷ προλόγῳ, ὑποστηρίζων τὸ τυπικὸν τοῦτο, ἐξ ὧν εὔρεν ἀρχαίων ἀκολουθιῶν.² Ἀνίκουσι καὶ ταῦτα εἰς τὸν κύκλον τῆς παναγιολατρίας ἐν Ἀθῶν,¹ ὅπου τὸ Θεοτοκάριον— πρῶτος δὲ ἐκδότης αὐτοῦ ὁ Ἀγιορείτης Ἀγάπιος Κρής ὁ Δάνδος 1643— ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Νι-

*) Πρὸ αὐτοῦ Ἀντώνιος ὁ Νεασκητιώτης ἐποίησεν 72 προεόρτια προσόμοια εἰς τὴν Κοίμησιν (βλ. ἀνωτ. σ. 98). Ἐπιτάφια ἢ Μεγαλυνάρια κατὰ τοὺς κώδικας Λαύρ. Ε 46, 172. Ι 79 καὶ Παντοκρ. 214 ὑπῆρχον πρὸς τῇ Θεοτόκῳ καὶ εἰς ἄλλους ἑορταζομένους ἀγίους, ὧν τινα προσάγει εἰς μαρτυρίαν ὁ κ. Σ. Εὐστρατιάδης (Ν. Σιών, ἔτ. ΚΘ' 1937, σ. 220 ἔ. 273 ἔ.

1) Κῶδ. Καυσοκαλυβτικὸς 248.

2) Βλέπ. ἀνωτ. σ. 123 ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Α' Μεθοδικοῦ κώδικος φ. 458β—470 τριώδια τοῦ *Μαλαξοῦ* καὶ ἄλλα ᾠσματα εἰς τὴν Κοίμησιν προεόρτια καὶ μεθεόρτια. Τὰ ἐπιτάφια ταῦτα οὐδέποτε ἐψάλησαν ἐν Ἀθῶν. Ἀγιορεῖται ὅμως φυγάδες περιφερόμενοι εἰς τὸν κόσμον, ἵνα προσελκύσωσι τὰ γυναικάρια συγκροτοῦσι παννυχίδα εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου καὶ στολίζουσιν αὐτήν, ὅπως τὸν Ἐπιτάφιον καὶ ψάλλουσιν τὰ θρηνητικὰ ταῦτα ᾠσματα, πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν ποιοῦμενοι.

3) Βλ. ἡμέτ. ἄρθρον ἐν τῇ Θρησκ. καὶ Χριστιαν. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Α' σ. 495—8.

κοδήμου « Στέφανος τῆς ἀειπαρθένου ἦτοι Θεοτοκάριον νέον ποικίλον καὶ ὠραιότατον ὀκτώηχον περιέχον ἐξήκοντα δύο κανόνας πρὸς τὴν Ὑπεραιγίαν Θεοτόκον μελουρηθέντας ὑπὸ εἰκοσιδύο ἱερῶν καὶ θεσπεσίων μελωδῶν».¹ Ἄλλ' ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἔχομεν καὶ τοῦ Θεοτοκαρίου τούτου ἀντιστροφὴν ἢ μεταποίησιν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπὸ πάμπαν ἀγραμμάτου μοναχοῦ, μηδὲ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἀποπερατώσαντος, τοῦ ἐκ τῶν Ἰωασαφαίων ζωγράφων μακ. *Εὐθυμίου*, ἐν κώδικι δηλ. Ἰωασαφαίων 76 (Καυσοκαλ. 165) περιεγράφησεν παρὰ τοῦ γράφοντος ταῦτα «Κανόνες παρακλητικοὶ» 56 τὸν ἀριθμὸν, 7 εἰς ἕκαστον ἦχον, οἵτινες ἐποιήθησαν κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Θεοτοκαρίου οἱ πλεῖστον ἐκεῖθεν ληφθέντες, τροπάρια δὲ τινὰ κατανυκτικὰ μόνον ἐκ τῆς Παρακλητικῆς καὶ ἄλλα αὐτοσχεδίως συναρμολογηθέντα ἐκ λέξεων καὶ φράσεων πατερικῶν, ἐνθα παρετήρησα ὅτι «Ὁ κῶδιξ οὗτος βεβαίως οὐδεμίαν ἀξίαν ἄλλην ἔχει, εἰμὴ νὰ ἀποδείξῃ τὴν παράδοξόν τινων μοναχῶν νοοτροπίαν καὶ τὸν πρὸς ποίησιν ὄργανον (ἐν Ἄθῳ) καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀμαθεσιτάτων. Παρόμοιόν τι ἐποίει καὶ ὁ μακ. πνευματικὸς Χαρίτων εἰς νέα τροπάρια παρ' αὐτοῦ συντεθειμένα (δοξαστικὰ καὶ ἰδιόμελα) παρεσημειοῦτο ξένα μουσικὰ μέλη ἢ σημαδόφωνα!»² Τοῦτο εἶναι παρεμφερὲς πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἐποιοῦν οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους εἰς τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν τοποθετοῦντες τὰς κεφαλὰς τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ πλεῖσται τῶν κατ' εὐφημισμὸν ὀνομαζομένων νεωτέρων ποιητῶν εἶναι συνονθύ-

1) Ἐνετίησι 1796. Ὁ κ. Σ. Εὐστρατιάδης εἰς τὸν Α' τόμον ἔξέδοτο (τῷ 1931) κανόνας 107. «Θεοτοκάριον τοῦ Μαυρόποδος» τοῦ 1331 βλ. ἐν Ἐπετηρίδι Βυζ. Σπουδῶν 5' σ. 267, 3 ὥστε δὲν εἶναι νέον.

2) Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων (Παρίσιος 1930) σ. 88.

λευμα καὶ κακότεχνον κρᾶμα ἢ μᾶλλον ποικίλον μου-
σεῖωμα (μωσαϊκόν!) ἐκ σπαραγμοῦ καὶ λεηλασίας διαφό-
ρων προγενεστέρων ἔργων καὶ ἀναφέρομεν ἀνωτέρω τὸ
παράδειγμα τοῦ Δρύστρας *Παρθενίου* συντάξαντος τὴν τοῦ
νεομάρτυρος Ἀγγελῆ τοῦ Χίου ἀκολουθίαν. Αἱ τοιαῦται
ἀκολουθίαι ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου πα-
ρεκκλήσιον τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν, εἰς ὃ ὅλον τὸ ὑλι-
κὸν προέρχεται ἐκ ναῶν ἀρχαίων βυζαντινῶν ἢ καὶ Ἑλ-
ληνικῶν, ὅπως καὶ ὁ ρυθμὸς αὐτὸς εἶναι δὲ ἐνταῦθα ἢ μὲν
συναρμογὴ τελεία, ἄνευ ὅμως ἐνότητος καὶ ἀρμονίας, ὅπερ
μαρτυρεῖ τὴν ἀπουσίαν τοῦ καλλιτέχνου. Οὕτω καὶ ἐν τῇ
νεωτέρᾳ ἐκκλησιαστικῇ ὁμολογίᾳ ἔχομεν ἀνθολόγιον τροπα-
ρίων, οὐχὶ ποιήσιν. Τὸ δὲ πρᾶγμα προухώρησε περαιτέρω.
Οἱ νεώτεροι ἐβαρύνθησαν πλέον νὰ σταχυολογῶσι λέξεις,
φράσεις καὶ τροπάρια, ἐνοσφίσαντο ὀλόκληρον τὴν ἀκολου-
θίαν ἐπιγράψαντες τὸ ἑαυτῶν ὄνομα πρὸς διαιώνισιν καὶ
ὑποπτον ἀθανασίαν. Οὕτως ἔπραξεν ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν
μεταστὰς πρὸς Κύριον Ἀγιαννίτης ἀσκητῆς *Κάλλιστος ὁ*
Βλαστός. Ἐν κώδικι Καυσολαλυβίων 225 ὑπάρχει ἐν ἀρχῇ
ἢ ἀκολουθία *Μάρκου Ἐφέσου* τοῦ *Εὐγενικοῦ* ποιηθεῖσα
ὑπὸ *Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου*. ἐπιθεωρηθεῖσα δὲ ὑπὸ *N.*
Δογάδου ἐξεδόθη ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ ἐν Κων-
σταντινουπόλει τῷ 1834, μεθ' ὃ σημειοῦται ὁ ἀπλοῖκὸς
κωδικογράφος «νῦν δὲ λήφθεται (sic) ὑπό τινος μοναχοῦ
καὶ ἰδιογράφεται εἰς τὰ γωπδ' Ἰανουαρίου 29».¹ Τὸ ση-

1) Αὐτ. 123. Τῷ 1887 ἐξεδόθη ὑπ' αὐτοῦ ἡ «Βιογραφία Μάρ-
κου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ προστεθείσης ἐν τέλει τῆς . . . ἀκολου-
θίας, συνταχθέντα ὑπὸ *Καλλίστου* ζωγράφου Ἀγιορείτου». Ἐξαντλη-
θείσης ἐντὸς ὀλίγου τῆς α' ἐκδόσεως, οἱ τοιαῦτα οὐτιδανὰ ἔργα ἀν-
θρώπων ἀγραμμάτων καὶ κακοζήλων προθύμως ἐξωνούμενοι Ἀγιο-
ρεῖται προὔτρεψαν αὐτὸν εἰς δευτέραν γενομένην τῷ 1896· καὶ οὐχὶ
μόνον τὴν ἀκολουθίαν ἐσφτερίσθη ὁ ἄνους καὶ μεγάλως ἐνεκαυχᾶτο
ἐπὶ τῷ ποιητικῷ αὐτοῦ ταλάντῳ, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν Μάρ-

μείωμα τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἢ ἐκτυπωθῆναι τὸ κλοπιμαῖον, καθ' ὃν ὁ δράστης ἐν χειρογράφῳ ἐπεδείκνυε τὸ τρόπαιον.¹ Οὐδεις ἄλλος εὐρέθη νὰ ἐξελέγξῃ τὸ ἀνόμημα. Ἐγένετο δὲ θῦμα εὐπιστίας καὶ ὁ Κεραμεὺς ἐπισκεψάμενος τὸν Κάλλιστον ἐν τῇ καλύβῃ διαβουκοληθεὶς ὑπὸ τῆς μεγαλαυχίας τοῦ ἀνδρὸς καὶ γράψας ἐκτενῆ τῆς ἀκολουθίας ἀνάλυσιν ἐτρέπη εἰς διθυράμβους ὑκὲρ τοῦ «νέου Ρωμανοῦ τοῦ μελφδοῦ!» ἀντιτάξας αὐτὸν κατὰ τοῦ καρδινάλιου Πίτρα δι-ἰσχυριζομένου ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων]πόλεως ἐγκατέλιπε καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ Μοῦσα τοὺς Ἕλληνας.² Ἦδη ἡμεῖς εἰς τοὺς ἐπαίνους ἐκείνους τοῦ Κεραμέως ἀντικαθι-

κόν, ἀντέγραψεν ἀναιδῶς παρὰ τοῦ Δημητρακοπούλου (Ἱστορία τοῦ σχίσματος) κατὰ λέξιν! καὶ ἐδημοσίευσεν ὡς ἴδια. Σημειωτέον ὅτι μετὰ τὸν Ἰωάννην Εὐγενικὸν (βλ. κατ.) τὸν Μάρκον ἐξύμνησεν Μανουὴλ ὁ μέγας ρήτωρ τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἀκολουθίας σωζομένης ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων ἐν κώδικι 512 θ'.

1) Ἐν κώδ. Λαυρ. 80 Μ. περιέχοντι τὴν ὑπὸ Νικοδήμου ποιηθεῖσαν ἀκολουθίαν φ. 5α εἰς τὸν σοφώτατον καὶ ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον Ἐφέσου κύριον Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν στίχοι ἠρωϊκοὶ τοῦ κυρ Θεοδώρου τοῦ ἱερομνήμονος,

· Αὐτὸς ἄρ' ἔπιτς, ὦ μακάριστε λατρι θεοίο γαίης ἄκρα φαείνας τὴν δ' Ἐφεσον παιδεύσει ἕτεροι 22.

2) Ἐν Byzandinische Zeitschrift, τόμ. IX, 1899, σ. 554—6. Τὸ θέμα τοῦτο ἐθεώρησε τοσοῦτον σοβαρὸν ὥστε ἐπανῆλθε καὶ αὐθις ἐν τόμῳ XI, 1902, σ. 50—69, ἔνθα, ἀναγράφει καὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Νικοδήμου δις ἐκδοθεῖσαν ἐν Κων]πόλει τῷ 1834 καὶ ἐν Σμύρῃ τῷ 1874 (ἀλλὰ καὶ πάλιν φαίνεται δὲν εἶδεν αὐτήν, ἵν' ἐπανορθώσῃται τὸ παράπτωμα)· καὶ ὁ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ περὶ τὸ 1814 ἐφιλοπόνησεν ἀκολουθίαν εἰς τὸν Μάρκον ὡς καὶ ὁ λίαν παραγωγικὸς εἰς τὰ τοιαῦτα Σεραφεῖμ Ἀργυρουπόλεως ὁ Βυζάντιος τῷ 1850 (ἀμφοτέραι ἀνέκδοτοι). Ταῦτα εἰπὼν ὁ Κεραμεὺς ἐπιφέρει «ἐσχάτως δὲ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἁσματικὴν πρὸς τὸν ἅγιον Μάρκον ἀκολουθία εἶναι ἡ τοῦ μοναχοῦ Καλλίστου Βλαστοῦ δις ἄχρι τοῦδε ἐκτυπωθεῖσα, περὶ ἧς ἐπραγματεῦσθημεν ἐκτενῶς ἐν τῇ Byzant. Zeitschrift, τόμ. 9 σ. 554—6». (Αὐτ. σ. 68—9).

στῶμεν μόνον τὸ ὄνομα καὶ τότε ἐπαξίως ἀναφέρονται εἰς τὸν αἰίδιμον *Νικόδημον* καὶ ἡ ἀπάντησις ἔχει τότε κατὰ πάντα καλῶς.¹ Οὕτω ἀποδεικνύεται ὅτι ἀπὸ τῆς ἐκλείψεως τῶν μεγάλων ποιητῶν μέχρι σήμερον οἱ Ἁγιορεῖται, εἰ μὴ τι ἄλλο ἔπραξαν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ φιλοτίμως διετήρησαν τὴν παράδοσιν καὶ οὐ μόνον ἀπταιστως ἀναμέλπουσι καθ' ἑκάστην τοὺς μελιρρῦτους ἐκείνων ὕμνους, ἀλλὰ καὶ κατὰ δύναμιν ὡς ἐπιμελεῖς μέλισσαι ἀνθολογοῦντες ἐκ τοῦ αἰιθαλοῦς τῆς ἱερᾶς ὕμνογραφίας παραδείσου, κατορθοῦσιν οὐχὶ ἀνάξια λόγου ἔργα πρὸς δόξαν Θεοῦ. Οὗτοι ἐξύμνησαν τοὺς πλείστους τῶν νεομαρτύρων, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ εἰς τὸ Νέον Μαρτυρολόγιον καὶ τὸ Νέον Λειμωνάριον καὶ ὁσημέραι ἀνταποκρίνονται προθύμως εἰς τὸν εὐλαβῆ πόθον διαφόρων φιλεόρτων ἀρχιερέων καὶ εὐσεβῶν χριστιανῶν, οἵτινες θέλουσι δι' ἄσματικῶν ἀκολουθιῶν νὰ τιμήσωσι τοὺς ἁγίους τοῦ Χριστοῦ. Ἀναφέρω τινὰς τούτων κατ' ἄλφαβ. σειρᾶν. Ἀθανάσιος Πατελάριος, Ἀντώνιος Νεασκητιώτης, Ἀντώνιος ὁ καλλιγράφος Λαυριώτης, ὁ παλαιός, ἕτερος νεώτερος, Αὐξέντιος Κανσοκαλυβίτης ὁ Θεσσαλονικεὺς, Βενέδικτος ὁ ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ, Γεράσιμος Μικραγιανίτης, ὁ Δροβιανίτης, Γεράσιμος-Προδρομίτης ὁ Νάξιος, Γιαννούλης Γεράσιμος, καὶ (Ἰωαννούλιος) Νεασκητιώτης, Δαυὶδ ἀστικός Λαυριώτης, Δανιὴλ Κατουνακιώτης ὁ Σμυρναῖος, Δαπόντες Καισάριος, Διονύσιος Καλλιπολίτης, Δενδρινὸς Προκόπιος, Θεοδώρητος Λαυριώτης,

1) Πρῶτος ἐμελούργησεν ἀκολουθίαν εἰς τὸν κλεινὸν *Μάρκον* ὁ αὐτάδελφος αὐτοῦ *Ἰωάννης* ὁ νομοφύλαξ, ἥτις ἐδημοσιεύθη ἐν *Studi Bizantini Neoellenici*, Β', Roma, 1927 (Publicazioni dell'Istituto per l'Europa orientale) ὑπὸ *Λουδ. Petit*: «Acolouthie de Marc Eugenikos, archevêque d'Éphèse», σ. 193—224. Ἔτερος κανὼν σ. 225—234, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τῶ τῶν θεηγόρων ἄκρω ὕμνος, λόγος ἐξ ἀδελφοῦ Ἰωάννου».

Ἰάκωβος Νεασκητιώτης, Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης, Ἰσίδωρος Σάμιος, Ἰωάσαφ Ἀγιαρτεμίτης (Λαυριώτης), ὑπάρχει καὶ νεώτερος, Ἰωάσσαφ Κορνηλίου, Ἰωνᾶς Καυσοκαλυβίτης, Κύριλλος Λαυριώτης, Κύριλλος Κουτλουμουσιανός, Λάνδος Ἀγάπιος ὁ Κρής, Μακάριος Ἀγιαννίτης ἱερομόναχος, Μελέτιος Καυσοκαλυβίτης, Μερκούριος, Μητροφάνης ἱερομόναχος Ἀθωνίτης, Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης, Νήφων Ἰβηρίτης, (μᾶλλον Προδρομίτης), Νικηφόρος Ἀγιαννίτης Κρής, Νικόδημος Ἀγιορείτης, Ὀνούφριος Ἰβηρίτης, Πάρ. Ἀθανάσιος, Πατητᾶς Ἱερεμίας, Παῦλος καλλιγράφος ὁ Μακρογένης, Ραφαήλ ἱερομόναχος Καυσοκαλυβίτης, Σεραφεῖμ Λαυριώτης Συμεὼν καλλιγράφος ὁ Σάμιος, Χριστοφόρος Προδρομίτης, Χρυσόστομος Λαυριώτης κλπ.

Ἀπὸ τῶν ἀγίων δὲν ἦτο δύσκολον ὁ ρυθμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως νὰ προσαρμοσθῆ καὶ εἰς ἐγκωμιαζομένους μεγάλους ἄνδρας κατὰ κόσμον ἦτοι ἡγεμόνας. Ὁ Γεώργιος Χρυσόγονος Τραπεζούντιος ἐξέτεινε λιπαρώτατον ἐγκώμιον εἰς ἱαμβικούς στίχους πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Βλαχίας Νικόλαον Μαυροκορδάτον πρὸς τὸ «Στίβει θαλάσσης» οὗ ἡ ἀκροστιχὶς διὰ στίχων ἠρωελεγειῶν ἔχει ὧδε :

Σήμερον ἀχράντοι πατρὸς πάϊς, ἄβροτος αἴγλη
κόσμον Νικόλεων δῶκεν ἀριπρεπέυ
ὄρχαμον ἡγεμόνεσσι σοφώτατον ἔξοχα φῶτα
οἶακαί (sic) εὐσεβέων ἐν Δακίᾳ διέπειν.
Στίφη σοφῶν τε καὶ ἀρίστων ρητόρων
ἦρωα θεῖον, εὐσεβοῦς λαοῦ νίκην
μέγαν σοφόν τε ταινιώσατ' ἐνδίκως,
ἔστεψεν ὄν περ τῆς Δακίας ἡγέτην
ρώμη κραταιὰ δεξιᾶς ἢ δεσπότης κ.ο.κ.¹

1) *Cronicarii greci in epoca fanariota de C. Erbiceanu. Bucuresti 1888 σ. 205.*

Καὶ ἕτερον λιβάνισμα τοῦ πρώτου ἀηδέστερον τοῦ αὐλοκόλακος καὶ ἀμετροεποῦς διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας, ὅστις τὰ ἑξαμβλώματα ταῦτα διδάσκων πρὸς τοὺς μαθητὰς τῆς σχολῆς τοῦ Βουκουρεστίου ἠνάγκαζεν αὐτοὺς ἀντὶ τῶν θεσπεσίων πρὸς τὸν Σωτῆρα ὕμνων νὰ ᾄδωσι ταῦτα πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἄρχοντα.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ἕτερος κανὼν μετενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ κανόνος τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως!

ᾠδὴ α' ἦχος α'

Ἀναπαύσεως ἡμέρα *λαμπρυνθῶμεν λαοί, *θεία Κυρίου χάρις· * ἐν γὰρ εἰρήνῃ διαρκεῖ, * εὐζωΐα τε λαμπρᾶ *Χριστὸς ἡμᾶς διετήρησεν ἐπινίκιον ᾄδοντας, κτλ.

ᾠδὴ θ'

Φωτίζου, ἀγάλλου * Οὐγγροβλαχίας ὁ λαός· * ἡ γὰρ δόξα Κυρίου *ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε. *Χόρευε νῦν *καὶ εὐφραίνου λαμπρῶς, * σύ δέ, λαμπρέ, * κοίρανε ἀγάλλου, * δικαιοσύνης τὸ ἄγαλμα.¹

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰσήχθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις καὶ εἰς ἄλλα εἶδη ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ εἰς γραμματικά. Εἰς τροπάρια ἐκκλησιαστικὰ ὡς εὐμνημόνευτα συνειτάσσοντο γραμματικοὶ κανόνες, ὡς οἱ περὶ δασυνομένων κλπ. ἔπειτα καὶ πρὸς νουθεσίαν καὶ διαπόμπευσιν ἀμελῶν μαθητῶν π. χ. Πρὸς τὸ Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ.²

1) Αὐτ. σ. 208 καὶ 210.

2) Τὸ δικαίωμα τοῦτο νομίζω ἔδωκεν εἰς τοὺς διδασκάλους αὐτὴ ἡ ἐκκλησία ἐπιτρέψασα νὰ καταχωρίζηται ἐν τοῖς ᾠρολογίοις, τὰ εἰς τοὺς 12 μῆνας προσόμια Χριστοφόρου Πατρικίου τοῦ Μυτιληναίου, ἅπερ ὑπάρχουσιν ἐν πάσαις ταῖς προηγουμέναις ἐκδόσεσι μέχρι τῆς τοῦ Βαρθολομαίου, ὅστις ἀπέβαλεν αὐτὰ ὀρθῶς ποιῶν. Καὶ κανόνα ποίημα, Σεργίου μοναχοῦ, περιέχοντα ἐν εἴδει μηνολογίου ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ τοὺς ἁγίους ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Μ. Γεδεών, πρὸς τὸ Ἀρματηλάτην Φαραώ: «Ἀνευφημεῖν προαιρουμένῳ» μετὰ τὸν κα-

Πάντες οἱ μαθηταί, * συνέλθετε ἐνθάδε, * ὅπως τοῦ ἀνοήτου, * καὶ ἀμελοῦς παιδίου * τῇ κεφαλῇ ἐμπτύσητε...¹

Οὐ σφάλλει τις εἰπεῖν. * τὸν ἀνόητον τοῦτον, * προσήκοντα τοῖς ὄνοις, * τοῖς τρόποις καὶ τὰ ἄλλα, * καὶ τούτοις ἰσοστάσιον.

Καὶ ἰατρικὰ δὲ ἢ διαιτητικὰ ποιήματα ἔχομεν κατὰ ρυθμὸν ἐκκλησιαστικὸν ἀποδιδόμενα εἰς τὸν *Ψελλὸν* καὶ *Νικηφόρον Βλεμμύδην*.²

Τούτους μιμούμενοι ὃ τε *Δαπόντες* καὶ *Κύριλλος Λαυριώτης* συνέθεντο ὃ μὲν πρὸς τὸ «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου»,

νόνα ἔπονται στιχηρὰ προσόμοια (Ἐκκλ. Ἄληθ. ΚΓ' 1903 σ. 392, Πρῶτοι *Νικήτας ὁ Σερρῶν* καὶ ὁ *Θεοδ. Πρόδρομος* ἐρρῦθμισαν κανόνας γραμματικούς πρὸς ἐκκλ. ὕμνους (Krumbacher Β' 342).

1) *Τρ. Εὐαγγελίδου*. Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας κτλ. μτό. Α', Ἀθῆναι 1936, σ. CXX. Εἰς τὸ κείμενον *Εὐφρατᾶ*, καὶ μετὰ τὸ ἀμελοῦς λείπ. παιδίου. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο βιβλίον τοῦ πολυγράφου πρ. γυμνασιάρχου καίτοι πλουσιώτατον εἰς ὕλην καὶ λιπαρὸν εἰς πηγὰς, ὅμως ὑστερεῖ εἰς σύστημα (ἄνευ ἀναλυτικοῦ πίνακος καὶ εὐρετηρίου) οὐδ' ἐγράφη δυστυχῶς μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ ἀκριβολογίας· π. χ. Ἐν τῷ Β' τόμῳ σ. 430 καὶ ἐξῆς τὰ περὶ Δημητρίου Χατζῆ Πολύζου διδασκάλου ἐν Βιέννῃ ἐνῶ ἔλαβε ἐκ τοῦ ἐμοῦ Καταλόγου τῶν κωδίκων τῆς σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων σ. 65—6 (καίτοι ἀνακριβῶς τὸ περιεχόμενον τούτου καὶ τὰς σημειώσεις ἀποδίδωσιν εἰς τὸν κ. *Σωφρ. Εὐστρατιάδην συντάκτην τῶν Προλεγομένων μόνων καὶ τῶν Εὐρετηρίων*) ἀναφέρεται εἰς ἔκδοσιν Βιενναίαν τοῦ 1791 (τοιαύτη ὅμως δὲν ὑπάρχει, καὶ ὅπως σημειοῦμαι ἐγὼ (καὶ οὐχὶ ὁ *Εὐστρατιάδης*) ἐν σ. 65, τὰ πονήματα ταῦτα τοῦ *Χατζῆ Πολύζου*, ἔχω ἔτοιμα πρὸς ἔκδοσιν. Οὐδὲν ἀπολύτως ἀληθὲς γράφει περὶ τῆς σχολῆς Βουδαπέστης (σ. 439—41 μόνον περὶ τῆς κοινότητος) καὶ ὁμῶς παρακληθεὶς ἔδωκα αὐτὸ τὸ νεοτύπωτον βιβλίον μου, «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς κτλ. » Ἀθῆναι 1935 ἐνῶ ἀπὸ σελ. 317—350 γράφω περὶ Βουδαπέστης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

2) *Migne, Patr, gr. τόμ. 142, σελ. 531.*

ὁ δὲ πρὸς τὸ «Ἀρματηλάτην Φαραῶ» «κανόνα ἔντεχνον καὶ περιεκτικὸν» τῶν κατὰ τόπους προϊόντων.¹

Τοῦ πρώτου ἐν Κήφῃ Χαρίτων, Ἀθῆναι 1880, σ. 254.

Κρασι σκοπελίτικο, *κουμανταρία ἢ κυπριώτικη, *μοσχάτο σαμιώτικο *καὶ μερικὸ τῆς Φραγγιάς, *Δάντζας βούτκαις δὲ *καὶ Βλαχομπογδανίας, *φασόλια κορφιάτικα, *ἐκλεκτὰ πράγματα.

Τοῦ δευτέρου :

Ἀρματηλάτης καὶ ὁ νοῦς γενόμενος, *ταῖς φαντασίαις καλαῖς, *ἐπιθυμεῖ πάντα τοῦ εἰδέναι πράγματα *τοῦ κόσμου ὅσα κάλλιστα· *διὰ τοῦτο προτρέπω, *τὸν νοῦν ὀδίτην τοὺς ἔχοντας *τοῦτον τὸν κανόνα διέρχεσθαι.

Τὸ κακὸν τοῦτο τῆς παρωδίας ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων προὔχωρησε μέχρι τῆς σατύρας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ βακχικά. Ἡ μῆνις τοῦ «ὑπάτου τῶν φιλοσόφων» Μιχ. Ψελλοῦ κατὰ ἡγουμένου τῆς μονῆς Συγκέλλου ἐξέσπασεν εἰς ἔμμελῃ κανόνα πρὸς τὸ Ἀρματηλάτην Φαραῶ, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Μέθυσον Ἰάκωβον εὐρύθμως ἄδω». Ὡδὴ πρώτη: Μέθοι καὶ πότοι καὶ χοροί, Ἰάκωβε, *ἡ σὴ πανήγυρις, *καὶ σὺν πότῳ κρότοι *καὶ τρυφαὶ καὶ χάριτες, *ὄρχίσματα καὶ κύμβαλα καὶ βοτρυῶν ἐκθλίψεις *καὶ ράγες λινοβατούμεναι *καὶ κοιλῖαι πίθων πληρούμεναι κτλ.

Ἐτέρα ὥδὴ πρὸς τὸ Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ ὁ οὐρανός :

Στεφάνους ἐξ ὀμπέλων σῆ κορυφῇ *ἐπιθήσωμεν, πάτερ Ἰάκωβε, *καὶ τοῖς ὡσὶ *βότρυας κρεμάσωμεν εὐφυῶς· *ἀσκούς δὲ τοῦ τραγήλου σου *κύκλω ἐξαριήσωμεν ἀνη-

1) Βλ. *Εὐλόγιου Κουρίλα Λαυριώτου*, «Κύριλλος προηγούμενος Λαυριώτης ὁ Χρονογράφος», Ἀθῆναι 1935, σ. 128 ἔ καὶ 137. «Ἡ τῆς ἐκκλ. ποιήσεως χρῆσις εἰς κοσμικὰ θέματα κτλ.».

ρούς, *καὶ κράξωμεν εὐτόνως, *ὁ πίνων ἀνευδότης *οὕτω πομπείῃ καταγέλαστα.¹

Ὁ ὀξύχολος Ψελλὸς μετὰ 700 ἔτη εὗρε μιμητὴν Ἀγιορείτην, τὸν *Κύριλλον Κουτλουμουσιανόν*, ὅστις ἀφοῦ ἐξύμνησε διὰ πλήρους ἀκολουθίας τὰ ἄθλα τοῦ «Ρώσου κρασοπατέρα», ἐποίησε καὶ εὐτράπελα βακχικὰ στιχηρὰ προσόμοια πρὸς τὸ ὕς γενναῖον ἐν μάρτυσιν :

Τὸ κρασί τὸ τοῦ Ἄθωνος *ἀπεδείχθη ὡς βάλαμον. *θεραπεύει ἅπαντα τὰ ἐνδόμυχα, *ὕγειαν πᾶσαν χαρίζεται, *οὐ μόνον τοῦ σώματος, *ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς, *τὸν θυμὸν, τὴν κατήφειαν, *τὴν σκληρότητα *καὶ γὰρ τούτων ἡ μόνη θεραπεία, *ἡ πραΰνουσα τὰ πάθη, *αὐτὸ τὸ βάλαμον πέφυκεν.

Καὶ ὁ κλεινὸς ἱεράρχης Ἰωσήφ πρῶτην *Τυρνόβου* ἐφησοχάζων ἐν *Λαύρα* τοῦ Ἄθωνος ἔγραφε τῷ 1753 πρὸς τὸν μητροπολίτην *Λήμνου Παρθένιον* τὰ ἐξῆς τροπάρια πρὸς τὸ «Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ». Παρθένιε ἐν Χριστῷ, *Παρθένιε Ποντίφιξ, *χαῖρ' ἐκ περιουσίας, *ἐν τῷ ἀναληφθέντι *εἰς τοὺς αἰῶνας ἅπαντας. Ἦλθέ σου ἀδελφέ, *τὸ γάλα ὅσον ἦλθε, *καὶ πάλιν νεοπήκτω *τυρῷ μῖξον καὶ ἄλλο, *καὶ χάριτάς σου οἶσομαι. Ἐχεις γὰρ τὴν ἰσχὺν *καὶ θέλησιν ἐξ ἴσου, *καὶ ποιήσον ἀγάπην, *ἵνα Χριστὸν σε ἄλλον *μετὰ Χριστὸν κηρύσσωμεν.²

10. Διορθώσεις ἐν τῷ τυπικῷ καὶ ταῖς εὐχαῖς τῆς θείας λειτουργίας.— Ἔτεροι μὴ Ἀγιορεῖται, ἀλλὰ μορφωθέντες ἐν Ἀγίῳ Ὄρει περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ λειτουργικὰ βιβλία ἀσχοληθέντες.— Ἡ περίφη-

1) Παρὰ Σάθα, Μεσαιωνικὴ βιβλ. τόμ. Ε' Παρίσιοι 1876. σ. 177, 181.

2) *Cronicarii Greci* κτλ. σ. 120.

μος ἕρις περὶ ἱερῶν μνημοσύνων ἐν ᾿Αθῶ.— Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καὶ Δωρόθεος ὁ Βουλισμᾶς.— Ἡ παραχάραξις τῆς ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ εὐχῆς τῆς μετουσιώσεως.— Τὰ παρεμβόλιμα ἐν αὐτῇ τροπάρια.— Ὁ Πάριος διορθωτὴς Μηναιῶν.— Ἰερόθεος ὁ Φωτιάδης καὶ αἱ δύο εὐλογίαι ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ καὶ ὅτι διορθωτέον τὸ Οἱ τὰ Χερουβεὶμ εἰς οἱ τὰ Σεραφεῖμ! Σπουδαῖος διορθωτὴς τῶν Μηναιῶν.— «Περὶ τοῦ ποσάκις χρὴ σφραγίζειν τὰ ἅγια δῶρα τὸν ἱερέα ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἀνέκδοτον.— Ἡ περὶ τῆς θέσεως τῶν τιμίων δώρων ἐν τῷ δισκαριῶ ἕρις ἐν ᾿Αθῶ.— Σιγίλλιον, πατριαρχικὸν καὶ διατριβὴ Θεοκλήτου ἐκκλησιαρχοῦ Ἰβηρίτου ἀνέκδοτος σ. 13—47.

Πλὴν τῶν καθ' ἑαυτοῦ Ἀγιορειτῶν εἶναι καὶ μία σεβαστὴ φάλαγξ λογίων ἀνδρῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὸ μετὰ χειρας θέμα, οἵτινες ἐπ' ὀλίγον ἢ πολὺ διατρίψαντες εἰς ἅγιον Ὄρος ἐξφκειώθησαν εἰς τὰ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἠγάπησαν τὴν ἱεράν ποιήσιν καὶ ἠσθάνθησαν ὅλον τὸ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέρον. Τοιοῦτον ἀναφέρομεν τὸν Δωρόθεον Βουλισμᾶν, τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Παχώμιος Ρουσάνος εἰς τὴν τῶν Ἰβήρων μονὴν κοινοβιάσας ἐπὶ μακρὸν εἰς συγγραφὰς καταγινόμενος.¹ Ἀναφέρομεν καὶ τρίτον τὸν Ἀθανάσιον Πάριον, συγκαταλεγόμενον εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ διαδόχους τοῦ *Εὐγ. Βουλγάρεως* εἰς τὴν Ἀθηνιάδα σχολὴν (1771—7). Οὗτος ἐπὶ πολὺ διατρίψας εἰς ᾿Αθῶ μάλιστα ἀνεμίχθη ἐνεργῶς εἰς τὴν περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων τὸ Ὄρος συνταράξαν τότε ζήτημα· διὸ καὶ ἀπηνῶς κατεδιώχθη καὶ ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ κατεδικάσθη, τυχὼν ἐν τέλει συγχωρήσεως. Ὡς στίγμα βεβαίως τῶν Ἀγιορειτῶν χαρακτηρίζεται ἡ ἕρις αὕτη, ἐν τούτοις οὐδὲν κακὸν ἀμιγῆς καλοῦ. Αὕτη παρέσχε τὸν δόσιμον νὰ γραφῶσι τόμοι ὀλόκληροι ὑπὸ τῶν τότε λογίων *Νικοδήμου*, *Νεοφύτου Κανσοκαλυβίου*, *Θεοδωρήτου* καὶ ἄλλων πολλῶν, ὧν τότε ἔβριθεν ὁ γεραρός ᾿Αθῶς καὶ νὰ διαλευκανθῶσι πλεῖστα ζητήματα περὶ

1) Βλ. Θεολογίαν τόμ. ΙΔ'. 1936, σ. 30.

τῶν τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ δὴ τὰ ἀπόρρητα τοῦ τυπικοῦ.¹ Ταυτοχρόνως ἀνεκινήθη καὶ τὸ περὶ τῆς συνεχοῦς μεταλήψεως τῶν ἀχράντων μυστηρίων ζητήματα.² Τὰ τῆς τότε ρήξεως τῶν Ἁγιορειτῶν εἰς δύο ἀγρίως ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα διηρημένων ἀπεθανάτισεν ὁ Πάριος εἰς σωζόμενον χειρόγραφον : «Δήλωσις τῆς περὶ τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ταραχῶν ἀληθείας, ἧτοι ἀπόδειξις στερεὰ καὶ ἀναντίρρητος, ὅτι τῶν ἀκαταπαύστως ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει ἐνεργουμένων ταραχῶν καὶ διχονοιῶν αἷτια ὑπάρχουσι τὰ καλούμενα συνοδικὰ γράμματα τὰ προσταλέντα πρὸς τοὺς ἐκεῖ μοναχοὺς, ἔνεκα τῶν ἐν Κυριακῇ νεκρικῶν μνημοσύνων³. Μετὰ τοῦτο καὶ περὶ παραδόσεων ἐκκλησιαστικῶν ποιήσομεν λόγον διδάσκοντες ἐκ τῶν θείων πατέρων, τί ἐστὶ παράδοσις, καὶ ὅτι οὐ δεῖ τὰς παραδόσεις παραβαίνειν, ἀλλ' αὐτὰς κατὰ τὸν ἀπόστολον κρατεῖν».⁴ Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἔζησε μέχρι τοῦ 1813

1) Σεργ. Μακροαίου, Ἐκκλησι. Ἱστορία παρὰ Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. τόμ. Γ', σελ. 290, 317.

2) Διαψιλέστατον ὑλικὸν ἀλλὰ μετ' ἀνηκούστου ἐμπαθείας συγγεγραμμένον περιέχει ὁ ὀγκωδέστατος κώδιξ ἀρ. 4 τῆς σκήτης ἁγίας Ἄννης συναρμολογηθεὶς ὑπὸ Ἰακώβου Νεασκητιώτου καὶ οἱ κώδικες ἁγ. Παντελεήμονος 206, 281, 501. Τύποις ἐξέδοτο τὰ ἱερὰ σιγίλλια ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκης, εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀνατολήν, Ἄθως, ὁ δὲ Νικόδημος, ἐδημοσίευσεν τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ «Ὁμολογία πίστεως» καὶ τὸ «Περὶ συνεχοῦς μεταλήψεως» βιβλιάριον πολλάκις ἐκδοθὲν ὡς καὶ τὸν βίον Μακαρίου τοῦ Νοταρᾶ (Συναξ. Ἀπριλίου Δουκάκη, σ. 185 ἔ.) ἐν ᾧ λεπτομερῶς περὶ τῆς ἔριδος.

3) Αὐτὸς μετὰ Νικοδήμου καὶ Νεοφύτου ὑπεστήριζον τὴν ἐν Σαββάτῳ τέλεσιν αὐτῶν συμφώνως τοῖς παλαιοῖς τυπικοῖς καὶ τοῖς ἱεροῖς ἄσμασιν, ἅτινα ἐν Σαββάτῳ εἶναι πένθιμα «νεκρώσιμα», ἡ δὲ Κυριακὴ οὐ πένθους, ἀλλὰ χαρᾶς ἡμέρα. Ἄλλ' ἡ Μ. Ἐκκλησία ἀπεφήνατο ἀπαρατηρήτως νὰ τελῶνται ἐν πάσῃ ἡμέρᾳ, καὶ οὕτως ἔληξε μετὰ 50 καὶ πλέον ἔτη ἡ ἔρις.

4) Ὑπάρχει ἐν κώδ. Λαύρας 526 καὶ Καυσοκαλυβίων 120 (Ἰωασαφαίων 34 ἀντίγραφον) καὶ ἁγ. Παντελεήμονος 206.

ὄτε ἀπέθανεν ἐν Χίῳ.¹ Ἐν τοῖς καταλοίποις αὐτοῦ εὐρέθη καὶ τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον χειρόγραφον: «Ὅτι ἡ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ εὐχὴ τῆς μετουσιώσεως ἔφθαρται ἐν τοῖς κάτω χρόνοις, πορευθεῖσης ἔξωθεν ξένης τινὸς καὶ ἀλλοτρίας προσθήκης». Περὶ ταύτης ἀφιεροῦ μακρὸν σημείωμα εἰς τὴν «Ἐπιτομὴν ἤτοι συλλογὴν τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων . . . » σελ. 366—7, καὶ λέγει ὅτι ἔγραψεν ὡς μαθητῆς ἐπιστολὴν πρὸς «τὸν ἀδελφὸν Δωρόθεον» περὶ τὸ 1754=1757 ἐξ Ἀθῶνος ἐν ἐκτάσει ἐκτιθέμενος τὰ περὶ τῆς καινοτομίας ταύτης· ὁ Δωρόθεος εἶναι ὁ Βουλισμᾶς, ὅστις ἔζησε μέχρι τοῦ 1817 συμμαθητεύσας μετὰ τοῦ Παρίου εἰς Σμύρνην παρὰ τῷ Ἱεροθέῳ Δενδροτηνῷ² καὶ ὡς τοιοῦτον ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἀδελφὸν ὡς τε ὁμότροπον αὐτῷ (διδάσκαλον ἱεροκέρυκα, ἱερομόναχον). Τὸ χειρόγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης κατεῖχεν ὁ ἐπίσης Ἀθωνιάδης Μιχαὴλ Φωτιάδης, Συμαῖος διδάσκαλος, παρ' οὗ παραλαβὼν ὁ Δημοσθένης Χαβιαρᾶς τῷ 1867, ὅστις μετ' ἄλλων σχετικῶν ἐδημοσίευσεν αὐτὴν μετὰ προλεγομένων ἐπιγεγραμμένην:

«Ἀθανασίου τοῦ Παρίου ἐν εἴδει ἐπιστολῆς περὶ τῶν εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν προσθηκῶν τοῦ: «Κύριε ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα . . . καὶ τλπ.»³ Ἐν προοιμίῳις γράφει: «Ἴδού σοι, ἀδελφεὲ ἐν Κυρίῳ περιπόθητε, πεπληρωμένον τῆς σῆς ἀγάπης τὸ αἶτημα· ἀρεστὰ γάρ σοι καὶ εὐ-

1) Τὸν βίον αὐτοῦ καὶ αἴτησιν τοῦ Σάθα ἔγραψεν ὁ Ἀ. Ζ. Μάμουκας ἐν Νεοελλ. Φιλολ. σ. 630—42. μετὰ πλήρους καταλόγου τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ.

2) Αὐτ. σ. 614. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς Ρουμανίας τοῦ Κ. Ἑρμπισεάνου, ἀριθ. 223 ὑπάρχει «Σπούδσσμα περὶ τοῦ ἁγίου μύρου ὑπὸ ἱερομ., Βουλισμᾶ, βλ. ἀνωτ. σ. 10 ἐ. περὶ Βουλισμᾶ (Εἰκοσιπενταετηρὶς Φιλ. Συλλ. Κων]πόλεως 1888 σ. 99).

3) Περιγραφὴ ἱστορικὴ καὶ τοπογραφικὴ τῆς ἐν Πανόρμῳ Σύμης ἱερᾶς μονῆς τοῦ ταξιάρχου Μιχαὴλ τῆς ἐπιλεγόμενης τοῦ Πανορμίτου», Σίμος 1911, σ. 145—166.

λογα δόξαντα τὰ πρόην παρ' ἡμῶν λεχθέντα περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν τῆς θείας λειτουργίας ἱερῶν εὐχῶν . . . λέγω δὲ τῶν τῆς θείας καὶ ἀρρήτου μετουσιώσεως, ἐξήτησας, ἵνα σοι ταῦτα καὶ γραφῇ παραδῶμεν καὶ πρὸς πληροφορίαν σαυτοῦ μείζονα, καὶ πρὸς ἄλλους ἀπολογίαν τε καὶ ἀπόδειξιν, ὡς ὀρθῶς ποιεῖς, μὴ λέγων τοῦ λοιποῦ τὰ μεταξύ, ὡς ὀθνεῖα καὶ ξένα τῶν ἐκείνων (Χρυσ. καὶ Βασ.) εὐχῶν καὶ ἀλλόκοτα».¹ Διαιρεῖ δὲ ὁ Πάριος τὴν διατριβὴν εἰς 6 §, ὧν τὰ οὐσιωδέστερα ἔχουσιν ὧδε :

1. «Ὅτι πρὸ ἐμοῦ ἄλλοι ταῦτα ἐφώρασαν».

«Εἶναι ἴσως τριάκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, ὅπου εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ἁγίου Ὄρους πρώτην φορὰν ἔτυχε νὰ ἀκούσω παρὰ τινος : τὸ ὅτι ἡ εὐχὴ τῆς Θείας Λειτουργίας· εἶναι χαλασμένη, καὶ ὅτι εἶναι προσθῆκαι σημεριναὶ τό : Κύριε ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως εἰς τό : Καὶ ποιήσον τὸν μὲν . . . καὶ τὰ ἐξῆς».²

Πρέπει νὰ λεχθῇ ἅπαξ, ὅτι ὅπως ἐμφέρεται νῦν ἐν πολλαῖς ἐκδόσεσι τοῦ Λειτουργικοῦ τὸ τροπάριον πλήρες ἔχει ὧδε : «Κύριε ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀποστόλοις σου καταπέμψας, τοῦτο, ἀγαθέ, μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐγκαίνισον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου». ἐκ γ' μετὰ τῶν στίχων : «Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός» κλπ. «Μὴ ἀπορρίψης με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ ! Δόξα καὶ νῦν. Ἐν ἄλλαις ὑπάρχει καὶ τὸ «Εὐλογητὸς εἶ, Χριστὲ ὁ Θεός ἡμῶν», καὶ τὸ «Ὅτε καταβάς» ἀπολυτικίον καὶ

1) Αὐτ. σ. 145.

2) Αὐτ. σ. 146. Τὰ τροπάρια ταῦτα δὲν ἀπαντῶνται εἰς τὰ παλαιὰ τῆς Λαύρας εἰλητάρια, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ὅπως καὶ εἰς τοὺς παρὰ Τρεμπέλα (Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, Ἀθήναι 1935, σ. 113) εἰς κώδικας τοῦ 15Τ' —ΙΗ' αἰῶνος.

κοντάκιον τῆς Πεντηκοστῆς· ἀλλ' ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης τοῦ Εὐχολογίου τὰ τροπάρια ταῦτα ποιηθέντα μετὰ τῆς λοιπῆς ἀκολουθίας τῆς ἑορτῆς ὑπὸ Κοσμᾶ τοῦ Ἀγιοπολίτου καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι νεώτερα τῆς Λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου κατὰ 350 ἔτη, δὲν ἔχουσι δὲ θέσιν, διότι διακόπτουσι τὴν συνέχειαν τῆς εὐχῆς, ἧς ἡ ἔννοια μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπαιτεῖ τὴν ἄμεσον εὐλόγησιν τῶν τιμίων δώρων· «διὰ ταῦτα οὖν τὴν σήμερον οἱ πλείστοι τῶν ἱερουργούντων παρατρέχουσι τὰ εἰρημένα τροπάρια, ὡς περιττὰ καὶ ξένα παντελῶς τῶν ἱλαστικῶν εὐχῶν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας· τινὲς δὲ ὑπὸ συνηθείας ἐλκόμενοι λέγουσιν αὐτὰ πρὸ τῆς εὐχῆς ἔτι προσφερόμενοι κτλ.»¹ Ὁ Πάριος ἔκτοτε ἐνέκυψεν εἰς ἔρευναν τοῦ προκειμένου καὶ μεταβὰς τῷ 1760 εἰς Κέρκυραν ἠρώτησε τὸν διδάσκαλον τοῦ *Εὐγενίου* καὶ *Νικηφόρου Ἱερεμίου* καὶ τὸν παπᾶ *Ἀντώνιον Πίνουλαν*, «ἄνδρας ἀληθῶς ἀμφοιέρους φιλοσόφους καὶ πολυμαθεῖς τὴν ἔσω καὶ ἔξω παιδείαν», οἵτινες ὁμοίως δὲν ἔλεγον ταῦτα λειτουργοῦντες.

2. «Ὅτι αἱ παλαιαὶ λειτουργίαι χωρὶς αὐτὰ εὐρίσκονται».

Εἰς Μεσολόγγιον ὡς ἱεροκῆρυξ διατρίβων εἶδε, λέγει χειρόγραφον Λειτουργικὸν τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου περιέχον τὰς δύο λειτουργίας καὶ οὔτε εἰς τὴν μίαν οὔτε εἰς τὴν ἄλλην εὔρεν ἐκ τούτων, οὔτε συλλαβὴν, «ἀλλ' ἦσαν τὰ κάτω συναπτῶς ἠνωμένα μὲ τὰ ἄνω, καθὼς οἱ θεῖοι πατέρες ἐκεῖνοι ἐξ ἀρχῆς τὰ ἐσύνθεσαν».² Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου ἐμελέτησε δύο εἰλητάρια μεμβράνινα καὶ ἕτερον τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ αὐτὰ εὐρέθησαν

1) Ἐκδ. Βενετίας 1867, σ. 64. Κἀγὼ διαβεβαιουῦμαι ὅτι οὐδέποτε ἤκουσα τὰ τροπάρια ταῦτα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει λεγόμενα ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῇ φρικτῇ τῆς θείας μυσταγωγίας, καθ' ἣν μόνοι οἱ λόγοι τῶν θεοπνεύστων συνθετῶν ταύτης, καὶ οὐδενὸς ἑτέρου ἐγχωροῦσιν.

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 147.

ὅπως τὸ χειρόγραφον τοῦ Γορδίου, ὅπως καὶ ἄλλο νεώτερον εἰς τὴν Νέαν μονήν.¹

3. Ὅτι καὶ οἱ ἐξηγηταὶ τῶν λειτουργιῶν δὲν τὰ ἀναφέρουσιν ὁλότελα.

Συγχρόνως λέγει ἐξήταζε καὶ τούτους καὶ οὐδεις οὔτε ὁ Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς οὔτε ὁ Νικόλαος Καβάσιλας ἀλλ' οὐδὲ ὁ Θεσσαλονίκης Συμεὼν» «ἀπ' αὐτὰ ταῦτα οὔτε συλλαβὴν», ὡς καὶ νεώτερός τις, ὁ πρωτοπρεσβύτερος Ναθαναήλ, ἐπίτροπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς Κρήτην ἐπὶ ἐνετοκρατίας.² Εὐρίσκεται ὁμως τὸ Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα εἰς τὴν Ἱερὰν κατήχησιν, λέγει, τοῦ σοφωτάτου Νικολάου τοῦ Κερκυραίου, ὅπου ὁμως ἐκ τῶν συμφραζομένων φαίνεται ὅτι προσέθηκάν αὐτὸ «ἐκεῖνοι ὅπου ἔβαλον τὸ βιβλίον εἰς τύπον, ὄντες ἤδη ἀπὸ τὰς λειτουργίας συνειθισμένοι»,³ καὶ λέγει, ὅτι ἀφοῦ οὔτε παλαιὰ χειρόγραφα οὔτε αἱ πρῶται ἐκδόσεις δὲν ἔχουσιν αὐτὰ οὔτε εἰς τοὺς ἐρμηνευτὰς φαίνονται «δὲν εἶναι ὁλοφάνερον . . .

1) Ἐν Χίῳ, ἔνθα ἔγραφε ταῦτα σ. 148.

2) «Ἡ θεία λειτουργία μετὰ ἐξηγήσεων ἰδιαφόρων διδασκάλων. Ἄσπερ μετήνεγκεν εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Ναθαναήλ, οἰκονόμος καὶ ἐπίτροπος τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχοῦ κυρίου Ἱερεμίου», Βενετία 1574 καὶ 1578 (παρὰ Le grand ἔνθ' ἄνωτ. II suppl. σ. 201). Αἱ δὲ ἐξηγήσεις εἶναι τοῦ Γερμανοῦ, Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Ν. Καβάσιλα, Θεοδώρου Ἀνδίδων κ.ἄ.

3) Ἱερὰ κατήχησις ἦτοι ἐξηγήσις τῆς θείας Λειτουργίας καὶ ἐξέτασις τῶν χειροτονουμένων μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν πρὸς ὠφελειαν τῶν πιστῶν τὰ μέγιστα συντεινόντων. Τὰ πάντα ἐκδοθέντα μὲν τὸ πρῶτον προστάξει τοῦ παναιδεσιμωτάτου κυρίου Χριστοδούλου τοῦ μεγίστου πρωτοπαπᾶ καὶ προέδρου Κερκύρας, συντεθέντα δὲ παρὰ τοῦ κυρίου Νικολάου Βούλγαρι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ κριτοῦ τῆς πολιτείας ἱατροῦ καὶ φιλοσόφου μετατυπωθέντα δὲ προτροπῇ τῶν Κερκυραίων», Ἐνετίησιν 1769.

πῶς ὕστερόν τινες ἀμαθεῖς καὶ ἀπαίδευτοι ἀπὸ ἰδικήν τους ἐξουσίαν τὰ ἐπρόσθεσαν μέσα εἰς τὰς εὐχὰς τῶν λειτουργιῶν καὶ ἐπομένως τὰ ἐξέδωκαν εἰς τύπον»;¹

4. "Οτι καὶ ἄτοπα διάφορα ἀκολουθοῦσιν ἀπὸ τὴν προσθήκην αὐτήν».

Τοῦτο φαίνεται σαφέστερον εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὅπου μετὰ τό: «Εὐλογῆσαι αὐτὰ καὶ ἀγιαῖσαι καὶ ἀναδειξαι», παρεμβάλλονται τό: «Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῖμα» κτλ. καὶ εἶτα ἡ συνέχεια: «Τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, ποιήσον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα» καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀλλὰ φαίνεται καὶ ἡ σύναψις τοῦ «ἀναδειξαι» πρὸς «τὸν ἄρτον τοῦτον ποιήσον» ὡς ἀσύντακτος· διὸ ὀρθῶς ὁ Πάριος παρατηρεῖ: «Ὅτι ἡ ἀρχὴς σύνταξις τῆς τοῦ ἁγίου εὐχῆς εἶναι τούτη ἄμεσως: καὶ ἀναδειξαι τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα κτλ.² καθὼς εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Χρυσοστόμου ἄμεσως τὰ ἄνω συνάπτονται μὲ τὰ κάτω καὶ γίνεται μία ἡ εὐχὴ οὕτως κατάπεμψον τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα ταῦτα καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον κτλ.»³ Οὕτω ὑπὸ ἀμαθῶν διεφθάρησαν αἱ εὐχαὶ καὶ διεκρίθησαν καὶ ἀναφέρονται χωριστὰ εἰς ἕνα ἕκαστον τῆς ἁγίας Τριάδος πρόσωπον, ὅπερ ἀτοπώτατον, λέγει ὁ Πάριος. Αὐτὴ ἡ εὐχὴ ἀρχεται: «Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν . . . σὺ γὰρ εἶ Θεὸς . . . καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα κτλ.»⁴ Καὶ καταλήγει εἰς τὴν σπουδαίαν παρατήρησιν, ὅτι ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς εἶπη: «Κύριε, ὁ τοῦ πανάγιον

1) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 150.

2) Οὕτω νῦν ἐκδίδεται.

3) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 150—2.

4) Ἐφεξῆς σ. 153—7 ποιεῖται ἀκριβεστάτην ἀνάλυσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν καθαγιαστικῶν εὐχῶν.

σου Πνεῦμα . . . ἀλλ' ἐγκαίνισον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου» ἐπιφέρει τὸ «καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου . . . » ἤτοι παρακαλεῖ τὸν Χριστὸν διὰ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ!!! Τίνος ἄλλου Χριστοῦ σῶμα, ἢ ἄθεος αὕτη προσθήκη παρακαλεῖ νὰ κάμη ὁ Χριστός; Πόσους ἔχομεν . . . δὲν βολεῖ χειροτέρα βλασφημία καὶ ἀσέβεια».¹

5. «Πόθεν τάχα ἔγεινεν αὕτη ἡ προσθήκη καὶ ὅτι εἶναι ἐπικύνδυνον καὶ ἀσυγχώρητον εἰς τὸν τυχόντα τὸ προσθῆναι» (sic).

Εὐρίσκει ὁ Πάριος, ὅτι ἡ νοθεία αὕτη ἐγένετο ἐξ αἰτίας τῶν Λατίνων, οἵτινες φρονοῦσιν ὅτι ἡ μετουσίωσις συντελεῖται διὰ μόνων τῶν Κυριακῶν λογίων: «Λάβετε, φάγετε κτλ.», ὅθεν περιτεύουσιν αἱ εὐχαὶ καὶ τοῦτο ἠγωνίσθησαν νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς Ἀνατολικούς κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντία ψευδοσύνοδον, ὅπου ἀντέστη πλέον πάντων ὁ Μάρκος Ἐφέσου, εἰπὼν ὅτι τὰ Κυριακὰ λόγια ἀναφέρονται διηγηματικῶς καὶ ὅτι καὶ οἱ ἅγιοι διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἐτελείωνον τὰ ἅγια, ἦν ἔλαβον ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων. «Φαίνεται κάποιος Ἀνατολικός, τάχα μὲν ζηλωτής, τῆ ἀληθείᾳ δὲ ἀπαίδευτος καὶ ἀδιάκριτος, θέλωντας νὰ πηγαίνη ἐναντίος εἰς τὴν Λατινικὴν καινοτομίαν . . . ἔβαλε καὶ αὐτὸς ἰδικὰς του ξεχωριστὰς δεήσεις» χωρὶς νὰ αἰσθάνηται, ὅτι ἐπικυροῖ τὴν ἐνστασιν τῶν Λατίνων, ὅτι ἡ εὐχὴ εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη» καὶ φρονεῖ ὁ Πάριος ὅτι ἡ προσθήκη ἐγένετο ἐν Κρήτῃ ἢ ἐν Βενετίᾳ.²

1) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 157.

2) Αὐτ. σ. 158—162.

6. «*Ὅτι ἐξ ἀνάγκης δὲν πρέπει νὰ λέγωνται αὐτὰ καὶ ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ προβλέπη τὴν τούτων καὶ ἄλλων πολλῶν διόρθωσιν*».

Ὁ Πάριος παρατηρεῖ ὅτι «ἀνάγκη εἶναι ἡ ἁγία μας Ἐκκλησία, πρῶτον μὲν νὰ καθαρῖση τὸ Εὐχολόγιον ἀπὸ τὰ παρείσαστα αὐτά,¹ ὅπου ἔσπειραν μέσα κατὰ καιροὺς οἱ τολμηροὶ . . . καὶ κακόφρονες· ἐπειδὴ πῶς δὲν εἶναι κακοφροσύνη λατινικὴ ἢ ἐρμηνεῖα, ὅπου λέγει νὰ δείχνη ὁ διάκονος ἀντάμα μὲ τὸν ἱερέα τὸ δισκάριον, ὅταν λέγωνται τὰ κυριακὰ λόγια ἤγουν τὸ «Λάβετε, φάγετε κτλ.»; βεβαιότατα λατινόφωνων ἐτύπωσε τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν . . . ὅτι μὲ ἐκεῖνα τὰ λόγια τελειώνονται τὰ ἅγια, καὶ τὸ χειρότερον ἀκόμη, ὅτι εἰς κάποιους τόπους εὐρίσκονται, ὅτι καὶ νὰ εὐλογῇ ὁ ἱερεὺς τότε καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο, καὶ πάλιν ὕστερον γράφει νὰ εὐλογῇ ὅταν κάμνη τὴν ἐπίκλησιν».¹ Εἶτα ἀναφέρει ὡς λατινίζοντα καὶ τῶν δυσκοποτηρίων καὶ ἱερῶν εἰκόνων τὸν ἐγκαινισμὸν εἰς τὴν ἀδελφοποιίαν. «Ἄκουσον, ἀγαπητέ, λέγει, καὶ νὰ θαυμάσης τὴν ἀναισχυντίαν καὶ ἀθεοφοβίαν ἐκείνου ὅπου τὴν ἐτύπωσεν.

1) Διότι ὅπως εἰσήχθησαν αὐτὰ πρῶτον προφορικῶς, ἔπειτα καὶ γραπτῶς, οὕτω θὰ εἰσαχθῶσι καὶ ἄλλα ὑπὸ τοῦ τυχόντος. Κατὰ τὸν *Συμεὼν* Θεσσαλονίκης (ἔκδ. Ἰασιῶν 1683 σ. 285) οἱ μὴ ὀρθῶς φρονούντες ἦτοι οἱ Παπισταὶ «τὴν τε ἐπίκλησιν ἀθετοῦσι τολμηρῶς καὶ βλασφημῶς τοῦ θείου Πνεύματος καὶ τὴν αὐτοῦ ἀπαρνοῦνται (φεῦ) δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν, ἣν τοῖς ἀποστόλοις αὐτὸς ὁ Σωτὴρ . . . ἔδωρήσατο, δι' ἧς ἱερουργοὶ οὗτοι καὶ ποιμένες χειροτόνηνται, ἐλελθόντος αὐτοῖς τοῦ παναγίου Πνεύματος . . . καὶ γὰρ οὐδ' τὸ ἀπλᾶς εἰπεῖν Ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τὰ λοιπὰ τὸ δύνασθαι ἔχει μόνον καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ τὸ μετὰ τοῦ Πνεύματός σου τὸν ἱερέα εἰπεῖν, τουτέστι μετὰ τοῦ χαρίσματος . . . τῆς ἱερωσύνης».

1) Ἐνθ' ἄνωτ. 162—4

«Ἰστέον, λέγει, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀκολουθία, εἰ καὶ παρὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ βασιλικοῦ νόμου ἐκωλύθη ἐπιτελεῖσθαι, ἀλλ' ἡμεῖς ἐτυπώσαμεν αὐτήν, καθὼς ἐν ἄλλοις πολλοῖς βιβλίοις εὔρομεν . . . ». Ὁ γὰρ κατ' ἀντίφρασιν *Γλυκὺς* εἶναι αὐτός.¹ Καὶ συνιστᾷ ὁ εὐσεβῆς διδάσκαλος τὴν ληψὶν δραστηρίων παρὰ τῆς Ἐκκλησίας μέτρων κατὰ τιοῦτων προσθηκῶν καὶ παραχαράξεων «μάλιστα δ' εἰς τὸ Εὐχολόγιον, ὅπου ὅσον μεγάλα πράγματα περιέχει, λέγει, ἄλλο τόσον εἶναι κατεφθαρμένον».²

Πράγματι κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνας τὰ εἰρημένα τροπάρια παρουσιάζονται ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, εἰς τινα μὲν πρὸ τῆς εὐχῆς: «Ἔτι προσφέρομέν σοι», καὶ εἰς ἄλλα μετὰ τὴν εὐχὴν καὶ πρὸ τῆς εὐλογήσεως τῶν τιμίων δώρων, ὁμοίως καὶ αἱ σχετικαὶ τυπικαὶ διατάξεις, ὀλίγα ἔχουσι τὸ «Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ» πρὸ τοῦ τροπαρίου «Κύριε, ὁ τὸ Πανάγιόν σου Πνεῦμα» καὶ εἰς τὸ «Ὅτε καταβάς», ἀλλ' ὁ *Placide de Meester* ἀνάγει τὴν προσθήκην ταύτην εἰς τὸν ΙΒ'—ΙΓ' αἰῶνα.³ Τοῦτο παρετήρησα κἀγὼ εἰς τὰ εἰλητάρια τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς Λαύρας. Κατὰ ταῦτα δὲν ἔχει δίκαιον ὁ *Πάριος* θεωρῶν νεωτέραν τὴν προσθήκην. Βεβαίως καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀπαντιᾶται μεμονωμένως, μόνις δ' ἀπὸ τῶν ἐκδόσεων τοῦ ΙΣΤ' ἐγενικεύθη σχεδόν. Νῦν ὁμως ἐκ τῶν τελευταίων ἐκδόσεων ἀφηρέθη.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων ὁ *Πάριος*, ἐξ ὧν δείκνυται, ἔμπειρος εἰς τὰς θείας λειτουργίας μνηθεὶς εἰς τὸν Ἄθῳ ὅπου

1) Αὐτ., 164—5.

2) Αὐτ. 165.

3) Ἐν *Graques Liturgies* ἄρθρῳ τοῦ Cabrol-Leclercq *Dictionnaire* τόμ. VI, στ. 1595 ἑ. Βλ. *II. Τρεμπέλα*. Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, Ἀθήναι 1635, σ. 113. Περὶ τῆς ἐπικλήσεως, ὅτι εἶναι ἀρχαία παράδοσις βλ. αὐτ. σ, 111—14.

διάκονός τε καὶ ἱερομόναχος παρὰ τοῦ μητροπολίτου Κορινθίου Μακαρίου τοῦ Νοταρᾶ ἐχειροτονήθη, φαίνεται ἀσχοληθεὶς καὶ περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἱερῶν ὕμνων. Ἐν τῇ κώμῃ Κώστῳ τῆς Πάρου, τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ, ὅπου ἀπέθανε τῷ 1813, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος εὐρίσκονται τὸ Πεντηκοστάριον καὶ Τριῳδίου τῷ 1793 ἐκδεδομένα, ὧν ἐπὶ τῆς ᾠδῆς ὑπάρχουσι διορθωτικὰ σημειώματα, «ἃ ἢ ἐν Κώστῳ παράδοσις ἀποδίδει ἀσφαλῶς εἰς τὸν ἱερὸν Ἀθανάσιον» κατὰ τὸν γυμνασιάρχην Ἐμμ. Σαγκριώτην.¹ καὶ πράγματι φαίνονται διὰ λογίας χειρὸς ἐπιμελουμένης τῆς γραφῆς γεγραμμένα, ἐν τούτοις ἐλάχιστα τούτων εἰσὶν ἀξιομνημόνευτα. Καὶ δὴ ἐν σ. 295 τοῦ Τριῳδίου εἰς τὸ β' ἔσπερινῶν στιχηρῶν τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας τὸ «ἀρετῆς ἐφόδιον σωτηριωδέστατον, ἔνθεν γέγονας» διορθοῦται εἰς «εἴληφας». Καὶ τὸ «ἐν παρρησίᾳ» εἰς «δι' ἐγκρατείας». Εἰς τὸν κανόνα τὸ «παρεϊκάς με πλούτῳ τῶν ἡδονῶν — τῷ εὐφραινομένῳ καθ' ἡμέραν ἐν τῇ τρυφῇ — πλουσίῳ κτλ.» εἰς «παρεϊκασμαι»². Εἰς τὸ συναξάριον Ἀνδρέου Κρήτης, σ. 272 τὸ «πρὸς τῇ λεγομένῃ Ἱερισσῷ καταντήσας ἐν Μυτιλήνῃ» εἰς «Ἐρεσσῷ». Εἰς τὰ ἀπόστιχα τῆς Μ. Τρίτης, τροπάριον γ' τὸ «τὴν δεισιδαίμονά μου μορφὴν τῶν πταισμάτων ἀπαμφίασον» εἰς «δυσείμονα»³

1) «Ἀθανασίου τοῦ Παρίου διορθώσεις εἰς τὸ Τριῳδίου καὶ Πεντηκοστάριον» (Ἀπόσπ. ἐκ τῶν Μεσαιων. γραμμάτων, Ἀθῆναι 1934, σ. 100).

2) Αὐτ. σ. 102—3.

3) Αὐτ. σ. 104. Ἐν νέᾳ ἐκδόσει (1900, Ἀθῆναι, τύποις Κωνσταντινίδου) τοῦ Τριῳδίου, ὁ Ἰωάν. Μαρτῖνος διωρθώσατο: «δυσειδήμου», ἀλλ' ὅπως καὶ ὁ κ. Σαγκριώτης ὀρθῶς παρατηρεῖ, ἦτο εὐκολώτερον τὸ «δυσείμονα» νὰ φθαρῇ εἰς «δεισιδαίμονα», παρὰ τὸ «δυσειδῆ μου». Συζητήσεις ἐπὶ τῶν διορθώσεων Ἀθανασίου τοῦ Παρίου (Μεσ. Γραμμ. Β' 1935, σ. 291—7. Ὁ κ. Ψάχος εὐρίσκει τὰς διορθώσεις εἰς τὰ ἀπόστιχα τῆς Μεγ. Τρίτης δυσείμονα καὶ μό-

Εἰς τῆς Μ. Τρίτης τὸν κανόνα (σ. 364) τὸ «Τμηθεὶς τιμᾶται», εἰς Τμηθείση τμᾶται»¹. Ταῦτα καὶ μόνον ἠδύναντο νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν νέων ἐκδοτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ οὐχί, ἂν καὶ ὁ κ. Σαγκριώτης θὰ ἐπεθύμει νὰ καταχωρισθῶσιν ἔλαι αἱ διορθώσεις (αἵτινες ἄλλως δὲν εἶναι καὶ πολλαὶ 13 εἰς τὸ Τριώδιον καὶ 6 εἰς τὸ Πεντηκοστάριον). Καὶ ὁ Πάριος, ὅπως καὶ πάντες οἱ διορθωταί, ἦν ἅμα καὶ ποιητής, οὐχὶ ὁμως δόκιμος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ δύο ἐκδεδομένων ἀκολουθιῶν, εἰς τὸν νεομάρτυρα Δημήτριον τὸν Χίον² καὶ τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα, ἣν διακρίνει πολλὴ ἀμετροέπεια.³

Πρὸς τὸν σεβαστὸν κύκλον τῶν κριτικῶν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὃν τελευτῶντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' ἀπετέλουν ὁ Ἀθανάσιος Πάριος, ὁ Προκόπιος Δενδρηγός, ὁ Δωρόθεος Βουλισμᾶς, ὁ ἱεροδιδάσκαλος Λεόντιος, ὁ Ἀνδρέας Ἰδρωμένος καὶ ὁ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός, συνδέεται ἀρρήκτως ὁ Ἱερόθεος Φωτιάδης Συμαῖος (1765—1860). Οὗτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ ἀποφοιτήσαντες ἐκ τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς μετῆλθον τὸν διδάσκαλον πολλαχοῦ ἰδίᾳ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ δὲ Ἱερόθεος (κατὰ κόσμον Ἰωάννης) καὶ ἐν Σύμῃ, ἔνθα ἐχρημάτισε καὶ ἠγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ τοῦ Πανορμίτου μέχρι τέλους τοῦ βίου (1839—59)⁴.

νον εἰς μουσ. κώδικα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος δηλ. πολὺ πρὸ τοῦ Παρίου. Μετὰ ταῦτα ἠκολούθησε συζήτησις ἐπὶ ὅλων τῶν διορθώσεων τοῦ Παρίου.

1) Αὐτ. σ. 105. Οὕτως ἔχουσι πολλὰ χειρόγραφα καὶ ἐκδόσεις, καὶ ὁ Νικόδημος οὕτως ἀνέγνω καὶ προσπαθεῖ δι' ἐξεζητουμένης προσπαθείας νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ «Τμηθείση τμᾶται» ἐν τῷ Ἑορτοδρομίῳ αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν πείθει κανένα. Νομίζω ὅτι εὐοδοῦται οὕτω : «Τμηθεὶς, ἥτταται πόντος ἐρυθρὸς κτλ.».

2) Ἐτυπώθη ἐν ἀρχῇ τοῦ Νέου Λειμωναρίου.

3) Ἐξεδόθη μετὰ τοῦ θαύματος τοῦ ἁγίου εἰς τὴν «Οὐρανοῦ κρίσιν» τῷ 1805.

4) Δημ. Χαβιαρᾶ, Περιγραφή κτλ. σ. 64 ἔ.

Λαβὼν τὰς καλὰς ἀφορμὰς καὶ οὗτος ἐν Ἀθῶνι ἠσχολεῖτο περιπαθῶς περὶ τὰ λειτουργικὰ καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἐν χρήσει βιβλίων. Ἀνέγνω βεβαίως τὸ ἐντολῆ αὐτοῦ ἀναγραφὴν ὑπὸ τοῦ αὐταδέλφου Μιχαὴλ τὸ «Περὶ τῶν εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν προσθηκῶν τοῦ Παρίου, καὶ πεισθεὶς περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν «ἐκ τῆς περὶ αὐτῶν συζητήσεως μετὰ διαφόρων ἀρμοδίων προσώπων καὶ ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ μελετῶν καὶ ἐρευνῶν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει καὶ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ»,¹ ἔλαβεν ἀφορμὴν, ἀφοῦ ἡ προσθήκη ἀναφέρεται εἰς τὴν μετουσίωσιν τῶν τιμίων δώρων, νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ὀθνεῖα εἶναι καὶ ἡ εἰς αὐτὴν τρίτη εὐλογία, ὡς διὰ πολυτελοῦς πείρας ἐπεισθῆ, ἐρευνῶν τὰ τε ἀρχαῖα κείμενα, ἐξετάζων δὲ ἅμα καὶ βλέπων σπουδαίους ἄνδρας, μετὰ λόγου παραλείποντας ταύτην κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας· ὅτε δὲ προήχθη εἰς πρεσβύτερον ἱερογῶν δύο μόνον ἐτέλει εὐλογίας. Παρατήρησεν ὁμοίως εἰς τὸν Χερουβικὸν ὕμνον, ὅτι ἀτόπως λέγομεν οἱ τὰ Χερουβεῖμ, διότι τὰ Σεραφεῖμ προσάδουσι τὸν τρισάγιον ὕμνον.² Εὐτυχῶς ἐδημοσιεύθη ἡ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κύριλλον ΣΤ' (1813—18) ἐπιστολιμαία τοῦ Φωτιάδου διατριβὴ «Περὶ τῶν δύο εὐλογιῶν» γεγραμμένη ὁμῶς δι' ἄλλης χειρός.³ Οὗτος γράφει πρὸς τὸν πατριάρχην, ζητῶν τὴν γνώμην, «ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν προκειμένων δώρων τριττὴ εὐλογία ἄτοπος εἶναι μοι δοκεῖ» καὶ ἀποδέχεται δύο «δύο εὐλογίαι πρέπει νὰ γίνωνται, μία δηλονότι ἐπὶ τοῦ ἄρτου ἐν τῷ: «καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου» καὶ ἀρκεῖ εἰς μετουσίωσιν τοῦ ἄρτου

1) Αὐτ. σ. 79.

2) Αὐτ. σ. 79—80.

3) Αὐτ. σ. 169—174. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐπισυνήφθη ὡς συμπλήρωσις τῶν ὑπὸ Παρίου ἐλέγχων καὶ πρὸς πίστωσιν, ὅτι ὄντως τὸ κείμενον τῆς θείας λειτουργίας ἐν τισιν δὲν ἔχει ὑγιῶς καὶ δεῖται ἀναθεωρήσεως.

εἰς σῶμα τὸ δεσποτικόν, καὶ ἕτερα μία ἐπὶ τοῦ ποτηρίου . . . ἐν τῷ «τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ», συνεκφερομένου δηλ. τοῦ «μεταβαλὼν . . . » ἄνευ τινὸς εὐλογίας ἐν τῷ μέσῳ μηδεμιᾶς κατεπειγούσης». Εἶτα ὀρθῶς παρατηρεῖ «τὸ μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ» ἐν τῇ εὐχῇ τῆς μετουσιώσεως τοῦ Μεγ. Βασιλείου οὐδὲ πρέπει νὰ λέγηται· διότι εὐρίσκεται ἐκεῖ καὶ περιττὸν κατὰ τὴν ἔννοιαν¹ καὶ ἀσύντακτον, ὡς μὴ ἐγκειμένου ρήματος ταῦτο-προσωποῦντος τῇ μετοχῇ . . . (ὡς διὰ πολλῶν ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ σοφοῦ διδασκάλου κυρίου Ἀθανασίου [Παρίου] τοῦ ἐν τῇ Χίῳ, ἐν τῷ δογματικῷ αὐτοῦ βιβλίῳ περιττὴ τε καὶ ἄτοπος ἐν ἑκατέρῃ τῶν εἰρημένων εὐχῶν καὶ ἡ προσθήκη τῶν ἐκεῖ τροπαρίων)². Περαιτέρω μετ' ἄλλας τινὰς παρατηρήσεις προτείνει, ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ μετὰ τὸ «Λάβετε, φάγετε», νὰ συνεκφωνῆται καὶ τὸ «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν», τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ σωτήριος ἐντολὴ . . . διότι . . . πῶς δυνάμεθα ἐπιλέγειν «μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς», ὅπερ ἀφῆρεσε, λέγει, ὁ προσθεῖς τὸ «μεταβαλὼν» ἐν τῇ εὐχῇ τοῦ Μεγ. Βασιλείου «διὰ νὰ κάμνη καὶ ἐκεῖ τὰς τρεῖς εὐλογίας, χαρακτηρίζων δῆθεν τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος, μὲ ὅλον ὅπου τὰ προκείμενα λαμβάνουσιν, ὡς εἶπομεν, δύο εὐλογίας ἐκ ταύτης τῆς τριτιτῆς εὐλογίας· καὶ οὕτω λανθάν-

1) Ὁ σεβ. Ἡλιονπόλεως Γεννάδιος Ἀραμπατζόγλου ἐν «Ὁρθοδοξία» ἔτ. Θ' 1934, σ. 514—6 ἰδὼν φαίνεται τὴν ἐν τῷ Εὐχολογίῳ (Βεν. 1862) σελ. 90 ὑποσημείωσιν, παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Βασιλείου: «μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ» παρελήφθη ἐκ τῆς τοῦ Χρυσοστόμου (ἔθεν καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ Εὐχολογίου παρέλιπε), ὑπάρχει ὅμως καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐκδόσεις τοῦ Ἀρχιερατικοῦ (Βεν. 1714, 1780 Κων]πολις 1820). Τὸ ἐν τῷ Σκευοφυλακείῳ εἰλητάριον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, δὲν ἔχει τὴν προσθήκην.

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 170—1.

νει δυσυπόστατον ἐμφαίνων, ἀντὶ τρισυποστάτου, τὴν ὑπερούσιον θεότητα»¹. Κατὰ τὰ ἐν Λαύρα ἀποκείμενα εἰληγάρια (Γ'—ΙΔ' αἰῶνος) ἡ τρίτη σφραγίσις φαίνεται οὕσα ἀρχαία οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ εὐλογία καὶ τὰ λοιπά, ἅπερ μετὰ τὸ «καὶ ὁ ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει τρίτον τὰ ἅγια δῶρα» ἀκολουθοῦσι, καὶ εὐρίσκονται εἰς κώδικας τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς.² Κατὰ ταῦτα τὸ «σφραγίζει» δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σημαίνῃ εὐλογίαν, ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὡς λέγει. Ἐν συνεχείᾳ ὁ *Φοιτιάδης* ἀναφέρει καὶ τὴν περὶ τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου γνώμην αὐτοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην, «ὅτι καὶ ἐν τῷ Οἱ τὰ Χερουβίμ . . . ὡς καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τροπαρίοις ἐλήφθη . . . ἐξ ἀγνοίας τὰ Χερουβίμ ἀντὶ τῶν Σεραφίμ· διότι . . . μυστικῶς εἰκονίζομεν τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ καὶ τὰ πολυόμματα Χερουβίμ».³ Καὶ ἀποδεικνύει τοῦτο οὐ μόνον ἐκ χωρίων τοῦ Ἡσαΐου καὶ Ἰεζεκιήλ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν εὐχῶν τοῦ Μεγ. Βασιλείου καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου καὶ Δαμασκηνοῦ, ἐν οἷς ἡ φράσις «ὁ ὑμνούμενος (ἢ ἀνυμνούμενος) ὑπὸ τῶν Σεραφείμ» καὶ ἄλλαι παρεμφερεῖς. Ἀλλὰ δὲν νομίζει ὁ ἀναγνώστης ὅτι ταῦτα ὄζουσι σχολαστικότητος, καὶ ὅτι ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Παρορίτου, φωρᾶται παρόριτος τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν κατατολμᾷ νὰ ἀνατρέψῃ τοιαύτας σεβασιάς, ὅπως εἶναι τὸ «Οἱ τὰ Χερουβείμ» παραδόσεις δι' ὧν καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοὶ ἐμυσταγῶν καὶ ἀνέπεμψον τοὺς ὕμνους, ὡς λέγει καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος «εἰ γὰρ ἐν σώματι ὄντες κατὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν εἰς ἐκεῖνον ἐτέλουν τὸν χορὸν μετὰ τῶν Χερουβείμ τὸν τρι-

1) Αὐτ. σ. 171—2. Ἀκατανόητον τὸ κείμενον. Τοῦτο δὲ ὡς φαίνεται τὸ ἀντίγραφον δὲν παρεδόθη πιστῶς, ὡς λέγει καὶ ὁ δημοσιεύσας αὐτὸ Χαβιαρᾶς ἐν σ. 169.

2) Βλ. *Τρεμπέλα*, σ. 114, ὅστις οὐδὲν σημειοῦται διὰ τὸ «μεταβαλὼν . . . ».

3) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 172.

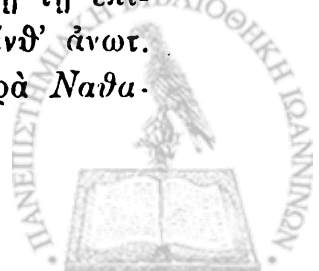
σάγιον ὕμνον ψάλλοντες».¹ Τούτου ἕνεκα καταγγελθεὶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τῷ 1850 ἐκλήθη ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Συνόδου εἰς ἀπολογία, ἣν ὁμως ἕνεκα τοῦ βάρους τῶν 80 ἐτῶν ἀπέστειλεν ἐγγράφως μὴ δυνηθεὶς ἐν χειμῶνι νὰ πλεύσῃ εἰς Κων]πολιν. Ἐν ταύτῃ² ὁμολογεῖ «ὅτι ἐκ τῶν τριῶν εὐλογιῶν τὰς δύο μόνας ἔκρινε ποιητέας κατ' ἰδίαν . . . ἐπὶ τῶν προκειμένων τιμῶν δώρων . . . μίαν ἐπὶ τοῦ ἁγίου ἄρτου καὶ ἑτέραν μίαν ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ ποτηρίῳ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τρίτην τὴν κοινὴν ἐπ' ἀμφοτέρων» διατεινόμενος ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς εἰπὼν εἰς τοὺς μαθητὰς τὸ Λάβετε καὶ τὸ Πίετε δύο εὐλογίας ἐποίησε. Τὰ δ' ἅπαξ ἁγιασθέντα ἁγιασμοῦ χρεῖαν οὐκ ἔχει».³

Φρονεῖ δ' ὅτι οὕτως ἐποίει καὶ ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία «ἕως οὗτου πάντολμός τις ἀνὴρ διὰ νὰ ἀναιρέσῃ δῆθεν τοὺς Λατίνους κακῶς φρονοῦντας καὶ λέγοντας, ὅτι φθάνει μόνον νὰ εἴπῃ ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς τὰ κυριακὰ λόγια Λάβετε, φάγετε κτλ. καὶ . . . μετουσιῶνται τὰ προκείμενα . . . παρενέθηκε καὶ ἀναρμόστους καὶ περιττὰς ἐκεῖ εὐχὰς, τούτων τῶν ἁγίων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τρίτην εὐλογία . . . διὰ νὰ παραστήσῃ δῆθεν διὰ τούτου τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀνόητος, ὅτι

1) Λόγος εἰς τοὺς ἁγίους πάντας.

2) Παρὰ Χαβιαρᾶ, σ. 175—180.

3) Αὐτ. σ. 175—6. Ἄλλ' ἀντιτίθενται πρὸς ταῦτα ὅσα γράφει ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης: «εἰ γὰρ μυριῖκίς εἴποιεν τὰς δεσποτικὰς φωνὰς, λέγει, καὶ πᾶσαν θείαν ἐπίκλησιν εἴτε βασιλεῖς πάντες ἢ ἄσκηται . . . εἴτε ἅπαντες ὁμοῦ οἱ ἐν τῇ γῆ πιστοί, οὐδὲν πλέον ἔσται μὴ παρόντος ἱερέως . . . Θεὸς ἐστὶν ὁ διὰ τοῦ ἱερέως ἐνεργῶν ἐπικαλουμένου τὴν χάριν τοῦ πνεύματος . . . καὶ πᾶσα εὐχὴ αὐτοῦ τελειοποιὸς θεία χάριτι . . . καὶ τοι γε οὐδέ ταύτῃ τῇ ἐπικλήσει μόνῃ ἀρκούμεθα, ἣν παρέδωκεν ὁ Σωτὴρ . . . » (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 285). Βλ. περὶ τούτου ἐκτενέστερον καὶ σαφέστερον παρὰ Ναθαυαήλ, Ἡ θεία λειτουργία κτλ. Βενετία 1595, φ. ο'—οθ'.

ἂν καὶ γίνωνται τρεῖς τὰ προκείμενα ὁμως δέχονται δύο, ἀνὰ μίαν ἐκάτερον καὶ ἑτέραν δευτέραν κοινήν καὶ οὕτω λανθάνει παριστῶν τὴν τρισυπόστατον θεότητα δυσυπόστατον». ¹ Ἐπιφέρει δ' ὅτι εἰς τὰ εἰλητάρια καὶ τὰς πρώτας ἐκδόσεις λείπουν αἱ προσθήκαι αὗται, ὅπως καὶ τὸ «μεταβαλῶν» ληφθὲν ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Μεγ. Βασιλείου. Τοῦτο προσέθηκε, λέγει, διὰ νὰ εὐρίσκη τόπον καὶ καιρὸν νὰ εὐλογῇ καὶ τρίτον τὰ συναμφότερα, εἶτα ἐξελέγχη καὶ τὸ ἄτοπον τῆς ὑποδείξεως τῶν τιμίων δώρων ὑπὸ τοῦ ἱερέως πρὸ τοῦ νὰ εἴπῃ τὸ «εὐλογῆσαι αὐτὰ καὶ ἀγιᾶσαι καὶ ἀναδείξαι, ἧτις δέον νὰ γένηται, ὅταν λέγῃ τὸ «ποιήσον», καὶ μετὰ τὴν δεῖξιν νὰ εὐλογῇ, ἐνῶ ἄλλοι κάμνουσιν ἐκτὸς τῶν δύο τούτων εὐλογιῶν καὶ τρίτην πρὶν νὰ φθάσῃ ὁ καιρὸς καὶ αὐτῆς τῆς δευτέρας, ἐπὶ τοῦ «τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς» ².

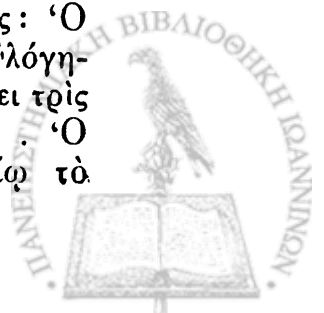
Ταῦτα γράφει πρὸς τὸν πατριάρχην Ἄνθιμον τὸν Ε', διαβεβαιούμενος αὐτὸν περὶ τῆς πρὸς τὸν Κύριλλον ἀναφορᾶς, ἣν ἀπέστειλε πρὸ 30ετίας καὶ πλεόν ἀπὸ τῆς ἐν Γαλατᾶ σχολῆς «τὰ ὁποῖα καὶ ἐνέκρινεν ὡς ὀρθὰ» ὅπως καὶ ὁ ἀπὸ Σιναίου Κωνσταντῖος δι' ἐπιστολῆς, ἧτις καὶ ἀναγνωσθεῖσα ἔπεισε τοὺς ἱερεῖς τῆς Σύμης νὰ εὐλογῶσι τὰ ἅγια δις μόνον. Κατὰ τοὺς Ἀγιορείτας, καὶ ὁ Νικόδημος, λέγει ἐν τέλει, τὴν τρίτην εὐλογίαν ἐθεώρει περιττήν. ³ Ἀλλὰ τὴν ἀπολογίαν ταύτην μὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν ἡ Σύνοδος διέταξε τὴν διὰ τοῦ Τούρκου διοικητοῦ Ρόδου βίασαν προσαγωγὴν τοῦ Φωτιάδου, ὅτε ἐξηναγκάσθη οὗτος νὰ μεταβῇ εἰς Κων]πολιν καὶ νὰ ὑποβάλῃ λίβελλον. ⁴ Δι' αὐτοῦ ἀπο-

1) Ἐνθ' ἄνωτ. 177.

2) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 177—9.

3) Αὐτ. σ. 180.

4) Αὐτ. σ. 82. Ἡ περικοπὴ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ἔχει οὕτως: Ὁ διάκονος δεικνύει σὺν τῷ ὡραρίῳ τὸν ἅγιον ἄρτον λέγων: Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν ἅγιον ἄρτον· καὶ ὁ ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει τρεῖς τὰ ἅγια δῶρα λέγων: Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τούτον . . . Ὁ διάκονος: Ἀμήν. Καὶ αὐθις ὁ διάκονος δεικνύει σὺν τῷ ὡραρίῳ τὰ

κηρύξας τὴν περὶ τῶν δύο εὐλογιῶν γνώμην αὐτοῦ «ὅτι ἄνευ ἐκκλησιαστικῆς ἀνωτέρας ἐπιδοκιμασίας κάθε παραλλαγή ἀρχαίων τύπων περὶ τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν λατρείας ὑπάρχει ἔγκλημα καθοσιώσεως» ἐξαιτεῖται τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἔλεον; οὗ καὶ ἐπέτυχεν. Οὕτω δυσχερὲς ν' ἀνατρέψη τις παλαιὰς συνηθείας ἐρριζομένας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς εἶναι καὶ ἡ προκειμένη περὶ τριττῆς εὐλογίας, ἣν ὑποστηρίζει καὶ αὐτὸς ὁ πολὺς *Συμεὼν Θεσσαλονίκης*. Οὗτος ἀναλύων τὴν καθαγιαστικὴν εὐχὴν τῆς μετουσιώσεως λέγει: «Λοιπὸν, δεόμεθ' ἀ σου; σὺ τὸ πνεῦμα ἐξαπόστειλον εἰς ἐμέ τε καὶ τὰ προκείμενα δῶρα, καὶ ποίησον ταῦτα σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ὡς ἐκεῖνος ἔφη, μεταβαλὼν τῷ ἁγίῳ σου πνεύματι. Καὶ ἐν τῷ λέγειν σφραγίζει, καὶ τρεῖς σφραγίσας . . . ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐστὶ Χριστὸς ὁ διὰ τοῦ ἱερέως ἐνεργῶν, ἅμα πατρὶ καὶ πνεύματι, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος, καὶ ἱερουργῶν καὶ ἱερουργούμενος καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδόμενος, ὡς καὶ ἐν τῇ τῆς μεγάλης εἰσόδου τοῦτο λέγομεν ἱερωτάτῃ εὐχῇ».¹ Καὶ περὶ τῆς στιγμῆς δὲ τῆς εὐλογίας, περὶ ἧς ἀντιδιαλέγεται ἀνωτέρω ὁ *Φωτιάδης* σαφῶς ὁμιλεῖ καὶ διασαφηνίζει τὰ πράγματα: «Καὶ ἵνα σαφέστερον τοῦτο παραδηλώσωμεν, λέγει, οὐδὲ σφραγίζει τὰ δῶρα ὁ ἱερεὺς ἐν τῷ λέγειν: Λάβετε, φάγετε, καὶ Πίετε: ἔξ αὐτοῦ πάντες . . . ἀλλὰ μετὰ τὸ προσαγαγεῖν τὰ δῶρα καὶ εἰπεῖν: Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, καὶ ἐπικαλέσασθαι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος: τότε γὰρ πιστεύει παρεῖναι ταύτην διὰ τῆς ἱερατικῆς εὐχῆς, ἀναστὰς σφραγίζει τὰ θεία

ἅγιον ποτήριον λέγων: Εὐλόγησον, δέσποτα, τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ καὶ λέγει: Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ὁ διάκονος: Ἀμήν. Καὶ αὐθις ὁ διάκονος δεικνύει . . . ἀμφοτέρω τὰ ἅγια. Ὁ ἱερεὺς. . . μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ὁ διάκονος: Ἀμήν, Ἀμήν, Ἀμήν».

1) Ἐνθ' ἀνωτ: σ. 256.

δῶρα καὶ εἰρηκῶς καὶ Ποίησον . . . σφραγίσας τὸν ἄρτον, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ . . . καὶ τὸ ποτήριον σφραγίσας, τρίτον δὲ καὶ ἀμφοτέρω σφραγίσας καὶ ἀνειπών: Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ, τὸ Ἄμην ἐπιλέγει, βεβαιῶν τὸ μυστήριον . . . ».¹ Εἶναι δὲ γελοῖον τὸ ἀμφισβητεῖν περὶ τοῦ διὰ τοῦ σημείου τοῦ τιμίου σταυροῦ, ἂν εἶναι ἢ οὐχὶ εὐλογία, ἀφοῦ πᾶσα εὐχὴ καὶ εὐλογία ἐκφώνως ἢ ἀφώνως διὰ τούτου καὶ μόνου παρέχεται καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω ἐν τῇ τελέσει παντὸς μυστηρίου. Ἐκ τούτων δῆλον καθίσταται ὅτι ἐπὶ *Συμεὼν* εἶχε τελείως ἐπικρατήσῃ ἢ τρίτῃ εὐλογία τῶν [τιμίων δώρων, ἀφοῦ οὐδεμία ἔνδειξις διαφωνίας ἐμφαίνεται.² Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαφαίνεται, ἂν οὐχὶ βαθεῖα κρίσις, ἀλλ' ἢ περὶ τὰ λειτουργικὰ περισπούδαστος ἐνασχόλησις τοῦ Ἱεροθέου Φωτιάδου, ὅστις ἔχων ἀρτίαν μόρφωσιν καὶ πολύβιβλον βιβλιοθήκην, ἀριθμοῦσαν ἱκανὰς χιλιάδας τόμων, ἐνέκυψεν εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα τῆς διορθώσεως τῶν βιβλίων, ὅπερ καὶ γνῶσιν βαθεῖαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν, τὸ δὲ σπουδαιότερον παρ' ἡμῖν παρρησίαν καὶ τόλμην, διὰ τὸν φανατισμόν, μεθ' ἴδον οἱ εὐσεβεῖς χριστιανοὶ προασπίζουσι τὰ καθεστῶτα καὶ θῦμα τελευταῖον ἐγένετο τοῦ πάθους τούτου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ὁ ἀτυχῆς Φωτιάδης Ἱερόθεος.

1) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 286.

2) Οὕτως ἔχει καὶ ὁ πατρ. Φιλόθεος εἰς τὴν Διάταξιν τῆς θείας λειτουργίας κατὰ τὸν 770 κώδικα τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος δηλ. τὰς τρεῖς εὐλογίας (βλ. *Τρεμπέλα*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 11), ἀλλ' ὁ τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης κῶδ. 662 (IB'—ΙΓ' αἰῶνος οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἔχει τὸν διάκονον ἱστάμενον εἰς τὸ ἀνωτ. μέρος τῆς ἁγ. Τραπέζης «ἀπαιωρῶν τὸ οὐράριον . . . ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων δώρων» καὶ οὐδὲν λέγοντα, οὔτε εὐλογίας ἀναφέροντα, εἰμὴ μετὰ τὸ Μεταβαλὼν, τὸ Ἄμην, Ἄμην. (Αὐτ.). Ἐντεῦθεν ἐκ τῶν διατάξεων φαίνεται ὑπεισήληθε καὶ εἰς τὸ κείμενον τῆς θείας λειτουργίας ἢ τοιαύτη προσθήκη.

Τὸ κύριον ὁμως ἔργον τοῦ Ἱεροθέου, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ αὐταδέλφου *Μιχαήλ*, ἦν ἡ διόρθωσις πάντων σχεδὸν τῶν βιβλίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, ἥτοι τῶν 12 μηναίων, τῆς Παρακλητικῆς, τοῦ Τριωδίου, τοῦ Πεντηκοσταρίου καὶ μιᾶς φυλλάδος τῆς ἀκολουθίας τῆς ἁγίας Εὐφημίας. Ταῦτα ἀναγνοὺς ὁ Συνάδων *Βενιαμὴν* ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συσταθείσης πρὸς διόρθωσιν τῶν βιβλίων ἔγραφε πρὸς τὸν Ἱεροθέον.¹ «Ἐθαυμάσαμεν τὰς ἐν αὐτοῖς διορθώσεις, τὴν κρίσιν τὴν μεγάλην καὶ τὴν προσεκτικωτάτην παρατήρησιν, τὰ ὅποια μᾶς ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ συμπεράνωμεν πόσους κόπους κατέβαλεν (ἢ ἐλλογιμότης της) εἰς τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία, ὡς γινώσκει, διώρισε τὴν θεώρησιν τῶν διορθώσεων εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπιτροπὴν, μ' ὅλον ὅπου ἔχομεν ἀνά χειρας πολλὰ χειρόγραφα παλαιά, σταλέντα ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ὁρους,² ἀπὸ τὰ ὅποια διορθοῦμεν τὰ ἀδιόρθωτα, δὲν λείπομεν ἀπὸ τοῦ νὰ παρατηρῶμεν καὶ τὰς διορθώσεις τῆς ἐλλογιμότητός της, δεχόμενοι τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῆς, καὶ εἰς τοῦτο καυχῶμαι καὶ σκιριτᾶ ἡ καρδία μου, διότι ἐξ αὐτῶν ἀναπολῶ καθ' ἐκάστην εἰς τὴν φαντασίαν μου τὴν αὐτὴν ἐμβρίθειαν, τὴν ὅποιαν ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶχε καὶ εἰς τὰς παραδόσεις τῶν μαθημάτων, ὅτε παρέδιδεν ἐνταῦθα».³ Ἀλλὰ καὶ προηγουμένως ἡ ἐργασία τοῦ Ἱεροθέου

1) Ἀπέστειλε ταῦτα ὁ Ἱερόθεος διὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ *Μιχαήλ* μόλις ἔμαθε τὴν σύστασιν τῆς τοιαύτης Ἐπιτροπῆς κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1842 κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου Δ', γράψαντος αὐτῷ τὴν 30 Δεκεμ. 1841 τὸ δεύτερον.

2) Ταῦτα προήρχοντο ἐκ τῆς μονῆς Λαύρας.

3) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 69. Τὴν ἐπιστολὴν, ἔγραψεν ὁ *Βενιαμὴν* ἐκ Κων)πόλεως τῷ 1842, Νοεμβρίου 23, ἐκ ταύτης δὲ φαίνεται ὡν μαθητῆς τοῦ Ἱεροθέου ὄθεν καὶ ἐν τέλει γράφει: «μὲ σέβας υἱϊκόν».

ἦν γνωστὴ ἐν Κων]πόλει, ὅτε ἐκεῖ ἐδίδασκε λίαν ἐκτιμώμενος· καὶ ὡς τούτου ἐχρησιμοποίησεν αὐτὴν καὶ ὁ Βαρθολομαῖος, χωρὶς νὰ ὀνομάσῃ που, ὅπως καὶ τοῦ Ἰακώβου πρωτοψάλτου τοῦ Πελοποννησίου τὰς διορθώσεις χωρὶς ν' ἀναφέρῃ καὶ αὐτόν. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι οὗτος παροδικῶς ἀσχολεῖται περὶ τῶν προγενεστέρων ἐργασιῶν καὶ τῶν πηγῶν, ἅς εἶχεν ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργικῶν βιβλίων διόρθωσιν. Καὶ εἶχε βεβαίως πολλὰς τοιαύτας κατατεθειμένας εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀρχεῖον κατὰ καιρούς. Ὅταν ἐπεχείρησε τὴν διόρθωσιν τῶν μηναιῶν εἶχεν ἐκδώσει τὰ ἐξῆς βιβλία: Τὸ Ὁρολόγιον τῷ 1832 ἐν Βενετία παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ Ἀνδρεώλῳ, εἰς οὗ τὴν διόρθωσιν κατηνάλωσεν, ὡς φαίνεται, περὶ τὰ δύο ἔτη, ἔπειτα ἐν τῷ μεταξὺ παρὰ τῷ ἐν Βενετία ἐπίσης Γεωργίῳ Διαμαντίδῃ τῷ Θεσσαλονικεῖ, τὸ Πεντηκοστάριον καὶ τὴν Παρακλητικὴν. Ἐν Κερκύρᾳ διαμένων ὁ Βαρθολομαῖος ἐνθὰ ἐσχετίσθη καὶ μετὰ τοῦ Ἱερέως Ἀνδρέου Ἰδρωμένου, τῷ 1836 διώρθωσε τὸ «Πεντηκοστάριον», μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβείας καὶ φιλοπονίας ἅμα πολλὰς ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα παραβλήδην συμβουλευθεὶς, τριακονταεπτὰ δὲ ναοὺς ἐπισκεψάμενος τῆς νήσου ταύτης, ὅπως ἀνεύρη τὰς ἐκδόσεις, ὧν εἶχεν ἀνάγκην, ὡς αὐτὸς οὗτος ἐν ᾧ προέταξε τοῦ Πεντηκοσταρίου προλόγῳ γράφει. Τῇ 26 Δεκεμβρίου 1831 ἔγραψε πρὸς τὸν Πατριάρχην Κων]πόλεως Κωνσταντίον Α' τὸν ἀπὸ Σιναίου τὴν ἄδειαν αὐτοῦ ζητῶν πρὸς ἔκδοσιν τοῦ «Μεγάλου Ὁρολογίου» ὅπερ διορθώσας ἐξέδωκε, τοῦ Κωνσταντίου χορηγήσαντος τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν τῇ 14 Μαρτίου 1832. Τότε δ' ἐπιστείλας τῷ Πατριάρχῃ Κωνσταντίῳ περὶ τινῶν ἀποριῶν αὐτοῦ εἰς τὸ Μέγα Ὁρολόγιον, ἔλαβεν ἀπάντησιν προτροπικὴν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Μηναιῶν, ἐφ' ᾧ προέτρεπεν αὐτὸν ἐν Κερκύρᾳ διατρίβοντα ὁ ἐν Βενετία φίλος αὐτοῦ τυπογράφος Γεώργιος Διαμαντίδης· ἀλλ' ὁ Βαρθολομαῖος, ὑλικῶς χρόνου στερούμενος πρὸς

τὴν ἐπὶ τούτῳ ἔρευναν καὶ σπουδὴν, ἤρνεϊτο, ἕως οὐ ἐπελάβετο τοῦ ἔργου, ἐμψυχωθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως *Γρηγορίου ΣΤ'* τοῦ ἀπὸ Σερρών.¹

Τῷ 1839 κατὰ Ἀπρίλιον ὑπέλαβον τούτῳ, ἐπιχειρήσας τῇ τῶν μηνιαίων διορθώσει, ἔμαθεν «ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρίσκοντο καὶ μηναιῖα τινὰ διωρθωμένα», ἅπερ ἔλαβε παρὰ *Γρηγορίου ΣΤ'*, ὁ δὲ Ἄνθιμος Ε' ὁ λεγόμενος Κουταλιανός, ὁ ἐκ τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τοῦ Ἐσφιγμένου, εἰς ὃν ὀφείλεται μάλιστα κατὰ μέγα μέρος ἡ πρωτοβουλία, Κυζίκου τότε ὢν, προϋμήθευσεν αὐτῷ τινὰς σημειώσεις τοῦ *Δωροθέου Βουλισμᾶ*, ἔπειτα κατώρθωσε ν' ἀνεύρη καὶ αὐτὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διορθωθέντα μηναιῖα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἤρξατο τοῦ ἔργου καὶ ἀνομολογεῖ ὄντως τὴν ἐξ αὐτῶν μεγάλην ὠφέλειαν πρὸς τῇ παρατηρήσει μετὰ τινὰ ἐσφαλμένα παραδείγματα, ὅτι «πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα διορθώσεις τοῦ ἀοιδίου *Δωροθέου*, ἀποτυγχάνουσαι τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀληθείας ἀποπλανώμεναι, ἐχρειάζοντο πρὸς ἐπανόρθωσιν ἀκριβέστερον κανόνα καὶ ἀπλανέστερον ὀδηγόν, ὅποια εἶναι τὰ παλαιὰ χειρόγραφα διὰ νὰ ἀποκατασταθῶσι τὰ ἱερὰ ἄσματα εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν γνησιότητα καὶ καλλονήν· ταῦτα λοιπὸν τὰ χειρόγραφα (τὰ *Κουτλουμουσιανὰ* δηλ.) ἐλθόντα μετεχειρίσθη βάσιν καθ' αὐτὸ καὶ ὀδηγίαν μου εἰς τὴν παροῦσαν διόρθωσιν».² Ὡστε εἰς τὰς διορθώσεις καὶ μόνας τοῦ *Βουλισμᾶ* ἠρκέσθη ὁ *Βαρθολομαῖος*. Ἐκ τοῦ πλουσίου πατριαρχικοῦ ἀρχείου οὐδὲν ἔλιβεν, οὔτε τὰς τοῦ *Διονυσίου Καλλιπολίτου*, ἃς οὗτος ἀπὸ τοῦ 1777 εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν πατριάρχην *Σωφρόνιον* καὶ αἵτινες κατὰ *Ζαβίραν* ἦσαν κατατεθειμένοι ἐν τῷ πατριαρχείῳ.³ Καὶ ὅμως τὰ διωρθωμένα μηναιῖα τοῦ *Γεροθέου Φωτιάδου* ἦσαν γνωστὰ τότε ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς

1) *Μ. Γεδεών*, Ἐκκλ., Ἀληθ. τόμ. Ε', 1885, σ. 186.

2) Πρόλογ. Σεπτεμβρ. σ. ζ'—η'.

3) Βλέπ. ἄνωτ. σ. 8.

κύκλοις καὶ τῷ 1837 ὁ Σινάδων Βενιαμίν, ὅτε ὁ μέγας Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων εἶχε ζητήσει παρὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας τὴν ἄδειαν πρὸς ἔκδοσιν τῶν μηναίων ἐν Ἀθήναις, συνέστησεν αὐτῇ ταῦτα πρὸς ἐκτύπωσιν.¹ Καὶ τοῦτο ἐν ἔτος πρὶν ὁ Βαρθολομαῖος λάβῃ παρὰ τοῦ Διαμαντίδου τὴν ἀνάθεσιν τῆς διορθώσεως τούτων. Κατὰ τὸν Χαβιαρᾶν, ὅστις ἐμελέτησεν ἐν τῇ ἐν Σύμη μονῇ τοῦ Πανορμίτου τὰς διορθώσεις τοῦ Φωτιάδου καὶ φρονεῖ ὅτι αὐταὶ «θέλουσι ποτε σπουδαίως χρησιμεύσει εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν μηναίων»,² ὁ Βαρθολομαῖος ἐπωφελήθη οὐκ ὀλίγον αὐτάς, ἀλλ' ἀπεισιώπησε τὴν πηγὴν. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου καὶ τῆς ἀξίας τῶν διορθώσεων δημοσιεύει οὗτος τὰς ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἀγίου Σπυριδῶνος,³ ὧν αἱ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι αἱ ἐξῆς ἐν παραβολῇ πρὸς τοῦ Βαρθολομαίου ἔκδοσιν τοῦ 1873 (Βενετίας). Ἀπολυτίκιον «Ἀγγέλους ἔσχεσ συλλειτουργοῦντάς σοι, ἱερώτατε». Ὁ Ἱερόθεος διὰ μακρῶν ὑποστηρίζει τὴν γραφὴν: «Λειτουργοῦντάς σοι», διότι οἱ ἄγγελοι οὐχὶ ὡς συλλειτουργοί, ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ παρίστανται, ἀλλ' ὡς λέγει καὶ τὸ Συναξάριον, ὡς συνυπακούοντες, ἀντιφθεγγόμενοι, συμπάλλοντες καὶ θεαταί». ⁴ Ὁδὴ γ' τροπά-

1) Χαβιαρᾶς, ἐνθ' ἄνωτ σ. 72.

2) Αὐτ. 74.

3) Αὐτ. σ. 74—9. Ὁ Χαβιαρᾶς γράφει: «Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως ἄρα ἐν Σύμη τῆς διαληφθείσης ἐκδόσεως (τῆς τοῦ πατρ. τυπογραφείου τοῦ 1843, ἐννοεῖ τὴν ἐν Κων]πόλει ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλά), παραλείπω νὰ ἐξετάσω ὧδε ἔστω καὶ διὰ βραχέων διὰ τινὰς λόγους ὁ Κοντλονμουσιανὸς ἀπηξίωσε καὶ νὰ ὑπαινεχθῇ, ὅτι ὁ Σινάδων Βενιαμίν ὁμολογεῖ, ἐξαίρων τὰς διορθώσεις τοῦ Ἱεροθέου· ἀναβάλλω δ νὰ πράξω τοῖτο ἀλλαγῶ, καθ' ὅσον μάλιστα προτίθεμαι νὰ δημοσιεύσω ἐν ἰδίῳ τεύχει αὐτάς τὰς διορθώσεις...» σ. 73. Δὲν γνωρίζω ἂν ἐξεκλήρωσεν ὁ φιλόπανος οὗτος ἀνὴρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μέχρι τοῦ 1921 δὲν εἶχεν ἐκδώσει αὐτάς (βλ. κωτ.).

4) Αὐτ. σ. 74.

ριον 3 τοῦ κανόνος «ἀνήλθες εἰς τὸ ὄρος τῆς θεωρίας εἰσέδυσ εἰς τὸν γνόφον τῆς ἀπαθείας» ὁ Ἱερόθεος συνωδᾷ ταῖς γραφικαῖς ρήσεσι: « . . ὄρος ἀπαθείας . . . γνόφον θεωρίας». Ὁ Νικόδημος γράφει, λέγει, περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Λαυριώτου «ὡς ἄλλος Μωϋσῆς ἀναβὰς εἰς τὸν ἱερὸν Ἄθω, ὡς εἰς ἄλλο Σίναιον ὄρος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν ἄδυτον γνόφον τῆς θεωρίας . . . ».¹ Διορθώσεις δὲ τοῦ Ἱεροθέου ὁ Βαρθολομαῖος ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ταύτῃ ἔλαβε τὰς ἐξῆς: Τὸ κάθισμα μετὰ τὸν πολυέλεον: «Ἀνακτόροις καὶ μύσταις θεοπρεπῶς, ἐν συλλόγῳ πανσέπτῳ φιλοσοφῶν, τρανῶς διεσάφησας τῆς Τριάδος τὴν δύναμιν, ὀρρήτως, μάκαρ, ὠφθῆς ἐνάδος ἰσότιμος, καὶ ἐν μιᾷ οὐσία . . . ». Ὁ Ἱερόθεος: «Βασιλεῦσι καὶ μύσταις . . . καὶ γὰρ κηρύττων ὠφθῆς μονάδα θεότητος . . . ». Ὁ Βαρθολομαῖος τηρήσας τὸ ἀνακτόροις υἰοθέτησε τὴν λοιπὴν τοῦ Ἱεροθέου διόρθωσιν. Θεοτοκίον ζ' ὠδῆς εἶχε: «τὸν πᾶσιν ἀγεώργητον οἶνον ἀναβλύζοντα βροτοῖς καὶ πᾶσαν μέθην ἀνθρώπων ἐξαίροντα». Μηναιὸν ἐκδόσεως 1644: «τὸν βότρυν ἀγεώργητον οἶνον ἀναβλύζοντα βροτοῖς καὶ πᾶσαν μέθην δεινῶν ἐξαίροντα». Ὁ Ἱερόθεος: «τὸν μόνον ἀναβλύζοντα οἶνον ἀγεώργητον, πάντας εὐφραίνοντα, πάντας ἀγιάζοντα βροτοὺς καὶ πᾶσαν μέθην δεινῶν ἐξαίροντα». Ὁ Βαρθολομαῖος: «τὸν μόνον ἀγεώργητον οἶνον ἀναβλύζοντα, πάντας εὐφραίνοντα, πάντας ἀγιάζοντα βροτοὺς καὶ πᾶσαν μέθην δεινῶν ἐξαίροντα». Νομίζομεν ὅτι οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει ν' ἀντικατασταθῇ τὸ «βότρυν» τοῦ παλαιοῦ ἐντύπου. Πρβλ. τὸ γνωστότατον τροπάριον 1 τῆς ζ' ὠδῆς τοῦ ἀκαθίστου: «Τὸν βότρυν τὸν πέπειρον ἢ γεωργήσασα, οἶνον σιάζοντα, τὸν τὰς ψυχὰς εὐφραίνοντα». Βεβαίως ἠδύνατο νὰ παραλειφθῇ τὸ βότρυν, ὅπως ἐν κοντακίῳ: «σταυ-

1) Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τοὺς ἐν Ἄθῳ πατέρας. Ἑρμοῦπολις 1847, σ. 77.

ροῦ τὸ ξύλον βασιάζοντα ἐπὶ ὤμων καὶ βρύνοντα ἅπασιν εὐφραίνοντα οἶνον ταῖς ψυχαῖς»,¹ ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ «μόνος» ὅπερ μάλιστα κατὰ σύνταξιν φαίνεται πλεονάζον.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παραδειγμάτων καταφαίνεται ἡ βαθύνοια τοῦ Ἱεροθέου καὶ ἡ τελεία γνῶσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης, ἧς ὅμως τοὺς ὡς γνωστὸν κωδικοποιημένους δημῶδεις τύπους δὲν ἤνεχετο καὶ μετέποιε ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον, τολμηρὸς δὲ φαίνεται καὶ εἰς τὰς διορθώσεις. Πάντως ἔχομεν διορθώσεις οὐχὶ ἐκ τοῦ προχείρου, ἀλλὰ διὰ μακρᾶς πείρας καὶ βαθείας μελέτης συντελεσθείσας, καὶ ἐπειδὴ πλὴν τῶν τοῦ Δαπόντε, οὐδεμία ἄλλη τοι αὕτη εἰδικὴ ἐργασία διεσώθη, εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἔβλεπον τὸ διὰ τοῦ τύπου φῶς. Ἀναμένομεν τοῦτο παρὰ τοῦ Δημ. Χαβιαρᾶ,² ὅστις μάλιστα προτροπῇ τοῦ Κεραμέως κατέγινεν, ὡς λέγει, μετὰ κόπου πολλοῦ καὶ δαπάνης οὐ μικρᾶς εἰς συλλογὴν διαφόρων μηνῶν καὶ ἄλλων βιβλίων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, καὶ πρὸς εὔρεσιν τοῦ προσφορωτέρου τρόπου πρὸς ἀναγραφὴν τῶν διορθώσεων, ὥστε νὰ ἔχη αὐτὰς προχείρους χάριν εὐκόλου παραβολῆς χωρὶς ἀνάγκης ν' ἀνατρέχη ἐκάστοτε εἰς τὰ ἀρχαῖα βιβλία. Περὶ αὐτὰ δὲ ἀσχολούμενος διαβεβαιοῦται ὅτι εὔρε τὴν ἀναφορικὴν δεικτικὴν ἀντωνυμίαν ὡς παθοῦσαν τὴν γνωστὴν κολόβωσιν ἢ ἀκρωτηριασμόν ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος ἤδη·

1) Κονδακάριον ὑπὸ Ἀμφιλοχίου, ἀρχιμανδρίτου, Μόσχα 1878, σ. 75 τοῦ παραρτήματος. Καὶ εἰς τὸ δογματικὸν τοῦ β' ἤχου: «ὡς γὰρ ἡ βιάτος οὐκ ἐκαίετο καιαφλεγόμενη», διώρθωσεν ὁ Ἱεροθέος «ὡς γὰρ ἡ βιάτος οὐ κατεκαίετο καίτοι φλεγόμενη» στηριζόμενος εἰς τὴν Γραφήν, ἐνθα κεῖται οὕτως: «ἡ βιάτος καίεται καὶ οὐ κατακαίεται». Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΜΑ'. σ. 101.

2) Οὗτος ἐδημοσίευσεν «Διορθώσεις ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων» ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τόμ. ΜΑ', 1921, σ. 101.

π.χ. και τὸ 7 τροπάριον τῆς δ' ῥόδης τοῦ κανόνος τῆς Ὁρθοδοξίας Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου: «τοὺς θῆρας και θεομάχους . . . ἀνάθεμά τους».¹ Τὴν πρόϊμον ταύτην ἐπὶ τὸ δημωδέστερον τῆς γλώσσης μεταβολὴν μὴ ἀντιλαμβανόμενοι οἱ ἔπειτα διορθωταὶ και ἐκδόται τοῦ Τριψιδίου διώρθωσαν, ὁ μὲν Νικ. Γλυκὺς (1800) εἰς «ἀνάθεμα τρίς», ὁ δὲ Φωτιάδης «ἀναθέματι τριττῶ καθυποβάλωμεν».²

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος παρατηροῦμεν ἐν Ἄθῳ σφοδρὰς συζητήσεις περὶ τε τῆς μετουσιώσεως και τῆς θέσεως τῶν τιμίων δώρων ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέξης. Τότε ὡς φαίνεται ἐκυκλοφόρησαν αἱ ἔντυποι τῆς θείας λειτουργίας φυλλάδαί, αἵτινες οὐ μόνον μεταξὺ αὐτῶν δὲν συνεφώνουν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς πολλὰς χειρογράφους, ἃς εἶχον ἐν χρήσει οἱ Ἄγιορεῖται. Τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ παρατηρήσῃ και ὁ Βαρθολομαῖος εἰς τὸ Εὐχολόγιον: «Χειρογράφοι λειτουργίαί πολλαί, λέγει, και μάλιστα αἱ εἰς εἰλητάρια, τινὲς δὲ και ἐκ τῶν τετυπωμένων, ὡς ἡ ἐν ἔτει αχλδ' και αχοε' και πᾶσαι κοινῶς αἱ λειτουργικαὶ τῶν ἀρχιερέων φυλλάδες, οὐκ ἔχουσι τὰ κατά τινα μέρη λεγόμενα τροπάρια: Εὐλογητὸς εἶ κτλ. ἐξ οὗ δείκνυται, ὅτι ταῦτα οὐκ εἰσὶν οὐσιώδη τῆς ἱερᾶς λειτουργίας μέρη, οὐδὲ ἀρχαῖα, ἀλλὰ παρεῖσακτα, προστεθέντα ἔπειτα ὑπὸ νεωτέρας χειρὸς κτλ.»³ Ἀπήχησιν εἶδομεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Παρίου και Φωτιάδου γεγραμμένα, ὅτι τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἀψησχόλουν τοὺς ἐκεῖ λογίους. Σπουδαιότερον βεβαίως ἦν τὸ τῆς μετουσιώσεως, ὅπερ ὡς μὴ λυθὲν ὑπὸ τῶν ἱερῶν συνόδων παρεῖχε πάντοτε ἀφορμὴν συζητήσεως και δὴ τὸ

1) Ἄλλ' ὁ Θεόδωρος εἶναι γνωστόν, ὅτι δὲν ἔζησε νὰ πανηγυρίσῃ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων.

2) Ἐκκλ. Ἀληθ. ἔτ. ΜΑ', σ. 101.

3) Ἐκδοσις 1871, σ. 64.

περὶ τοῦ ποσάκις χρῆ σφραγίζειν καὶ εὐλογεῖν τὰ τίμια δῶρα καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ : μεταβαλῶν. Ἐν κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τοῦ παπᾶ Χαρίτωνος (νῦν Καυσοκαλυβίων)¹ γεγραμμένῳ χειρὶ *Ιακώβου τοῦ Νεασκητιώτου* ἐν σ. 1142—1149 διεξοδικὴ περὶ τούτου διατριβή, ἣτις καὶ ἐκδίδεται ἐνταῦθα ἐπιδιωρθωμένη.²

Δήλωσις ἀκριβεστάτη πότε καὶ ποσάκις χρῆ σφραγίζειν τὰ ἅγια δῶρα τὸν Ἱερέα ἐν τῇ λειτουργίᾳ.

Πρῶτον ἐν τῇ ἱερᾷ προθέσει, ὅτε λέγει τό: «Εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξε κτλ.» λέγει ὁ διάκονος: «Εὐλόγησον δέσποτα τὴν ἁγίαν ἔνωσιν» καὶ ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ἐκχέει ἐν τῷ ἁγίῳ ποτηρίῳ, καθὼς εὐλογεῖ καὶ τὸ ζέον, εἶτα ἐκχέει ἐν τῷ ποτηρίῳ. Δεξιὰ δὲ μέρη τοῦ ἁγίου ἄρτου λέγονται, ἐν οἷς οὐ τίθεται τὸ ἅγιον ποτήριον, ἦτοι τὸ βόρειον μέρος· ὅτι ὁ Κύριος ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενος, πρὸς δυσμὰς ἔβλεπε ζητῶν τὸ πλανώμενον, καὶ οὐχὶ κατὰ ἀνατολάς, πρὸς ἡμᾶς δηλαδή. Ἡμεῖς δὲ κατὰ ἀνατολάς προσευχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἀφορῶντες. Σταυρὸς δὲ τοῦ ἁγίου ἄρτου, ὃν ὁ Κύριος εἶχεν ὀπισθεν τοῦ παναγίου σώματος αὐτοῦ, κυρίως λέγεται, ὃν ὁ ἱερεὺς ποιεῖ διὰ τῆς ἁγίας λόγχης· ὁ δὲ παρὰ τοῦ ἄρτοποιοῦ τυπούμενος κατὰ τὴν ἐπιφάνειάν εἰσι τὰ ἔμπροσθεν τοῦ στήθους, εἰς τιμὴν μόνον καὶ διορισμὸν τοῦ ἁγιασθησομένου ἄρτου· ὅθεν τὰ ἄνωθεν τοῦ ἄρτου τὰ ἔχοντα τὴν σφραγίδα εἰσι τὰ ἔμπροσθεν τοῦ στήθους μέρη, ἐν οἷς

1) Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων κτλ. κῶδ. 258, σ. 130.

2) Πλήρης σφαλμάτων ἐξέδοτο αὐτὴν ἐκ τούτου τοῦ κώδικος ὁ συνάδελφος κ. Σπυρ. Καμπανάος *Λαυριώτης* ἐν Γρηγ. Παλαμᾷ, τόμ. Η' 1924, σ. 164—9.

νύσσει ὁ ἱερεὺς διὰ τῆς λόγῃς, οὐχὶ δὲ καθὼς γράφει ὁ πρωτοπατᾶς Κερκύρας Χριστόδουλος¹ εἰς τὴν αὐτοῦ ἐσφαλμένην κατήχησιν. Εἰς δὲ τὴν ἐκτελεστικὴν εὐχὴν: Ἔτι προσφέρομέν σοι, εὐλογεῖ τρις τὰ ἅγια ὁ ἱερεὺς εἰς τύπον τῆς ἁγίας Τριάδος· τὸν μὲν ἐν τῷ δισκαρίῳ ἄρτον λέγων, εἰς τύπον πατρός· τὸν δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ οἶνον εἰς τύπον υἱοῦ, ἀμφοτέρω δὲ εἰς τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἄκουσον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης λέγοντος: «—Ἡ δὲ ἱερωσύνη τοῦ διδασκάλου μιμεῖται τὰ τῆς ἱερωσύνης τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ αἰνίγματα διὰ τὸ τρισσεύειν τὸν λόγον τῆς πίστεως, καὶ τὸ οὐράνιον πῦρ πρὸς τὰς ἱερουργίας ἐφέλκομένη. Πῦρ δὲ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος δύναμιν καλεῖσθαι πολλαχοῦ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ἐδιδάχθημεν· ὁ λόγος γὰρ τῶν χριστιανῶν τῆς πίστεώς ἐστι, πιστεύειν εἰς τρισυπόστατον Θεότητα. Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐν τῇ ἱερουργίᾳ μιμεῖται τὰ αἰνίγματα τῆς τοῦ Ἡλιοῦ ἱερωσύνης· ὁ γὰρ Ἡλίας τρισσεύσας ἐν τῷ ὕδατι τῶν ὑδριῶν κατήγαγε πῦρ ἐπὶ τὰς θυσίας»· οὕτω καὶ ὁ ἱερεὺς τρισσεύσας ἐν τῷ λόγῳ τῆς πίστεως καὶ ἐπικαλεσάμενος πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ἐφέλκεται τὸ οὐράνιον πῦρ ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν. Πῦρ δὲ καλεῖται ἡ δύναμις τοῦ ἁγίου πνεύματος. Τυφλὸς ἄρα ἐστὶν ὁ μὴ θεωρῶν ὅτι τῇ ἐπικλήσει τῆς ἁγίας Τριάδος ὀφείλεται ἡ τελείωσις τῆς ἁγίας ἱερουργίας. Πῶς λοιπὸν ὁ ἱερεὺς ἤθελε τρισσεύει τὸν λόγον τῆς πίστεως, εἰ μὴ πρῶτον εὐλογῶν τὸν ἅγιον ἄρτον εἰς τύπον πατρός, τὸν οἶνον εἰς τύπον υἱοῦ, καὶ τὰ ἀμφοτέρω εἰς τύπον ἁγίου πνεύματος; Ποῦ εἰσὶν οἱ δις μόνον εὐλογοῦντες τὰ δῶρα τοῖς πνευματομάχοις Λατίνοις συναινοῦντες;

Ἄκουσον δὲ καὶ τοῦ ὀσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἐφραίμ τοῦ

1) Ὁ Χριστόδουλος εἶναι ὁ ἐκδότης, ὁ δὲ συγγραφεὺς εἶναι ὁ Νίκ. Βούλγαρις.

Σύρου λέγοντος : « Ἡ δὲ ἱερωσύνη ἐν πολλῇ παρησιᾷ ὑψιπετοῦσα ἀπὸ γῆς πρὸς οὐρανὸν ἀνεισιν, ἄχρις ἂν θεωρήσῃ αὐτὸν τὸν ἀόρατον καὶ προσκυνήσασα αὐτὸν τὸν ἀόρατον τοῦ ὑψίστου Θρόνου ἔμπροσθεν ἰσταμένη δέεται ὑπὲρ δούλων δεσπότη, βασιτάζουσα δάκρυα καὶ στεναγμούς τῶν συνδούλων καὶ πρεσβεύουσα θερμῶς τῷ ἰδίῳ δεσπότη· εἶτα παράκλησιν ἅμα καὶ μετάνοιαν αἰτεῖ καὶ συγχώρησιν καὶ ἔλεος καὶ οἶκτον τῆς εὐσπλαγχνίας, ὅπως τὸ παράκλητον πνεῦμα συγκατέλθῃ καὶ ἀγίασῃ δῶρα τὰ ἐν τῇ γῇ προκείμενα». — Ὁρᾷς ὅτι διὰ τῆς τριτῆς εὐλογίας εἰς τὸν τύπον τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ παράκλητος ἐκτελεῖ τὰ ἅγια δῶρα, μεταποιούμενος αὐτὰ εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ; Διότι εἰς τοὺς χρόνους τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου αἱ ἐπικλήσεις τῆς εὐχῆς οὐκ ἦσαν γεγραμμένα, ἀλλὰ μόνον τὰ εὐαγγελικὰ λόγια, αἱ δὲ εὐχαὶ ἦσαν μυστικῶς παραδεδομένοι καὶ οὐχὶ γεγραμμένοι· ὅτι οὐκ ἔπρεπεν ἵνα ἐξάγωνται εἰς τὸ κοινὸν ἐκφώνως, ἀλλὰ μόνον οἱ ἱερεῖς παρεδίδοντο αὐτὰς ὁ εἰς ἐκ τοῦ ἄλλου ἐν τῇ χειροτονίᾳ, καθὼς ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὕστερον δὲ αὐξονομένων τῶν χριστιανῶν ἤρχισαν νὰ συγγράφουν τὰς εὐχὰς τῶν ἐπικλήσεων. Καὶ λέγει ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἱερουργήσας ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ μὲ ἐπικλήσεις ἀρρήτους διὰ μυστικῶν εὐχῶν διαπεραίνεται ¹ τὸ μυστήριον. Τούτου ἕνεκα ἐγένετο διακοπὴ τῆς εὐχῆς ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς καθόδου τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἠΰχοντο νοερῶς ἐκτενῶς οἱ ἱερεῖς, ἕως οὗ ἔβλεπον τὸ σημεῖον τῆς κινήσεως τῆς ἀνωθεν τῆς ἁγίας τραπέζης περιστρεφῆς, ὡς φαίνεται εἰς παλαιὰ ὑπομνήματα· ὕστερον δὲ ἐτάχθησαν τὰ τροπάρια· «Κύριε ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα κτλ.», ὡς καὶ ἐκτενῆς ἰδιαιτέρα εὐχὴ καταλυκτικῆ.

1) Ἴσως διεπέρανεν.

Τρις δὲ εὐλογοῦνται τὰ ἅγια δῶρα, ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργίᾳ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, καὶ τὰ ἀμφοτέρωτα εἰς τὸ : μεταβαλὼν. Εἰς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εὐλογοῦνται καὶ ἐν αὐτῇ ὡσαύτως τρις ἀναγκαίως, εἰς μὲν τὸν ἄρτον λέγων : «τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα κ.τ.λ.» εἰς τὸ ποτήριον : «τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου κ.τ.λ.» τρίτον δέ. κατὰ μὲν τὰς παλαιὰς σωζομένας λειτουργίας, ὁ διάκονος λέγει : «τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς». Αἱ δὲ νεώτεραι λειτουργίαι ἔχουσι τὸ μεταβαλὼν, τοῦ ὁποίου τὴν ἔννοιαν οἱ πολλοὶ ἀγνοοῦντες, οὐ μόνον αὐτὸ οὐ λέγωσιν, ἀλλ' οὐδὲ τρίτον εὐλογοῦσι, καὶ ἀθλίως τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀθετοῦσι. Τὸ δὲ αἷτιον τοῦ λέγεσθαι τό : μεταβαλὼν ἐν τῇ τοῦ Βασιλείου λειτουργίᾳ εἶναι τοῦτο· καὶ ἄκουσον προσεχῶς. Μετὰ τὴν ἐν Φλωρεντία ψευδοσύνοδον, ὁ ἔσχατος Ἰωάννης Παλαιολόγος Βασιλεὺς ἀθλίως τὸν παπισμὸν παραδεχθεὶς, ὁ Κυζίκου Μητροφάνης ληστρικῶς τὸν θρόνον τῆς Κων]πόλεως ἤρπασε, συναινῶν τῷ Πάπα καὶ τῷ βασιλεῖ λατινόφρονοι, τοὺς μὲν πιστοὺς καὶ ὀρθοδόξους ἀπειλῶν, διώκων, τυραννῶν καὶ ἐπιτιμῶν, τοὺς δὲ κακοδόξους τοὺς δεξαμένους τὸν παπισμὸν προσκαλῶν καὶ τιμῶν καὶ ὑπερεκπερισσοῦ περιποιούμενος καὶ μητροπολίδια πανταχοῦ βέβηλα καὶ μιαρὰ ἐπισκοπίδια εἰς θεῖους θρόνους προχειρισάμενος ἔπεμψεν εἰς Ἀσίαν, Ἀμάσειαν, Νεοκαισάρειαν, Τυάμμα καὶ ἀλλαχοῦ τὰ τῶν Λατίνων πάντα φρονοῦντα καὶ πράττοντα διαφθείροντα τοὺς ὀρθοδόξους· μετήρχοντο ἀκολουθίας καὶ λειτουργίας τὰς αὐτὰς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, τὴν προσθήκην εἰς τὸ ἱερὸν σύμβολον εὐνοοῦντες, καὶ τέσσαρας ἐξαιρέσεις εἰς τὰς ἱερὰς δύο λειτουργίας κατὰ τὴν λατινικὴν δόξαν προσάψαντες, ὡς ὧδε θέλομεν σημειώσει.

Α' Πρώτην ἐξαίρεσιν ποιοῦσιν ἐν τῇ τοῦ Βασιλείου λειτουργίᾳ, ἔνθα λέγει εἰς ἐκτελεστικὴν εὐχὴν : «Ἐλθεῖν

τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα καὶ ἀγιάσαι αὐτὰ καὶ ἀναδείξαι Ἐπειδὴ καὶ οἱ Λατῖνοι φρονοῦσιν, ὅτι μὲ τὰ δεσποτικά μόνον λόγια ἐκτελοῦνται τὰ ἅγια καὶ οὐχὶ δι' εὐχῆς, ὡς προαγιασθέντα, στρεβλοῦσιν αὐτὰ λέγοντες: «ὁ ἀγιάσας, ἀναδείξας», ὡς ἐκτελεσθέντα πρότερον.

Β'. Εἰς τὴν αὐτὴν λειτουργίαν τοῦ Βασιλείου εἰς τὰ ρήματα τῆς εὐχῆς μετὰ τὸ: «πάντων καὶ πασῶν», ἔνθα λέγει: « μὴ διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς ἐμὰς κωλύσης τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος ἀπὸ τῶν προκειμένων δώρων». Πλὴν αὐτὰ τὰ λόγια οὐκ εἰσὶ πρὸς ἱερουργίαν τοῦ μυστηρίου, διότι δὲν ζητεῖ ὁ ἱερεὺς ὧδε, ἵνα γίνηται ὁ ἄρτος σῶμα καὶ τὸ ποτήριον αἷμα, ἀλλὰ μόνον ἵνα μὴ κωλυθῇ ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκ τῶν προκειμένων, διὰ τὴν ἰδίαν ἀναξιότητα ἀπὸ τοὺς μεταλαμβάνοντας αὐτά, ἀλλὰ νὰ μεταδοθῇ εἰς αὐτούς. Ἄλλ' οὐδὲ ζητεῖ, ἵνα ἐπέλθῃ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ εὐλογίῃ καὶ ἀγιάσῃ αὐτά, ἀλλ' ἵνα μόνον μὴ κωλυθῇ ἡ χάρις διὰ τὰς ἁμαρτίας τυχόν τοῦ ἱερέως (τοῦτο λέγει ὁ ἅγιος καθὼς συνηθίζει ἡ ἐκκλησία νὰ λέγῃ οὕτως εἰς ὅλας τὰς ἱερὰς τελετάς, καθὼς καὶ ὁ ἱερὸς Σωφρόνιος εἰς τὴν προοιμιαστικὴν εὐχὴν τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ τοῦτο λέγει). Καὶ τοῦτο λέγει, ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὴν τελείωσιν τῶν μυστηρίων ὁ λαὸς ἐτοιμάζεται πρὸς τὸ μεταλαβεῖν τῶν μυστηρίων, ἐλπίζοντες λαβεῖν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος, διὰ τοῦτο ἱκετεύει ὁ ἱερεὺς, ἵνα μὴ διὰ τὰς ἁμαρτίας του κωλυθῇ ἡ χάρις ἢ μέλλουσα δίδοσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσι. Καὶ τοῦτο γίνεται δῆλον ἀπὸ τὰ ἐφεξῆς λόγια, ὅπου λέγει ὁ ἱερεὺς τρανώτατα εἰς τὴν αἵτησιν: «ὑπὲρ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἀγιασθέντων τιμῶν δώρων δεηθῶμεν, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ὁ προσδεξάμενος αὐτὰ εἰς τὸ ὑπερουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον ἀντικαταπέμψῃ ἡμῖν τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος». Τὸ δὲ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν ἄνωθεν λέγεται διὰ τὸ

σύντομον τῆς περικοπῆς ἀρμοζόντως, καθὼς τὸ ἀλληλουΐα καὶ τό : «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ» εἰς Ψαλμὸν τοῦ Πολυελέου, ὅθεν πληροφοροῦμεθα ὅτι τὰ προκείμενα δῶρά εἰσιν ἱερουργηθέντα καὶ μετουσιασθέντα. Εἰς τοῦτο καὶ τῶν ἡμετέρων ἱερέων μὴ νοοῦντες τὸ τῆς ταπεινώσεως νόημα, ἀφήνουσιν ἀφρόνως τὰ ἄνωθεν λόγια καὶ προσπταίουσι μεγάλως.

Γ'. Τὴν ἐξαίρεσιν ποιοῦσιν εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Χρυσοστόμου ἔνθα λέγει : « Ποίησον τὸν ἄρτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου κ.τ.λ. ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νίψιν ψυχῆς κ.τ.λ. ». Ἐπειδὴ, ὡς εἶπομεν, φρονοῦσιν, ὅτι προηγιασθήσαν τὰ δῶρα μὲ τὴν ἐκφώνησιν : « Δάβετε, φάγετε κ.τ.λ. » διὰ τοῦτο οὔτε αὐτὰ λέγουσιν. Ἄλλὰ τί ; « Τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τὸ τίμιον σῶμα καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸ τίμιον αἷμα ». Ὅμοίως καὶ εἰς τὸ μεταβαλὼν λέγουσι : « Σὺ εἶ μεταβαλὼν » (ἦτοι πρότερον), τὰ ὅποιά εἰσιν ἀσύντακτα καὶ βαρβαρικά.—Βλέπεις ᾧ ἀναγνώστα, ὅτι οὐ μόνον εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου λειτουργίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τοῦ Χρυσοστόμου οἱ γραικολατῖνοι κατόλικοι καλούμενοι φθείρουσι τὰς εὐχάς, εἰς ἓνα σκοπὸν ἀποβλέποντες, ὅτι μὲ τὰ κυριακὰ νὰ ἐκτελοῦνται τὰ μυστήρια. Καὶ ὁμως οἱ Θεῖοι πατέρες εἵχασιν ἄδειαν ὡς καὶ οἱ Ἀπόστολοι νὰ εὐχῶνται εἰδικῶς πρὸ τῆς ἐκτελεστικῆς εὐχῆς νοερῶς, καθὼς καὶ ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας λέγει : « Ὅτι ἀρρήτοις καὶ ἀπορρήτοις λόγοις μεταποιεῖται ὁ ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον ». Αἵτινες εὐχαὶ δὲν ἐξάγονται εἰς τὸ φανερόν, οὔτε θεωροῦνται, ὡς καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος βεβαιοῖ, ὅτι αἱ ἐπικλήσεις αὐταὶ οὐκ εἰσὶ γεγραμμέναι ἐν τῇ Θεῖᾳ Γραφῇ ἀλλὰ κατ' ἀρχαίαν ἱερὰν παράδοσιν, μὴ ἐκπομπεύειν καὶ θεωροῦσιν αὐτὰς οὔτε ἐκ τοῦ κρυφίου πρὸς τὸ κοινὸν ἐξάγειν, ὡς λέγει ὁ ἱερός Διονύσιος. Καὶ ὁμως σήμερον κακῶς τινὲς ἐκφωνοῦσι τὰς μυστικὰς εὐχάς εἰς

ἐπήκοον τοῦ λαοῦ, πλανώμενοι ἀπὸ λουθηροκαλβινικὴν πλάνην.¹

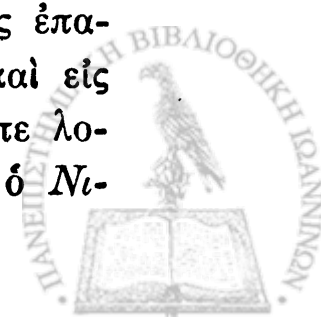
Δ'. Ἡ δὲ τετάρτη ἐξαίρεσις τῶν γραικολατίνων εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Χρυσοστόμου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιφέρουσιν εἰς τὴν ἀόριστον μετοχὴν τοῦ: μεταβαλὼν, τὴν ὁποίαν θέλουσι διὰ διπλῆν καὶ τριπλῆν, λέγοντες ὅτι ἡ μετοχὴ αὕτη ἐνταῦθα δηλοῖ ἔργον παρωχηκός, καὶ νὰ ἐξηγηθῆ οὕτω: σὺ ὁ μεταβαλὼν αὐτά, ὡς προμεταποιηθέντα εἰς τό: «Λάβετε, φάγετε κ.τ.λ.». Ὅθεν ἀποκρινόμεθα ὅτι τὸ μεταβαλὼν εἶναι χρόνου ἀορίστου, καὶ κατὰ τὸ ρῆμα ὅπου ἤθελε συνταχθῆ με παρωχηκότητα (sic) γίνεται παρωχηκός, καὶ μὲ ἐνεσιῶτα γίνεται ἐνεσιῶς καὶ μὲ μέλλοντα γίνεται μέλλον. Καὶ ἔχομεν εἰς αὐτὸ παραδείγματα πολλὰ ἀπὸ τὴν Θείαν Γραφὴν ἐνθα λέγει: «Πορευθέντες ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτό». Καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου». Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πάμπολλα ὅθεν τὸ μεταβαλὼν δηλοῖ ποίησον, καὶ οὐχὶ ἀφ' οὗ τὰ μετέβαλες, καὶ νὰ μένη κολοβὴ ἢ τρίτη σφραγίς, καθὼς φλυαροῦν. Καὶ εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου λειτουργίαν ἐὰν μὲν τό: «Ἐλθεῖν τὸ πνεῦμά σου», τὸ ὁποῖον σημαίνει πολλῇ παρησιᾷ χρῆσασθαι, παρεικάζεται ὡς μόνον τὰ εἰρηνικά, σφραγίζει τὸν ἁγιασμόν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν εὐχὴν μᾶλλον (σκοτεινόν).— Ἐνεκα λοιπὸν τῶν καινοτομιῶν τούτων μετὰ τὴν ψευδοσύνοδον καὶ ἀποστασίαν τῆς Ἐκκλησίας τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ τρεῖς Πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὑπὸ τὴν τουρκοεπικράτειαν σωματικῶς μὲν δεδουλωμένοι τοῖς Ὀθωμανοῖς, πνευματικῶς δὲ ἐλεύθεροι ὄντες τῆς γραικο-

1) Λυσυγῶς ἐπεκράτησεν ἡ κακίστη αὕτη συνήθεια, καὶ οὐ μόνον τὰς διατάξεις τῆς ἐκκλησίας (ἣτις ὀρίζει ποία εὐχὴ «ἐκφώνως» λέγεται) καὶ ἐκφωνοῦντες πίαςας τὰς εὐχὰς ἐπιφέρουσιν οὐ σμικρὰν ἐν τῇ θεῖα λειτουργίᾳ σύγχυσιν.

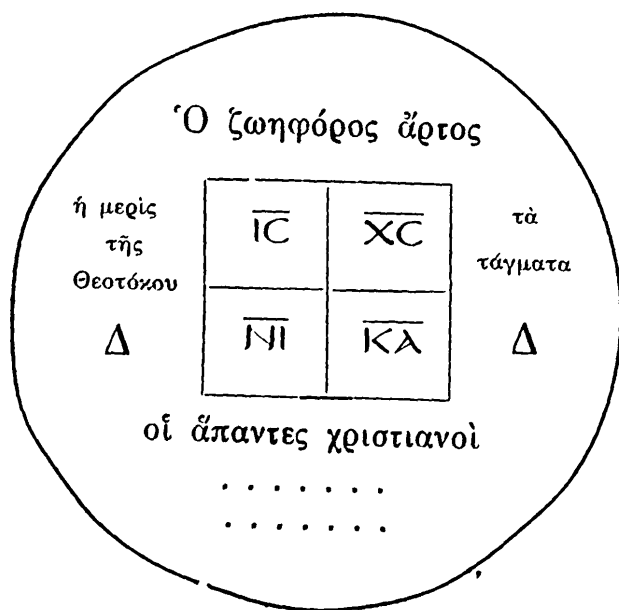

λατινικῆς δυσσεβείας, τῆς τότε ἐπικρατούσης, ὁ Φιλόθεος Ἀλεξανδρείας, Δωρόθεος Ἀντιοχείας καὶ Ἰωακείμ Ἱεροσολύμων, εὐρισκομένου καὶ τοῦ Μητροπολίτου Καισαρείας, Καππαδοκίας Ἀρσενίου, σύνοδον συνεκρότησαν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον ἀποκηρύξαντες, καὶ τὸν Μητροφάνην τὸν ληστρικῶς Κων]πόλεως ἀρπάσαντα ἀναθεματίσαντες, τὸν τε Ἰωάννην Παλαιολόγον λατινόφρονα, ἀργοὺς καὶ ἀνιέρους ἐποίησαν τοὺς χειροτονηθέντας μητροπολίτας, ἐπισκόπους, ἡγουμένους, πνευματικοὺς καὶ ἱερεῖς τοὺς παρὰ τοῦ Μητροφάνους χειροτονηθέντας καὶ ἀποσταλθέντας, ὡς βεβήλους καὶ ἀναξίους ὄντας καὶ κεχωρισμένους, καὶ ἀλλοτριωμένους τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος, τὴν ὀρθοδοξίαν στηρίζαντες ἐν τοῖς τρισὶ Πατριαρχείοις καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ· καὶ διὰ τὴν ἀποβολὴν του: μεταβαλὼν ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου παρὰ τῶν Λατινοφρόνων ἐθέσπισαν, ἵνα καὶ ἐν τῇ τοῦ Βασιλείου λέγηται πρὸς συμφωνίαν καὶ ἵνα γίνηται ἡ τριττὴ εὐλογία ἀρμοδίως καὶ εἰς τὰς δύο λειτουργίας, διὰ τοῦτο ἐτυπώθη εἰς τὰ πιεστήρια, καθὼς εἰς ὅλας τὰς τετυπωμένας λειτουργίας εὐρίσκεται τό: μεταβαλὼν εἰς τὴν Βασιλείου λειτουργίαν. Ἀλλ' οἱ δοκησίσοφοι τὴν σήμερον ἐξαλείφουσιν αὐτό, καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ τοῦ Βασιλείου λειτουργίᾳ δὲν εὐλογοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λέγουσι μὲν τό: μεταβαλὼν, οὐκ εὐλογοῦσι δὲ τρεῖς, καὶ μένουσιν ἅμοιρα τὰ δῶρα τῆς λειτουργίας τῶν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ τελεταρχικοῦ καὶ μάλιστα οἱ πρεσβεύοντες τὰ τοῦ κακο-Νεοφύτου τοῦ ἐξ Ἰουδαίων ἐκείνου τοῦ δεινοῦ φρονήματα, τοῦ στήσαντος πύργον Χαλάνης ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει· οὐ τῆς κακοδοξίας ῥύσαιτο ὁ Κύριος.

Καὶ τὸ μὲν ζήτημα τῆς σφραγίδος καὶ εὐλογίας ἐπαρουσιάζετο οὕτω, ἡ δὲ εὐθύνη ὑπὸ τοῦ ἡμιμαθοῦς καὶ εἰς ἄκρον ἐμπαθοῦς Ἰακώβου ἐπιρρίπτεται εἰς τοὺς τότε λογίους, ὧν προεξῆρχε *Νεόφυτος ὁ Κανσοκαλυβίτης* καὶ ὁ *Νι-*

κόδημος σὺν τῷ Παρίῳ. Ἄλλ' ἀποδεικνύεται ὅτι οὗτοι εἶ-
 χον τὰς ὑγιεστέρας δοξασίας, ὃ δὲ Ἰάκωβος καὶ ἡ μερίς
 τῶν ἀμαθῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνονται, ὅποιοι ἦσαν. Πρὸ
 τοῦ ζητήματος τούτου εἶχεν ἀναφυῆ τότε καὶ ἡ περὶ τῆς
 θέσεως τῶν τιμίων δώρων ἔρις, (ἥτις παρενεύρειται ὡς εἶδο-
 μεν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου). Δὲν γνωρίζομεν πόθεν εἰσῆχθη
 ἡ περὶ τούτου ἐν τῷ Εὐχολογίῳ διάταξις, ἀλλ' ὡς ὀψό-
 μεθα παρακατιόντες βάσιν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς διατριβῆς
 τοῦ Ἰακώβου, ἄρα φαίνεται ὅτι ἦν γνωστὴ αὐτῷ. Πρὸς
 κατάπαυσιν τῆς ἔριδος τῷ 1667 ἠναγκάσθη ὁ πατριάρχης
 Παρθένιος ὁ Μογίλαλος νὰ ἐκδώσῃ τὸ δημοσιευόμενον σι-
 γίλλιον, ὅπερ ὁμως κατ' ἀλήθειαν οὐ λύει τὴν διαφωνίαν,
 ἀλλ' ἀποκηρύττει μόνον «τὴν ὀψιμαθῆ καὶ ἑτερογενῆ τῶν
 νέων Εὐχολογίων διατύπωσιν». Εἰς δὲ τοὺς Ἀγιορείτας,
 ὧν χάριν τὸ σιγίλλιον ἀπελύθη, συνιστᾷ νὰ ἐμμείνωσιν εἰς
 τὰ παλαιὰ καθεστῶτα, ἅπερ ὡς γνωστὰ δὲν διαλαμβάνει
 ἐντοῦθα, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἡ πατροπαράδοτος συνήθεια εἶναι
 ὅτι ἡ μερίς τῆς Θεοτόκου τίθεται πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέ-
 ρος τοῦ ἱερέως, (ὅπερ εἶναι βεβαίως τὰ δεξιὰ τοῦ ἀγίου
 ἄρτου, ὡς λέγουσιν ἄλλοι).

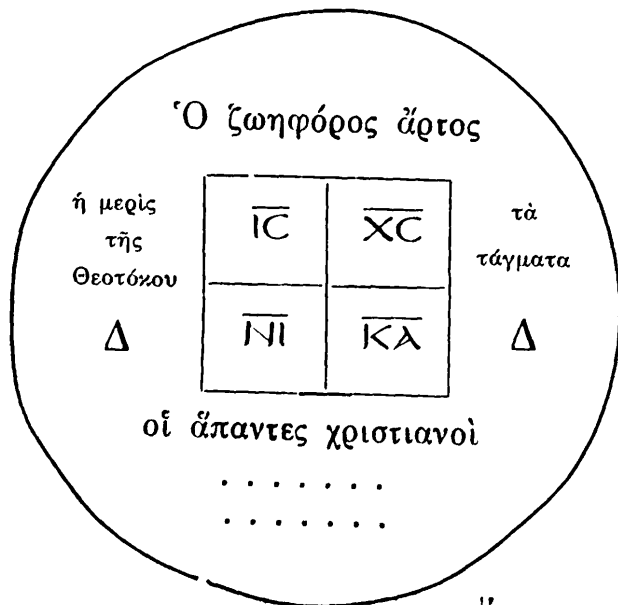

λατινικῆς δυσσεβείας, τῆς τότε ἐπικρατούσης, ὁ Φιλόθεος Ἀλεξανδρείας, Δωρόθεος Ἀντιοχείας καὶ Ἰωακείμ Ἱεροσολύμων, εὐρισκομένου καὶ τοῦ Μητροπολίτου Καισαρείας, Καππαδοκίας Ἀρσενίου, σύνοδον συνεκρότησαν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον ἀποκηρύξαντες, καὶ τὸν Μητροφάνην τὸν ληστρικῶς Κων]πόλεως ἀρπάσαντα ἀνάθεματίσαντες, τὸν τε Ἰωάννην Παλαιολόγον λατινόφρονα, ἀργοὺς καὶ ἀνιέρους ἐποίησαν τοὺς χειροτονηθέντας μητροπολίτας, ἐπισκόπους, ἡγουμένους, πνευματικοὺς καὶ ἱερεῖς τοὺς παρὰ τοῦ Μητροφάνους χειροτονηθέντας καὶ ἀποσταλθέντας, ὡς βεβήλους καὶ ἀναξίους ὄντας καὶ κεχωρισμένους, καὶ ἀλλοτριωμένους τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος, τὴν ὀρθοδοξίαν στηρίζαντες ἐν τοῖς τρισὶ Πατριαρχείοις καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ· καὶ διὰ τὴν ἀποβολὴν του: μεταβαλὼν ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου παρὰ τῶν Λατινοφρόνων ἐθέσπισαν, ἵνα καὶ ἐν τῇ τοῦ Βασιλείου λέγηται πρὸς συμφωνίαν καὶ ἵνα γίνηται ἡ τριττὴ εὐλογία ἀρμοδίως καὶ εἰς τὰς δύο λειτουργίας, διὰ τοῦτο ἐτυπώθη εἰς τὰ πιεστήρια, καθὼς εἰς ὅλας τὰς τετυπωμένας λειτουργίας εὐρίσκειται τό: μεταβαλὼν εἰς τὴν Βασιλείου λειτουργίαν. Ἀλλ' οἱ δοκησίσοφοι τὴν σήμερον ἐξαλείφουσιν αὐτό, καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ τοῦ Βασιλείου λειτουργίᾳ δὲν εὐλογοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ Χρυσοστόμου λέγουσι μὲν τό: μεταβαλὼν, οὐκ εὐλογοῦσι δὲ τρεῖς, καὶ μένουσιν ἅμοιρα τὰ δῶρα τῆς λειτουργίας τῶν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ τελεταρχικοῦ καὶ μάλιστα οἱ πρεσβεύοντες τὰ τοῦ κακο-Νεοφύτου τοῦ ἐξ Ἰουδαίων ἐκείνου τοῦ δεινοῦ φρονήματα, τοῦ στήσαντος πύργον Χαλάνης ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει· οὐ τῆς κακοδοξίας ῥύσαιτο ὁ Κύριος.

Καὶ τὸ μὲν ζήτημα τῆς σφραγίδος καὶ εὐλογίας ἐπαρουσιάζετο οὕτω, ἡ δὲ εὐθύνη ὑπὸ τοῦ ἡμιμαθοῦς καὶ εἰς ἄκρον ἐμπαθοῦς Ἰακώβου ἐπιρρίπτεται εἰς τοὺς τότε λογίους, ὧν προεξῆρχε Νεόφυτος ὁ Κανσοκαλυβίτης καὶ ὁ Νι-

κόδημος σὺν τῷ Παρίῳ. Ἄλλ' ἀποδεικνύεται ὅτι οὗτοι εἶ-
 χον τὰς ὑγιεστεράς δοξασίας, ὃ δὲ Ἰάκωβος καὶ ἡ μερίς
 τῶν ἀμαθῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνονται, ὁποῖοι ἦσαν. Πρὸ
 τοῦ ζητήματος τούτου εἶχεν ἀναφυῇ τότε καὶ ἡ περὶ τῆς
 θέσεως τῶν τιμῶν δώρων ἔρις, (ἣτις παρενδύεται ὡς εἶδο-
 μεν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου). Δὲν γνωρίζομεν πόθεν εἰσῆχθη
 ἡ περὶ τούτου ἐν τῷ Εὐχολογίῳ διάταξις, ἀλλ' ὡς ὀψό-
 μεθα παρακατιόντες βάσιν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς διατριβῆς
 τοῦ Ἰακώβου, ἄρα φαίνεται ὅτι ἦν γνωστὴ αὐτῷ. Πρὸς
 κατάπαυσιν τῆς ἔριδος τῷ 1667 ἠναγκάσθη ὁ πατριάρχης
 Παρθένιος ὁ Μογίλαλος νὰ ἐκδώσῃ τὸ δημοσιευόμενον σι-
 γίλλιον, ὃπερ ὁμως κατ' ἀλήθειαν οὐ λύει τὴν διαφωνίαν,
 ἀλλ' ἀποκηρύττει μόνον «τὴν ὀψιμαθῆ καὶ ἑτερογενῆ τῶν
 νέων Εὐχολογίων διατύπωσιν». Εἰς δὲ τοὺς Ἀγιορείτας,
 ὧν χάριν τὸ σιγίλλιον ἀπελύθη, συνιστᾷ νὰ ἐμμείνωσιν εἰς
 τὰ παλαιὰ καθεσιῶτα, ἅπερ ὡς γνωστὰ δὲν διαλαμβάνει
 ἐντοῦθα, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἡ πατροπαράδοτος συνήθεια εἶναι
 ὅτι ἡ μερίς τῆς Θεοτόκου τίθεται πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέ-
 ρος τοῦ ἱερέως, (ὃπερ εἶναι βεβαίως τὰ δεξιὰ τοῦ ἁγίου
 ἄρτου, ὡς λέγουσιν ἄλλοι).

σ. 542. "Οντως ἐστὶ παλαιὰ συνήθεια, ἵνα ποιούσι τὴν προσκομιδὴν καὶ τὰ ὅσα λέγει τὸ Εὐχολόγιον, τὸ σιάμπινον τὸ νέον παντελῶς μὴν τὸ πιάνεται, ὅτι οὐκ ἔστι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας· μάλιστα καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ ἁγίου Ὁρους τοῦ Ἁθωνος ἅπαντα ὄντως ἐπιτελοῦσι τὴν ἱερὰν προσκομιδὴν κρατοῦντες (sic) τὴν παλαιὰν παράδοσιν τῶν ἁγίων πατέρων, καὶ οὐδεὶς ἔχει λόγον εἰπεῖν καὶ οὕτως θέτουσι τὴν μερίδα τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ τάγματα τῶν ἁγίων, καὶ μὴ ἀλλέως ποιεῖτε,¹ ὅτι σφάλτετε,² καὶ εὐγαίνετε³ ἐκ τῆς ὀρθῆς παραδόσεως.

σ. 543. Ὁρᾶτε⁴ δὲ καὶ τὸ πατριαρχικὸν γράμμα ὅπου ἀπέστειλε Συνοδικὸν πρὸς τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων τοὺς ὄντας ἐν τῷ ἁγίῳ Ὁρει τοῦ Ἁθωνος καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς πατέρας τοὺς εὐρισκομένους ἐκεῖ.⁵

Παρθένιος ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ὅσιώτατοι καθηγούμενοι τῶν ἱερῶν καὶ σε-

Κῶδ. 229 μονῆς Καρακάλλου, ἔτους 1679. Προτάσσεται ἡ εἰκὼν τῆς προσκομιδῆς.

1) Ποιεῖται.

2) Σφάλτεται.

3) Εὐγένεται.

4) Ὁρᾶται.

5) Μέρος τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Σμυρνάκη, Τὸ ἅγιον Ὁρος σ. 130, Περὶ τοῦ ζητήματος βλ. Μ. Γεδεών, Ἁθως, σ. 150. Οὗτος ἠσχολήθη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθ. Γ', 598, ἔνθα ἐδημοσίευσεν ὁλόκληρον τὸ σιγίλλιον ἐκ κώδικος τῆς μονῆς Παντοκράτορος (ὅθεν καὶ ἀνεδημοσίευσεν ἐν Καν. Διατάξεις, Α' σ. 56 - 8), ἀλλ' ὁ ἡμέτερος κώδιξ εἶναι κρείττων.

βασμίων μοναστηρίων τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους καὶ λοιποὶ πατέρες οἱ ἐν αὐτοῖς συνασκούμενοι, χάρις εἶη ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ. Ἐνταῦθα συνοδικῶς ἀναγνωσθέντος ἐγχειριδίου τινὸς τοῦ παρ' ὑμῶν πεμφθέντος· ἐπὶ διαγνώσει τῶν κατ' αὐτόθι,¹ ἐφάνη διαφωνίας ἔχειν ὑμᾶς καὶ ἀμφισβητήσεις περὶ τοῦ ποῖα εἶναι ἄρα τὰ δεξιὰ τοῦ προσκομιζομένου ἁγίου ἄρτου ἐν τῇ ἱερᾷ προθέσει, ἐν οἷς δέον τίθεσθαι τὴν θεσπεσίαν μερίδα τῆς Θεοτόκου· καὶ τινὲς μὲν ἐξ ὑμῶν διΰσχυρίζονται ταῦτα εἶναι τὰ πρὸς τὸ ἄριστερόν μέρος τοῦ ἱερέως, ὅπου καὶ τὴν μερίδα τεθέασι κατὰ τὴν ἀρχαιοπαράδοτον συνήθειαν· ἄλλοι δ' αὖ ἀντιδιατάτοντες καὶ τοῦμπαλιν φρονοῦσι, δεξιὰ τοῦ ἁγίου ἄρτου λέγοντες εἶναι τὰ πρὸς τὸ ἅγιον ποτήριον, [ἐν] οἷς καὶ τὴν μερίδα τῆς ἀειπαρθένου καὶ θεομήτορος ἐνιδρῶουσι, κατὰ τὴν ὑστερογενῆ τῶν εὐχολογίων ὑποτύπωσιν· κἀντεῦθεν σιάσις προβαίνει μεταξὺ τῶν τοιούτων ἀπαρεσκομένων ἀλλήλοις· καὶ ψέγουσιν ἑκάτεροι² ἑκατέρους ματαιολογοῦντες ἀνευλόγως· καὶ γὰρ εἰς οὐδὲν παραλυμαίνονται αἱ τῆς μερίδος διηλ[λ]αγμέναί θέσεις τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν δύναμιν, ἢ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ζωοποιοῦ μυστηρίου, ἀλλ' ἀμφωδέξιαί τε καὶ φίλαι διαγινώσκεσθαι δύνανται κατὰ διάφορον θεωρίαν τε καὶ διδασκαλίαν· ἀνθ' ὧν ἔδει μὲν οὖν ὑμᾶς δεξιῶς τὰ δεξιὰ ζητεῖν, ἀλλ' οὐκ ἄναντα καὶ κάταντα φερομένους ἐρεσχελεῖν καὶ μάτην θορυβεῖσθαι· μᾶλλον γὰρ ἁμαρτάνετε³ διαφερόμενοι

1) Κοταυτόθι.

2) Ἐκάτεροι λείπει παρὰ Γεδεών.

3) Ἀμαρτάνεται.

σ. |543. ἐν τοῖς οὐ πᾶνυ διαφόροις λέγοντες καὶ γράφοντες τὰ μὴ προσήκοντα, ἢ τὴν ἱερὰν μερίδα παρ' ἑκάτερ' ἀναμφισβητήτως τιθέμενοι· ὅθεν διοριστέον¹ τὸ ποιητέον ὑμῖν κατὰ τὴν ὑμετέραν ἔφεσιν παραδιδόντες² εἰς ὄλοσχερῆ τοῦ σκανδάλου ἐκρίζωσιν γράφομεν καὶ ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, γνώμη καὶ τῶν παρευρεθέντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τοῦντεῦθεν ἅπαντες ἱεουργοῦντες ἐν τοῖς ἱεροῖς αὐτόθι μοναστηρίοις, τῇ μὲν ὀψιμαθεῖ τε καὶ ἑτερογενεῖ τῶν νέων εὐχολογίων ὑποτυπώσει, περὶ τῶν δεξιῶν τοῦ ἀγίου ἄρτου οὐδαμῶς προσέχητε· εἰ γὰρ καὶ οὐ πλημμελῆς δοκεῖ οὐδ' ἐφάμαρτος τοῖς ὀπωσοῦν³ συνιστᾶν αὐτὴν δι' ἰσχυριζομένοις, ἀλλ' οὖν αἰτίαν ἐπιφέρουσα στάσεως καὶ σκανδάλου πεπαύσθω· τῆς δὲ πρεσβυτέρας συνηθείας ἔσχεσθε,⁴ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν⁵ παράδοσιν τὴν προσκομιδὴν ἐκτελεῖτε·⁶ πᾶν γὰρ τὸ ἀρχαιότητι διαφέρον ἐστίν⁷ αἰδέσιμον κατὰ τὸν οὐρανοφάντορα· ἄλλως τε καὶ συνηθία μακρῷ χρόνῳ δοκιμασθεῖσα καὶ ὑπὸ πολλῶν δεχθεῖσά τε καὶ στερχθεῖσα, ἰσχυρὸν τοῦ νόμου τόπον ἐπέχει, καὶ ἀκλινῆς περισώζεσθαι πέφυκεν· ἀρθήτωσαν τοιγαροῦν ἐκ μέσου ὑμῶν αἱ φιλονει-

1) διορισμένον.

2) Ἰσ. ἀντιδόντες.

3) ὑποσοῦν.

4) ἔχησθε παρὰ Γεδ.

5) ἀρχαίαν λείπ. παρὰ Γεδ.

6) ἐκτελεῖτε παρὰ Γεδ.

7) ἐστίν λείπ. παρὰ Γεδ.

κ[ε]ίται, καὶ συνέλθετε ἀλλήλοις ἐνοειδῶ[ς] ἐκτε-
λοῦντες κατὰ τὴν πρόπαλαι συνήθειαν τὴν ἱερὰν
προσκομιδὴν, ὡς διείληπται, μετὰ τῆς ἐν Χριστῷ
ἀστασιάστου ἀγάπης, καὶ πνευματικῆς διαθέσεως,
μηδενὸς τολμήσαντος ἄλλως ποιῆσαι παρ' ὃ γρά-
φομεν, καὶ παρακοῦσαι ἐν βάρει ἀργίας ἀσυγ-
γνώστου καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ, καὶ αἰωνίου τοῦ
ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος. Οὕτω γενέσθω ἐξ ἀπο-
φάσεως, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μετὰ
πάντων ὑμῶν.

αχξζ'. Ἐν μηνὶ Μαίῳ Ἰνδικτιῶνος ε'.

- † Ὁ Νικομηδείας Μεθόδιος
- † Ὁ Ἡρακλείας Ματθαῖος
- † Ὁ Κυζίκου Μητροφάνης
- † Ὁ Χαλκηδόνος Γαβριήλ
- † Ὁ πρόεδρος Χίου Ἰγνάτιος
- † Ὁ Παροναξίας Θεοφάνης
- † Ὁ Μελενίκου Ζαχαρίας
- † Ὁ Δέρκων Χρῦσανθος
- † Ὁ Ναυπλίου Γεράσιμος
- † Ὁ Μαρων[ε]ίας Ἀνανίας
- † Ὁ Χαλδίας Γερμανὸς

Ἀξιανάγνωστα εἶναι τὰ ἐξῆς τοῦδε τοῦ σιγιλλίου, ὡς
πρὸς τὸ προκείμενον θέμα, ὅπερ ἡ ἡμιμάθεια καὶ ἡ σχο-
λαστικότης ἀνήγαγεν εἰς περιοπὴν, ὅτι «εἰς οὐδὲν παρα-
λυμαίνονται αἱ τῆς μερίδος διηλλαγμέναι θέσεις τὴν οὐ-
σίαν ἢ τὴν δύναμιν ἢ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ζωοποιοῦ μυ-
στηρίου, ἀλλ' ἄμφω δεξιαί τε καὶ φίλαι διαγινώσκεσθαι
δύνανται κατὰ διάφορον θεωρίαν τε καὶ διδασκαλίαν». Νομίζω ὅτι μόνον παρεξήγησις τοῦ ὅρου δεξιά καὶ ἀρι-
στερά, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν τὸ προκαλέσαν τὴν ἔριδα, μὴ
σαφηνιζομένου, ἂν ὡς πρὸς τὸν ἅγιον ἄρτον ἢ ὡς πρὸς

τὸν ἱερουργοῦντα λέγωνται ταῦτα. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω κανονισθέντα μένουσιν ἕως ἄρτι ἀμετακίνητα, τὴν ἀνάπτυξιν ὅμως τοῦ ζητήματος, ὅπερ τοσοῦτον ἐτάραξε τὰς συνειδήσεις τῶν ἀπλοϊκῶν μοναχῶν, διδασκόμεθα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ἐκκλησιάρχου¹ καὶ δομεστίχου τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων πρὸς τὸν συνάδελφον αὐτοῦ Ἰωάσαφ βηματάρην.² Ἐντεῦθεν καὶ τινες ἀγνώστους μαθαίνομεν, ὡς π.χ. τὸν Σιμωνοπετριτὴν διδάσκαλον Ἰωάσαφ καὶ τὸν Βενέδικτον.

φ. 1α. «Θεοκλήτου ἐκκλησιάρχου τε καὶ δομεστίχου τῆς ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς μεγάλης μονῆς τῶν Ἰβήρων τῆς ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω κειμένης, λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῆς προσκομιδῆς τοῦ ἁγίου ἄρτου, ὅπως τὰ δεξιὰ αὐτοῦ ὧσιν εἰς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἱερέως, καὶ τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ εἰς τὸ μέρος ὅπου εἶναι τὸ ἅγιον ποτήριον· καὶ πῶς πρέπον εἶναι καὶ εὐλόγον νὰ θέτεται τῆς Παναγίας ἢ μερίδα εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ ἁγίου ἄρτου, καὶ τῶν ἁγίων· εἰς τὰ ἀριστερὰ καὶ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ὑποκάτω κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων· ἐγράφη³ δὲ διὰ συνδρομῆς καὶ δεήσεως τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυροῦ Ἰωάσαφ καὶ βηματαρίου τῆς αὐτῆς μονῆς.

φ. 1β. Θαυμάζω καὶ ἐπαινῶ σε, αἰδεσιμώτατε καὶ πο-

1) ἐκκλησιάρχης ἦν ὀφφίκιον τότε ἐν τοῖς ἰδιορρύθμοις τοῦ Ἄθω μοναῖς ἰσοδυναμοῦν πρὸς τὸ τοῦ προϋσταμένου νῦν.

2) Ὁ βηματάρης εἶναι ὁ υπεύθυνος τῶν ἐν τῷ ἱερῷ βήματι τελουμένων.

Κῶδ. μονῆς Καρακάλλου 240, ἔτος 1665.

3) ἐγράφει.

θεινότατέ¹ μου ἀδελφέ, παπᾶ κὺρ Ἰωάσαφ καὶ ἅγιε βηματάριε τῆς καθ' ἡμᾶς ταύτης ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, καὶ δι' ἄλλας μὲν ἀρετὰς καὶ χάριτας ὁποῦ ἔχεις, ἐξόχως δὲ διὰ τὴν στερεὰν πίστιν καὶ εὐλάβειαν καὶ τὸν κατὰ Θεὸν ζῆλον ὁποῦ ἔχεις εἰς τὰς παραδόσεις, ὁποῦ ἐπαράδωσαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ οἱ κατὰ καιροὺς θεῖοι πατέρες καὶ διδάσκαλοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐγγράφως τε καὶ ἀγράφως· ὡσαύτως καὶ τὸ κεφάλαιον πασῶν τῶν ἀρετῶν, τὴν ἀγάπην, ὁποῦ ἔχεις εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοὺς πλησίον· τεκμήριον δὲ καὶ μαρτύρια τοῦ λόγου ἡ ὀρμὴ καὶ σπουδὴ καὶ συνδρομὴ καὶ ἡ συχνὴ παρακέλευσις ὁποῦ ἔδειξας, ἕως οὐ νὰ μὲ καταπέισης διὰ νὰ γράψω τινὰ λόγον ἀποδεικτικὸν περὶ τῆς προσκομιδῆς τοῦ ἁγίου ἄρτου, ποῖα εἶναι τὰ δεξιὰ αὐτοῦ καὶ ποῖα τὰ ἀριστερά· καὶ πῶς εἶναι εὐλόγον νὰ θέτωμεν τὴν μερίδα τῆς Παναγίας καὶ τὰς μερίδας τῶν ἁγίων, τάχα εἰς ἓνα μέρος ὅλας ὁμοῦ, ἢ εἰς ἓνα μέρος μόνον τῆς Παναγίας καὶ εἰς τὸ ἕτερον τῶν ἁγίων.

φ. 2α.

Πάλιν οὖν λέγω, ἀδελφὲ ἀγαπητὲ παπᾶ κὺρ Ἰωάσαφ, καλὴ καὶ δικαία καὶ εὐλόγος εἶναι ἡ ὀρμὴ καὶ σπουδὴ καὶ ἡ αἵτησις σου περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, καὶ ὁ Θεὸς δώσει σοι τὸν μισθὸν ἑκατονταπλασίονα ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Τοῦτο μόνον σὲ μέμφομαι, πῶς δὲν ἐρεύνησες νὰ εὕρης ἄλλον τινὰ ἄξιον, ὁποῦ νὰ ἔχη πεφωτισμένον νοῦν διὰ νὰ νοῆ ὀρθὰ καὶ εὐσεβῆ νοήματα, ὁμοῦ καὶ πεπαιδευμένον [τὴν] γραμματικὴν ἐπιστήμην, ἵνα γράφῃ τὰ νοηθέντα ὀρθῶς καὶ ἐπιστημόνως, καθὼς ἡ τέχνη βούλεται, ἀμὴ ἠνάγκασας καὶ ἐβίασες ἐμένα, ὁποῦ εἶμαι² ἀμαρτωλὸς καὶ ἐμπαθὴς καὶ ἐσκοτισμένος τὸν νοῦν,

1) ποθηνώτατε.

2) ἡμε.

φ. 2β. ὁμοῦ δὲ καὶ γραμματικῆς ἐπιστήμης ἄγνωστος καὶ ἀμαθής. Πλὴν ἐπειδὴ οἱ πατέρες καὶ ὑπὲρ δύναμιν ὑπακοὴν ὀρίζονται, θαρρήσας εἰς τὴν βοήθειαν τῆς ἀληθείας καὶ εἰς τὰς εὐχὰς τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν καὶ διδασκάλων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, μετὰ πάσης χαρᾶς ἰδοὺ ἐξέδωκα ἑμαυτὸν εἰς τὸ ποιῆσαι κατὰ τὴν αἴτησιν τῆς αἰδεσιμότητός ¹ σου, καὶ γράψαι περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης· οὐχὶ γινώσκων τὴν ἀλήθειαν πῶς εἶναι, καθὼς εὕρεσκειται εἰς τὰ Ἐὐχολόγια γεγραμμένον, καὶ καθὼς διδάσκουσι καὶ μᾶς ἐρμηνεύουσιν οἱ νέοι καινοτόμοι καὶ διδάσκαλοι, καὶ ἐγὼ ἀπεναντίας νὰ γράψω δι' αὐτοὺς π[ε]ρισματικῶς καὶ ψευδῶς; ἄπαγε· ἂν εἶναι ἔτζι ² νὰ ἔχω τὸ ἐπιτίμιον τῶν πατέρων, μόνον νὰ γράψω ὅσα ἐρεῦνησα καὶ ἡῦρα εἰς τὰ βιβλία τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὁποῦ γράφουσι καὶ ἐρμηνεύουσι διὰ τὴν ἁγίαν προσκομιδὴν, καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν θείαν καὶ φρικτὴν ἱερουργίαν· ἔπειτα λύοντες ³ τὰ κεφάλαια καὶ ζητήματα τῶν ἐναντίων, θέλομεν ⁴ εἰπεῖ καὶ ἡμεῖς ὅσα μᾶς φωτίσει ὁ Θεός, οὐχὶ δι' ἐμέ, διότι ἐγώ, καθὼς εἶπα, εἶμαι ⁵ ἀμαρτωλὸς καὶ ἀκάθαρτος καὶ ἐσκοτισμένος καὶ πάσης κοκάσεως ὑπόδικος, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀπλουστεροὺς καὶ ἀμαθεῖς ἱερεῖς, ἵνα μὴ ἐμπίπτωσιν εἰς τὴν πλάνην καὶ [τὰς] παγίδας τῶν καινοτόμων· ἐνόησα δὲ καὶ τοῦτο σιχαζόμενος τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ ἀπαιδευσίαν μου, ὅτι μήπως καὶ εἶναι θέλημα Θεοῦ, καὶ βούλεται ὁ Θεὸς δι' ἐμοῦ τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ ἰδιώτου νὰ

- 1) αἰδεσιμώτατος.
- 2) ἔτζη.
- 3) λύοντες.
- 4) θέλωμεν.

καταισχύνῃ τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς σοφοὺς καὶ νέους θεολόγους καὶ διδασκάλους, καθὼς ἔγραψεν εἰς τὴν ἐπιστολὴν, ὅπου μᾶς ἔστειλε κάποιος ζουρλοβενέδικτος, ὅπου ἐγκωμιάζε καὶ ὕψωνε τοῦ λόγου του καὶ ἔλεγε πῶς εἶναι διδάσκαλος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ νέος Θεολόγος, καὶ ἄλλα λολὰ καὶ ὑπερήφανα· ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ διὰ ιδιωτῶν καὶ ἀγραμμάτων καταισχύνειν καὶ ταπεινοῦν τοὺς ὑπερηφάνους· ἐκείνους πρέπει νὰ ὀνομάζωμεν σοφοὺς τε καὶ διδασκάλους, ὅσους βλέπομεν καὶ ἀκούομεν πῶς γράφουσι [καὶ διδάσκουσι καθὼς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν διδάσκαλοι συμφώνως καὶ μίαν ὁδὸν βαδίζοντες, ὡσὰν ἐκεῖνον τὸν ἄξιον καὶ εὐλαβέστατον καὶ σοφώτατον ἱερέα καὶ οἰκονόμον τοῦ πατριάρχου κὺρ Ἰερεμίου Ἰωάννην τὸν καὶ Ναθαναήλ, ὅπου ἐσύναξε τὰ ὅσα ἠρμήνευσαν οἱ ἅγιοι πατέρες διὰ τὴν ἁγίαν λειτουργίαν καὶ ἐπαράδωσαν [εἰς] τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς ὅσον μόνον τὰ ἐξήγησε καὶ τὰ ἐπέξευσεν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν κοινήν, καὶ τὰ ἔβαλεν εἰς τὴν στάμπα. Ὡσὰν ἐκεῖνον τὸν σοφώτατον καὶ ὄντως διδάσκαλον Μάξιμον ἱερουμόναχον τὸν Πελοπον[ν]ήσιον, ὅπου ἔγραψε τὸ Κυριακοδρομί· ἢ ὡσὰν ἐκεῖνον τὸν μακαρίτην Ἀγάπιον, ὅπου ἔκαμε τόσον κόπον καὶ ἐξήγησε τοὺς βίους τῶν ἁγίων καὶ ἄλλα ὠφέλιμα.¹ Τέτιοῖοι γοῦν καὶ ἄλλοι ὅμοιοι ὡσὰν αὐτοὺς ὀρθόδοξοι, ὅπου περιπατοῦν εἰς τὴν στρατάν τῶν ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅπου φυλάττουν τὰς παραδόσεις καὶ νομοθεσίας ὅπου ἐπαράδωκαν ἐκεῖνοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ

1) ὠφέλημα.

- Χριστοῦ, αὐτονοὺς πρέπει νὰ ὀνομάζωμεν καὶ νὰ λέγωμεν σοφοὺς καὶ διδασκάλους καὶ νὰ τοὺς τιμῶμεν καὶ νὰ τοὺς μακαρίζωμεν καὶ νὰ τοὺς μνημονεύωμεν, τοὺς δὲ ἄλλους, καὶ ὡσὰν τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην [ἄν] εἶναι εἰς τὴν φιλοσοφίαν, κἄν ἅγιος ὁποῦ νὰ ἀνασταίνη νεκρούς, κἄν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, καὶ βούλεται νὰ ἀνατρέψη τοὺς ὄρους καὶ τὰς παραδόσεις τῶν ἁγίων πατέρων ἕως μίαν ἰῶτα ἢ κεφαλαίαν,¹ καὶ καινοτομήσῃ καὶ γράψῃ καὶ διδάξῃ αὐτός, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, ἄλλα σοφίσματα ἐδικά του, ἐκεῖνον πρέπει νὰ τὸν μετροῦμεν κατὰ τὸν ἀπόστολον, χαλκὸν ἢ ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον, καὶ νὰ τὸν ὀνομάζωμεν ὡσὰν ἐκεῖνον ὁποῦ λέγει ὁ Θεολόγος πῶς εἶναι γραμμάτων ἄπειρος,² καὶ νὰ τὸν εὐχόμεθα,³ καθὼς ηὐχθήθηκεν ὁ ἀπόστολος ἐκείνους ὁποῦ ἐξηπάτησαν τοὺς Γαλάτας. Ἀκόμη, ἀγαπητὲ ἀδελφέ, ἄκουσον συνετῶς καὶ τοῦτα τὰ λόγια ὁποῦ θέλω νὰ εἰπῶ. Πρὸ χρόνων ιε' κάπ[ο]ιος παπᾶ Βενέδικτος εἶχε⁴ στείλει πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἁγιορείτας⁵ μίαν ἐπιστολὴν διαλαμβάνουσαν διὰ τὴν ἁγίαν προσκομιδὴν, διδάσκων ἡμᾶς τάχα νὰ μάθωμεν ἀπ' ἐκεῖνον ὡς νήπια, νὰ προσκομίζωμεν· ἔλεγε μὲν καὶ ἐκεῖνος πῶς τὰ δεξιὰ τοῦ ἄρτου εἶναι τὸ μέρος, ὁποῦ εἶναι τὸ ἅγιον ποτήριον, καὶ νὰ βάνωμεν τὴν μερίδα τῆς Παναγίας εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος· τὰς δὲ μερίδας τῶν ἁγίων ἔλεγε νὰ
- φ. 4α.
- φ. 4β.

1) καιρέαν.

2) ἔμπειρος.

3) Εὐχόμεθα· σπανιώτατα μεταχειρίζεται τὴν ὑποτακτικὴν.

4) ἦχε.

5) ἁγιορήτας.

ταῖς θέτωμεν ἢ εἰς τὸ ἄλλο μέρος ἢ ἀραδια-
σταῖς ἀπὸ τὸ κάτωθεν μέρος· τὰς δὲ τῶν πι-
στῶν, ἢ μόνον τρεῖς ἢ πολλάς, καὶ νὰ εἶναι
τῶν ζώντων χώρια¹ καὶ τῶν ἀποθαμένων χώ-
ρια.¹ ἐγὼ ξενισθεὶς ὡσὰν [ε]ἶδα ἐκείνην τὴν
ἐπιστολὴν, ἔστωντας νὰ μηδὲν ἀκούσω προτιότερα²
διὰ τέτ[ο]ριαν ὑπόθεσιν ἐγύρευσα καὶ ἡῦρα παλαιὰ
καὶ νέα Εὐχολόγια, διὰ νὰ ἰδῶ ὁμοφωνοῦν ὄλα
ἢ ὄχι. ἀναγνοὺς δὲ πάντων τὰς διατάξεις τὰς
περὶ τὴν προσκομιδὴν εὖρον εἰς αὐτὰ διαφωνίαν
καὶ ἀκαταστασίαν μεγάλην· τὰ μὲν παλαιὰ στά-
μπινα* Εὐχολόγια καὶ μία λειτουργία στάμπινη
ρμ' χρονῶν, ἢ ὁποία εἶχε³ καὶ πάσας τὰς ἐρμη-
νείας, ὁμοφωνοῦσαν καὶ ἔλεγαν, ὅτι νὰ θέτωμεν
τῆς Παναγίας τὴν μερίδα ὁμοῦ καὶ τῶν ἁγίων
ὄλας εἰς τὴν ἀριστερὰν μεριὰν τοῦ ἁγίου ἄρτου·
φ. 5α. πλὴν δὲν ἐξεχώριζαν νὰ εἰποῦν ποῖα εἶναι τὰ
δεξιὰ καὶ ποῖα τὰ ἀριστερά· τὰ δὲ μεσαῖα ἔλε-
γαν πάλιν ἀλ[λ]έως· ταῦτα δὲ τὰ νέα λέγουσι
πῶς νὰ τὰ θέτωμεν ὄλα εἰς τὴν δεξιὰν μερέαν,
καὶ μᾶς ἐρμηνεύουν καὶ ὄλα, πῶς τὰ δεξιὰ εἶναι
ἀπὸ τὸ μέρος ὁποῦ στέκει τὸ ἅγιον ποτήριον·
ἰδὼν καὶ ἐγὼ εἰς αὐτὰ τέτ[ο]ριαν διαφωνίαν καὶ
ἀκαταστασίαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀλλόκοτον ἐπι-
στολὴν ἐκείνου τοῦ Βενεδίκτου, ἐκατέπτυσα πάν-
των ὁμοῦ τὰς διὰ τὴν προσκομιδὴν διατάξεις καὶ
ἐπαρομοίασα ταύτας, ὡσὰν τὰ μικρὰ παιδία θηλι-

1) χώρια.

2) προτιότερα.

*) στάμπινα=ἔντυπα.

3) ἦχε.

4) θυλικά.

κα⁴ καὶ ἀρσενικά, ὁποῦ ποιοῦσι κάπ[ο]ια εἰδῶλα ἀπὸ πανία καὶ βλατ[τ]ία, καὶ τὰ λέγουσι κούκλαις, καὶ ἤθελες ἰδεῖ ἀνάμεσον εἰς τὰ παιδιὰ ἐκεῖνα πολλὴν συνορισίαν καὶ κενοδοξίαν περὶ τοῦ, ποῖον ἀπ' αὐτὰ νὰ ποιήσῃ τὴν κοῦκλάν του εὐμορφότερην καὶ ἀκριβώτερην, ὁποῦ νὰ μὴδὲν ἤμπορῇ ἄλλον παιδίον νὰ τὸ φθάσῃ εἰς τὸν καλλωπισμὸν καὶ τὴν τέχνην· αὐτὰ γοῦν τὰ παιδιὰ παρομοιάζουσιν καὶ οἱ διδάσκαλοι οὗτοι, ὁποῦ γράφουν καὶ νουθετοῦν καὶ διδάσκουν τὰ τοιαῦτα ἀλλόκοτα καὶ ἀσύστατα σοφίσματα· καὶ πρεπόντως, διότι δὲν θεμελιώνουν εἰς τὴν πέτραν ὁποῦ εἶναι ἡ παράδοσις τῶν ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἀμὴ θεμελιώνουν εἰς τὴν ἄμμον, ὁποῦ εἶναι τὰ ἐδικὰ ταυς θελήματα καὶ σοφίσματα· ἀλλὰ συμπάθησόν μοι, παρακαλῶ, ἀδελφὲ παπᾶ κὺρ Ἰωάσαφ, ὅτι ἄλλον ὠρμησα¹ νὰ εἰπῶ καὶ εἰς ἄλλον σχῆμα ἔτριξεν ὁ λόγος. Ἄς ἔλθωμεν γοῦν εἰς τὸ προκείμενον· ὡσάν ἐδιάβασα τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην τοῦ Βενεδίκτου, ὁποῦ ἐπροεῖπα, ἐβουλήθηκα νὰ ὑπάγω εἰς τὸν μακαρίτην καὶ ὄντως ἀείμνηστον πνευματικὸν πατέρα ἡμῶν κὺρ Ματθαῖον, νὰ τὸν δώσω τὴν ἐπιστολὴν νὰ τὴν διαβάσῃ νὰ ἀκούσω τί θέλει εἰπεῖ· ἐπειδὴ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς ἁγιορ[ε]ίτας ἔγραφε, ὄχι μόνον πρὸς ἡμᾶς· ὑπῆγα γοῦν, καὶ κατὰ τύχην εὐρέθη ἐκεῖ καὶ κάπ[ο]ιος προηγούμενος Σιμων[ο]πετρίτης κὺρ Ἰωάσαφ ὀνόματι ἀξιόλογος ἀνθρώπος καὶ κονιολογίαν ἔδωκα τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην εἰς τοῦ πνευματικοῦ τὰ χέρια· ἀναγνοῦς δὲ ἐκεῖνος τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ἰδὼν πῶς ἐγκωμιά-

φ. 5β.

φ. 6α.

1) ὄρμισα

ζει τοῦ λόγου του, καὶ λέγει πῶς εἶναι νέος θεολόγος καὶ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλα τινὰ ὑπερήφανα καὶ λολά, ἐμειδίασεν¹ ὁ μακαρίτης· ἤξευρε γὰρ αὐτόν, ἔστωντας νὰ σταθῇ εἰς τὸ Βατοπαῖδι καμπόσον καιρόν· διαβάσας τοίνυν ὅλην τὴν ἐπιστολὴν ἔρριψεν αὐτὴν πρὸς με· ὁμοίως ἐδιάβασεν αὐτὴν καὶ ὁ προηγούμενος ἐκεῖνος· ὁ πρῶτος γοῦν λόγος, ὅπου εἶπεν, ὁ πνευματικός, ἦτον τοῦ ἀποστόλου ὁ πρὸς Γαλάτας λέγων, εἴ τις εὐαγγελίζεται ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάβετε. Εἶτα εἶπεν. ὅτι δὲν εἶναι καμ[μ]ία τάξις ἢ παράδοσις, ὅπου νὰ τὴν ἐπερίλαβεν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀδελφοί, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, καθὼς λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νίσσης, μόνον μὲ ἰσκέψιν καὶ δοκιμασίαν πολλὴν τῶν ἁγίων πατέρων, πάντως δὲ καὶ μὲ θέλημα Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο φυλάττονται ἀπαρασάλευτα ὑπὸ πάντων δὲ καὶ μὲ θέλημα Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο φυλάττονται ἀπαρασάλευτα ὑπὸ πάντων τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν· ὅσα δὲ ἐπεχείρησάν τινες νὰ παραδώσουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ χωρὶς θέλημα Θεοῦ ἐπεχείρησαν, μόνον διὰ ὑπερηφάνιαν καὶ κενοδοξίαν, οὐ μόνον δὲν ἐστέρχθησαν ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, ἀμὴ καὶ πάλιν ἐκεῖνοι ὅπου τὰ ἐνομοθέτησαν, ἐκεῖνοι καὶ τὰ ἐξήλειψαν, καὶ ὅσον μόνον ἐντροπιάστηκαν· σκοπεῖτε δε· ἔβαλ[λ]αν εἰς τὰ μηνιαῖα κάποιου Μαλαξοῦ ἀκολουθίαν· καὶ ἔστωντας νὰ μηδὲν στηριχθῇ ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, καὶ στενεώτους (sic) πάλιν τὰ ἔκβαλαν· ἔβαλ[λ]αν εἰς τὰ Εὐχολόγια εὐχέλαιον εἰς κοιμηθέντας, τὸ ὁποῖον καθὼς λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Συμεὼν (ὁ νέος

φ. 6β.

1) ἐμειδίασεν.

Θεολόγος) είναι μυστήριο των Φραγγών, και οὐχὶ τῶν Ὁρθοδόξων. Ἐστῶντας ἐκεῖνοι νὰ μηδὲν κάμνουσιν εὐχέλαια εἰς τοὺς ζωντανοὺς μόνον εἰς κοιμηθέντας. Ὁμοίως γοῦν καὶ αὐτὸ μὴ στερηθὲν ὡς ἀλλότριον τῆς ὀρθοδοξίας τὸ εὐγάλαν καὶ αὐτό· εὐρίσκεται δὲ εἰς τὰ παλαιὰ Εὐχολόγια. Οὕτω γοῦν καὶ δι' αὐτὴν ὑπόθεσιν τῆς προσκομιδῆς· ἔγραψαν πρότερον πῶς νὰ βάνωμεν τῆς Παναγίας τὴν μερίδα ὁμοῦ καὶ τῶν ἁγίων εἰς τὴν ἀριστερὰν μερέαν, καὶ δὲν τοὺς ἠκούσαμεν· ἔγραψαν πάλιν πῶς νὰ τὰ θέσωμεν εἰς τὰ δεξιὰ, οὐδὲ οὕτως τοὺς ἀκούομεν· ἔγραψαν πάλιν ἀλ[λ]έως. Ἐπάσχισαν μὲ πάντοιον τρόπον νὰ μᾶς φέρουν καὶ νὰ μᾶς ρίψουν εἰς τὴν πλάνην τους, καὶ ἕως τοῦ νῦν δὲν τοὺς ἀκολουθήσαμεν σκεῖση καὶ βοηθεία Θεοῦ. Τὸ λοιπὸν, τέκνον μου Θεόκλητε εἶπεν, αὐτοὶ ἅς τζαμπουνίσουν καὶ ἅς τοὺς πονοῦν τὰ κεφάλια, καὶ ἡμεῖς ἅς κρατοῦμεν τὴν ὀρθὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἐπαρελάβαμεν ἀπὸ τοὺς πατέρας μας· ἐγὼ μικρὸς ἔτι ὢν, εἶπεν, καὶ ὑπηρετῶν τὸν διδάσκαλόν μου εἰς τὴν λειτουργίαν, ἔτιζι τὸν ἔβλεπα ὅπου ἐπροσκόμιζεν. Χειροτονηθεὶς δὲ διάκονος καὶ ἀφήσας τὴν μυτιλήνην, τὸν τόπον μου, ἐπῆγα εἰς τὴν Χίον διὰ νὰ μάθω γραμματικὴν, καὶ δύο τρεῖς ποιητάδες· λειτουργῶν δὲ καὶ ἐκεῖ ἐγὼ ὡς διάκονος μετὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ πολλῶν ἱερέων, ἔτιζι ἔβλεπα καὶ ἐπροσκόμιζαν καὶ ἐκεῖνοι, καθὼς προσκομιζομεν καὶ ἡμεῖς· ἐχειροτονήθην ἱερομόναχος, καὶ ἦλθα ἐδῶ, πάλιν ὁμοίως καὶ τὰ μοναστήρια καὶ πνευματικοὶ ἀγιώτατοι, ὅπου εὐωδίασαν τὰ λείψανα αὐτῶν, οὕτως ἐπροσκόμιζαν· τώρα δὲ ὅπου ἐγήρασα καὶ εἶναι

φ. 7α.

φ. 7β. τὸ ἓνα μου ποδᾶρι εἰς τὸν τάφον, ἔστειλεν αὐ-
τὸς ὁ πλανεμένος νὰ μὲ διδάξῃ πῶς νὰ προσκο-
μίζω;» Αὐτὰ εἶναι τὰ λόγια τοῦ πνευματικοῦ,
ἀδελφέ μου ἀγαπητέ, παπᾶ κὺρ Ἰωάσαφ. Ὁμοίως
δὲ καὶ ὁ προηγούμενος ἐκεῖνος ὁ Σιμων[ο]πετρί-
της, ὁποῦ εἶπα, πνευματικὸς ὢν καὶ γραμματικὸς
καὶ γινώσκων τὰ ἐκκλησιαστικὰ πάντα δόγματά
τε καὶ παραδόσεις εἰς ἄκρον,¹ εἶπε πρὸς ἡμᾶς
παρόντος καὶ τοῦ πνευματικοῦ ταῦτα. «Ἡμεῖς,
εἶπε, δὲν λέγομεν πῶς ὁ Σταυρὸς ὁποῦ εἶναι τυ-
πωμένος εἰς τὴν προσφορὰν ἐκεῖνος νὰ εἶναι ὁ
Σταυρὸς, ὁποῦ βασιάζει ὁ ἅγιος ἄρτος, ὁ ἀντί-
τυπος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν ὦμον
ὀπίσω· διότι τὸν Σταυρὸν αὐτὸν τὸν τυπώνουσιν
Ἀρμένιοι καὶ Τοῦρκοι καὶ πόρνες γυναῖκες εἰς
τὰ κάστρη³ καὶ πολλάκις ιρώγουνται προσφοραὶ
καὶ ἀπὸ ἀσεβεῖς καὶ ἀπὸ σκυλία καὶ γάτες· οὐ
πρέπον μὴν, γίνεται δέ. Ὅταν δὲ φορέσῃ ὁ ἱε-
ρεὺς καὶ πιάσῃ τὴν ἁγίαν λόγχην καὶ ἐκβάλῃ τὸν
ἄρτον ἀπὸ τὴν προσφορὰν καὶ τὸν βάλῃ εἰς τὸ
ἅγιον δισκᾶριον καὶ τὸν κόψῃ σταυροειδῶς λέ-
γωντας, τό : θύεται ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ· καὶ τό :
Σταυρωθέντος σου Χριστιέ, ἐκεῖνος εἶναι ὁ κα-
θολικὸς σταυρὸς, ὁποῦ βασιάζει εἰς τὴν ράχιν
του ὁ ἅγιος ἄρτος· ὥστε ἐκεῖνοι ὁποῦ λέγουν
πῶς εἶναι ὁ σταυρὸς ὁποῦ βασιάζει ὁ ἅγιος ἄρ-
τος εἰς τὴν ράχιν ἐκεῖνος ὁποῦ τυπωμένος, εἰς
φ. 8α. τὴν προσφορὰν, εἶναι πλανεμένοι καὶ σκοτισμέ-
νοι, καὶ δὲν ἤξεύρουν οὔτε τί γράφουσιν, οὔτε

1) Περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου Ἀγιορείτου, Ἰωάσαφ Σιμωνο-
πετρίτου, οὐδὲν γνωρίζομεν.

2) κάστροι

τι λέγουν»· αὐτὰ τὰ λόγια εἶπε καὶ ὁ προηγούμενος ἐκεῖνος, τὰ ὅποια ἔστερξε καὶ ὁ πνευματικός ὡς ἀληθινὰ καὶ ὀρθά· ἐγὼ δὲ στερηθεὶς τὸν λογισμὸν καλλίτερα ἀπὸ τὰ λόγια τῶν πνευματικῶν πατέρων ἐγύρισα καὶ ἦλθα εἰς τὸ μοναστήριον, δοξάζων τὸν Θεόν· καὶ περὶ μὲν τούτων ἀρκεῖ. Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν πάλιν εἰς τὸ προκείμενον· εἶτις γοῦν ἐποίησαν καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην τῆς προσκομιδῆς· εἰς μὲν τὰ παλαιὰ Εὐχολόγια λέγουσι πῶς νὰ θέτωμεν τὰς μερίδας τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων, ὅλας εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος· πλήν δὲν λέγουν ποῖον εἶναι τὸ δεξιὸν καὶ ποῖον τὸ ἀριστερόν· σφαλιά δὲ καὶ ἀσβολωμένα κἂν ἐκείνῳ τῷ μέρει λέγουσι κἂν τούτῳ· Οὗτοι δὲ οἱ μεταγενέστεροι διορθώσαντες δῆθεν ἐκείνων τῶν παλαιῶν τὴν εἰς τὰ ἀριστερὰ ἀλλόκοτον νομοθεσίαν ἐγκρεμνίσθησαν εἰς τὰ δεξιὰ . . .

Ἄς ἀρχίσωμεν δὲ τώρα σὺν Θεῷ νὰ γράψωμεν τὰς ἐρμηνείας καὶ μαρτυρίας τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου λέγουσι διὰ τὴν ἁγίαν προσκομιδὴν. Κάποιος Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ καὶ *Ναθαναήλ* ὀνομαζόμενος, οἰκονόμος καὶ ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχου κύρ *Ἰερεμίου*, ἐρευνήσας καὶ συνάξας ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας τὰ ὅσα ἠρμήνευσαν ἐκεῖνοι διὰ τὴν ἁγίαν λειτουργίαν, ἐμεταγλώττισεν αὐτὰ καὶ τὰ ἐπέξευσεν αὐτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν κοινήν, καὶ τὰ ἔβαλεν εἰς τὴν στάμπα καθὼς αὐτὸς γράφει καὶ διὰ τὸ βέβαιον τῆς ἀληθείας, ἰδοὺ ὅπου γράφομεν κατὰ λέξιν ἐκεῖνου τοῦ ἱερέως τὰ λόγια, διὰ νὰ πιστωθοῦμεν πῶς δὲν εἶναι αἱ ἐρμηνεῖαι καὶ μαρτυρίαι αὐταὶ ὅπου θέλομεν γράψει διὰ τὴν

ἀγίαν προσκομιδὴν ἐδικά του νομοθετήματα, ἀμὴ εἶναι παλαιῶν ἀγίων διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτὸς ὅσον μόνον τὰ ἐπέξευσεν.

«Ἰωάννης πρεσβύτερος ὁ Ναθαναὴλ τοῖς ἐν-
τευξομένοις χαίρειν.

Διασκεψάμενος ἀκριβῶς καὶ κατανοήσας πολ-
λάκις ὡς οἱ πλεῖστοι δὴ τῶν ἀνθρώπων, λαὸ τοῦ
Θεοῦ περιούσιε, τὰς τῶν θείων γραφῶν ἐννοίας
καταλαβεῖν οὐκ ἰσχύουσιν . . . »¹

Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐνφ' οὕτω ἐπρομοιάσατο τῆς
ώραίας ταύτης Λειτουργικῆς ἔπειτα χρῆται ἀηδεστάτῃ χυ-
δαία φωνῇ, ἣν ἐπεδείνωσαν καὶ νεότευκτοὶ ὄροι ἀκατανόη-
τοι (π. χ. «διότι κἂν μὲ τὴν αὐλίαν καὶ νοερότητα αἱ ψυ-
χαὶ τῶν ἀγίων μετέχουσι τὴν συντροφίαν καὶ ἀνακάτωσιν
τοῦ Χριστοῦ». φ. λα'), καὶ ἀνορθογραφίαι ἀνυπόφοροι καὶ
σφάλματα τυπογραφικὰ ἀναρίθμητα. Οὗτος ἀπὸ φ. λ' καὶ
ἐξῆς ἐκτίθησι «τὰ ἐπιχειρήματα τῆς προσκομιδῆς» ὡδε:
«Ὁ ἱερεὺς πιάνοντας² καὶ ἄλλην προσφορὰν³ ἐκβάλλει μίαν
μερίδα μὲ τὴν λόγχην ἐκ τῆς σφραγίδος ὅπου εἶναι ἐν τῷ
μέσῳ καὶ προσφέρει εἰς τιμὴν καὶ ἐνθύμησιν τῆς θεομή-

1) Ἡ θεία λειτουργία μετὰ ἐξηγήσεων διαφόρων διδασκάλων,
ὡσπερ μετήνεγκεν εἰς κοινὴν γλῶσσαν Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Ναθαναὴλ,
οἰκονόμος καὶ ἐπίτροπος τοῦ τῆς Κων[σταντινουπόλεως] Οἰκουμενικοῦ Πατρι-
άρχου κυρίου Ἰερεμίου. In Venetia, appresso Iacomo Leoneim»
1574 ἡριθμημένον εἰς φύλλα ρι'. τῶν 6 ἐν ἀρχῇ ἐκτὸς ἀριθμοῦ, σχή-
ματος 8ου, προτάσσεται ἡ εἰκὼν τοῦ συγγραφέως φέροντος σκιάδιον,
ὡς τὰ τοῦ Πατριάρχου Ἰερεμίου. Ἐν τῇ Ἱεροσολυμιτικῇ συνόδῳ
τοῦ 1672 τὸ βιβλίον τοῦ Ναθαναὴλ ἀνοφέρεται ὡς αὐθεντία τῆς
ὀρθοδόξου διδασκαλίας (βλ. Kimmel, Monumenta fidei ecclesia-
borientalis I, σ. 336 ἔ.).

2) Διατηρῶ τὴν γραφὴν τοῦ βιβλίου.

3) Ἡ πρώτη προσφορὰ εἶναι ἐκείνη ἐξ ἧς ἐξάγεται ὁ ἄρτος,
ὃν μέλλει νὰ θυσιάσῃ ὁ ἱερεὺς.

τορος, καὶ θέτει τὴν αὐτὴν εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ἁγίου καὶ ἱεροῦ ἄρτου (παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου) . . . Ὁ ἱερεὺς πάλιν ἐκ τῆς τρίτης προσφορᾶς ἐκβάλλει σταυροειδῶς μερίδας μὲ τὴν λόγχην εἰς μνήμην πάντων τῶν ἁγίων καὶ θέτει ἐξ ἄριστερῶν τοῦ ἄρτου καὶ τὴν μὲν εἰς τιμὴν καὶ ἐνθύμησιν προσφέρει τῶν τιμίων καὶ ἐπουρανίων δυνάμεων . . . τὴν δὲ εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ τιμίου Προδρόμου κτλ. (τῶν 9 δηλ. ταγμάτων) . . . διότι μετέχουσι καὶ οὗτοι ἐκ τοῦ μυστηρίου τοῦ φρικτοῦ τούτου καθὼς εἶναι συναγωνισμένοι μὲ τὸν Χριστὸν εἰς τιμὴν καὶ ὑψηλῶσιν μεγαλειτέραν μὲ τὴν μίξιν καὶ ἀνακάτωσιν τῆς θυσίας . . . καθὼς ἔσοντας¹ νὰ συμπονήσουσι καὶ νὰ συνδοξάζονται . . . καὶ ὁμοῦ ἐκ τῶν δεξιῶν τοῦ ἱεροῦ ἄρτου θέτομεν τὴν μερίδα, ὅπου λαμβάνομεν εἰς τὸ ὄνομά της . . . ἐξ ἄριστερῶν δὲ τοῦ ἱεροῦ ἄρτου θέτομεν τὰς μερίδας τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἁγίων πάντων ἐπειδὴ οὗτοι ἔχουσι τὴν δευτέραν τάξιν . . . ἔπειτα προσφέρει ὁ ἱερεὺς καὶ λοιπὰς μερίδας πρῶτον μὲν ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως, ἐπειδὴ εἶναι βρῦσι τῆς ἱεροσύνης κτλ. . . . καὶ ταύτας τὰς μερίδας ὑπὲρ ζώντων καὶ τεθνεώτων τίθησιν ὑποκάτω τοῦ ἱεροῦ ἄρτου . . . διὰ νὰ παρακαλοῦσι τὸν Θεὸν δι' ἐμᾶς καὶ ἐκδεχομέστεν (sic) τὸ μέγα ἔλεος». Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ναθαναῆλος. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου συνταχθεῖσαν «Διάταξιν τῆς θείας Λειτουργίας» (ὀρίζοντος καὶ τούτου τρεῖς προσφορᾶς, ὥστε ὁ ἅγιος ἄρτος, ἡ μερίς τῆς Θεοτόκου καὶ αἱ τῶν ἁγίων μερίδες, ἐξ ἰδιαιτέρων προσφορῶν νὰ ἐξάγωνται)² «καὶ αἴρων (ὁ ἱερεὺς) τὴν μερίδα (τῆς Παναγίας) μετὰ τῆς ἁγίας λόγχης τίθησιν ἐξ ἄριστερῶν τοῦ ἁγίου ἄρτου» διὰ δὲ τῶν ἁγίων τὰς μερίδας: καὶ οὕτως αἴρων τὴν μερίδα τίθησιν αὐτὴν ἐν τῷ αὐτῷ μέρει ἦτοι τῷ

1) ἔστωντας τὸ ὀρθόν.

2) Νῦν δύο προσφοραὶ ἀπαραιτήτως χρειάζονται, ἀλλὰ διὰ μιᾶς

ἀριστερῷ, ὑποκάτω δὲ τὰς λοιπὰς ἐφεξῆς τίθησιν»¹. Ἐνεκα τῶν διχογνωμιῶν τούτων ἡ Ἐκκλησία καθώρισεν ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ὡς ἐξῆς τὰ πράγματα: «Δεξιὰ μέρη τοῦ ἁγίου ἄρτου λέγεται, ἐν οἷς οὐ τίθεται τὸ ἅγιον ποτήριον· καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀγίᾳ προθέσει ὁ ἱερεὺς θύων τὸν ἄρτον ποιεῖ τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ μακροθυμίαν καὶ συγκατάβασιν οὐκ ἔμπροσθεν ἀλλ' ὀπισθεν τοῦ παναγίου σώματος αὐτοῦ εἶχε τὸν σταυρὸν, ὃν ὁ ἱερεὺς ποιεῖ διὰ τῆς ἀγίας λόγχης λέγων τὸ Σταυρωθέντος Χριστέ· καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθῶς ἐννοούμενος σταυρός, ὁ δὲ ἕτερος ὁ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν καθορώμενος οὐ κεῖται γεγωνῶς εἰς δὴλωτιν τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου, ἀλλ' εἰς τιμὴν μόνον καὶ διορισμὸν τοῦ ἁγιασθησομένου τοιοῦτου ἄρτου . . . ὅθεν τὰ ἄνω μέρη τοῦ ἄρτου, τὰ ἔχοντα τὸν σταυρὸν, τὸν παρὰ γυναικὸς καὶ ἀρτοπώλου ἀποτελούμενον, ἐστὶ τὰ ἔμπροσθεν τοῦ παναγίου σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὰ δὲ ἕτερα, τὰ ἔχοντα τὸν σταυρὸν, ὃν πεποίηκε διὰ τῆς λόγχης ὁ ἱερεὺς τυγχάνει τὰ ὀπισθεν. Τούτων δὲ οὕτως διωρισμένων πρόδηλόν ἐστι ὅτι τὰ ἐν οἷς οὐ τίθεται τὸ ἅγιον ποτήριον μέρη, εἰσὶ τὰ δεξιὰ τοῦ ἁγίου ἄρτου, τὰ δὲ λοιπά, ἐν οἷς κεῖται τὸ ἅγιον ποτήριον, ὑπάρχει τὰ ἀριστερά· καὶ εἰς μὲν τὰ δεξιὰ μέρη, τίθεμεν τὴν μερίδα τῆς Παναγίας, καθ' ἃ καὶ τὴν λόγχην ποιούμεν . . . εἰς δὲ τὰ λοιπὰ τίθεμεν τὰς λοιπὰς μερίδας τῶν ἁγίων, οὐ πλείους, οὐδ' ἔλαττους, ἀλλ' ἐννέα τιθέμεθα»².

τελεῖται τὸ μυστήριον. Ὁ Φιλόθεος ἐν τούτοις ἀπαιτεῖ καὶ τετάρτην προσφορὰν διὰ τὴν ἐξαγωγήν τῶν μερίδων ὑπὲρ ζώντων τε καὶ θνεῶτων.

1) Αἱ τρεῖς λειτουργίαι παρὰ Τρεμπέλα. Ἀθῆναι 1935, σ. 3.

2) Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, Ἀθῆναι 1927, σ. 32, καὶ ἐπιφέρεται «Αὕτη δὲ ἡ τάξις . . . εἶωθε γίνεσθαι καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἱεροῖς μοναστηρίοις τοῦ ἁγίου Ὄρους, ἅτινα σώζουσιν ἀπαράλλaktως τὰς παραδεδομένας τάξεις ὑπὸ τῶν πάλαι ἁγίων πιτέρων, ὡς οἱ ἐκεῖσε παραγεγονότες ἐπιμαρτύρονται».

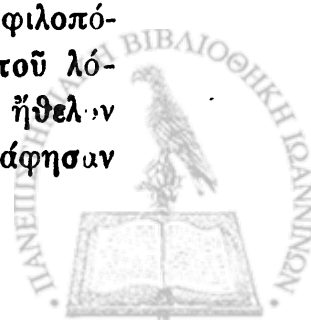
11. Ἐθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ἡ σπουδαία συμβουλή αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνολογίαν καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν κειμένων.— *Μανουὴλ Γεδεών* σ 48 - 61.

Ὁ πρῶτος εἰς τὴν μελέτην τῶν χειρογράφων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας ἐγκύψας καὶ τούτων τὸ περιεχόμενον διὰ τοῦ τύπου ἀνακοινωσάμενος μετὰ τὸν Βαρθολομαῖον, ὅστις ἀκροθιγῶς ἤψατο τοῦ ἔργου, ὁμολογουμένως εἶναι ὁ Ἐθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς. Οὗτος κυρίως ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὸ νὰ ἐξακριβώσῃ πόθεν ἐπήγασεν, ἕκ τινος δηλ. Ἐκκλησίας, τὸ κείμενον τῆς πρώτης τῶν *Μηναίων* ἐκδόσεως καὶ τίνες αἱ ἐπελθοῦσαι εἰς τὰς μετὰ ταῦτα προσθῆκαι καὶ ἀφαιρέσεις, μεταβολαὶ καὶ ἀλλοιώσεις περὶ τε τὰς φράσεις καὶ τὰς λέξεις ὡς καὶ τὸν ρυθμὸν. Ἀντελήφθη δὲ ἀμέσως ὅτι ὅπως κατορθωθῆ τὸ τοιοῦτον ἔδει νὰ καταγραφῶσι πάντα τὰ χειρόγραφα καὶ νὰ ἀναβληθῶσι τὰ κείμενα πρὸς τὰ ἐν τύποις φερόμενα, ἐκδοθῶσι δ' ἅμα καὶ τὰ ἀνέκδοτα. Ἀλλὰ τὸ ἔργον, ὡς διετυπώθη, ἦν γιγάντιον, καὶ οὐχ ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἰκανῶν περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ παλαιογραφίαν μετ' ἐπιστήμης ἐργαζομένων¹ διὸ ἐζήτησε παρὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας νὰ περιορίσῃ τὴν ἔκτασιν καὶ δὴ νὰ προσδιορίσῃ τὸν τύπον τοῦ νέου μηναίου ἀπηλλαγμένου τοῦ πολλοῦ φόρου τῶν ἐκτάκτων ἑορτῶν, προτιμωμένου τοῦ ἑορτολογίου τῆς *Κων]πύλεως*.² Ὁ κ. *Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης*³ ἀπὸ πολλῶν

1) Ὁλόκληρον τὸ 4 κεφ. (ἀνωτ. σ. 3156) πραγματεύεται περὶ Κεραμέως (βλ καὶ σ. 66—67 κ. ἀ.).

2) Ἀνωτ. 48.

2) Δὲν ἐπεθύμουν, μάρτυς μου ὁ Κύριος, ἵνα ἐπανέλθω εἰς τὸ ἔργον καὶ τὴν δρᾶσιν εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία τοῦ ὄντως φιλοπόνου τούτου ἀνδρός, ὅστις ἐὰν εἶχε σύνδρομον τῇ σαγηνεῖα τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν κρίσιν, τὰ φιλοπονήματα αὐτοῦ ἤθελον ἀφήσῃ ἐποχὴν· καὶ εἶναι λυπηρόν, ὅτι μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἐγράφησαν

ἐτῶν ἀσχολούμενος εἰς τὴν συλλογὴν ἀγιολογικοῦ ὑλικοῦ καὶ τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ προϋτείνεν εἰς τὴν Μεγ. Πατριαρχικὴν Ἐπιτροπὴν κατὰ πρῶτον νὰ δημοσιευθῇ τὸ εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὑλικὸν «συλλεγὲν ἐκ 300 μελετηθέντων κωδίκων» ἦτοι πᾶσα ὡς λέγει, ἡ προϋπάρχουσα ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, ἵνα ἔχῃ ταύτην πρόχειρον καὶ μελετήσωσιν ἰδιαιτέρως πάντα τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν τῆς τε ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κων]πόλει (οὗτος θέλει δύο ἐπιτροπὰς), ἵνα ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῆς γίνῃ ἡ ἀντικατάστασις τῶν νεωτέρων ὕμνων ἢ ἀναπλήρωσις τῶν χτισμάτων καὶ κενῶν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις καὶ πᾶσα ἐν γένει ἡ ἐπενεχθησομένη μεταβολή».¹ Εὐχῆς ἔργον ὅμως θὰ ἦτο τὸ ὑλικὸν τοῦτο, ὅπερ διεφημίσθη τοσοῦτον πανηγυρικῶς ὑπ' αὐτοῦ « . . . καὶ χαίρω δι' αὐτό, διότι ὅλη ἡ ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἱεροῦ ζήλου προετοιμασθεῖσα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐργασία μου εἰς πολλοὺς τόμους περικλειομένη, θὰ χρησιμοποιηθῇ καταλλήλως καὶ θὰ τεθῇ ὡς εἰσηγητικὴ βᾶσις πρὸς ὁδηγίαν

οὐχὶ βεβαίως ἐκ πάθους (*sine stucio et era*), ἀλλὰ πρὸς οἰκοδομὴν ἐπιμένει νὰ παρουσιάσῃ ὡς μέγα τι τὰς ἐξ Ἀθωνοῦ ἀθλίαις ἀντιγραφὰς μοναχῶν οὐδεμίαν σχέσιν ἔχόντων πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ παλαιογραφίαν· καὶ προσπαθεῖ μὲν νὸ ἐξάρῃ καθεκάστην τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν ἀνεπιστήμονα ἐπιστήμην τοῦ δεινοῦ ἀντιγραφέως καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ τοῦτον πρὸς ἐπίσημον ἀναγνώρισιν ὡς ἀντιγραφέα, ἀλλὰ δὲν οἰκοδομεῖ μὰ τὸν Δία ἐκ τοιούτων πηγῶν ἀντλῶν, ὧν ἡ ἀξία οὕτως ἐπισημῆς νὰ εἶναι—τοῦτο ἄλλως ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος, ὡς γράφω κατωτέρω—Ἀλλ' εὐνόητος ὁ λόγος· διότι ἐὰν ἀποκηρύξῃ τὸν ἀντιγραφέα, πρέπει νὰ πετάξῃ εἰς τὸ πῦρ καὶ τὰ ἀντίγραφα ἐκεῖνα, ἅπερ ἀποτελοῦσι «τὸν ἀνεκτίμητον θησαυρὸν» αὐτοῦ. Ὅποιας συμφωρὰς ὑφίσταται ἡ τλήμων ἐπιστήμη ἐν Ἑλλάδι, ἧς τὸ ἔμβλημα εἶναι ἡ ἀλήθεια!

1) Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, τόμ. Α' σ. 359—60. Βλ. καὶ Ὁρθοδοξία Α' σ. 145—50 Συμβολαὶ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων.

τῆς ἐπιτροπῆς»,¹ εἶθε νὰ μὴ προήρχετο ἐξ ἀπλῆς καὶ πολ-
λάκις κακῆς ἀναγραφῆς,² καὶ νὰ μὴ ἐγίνετο ἀνάγκη νέας
ἀντιβολῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς κώδικας, ὡς γράφει δυστυχῶς
αὐτὸς οὗτος παρακατιῶν: «Καὶ μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ὄλων
τούτων, ἓν καὶ μόνον ἀπομένει, ἡ παραβολὴ μόνη τοῦ ἐγ-
κριθησομένου κειμένου τῶν ἱερῶν βιβλίων (ἀλλ' αὐτό, εὖ-
λογημένε, εἶναι τὸ ὄλον), ἡ ὁποία θὰ συντελεσθῆ ἐντὸς
ὀλίγου διαστήματος . . . ».³ Ἦν ὑποχρεωμένη πλέον ἡ
Ἐπιτροπὴ νὰ διαφωνήσῃ πρὸς τὸν τοιαῦτα ἀξιοῦντα καὶ
νὰ ἀποποιηθῆ πᾶσαν μετ' αὐτοῦ περαιτέρω συνεργασίαν.
Οὕτω προσέκρουσε καὶ αὐθις τὸ ἔργον εἰς τὸν σκόπελον
τῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν κειμένων τοῦ κ. Σωφρονίου
Εὐστρατιάδου, θεωρηθέντος ἀκαταλλήλου πρὸς τοῦτο.⁴

Ὁ Κεραμεὺς μετὰ τὴν ὡς ἄνω ἀποτυχοῦσαν προσπά-
θειαν τῆς Μ. Ἐκκλησίας πρὸς σύστασιν ἐπιτροπῆς διὰ τὴν
ἀναθεώρησιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἤρξατο δημοσιεύων
τὰς «Συμβουλὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μηναίων» καὶ εἶδον
φῶς τὰ ἐξῆς ἔργα κείμενα:

1) Αὐτ. σ. 358.

2) Βλ. *Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου*, Κριτικὴ ἐκκλησιαστικῶν
λειτουργικῶν βιβλίων, τὸ Λαυριωτικὸν Β 33 Εἰρημολόγιον, ἐκδοθὲν
ὑπὸ τοῦ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως ἐν Παρισίοις» (τῷ 1632) ἀνατύπω-
σις ἐκ τῆς Θεολογίας τοῦ 1935.

3) Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, Α' σ. 361.

4) Τὸ Εἰρημολόγιον πρὸ ἐμοῦ ἔκρινε δριμύτατα ὁ κ. Ἐμμ.
Παντελάκης ἐν τῷ Ι' τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρ. Βυζ. Σπου-
δῶν σ. 497—503. Καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ δευτέρου ἀγιολογικοῦ ἔργου
τοῦ κ. Σ. Εὐστρατιάδου, Τὸ Θεοτοκᾶριον, ἐκρίθη δυσμενέστατα ὑπὸ
τοῦ μόνου κριτικοῦ τῆς συσταθείσης Μεγ. Πατρ. Ἐπιτροπῆς διὰ δύο
διατριβῶν, ἓν τε τῷ ἀνωτέρῳ περιοδικῷ τόμ. ΙΑ' 1935, σ. 73—104
καὶ ἐν τῇ «Θεολογία» τόμ. ΙΓ' 1935, σ. 292—326. Λέγω ὅτι ὁ κ.
Ἐμμ. Παντελάκης εἶναι ὁ μόνος κριτικὸς (καὶ Κρητικὸς ἄμα) διότι
ἐκ τῶν ἄλλων σεβαστῶν μελῶν οὐδεὶς ἠσχολήθη περὶ τὰ λειτουργικά
βιβλία πλὴν τοῦ κ. Μ. Γεδεῶν παραιτησάμενος ὅμως.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῖς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑῃ *)

Ὁ Κεραμεὺς μετὰ τὴν ὡς ἄνω ἀποτυχοῦσαν προσπάθειαν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς σύστασιν ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἤρξατο δημοσιεύων τὰς «Συμβουλάς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μηναιῶν» καὶ εἶδον τὸ φῶς τὰ ἐξῆς ἱερὰ κείμενα :

Α. Ἐκκολουθία.

Ι. Ἐκκολουθία εἰς τὴν ἀνακομιδὴν Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, γ' Μαρτίου (ἐκ Σαβαϊτικοῦ κώδικος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος· ἐνταῦθα ἀποδεικνύει τὴν διαφθοράν, ἣν ἔπαθε τὸ κείμενον ἐν τοῖς ἀντιγράφοις¹ π.χ.

Τὴν ψυχὴν τὴν σὴν ἐνδοξε — τὴν ψυχὴν σου τὴν ἐνδοξον.
Ἐὐφροσύνη ἀπεδέξατο — ἡ εὐφροσύνη ἀξίως ἐδέξατο.
Τοῖς ἀνθρώποις προσωμίλησε — καὶ βροτοῖς ὁμίλησαι ἠὲ δόκησεν.

αἰωνίαις χοροστασίαις — οὐρανίαις ταξιαρχίαις.
Τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνέδειξε — τῆς ἐκκλησίας σὲ ἔδειξεν.

*) Ἴδε Τεύχος Ι' 1938, σελ. 572. "

1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. Κ', 1900, σ. 337—44.

Τῆς ἀπαθείας πανάμωμε - παρθενομῆτορ πανάμωμε.

(Πρβλ. καὶ τὸ παρὰ Θεοφάνει· πανάγιον τέμενος ἀπαθείας, ὡς γεννήσασαν τὴν πηγὴν τῆς ἀπαθείας).

πραότητος - πραότατος

διεξήλθες — διανύσας κ.τ.τ. ¹

II. Ἀκολουθία τῆς ἐβδομάδος τῶν παθῶν καὶ τοῦ Πάσχα. Ἐν Πετρούπολει 1894, ἐκ κώδικος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχ. βιβλιοθήκης.

III. Ἀκολουθία τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος καὶ τῆς Διακαινησίμου.²

IV. Φωτίου Πατριάρχου. Κανῶν παρακλητικὸς εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον. Ἦχος πλ. β', πρὸς τὸ Κύματι θαλάσσης: Πάτερ παντοκράτορ υἱὲ πατρὸς λόγε.³

V. Τοῦ αὐτοῦ εἰς ὕμνος τοῦ Πατριάρχου Φωτίου, Οδησὸς 1900.

VI. «Ἀκολουθία εἰς τὸν ἅγιον Ἀγαπητὸν ἐπίσκοπον Συνοῦ· μηνὶ Φεβρουαρίῳ ιβ'». Προηγεῖται τὸ Κάθισμα (ἦτοι τὸ Ἀπολυτίκιον) εἶτα τὸ Κοντάκιον καὶ ὁ Οἶκος, εἰθ' οὕτω ἡ λοιπὴ ἀκολουθία ἐκ κώδικος 181 τῆς Μόσχας.⁴ Ὁ κανὼν, ἦχος πλ. δ', πρὸς τὸ Ἀρματηλάτην Φαραῶ, ποίημα Ἰωσήφ. (Ἐλλείπουσιν οἱ Αἶνοι).

1) Αὐτ. σ. 342—3.

2) Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. Β' Πετρούπολις 1894.

3) Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κων)πόλεως τὸ περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπομνημάτιον . . . καὶ ἄλλα τινὰ πονήματα τοῦ αὐτοῦ ἐλληνιστὶ καὶ ἀρμενιστὶ γεγραμμένα. Ἐκδίδονται δὲ μετὰ προλόγου ὑπὸ Α. Παπ. Κεραμέως καὶ μετὰ ρωσσ. μεταφράσεως τῶν κ. Γ. Σ. Δεστούνη καὶ Ν. Μάρρου. Πετρούπολις 1892, σ. 9—14.

4) Varia graeca sacra, Πετρούπολις 1909, σ. 130—140.

VII. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου *Βασιλείου Παρίου* ἐπισκόπου (ἐκ Κώδ. Πιερουπ. τοῦ Ι' αἰῶνος. Ἐν τοῖς μηναίοις οὐ μόνον λεκτικαὶ ὑπάρχουσι διαφοραὶ ἀλλὰ καὶ προσυῆ- και μεταγενέστεραι)¹.

VIII. Ἀκολουθία τῆς τρίτης εὐρέσεως τῆς κάρας τοῦ τιμίου *Προδρόμου* (ἐκ Σαβαίτικου Κώδικος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μετὰ ποικίλων διαφορῶν).

IX. Ἀκολουθία εἰς τὸν ὄσιον *Θεόδωρον τὸν Τραχινᾶν* ἐκ Κώδικος Σαβαίτικου τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ποίημα Ἰωσήφ τοῦ ὑμνογράφου μετὰ καθίσματος καὶ 4 στιχηρῶν πρὸς τὸ "Ὅσιε πάτερ (τὸ 4 πρὸς τὸ Χαίροις ἀσκ.)².

X «*Νικήτας ἐπίσκοπος Χαλκηδόνος*» καὶ ἡ ἀκολουθία αὐτοῦ ἐκ τοῦ Σαβ. Κώδικος, 1389 ἔτους γεγραμμένου χειρὶ Δωροθέου Ἱεροσολύμων (ὁ ἐν Κων|πόλει Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογος ἔτ. ΚΣΤ', 1896, σ. 38—42). Εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν ἄλλοις μηναίοις ὁ Νικήτας φέρεται ἅγιος τῆς Παλαιστίνης, ἐσφαλμένως βεβαίως, ὡς ἀποδεικνύει ὁ Κεραμεὺς ἐκ περικοπῶν τῆς ἀκολουθίας, ἐν ἣ ἔξυμνεῖται ὡς ἐπίσκοπος.

«Ὁ ὑμνογράφος Ἰγνάτιος» (Ἐκκλησ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΒ' 1902, σ. 37—39, 68—70 καὶ 88—91). Ἐκ παλαιοῦ χειρογρ. μηναίου δημοσιεύει ὁ Κεραμεὺς τὴν πλήρη ἀκολουθίαν συνταχθεῖσαν εἰς τὸν πατριάρχην Κων|πόλεως Ταράσιον, ἐν ἣ κατὰ τὸ ἀρχαῖον τυπικὸν προτάσσονται ἀντὶ τῶν ἑσπερίων τὰ καθίσματα, καὶ εἶτα τὰ στιχηρὰ προσόμοια. Ὁ κανὼν εἰς ἧχον β', πρὸς τὸν Δεῦτε λαοὶ ἔχει ἀκροστιχίδα : «Ἀρχιερεῖα θειοῖο Ταράσιον ἕσμασι μέλπω».

Ἐν τέλει παρενείρομεν ἐνταῦθα καὶ δύο ἀρχαίας ἀκολουθίας δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ μακ. Λουδ. Petit.

1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. Κ' 1900, σ. 340—1.

2) Αὐτ. σ. 391—2.

1) «Ἀκολουθία τοῦ Εὐθυμίου τοῦ νέου συντεθεισα παρὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης μαθητοῦ αὐτοῦ» ὁ κανὼν εἰς ἤχον β', πρὸς τὸ Δεῦτε λαοὶ φέρει τήνδε τὴν ἀκροστιχίδα :

«Χαίροις τὸ θεῖον τῶν μοναζόντων κλέος, ποίημα Βασιλείου Θεσσαλονίκης».

(Vie et office de Saint Euthyme le jeune. Paris, 1904, σ. 52 -76 ἐλήφθη ἐκ Κώδ. τοῦ ἐν Ἄθῳ μοναστηρίου τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος) en l'honneur de Nicéphore Phokas par Louis Petit (ἐν Byz. Zeitschr. XIII, 1904, σ. 398 -420, ἐκ τοῦ Λαυρ. Ἀθῶν. Κώδικος Β 4, φ. 133—144). Προτάσσονται εἰς τὸ Θεὸς Κύριος δύο καθίσματα, εἶτα στιχηρὰ τρία πρὸς τό, Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος, καὶ δύο κανόνες. Ὁ μὲν πρῶτος εἰς ἤχον πλάγ, β' πρὸς τό, Ὡς ἐν ἡπίρῳ πεζεύσας ἔχει ἀκροστιχίδα :

«Λόγων στέφει στέφω σε τὸν Νικηφόρον».

Ὁ δὲ δεύτερος εἰς ἤχον πλάγ. δ', πρὸς τὸ Ἀρματηλάτη Φαραῶ ἔχει :

«Χρέους ἀμοιβὴν σοὶ πλέκω κρότον».

Προτάσσονται καὶ στιχηρὰ πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι.

Ὡς γνωστὸν ὁ Νικηφόρος ὑπάρχει ὡς ἅγιος ἐν τῇ Ἑορτολογίᾳ Κων]πόλεως τῷ δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Γεδεῶν ἑορταζόμενος τὴν 1α' Δεκεμβρίου.

Περὶ τῶν μετὰ β' ῥόδῃς ὑπαρχόντων κανόνων. Ὁμολογουμένως πρῶτος ὅστις ἠσχολήθη μετ' ἐπιμονῆς εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, εἶναι ὁ Κεραμεύς. Ὁ Βαρθολομαῖος παρετήρησε μὲν τὴν ἔλλειψιν ἐκ τῶν ἐν τοῖς μηναίοις κανόνων καὶ ῥόδῃς ταύτης, ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινεν οὔτε ἐνεβάθυνεν εἰς τὴν αἰτίαν τοῦ φαινομένου τούτου ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν γραφομένων αὐτοῦ: «Αἴτιον δὲ τῆς ἔλλειψεως ταύτης ὑπο-

τίθεται ὅτι ὑμνοδοί τινες εἶχον μὲν τροπολογήσει καὶ τὴν δευτέραν τῆς στιχολογίας ᾠδὴν, ἀφηρέθη ὅμως ἔπειτα ὡς τεταγμένη νὰ ψάλληται ἐν μόνῃ τῇ Μ. Τεσσαρακοστῇ, δι' οὓς λόγους ἀναφέρει ὁ Νικόδημος εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς (Κῆπ. Χαρίτ. σ. 20)».¹

Ὁ Κεραμεύς ἐπεξέτεινε τὴν ἔρευναν ἐφ' ὅλων τῶν ἐν τοῖς 12 μηναίοις κανόνων, οἵτινες φέρουσιν ἀκροστιχίδα καὶ παρατήρησεν, ὅτι δὲν ἐφαρμόζεται αὕτη πλήρως, ἀλλ' ἐλλείπουσι 4 - 5 στοιχεῖα ἤτοι τὰ τροπάρια τῆς β' ᾠδῆς, καὶ ἠρίθμησε τοιοῦτους κανόνας ἄνω τῶν 50. Ἐρευνήσας ἐν τοῖς χειρογράφοις εὔρεν αὐτῶν τὰ ἐξῆς β' ᾠδὰς ἐν ὄλω 16.

Α'. Κανόνες, ὧν ἡ ἐν τοῖς τετυπωμένοις μηναίοις ὑπάρχουσα ἀκροστιχὶς ἀπαιτεῖ β' ᾠδὴν. Τοιοῦτοι εἶναι 10 τῶν ἐξῆς ἀγίων :

1) Ἀποστόλου Ἰακώβου Ζεβεδαίου (30 Ἀπριλ.), ποίημα Θεοφάνους ἐν Σαβαϊτικῷ Κώδ. 167, ΙΑ' αἰῶνος.²

2) Ἰακώβου Ὁμολογητοῦ (21 Μαρτ.) ποίημα Θεοφάνους ἐν Κώδικι Ἀντωνίνου.³

3. Κυπριανοῦ ἱερομάρτυρος (19 Μαΐου) καὶ τῶν σὺν

1) Πρόλογ. ἐν Μηναιῷ Σεπτ. σ. θ' ἀναφέρει τὰς ἀκροστιχίδας 4 κανόνων τοῦ προφ. Μωϋσέως (4 Σεπτ.). Ἰω. τῆς Κλίμακος (30 Μαρτ.), τῶν 7 ἐν Ἐφέσῳ παίδων (4 Αὐγ.) καὶ ἀγ. Ἰσαύρου (17 Ἰουν.) ποιηθέντων ὑπὸ Κλήμεντος καὶ Γρηγορίου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ β' ᾠδὴ ἐξέπεσεν, ἐν δὲ τοῖς Θεοτοκίαις εἶχον κατὰ τὴν ἀκροστιχίδα αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ταῦτα νῦν ἀναγινώσκονται Κήμεντος καὶ Γηγορίου ἄρα τὸ Θεοτοκίον τῆς β' ᾠδῆς ἐλλείπει ἐκ τοῦ κανόνος ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν τροπαρίων ταύτης. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς δύο ἑτέρους κανόνας (8 Ὀκτ. καὶ 25 Φεβρ.) ποιηθέντας ὑπὸ Γεωργίου, ὅπερ ὄνομα ἀναγινώσκειται ἤδη Γωργίου.

2) Σχεδ. σ. 8.

3) Αὐτ. σ. 12 : ἐν τῷ τετυπ. μηναιῷ ὑπάρχει εἰς τὴν 22 ἐπ' ὀνόματι Ἰγνατίου.

αὐτῷ, ποίημα Θεοφάνους ἐκ τοῦ Σαβ. Κώδικος 241 καὶ τοῦ πατρ. Ἀλεξανδρείας (Κάϊρον) 436, ἐν οἷς καὶ

4. Θαλλελαίου μάρτυρος (20 Μαΐου), ποίημα Ἰωσήφ¹.

5. Ἀγάθης μάρτυρος (5 Φεβρ.), ποίημα Θεοφάνους, ἐν Κώδ. Μόσχας 181, ἐν Ϝ καὶ

6. Βλασίου ἱερομάρτυρος (11 Φεβρ.), ποίημα Ἰωσήφ²

7. Μαρκιανοῦ ὁσίου (13 Φεβρ.), ποίημα Θεοφάνους ἐν Κώδ. Μόσχας 181, ἐν Ϝ καὶ

8. Τιμοθέου ὁσίου (21 Φεβρ.), ποίημα Θεοφάνους.³

9. Ἀγίας Ἀννης (9 Δεκ.), ποίημα Γεωργίου Νικομηδείας ἐν Κώδικι τῆς τέως αὐτοκρ. βιβλιοθήκης τῆς Πετροπόλεως Γ'—ΓΑ' αἰῶνος, ἐν Ϝ καὶ

10. Μηνᾶ μάρτυρος (10 Δεκ.), ποίημα Ἰωσήφ.⁴

Β'. Κανόνες, ὧν ἀφηρέθη ἐν τοῖς τετυπωμένοις μνημαίοις μετὰ τῆς β' ᾠδῆς καὶ αὐτὴ ἢ ἀκροστιχίς, εὑρεθείσης ἐν τοῖς χειρογράφοις, 6 τῶν ἐξῆς ἀγίων:

1. Ἀγίας Ἀννης (9 Δεκ.), ποίημα Ἀνδρέου Κρήτης ὑπάρχων ἐν Κώδ. Κρυπτοφεράτας Γ'—ΓΑ.⁵

2. Ἰσαακίου Δαλμάτων (30 Μαΐου), ποίημα Γεωργίου ἐν Κώδ. Πατρ. Ἀλεξανδρείας 436 τοῦ Γ' αἰῶνος.⁶

3. Γεωργίου ἐπισκόπου Μυτιλήνης (1 Ἀπριλίου), ποίημα Θεοφάνους ἐν Κώδικι Ἀντωνίνου ἀρχιμανδρίτου Ρώσου ἐν Ϝ καὶ

4. Εὐψυχίου μάρτυρος (9 Ἀπριλ.), ποίημα Θεοφάνους.⁷

5. Κάρπου καὶ Παπύλου μαρτύρων (13 Ὀκτ.), ποί-

1) Σχεδ. σ. 37.

2) Ἐκκλησ. Ἀλήθ. τόμ. ΚΑ', σ. 425—7.

3) Αὐτ. σ. 468—9.

4) Αὐτ. σ. 37—9.

5) Σχεδ. σ. 28.

6) Αὐτ.

7) Αὐτ. σ. 29.

ημα *Ἰωσήφ*, ἐν Κώδ. Πατρ. Ἀλεξανδρείας τοῦ Γ'—ΙΑ' αἰ-
ῶνος ἐν ϕ καὶ

6. *Μαρκιανοῦ* καὶ *Μαρτυρίου* μαρτύρων (25 Ὀκτ.),
ποίημα *Γερμανοῦ* Πατρ. Κων[πόλεως].

Γ' *Κανόνες* μετὰ τῆς β' ω δῆς ἤδη τὸ πρῶτον ἐκδιδό-
μενοι.

1) Εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα *Ἀλέξανδρον* τὸν ἐν Πύδνῃ.¹

2) Εἰς τὸν ὄσιον *Θεόδωρον Τριχινᾶν*,² ἀμφοτέρω ἐν
Κώδ. 552 *Πετροπόλεως*.

3) Εἰς τὴν Ὑπαπαντήν, *Ἀναστασίου Κναιίστορος*. Ἰαμ-
βικός, ἤχος γ', ω δὴ α': Ὁ πρὶν τεμῶν ἀτμητον ὕγραν ἐν-
θέως. Εἶναι μόνον οἱ 9 εἰρμοὶ ἐκ Κώδ. Πατμιακοῦ 613.³

4) Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἅγιον *Ἀγαθόνικον*. ω δὴ α',
Κύματι θαλάσσης, (λείπουσιν αἱ λοιπαὶ τοῦ στίχου λέξεις.
Καὶ τούτου εἶναι μόνον οἱ εἰρμοὶ τῶν 9 ω δῶν. Ἐν ἀρχῇ
ὁ ἐκδότης πραγματεύεται περὶ τοῦ ποιητοῦ *Ἀναστασίου*.⁴

5) Εἰς τὸν ὄσιον *Πατάπιον*, ἐκ Κώδικος τῆς αὐτο-
κρατ. βιβλιοθήκης *Πετροπόλεως* 89,ποίημα *Θεοφάνους*.
Οὗτος περιέχει καὶ τροπᾶριον τῆς ζ' ω δῆς, ὅπερ ἐν τῷ τε-
τυπωμένῳ *Μηναίῳ* ἐλλείπει. Ἐνταῦθα συνεκδίδονται ἐν ἀνέκ-
δοτον στιχηρὸν καὶ δύο ἕτερα μεθ' ἐνὸς καθίσματος ἐκ
Κώδικος τῆς *Μόσχας*.⁵

1) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. Κ', 1900, σ. 389—91. Εἶναι περιέργον
ὅτι ὁ αὐτὸς Θεοφάνης ἔχει συντάξει καὶ τὸν προειρημένον εἰς τὸν
ὄσιον τοῦτον κανόνα ἄνευ β' ω δῆς.

2) Αὐτ. σ. 391.

3) Βυζαντ. Χρονικὰ *Πετροπόλεως*, τόμ. VI, 1900, σ. 45—47.

4) Αὐτ. σ. 43—45.

5) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΑ', σ. 39—41. Εἰς Ἀθήνας εὕρισκό-
μενος προῦλαβον μόνον τοὺς 6 πρώτους τόμους τῶν Βυζ. Χρονικῶν
τῆς *Πετροπόλεως* νὰ ἐξετάσω ὡς πρὸς τὰ δημόσιεύματα τοῦ *Κερα-
μέως*· διὰ τοὺς λοιποὺς τόμους οὐδὲν δύναμαι νὰ πράξω ἐν Ἀλβα-

Δ.' *Κανόνες 'Ιαμβικοί εἰς διαφόρους ἐορτάς.*

1) «Κανὼν ἰαμβικὸς τῆς Ὑπαπαντῆς φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε διὰ στίχων ἠρωελεγειῶν, ποίημα Γερασίμου Ἱερομονάχου Ἰωαννοῦλη Ζακυνθίου αἰοιδ'».

Τῆμερον ἀθανάτιο εὐς πάϊς ἐκ γενέταο
 ἐς νέον ἀγνήσιν ἴκετο ἐν παλάμαις,
 ὄν πρέσβυς φρίττων χαίρων τε φέρει κάρτ' ἤτορ.
 Ἄλλ' ἄνα σφ̄ δοίοις γ' ὄλβια ὑμνοπόλφ'

Ῥδὴ α', ἦχος δ', πρὸς τὸ Θείῳ καλυφθεῖς :

Τύραννον ἰσθμῷ Φαραὼ καταδύσας
 ἤγεν ἅπαντα Ἰσραήλ διασώσας.¹

2) Ἀκολουθία εἰς τὰ Βάια. Ἦχος δ', Ῥδὴ α'. Νεῦσον πρὸς ἡμᾶς Ἰσραήλ σου τὸν νέον (8 Ῥδαί, 8 τροπάρια. Ἐν Βυζ. Χρον. Πετρουπόλεως, τόμ. VI, 1900, σ. 47—9). Καὶ τοῦτο ποίημα Ἀναστασίου τοῦ κναίστορος,² ὅπως τὰ ἐξῆς πάντα ἰαμβικά.

3) Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Προδρομοῦ, ἦχος πλ. β', Ῥδὴ α'. Ἦνοιξε Μωσῆς Ἰσραηλίταις πάλαι (Ῥδαί 8, τροπάρια 8, αὐτ. σ. 49—51).

4) Ἀναστάσιμος, ἦχος βαρὺς Ῥδὴ α'. Ἐρρηξεν ράβδος τοῦ προφήτου Μωσέως (Ῥδαί 8, τροπάρια 8, αὐτ. σ. 53—55).

5) Εἰς τὸν Ἑυαγγελισμόν. Ἄγγελος οὐρανόθεν πολυήρατον ἄρτι καταπτὰς κτλ. Ἦχος δ', Ῥδὴ α' πρὸς τὸ

νία εὐρισκόμενος, διὸ καὶ αἰτοῦμαι συγγνώμην παρὰ τῶν ἀναγνωστών.

1) Ἀνέκδοτα Συμαϊκά, σ. 21—27.

2) Ἐνταῦθα γράφει τινὰ περὶ Ἀναστασίου ὡς καὶ ἐν Ν. Ἡμέρα Τεργέστης (25 καὶ 31 Ἰαν. 1902) ὡς καὶ περὶ Κυριακοῦ, καὶ ἐν Βυζ. Χρον. Πετρουπόλεως περὶ τοῦ Συμεὼν τοῦ Θανμαστοορείτου ὡς ὑμνογράφου (Α' 1894, σ. 141—150).

Θείω καλυφθείς: Ἀπλοῦν ἐρυθρᾶς ὑγρογείτονα τρίβον (Ψδαί 7, ἀνά τρία πεντάστιχα εἰς ἐκάστην ᾠδὴν τροπάρια. Ἡ 8 πρὸς τὸ Λύει τὰ δέσμα λείπει (αὐτ. σ. 55—59).

6) Εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα *Γεώργιον*, ποίημα *Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ*. Ἀκροστιχίς: Χαίροις ἀθλητά, παμμάκαρ Γεώργιε. *Κοσμᾶ μοναχοῦ*. Πρὸς τὸ Χοροὶ Ἰσραήλ. (Ἐν Byz. Zeits. XIV, 1905, σ. 519—526 ἐκ Κώδικος 241 τοῦ ἀγ. Σάβα).¹

Τελευταῖον ἀναφέρομεν ὅτι ἐν τῇ Ἱεροσ. Σταχυολογία (2, 1894, σ. 124—143) ἐξέδοτο, Στιχηρὰ καὶ κανόνας τῆς Ἱεροσολ. Λειτουργίας.

Ἰδιαζόντως ἐνέκυψεν ὁ *Κεραμεὺς* εἰς τὰ *Κονδακόρια* ἦτοι τοὺς Κώδικας, τοὺς περιέχοντας τοὺς πρὸ τῶν κανόνων,² ἐν χρήσει ἐν τῇ ὑμνολογίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ὕμνους ἦτοι τὰ λεγόμενα *Κοντάκια* ἢ *Κονδάκια*, ὧν ἐν τῇ συνηθείᾳ περιεσώθη ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος μόνος.

Αὐτὸς τότε³ μετὰ τοῦ μακ. *Ματθαίου Παρανίκα*⁴ ἐν

1) Ἐγραψεν ὁ Κεραμεὺς καὶ ἀνάλυσιν τοῦ Μεγ. Κανόνος τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης παραβάλων αὐτὸν πρὸς κώδικας τοῦ I' αἰῶνος (ἐν Ἐκκλ. Φάρω Ἀλεξανδρείας, τόμ. Ε', 1910, σ. 501—13.

2) Ὁ ὄρος κανὼν ἐπενοήθη ὑπὸ Ἰ. Δαμασκηνοῦ καὶ δηλοῖ ἔνωσιν τροπαρίων ἐν ἀρμονικῇ ὁλότητι (Ἀρχιμ. Κάλλιστος, Τριώδιον σ. 61—2).

3) Τὸ πρῶτον ἔγραψεν ἐν Byzantische Leitschrift Mitteilungen her Romanos, τόμ. II, 1892, σ. 599—605, ἐνθ' ἐπιμελῶς ἐσταχυολόγησε πάντα τὰ περὶ τοῦ ὕμνου Συναζάρια καὶ τινὰς ἐπιγραφὰς Κοντακίων.

4) Περὶ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου ἐν τῷ ΚΕ' τόμῳ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. 1895, σ. 136—150. Ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθ. ἔτ. IB', 1892 δύο ἐτέρας εἶχε γράψει ὁ Παρανίκας πραγματείας (13 Ἰουλ. καὶ 6 Νοεμβ.) περὶ τοῦ ποιητοῦ τοῦ ὕμνου, νομίζων τὸν Πισίδην.

18

τῇ Ἀνατολῇ ὁ *W. Christ*¹ καὶ ὁ *Κάρολος Krumbacher*² ἐν τῇ Δύσει ἐνήρξαντο φιλολογικοῦ καλλίστου ἀγῶνος πρὸς λύσιν σπουδαιοτάτων ζητημάτων συνδεομένων πρὸς τὸν προσφιλέστατον καὶ λυρικότατον ὕμνον ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ δὲ ἀγὼν ἐνετάθη ἔκτοτε τόσον, ὥστε συμμετέσχον αὐτοῦ πάντες σχεδὸν οἱ Βυζαντινολόγοι καὶ ἡ συζήτησις ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον χωρὶς δυστυχῶς νὰ καταλήξῃ εἰς θετικὰ συμπεράσματα.³ Ὁ *Κεραμεὺς* ἔγραψε ἐπίσης τρεῖς ἐκτενεῖς διατριβάς, ἕν' ἀποδείξῃ ὅτι δημιουργὸς τοῦ θεσπεσίου ὕμνου εἶναι αὐτὸς ὁ φιλολογικώτατος *Φώτιος*, ὃν αὐτὸς πρῶτος ἀπέδειξε ποιητὴν καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Αἱ διατριβαὶ εἶναι αἱ ἑξῆς :

1. Ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, οἱ Ρῶς καὶ ὁ πατριάρχης *Φώτιος*. Ἐν Ἀθήναις 1903 (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ).

2. Ὁ πατριάρχης *Φώτιος* καὶ ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος. Τεργέστη 1905.

3. Πηγαὶ καὶ δάνεια τοῦ ποιήσαντος τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον (Βυζαντίς, I, 1909, σ. 517—540, Ἀθῆναι.

Ἡ σημερινὴ θέσις τοῦ περὶ Ἀκαθίστου ζητήματος. Πετρούπολις 1909, (ἐν Βυζ. Χρονικοῖς ΙΕ', σ. 357—383 καὶ ἰδίᾳ).

(Ἀκολουθεῖ.)

1) Βλ. *Anthologia graeca carminum christianorum* κ.τ.λ. Lipsiae, 1871, σ. 144—268.

2) Οὗτος ἐξέδοτο περὶ τοῦ Ρωμανοῦ πολλαπλᾶς πραγματείας καὶ τελευταῖον ἠτοίμασε καὶ τὰ ἅπαντα.

3) Τελευταῖα ἔργα γνωρίζω τοῦ Ἀρχιμ. *Ζαχ. Λιανᾶ*, Οἱ Χαιρετισμοὶ καὶ Ἀκάθιστος ἑορτῆ. Ἀθῆναι 1935, 8ον, σ. 112. Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς κατὰ τοὺς ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Γ' 1935, σ. 216—18 ἔ. ἐν Λέσβῳ).

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῖς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῆ ΟΡΘΟΔΟΞῆ ΑΝΑΤΟΛΙΚῆ ΕΚΚΛΗΣΙΑ. *)

Ἀντίθετον αὐτῷ γνώμην ἐξήνεγκε τότε ὁ κριτικώτατος καθηγητῆς *Πετρ. Παπαγεωργίου* (Ν. Ἡμέρα Τεργέστης, Ἔτ. ΔΖ', 1911, ἀρ. 1905—6, 1908—9), καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ φίλος κ. *Α. Ν. Διαμαντόπουλος* (ἐν Ἐκκλ. Φάραξ Ἀλεξανδρείας, τόμ. ΙΓ', 1914, σ. 337—75 καὶ ἰδιαιτέρως).

Ἐκ τούτου ἀφορμώμενος ὁ *Κεραμεὺς* συνεισέφερε καὶ αὐτὸς μετὰ τὸν Ρῶσον ἀρχιμανδρίτην Ἄμφιλόχιον, τὸν Πίτρα καὶ τὸν *Krumbacher* τὸν ἔρανον εἰς τὴν ἔκδοσιν Κοντακίων.¹

Ἐ' «Ἀθωνικὰ Κοντακαρίων ἀντίγραφα», ἐδημοσίευσεν ὁ *Κεραμεὺς* ἐκ Βατοπεδινοῦ Κώδικος (φ. 285) τοῦ Ι'—ΙΑ' αἰῶνος τὰ ἐξῆς:²

*) Ἴδε Τεύχος Γ' 1939, σελ. 171.

1) Τελευταῖον ἔργον περὶ Ρωμανοῦ καὶ τῶν Κοντακίων αὐτοῦ γνωρίζω τὸ τοῦ G. Cammelli: *Romanoil Melode*, Firenze 1930 10ον, σ. 407.

2) *Byzantinische Zeitschrift*, τόμ. VI, 4898, σ. 375—86, ἐν *Sanctiss. Patriarchae Photii* κτλ. *epistolae* XIV, 55—57 ἐποιήσατο νέαν ἔκδοσιν τῶν 8 ἱαμβικῶν εἰρμῶν (βλ. ἄνωτ. σ. 73).

- 1) Κονδάκιον μηνολογίου.
- 2) Κονδάκιον Τριφδίου καὶ Πεντηκοσταρίου.¹
- 3) Κονδάκια εἰς πολλοὺς ἁγίους ἐκ μιᾶς ἢ πλειόνων στροφῶν (φ. 285 ἐ.).

4) Κονδάκιον εἰς τὸν ἅγιον *Παντελεήμονα* (φ. 170β—172β). Τοῦτο πλήρες ὑπάρχει ἐν Παιμιακῷ Κώδικι μετ' ἀκροστιχίδος : «Τοῦ ταπεινοῦ *Ρωμανοῦ* τῷ Ἀναργύρῳ ὁ Ψαλμός». Ἐκ τοῦ Βατοπεδινοῦ ἐλλείπουσιν 8 στροφαί.

5) Περιγραφή τοῦ ὑπ' ἀριθ. Γ' 27 Λαυριωτικοῦ Κονδακαρίου. (Δύο πολύτιμοι Κώδικες περιέχουσι ποιήματα ἤτοι Κοντάκια τοῦ *Ρωμανοῦ* ἐν Λαύρᾳ ὁ Γ' 27 καὶ ὁ Γ' 28, οἵτινες φέρονται ὡς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξ. Λαυριώτου ἀνακαλυφθέντες) ἐν ᾧ καὶ Κοντάκιον εἰς τὸν ἅγ. *Παντελεήμονα* ἐκ στροφῶν 9. Μιμητῆς ὑπάρχων.²

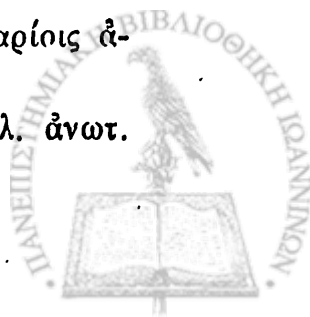
6) Δείψανον Κονδακαρίου Σιναΐτικοῦ. Τοῦτο ἐγνώρισεν ἡμῖν ὁ Κεραμεὺς ἐξ ἐνὸς φύλλου, ὃπερ ἀπέσπασεν ὁ Πορφ. *Οὐσπένσκης* ἐκ τοῦ 451 Κώδικος (ἔτ. 1285) τοῦ Σινᾶ. Περιέχει Κονδάκιον καὶ οἶκον εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐν Λύδδῃ ναοῦ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου (3 Νοεμβρίου, ἐν Byz. Zeits. τόμ. XVI, σ. 202—3).

Πλὴν τούτων τῶν κυριωτέρων καὶ ἄλλα μικρότερα δημοσιεύματα ὑπάρχουσι τοῦ *Κεραμέως* καὶ κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, ὃ ἀνωτέρω εἰς τὸ οἰκειον ἕκαστον μέρος ἐσημειωσάμεθα, ὡς καὶ ἐν τῷ Σχεδιάσμοι εὐρίσκονται παρεννευόμενα καὶ τὰ ἐξῆς :

- 1) Στιχηρὸν προσόμοιον εἰς Ἰάκωβον Ζεβεδαῖον πρὸς τὸ «Ω τοῦ παραδόξου θαύματος»: Μάκαρ θεόπτα Ἰάκωβε. Τοῦτο μόνον ἐσώθη ἐκ τῶν στιχηρῶν τοῦ *Θεοφάνους*, ἅπερ

1) Κονδάκιον μηνολογίου κτλ. ἐνταῦθα εἶναι ἐν τροπαρίοις ἀναγραφῇ τῶν ἑορτῶν τῶν 12 μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ κτλ.

2) Ἀναγραφῇ συγγραφῶν καὶ δημοσιευμάτων, σ. 9 βλ. ἀνωτ. σ. 70.

ἀντικατεστήθησαν ἐν τοῖς μηναίοις διὰ μεταγενεστέρων κατὰ τὸ αὐτὸ πρότυπον συντεθειμένων.¹ Νεώτερα ὡσαύτως συνθέματα εἶναι τὰ ἐν μηναίοις ἐν κάθισμα καὶ 4 στιχηρὰ τῶν αἰνῶν πρὸς τὸ «Ἐδωκας σημείωσιν». Ἐν τῷ σαβαιτικῷ 167 μετὰ τοῦ ἀνωτέρω στιχηροῦ ἀνεκάλυψε καὶ τὰ λοιπὰ ταῦτα τοῦ Θεοφάνους ἄσμιτα καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτὰ ὁ Κεραμεύς.²

Νέα στιχηρὰ Κασίας μοναχῆς ἐξ ἰδίου τοῦ Κεραμέως Κώδικος (ἐν Byz. Zeits. τόμ. X, 1901, σ. 60—61) ἦτοι Στιχηραρίου τονισμένου τοῦ ΙΓ' αἰῶνος φ. 168β—169β, τέσσαρα τὸν ἀριθμὸν εἰς τὴν ἁγίαν Χριστίαν (24 Ἰουλίου). Δοξαστικὸν εἰς Συμεὼν Θεοδόχον τοῦ ὕμνογράφου Γαβριήλ (αὐτ. τόμ. XII, 1903, σ. 171—2).

Εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον ἐπίσκοπον Παρίου 3 στιχηρὰ πρὸς τὸ Ὡ τοῦ παραδόξου, ἐκ Κώδ. Πειρουπόλεως τοῦ ΙΑ' αἰῶνος 553, φ. 81α—84α ποίημα Θεοφάνους (Ἐκκλ. Ἀλήθ. Κ' σ. 1900, σ. 340—1). Παρατηρεῖ δὲ ὁ Κεραμεύς, ὅτι τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἐν τῷ Μηναιῷ ἄσμιτα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν κανόνα ὅστις εἶναι ποίημα τοῦ αὐτοῦ Θεοφάνους, καὶ δύνανται νὰ εἶναι μέρη ἄλλης εἰς τὸν Βασίλειον τοῦτον ἀκολουθίας. Ἐνταῦθα (σ. 341—2) παρενείρει οὗτος καὶ τὰς διαφορὰς τοῦ ἐν τῷ Κώδικι κανόνος πρὸς τὸν ἐν τῷ Μηναιῷ, ὅπως καὶ τὰς τῆς ἀκολουθίας τοῦ τιμίου Προδρόμου (25 Μαΐου), ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ποιηθείσης.

2) Τροπάρια καὶ προσόμοια εἰς Εὐτύχιον πατριάρχην. Ὁ Κεραμεύς ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐν τῷ μηναιῷ (6 Ἀπριλ.) ἀκολουθία τοῦ ἁγίου οὐ μόνον τὰ διάφορα ἄσμιτα εἰσὶν ἠκρωτηριασμένα, ἀλλὰ καὶ ἐλλειπῆ· διότι προέρχεται ἐκ δύο ἀκολουθιῶν. Ἡ πρώτη ἦν ποίημα Θεοφάνους. Ὁ κα-

1) Σχέδ. σ. 10.

2) Αὐτ. σ. 15.

νών φέρει ἀκρουστικίδα: «Τὸν [θ]αυματουργὸν Εὐτ[ύ]χιον θαυμάσω» νῦν ὁμως τὰ τροπάρια τὰ ἀπὸ θ καὶ υ ἀρχόμενα ἐξέπεσον, ἅπερ ἐσώθησαν ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Ἀντωνίνου (τῆς γ' καὶ ς' ᾠδῆς), ταῦτα ἐκδίδωσιν ὁ Κεραμεύς.¹ Ἀλλὰ τοῦ Θεοφάνους τὸ ἄσμα τοῦτο ἐκτὸς τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἐν τοῖς μηναίοις ἔχει καὶ ξένα δύο τροπάρια, τὰ δύο τελευταῖα, ἐξοβελισθέντων τῶν παλαιῶν ὑπὸ νεωτέρου ἄσματογράφου. Τὰ δύο παλαιὰ τροπάρια ἐπίσης ἀντιγράψας ἐξέδοτο ἐκ τοῦ εἰρημένου Κώδικος.² Καὶ ἐκ μὲν τῆς παλαιᾶς ἀκολουθίας ἐσώθη νῦν ὁ κανὼν οὕτω συμπληρωθεὶς (οὗ τὸ μετὰ τὴν γ' ᾠδὴν κάθισμα ἐν τῷ χειρογράφῳ ἀντὶ «παλινδρομεῖς εἰς αὐτὴν δοξαζόμενος» ἔχει: «κλῆρον τὸν ἄνω ἐνδίκως ἀπέληφας»). Ἀντικατεστάθησαν ὁμως τὰ στιχηρὰ συνηρμοσμένα νῦν ἐν τῷ μηναιῷ ἐν τοῖς αἰνοῖς πρὸς τό: «Κύριε, εἰ καὶ κριτηρίῳ παρέστης». Τὰ παλαιὰ εἶναι πρὸς τὸ «Οἱ μάρτυρές σου, Κύριε» καὶ ἔρχονται νῦν εἰς φῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ Κώδικος 4 τὸν ἀριθμὸν.³ Ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης «ὅτι τῶν σημερινῶν μηναιῶν ἡ κατάστισις ἀποτελέσμα διαφθορᾶς ὑπάρχει μεγάλη καὶ ὅτι τούτων οἱ κατὰ καιροὺς ἀντιγραφεῖς, ἐκδότηι, μεταρρυθμισταὶ τολμηρῶς ἐξ ἀγροικίας ἢ ἄλλης τινὸς αἰτίας ἀκαταλήπτου μοι τὰ τῶν ποιητῶν ἄσματα κατὰ τὸ δοκοῦν ἔφθειρον ἢ μετήλλασον».⁴

Ζ'. Τυπικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας ἐκ Κώδικος Πετροπόλεως.⁵ Ἐνταῦθα ὁ Κεραμεύς ἐδημοσίευσεν πλεῖστα ὑμνολογικὰ κείμενα ἰδιάζοντα τῇ Σιωνίτιδι Ἐκκλη-

1) Σχεδ. σ. 16.

2) Αὐτ. σ. 18.

3) Αὐτ. σ. 19.

4) Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. Β'. Πετροπόλις 1894, σ. 1—254.

5) Τὸ Τυπικὸν συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Δημητριάεβστη: «Κανο-

σία, ἅπερ δὲν περιέχονται ἐν τοῖς ἐν χρήσει μηναίοις, ἡ δὲ ἔκδοσις τούτων ἐγένετο μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας. Οὐδεμιᾶς τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς γνωρίζομεν ἤδη πληρέστερον τὸ τυπικόν, ὅσον τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς· καὶ ἦν ἀπαραίτητον τὸ τοιοῦτον, ἅτε, ὡς γνωστόν, ἐπιβληθὲν διὰ τοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἁγίου Σάβα εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καίτοι μοναστηριακόν, ἀφοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν (ἀμυδρὰν ὁμως), τὸ ἐκκλησιαστικόν, ἴν' οὕτω καλέσωμεν τὸ λαϊκὸν τυπικὸν ἀπωλέσθη κατὰ τὴν ὑπὸ Ὁμᾶρ ἀποτέφρωσιν τῆς περιφήμου Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης. Πληρὲς φῶς εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐν Τυπικοῖς διαμορφουμένης ἐκκλησ. τάξεως ἐπέχυσεν ὁ τὰ τοιαῦτα ἐντριβέστατος εἰρημένος τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἀρχιμανδρίτης κ. *Κάλλιστος* δι' ἀρίστης μονογραφίας ἐπιγραφουμένης: «Ἱστορικὴ διαμόρφωσις τοῦ Ἱτυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας».¹

Τελευταῖον ἀναφέρομεν καὶ τοῦ *Μανουὴλ Χρυσάφου* τὸ ἀνέκδοτον Θεωρητικόν, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ Κεραμεὺς ἐν Βυζ. Χρον. Κων]υόλεως VIII, 1901, σ. 526—45 καὶ τινὰς περιέργους ἀνεκδότους ἀκολουθίας, ἅς εἰς φῶς ἤνεγ-

νάριον σὺν Θεῷ ἀρχόμενον ἀπὸ τὸ ἅγιον Πάσχα μέχρι τοῦ ἁγίου Σαββάτου καὶ ἀπὸ τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου μέχρι μηνὸς Αὐγούστου» (Τυπικά Α', σ. 172 ἔ.) καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ ὑπὸ τοῦ Ρώσου πρωθιερέως *Κ. Κεκελίδζε*, ἐκδοθέντος: Κανονάριον Ἱεροσολυμιτικόν, Τυφλίς 1912, ὅπερ μετεφράσθη εἰς ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτου Καλλίστου Μηλιαρᾶ ἐν Ν. Σιών τόμ. ΙΔ', σ. 33 ἔ. 197 ἔ. 344 ἔ. Ἔτερον Κανονάριον ἐν τῷ Κ' τόμ. 1925, σ. 721 ἔ. καὶ ΚΑ' 1926, σ. 19 ἔ. σ. 102 ἔ. 161 ἔ. 337 ἔ. Τὸ Κανονάριον λέγεται καὶ *Συναξάριον* (*Δημητριέβσκη* ἐνθ. ἀν. CXXX) ἐκ τοῦ *σύναξις*=ἀκολουθία.

1) Ν. Σιών τόμ. ΙΖ', 1922, σ. 157—77, 242—58, 363—73. 502—14. Ὡς βίασιν εἶχεν ὁ συγγραφεὺς τὸ σύγγραμμα τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἐν Κιέβῳ Θεολογικῆς Ἀκαδημίας *Μ. Σκαμπαλλάνοβιτς*: «Ἱστορία καὶ ἐρμηνεία τοῦ Τυπικοῦ κατὰ αἰῶνας, Κιέβον 1910.

24

κεν ὁ Κεραμεύς, τοπικὸν ἐχούσας χαρακτῆρα, ἦτοι Τάξις ἁγιασμοῦ τῶν ὑδάτων τοῦ ποτ. Νείλου καὶ «ἀκολουθία ὑπὲρ τῆς τοῦ Νείλου ἀναβάσεως» ἐν Αἰγύπτῳ βεβαίως ψαλλομένην,¹ καὶ τὴν «ἐπὶ τῇ ἀνακομιδῇ τοῦ ἁγίου Λίθου» τοῦ Ζωοδόχου Τάφου,² καὶ δὴ ἐδημοσίευσε καὶ τὸ σπουδαῖον κείμενον τῆς Ἱεροσολυμ. Λειτουργίας ἐν τῇ Ἱεροσ. Σταχυολογίᾳ (II, 1894, σ. 1 - 254) μετὰ στιχηρῶν καὶ κανόνων.

Τοιαύτη ἐν σκιαγραφίᾳ τὸ περὶ τὰ ἱεροτελεστικὰ βιβλία τοῦ ἀειμνήστου Κεραμέως ἔργον, ὅστις ἤνοιξεν εἰς τοῦτο στάδιον εὐρύτατον διὰ τοὺς φιλακολούθους καὶ θαυμαστὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ἦτοι τῶν ἱερῶν ἄσμάτων. Περὶ τούτων ἔναγχος ὁ *K. Kirchoff* εἰς τὴν γερμανικὴν μεταφράσας τὰ τῆς ἡμερησίου ἀκολουθίας γράφει: «Ἀπὸ τῆς θείας χάριτος καὶ ἐνώσεως μετὰ τοῦ θείου προέρχονται τὰ ἄσματα ταῦτα ἀπὸ ἱερῶν τῷ ὄντι τόπων. Ἦδη οἱ παλαιοὶ ἐπίστευον, ὅτι ἐν τοῖς ποιήμασιν ἐνώκει μυστηριῶδές τι, θεότης τις, θεία τις δύναμις, καὶ ὁ ποιητὴς ἐθεωρεῖτο τὸ ὄργανον τῆς θείας ταύτης δυνάμεως «Κάλαμος γραμματέως ὀξύγραφου» (Ψαλμ. 44, 2). Ἀπὸ βαθέων τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας εὐρίσκουσιν οἱ ὕμνοι οὗτοι τὴν ἀρχικὴν ἔμπνευσιν· καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ οὗτοι εἶναι ἀποκαλύψεις, χάρις Θεοῦ, ἐνόρασις ἁγίων καὶ μετὰ Θεοῦ ἠνωμένων ἀνδρῶν, διὰ τοῦτο εἶναι τόσῳ ὑψηλοὶ εἰς ἔμπνευσεις συναρπαζούσας ψυχάς, ὑπὸ ἱεροῦ τῷ ὄντι πυρὸς διαφλεγόμενοι. Ἐκ βαθέων οἱ ὕμνοι οὗτοι προέρχονται καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐπιζητοῦσι νὰ ἐκχωρήσωσιν, ἵνα ἀνυψώσωσι ταύτην καὶ ἀποπνευματίσωσιν. Ἡ προτέρα ἡμῶν νεκρὰ γνῶσις ἐγένετο ἤδη ἀκράδαντος πεποίθησις . . . Δὲν εἴμεθα πλέον οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι . . . ξένον

1) *Varia gr. sacra*, Πειρούπολις 1909, σ. 184—212.

2) Ἀνάλεκτα Ἱεροσολ. Σταχ., τόμ. Ε', 1898, σ. 180—9.

ὑπάρχει, οὐ ἡ παρουσία πιέζει ἡμᾶς, συναρπάζει ἡμᾶς καὶ συνέχει ἡμᾶς, ἐν ἐνὶ λόγῳ διακατέχει ἡμᾶς. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἀκτινοβολοῦσι φῶς «ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως ἡμέρα διαυγάση καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν» Β' Πέτρ. 1, 19.¹

Ἐν τέλει ὡς ἐπισφράγισμα τοῦ κεφαλαίου τούτου ἀναφέρομεν τὸν παγκοίνως γνωστὸν μεσαιωνοδίφην *Μανουὴλ Γεδεών*, ὅστις ὡς πολλὰ τῆς ἐκκλησ. φιλολογίας ἀνεκίνησε κεφάλαια οὕτω καὶ τὸ μετὰ χεῖρας. Τὸ «Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον» (Κων]πολις 1896—99) εἶναι μίᾳ ἀρίστη συμβουλή, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐδωροφόρησεν εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ Μηνολογίου,² διαλευκάνας πολλῶν ἑορταζομένων ἁγίων τὰς μνήμας ἐξακριβωσάμενος τὸ Τυπικὸν καὶ διελέγξας πλεῖστα ἀτοπήματα διὰ τοῦ χρόνου παρεισφρήσαντα εἰς τὰ Μηναιᾶ.² Ὁ κ. Γεδεών διὰ τοῦ ἔργου τούτου συνεπλήρωσε τὸ «Ἑορτολόγιον» τοῦ Σεβαστοῦ *Κυμηνίτου Τραπεζουντίου* (ὅπερ ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸ Πασχάλιον) καὶ τὸ «Ἑορτοδρομιον» τοῦ [*Νικοδήμου* (Ἑρμηνεῖα τῶν κανόνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν).³ Ἰδίᾳ ὁ κ. Γεδεών

1) Die ostkirche Betet. Hymnen aus Tagzeiten den byzantinischen Kirche. Vorfastenzeit, Leipzig 1934, ἐν τῷ προλόγῳ. Ὁμοίᾳ ἐκ τῆς συνηθείας ἐκλελοιπιυῖα νῦν εἶναι καὶ ἡ ἀκολουθία τῆς καμίνου ψαλλομένη τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ταύτην μετὰ ρωσ. μεταφράσεως ἐξέδοτο ὁ Α. Δημητριάδης ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Βυζ. Χρονικῶν τῆς Πετροπόλεως τῷ 1894 (σ. 553—600) προτάξας καὶ ἐπιτάξας σοφὰς παρατηρήσεις (τὸ κείμεν. σ. 585—8). Καὶ ἵνα πληθυνθῇ ἡ γνῶσις ἐπανέλαβε ταύτην ὁ Ἀλέξ. Λαυριώτης μετὰ ἐν ἔτος τῷ 1895 (βλ. ἄνωτ. σ. 73).

2) Π. χ. ἐν σ. 11 γράφει, ὅτι ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης Κων/πόλεως Ἀναστάσιος ἀναφέρεται ὡς ἑορταζόμενος ἅγιος τὴν 10 Φεβρουαρίου!

3) Ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως ἐν Βενετίᾳ τῷ 1836 ὀγκωδέστατον εἰς 4ον. Πλεῖστα τοῦ Μηνολογίου σκοτεινὰ διεφώτισεν ὁ ἀείμνηστος Ἀγιορείτης εἰς τοὺς 3 ὀγκῶδεις τόμους τοῦ

ἔρριψεν ἄπλετον φῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς διορθώσεως τῶν ἐκκλ. λειτουργικῶν βιβλίων διὰ τῶν ἐξῆς δημοσιευμάτων (κατὰ χρονολ. τάξιν) :

1) Δύο πατριαρχικά πρὸς *Βαρθολομαῖον τὸν Κουτλουμουσιανὸν* γράμματα διὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Ὁρολογίου Κανον. Διατ. Β', 1889, σ. 187—190).

2) Ἀναγνώσεις ἐκ τοῦ Ὁρολογίου τῆς τῶν Ἀκοιμητῶν μονῆς, ἐκ Κώδικος τῆς μονῆς Δειμῶνος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (Ἐκκλησ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΓ', 1903, σ. 280, 390, 401, 407, 455, 532, ἔτ. ΚΔ', 1904, σ. 211). Ἐν σ. 391 :

Εὐχὴ Ἀντιόχου Πανδέκτου (ἡ γνωστὴ τοῦ Ἀποδείπνου) ἣτις ἔχει ὡς ἐξῆς : « Καὶ δὸς ἡμῖν, δέσποτα, . . . σβέσον τὴν τοῦ σώματος πύρωσιν, τὰς τοῦ ἐχθροῦ φαντασίας κατάλυσον, καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἡμῶν κοίμισον . . . πολιτείαν ἐνάρετον, κοίτην ἀναπαύσεως ἀμίαντον. Διέγειρον δὲ ἡμᾶς πρὸς τοὺς νυκτερινούς καὶ ὀρθρινούς ὕμνους ἀπροσκόπτους . . . χάρισαι τοῦ ἀνυμνεῖν τὸ πανάγιον ὄνομά σου . . . » Ἐπὶ τοῦ δημοσιεύματος τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κεφ. Περὶ Ὁρολογίου.

3) Κανὼν περιέχων τοῦ ὄλου χρόνου τοὺς ἀγίους ἐν εἴδει Μηνολογίου κτλ. ποίημα *Σεργίου* μοναχοῦ, πρὸς τὸ Ἀρματηλάτην Φαραῶ : Ἀνευφημεῖν προαιρουμένῳ. Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν 9 ῥόδων ἔπονται πρὸς συμπλήρωσιν καὶ προσόμοια (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΓ', σ. 392 ἐ.). Ταῦτα τὰ ἔμμετρα ὡς εἶπειν Μηνολόγια ἐδημοσιεύοντο τὸ πάλαι ἐν τέλει τοῦ Ὁρολογίου, καὶ πρῶτος ὁ *Βαρθολομαῖος* ἀφήρεσεν αὐτά.

Συναξαριστοῦ διὰ τῶν πολυτίμων σημειώσεων καὶ πολλὰς διορθώσεις ἐπήνεγκεν εἰς τὰ Μηναιῶ καὶ δὴ εἰς τὰ ἱαμβικὰ ἔμμετρα συναξάρια, ὡς καὶ οὐκ ὀλίγας ἀκολουθίας εἰς τε ἄλλους ἀγίους καὶ δὴ εἰς τοὺς Νεομάρτυρας συνέταξε θεωρούμενος ὡς ὁ διαπρεπέστερος μετὰ τὴν

4) Πατριαρχική μέριμνα περί ἐκδόσεως λειτουργικῶν βιβλίων (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΘ', 1909, σ. 404—5, 413—14. ἔτ. Λ', 1910, σ. 13, 39, 42. Περὶ τῆς ἱερᾶς Συνόψεως, τοῦ Ὁρολογίου καὶ τοῦ Εὐχολογίου (λαμπρὰ διατριβή). Γεδεῶν Εὐχολογίων ἐκδόσεις. Προαναγγέλλει ὅτι θὰ ἐξετάσῃ τὴν χρον. σειρὰν καὶ πρόοδον τῆς ἐκτυπώσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόψεως, τοῦ Μεγ. Ὁρολογίου καὶ τοῦ Εὐχολογίου. Καὶ ἄρχεται ὑπὸ τοῦ Εὐχολογίου. Λέγει ὅτι εὗρεν ἐν τῷ Βατοπεδίῳ Εὐχ. ἀρχαιότερον τοῦ ὑπὸ Legrand περιγραφομένου τοῦ 1545 δηλ. ἀλλ' ἢ προμετωπὶς ἦν ἀποκεκομμένη. Ἐν τούτοις τῷ 1509 ἐν Βενετία ἐπιμελεία τοῦ Ζαχ. Καλλιέργου ἐξεδόθησαν τὰ «Ἐξαψάλματα» εἶδος Ἱερᾶς Συνόψεως καὶ Μεγ. Ὁρολογίου ἄρα ἀδύνατον ν' ἀνεβάλλετο τὸ Εὐχολόγιον. Τὸ Βατοπεδινὸν διαιρεῖται εἰς κεφ. ρκβ' καὶ οὐχὶ εἰς σελίδας· ἔχει καὶ ἀκολ. εἰς κοιμ. γυναῖκα Β' ἔκδ. Legr. 1578 ἐν Βεν. παρὰ Βεργῆ παρὰ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Τρίκκης ἐπιτρόπου τοῦ οἴκ. Πατρ. Ἱερεμίου «ἐπιδιορθώσει ἀναγκαιωτάτη ἔν τε ταῖς ἱεραῖς λειτουργίαις καὶ ἐν ἄλλοις» (ἡ φράσις αὕτη τυπικῶς τίθεται). Ἐν Βατοπεδίῳ ὑπάρχει ἡ Ἐκδ. 1585 (ἄγνωστος Legr.): «Εὐχολόγιον, ἡ παροῦσα βίβλος νεωστὶ ἐτυπώθη Ἐνετίησιν ἐκ τῶν τύπων Κουνάδου, ἀνεθεωρήθη δὲ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἔτ. ι' ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας αφπε' σ. σγς' (8 φυλ. ἐν ἀρχῇ προλ. καὶ πίναξ ἐκτὸς ἀριθμοῦ) (ψευδῶς γράφει ὅτι ἀνεθεωρήθη). ἔκδ. 1652 Βεν. (Legr.) τύποις τοῦ Ἀντωνίου Πινέλλου κληρονομικά, ἐπιμελεία Μαξίμου ἐπισκόπου Κυθήρων Μαργουνίου, (ἀλλὰ δὲν προῦλαβε νὰ ἐπιμεληθῇ ὡς φαίνεται) καὶ οὕτως ἐξετάζει καὶ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ὁρολογίου.

5) Δύο βιβλία νέα (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΛΑ', 1911, σ. 276, 285—6, 292—294) Τὸ β' βιβλίον εἶναι τοῦ μακ. Κεφαλληνίας Σπυρ. Κομποθέτρα : «Λειτουργικά». Ἀθήναι 1911. Ἐκ τούτου λυμβάνων ἀφορμὴν ὁ κ. Γεδεῶν ποιεῖ-

ἔρριψεν ἄπλετον φῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς διορθώσεως τῶν ἐκκλ. λειτουργικῶν βιβλίων διὰ τῶν ἐξῆς δημοσιευμάτων (κατὰ χρονολ. τάξιν) :

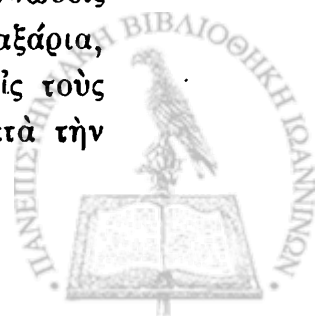
1) Δύο πατριαρχικά πρὸς *Βαρθολομαῖον τὸν Κουτλουμουσιανὸν* γράμματα διὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Ὁρολογίου Κανον. Διατ. Β', 1889, σ. 187—190).

2) Ἀναγνώσεις ἐκ τοῦ Ὁρολογίου τῆς τῶν Ἀκοιμήτων μονῆς, ἐκ Κώδικος τῆς μονῆς Λειμῶνος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (Ἐκκλ.σ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΓ', 1903, σ. 280, 390, 401, 407, 455, 532, ἔτ. ΚΔ', 1904, σ. 211). Ἐν σ. 391 :

Εὐχὴ Ἀντιόχου Πανδέκτου (ἡ γνωστὴ τοῦ Ἀποδείπνου) ἣτις ἔχει ὡς ἐξῆς : « Καὶ δὸς ἡμῖν, δέσποτα, . . . σβέσον τὴν τοῦ σώματος πύρωσιν, τὰς τοῦ ἐχθροῦ φαντασίας κατάλυσον, καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἡμῶν κοίμισον . . . πολιτείαν ἐνάρετον, κοίτην ἀναπαύσεως ἀμίαντον. Διέγειρον δὲ ἡμᾶς πρὸς τοὺς νυκτερινούς καὶ ὀρθρινούς ὕμνους ἀπροσκόπτους . . . χάρισαι τοῦ ἀνυμνεῖν τὸ πανάγιον ὄνομά σου . . . » Ἐπὶ τοῦ δημοσιεύματος τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κεφ. Περὶ Ὁρολογίου.

3) Κανὼν περιέχων τοῦ ὅλου χρόνου τοὺς ἀγίους ἐν εἴδει Μηνολογίου κτλ. ποίημα *Σεργίου* μοναχοῦ, πρὸς τὸ Ἀρματηλάτην Φαραῶ : Ἀνευφημεῖν προαιρουμένῳ. Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν 9 ῥόδων ἔπονται πρὸς συμπλήρωσιν καὶ προσόμοια (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΓ', σ. 392 ἔ.). Ταῦτα τὰ ἔμμετρα ὡς εἶπεῖν Μηνολόγια ἐδημοσιεύοντο τὸ πάλαι ἐν τέλει τοῦ Ὁρολογίου, καὶ πρῶτος ὁ *Βαρθολομαῖος* ἀφῆρεσεν αὐτά.

Συναξαριστοῦ διὰ τῶν πολυτίμων σημειώσεων καὶ πολλὰς διορθώσεις ἐπήνεγκεν εἰς τὰ Μηναιᾶ καὶ δὴ εἰς τὰ ἱαμβικὰ ἔμμετρα συναξάρια, ὡς καὶ οὐκ ὀλίγας ἀκολουθίας εἰς τε ἄλλους ἀγίους καὶ δὴ εἰς τοὺς Νεομάρτυρας συνέταξε θεωρούμενος ὡς ὁ διαπρεπέστερος μετὰ τὴν ἄλωσιν ποιητής.

4) Πατριαρχική μέριμνα περὶ ἐκδόσεως λειτουργικῶν βιβλίων (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΚΘ', 1909, σ. 404—5, 413—14. ἔτ. Λ', 1910, σ. 13, 39, 42. Περὶ τῆς ἱερᾶς Συνόψεως, τοῦ Ὁρολογίου καὶ τοῦ Εὐχολογίου (λαμπρὰ διατριβή). *Γεδεῶν* Εὐχολογίων ἐκδόσεις. Προαναγγέλλει ὅτι θὰ ἐξετάσῃ τὴν χρον. σειρὰν καὶ πρόοδον τῆς ἐκτυπώσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόψεως, τοῦ Μεγ. Ὁρολογίου καὶ τοῦ Εὐχολογίου. Καὶ ἄρχεται ὑπὸ τοῦ Εὐχολογίου. Λέγει ὅτι εὗρεν ἐν τῷ Βατοπεδίῳ Εὐχ. ἀρχαιότερον τοῦ ὑπὸ Legrand περιγραφομένου τοῦ 1545 δηλ. ἄλλ' ἢ προμετωπὶς ἦν ἀποκεκομμένη. Ἐν τούτοις τῷ 1509 ἐν Βενετία ἐπιμελεία τοῦ Ζαχ. Καλλιέργου ἐξεδόθησαν τὰ «Ἐξαψάλματα» εἶδος Ἱερᾶς Συνόψεως καὶ Μεγ. Ὁρολογίου ἄρα ἀδύνατον ν' ἀνεβάλλετο τὸ Εὐχολόγιον. Τὸ Βατοπεδινὸν διαιρεῖται εἰς κεφ. ρκβ' καὶ οὐχὶ εἰς σελίδας· ἔχει καὶ ἀκολ. εἰς κοιμ. γυναῖκα Β' ἔκδ. Legr. 1578 ἐν Βεν. παρὰ Βεργῆ παρὰ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Τρίκκης ἐπιτρόπου τοῦ οἴκ. Πατρ. Ἱερεμίου «ἐπιδιορθώσει ἀναγκαιωτάτη ἔν τε ταῖς ἱεραῖς λειτουργίαις καὶ ἐν ἄλλοις» (ἡ φράσις αὕτη τυπικῶς τίθεται). Ἐν Βατοπεδίῳ ὑπάρχει ἡ Ἐκδ. 1585 (ἄγνωστος Legr.): «Εὐχολόγιον, ἡ παροῦσα βίβλος νεωστὶ ἐτυπώθη Ἐνετίησιν ἐκ τῶν τύπων Κοινάδου, ἀνεθεωρήθη δὲ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἔτ. ι' ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οικονομίας ἀφπε' σ. σῆς' (8 φυλ. ἐν ἀρχῇ προλ. καὶ πίναξ ἐκτὸς ἀριθμοῦ) (ψευδῶς γράφει ὅτι ἀνεθεωρήθη). ἔκδ. 1652 Βεν. (Legr.) τύποις τοῦ Ἀντωνίου Πινέλλου κληρονομικά, ἐπιμελεία Μαξίμου ἐπισκόπου Κυθήρων Μαργουνίου, (ἀλλὰ δὲν προῦλαβε νὰ ἐπιμεληθῇ ὡς φαίνεται) καὶ οὕτως ἐξετάζει καὶ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ὁρολογίου.

5) Δύο βιβλία νέα (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΛΑ', 1911, σ. 276, 285—6. 292—294) Τὸ β' βιβλίον εἶναι τοῦ μακ. Κεφαλληνίας Σπυρ. Κομποθέτρα: «Λειτουργικά». Ἀθήναι 1911. Ἐκ τούτου λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ κ. Γεδεῶν ποιεῖ-

ται εὐρὺν λόγον περὶ τῶν περιαδομένων ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἐκδοτῶν διορθώσεων ὡς μηδέποτε γενομένων· διότι ἀκριβῶς τὸ α' τῶν κρινομένων βιβλίον εἶναι τόδε:

«'Εκλογαί», βιβλίον περιέχον τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον «καὶ ἄλλας τινὰς ἀκολουθίας καὶ εἰχᾶς ἀναγκαίας καὶ ἐπωφελεῖς παντὶ χριστιανῷ μετὰ τῶν ἐξηγήσεων αὐτῶν εἰς ἀπλήν ρωμαϊκὴν φράσιν παρὰ Νικ. Γλυκεῖ. Ἐν Βενετία 1730, ἐκ πολλῶν τῶν παρὰ τοῖς πρωτοτύποις σφαλμάτων μεθ' ὅσης οἷόν τε ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέν». Καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ Ὁρολόγιον, λέγει, διορθώσεις καὶ προσθήκαι ἐγένοντο μόνον εἰς τὰ Πασχάλια παρατεινόμενα κατὰ 15 ἔτη . . . Εἶδομεν ὁμως πολλοὺς ἐκδότας καὶ διορθωτὰς ἐπὶ τούτῳ καυχωμένους, ὥστε νὰ δικαιθῶμεν μὴ πιστεύοντες εἰς τὰς διαβεβαιώσεις τῶν Γλυκύδων καὶ Σάρων καὶ λοιπῶν ἐκδοτῶν, ἀφοῦ μάλιστα βλέπομέν τινας, ἐν γνώσει τῆς ὀγυρτικῆς ἐπαγγελίας, ἐπιγράφοντας «πρώτην τὴν ἔκδοσιν, ἧς ἐπιμελοῦνται» (ὡς ὁ Πάνος Θεοδοσίου τὴν τοῦ Εἰρημολογίου τῷ 1811, ἀφοῦ ὁ αὐτὸς εἶχεν ἐκδώσει αὐτὸ τῷ 1780)¹.

6) Λειτουργικῶν βιβλίων διορθώσεις κρινόμεναι (Ἐκκλ. Ἀληθ. ἔτ. ΛΔ', 1914, σ. 34. ἔτ. ΛΕ', 1915, σ. 13 - 15, 23, 31 - 2, 39, 40, 47 - 8, 63 - 4, 102 - 3, 108 - 9). Σπουδαία διατριβὴ ἀνέκδοτος τέως, ἐξ ἧς πλεῖστα παρελάβομεν ἀνωτέρω (σ. 23 ἑ.). Ἐνταῦθα, ὡς εἶδομεν, ἐπιτίθεται λάβρως κατὰ τοῦ Βαρθολομαίου ὁ Ἀγιορείτης Προκόπιος ὁ Δενδρινός, καθ' οὗ ἀντεπεξέρχεται ἔπειτα ἕτερος Ἀγιορείτης ὁ ἱεροδιδάσκαλος Δεόντιος, καὶ οὕτω ρίπτεται ἄπλετον φῶς εἰς τὴν τότε διόρθωσιν τῶν Μηναιῶν διὰ τῆς δευτερολογίας μάλιστα τοῦ Σαμουήλ Κυπρίου.

7) Κανόνες λαμβικοί. Εἰς τὸν θεῖον Χρυσόστομον ὑπὸ

1) Βλ. πλείω ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. ἔτ. Λ'. 1909, σ. 113 ἑ. ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ τῶν Εὐχολογιῶν.

Μερκουρίου μοναχοῦ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν : «Χριστὸς ἐν πόλει Βηθλεὲμ βρεφουργεῖται» (Ἀρχεῖα Ἐκκλ. Ἱστορίας Α', σ. 187—92, 207—8)¹

8) «Τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ *Μιχαήλ*, ὅτι ἡ τῶν προηγιασμένων μυσταγωγία ἀρχαιοπαράδοτος» (αὐτ. σ. 31—36). Εἰς πολλοὺς Κώδικας εὐρίσκεται ἡ ἐρμηνεία, ἐν τῷ Βατοπ. 516, φ. 596β—600β φέρει πληρεστέραν ἐπιγραφὴν : «Τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου *Μιχαήλ* δήλωσις πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι ἡ τῶν προηγιασμένων μυσταγωγία ἀρχαιοπαράδοτος καὶ πῶς ἡ ταύτης τελεσιουργία γίνεται καὶ διατὶ κεκώλυται ἐν τῇ ἁγίᾳ τεσσαρακοστῇ τελείᾳ γίνεσθαι». Ὁ *Μιχαήλ* δῆλον ὅτι εἶναι ὁ Ἀιταλειώτης. Τοιαύτην ἐρμηνείαν ἐξεπόνησε καὶ Θεόδ. ὁ Στουδίτης.²

9) «Κείμενα ἱερὰ χάριν τῶν εὐσεβῶν ἐν οἷς καὶ Μεγαλυνάρια ψαλλόμενα εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν ποίημα Γερμανοῦ Πατριάρχου».³

Ὡς συμπλήρωμα τοῦ Βυζ. Ἐορτολογίου ἐξέδωκεν ἔπειτα τὰ ἐξῆς δύο ἔργα : Ἐκκλησῖαι Βυζαντιναὶ ἐξακριβούμεναι, Κων]πολις 1900, 12ον, σ. 176 καὶ Ἡμερολόγιον Κωνσταντινοπολίτου πανηγυριστοῦ, Κων]πολις 1906, 12ον σ. 208. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων ὡς καὶ ἄλλων σχετικῶν διατριβῶν ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ καὶ τῷ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγῳ δημοσιευθεισῶν ἐρρίφθη ἄπλετον φῶς εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο κεφάλαιον.

Ταῦτα εἶναι ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν, ἅπερ ἔχει ἐγκατεσπαρμένα εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ἔργα αὐτοῦ ὁ ἀνεξάντλητος μέγας ἄρχων καὶ χρονογράφος τῆς Ἐκκλησίας κ. Μ.

1) Οἱ κανόνες οὗτοι ὡς ἀνέκδοτοι ἐξεδόθησαν ἐν Γρηγ. Παλαμᾷ ὑπὸ τοῦ ὀσιολ. Σπυρ. Καμπανίου Λαυριώτου.

2) Migne Patr. gr. τόμ. 99, στ. 1688—9. Βλ. καὶ Ἀλαττιῶν De consensu et disc. Eccl. Occid. cum Orient.

3) Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτ. ΛΣΤ', 1916, σ. 52 ἔ.

Γεδεών. Σημειωτέον ὅτι ἐπειδὴ διαμένων ἐν Φαναρίῳ μετέσχεν ὅλης τῆς πρὸς διόρθωσιν καὶ ἔκδοσιν ἐκκλησ. βιβλίων Φαναριωτικῆς κινήσεως ἔχει πολλὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα τῶν ἐν τοῖς παρασκηνίοις τελουμένων.¹ Οὕτω περὶ τοῦ Τυπικοῦ τοῦ φερομένου ὡς ἔργον *Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου* γράφει: «Οὗτος συνέλεξε παρατηρήσεις ἢ ἐπανορθώσεις προγενεστέρων πρωτοψαλιτῶν, προσθήκας καὶ διορθώσεις τῶν πατριαρχῶν *Κυρίλλου ΣΤ'*, *Χρυσάνθου*, *Κωνσταντίου Α'* καὶ *Γρηγορίου ΣΤ'*, καὶ τοῦτο ἐχαρακτήρισεν ὡς «πρὸς καιρὸν» προσωπικῶς - ἕως οὗ γραφῆ τέλειόν τι — καὶ ὁμῶς τοῦτο ἐχρησίμευσεν, ἐπιφέρει, ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις μέχρι τοῦ 1888, ὅτε συνταχθὲν μετὰ κόπους δεκαετεῖς, φέρον δὲ τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοψάλτου *Γεωργίου Βιολάκη*, ὅπερ οὐδὲν εἰσήγαγε σαφὲς εἰς τινὰς ἀσαφείας, δυνάμενον κάλλιστα νὰ χαρακτηρισθῆ καὶ ἀτελέστατον καὶ προσοχῆς ἀνάξιον» (Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΛΕ', 1915, σ. 109). Οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἐκδότου τῆς Παρακλητικῆς ἀρχ. *Σπυρ. Ζερβοῦ* γράφει: «Ὁ φερόμενος ὡς διορθωτὴς εἰς τὰ μετὰ τὸ 1850 τυπωθέντα ἐκκλ. βιβλία οὐδὲν διώρθωσεν (Ἐκκλ. Γραμμ. σ. 112), ἀκριβῶς, διότι αἱ διορθώσεις ἦσαν τοῦ Ἰδρωμένου.

1) Βλ. ἐν Μνείᾳ τῶν πρὸ ἐμοῦ, Ἀθῆναι 1936, σ. 416 ὅσα διηγεῖται περὶ τῆς ἀκολουθίας *Ἰωάννου τοῦ Ρώσου*, καὶ ἀλλαγῶν περὶ τοῦ νέου Τυπικοῦ τοῦ λεγομένου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τοῦ Ὁρολογίου τῆς Πατριαρχ. ἐκδόσεως, ἣτις παρεσκευάσθη ὑπὸ Ἐπιτροπῆς, ἣς μετεῖχε καὶ αὐτός, ἀλλ' ὁ Πατριάρχης διαφωνήσας τελευταῖον, δὲν ἐνέκρινε τὰς διορθώσεις αὐτῆς «διωρθώθη ὑπὸ μόνου τοῦ Γεδεών ἐγκρίσει καὶ ἐπιβλέψει (οὐδέποτε γενομένη) τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας» καὶ ἐξεδόθη τῷ 1900 ἐν Κων/πόλει.

12. Ἡ Πατριαρχικὴ μεγάλη ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ.—Ὁ Πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναίων.—Αἱ διὰ τὴν διαρρύνμισιν τῶν λειτουργ. βιβλίων προτάσεις.—Υπῆρχε Τυπικὸν τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας;—Τὰ Ἐορτολόγια καὶ Μηρολόγια.—Ἡ ἀποτυχία τῶν σχεδίων τοῦ κ. Εὐστρατιάδου.—Αἱ ἐκδόσεις αὐτοῦ. Τὸ Θεοτοκάριον.—Ὁ δριμὺς ἔλεγχος τοῦ κ. Παντελάκη.—Τὸ Εἰρομολόγιον, Εὐλόγιον Κουρίλα Λαυριώτου κριτικῆ. Πότε ἐνεφανίσθησαν ἐν τῇ ἐκκλησ. ποιήσει οἱ κανόνες;—Τὸ σύνθητες θέμα τῶν 9 ᾠδῶν.—Ἡ μετρικὴ διαίρεσις τῶν εἰρμῶν.—Τὸ δέον γενέσθαι ὡς πρὸς τὴν ἐκδοσιν τῶν λειτ. βιβλίων.—Τὰ Μεγαλυνάρια.

Δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως κ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, ἐὰν τὸ ὄνομα αὐτοῦ δὲν συνεδέετο μετὰ τοῦ ζητήματος τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἀνακινήθεντος καὶ αὐθις ἐπ' ἐσχάτων ὑπ' αὐτοῦ τούτου.

Τελευταία ἀπόπειρα τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας πρὸς διόρθωσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὁ ἐν Παρισίοις διαμένων ἀρχιμανδρίτης Ἀθηνόδωρος Παραδείσης ἐπρότεινε τῷ 1932, ὅτι ἐπειδὴ ἀνασυνέστησε καὶ καλῶς κατήρτισε τὸ ἐν Βενετία τυπογραφεῖον ἐν Παρισίοις, ἀναλαμβάνει τὴν κριτικὴν αὐτῶν ἐκδοσιν.¹ Τότε ἡ Ἐκκλησία ἐπειδὴ καὶ ἄλλαι προτάσεις τοιαῦται ἐγένοντο προέβη εἰς τὸν διορισμὸν μεγάλης «Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς» ἐν Ἀθήναις, ὅπως αὕτη ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ αὐτόθι πατριαρχικοῦ ἀποκρισαρίου Σεβ. Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου ἀπετελέσθη ὑπὸ τοῦ Μητροπ. Κασσανδρείας Εἰρηναίου τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου κ. κ. Κ. Δυοβουνιώτου, Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου τῆς Θεολογίας, Γεωργίου Σωτηρίου τῆς χριστ. τέχνης καὶ τοῦ κ. Νίκου Βέη τῆς βυζαντιολογίας, τοῦ ἄρχοντος κ. Μ. Γεδεών, τοῦ θεολόγου κ. Π. Τρεμπέλα ἱεροκήρυκος

1) Βλ. «Ρωμανὸς ὁ Μελωδός», Παρίσιοι 1932, ἔτος Β', σ. 354—5.

τῆς «Ζωῆς» καὶ τοῦ πρ. γυμνασιάρχου κ. Ἐμμ. Παντελάκη¹. Εἰσηγητῆς ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου ὁ ἐν Παρισίοις σχολάζων Σεβ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης.² Εἰς τὸ πρὸς αὐτὸν γράμμα ὁ Πατριάρχης γράφει «ἐκρίναμεν συνοδικῶς, ὅπως ἐπὶ τῷ σκοπῷ αἰσίας ἐνάρξῃ καὶ τῆς καλῆς τοῦ ἔργου περαιτέρω εὐδώσεως συστήσωμεν ἰδιαιτέραν πατριαρχικὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν Ἐπιτροπὴν . . . ἔργον ἔχουσαν τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν εἰσηγητῶν ὑποβαλλομένης ἐκάστοτε ἐργασίας καὶ τῶν ἰδίων δὲ αὐτῆς μελετῶν, προετοιμασίαν καὶ κατάρτισιν τοῦ κειμένου ἐκάστου λειτουργικοῦ βιβλίου καὶ τὴν μετὰ τὴν τακτικὴν ἀνωτάτην καὶ τελικὴν ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς Μεγ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἔγκρισιν τοῦ κειμένου τούτου ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῆς ἐκτυπώσεως καὶ ἐκδόσεως κατὰ τὰ τελικῶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐγκριθησόμενα καὶ ὀρισθησόμενα».³ Ἴσως ὁ μόνος ἐνδεδειγμένος διὰ τὸ ἔργον τοῦ εἰσηγητοῦ θὰ ἦτο ὁ πρ. Λεοντοπόλεως Σ. Εὐστρατιάδης, ὡς τῆς πολυχρονίου περὶ τὴν μελέτην χειρογράφων καὶ ἔκδοσιν ὑμνολογικῶν κειμένων διατριβῆς. Ἐκ τινων κολακευτικῶν πρὸς αὐτὸν φράσεων τῆς πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς πείθεται καὶ ἀναλαμβάνει νὰ ὑποβάλῃ «τὴν ἐπὶ εἰκοσαετίαν γενομένην εἰδικὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησ. βιβλίων ἐργασίαν καὶ τὰ πορίσματα πολυχρονίων ἐρευνῶν καὶ μελετῶν ὡς εἰσηγητῆς εἰς τὴν κρίσιν τῆς καταρτισθείσης Ἐπιτροπῆς, διότι φρονῶ, λέγει, ὅτι ἄνευ τῆς γνώσεως τούτων τὸ ἔργον αὐτῆς ἀδύνατον νὰ εὐδωθῇ».⁴ Τὸ ἐξῆς ὅμως εἶναι ἄξιον ἀναγνώσεως:

1) Ὁ τελευταῖος ἐν Ν. Σιών, τόμ. ΚΗ', 1933, σ. 225 συνέστησεν εἰς τὸν Πατριάρχην τὴν ἴδρυσιν τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιτροπῆς ἐκ θεολόγων καὶ φιλολόγων.

2) Ρωμ. Μελ. Β', σ. 355—357.

3) Ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 356.

4) Αὐτ. σ. 357.

« Ἡ νοσηρότης . . . τῶν ἱερῶν βιβλίων εἶναι τόσον ἔκδηλος καὶ ἄδηλος καὶ δυσδιόρατος, ὅσην οὐδεὶς δύναται νὰ φαντασθῆ ». Καὶ μία καθαρά ἀλήθεια: « οὐδὲ θὰ δυνηθῆ προχειρῶς ἐπιτροπὴ ἀπροετοιμάτιστος νὰ ἴδῃ καὶ μαντεύσῃ τὰ πολυχρόνια πάθη τοῦ πολυσυνθέτου τούτου καὶ ἐρειπωμένου ὄργανισμοῦ ». Καὶ κατωτέρω: « Ἐκ τῆς συνθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς κατανοῶ ὅτι τὸ βάρος τῆς . . . ἐργασίας ταύτης ἐπληρώθη εἰς ἐμὲ καὶ χαίρω δι' αὐτό ». ¹ Μικρὰν δὲ δόσιν ἀληθείας ἔχουσι τὰ ἐπόμενα: « Διότι ἢ ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἱεροῦ ζήλου προετοιμασθεῖσα ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀκριβῶς τούτῳ ἐργασία μου, εἰς πολλοὺς τόμους περικλειομένη, θὰ χρησιμοποιηθῆ καταλλήλως καὶ θὰ τεθῆ ὡς εἰσηγητικὴ βάσις πρὸς ὁδηγίαν τῆς ἐπιτροπῆς . . . Τὸ παρασκευασθὲν τοῦτο ὑλικόν, ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀσφαλῆ τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐπιδιόρθωσιν καὶ ἀποκατάστασιν, συνελήγη ἐκ 300 μελετηθέντων κωδίκων . . . » ²

Εἶτα ὑποβάλλει πρὸς τὸν Πατριάρχην διὰ τὴν ἐργασίαν προτάσεις 11, αἵτινες κυρίως συμπεριλαμβάνονται εἰς τὰ ἑξῆς. Νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ ἀκολουθίαι ἐκ τῶν κωδίκων ἀποβαλλομένων τῶν νεωτέρων ἀσμάτων καὶ νὰ τεθῶσι τὰ τῶν ποιητῶν ὀνόματα· νὰ εἰσαχθῆ δὲ πανταχοῦ τὸ Τυπικὸν τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας μετὰ τῶν συναξαρίων. Νὰ ἀφαιρεθῶσιν 120 μνήμαι ἀγίων δις ἑορταζομένων καὶ νὰ προστεθῶσιν ἄλλων ἐλλείπουσαι, διακρινομένων τῶν συνωνύμων, καὶ τελευταῖον νὰ παρασταθῶσιν οἱ ὕμνοι ἐν τῇ ποιητικῇ αὐτῶν ἀρχικῇ μορφῇ. ³

1) Αὐτ. εἴμεθα συμφωνότατοι εἰς τοῦτο· ὅτι ἦτο πλήρης ἀποτυχία ἢ ἐκλογή τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἐξ ὧν πλήν τοῦ κ. Μ. Γεδεῶν, ὅστις ἐπὶ ἔτη ἱκανὰ διεκρίθη διὰ τοιαύτας δημοσιεύσεις καὶ τοῦ κ. Ἐμμ. Παντελάκη τοῦ λίαν ὀψίμως εἰς, τοῦτο κινήθέντος, οἱ λοιποὶ εἶναι ἀδαεῖς τοῦ προκειμένου θέματος.

2) Αὐτ. σ. 358.

3) Αὐτ. σ. 358—359.

Αἱ προτάσεις αὗται εἶναι εὐκόλον νὰ διατυπωθῶσιν· ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ πραγματοποιηθῶσι. Καὶ ἄς ἴδωμεν πρῶτον τὴν τελευταίαν κατὰ πόσον εἶναι πραγματοποιήσιμος ἢ ἐν μέτροις καὶ κατὰ στίχον παράστασις τῶν ὕμνων, ἀφοῦ δὲν γνωρίζομεν τὰ μέτρα· καὶ ἀπόδειξις ὅτι ἐπιχειρήσας τοῦτο ὁ τε συνιστῶν τὸ πρᾶγμα καὶ ὁ κ. Παντελάκης τὰ ἐθλασσοποίησαν κυριολεκτικῶς (σ. 174—180). Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως δὲν συμφέρει· διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ὡς βλέπομεν εἰς τὰ χειρόγραφα, καταλογάδην, καὶ οὐχὶ κατὰ στίχον, διὰ στίξεως κατέγραφον τὰ τροπάρια,* ὡς καὶ οἱ νεώτεροι (Πίτρας, Κεραμεὺς κ. ἄ.). Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐπεκράτησεν ἀπλούστερον σύστημα τὸ διὰ κόμματος, ἀλλ' ἔχει τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐνιαχοῦ συγγέεται ἢ μετρικὴ πρὸς τὴν γραμματικὴν διαίρεσιν· αὕτη ὅμως δύναται νὰ παραλειφθῆ.

(Ἀκολουθεῖ.)

*) Ἡ ἐν Βενετία ἔκδοσις τοῦ *Λογικίου* πάντων τῶν Μηναιῶν γενομένη τῷ 1566 ἔ. καὶ ἀποκειμένη ἐν Λαύρᾳ τοῦ Ἁθωνος καὶ ἐν τῇ τῶν Βλατάδων Θεσσαλονίκης ἀντὶ στίξεως φέρει σταυρόν.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυτσᾶς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ *)

Ὁ γράφων «ν' ἀπαρτισθῆ ὁ κύκλος τῆς Ἀκολουθίας ἄρτιος διὰ τῆς προσθήκης τῶν ἀπολεσθέντων . . . μερῶν» καὶ «νὰ τεθῆ ὡς βάσις τῶν ἐκκλ. Ἀκολουθιῶν ἢ τυπικῆ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας διάταξις καὶ οὐχὶ τῶν Μονῶν», δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῆ ὅτι τυπικὸν τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας κατ' ἀλήθειαν δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ τῶν Μονῶν ἦν πάντοτε ἐν χρήσει καὶ αὐτὸ ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα καὶ νέα Μηναιᾶ καὶ λοιπὰ βιβλία.¹ Ἐτερόν τι εἶναι τὸ Ἑορτολόγιον ἢ «Μηνολόγιον» καὶ τοιοῦτον ὄντως εἶχεν ἡ Μεγ. Ἐκκλησία, ὑπὸ τοῦ Μ. Γεδεῶν δημοσιευθὲν (1896 Κων]πολις), ὅστις ἐν προοιμίῳις γράφει «ὅτι τὸ Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ σύστασιν καὶ μορφήν ἐστὶν ἐορτολόγιον μόνης τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐν ᾧ σημειοῦνται λίαν ἀκριβῶς αἱ μνημαὶ πολλῶν παιριαρχῶν μὴ ἀναγραφομένων ἐν τε τῷ Συναξαριστῇ καὶ τοῖς Μηναιαῖς».² Ἀλλὰ καὶ τοῦτο προήρχετο ἐκ Μονῆς, ὡς προ-

*) Ἴδε Τεύχος Δ' 1939, σελ. 193.

1) Βλ. τὸ περὶ Τυπικοῦ κεφάλαιον.

2) Ἑλλην. Φιλολ. Συλλ. τόμ. ΚΔ', 1895, σ. 125.

στίθῃσιν ὁ ἴδιος· «πράγματι δὲ τόσον εἰσὶ πολλοὶ οἱ ὅσοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, οἱ κ. Στουδιτῶν, ὧν ἡ μνήμη καθηγιασθῆ ὥστε φρονῶ ὅτι τὸ *Ἑορτολόγιον τῆς τοῦ Στουδίτου μονῆς ἐπεβλήθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*»,¹ συμπληρούμενον ἐκάστοτε διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νέων ἑορτῶν ἁγίων ἢ εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων καὶ πρὸς τιμὴν τῶν βασιλέων, πατριαρχῶν κττ. συνοδικῇ πάντοτε διαγνώμη. Καὶ τὸ καθ' αὐτὸ Τυπικὸν ἦτοι αἱ τυπ. διατάξεις ἐν τῷ ναῶ τῆς ἁγίας Σοφίας ἢ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἢ τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκοπρατείων ἦσαν ἴδιαι καὶ δὲν ἐφηρμόζοντο εἰς ἑτέρους ναοὺς τῆς Κων]πόλεως, καὶ δὴ καθ' ἃς ἑορτὰς ἢ ἐν αὐτοῖς παρουσία τῶν βασιλέων ἦν ἀφορμὴ πρὸς ἀλλοίωσιν.²

Τοιοῦτον καὶ τὸ «Τυπικὸν τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας» ἦτοι τῆς ἁγίας Σοφίας» τοῦ ΙΧ—Χ αἰῶνος ἐκ τοῦ Πατμ. Κώδικος 266 ὑπὸ τοῦ *Δημητριέβσκη* δημοσιευθέν.³ Καὶ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Γεδεὼν ὅτι «οὔτε κατὰ

1) Αὐτ. 136.

2) Αὐτ. σ. 140.

3) Τυπικὰ σ. 1—151. Τοῦτο κατ' ἀλήθειαν δὲν εἶναι τυπικὸν ἀλλὰ Συναξάριον, καὶ νῦν λέγομεν, ἀναγράφον καὶ τὰς ἀρχοτελείας τῶν ἀναγινωσκομένων περικοπῶν καὶ διὰ τοῦτο, ἐκτὸς μεγάλων τινῶν ἑορτῶν, συνήθως ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ν' Ψαλμοῦ ὅστις νῦν ἀναγινώσκειται ἐν ταῖς καθημεριναῖς χῆμα πρὸ τοῦ κανόνος τοῦ ἑορταζομένου ἁγίου. Μετὰ τὸν Ψαλμὸν ἀναφέρεται πάντοτε τὸ ἀπολυτίκιον, ἐνῶ εἰς τὰ διασωθέντα ἀρχαῖα Μηναιᾶ τίθεται ἐν ἀρχῇ, καὶ νῦν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἑσπερινοῦ. Ὑπῆρχε διὰ τὸν ἑσπερινὸν ἰδιαίτερον τυπικὸν εἰς ὃ παραπέμπεται ἐν σ. 206. Πλήρες εἶναι τὸ ἐν σ. 193 ἐ. «Κανονάριον» ὅπου προσίθεται καὶ ἡ διάταξις τοῦ ἑσπερινοῦ εἰς τινὰς μεγ. ἑορτὰς. Ἐπιμελῶς ὅμως ἀναγράφονται: τὸ Προκείμενον, οἱ στίχοι τοῦ Ἀλληλουῖα καὶ τὸ Κανονάριον. Εἰς τὰ τυπικὰ ταῦτα ὄντως παρατηροῦμεν μίαν ἀσκητικὴν λιτότητα ὅθεν καὶ συνθήματα «κατέρχεται ἀσκητήριον» καὶ «λέγεται τροπάριον». Εἶναι αἱ μνήμαι τῶν ἐν τῇ πόλει μόνων ἑορταζομένων ἁγίων· καὶ τὸ πλῆθος τῶν σημερινῶν ὕμνων ἀντικαθιστῶσιν οἱ «προαναγνώσεις» καὶ τὰ

τοὺς τελευταίους αἰῶνας οὔτε ἐφ' ἡμῶν ἔτι τὰ παρὰ τῷ πατριαρχικῷ ναῷ τῆς Κων]πόλεως ἐθιζόμεθα ἐπεβάλλοντο μοναῖς ἢ ναοῖς ἑτέροις».¹

Τὰ τοιαῦτα μερικὰ Τυπικὰ καὶ Ἑορτολόγια οὐδεὶς ἠδύνατο πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου νὰ καταργήσῃ. Μετὰ ταῦτα ὁμως ἐξησθένησεν ἡ δύναμις αὐτῶν καὶ ἀπλοποιηθέντα πανταχοῦ διετηρήθησαν ἀκέραια σχεδὸν μόνον εἰς τὰς Μονὰς τοῦ Ἁθῶ καὶ ἐν μέρει τῆς Παλαιστίνης. Εἰς τὰ ἐν Βενετία ἐκτυπούμενα λειτουργ. βιβλία κατ' ἀνάγκην ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν τὸ ἐπικρατέστερον *Τυπικὸν τοῦ ἀγίου Σάβα* ἢτοι τὸ Ἱεροσολυμιτικόν, ὅπερ ἔφερε καὶ πατριαρχ. κῦρος, σεβαστὸν παρὰ πᾶσιν, ὡς ἐφαρμοζόμενον εἰς τοὺς ἀγίους Τόπους· διὸ καὶ μετὰ τῶν πρώτων βιβλίων ἐξετυπώθη καὶ τοῦτο ἐν Βενετία. «Τὸ οὕτωςι συστηματοποιηθὲν Τυπικὸν (διὰ τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου) ἠκολούθουν πᾶσαι αἱ Μοναὶ καὶ αἱ Ἐκκλησίαι, ἐξαιρέσει τινῶν, αἵτινες χάριν τῶν κοσμικῶν, μετεποίησαν ταύτας (γρ. τοῦτο) ἐπὶ τὸ συντομώτερον καὶ ἀπλούστερον» (*Κων. Ψάχος ἐν τῇ ἐν*

ἀναγνώσματα καὶ ἐν τῷ ἑσπερινῷ ἔτι, καὶ δὴ κατὰ τὰς παννυχίδας, αἵτινες ἦσαν συνήθειαι καὶ κάθε Παρασκευὴν ἑσπέρας ἐν τῷ Κοιμητηρίῳ, ὅπου ἀνεγινώσκοντο τὸ «Βρέβιον» καὶ τὰ ψυχοχάρτια ὅλα. Ρητῶς δ' ἀναφέρει τὸ Τυπικὸν (σ, 227) ὅτι κατὰ τὸ Πάσχα εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν «τὰ κατὰ συνήθειαν ψαλλόμενα ἀντίφωνα οὐ λέγομεν ἢτοι τὸ Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ τὰ ἑξῆς, ἀλλὰ τὰ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας παραδεδομένα». Διεκρίνετο καὶ λεκτικῶς τὸ τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας «Ἐκκλησιαστικόν» ἀπὸ τοῦ τῆς μονῆς «Τυπικόν» (αὐτ. σ. 912). «Ὅτι ὑπῆρχε πλήρες «Ἐκκλησιαστικόν» ἐξάγω ἐκ τῶν ἐν τῷ τῆς μονῆς Εὐεργέτιδος λεγομένων. Ἐνταῦθα ἡ Διάταξις τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐκτείνεται εἰς 12 ὅλας σελίδας (ἐνῶ ἐν τῷ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας μόνον εἰς 4) καὶ σημειοῦται: «καὶ γὰρ τῷ τύπῳ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας ἀκολουθοῦντες, ἔτι μὴν καὶ δι' ἐρωτήσεως τοῦ ταύτης ἀρχιερατεύσαντος Ἀντωνίου . . . ἀκριβῶς ἀναμαθόντες ταῦτα ἐντετάχαμεν» σ. 442.

1) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 141 στ. β'.

ἐν Ἀθήναις «Φωνῇ τῆς Ἐκκλησίας», 1 Ἰουνίου 1937). Ὅτι αἱ τυπ. διατάξεις τῆς Μ. Ἐκκλησίας δὲν εἶχον παντοτεινόν, ἀλλὰ προσωρινόν κῦρος, ἀνομολογεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ Σεβ. Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης ἐν μιᾷ τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἐργασιῶν φέρων παραδείγματα ἐκ τοῦ παρὰ Δημητριέβσκη Τυπικοῦ.¹ Ἐντεῦθεν καὶ ἔχομεν μέχρι τῆς ἀλώσεως ποικίλα Τυπικὰ καὶ διάφορα Ἑορτολόγια. Καὶ τὰ μὲν Τυπικὰ ἐξέδοτο εἰς ὀγκώδη τόμον ὁ Δημητριέβσκη, τὰ δὲ Ἑορτολόγια πλὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν Βυζαντινοῦ,² ἐξαχθέντος ἐκ τοῦ Συναξαριστοῦ τοῦ Νικουδήμου καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, καὶ ὅπερ ἐφηρομόζετο ἐν Βυζαντίῳ καὶ μόνῳ ἔχομεν τὰ ἐξῆς ἀρχαῖα :

1) Τὸ Βασιλειανὸν Μηνολόγιον ὀνομασθὲν οὕτω ὑπὸ τοῦ διατάξαντος δῆθεν τὴν τούτου σύνταξιν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο. Τοῦτο περιέχει καὶ σύντομον βιογραφίαν ἐκάστου ἁγίου, καὶ ὅπερ διασκευάσας καὶ συμπληρώσας ἐξέδοτο Μάξιμος ὁ Μαργούνιος (Βιοὶ ἁγίων, Βενετία 1607 κατὰ δὲ τὸν Βρέτον 1529).

2) Ἑορτολόγιον Μορσελλιανὸν τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως ὅπερ ἐπεβλήθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς πάσας τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας τῆς ὑψηλίου. Stephani Morcelli Calendarium Ecclesiae Constantinopolitanae, τόμ. I—II, Romae, 1788. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον πάντων εἶναι τὸ

3) Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice sirmondiano nunc Berolinesi adjectis synaxa-

1) Τὸ Ἑορτολόγιον, τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως ἡμερολογιακῆς, ἀποσπ. ἐκ τῆς «Θεολογίας», Ἀθῆναι, 1937, σ, 10—13.

2) Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον, Κων/πολις 1896—1899 (ἀνατύπ. ἐκ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. ἔτ. ΚΔ'—ΚΣΤ', «Συμπληρώματα» τῷ 1900 εἰς μικρὸν τεῦχος, «Αἱ Βυζ. Ἐκκλησῖαι ἐξακριβούμεναι κτλ.» 1904 καὶ τὸ «Ἑορτολόγιον Κων/πολίτου προσκυνητοῦ.

riis selectis, opera et studio Hippolyti Delehaye, Bruxellis 1902. Προτάσσειται ὁ τίτλος : «Propylaeum ad Acta sanctorum Novembris», καὶ φέρονται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Ἰησουϊτῶν K. de Smedt, I. de Backer καὶ F. von Ortrou ὡς συνεκδοτῶν.

Οὕτω δυσχερὲς διὰ τῶν 11 προτάσεων παραστήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἔργον ὁ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως ὡς μόνην λύσιν προϋτεινε τὴν ἔκδοσιν τῆς παρ' αὐτοῦ συγκεντρωθείσης ἐκκλ. ποιήσεως «ἵνα ἔχωσι ταύτην πρόχειρον καὶ μελετήσωσιν ἰδιαίτερος πάντα τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν . . . ἵνα ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῆς γίνῃ ἡ ἀντικατάστασις τῶν νεωτέρων ὕμνων, ἢ ἀναπλήρωσις κτλ.»¹

«Καὶ μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ὅλων τούτων, ἐν καὶ μόνον ἀπομένει, ἡ παραβολὴ μόνη τοῦ ἐγκριθησομένου κειμένου τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἡ ὁποία θὰ συντελεσθῇ ἐντὸς ὀλίγου διαστήματος· καὶ ἐγὼ μὲν θὰ ἀναλάβω τὴν ἀντιπαραβολὴν τῶν βιβλίων πρὸς τοὺς ἀρχαίους καὶ πολυτίμους Κώδικας διὰ τῶν δύο φιλοτίμων καὶ ζηλωτῶν Ἀγιορειτῶν γερόντων Ἀρκαδίου καὶ Σπυρίδωνος . . . ἄλλα δὲ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς θὰ ἐξερευνήσωσιν ἄλλους Κώδικας καὶ οὕτω τὸ πᾶν ὑλικὸν ἀποταμιευόμενον εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Ἀθηνῶν θὰ χρησιμοποιῆται καταλλήλως».² Ὁ πατριάρχης παρέπεμψεν αὐτὸν νὰ συνεννοηθῇ πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπὴν.³ Αὕτη τότε ἐζήτησεν : «ὅπως ἀποστείλῃ εἰς αὐτὴν . . . τμῆμα τι ἐκ τῆς ἀνεκδότου ἐργασίας, κατὰ προτίμησιν δὲ ἐκ τῶν Μηναιῶν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν μῆνα Σεπτέμβριον».⁴ Ἐν τῇ ἀπαντήσει ὁ Σεβ. πάλιν περὶ τῶν κολοσσιαίων αὐτοῦ ἐργασιῶν εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας

1) Ρωμ. Μελοδὸς Β' σ. 360.

2) Αὐτ. σ. 361.

3) Αὐτ. σ. 361—2.

4) Αὐτ. σ. 363.

(εἰς τὰ 12 Μηναια τόμους 12, καὶ 3 διὰ τὴν Παρακλητικὴν, Πεντηκοστάριον, καὶ Τριώδιον). Ἄλλ' ἀντὶ τούτων ἀποστέλλει τῇ Ἐπιτροπῇ τὰ ἑξῆς: 1) Κατάλογον τῶν ἐν τῷ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἀνεκδότων ἀκολουθιῶν (ἀναγραφέντα ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Λαύρας βλ. σ. 75). 2) Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Θεοδοῦτου δημοσιευθεῖσαν ἐν Κύπρῳ. 3) Ἀκολουθίαν εἰς τὸν ἅγιον Ἀκάκιον Μελιτηνῆς.¹ Εἶτα καὶ πάλιν ἀναφέρει πολλὰ καὶ ποικίλα περὶ τῆς πολυτίμου ἐργασίας καὶ ὑπόσχεται προθύμως τὰ πάντα τῇ Ἐπιτροπῇ ἄρκει νὰ ἀρχίσῃ ἢ ἐκτύπωσις τῶν ἔργων αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀρχιμ. Παραδείση.³ Ἀπελπίσας γράφει ἐνιέλει ἀποφαντικῶς: «Ἄλλον τρόπον ἀπαρχῆς τοῦ ἔργου δὲν βλέπω, οὐδὲ στέργω νὰ θυσιάσω πολυτελεῖς κόπους διὰ τῆς παροχῆς τιμημάτων μόνον τῆς ἐργασίας μου. Ἄξιῳ διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς νὰ δημοσιευθῇ ἀκεραία».

Τοιαύτας ἀξιώσεις ἔχουσα ἐνώπιον αὐτῆς ἡ ἐπιτροπὴ διέκοψε πᾶσαν μετὰ τοῦ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως συνεννόησιν. Ὁ ἐκ τῶν μελῶν δὲ αὐτῆς κ. Παντελάκης ἀνέλαβε νὰ κρίνῃ δύο τῆς ἐκκλήσ. ποιήσεως ἔργων αὐτοῦ.

1) «Θεοτοκάριον ἐκδιδόμενον ὑπὸ—τῇ συνεργασίᾳ Σπυρ. μοναχοῦ Λαυριώτου», Τόμ. Α', Paris 1931.

Δύο βιβλία ὡς προσευχητάρια διὰ τὴν κατ' ἰδίαν χρῆσιν ἔχουσι περὶ πολλοῦ οἱ Ἀγιορεῖται τὸ «Θεοτοκάριον» καὶ τὸν «Θηκαρᾶν».¹ Ἐντεῦθεν καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω (τὸ πρῶτον πρῶτος ἔπηξεν ὁ πολὺς Ἰωάννης Εὐχαΐτων) μοναχοὶ Ἀγιορεῖται ἐξέδωκαν εἰς φῶς διὰ τοῦ τύπου, ὁ Ἀγάπιος:

1) Ἐδημοσιεύθη αὐτ. σ. 413.

2) Αὐτ. σ. 365--367. Ὁ βουλόμενος νὰ μάθῃ πλείω περὶ αὐτοῦ ἀναγνώτω τὴν Κριτικὴν μου ἐπὶ τοῦ Εἰρημολογίου αὐτοῦ ἐκ 22 ἀποσπ. ἐκ τῆς «Θεολογίας» 1937 καὶ τοῦ κ. Παντελάκη τὸς διατριβάς.

3) Αὐτ. σ. 365.

«Θεοτοκάριον ὠραιότατον καὶ χαρμόσυνον συγγραφὲν παρ'—μοναχοῦ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἐκ τῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους βίβλων καὶ τανῦν νεωστὶ τυπωθὲν τε καὶ διορθωθὲν ὑπὸ αὐτοῦ εἰς δόξαν αὐτῆς τῆς ἀειπαρθένου κόρης καὶ Θεομήτορος. Con privilegio, Ἐνετίησι, παρ' Ἰωάννη Βίκτωρι τῷ Σαβιῶνι. αχμγ'» 8ον, σ. ρπς'.²

Περιλαμβάνει 42 κανόνας. Πληρέστερον εἶναι τὸ τοῦ Νικοδήμου Ἁγιορείτου :

«Στέφανος τῆς ἀειπαρθένου ἦτοι Θεοτοκάριον νέον ποικίλον καὶ ὠραιότατον ὀκτώηχον περιέχον ἐξήκοντα δύο κανόνας πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον μελουρηθέντας ὑπὸ εἰκοσιδύο ἱερῶν καὶ θεσπεσίων μελωδῶν, ἐκ τῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους χειρογράφων βίβλων, μετὰ σπουδῆς πόνων καὶ ἐπιμελείας διορθωθὲν παρὰ—μοναχοῦ τοῦ Ναξίου, καὶ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθὲν διὰ δαπάνης φιλοχρίστου τινὸς εἰς δόξαν τῆς Θεοτόκου καὶ εἰς κοινὴν ἀπάντων τῶν τῆς Θεοτόκου εὐλαβῶν ἐραστῶν ὠφέλειαν. Ἐνετίησι, 1796. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Πάνου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων», 4ον, σ. 239.³

Λατινικὴ τούτου μετὰ τινων παρακλήσεων καὶ οἰκων ἔκδοσις εἶναι ἡ ἐξῆς : De immaculata Deiparae conceptione hymnologia graecorum cura Theodori Toscani et Josephi Cozza, Romae 1862.

1) «Βιβλίον καλούμενον Θηκαρᾶς, ἐν ᾧ εἰσὶ γεγραμμένοι ὕμνοι τε καὶ εὐχαὶ εἰς δόξαν τῆς ὑπερημνήτου καὶ ἀδαιρέτου Τριάδος, πατρὸς, υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. Μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθὲν παρ' Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητὸς καὶ τυπωθὲν οἰκείοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν. Con licentia Superiori et privilegio. Ἐνετίησι, παρὰ Ἰωάννη Βίκτωρι τῷ Σαβιῶνι αχμγ'», 12ον, σ. ρνζ'.

2) Ἐκ τοῦ τίτλου φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ἡ πρώτη ἔκδοσις. Ἐπειτα ἔχομεν καὶ ἄλλας ἀνατυπώσεις. Ἄλλ' εἶναι καὶ ἡ τοῦ Φιλίππου *Vilali* τῷ 1738 ἐκ Κώδικος τῆς μονῆς Κρυπτοφέρρης.

3) Ἐχομεν πολλὰς ἀνατυπώσεις ἐν Βενετίᾳ, Κων)πόλει καὶ Ἀθήναις.

Ἀξιόλογος εἶναι καὶ ἡ ἐργασία τοῦ **A. Rocchi** ἐπὶ τῇ βάσει Κωδίκων τῆς Κρουπτοφέρρης: *In Paracleticam Deiparae animadversiones. Romae 1903.*¹

Καὶ ὁ μέγας *Οἰκονόμος* ἐξέδοτο 15 κανόνας ἐκ Κώδικος τοῦ Μεγ. Σπηλαίου.²

Ἡ βιβλιοκρισία τοῦ κ. *Παντελάκη*, τὸ μὲν φιλολογικὸν μέρος³ εἶναι ἀξία τοῦ γραμματικοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τὸ δὲ μετρικὸν⁴ ἔχει τινὰς ἐλλείψεις, ὡς παρατηροῦμεν ἐν σ. 175—180. Τὸ νέον Θεοτοκάριον περιέχει 107 κανόνας ἤχου α', β', γ', ἐξ 27 Κωδίκων Λαύρας καὶ Βατοπεδίου, 2 Παρισίων καὶ 1 τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ μονῆς τῶν Βλατάδων. Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κριτής, δὲν ἔχεται ἀληθείας ὅπερ γράφει ὁ ἐκδότης ὅτι ἐξήντησεν εἰς τὴν συλλογὴν αὐτοῦ πάντας τοὺς ἀγιολογικοὺς ποιητικοὺς Κώδικας τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ κόσμου· διότι σχεδὸν μόνον τοῦ ἀγ. Ὄρους εἶδεν ἢ μᾶλλον τοῦ Βατοπεδίου καὶ τῆς Λαύρας, οἱ δὲ λοιποὶ ἀνέρχονται εἰς 2000 καὶ πλεόν. Ἀπόδειξις ὅτι 5 Θεοτοκάρια ἐνταῦθα εἶχεν ὑπ' ὄψιν, ἐνῶ μόνῃ ἢ τοῦ Σινᾶ μονὴ ἔχει 24.⁵ διὸ καὶ τοὺς πλείστους κανόνας ἐξέδοτο κολοβούς.⁶

(Ἀκολουθεῖ.)

1) Ἐκ ταύτης συμπληροῦνται πολλαὶ ῥῆδαι τοῦ Θεοτοκαρίου τοῦ Πρ. Λεοντοπόλεως, ὅστις οὐ μόνον δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ θέματος, ἀλλ' οὐδὲ προσέσχε τὸν νοῦν εἰς τὴν κολοβότητα τῶν κανόνων.

2) Ὑμνωδῶν ἀνέκδοτα, Ἀθῆναι, 1840.

3) Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ νέον Θεοτοκάριον (Ἀνατ. ἐκ τοῦ ΙΑ' τόμ. τῆς Ἐπετ. Βυζ. σπουδῶν, Ἀθῆναι, 1935, σ. 73—104.

4) Μετρικαὶ παρατηρήσεις κτλ. (ἐκ τῆς «Θεολογίας», τόμ. ΙΓ' Ἀθῆναι, 1935, σ. 29).

5) Φιλ. Παρατηρ. σ. 75.

6) Αὐτ. 75—6. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἐπιχείρημα δὲν γράφει ὁ κ. Παντελάκης, πῶς ἐξήντησεν ὅλους τοὺς Κώδικας τοῦ κό-

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυτσᾶς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῇ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑῖ *)

Ἐν τῷ προλόγῳ ἐπαναλαμβάνει ὅσα ἔγραψεν ὁ Νικόδημος, καὶ γράφει ἐν σ. ι' ὅτι πάντες οἱ κανόνες τοῦ *Εὐχαΐτων* «κατὰ κανόνα ἀπαράβατον» ἔχουσι τὰς ᾠδὰς ἐκ 5 τροπαρίων τὴν δὲ ἐνάτην ἐξ 7, ἐνῶ οὐκ ὀλίγοι ἔχουσι 4¹. Ἐπαναλαμβάνει τοὺς ὑπ' ἄλλους ἐκδοθέντας κανόνας, ἢ καὶ ἐκδίδων ἐκ τῶν Κωδίκων ἄνευ δηλώσεώς τινος οὔτε δὲ καὶ τὰς διαφόρους ἀναγράφει γραφάς· μόνον συνηθίζει ἐν ἀρχῇ τοῦ κανόνος νὰ σημειῶται διαφόρους Κώδικας! Ὡστε ἔχομεν ἓνα κανόνα, οὗ αἱ ᾠδαὶ εἶναι εἰλημμένοι ἐκ διαφόρων Κωδίκων κατὰ διάφορον χρόνον καὶ ὑπὸ ποικίλων γεγραμμένων χειρῶν, καὶ τοῦτο ἀπαρατηρήτως.²

Τὰ γραμματικὰ σφάλματα ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιλογῆς καὶ τοὺς σολοικισμοὺς ἀναγράφει ὁ κ. Παντελάκης εἰς τὰς σελ. 78—104. Ἴδού τινα τούτων: ὁ φωτουργὸς γὰρ ἀπάσης φύσεως—ζωῆς ξύλον κ.τ.λ. ἀντὶ ὁ φυτουργὸς Καν. 3,

*) Ἴδε Τεῦχος Ε' 1939, σελ. 293.

1) Αὐτ., σ. 77.

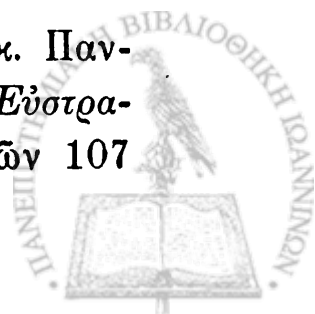
2) Αὐτ.

γ, 5. Ὑπείκει . . . ἀγγέλων ταξιαρχίαι, ἀντὶ ὑπείκουσιν. Καν. 6, α', 1. Ἀπορῶ πῶς ἄσω τὸ κάλλος ρυπώσαντα σῶμά με, ἀντὶ ρυπώσας . . . μου. Καν. 7, ζ', 3. Ἐν Καν. 16, δ', 2. Τὸ τροπάριον εἶναι πεντάστιχον, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα ἐξάστιχα. Ἐν τῇ Παρακλητικῇ, ὅπου ὁ αὐτὸς κανὼν, τὸ τροπ. εἶναι ὄντως ἐξάστιχον, ὁμοίως καὶ ἐν Καν. 17, α', 2. Ὡστε ὁ ἐκδότης οὔτε τὰ ἔντυπα εἶχεν ὑπ' ὄψιν! Τυραννεῖ με πρόσληψις παθῶν - δαιμόνων ἐπηρεΐαι. Καν. 17. η', 1 ἐπηρεΐαις, Παρακλητικῇ. Ἐχουσα πλῆθος συμπαθῆς. Καν. 18, θ', 1. Στῆθος συμπαθῆς, Παρακλητ. Εἰς τὸ σῶσαι γὰρ αὐτὸς Καν. 26, ζ', 3, αὐτὸ (τὸ πλάσμα), καὶ ἔχει ὁ Νικόδημος. Τὰ ἀπὸ σ. 85—87, τροπάρια σόλοικα εὐρίσκονται ὀρθῶς ἐκδεδομένα παρ' Οἰκονόμῳ ὡς καὶ ἐν σ. 96—101.

Θηρῶν τὴν ὁρμὴν ἐνυποσιάτων Καν. 43, α', 3, γρ. ἀνυποσιάτων, ἦτοι ἀκαταγωνίστιων ὅτι μὲ παρόντα ἐν παγίσι . . . ἐλυτρώσω Καν. 46, δ', 1. Ὅτι μ' ἐμπαρέντα, Νικόδ. Θεοτόκε . . . διατηροῦσά με-πίστει μελωδοῦσα Κ. 49, θ', 4 μελωδοῦντα, Νικόδημος καὶ προσάγει μελωδῶς Κ. 50, α'. 1. γρ. εὐλαβῶς ὡς καὶ ἄλλα (σ. 93—95) ὀρθὰ ὁ Νικόδημος. Ὁ ἐκδότης μὴ γνωρίζων ὅτι τὸ ἀναδύομαι σημαίνει ἀποφεύγω ἐξέδοτο ἐν Κ. 7, γ', 1, Δόξαν παρθενίας ἔχουσα—ἀνεδύσω χάριν πνεύματος, ἀγίου, ἀντὶ ἀνεδήσω=ἐστέφθης, καὶ ἐν Κ. 88, ς', 3 . . . Χριστὸς—τὴν σάρκα ἀνεδύσατο—ἀσπόρως ἀ. ἐνεδύσατο, ἔμψυχε τοῦ νοητοῦ ἡλίου—σεμνή Κ. 91, η', 4. γρ. σκηνή (ὅπως πάντοτε λέγεται ἡ θεσ.). Ὅθεν πεποιδῶς σοι προσιῶ—καὶ ἐξαιτεῖν ζητῶ συγχώρησιν Κ. 103, δ', 1. Κατ' ἐμὴν γνώμην: προσιών σοι ἐξαιτῶ τὴν συγχώρησιν (ἐπὶ τοῦ ἐξαιτῶ εἶχε γραφῇ τὸ ζητῶ, ὅπερ ὁ ἀντιγραφεὺς παρέλαβεν εἰς τὸ κείμενον).

Περὶ δὲ τῶν μέτρων τοῦ νέου Θεοτοκαρίου ὁ κ. Παντελάκης παρατηρεῖ ὅτι «ὁ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως Εὐστρατιάδης, ὅστις οὐδέμιαν σημείωσιν εἰς οὐδένα ἐκ τῶν 107

κανόνων περί μετρικῆς ἀταξίας ἔχων, φυσικὰ ὑπολαμβάνει ὅτι πάντα τὰ τροπάρια . . . ἔχουσιν ὑγιῶς . . . ὡς δὴ καὶ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ βιβλίου ἰσχυρίσατο».¹ Καὶ ἀφοῦ ἐν 24 σελίσι πραγματεύεται καὶ προσπαθεῖ νὰ διορθώσῃ τὰς ἀταξίας ἐπιλέγει : «Θὰ ἦσαν δὲ βεβαίως καὶ ταῦτα ὀλιγώτερα ἂν ὁ ἐκδότης . . . ἔδιδε μεγαλειτέραν προσοχὴν εἰς τὸν *Νικόδημον* καὶ τὴν *Παρακλητικὴν* ἐξ ὧν, ὡς εἶδομεν, οὐκ ὀλίγα μετρικὰ σφάλματα διορθοῦνται».²

Πρὶν ἢ ταῦτα γνωσθῶσι περιελθόντος εἰς χεῖράς μου, ἐν Λαύρᾳ διατριβόντος, τοῦ Εἰρμολογίου τοῦ κ. *Εὐστρατιάδου*, ἐζήτησα τὸν Λαυρ. Β 32 Κώδικα, ἐξ οὗ κυρίως ἀντέγραψε χεῖρὶ τοῦ ὀσιολ. Σπυρ. μοναχοῦ Λαυριώτου. Οὗτος εἶναι οὐχὶ τοῦ ιγ' αἰῶνος, ὡς ἐπίστευσεν ὁ κ. *Εὐστρατιάδης* καὶ ἀναγράφει καὶ εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτυπωθέντα Κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Λαύρας, ἀλλὰ τοῦ ια', ὡς ἀποδεικνύει ἡ διατήρησις πολλῶν γραμμάτων τοῦ μεγαλογραμμάτου ρυθμοῦ καὶ ἄλλα σημεῖα ἔκδηλα τοῖς παλαιογράφοις. Περιέχει 343 ἀκολουθίας καὶ εἰρμούς περὶ τὰς 3500. Ἐκ τοῦ Παρισ. (Coislin 220) Κώδικος, ὃν οὐδόλως περιγράφει³ ὡς οὐδὲ τὸν Λαυριωτικὸν (διὸ καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ περιγράψωμεν (σ. 9—12) ἐπισημειοῦται 19 ἀκολουθίας, ἀλλ' αἱ 9 ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ Λαυριωτικῷ.

Ἄλλὰ διερωτᾶται τις, ἀφοῦ εἶχε 19 ὁ ἕτερος Κώδιξ

1) Μετρ. Παρατηρ. σ. 5. Εἰς τὴν κριτικὴν ταύτην ἐν πολλοῖς βεβαίως ἔχει πληρέστατα δίκαιον ὁ κ. Παντελάκης, ἀλλ' ἐφ' ὅσον εἶναι ἀδαῆς τῆς ἐκκλησ. μουσικῆς, ἣτις εἶναι ἡ βῆσις τοῦ μέτρου, δὲν εὐστοχεῖ πανταχοῦ· διὸ καὶ ἐξηλέγχθη ἐν Ν. Σιών, τόμ. ΚΘ', 1934 ὑπὸ τοῦ κ. *Εὐστρατιάδου* ἐπὶ τῇ ἐν τῇ «Θεολογία» ΙΑ', 1933, σ. 5, 106 διατριβῇ αὐτοῦ : «Ἡ δημώδης ἐκκλ. ποίησις τῶν Βυζαντινῶν».

2) "Ενθ' ἄνωτ. σ. 29.

3) Κριτικὴ ἐκκλ. λειτουρ. βιβλίων. Τὸ Λαυρ. Β 32 Εἰρμολόγιον κτλ. (Ἄποσπ. ἐκ τῆς «Θεολογίας» 1935.

ἴσως καὶ πλείονας, διατὶ δὲν παρέβαλεν ὁ ἐκδότης καὶ δὲν ἀνέγραψε τὰς διαφόρους γραφάς; Ὁ ἐκδότης ἐχόμενος τῆς ἀρχαίας σχολῆς θεωρεῖ περιττήν, ὡς φαίνεται, πᾶσαν ἀντιβολήν καὶ μόνον ἐντυπώσεως χάριν ἀνέμειξε τὸν Παρισινόν. «Οἱ πάντες φαντάζονται, ἴσως, γράφει, ὅτι ἡ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων διόρθωσις ἔγκειται εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ παράστασιν καὶ ἀρμόζουσιν ἐμφάνισιν, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως».¹ Οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων θεωρεῖ ὡς μὴ ἀπαραίτητα ταῦτα παντὸς βιβλίου, εἰ μὴ μόνον ὁ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης. Ἐπίσης διῆσχυρίζεται: «ἡ τῶν εἰρμῶν ἔκδοσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει δύο ἀρχαίων δοκίμων Κωδίκων περικλειόντων τὸν ἅπαντα εἰρμολογικὸν πλοῦτον τὸν γνωστὸν μέχρι τοῦ ἰγ' αἰῶνος καὶ ἐν χρήσει ὄντα τότε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ».² Ὁ,τι δηλ. ἔγραφε διὰ τὸ Θεοτοκάριον, ἀλλ' ἐκεῖ τοῦλάχιστον εἶχε δεκάδας ὑπ' ὄψιν Κωδίκων. Ἐγὼ προχειρῶς ἐρευνῶν ἐν Λαύρᾳ εὗρον παρὰ τῷ Πορφ. Οὐσπένσκη παλαιάτον Εἰρμολόγισιν τοῦ 999, ἐνῶ καὶ δύο ποιηταὶ μὴ περιεχόμενοι εἰς τοὺς δύο Κώδικας τοῦ Σ. Εὐστρατιάδου.³ Ἄλλ' οὗτος ἐπίστευσεν ὅτι εἰς τοὺς δύο Κώδικας περιεκλείετο τὸ πᾶν καὶ πλεόν· διὸ καὶ οὐ μόνον τρεῖς εἰρμούς παρέλιπεν ὄλως,⁴ ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον ἀκολουθίαν εἰς ἰαμβικὸν μέτρον, προεόρτιον εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν, ἣν καὶ δημοσιεύομεν (κεφ. 9, σ. 56 ἐ.). Πλὴν τούτου ὑπάρχουσι κανόνες ἑλλειπτεῖς κατὰ τινὰς ῥόδας (βλ. Κριτ. σ. 29) καὶ ἄλλοι ἔχοντες μίαν μόνην ῥοδὴν· πῶς λοιπὸν διῆσχυρίζεται ὅτι οἱ Κώδικες αὐτοῦ περιέχουσι τὸ πᾶν; καὶ ἀπηξίωσε νὰ ἐρευνήσῃ ἄλλους Κώδικας; Πολλῶν δὲ εἰρμῶν ἑλλείπουσι

1) Ρωμ. ὁ Μελφδὸς Α' 357.

2) Περβλ. σ. β'.

3) Κριτικὴ σ. 9.

4) Αὐτ. σ. 10—11.

στίχοι (πρβλ. 132, α') οὗς ἠδύνατο ὁ ἐκδότης ν' ἀναπληρώσῃ, ἐκ τῶν δύο Κωδίκων, ἀφοῦ δὲν ἔλαβε τὸν κόπον νά ἐρευνήσῃ ἄλλους· διὸ καὶ τὸν αὐτὸν εἰρμὸν ἔχει πολλάκις, ποῦ μὲν πλήρη ποῦ δὲ ἐλλιπῆ (βλ. Κριτ. σ. 30). Τὴν Κριτικὴν ἡμῶν διηρέσαμεν οὕτως :

Α.' Ἀπόβλητοι διορθώσεις τοῦ ἐκδότου, 7 τὸν ἀριθμὸν. Ἄλλ' οὐδεμία τούτων ἔρρωται : π. χ. ὁ συντριβῶν πολέμουσ — ἐν ὑψηλῷ βραχίονι. Οἱ Κῶδ. ἔχουσι τῆ κραταιᾷ δυνάμει Χριστός. Τὸ δὲ Χριστός εἶναι τὸ ὑποκείμενον, 284, 4. *Ναυτιῶν* τῷ σάλῳ ἐκ θανατηφόρου με βυθοῦ ἀνάγαγε. Τὸ ὀρθὸν ἔχουσιν οἱ Κῶδ. ναυτιῶντα σάλῳ, 286, 43.

Ἴδοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς — τὸ σωτήριόν σου — ἐκ παρθένου προῆλθες — τὸν πεσόντα προσλαβών — καὶ βοῶμέν σοι Λόγε, 363, 20.

Ἐν πρώτοις τὸ ἴδοσαν¹ εἶναι βάρβαρον. Βεβαίως ἐν ἐν τῆ Π. Διαθήκῃ ὑπάρχει ὁ τύπος, ἀλλὰ γράφεται : εἶδοσαν (ἀντὶ εἶδον). Ἄλλὰ καὶ τὸ ὄλον εἶναι σόλοικον. Ὁ Κῶδ. ἔχει : *προελθὸν — προσλαβόν, ὀρθότατα*· διότι ἀναφέρονται εἰς τὸ : τὸ σωτήριο, ὅπερ εἶναι ὁ Χριστός (πρβλ. τὸ «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον, . . . ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ τὸ σωτήριόν σου»)².

Β'. Οὐδεμία τῶν Κωδίκων ἀντιβολὴ ἐγένετο, μόνον πρὸς τὸ θεαθῆναι σημειοῦνται ἐν ἀρχῇ ἐκάστης Ἀκολουθίας³ οἱ δύο Κώδικες, καὶ μόνον αὐθαίρετοι διορθώσεις ἐγένοντο ἢ μᾶλλον κακὴ ἀντιγραφὴ καὶ οὐχὶ ὅτι «ἐπροτιμήθησαν αἱ γραφαὶ αἱ ἰδιάζουσαι εἰς τὸ ὕφος ἐκάστου ποιητοῦ».⁴ Κατὰ ταῦτα ἀντὶ τῶν δοκίμων τύπων τοῦ Κώδικος

1) Ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ Καν. 48, ᾠδὴ ζ', τροπ. 4 ὁ ἐκδ. ἔχει : ἴδωσαν.

2) Βλ. Κριτικὴ κτλ. σ. 13—15.

3) Ἀκολουθία ἐν τῷ Εἰρημολογίῳ τούτῳ ἢ μᾶλλον ἐν τῷ Κώδικι ὁ κανὼν ἦτοι 8 ἢ 9 εἰρμοί.

4) Αὐτ. σ. 15—17.

μέλπουσα, ἀφλεγεστέρα, γένος Ἰσραηλιτικόν, ἐξεστηκῶς ἐκκραύγαζεν, συντρίψαντι πολέμους—Φαραὼ τὸν τύραννον, σῶσαι τοὺς χρηστούς, πολέμους κραταιούς, ἐπέποτο, χλοηφόρον πεδῖον, ἔχομεν τὰ ἐξῆς νόθα καὶ ἀδόκιμα : λέγουσα, ἀφλογεστέρα, γένος Ἰσραηλιτῶν,¹ μετὰ χαρᾶς ἐκκραύγαζε, συντρίψαντι πολέμους—Φαραὼ τοῦ τυράννου, σῶσαι τοὺς χριστοὺς² πόλεμῖους κραταιούς, ἐπέπωτο χλοηρὸν (γρ. χλοερὸν) πεδῖον. Ὡσαύτως ὁ ἐκδότης μεταβάλλει καὶ αὐτὰ τὰ γραφικὰ κείμενα, ὡς τὸ ἐν Βασ. Α' 1, 10 μὴ καυχάσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν Κύριον ἐξέδοτο : ἐν τῷ συνεῖναι, 149, 16 κάλλιον ἔχει τὸ ἔντυπον τῆς Βενετίας καὶ Ἀθηνῶν συνιέναι.

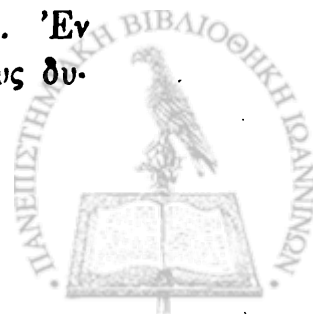
Γ'. Καὶ ἀναγνώσεις καὶ ἀτυχεῖς διορθώσεις. Καίτοι ὁ Κῶδιξ Λαυρ. Β 32 ἔχει καλλιγραφίαν καὶ οὐδεμίαν σχεδὸν ἐπίτμησιν ἢ βραχυγραφίαν ἐν τούτοις οὐδόλως ἀντεγράφη πιστῶς.

Ὡς πέλων φυγὰς (ὁ Ἰωνᾶς)—ἄτερ τοῦ σοῦ προστάγματος 13, 27, ὁ Κ. σῶτερ μαγγανίαν (γρ. μαγγανείαν) τοῦ παναθλίου ἐχθροῦ διέλυσας 33, 60. Ὁ Κ. πανωλίου,³ οὐρανῶ (γρ. οὐρανοῦ) φύτλην—ξύλω τοῦ σταυροῦ ἐξακεύμενον 77, 14. Ὁ Κ. ἐξακέθμενον. Ὁ ἐκδότης παρεσύρθη ἐκ τοῦ ἐν τῇ ε' ῥῥῆ τοῦ ἱαμβικοῦ τῶν Θεοφανείων : «ἐξακεύμενον νόσον». Ἀλλ' ἐν τῇ ζ' ὑπάρχει : σίντην κάκιστον προσκεκευθμένον (=κεκρυμμένον), ὅθεν ἐνταῦθα τὸ τοῦ

1) Τὸ Ἰσραηλιτῶν ἀπάδει καὶ εἰς τὸ μέτρον.

2) Ἐν τῇ Π. Διαθ. μόνον καθ' ἐνικὸν ἐπὶ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ τίθεται ὡς ἐν Ἀββ. 2, 8 σῶσαι τὸν Χριστὸν σου, ὡς ἔχουσιν οἱ ἄριστοι τῶν Κωδίκων.

3) Πανωλίου γρ. πανωλείου λ. ἀθησ. πρβλ. πανώλεια. Ἐν τούτοις ἀλλαχοῦ διετήρησε τὴν λέξιν ὁ ἐκδότης : πρὸς ἀοράτους δυνάμεις πανωλίου 77, 9, καὶ πανώλης ἐχθρὸς 278, 25.

Κ. διορθ. εἰς ἐγκεκευθμένον (=προσηλωμένον ὡς ἐμβόλιον. Βλ. ὅλην τὴν ἔννοιαν τοῦ κατεστραμμένου τούτου εἰρμοῦ ἐν Κριτ. σ. 18). *Ναίοντα ὑπὲρ φύσιν ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς 77, 21. Ὁ Κ. Νέμων τὰ ὑπὲρ φύσιν Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐσθλῶς διαδράσωμεν Ἰσραὴλ νέος 223, 1 (ἀκατανόητον). Ὁ Κ. ἐσθμῶ (γρ. ἰσθμῶ)¹.*

Ἵμνεῖν ἐν ὄρθροις παννύχοις πρὸς εὐκτίαις (sic) 223, 17. Ὁ Κ. προσεδρεΐαις.

Λαοῖς ὑπεμφαίνοντα σῆς τριημέρου 258, 24 γρ. ὑπεμφαίνων τὰ τῆς σῆς τρ. (ὁ Χριστὸς) ραζοφλόγου δὲ τοῖς πέριξ καταφλέγον 258, 28. Ὁ Κ. ροιζοφλογός. Ὄνομ. ροιζοφλὸξ λέξ. ἀθησ. τὴν ὀρμητικὴν φλόγα δηλοῦσα.

272, α'. Ἄπλετον διενίσσετο ἐν συσσεισμῶ
σκηπιτοῦχος Αἰγυπτίων
φλογμοθυμούμενος τῷ ἐκλεκτῷ Ἰσραὴλ
ἀποπειρᾶ διαδραμεῖν
τῷ τῆς ἀνεικάστου φύσεως Θεοῦ
ποντωθεὶς ἐν Ἐρυθρᾷ κραταιῶ.²

Κατ' ἐμὴν ἀνάγνωσιν καὶ διόρθωσιν :

Ἄπλευστον διὰ νυκτὸς
ἐν συσσεισμῶ σκηπιτοῦχος Αἰγυπτίων
φλογμῶ θυμούμενος
τῷ ἐκλεκτῷ Ἰσραὴλ,
ἀποπειρᾶ διέδρα
τῇ τῆς ἀνεικάστου φύσεως.
Θεοῦ ποντωθεὶς
ἐν Ἐρυθρᾷ [χειρὶ] κραταιᾶ.

Οὕτως ἐξέδοτο ὁ Σεβ. *Εὐστρατιάδης* πλάσας ἰδίας λέξεις ἀνυπάρκτους καὶ βαρβαρίζουσας.

1) Πρόκειται περὶ τῆς διαβάσεως εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν.

2) Πάμπαν ἀκατανόητον, ἀσυνάρτητον καὶ ἀμετρον.

Ἔτι χειρῶν ἔχει ἐκδοιτῆ ἢ 345 λαμβ. Ἀκολουθία, ἣν ἡμεῖς τῇ βοήθειᾳ τοῦ Κώδικος ἀποκατεστήσαμεν εἰς τὴν ἀρμόζουσαν μορφήν (Κριτ. σ. 21—23). Ἴδου μαργαρίται τινες καὶ ἐνταῦθα: βάσυν ἄδυτον, σκευωρίας, σὺν ἐκτάσει ὁ ποῦς τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, ξένην ἐμφάνισιν, σωτῆρ ὁδοῦς μελλούσης ἐλλάμψεως, ἐν εὐμενείᾳ πάλιν ζωῆς, ρασιωνικῆς πάλαι ἀναδικούμενα, ἀντὶ βάσιν ἄβατον σκαιωρίας, συνεθλάσθη ὁ ποῦς τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ, ξένην ἐμφασιν, σωτηριώδους μελλούσης ἐλλάμψεως, ἐν εὐμενείᾳ παλινζωίας, ραστώνης τῆς πάλαι ἀντεκδικούμενοι· οἱ δὲ τελευταῖοι στίχοι ἐξεδόθησαν ὧδε ἀσυνάρτητοι καὶ ἀκατάληπτοι 33:

Εἶδον εἰς ἀψύχου βρέτας ἕως πότιμου
τειχίσματος δὲ τοῦ θείου παρακλήτου
ἠπειγμένοι μελωδικῶς ἀνέμελπον.

Οὗτοι διωρθώθησαν ὑπ' ἐμοῦ ὡς ἐξῆς:

Εἶδον εἰς ἄψυχον βρέτας
ἕωσφόρον τείχισμα.
Πρὸς δὲ τοῦ θείου παρακλήτου ἐπηρμένοι
μελωδικῶς ἀνέμελπον.

Ἀλλὰ καὶ ἡ 366 ἀκολουθία νοσεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον:

Ὡ Ἰκται βρύουσα καρδίαις ἰσχνουμέναις
Ἄννα προρήτης ἐκφυᾶ θεῖον γόνον.

Ἐπειδὴ τὸ ἐκ τοῦ ἄγω ἦγκται οὐ κείται καλῶς, θετέον Ἰκται (ἰκνέομαι) κτλ.

Ἰκται βρύουσα καρδίαις ἰσχνουμέναις
Ἄννα προφήτης εὐφυᾶ θεῖον γόνον.

Ἀββακοῦμ ἦγκες γρ. ἦκεις 14. ῥοαῖς πολυρρύτοισι διάρας φάος. γρ. διάξας ἐν πολυκλύοις 18. ὁ Κ. πολυβρύοις.

39 θηγήν τι λύτρον, ὡσπερὶ ὦδῆς μίχη!
εἰς μὲν τόκος σε· διό σε δοξάζομεν!

Διορθώσαμεν ὧδε : δοθέντα (βότρυν), λύθρον ὥστε
βρωμώδη σμήχειν,

ἴσμεν τεκοῦσάν σε . . . ¹

Δ' Ἐπανορθωτέα καὶ συμπληρωτέα.

Εἶναι ἀνείκαστον τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ Εἰρημολογίῳ
ἀνελληνίστων λέξεων καὶ φράσεων, ὡς καὶ τῶν χασμάτων,
ἐξ ὧν σημειούμεθα ἔνταυθά τινα,

ἔσβυσε 2, 34 κ. ἄ. ἀδόκιμον· τὸ ὀρθὸν ἐν 231, 66.
285, 25 κ. ἄ. ἔσβεσαν·

προπέποτο γρ. προῦπέποτο 4, 43. Ὑμνοῦντές σε τοῖς
γενεθλοῖς : 10, 37. Ὁ Κ. σῶτερ.²

Τῶν τετραμόρφων ζώων

[ἀκίνητον ὄχημα]

σὲ εὐλογοῦμεν.

Ἡ παραλειφθεῖσα προσθήκη, ἀναγκαία οὖσα, ὑπάρχει
ἐν τῷ Κ. φ. 1α.

Πανοστρατί, 22, 4. 31, 52, 64, 88 κ.έ. τὸ ὀρθὸν παν-
στρατιᾶ 72, 2. 85, 5 κ.έ.

Ἰσραηλῖται θευδεῖς 31, 37. γρ. θεουδεῖς ὡς ἐν τῇ θ'
ῶδῃ τοῦ καν. τῶν Θεοφ.

Ἀνέθορας 33, 48 καὶ ἀνέθωρας 162, 29. γρ. ἀνέθορες·
χάριν πορίζου σὺν μελωδοῦσι κλέος 35, 10.
γραπτέον : » » σὸν μελωδοῦσι κλέος.

Ὡς ἐπὶ πόκον δρόσον (ἢ Θεοτήκος) ἀναμάττεται 41,
54. γρ. ἀνιμάται.

(Ἀκολουθεῖ.)

1) Βλ. περὶ τῶν διορθώσεων τούτων ἐν ἑκτάσει σ. 17—24 τῆς
Κριτικῆς.

2) Ὁ ἐκδότης ἀγνοεῖ τελείως καὶ τὰς ἀπλουστεράς τῶν βρα-
χυγραφιῶν ὡς φαίνεται.

Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑ
ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΟΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΜΗΛΙΑΡΑ
ΔΙΕΓΟΥΝΤΟΥ ΤΗΣ "ΝΕΑΣ ΣΙΩΝ,"

Τῇ 5ῃ ὁδεύοντος μηνὸς Ἰουλίου τοῦ τρέχοντος ἔτους ὁ Πανοσιολογιώτατος Ἀρχιμανδρῆτης Κάλλιστος Μηλιαρᾶς συνεπλήρωσε τὴν Πεντηκονταετίαν ἀπὸ τῆς κατατάξεως αὐτοῦ ἐν τῇ Γεραρᾷ Ἀγιοταφικῇ Ἀδελφότητι. Ἐπινεύσει δὲ καὶ εὐλογία τοῦ Σεπτοῦ ἡμῶν Πατρὸς καὶ Πατριάρχου Κυρίου Τιμοθέου ἑορτάσθη τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ἐπὶ τῷ εὐτυχεῖ τούτῳ γεγονότι ἐκκλησιαστικὸν αὐτοῦ Ἰωβιλαῖον ὡς ἀκολούθως.

Ἐν τῷ Ἱερῷ Μονασιηρικῷ Ναῷ τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης ἐτελέσθη ἡ θεία λειτουργία ὑπὸ τοῦ ἑορτάζοντος Ἀρχιμανδρίτου συμπαραστατουμένου ὑπὸ δύο Πρεσβυτέρων καὶ δύο Διακόνων ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Μακαριωτάτου Πατρὸς ἡμῶν καὶ Πατριάρχου, τῶν Σεβασμίων Ἀρχιερέων τοῦ θρόνου καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Ἀδελφότητος.

Περατωθείσης τῆς θείας καὶ ἱερᾶς Λειτουργίας ὁ Μακαριώτατος μετὰ τοῦ ἑορτάζοντος καὶ τῆς Ἀδελφότητος ἀνήλθον εἰς τὴν μεγάλην Αἴθουσαν τῶν Πατριαρχείων, ἔνθα ἐγένετο δεξιῶσις, καθ' ἣν ὁ Πατριάρχης ἐξῆρε διὰ τῆς κάτωθι προσηκούσης προσλαλιᾶς τὸ χαρμόσυνον τοῦτο γεγονός.

παρηγορίαν εἰς τοὺς ὑπογράφαντας τὴν αἴτησιν καὶ εἰς τοὺς πιστοὺς οἵτινες ἐνεπιστεύθησαν αὐτοῖς. Καὶ ἐν τούτοις ὑπάρχουσι κληρικοὶ κατέχοντες μεγάλα ἀξιώματα καὶ εὐθύναι, οἵτινες ἐν ᾧ ἀπαγγέλλουσι τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας κατὰ τὴν δημοσίαν λατρείαν, ἐν τῷ ἄμβωνι καὶ ἐν τοῖς δημοσιευομένοις ἐγγράφοις αὐτῶν ἀρνέονται τὰς ἀληθείας τὰς ὑπὸ τοῦ Συμβόλου ἐπιβεβαιουμένας περὶ τῆς ἐκ Παρθένου Γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν, περὶ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ Ἀναστάσεως ἐκ τοῦ Τάφου καὶ τῆς εἰς Οὐρανούς σωματικῆς Αὐτοῦ Ἀναλήψεως.

Ἐποῖα καὶ ἂν εἶναι ἡ στάσις τῆς Συνελεύσεως . . . ἡμεῖς δεχόμεθα τὰ Σύμβολα ὡς οἱ Λατίνοι καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κύρους τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποκλείεται ἡ ἀτομικὴ ἐρμηνεία, καὶ ἡμεῖς Ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ ὁμοίως δεσμευόμεθα ὑπὸ τοῦ ὅρκου ἡμῶν κατὰ τὴν χειροτονίαν νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν πίστιν ταύτην, καὶ οἱ λαϊκοὶ δικαιοῦνται ν' ἀπαντήσωσιν, ἵνα πράξωμεν οὕτω, καὶ ὅπως οἱ Ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς αὐτῶν διδάσκωσιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία παρέχει αὐτοῖς δικαίωμα νὰ διδάσκωσιν. Φαίνεται ἀδύνατον, ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι δύνανται νὰ ἐξακολουθήσωσι ν' ἀρνῶνται νὰ διαβεβαιώσωσι τὸ ἀδιαφιλονείκητον τοῦτο γεγονός, ὅπερ ἐζητήθη παρ' αὐτοῖς . . .».

«Φαίνεται, ὡς ἐὰν ὑπάρχη σοβαρά τις παρεξήγησις ἐκ μέρους τῶν Ἐπισκόπων ἡμῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, . . . Δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη εἰρήνη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐνθα ἡ θεότης τοῦ Κυρίου ἡμῶν διαμφισβητεῖται, ἔστω καὶ ἐμμέσως. Ἐπρεπε νὰ μὴ ὑπάρξη εἰρήνη. Ἡ ἀρνήσις τῶν Ἐπισκόπων νὰ ἐπικυρώσωσιν αἴτησιν τόσον δικαίαν καὶ τόσον μετριοφρόνως διατυπωθεῖσαν εἶναι πολὺ σοβαρὸν ζήτημα. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη διὰ πανικόν, ἢ διὰ λιποταξίαν πρὸς τὴν Ρώμην. Ἀλλὰ πάντες Καθολικοὶ καὶ Εὐαγγελικοὶ ὁμοίως πρέπει νὰ ζητήσωμεν, ἵνα μὴ ὑπάρχη ἀβεβαιότης περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὸ ἀνέκφραστον μυστήριον τῆς Ἐνσαρκώσεως, καὶ ὅπως οἱ Ἐπίσκοποι ἡμῶν νὰ μὴ ἀρνῶνται εἰς τὸ ποιμνιὸν των τὴν αἰτηθεῖσαν παρηγορίαν καὶ διαβεβαίωσιν.

(The Guardian Febr. 10, 1939 σ. 95).

(Ἀκολουθεῖ.)

† Ὁ Ἱεροσολύμων Τιμόθεος

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῖς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑῖ *

Καὶ εἶξε τὸ τραφέν—ἐν ἀπειρῷ ὕλῃ ἀκάματον πῦρ
53, 50.

Γραπτέον: Καὶ ὑπεῖξε τραφέν—ἀπειρῷ ὕλῃ ἀκάματον
πῦρ (εἶξε ὁμοίασε).

Ἐξείλατο 56, διήλε 282, 3, καθείλαν 231, 71 (τὸ ῥ.
κάμνει εἶλον καὶ εἶλετο).

Ἐξῆρε 79, 18, ὑπερῆραν 84, 54, ἀνεκάθηρε 92, 18,
καθηράμενος 14, 23, 77, 18 ἐ.¹

Ἐξ ἀδαῆς κόρης 79, 21 παρὰ τὸ ὀρθὸν ἐν 361, 61 τὴν
ἀδαῆ νύμφην.

Τὸν ἐκ νυκτὸς ἐξ ἀγνοίας 80. 30, ἀποσκορακιστέον
τὸ ἐξ ὡς παρέλκον.

Ἀνωκιοθὲν 82, 3, (ἀποτρόπαιον), εἰς χάος ἄδου τύ-
ραννον ἔρρηξεν 120, 3, γρ. ἔρριψε τὸ δὲ ἐν 356. 11 ἔρ-
ριψε . . . σαρκὸς τύπον γραπτέον: ἔρριψε (ἐκαθάρισε) τὴν

*) Ἴδε Τεύχος Ε' 1939, σελ. 293.

1) Ὁ ἐκδότης ἀγνοεῖ ὅτι τὸ θέμα τοῦ αἰρέω ὡς καὶ τοῦ αἶρω
εἶναι ἄρ.

ψυχὴν μου . . . σαλευομένην βοῶ 120, 19, γρ. ὄρῶ, προσηλωθεὶς 124, 31, γρ. προσηλώθης Χριστέ, ἤξει παρθένου σαρκωθεὶς 125, 27 γρ. ἤξεις ἐκ παρθένου, 124, 59 ἀποβάλλαι ὡς Ἰωνᾶς ἀλίου (γρ. ἐξ ἀλίου) θηρός σεσώστω 128, 29. Ὁ Κ. σέσωστο. Ὁ ἐκδότης ἠρκέσθη καταβιβάσας τὸν τόνον λησμονήσας, ὅτι τοιοῦτος τύπος δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἑλληνικῇ (ἀλλὰ σέσωτο) ὡς καὶ τὸ «τεθειγμένον» 219, 16 *Εἰς τὸν μάρτυρα Σαββάτιον* 131, 1. Ὁ Κ. φ. 112α: «Ἀκολουθία τοῦ . . . μεγάλου Σαββάτου. Ταύτης γὰρ ἐπιτιμήσας 342, 6. γρ. ταύτη.

Ἦτις ἐκτὸς ἄλλον Θεὸν οὐκ οἶδαμεν 147, 44 πρόσθετες: ἐκτὸς σοῦ, ὡς ἔχουσι τὰ ἔντυπα φορτίον μοι πταισμάτων— ὁ ἐχθρὸς ἀπαρτίσας 177, 27, γρ. ἀπαρτήσας=κρεμάσας. ἔλεον αὐτοῖς ἐγκατελίπαιε 231, 39. γρ. ἐγκατελίπετε κλονήθητι 234, 10, γρ. κλονίσθητι σταυριαίῳ ὄπλῳ 252, 8. γρ. σιαυρικῶ βρετάδος 252, 18. γρ. ἀμαρτάδος.

Καὶ φανεῖ τὸ ἔργον μου 215, 6, γρ. φανεῖται τοῦ κήτους βοῶν 288, 18. γρ. ἐκ τοῦ Κ. Ὁ ἀπὸ Θαιμᾶν ἤξας 290, 95. γρ. ἤξων.¹ Στεῖραν ἔτευξας τὴν πρὶν συμαγωγὴν 310, 13 γρ. σιεῖραν ἔδειξας: τὸ ἔτευξας ἀνύπαρκτον, διὸ προεορτάζομεν . . . Χαῖρέ σοι κράζομεν 313, 37, γρ. προεορτάζοντες: ἀνανεῦσαι βουλόμενος συγκαλύπτει με 341, 39. γρ. βουλόμενον: προσήρομον τὰ μέλη 368, 68. γρ. προήρομοζον.²

Ε'. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν ποιητῶν τῶν Εἰρμῶν ὁ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως Εὐστρατιάδης ἀφῆκε τὸ ζήτημα εἰς πλήρη σύγχυσιν, καίτοι, ὡς πολλαχοῦ γράφει, ἡσχολήθη ἐπὶ τόσα ἔτη περὶ τὴν ὑμνολο-

1) Βλ. Κριτ. σ. 27 παράλληλα χωρία . . . εἶναι εἰλημμένον ἐκ τοῦαββ. Γ', 3 ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμᾶν ἤξει. Τὸ ἤξας εἶναι ἀνύπαρκτον, ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἀόριστος ἐπὶ προφητείας δὲν τίθεται.

2) Βλ. ἐν ἐκτάσει Κριτ. σ. 24—28.

752
γίαν ἰδιαζόντως· μάλιστα ἀναγράφει καὶ ἐπιγραφὰς ἀνυπάρκτους. Διὰ τὸν 42 γράφει «αἱ μὲν 5 ῥῥαὶ κατ' ἀλφάβητον αἱ δὲ τρεῖς ἀντιστρόφως» ὡς καὶ διὰ τὸν 189 (δὲν εἶναι ἀληθῆ). Καὶ ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν τῶν στίχων διαίρεσιν δὲν ἠκολούθησε κἄν τοὺς Κώδικας· Καὶ ἀναφέρομαι εἰς τοὺς εἰρμούς 128, 4. 135, 39, 198, 21—2, 299. 144, 40—1, 146, 65. 148, 25, 158, 1 κτλ. οὓς ἀντέβαλον ἐπιμελῶς (βλ. κατωτέρω).

Πόσοι εἶναι οἱ ἀνέκδοτοι εἰρμοί, δὲν σημειοῦνται. Ἐν τούτοις αἱ Ἀκολουθίαι 12, 18, 74. 97, 104 κ. ἄ. ἐκ τοῦ Λαυρ. Κώδικος εἶχον ἤδη ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ κ. Σπυρ. Λαυριώτου καὶ ἡ 258 ἰαμβικῆ, ὑπὸ τοῦ Κεραμέως δὲ ἡ 259.¹

«Ἄλλ' ὅπερ ἐπὶ μᾶλλον ἀσχημίζει ἔκδοσιν προοριζομένην νὰ καταλάβῃ ἐπίσημον θέσιν ἐν τῇ φιλολογίᾳ τῇ ἐκκλησιαστικῇ εἰσὶν αἱ ἀσύγγνωστοι ἀνορθογραφίαι, οὓς καὶ ἀπαριθμοῦμεν ἐκεῖ τινὰς ἐκ τῶν πολλῶν.²

Πρὸ ἡμῶν εἶχε κρῖνει τὸ Εἰρμολόγιον ὁ κ. Παντελάκης διὰ βραχέων.³ Ἐν πρώτοις οὗτος ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Σεβ. διότι δι' ἰσχυρίσθη ὅτι οἱ κανόνες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ποιεῖται ἄρχονται ἀπὸ τοῦ Ἰωάν. Δαμασκηνοῦ, ἐνῶ αὐτὸς φρονεῖ μετ' ἄλλων ὅτι ὑπῆρχον σχεδὸν ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος. Νομίζω ὅτι τὸ δίκαιον ἐνταῦθα κεῖται ὑπὲρ τοῦ Σεβ. Εὐστρατιάδου. Καὶ ἀναφέρομαι εἰς τὸν Παρανίκαν, ὅστις ἀφοῦ ἐπιμελῶς παρατάσσει τὰς ἀπὸ Ε' αἰῶνος περὶ «τροπαρίων» καὶ «κανόνων» ἀρχαίας μαρτυρίας⁴ ἐπάγεται: «Καὶ ὁ *Pitra* ἀναγινώσκων, ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ Παμβῶ ἤκουσεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀλεξαν-

1) Αὐτ. 29—30.

2) Αὐτ. σ. 31—32. Πρβλ. καὶ Παντελάκη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 501.

3) Ἐπετηρὶς Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Ι', Ἀθῆναι 1933, σ. 497—503.

4) Περὶ τῆς Χριστ. ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων, ἐν τῷ Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. Κων/πόλεως, τόμ. Η', 1874. σ. 186—190.

δρείας ψαλλομένους κανόνας καὶ τροπάρια, ἐπίσης καὶ ὁ μοναχὸς Παῦλος ἐν τοῖς κελλίοις τῶν Νιτραίων ἐπεθύμει τροπάρια καὶ κανόνας . . . δὲν ἀμφιβάλλει, ὅτι οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ ἐθέλοντο ὑπὸ τοῦ ἄσματος τῶν κανόνων ἤδη κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα. Εἰς τοῦτο ὅμως πλεῖστοι καὶ σπουδαῖοι λόγοι ἀντίκεινται,¹ πρῶτον δὲ πάντων ὁ ἐξῆς: ἐπειδὴ οὐδὲν ἔχνος κανόνου ἐν τῇ λατ. Ἐκκλησίᾳ εὔρηται εἶναι πιθανόν, ὅτι οἱ κανόνες τῆς Ἑλλ. Ἐκκλησίας τότε παρήχθησαν, ὅτε ἤρξαντο λύεσθαι τῆς Ἑλλ. Ἐκκλησίας αἱ μετὰ τῆς λατ. σχέσεις . . . ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ κανόνος ἐτέραν εἶχε σημασίαν . . . Τελευταῖον πλεῖστον σημαίνει τοῦτο, ὅτι οὔτε τοῦ Ἀνθίμου, οὔτε τοῦ Τιμοκλέους, οὔτε τοῦ Ρωμανοῦ, οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν σώζονται κανόνες ἢ εὔρηται ἀναφερόμενοι».² Ἄλλ' ἡμεῖς ἐπιπροσθέτομεν ὅτι οὐδὲν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐσώθη ἔχνος κανόνος πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος. Ἀπεναντίας αἱ ἔρευναι τῶν χειρογράφων ἀπεκάλυψαν πολύτιμον κληρονομίαν κοντακαρίων, οὐδὲν δὲ περὶ κανόνων. Καὶ μέχρι μὲν τοῦδε ἐνομιζομεν, ὅτι ὁ πρῶτος τῶν Κοντακίων ποιητῆς ἦν ὁ Ρωμανός, ἀλλ' ὁ *Casimir Emereau* (*Saint Ephrem le Syrien son oeuvre litteraire grecque*. Paris, 8ον, σ. 182, ἔτ. 1918) ἀποκατέστησεν ἐπὶ τῇ βάσει πολλῶν χειρογράφων τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης Παρισίων ὀλόκληρον τὸ ἐξ 170 στροφῶν ποίημα τοῦ Ἐφραῖμ τὸ «εἰς πατέρας τελειωθέντας καταλογάδην τέως γεγραμμένον. Μετὰ τὸν *Pitra* καὶ ὁ *Meyer* διείδε καὶ αὐτὸς ἀκολουθῶν τὰς ἐπὶ τῶν κειμένων τοῦ Ἐφραῖμ παρατηρήσεις τοῦ *S. Merkati* (*Ephraemi Syri opera*. Romae 1915) τὴν ποιητικὴν μορφήν καὶ ἔφερεν εἰς πέρας ἔργον ἀνώτερον παντὸς ἐπαίνου. Ἡ τοιαύτη ποιητικὴ

1) Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ κ. Παντελάκης (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 498) ἐπικαλεῖται εἰς μαρτυρίαν καὶ τὸν *Pitra*.

2) «Ἀνθιμος καὶ Τιμοκλῆς οἱ τῶν τροπαρίων ποιηταὶ ἐγνωρίζοντο» (τῷ 464. Κεδρηνὸς σ. 394c).

μορφή τῶν ἔργων τοῦ Ἐφραΐμ, ὅστις κατὰ τὸν σωζόμενον ἔγραψεν «ἀμφὶ τὰς τριακοσίας μυριάδας ἐπῶν», εἶναι ἄνευ ἄλλης ρυθμικῆς ἀρμονίας περιοριζένη μόνον εἰς τὴν ἰσοσυλλαβίαν τῶν στίχων, πρόδρομον τῆς βυζαντ. ὑμνογραφίας (βλ. *S. Lamy, Ephraemi Syri, Hymni et sermores. Mechel (Malines) 1882—1902. τόμ. 1—4.* Βλ. τὴν ὥραϊαν διατριγὴν κ. Παντελάκη «Αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐκκλ. ποιήσεως» ἐν Θεολογία, τόμ. ΙΕ', 1937, σ. 331—337 περὶ τοῦ Ἐφραΐμ). Τοῦτο οὗτος θεωρεῖ πατέρα τῆς Βυζ. ρυθμοποιΐας καὶ τοῦ ἐπτασυλλάβου στίχου. Εἰς τοιοῦτους στίχους μετεφράσθησαν εἰς Ἑλληνικὴν ζῶντος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μαθητῶν πολλὰ ποιητ. ἔργα, καὶ σώζονται μέχρι σήμερον πλὴν τοῦ ἀνωτέρω «εἰς τελειωθέντας πατέρας, καὶ τὰ ἐξῆς τρία: εἰς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαάκ, εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον καὶ εἰς τὸν προφ. Ἡλίαν. Αἱ στροφαὶ εἶναι τετράστιχοι. Ἄλλ' αἱ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον 172 εἰς ὀκτασυλλάβους στίχους, ὅπως καὶ αἱ 170 «εἰς τελειωθέντας πατέρας». Ὡστε πάλιν οἱ πρῶτοι ποιηταὶ κανόνων εἶναι Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ Κασμᾶς Ἱεροσολύμων κατὰ τὸν VIII αἰῶνα. Ὁ Σεβ. Εὐστρατιάδης ἔγραψεν ὅτι «οἱ εἰρμοὶ εἰς 9 ᾠδὰς διαιρούμενοι περιστρέφονται πάντες περὶ τὸ αὐτὸ θέμα, ἐκάστης ᾠδῆς τὸ αὐτὸ ἐχούσης αὐστηρῶς περιεχόμενον . . . ἀπαρεγκλίτως ἐν τῇ θ' ᾠδῇ ἐξυμνεῖται ἡ τοῦ Θεοῦ λόγου μήτηρ», ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἀνεξαίρετα π. χ. ἐν τῇ α' ᾠδῇ ἐξυμνεῖται ἡ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διάβασις τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλ' ὑπάρχουσιν εἰρμοί, ἐν οἷς οὐδεμία ταύτης μνεῖα γίνεται.¹ Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ διὰ τὰς ἄλλας ᾠδὰς· δηλ. ἐκ τῶν 369 κανόνων τοῦ νέου Εἰρμολογίου εἰς 151 δὲν τηρεῖται ὁ κανὼν τοῦ ἐκδότου, ὅπως καὶ ἐν τῇ θ' ᾠδῇ (κανόνες 15, 108 καὶ 138) δὲν ἐξυμνεῖται, οὐδόλως, ἡ Θεοτόκος.²

1) Ἐπετηρ. σ. 498.

2) Αὐτ. σ. 499.

Δὲν ἡδυνήθη ὁ ἐκδότης νὰ τακτοποιήσῃ ὡς πρὸς τὸν ποιητὴν τοὺς εἰρμούς, καὶ ἀναφέρει μὲν, ὅτι εἰς 4 κανόνας 151, 175, 186 καὶ 192 εἰρμοίτινες εἰς ἄλλους ἀποδίδονται ποιητάς, ἀλλὰ δὲν παρατήρησεν ὅτι συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ εἰς ἑτέρους κανόνας «ἦτοι οὐχὶ τετράκις, ἀλλ' εἰκοσάκις καὶ πλέον παρατηρεῖται ἡ τοιαύτη ὁμοιότης εἰρμῶν».¹ Τὸ φαινόμενον τῆς συμπτώσεως τῶν αὐτῶν εἰρμῶν εἰς διαφόρους κανόνας δὲν εἶναι τυχαῖον. Τὴν λύσιν παρέχει ἡμῖν ἡ ἐπιγραφή τῆς 348 ἀκολουθίας. Ὁ ἐκδότης ἐξέδοτο: «'Αναστάσιμος Σιναϊτικὴ», ἀλλ' ὁ Λαυρ. Κῶδ. ἔχει: «'Ετέρα ἀκολουθία² 'Αναστάσιμος Σιναϊτικὴ τετράειρμος». Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς πλήρεις αἱ «'Ακολουθίαι» ἢ οἱ κανόνες, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ τριώδια καὶ τετραώδια συμπληρωθέντα ἔπειτα. Ὡς παράδειγμα ἔστω τοῦτο ὅτι ὑπαρχούσης κατ' ἀρχὰς τῆς δ', ς' ζ' καὶ θ, ῶδῆς, εἶτα συμπληρώθησαν αὐταὶ ἢ τὸ τετραώδιον διὰ τῶν λοιπῶν ῶδῶν, δηλ. ἡ α' ἐλήφθη ἐκ τοῦ κανόνος 237, ἡ γ' ἐκ τοῦ 352 καὶ ἡ ε' ἐκ τοῦ 328. Οὕτω λοιπὸν ἐξηγεῖται πᾶς οἱ οὗτοι εἰρμοὶ διασταυροῦνται ἐν πολλοῖς κανόσιν: εἰς τοὺς 56 καὶ 62 ἢ ς' ῶδῆ ὁμοία 84—89δ', 98—99ζ', 103—104ζ', 106—120η', 96—163ζ', 189—194έ, 196—302ζ', 228—244α', 234—260β', 237—248α', 328—348ε', 301—312ζ', 361—362ζ', 391—394 κτλ. Ὑπάρχουσιν καὶ κανόνες ἑλλειπεῖς

1) Αὐτ. σ. 499—500. Οὕτως ὁ κατηγορῶν τὸν ἐν Ἀθήναις ἐκδότην τοῦ Εἰρμολογίου τῷ 1906, ὅτι δὲν ἐμνημόνευσε τὰ τῶν ποιητῶν ὀνόματα πανταχοῦ τοὺς ἐξῆς κανόνας ἐξέδοτο ἀνωνύμως 7, 10, 35, 68, 69, 78, 89, 94, 116, 117, 159, 160, 168, 172, 173, 201, 255, 256, 257, 261, 304, 305, 307, 311, 312.

2) Οὕτως ἐπιγράφονται οἱ κανόνες τοῦ Λαυρ. Εἰρμολογίου, ὅπερ οὐδαμοῦ σημειοῦται ὁ ἐκδότης καὶ διὰ τοῦτο μένουσιν ἀκατάληπτοι αἱ παρ' αὐτῷ ἐπιγραφαὶ τῶν κανόνων π. χ. «Σιναϊτικὴ», «Βυζαντινὴ» κ.τ.τ.

κατὰ τινὰς ᾠδὰς· π. χ. εἰς τὸν 72 ἐλλείπει ἢ ἡ' ᾠδή, 75θ' 89', 91α'-γ, 109ε' καὶ ἄλλοι κανόνες ἔχουσι 2—3 μόνον ᾠδὰς ἢ εἰρμούς· π. χ. ὁ 179 δ' καὶ ζ', 180 β' καὶ ς', 181 α' γ' καὶ ε', 274 α', ς' ὁ δὲ 92, 93, 94 ἀνὰ ἓνα εἰρμόν.¹ Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλῶν εἰρμῶν ἐλλείπουσι στίχοι (132, α' κ.ἄ.), οἵτινες ἠδύναντο νὰ συμπληρωθῶσι παρ' ὁμοίων τοῦ αὐτοῦ Κώδικος (πρβλ. 212, 26, 295, 22, 291, 233ζ'). Ἀλλὰ τὸ χεῖριστον πάντων, ὅτι ἐκδότης ἐξέδοτο καὶ δύο εἰρμούς ἠνωμένους εἰς ἓν τροπάριον· π. χ. ὁ 261 ἔχει τῆς θ' τὸν εἰρμόν σύνθετον. Ἐν τισιν ἐγένετο μετάθεσις τῶν ᾠδῶν· π. χ. ἐν τῷ 120 ἢ ε' ἐγένετο δ', καὶ ἐν τῷ 140 ἢ α' ἐγένετο β'.² Ὡς ἰαμβικούς τριμέτρους σημειοῦται μόνον τοὺς ὑπ' ἀρ. 115, 233, 259 καὶ 313· ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἕτεροι 4, οὓς δὲν παρατήρησεν, ὁ 76, 77, 174, 258. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὑπ' ἄλλων ἐκδοθέντων ἀναφέρει μόνον τὸν 140, ἐνῶ εἶναι καὶ ὁ 9, 10 καὶ 50 ἰαμβικοί.* Ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον 5 ἐξεδόθησαν κανονικῶς ὁ 9, 50, 223, 313 καὶ 366. οἱ δὲ λοιποὶ 10 πλημμελῶς, ἄμετροι καὶ ὑπέρμετροι κατὰ συλλαβὰς καὶ ᾠδὰς. Ὁ 35 ἔχει δύο μόνους ᾠδὰς, τὴν β' καὶ θ', τὴν μὲν κατὰ τὴν τονικὴν ρυθμοποιῖαν τὴν δὲ εἰς ἰαμβικούς τριμέτρους. Παρὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ ὁ Σεβ. ἐν τῷ προλόγῳ, ὅτι ἐπέστησεν ἰδιαζόντως εἰς τὴν ρυθμικὴν παράστασιν τὸν νοῦν βοηθούμενος ὑπό τε τῆς

1) Βλ. ἡμετ. Κριτ. σ. 29.

2) Αὐτ. σ. 30.

*) Ἐπίσης ὁ εἰς τὰ ἅγια φῶτα τοῦ Ρωμανοῦ πρὸ τῆς ἐν τῷ Γρηγ. Παλαμᾶ ἐκδόσεως, εἶχεν ἐκδοθῆ δις ὑπὸ Ἀλεξ. Λαυριώτου ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τόμ. IB', 1892, σ. 385—6, 404 καὶ ὑπὸ Παρανίκα ἐν Βυζ. Χρον. Κων]πόλεως V, 1898, σ. 681—690. Ὡσαύτως ἐκδομένοι ἦσαν ἐν τῷ Παλαμᾶ ὑπὸ τοῦ συναδέλφου μου Σπυριδωνος Λαυριώτου οἱ ἐξῆς 12, 18, 42, 74, 97, 104, 258, ὁ δὲ 259 εἶχεν ἐκδοθῆ τρις ὑπὸ τοῦ κ. Σπυριδωνος, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐκδόσεων Ἀλεξάνδρου καὶ Κεραμέως, βλ. Κριτικὴν σ. 29—39.

πείρας καὶ τοῦ Παρισινοῦ Κώδικος, ἀκριβοῦς εἰς τοῦτο, ἐν τούτοις τὸν αὐτὸν εἰρμόν ἐξέδοτο διαφόρως εἰς δύο μέρη :

Ἡ ἡ' ᾠδὴ τοῦ 106.

Ἡ αὐτὴ ᾠδὴ τοῦ 120.

Μουσικῶν ὀργάνων συμφωνούντων κάμιнос ἐξήπτετο τυραννικῇ προστάξει· Τρισσοφαῆς δὲ χορὸς παίδων ὁ σοφὸς τοῦ πυρὸς τὴν φλόγα κατεπάτησε δροσοβόλῳ ἀγγέλῳ συμψάλλοντες ὡς ποιητὴν τὰ ποιήματα πάντα τὰ ἔργα εὐλογεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.	Μουσικῶν ὀργάνων συμφωνούντων κάμιнос ἐξήπτετο τυραννικῇ προστάξει· Τρισσοφαῆς δὲ χορὸς παίδων ὁ σοφὸς τοῦ πυρὸς τὴν φλόγα κατεπάτησεν δροσοβόλῳ ἀγγέλῳ συμψάλλοντες· ὡς ποιητὴν τὰ ποιήματα πάντα Θεὸν εὐλογεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. ¹
--	--

Ἄλλ' οὐδὲ τὴν στίξιν τὴν μετρικὴν τῶν Κωδίκων δὲν ἐτήρησεν ὁ Σεβ. *Εὐστρατιάδης*, καὶ προέβη εἰς αὐθαίρετον διαίρεσιν εἰς οὐδένα κανόνα, οὐδ' εἰς αὐτὴν τὴν ψαλτικὴν, στηριζομένην. Ἴδου παράδειγμα ὁ κανὼν 208:

Πῶς ἔχει ὁ Λαυρ Κῶδ. 117α:

Πανούργου ἐχθροῦ μαι² αἰτῶ
ζοφόδους, Χριστέ, ἐν τοῖς σπλάγγ-
χνοῖς.
ὡς σειραῖς παιπεδειμένοις ἁμαρ-
τίαις μου,
σοῦ πανσθενῆ

Πῶς ἐξέδωκεν

ὁ νέος ἐκδότης σ. 148:

Πανούργου ἐχθροῦ με
αἰτῶ ζοφώδους, Χριστέ.
ἐν τοῖς σπλάγγχοις ὡς σειραῖς
πεπεδημένος ἁμαρτίαις μου
σοῦ πανσθενῆ βραχίονα ἐκτείνας
ἐξ ὕψους μοι χεῖρα πάρεχε

1) Ταῦτα παρὰ τῷ κ. Παντελάκη ἐν Ἐπετηρίδι σ. 500, ὅστις διὰ τὴν μετρικὴν ἀνωμαλίαν σημειοῦται καὶ τοὺς ἐξῆς εἰρμούς οὕτω δις ἐκτυπουμένους εἰς δύο κανόνας : 139—163β', 193—264ς' 242—243ς', 247—268ς' 283—288ς', 292—312η', 342—348ς'. 331—338 κ.λ.π.

2) Ἐνταῖθα τηρῶ τὴν γραφὴν τοῦ Κώδικος.

βραχίονα ἐκτείνας	καὶ ὡς ἐκ κήτους τὸν σὸν π
ἐξ ὕψους μοι χεῖρα πάρεχε.	φή
καὶ ὡς ἐκ κήτους	πρὸς σὲ ¹ τὸ φῶς ἀνάγαγε. ²
τὸν σὸν προφήτην	
πρὸς τὸ φῶς ἀνάγαγε.	

Ἄλλ' ἔνθα ἡ περὶ τὰ μέτρα ἀταξία εἶναι καταφαν-
στάτη καὶ ἡ πλημμύλεια ὑπερβαίνει τὰ ὅρια, εἶναι οἱ ἰαμβι-
κοὶ κινόνες, στίχοι μίγδην φύρδην ἐρριμμένοι, ἄμετροι, ὑπέ-
μετροι, ἀναμεμειγμένοι μετὰ πεζῶν· π.χ. ὁ 35θ', ὁ 178ξ
ἐκ κόρης ἐκ μερόπων (ἐλλειπεῖς) μεταθέσεις λέξεων (1
48) καὶ ἀκρωτηριασμοί. Τὸ δὲ πάντων χειρίστον καὶ
ιαμβικοὶ οἱ μέχρι τοῦδε καλῶς ἐκδεδομένοι παρεμορφώθ-
σαν· π.χ. 140, 44: «ρητορεῦον οὐ σθένει σε μέλπεν ὄξ(ω
θ' ὦδῃ τοῦ καν. τῆς Πεντηκοστῆς, ὅπερ γνωριμώτατα
ἔστι παντὶ ὀρθοδόξῳ χριστιανῷ ὡς ἔχουσιν ὄλαι αἱ μέχ
τοῦδε ἐκδόσεις: ῥητορεῦον (κατὰ τμησιν). Ὁ ἐκδότης οὗτι
κατέστησε καὶ ὑπέμετρον τὸ στίχον κατὰ συλλαβὴν· κ
ἐν 345, 36, ἐνῶ ὁ Κῶδιξ ἔχει τμησιν, αὐτὸς ἐξέδοτο: ρ
τορεῦομεν.³ Ἐν 258, 5: σκιρτῶντας⁴ ἔμελλον ὡς κραται
δεσπότη (ὑπέμετρος· τὸ ὀρθὸν ἔχει ὁ Κῶδ. «σκιρτᾶ
ἔμελπεν (ὁ Μωϋσῆς). Ἐν 158, 6: ἐξ ἀκάρπου καρπὸς ὦφθ
νηδύος (ἄμετρος) γρ. ἐκ τῆς ἀκάρπου.

(Ἀκολουθεῖ.)

1) Τὸ σὲ διαγραπτέον.

2) Κριτ. σ. 30.

3) Αὐτ. σ. 22.

4) σκιρτῶντας· οὕτως εἰσήχθη ὁ δημώδης τύπος τῆς μετοχῆ
εἰς κείμενα βυζαντινὰ ἐκκλησιαστικά! ὡς ἐξέδοτο καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς
τοῦ Κώδικος Γέρων Σπυρ. Λαυριώτης ἐν Γρηγ. Παλαμᾶ, Η', σ. 63
Γενικῶς περὶ τοῦ λεκτικοῦ τῶν ἰαμβικῶν βλ. *Ed. Luigi de Stefan*
Canon giambici di Giovanni Damasceno secondo Mms. romani
ἐν Byz. Zeits. XXI, 1912, σ. 431—435, καὶ δὴ τὸ Ἐορτοδόμοιο
Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (Βενετία 1836).

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῶς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ *)

Ἴδου καὶ ὁλόκληρος ἱαμβικός εἰρμός φρικωδῶς ἄμετρος ἐν καν. 115 ψδ. β', εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν (ἐκδιδόμενος μάλιστα ὑφ' ὄλων τῶν μέχρι τοῦδε κανονικῶς).

Ὡτα καρδίας ἀνοιξον παγγενὲς βρότειον
καὶ ἄκουε Θεοῦ μεγαλοουργίαν
πῶς τε τοῦ προφήτου Συμεῶν ὁ τῆς Παρθένου
ὑπὸ ἀγκάλαις ἐνθρονίζεται ὡς βρέφος
τεσσαρακονθήμερον καὶ τῶν δεσμῶν
τοῦδε τοῦ σαρκίου ἀπολύει αὐτὸν
καὶ δῶμεν μεγαλωσύνην αὐτῷ.

Καὶ ἐνῶ πάντες οἱ λοιποὶ τοῦ κανόνος εἰρμοὶ εἶναι κανονικοί, περὶ τούτου τοῦ ἑξαμβλώματος οὐδὲν σημειοῦται ὁ ἐκδότης, οὐδ' ἔστιξε κἄν, ἵνα καιαστήσῃ πεζόν.¹ Ὁ κ. Παντελάκης μετὰ τὸν ἔλεγχον τελευτᾷ τὸν λόγον ὧδε: «Ὅτι δ' ὁμως ἐκτὸς τούτων καὶ πλείστοι ἄλλοι ὑπ' αὐτοῦ νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθέντες εἰρμοὶ πλημμελῶς ἐξεδόθησαν καὶ

*) Ἴδε Τεῦχος Η' 1939, σελ. 462.

1) Κριτ. σ. 31.

ἀληθῆ «διαστρέβλωσιν» ὑπέστησαν καὶ παρουσιάζουσι κείμενα ὄντως «ἀσυνάρτητα καὶ ἀκατάληπτα»,¹ περὶ τούτου θὰ γίνῃ ὁ προσήκων λόγος ἐν ἄλλῳ τόπῳ προσεχῶς,² ὅπου θὰ δειχθῆ ὅτι ὄχι μόνον λέξεις, ἀλλὰ καὶ στίχοι ὅλοι ἔκτινων εἰρμῶν παρελείφθησαν, ὡς λ. χ. ἐν τῷ τελευταίῳ εἰρμῷ τῆς ἐκδόσεως, ὃν οὐδὲν ὁ ἐκδότης σημειώσας ἐξέδωκεν οὕτως :

Ἡ πρώτη Εὔα
τῇ ἀφαιρέσει τῆς πλευρᾶς πλασθεῖσα
τὴν φθορὰν διὰ βρώσεως εἰσήγαγε».

Καὶ ἀνθυποφέρει ὁ ἐπικριτῆς : Ἡ δευτέρα Εὔα ;³

Καὶ ὅμως εἰς τὸν κανόνα 291 καὶ εἰς τὴν αὐτὴν θ' ᾠδὴν ὑπάρχει καὶ ἡ δευτέρα Εὔα· ὅπερ οὐδόλως δυστυχῶς παρετήρησεν ὁ ἐκδότης, ἐξ οὗ θὰ ἔβλεπε τὴν ἔλλειψιν. Ἴδου ὁ ἀνέκδοτος εἰρμός :

Ἡ πρώτη Εὔα
ἐκ πλευρῆς τοῦ παλαιοῦ Ἀδάμ διεπλάττετο·
ἡ δευτέρα τὸν νέον ἀποτίκει
ἐξ ἀχράντων λαγόνων
ἡ μὲν ἀσπόρως,
ἡ δὲ ἀφθόρως τὸν ποιητὴν τοῦ παντός·
διὸ προσκυνήσωμεν τὰ μεγαλεῖα αὐτῆς.⁴

Ἡδύνατο νὰ εἶναι καλλιτέρα ἢ ἐργασία τοῦ σεβ. πρ.

1) Αἱ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν εἶναι λέξεις τοῦ ἐκδότου, ὅστις δικαιολογούμενος περὶ 11 ἐν ὄλῳ κανόνων λέγει ὅτι οὕτως ἀπεστάλησαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως· ἀλλὰ πταίει εἰς τοῦτο ἐκεῖνος ὅστις ἐνεπιστεύθη εἰς τοιοῦτον ἀντιγραφέα.

2) Μετὰ τὴν Κριτικὴν μου ὁ κ. Παντελάκης ἐθεώρησε φαίνεται περιττὸν νὰ γράψῃ.

3) Ἐπετηρὶς 503.

4) Κρίτ. σ. 10.

Λεοντοπόλεως, ὃν «ἐν τοῖς πρώτοις» ἐκ τῶν «περὶ τὴν μελέτην τοῦ κειμένου τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἐγκυψάντων καὶ ἐργασθέντων» ἔταξεν ὁ αἰμίνηστος Πατριάρχης Φώτιος δι' ἐπιστολῆς πατριαρχικῆς.¹ Οὗτος ἐκφράζων πρὸς τὴν αὐτοῦ Ἱερότητα τὰς εὐχαριστίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγγέλλει αὐτῇ τὴν ὡς μέλους τῆς μεγάλης . . . ἐπιτροπῆς ἐκλογὴν «ὑπ' ὄψιν ληφθεισῶν τῶν τε λιπαρῶν αὐτῆς σχετικῶς γνώσεων καὶ τῆς πρὸς τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν στοργῆς αὐτῆς».² Ὁ αἰμίνηστος Πατριάρχης ἀσφαλῶς ἐνεπνέετο ἐκ μόνης τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ἀναγνοὺς τὴν ἐν τοῖς προλόγοις καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἐπαγγελίαν τοῦ Σεβασμιωτάτου». Εὐτυχῶς, ἀνέθετο τῇ «μεγάλῃ ἐπιστημονικῇ Ἐπιτροπῇ διὰ τὰ περαιτέρω καὶ τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ, τὸ τόσον ἐκτεταμένον, πρὸς μελέτην καὶ ἀπάντησιν»³.

«Ἐπειδὴ αἱ σκέψεις καὶ αἱ παρατηρήσεις, ὡς ἡ ὑμετέρα Ἱερότης, γράφει ὁ Πατριάρχης, διατυποῖ ὡς προϊὼν τῆς μακρᾶς καὶ ζωλητῆς αὐτῆς σχετικῆς ἐργασίας, θίγουσι σημεῖα ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιτροπῆς, συνοδικῇ ἀποφάσει, τὸ γράμμα τῆς ὑμετέρας Ἱερότητας ἀπεστάλη ἐν ἀντιγράφῳ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν . . .»⁴

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθειμένων συνάγεται, ὅτι εἰς μόνος κατάλληλος διὰ τὸ μέγα καὶ σπουδαῖον ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ ἔργον τῆς ἐκδόσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἦν ὁ ὑπὸ τοῦ Π. Φωτίου ἐκθειαζόμενος Σεβ. Εὐστρατιάδης ἀλλά, τί δέον γενέσθαι; Ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν οὔτε

1) Ρωμ. ὁ Μελωδός, σ. 356.

2) Αὐτ.

3) Αὐτ. σ. 357—361.

4) Δριμύτατα ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ μακ. Π. Παπαγεωργίου εἰς τὸ Byz. Zeits. ἐξελέγξας περὶ τὰ 700 γραμματικὰ ὀλισθήματα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Μιχ. Γλυκᾶ. Ὁ ἔλεγχος τοῦ σοφοῦ φιλόλογου περιλαμβάνει 150 σελ. μὲ στοιχ. τῶν 8, καὶ γράφει ὅτι ἀφῆκεν ἄλλα τόσα ὡς δευτερεύοντα.

Δαπόντας, οὔτε Βαρθολομαίους; Δέον νὰ ἀκολουθῶμεν στερεῶς τῇ παραδόσει τῶν ἐν Βενετία ἐκδοτῶν, διορθοῦντες εἰς πᾶσαν νέαν ἔκδοσιν τὰ τυπικὰ καὶ τυπογραφικὰ σφάλματα ἐφ' ὅσον οὔτε θεολόγους κατηρτισμένους φιλολογικῶς τε καὶ παλαιογραφικῶς ἔχομεν, οὔτε φιλολόγους θεολογοῦντας καὶ ψάλλοντας, δέον νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὰ καθιερωμένα. Οἱ Ἀγιορεῖται θεολόγοι, πρὸς οὓς ἀπηυθύνθη ὁ Πατρ. Ἀνθιμος, μὴ ὄντες φιλόλογοι καὶ ἔχοντες ἐπίγνωσιν τῆς σοβαρότητος τοῦ ἔργου, εἶχον πολὺ δίκαιον ν' ἀποποιῶνται· καὶ ὁ σοφὸς Πατριάρχης Κωνσταντῖνος ὁ Ε', ἔδωκε τὰ δίκαια εἰς αὐτοὺς φρονοῦντας ὅτι ἡ νέα ἔκδοσις δὲν ἦτο δυνατόν, ἵν' ἄλλως γένηται, εἰ μὴ «διὰ τῆς διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν παρουργαμάτων δ' οἷονδὴ τινα λόγον εἰς τὰ βιβλία ταῦτα παρεισφρησάσης ἢ διαφθορᾶς, τηρουμένης τῆς ἐν γένει αὐτῶν διατάξεως καὶ ὕλης, ὡς αἰ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ καιροῦς θεραπευόμεναι ἀνάγκαι καθιέρωσαν». (σ. 65 — 66).

Τὸν περὶ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Σεβασμιωτάτου πρώην Λεοντοπόλεως κ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου ἔλεγχον καταστρέφων, δηλῶ, ὅτι ἐξετέλεσα τὸ ἀδελφικὸν καθῆκον πρὸς τὸν ἀκάματον σκαπανέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ὑμνολογίας. «Ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ ἐλέγχω καὶ παιδεύω» (Ἀποκαλ. 3, 19). Ἄλλην ἀξίαν θὰ εἶχεν ὄντως ἡ πλουσία αὐτοῦ παραγωγή, ἐὰν ἦν ἀπηλλαγμένη τῶν ἐν λόγῳ κηρῶν. Πάντες ἀναμένομεν, ὅτι τὰς «ἀμαρτίας νεότητος» αὐτοῦ ὁ χρόνος θὰ διώρθου, ἰδίως περὶ τὴν ἔκδοσιν κειμένων.¹ Ἡ ἐργασία αὕτη, εἰς ἣν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διακρίνονται οἱ Γερμανοὶ φιλόλογοι, ἀναβιβάσαντες εἰς περιωπὴν τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων, ἀπαιτεῖ καὶ γνῶσιν τελείαν τοῦ Ἑλληνος λόγου καὶ κόπους ἀφαντάστους, ἀλλὰ καὶ μέθοδον τὴν προσήκουσαν. Πρὸ 30ετίας ἠτύχησα νὰ γνωρίσω τὸν σεβασμιώτατον ἐν Λεοντοπόλει τῆς Αἰγύπτου, ὅπου αὐτὸς μὲν ἀρχιεράτευεν, ἐγὼ δὲ ὡς μονα-

χός καὶ ἱεραπόστολος τοῦ Μακεδονικοῦ Συλλόγου περιώ-
δευον καὶ συνεχάρην αὐτῷ ἀπὸ καρδίας διὰ τὸ πρωτόλειον
τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἐκτύπωμα—εἶναι ἡ ἀκολου-
θία τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Εὐστρατίου, ἐπωνύμου αὐτοῦ
καὶ τῶν αὐτῷ τεσσάρων συνάθλων, ἰδοῦσα τὸ φῶς ἐκ Κώ-
δικος τῆς Σίμωνος Πέτρως τοῦ Ἄθωνος (ἔτ. 1622) διὰ
τοῦ «Ἐκκλησ. Φάρου Ἀλεξανδρείας» (τόμ. Α', 1909, σ.
343 ἐ.) ἀλλὰ φιλικῶς ὑπέδειξα αὐτῷ, ὅτι ἔχω εἰς τὴν βι-
βλιοθήκην μου τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ἐκδεδομένην. Μετὰ
ταῦτα συνήντησα αὐτὸν τῷ 1915 μίαν στιγμὴν εἰς τὴν
Σκήτην τῶν Καυσοκαλυβίων, εἰς περίοδον ἀτυχημάτων
βιωτικῶν. Τότε κατέγραφον τοὺς Κώδικας τῆς σκήτης. Ἡ
ἀνάμνησις ἐκείνη ἐκίνησε τὸν Σεβασμιώτατον νὰ ἐκδώσῃ
τὸν ἐμὸν κατάλογον, ἀναλαβὼν πάνυ εὐγενῶς νὰ συντάξῃ
τὸν Πρόλογον καὶ τὰ Εὐρετήρια (λίαν λιτό), ἀλλὰ καὶ νὰ
σφειερισθῇ ὅλα τὰ ἀντίτυπα σχεδόν. Ἐν Ἄθῳ ἐζήτησε
πάντων τῶν λογίων μοναχῶν τὴν συνεργασίαν, πλὴν τοῦ
ὑποφαινομένου. Ἐὰν ἤμην συνεργάτης αὐτοῦ βεβαίως δὲν
θὰ ἤμην νῦν ἐπικριτής. Λοιπὸν δὲν θὰ παύσω νὰ προ-
σφέρω καὶ αὐτίς τὸν ἔρανον τὸν φιλολογικὸν εἰς τὸν πα-
λαιὸν φίλον. Καὶ ἔρχομαι εἰς τὰ Μεγαλυνάρια.

Ὁ κ. Μ. Γεδεὼν ἐξέδωκε κείμενα ἱερὰ χάριν τῶν
εὐσεβῶν, ὡς καὶ Μεγαλυνάρια ψαλλόμενα εἰς τὴν Ὑπα-
παντήν, ποίημα Γερμανοῦ πατριάρχου (Ἐκκλ. Ἀληθ. ἔτ.
ΛΖ', 1916, σ. 52 ἐ.). Τὰ Μεγαλυνάρια ταῦτα ἐξέδοτο ἀρ-
τίως ἐν Ν. Σιών ἔτ. ΚΘ', 1937, σ. 209—214 ὁ κ. Σωφρ.
Εὐστρατιάδης ὡς ἀνέκδοτα, ἐκ Κώδικος Παντοκρ. 214 ὅπως
ἐπαναλαμβάνει καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Παντελάκη εὔτε καὶ κα-
λῶς μὲν ὑπ' ἐκείνου ἐρρυθμισμένα, ὃν καὶ κρίνει μάλιστα
κακῶς καὶ ἀθλίως δὲ ὑπὸ τούτου διαιρούμενα, ἵνα παρου-

1) Ταύτην τὴν Ἀκολουθίαν ἔχω εἰς φυλλάδια πρὸ πολλῶν ἐτῶν
ἐκδιδόμενην.

σιάζη αὐτὰ ὡς Ἀνακρεόντεια. Ἡμεῖς ἐν ᾿Αθῶ διατροβοντες (καὶ μεθ' ἡμῶν σύμπαν τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα) ἐψάλλομεν ἐν τούτῳ τῷ ρυθμῷ (ὡς λέγει καὶ ὁ κ. Παντελάκης).

Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,
καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σὴν.

Καὶ οὐχὶ ὡς αὐθαιρέτως διαιρεῖ ὁ Σεβασμιώτατος.

1. Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ
2. κατετέθης, Χριστέ,
3. καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ
4. ἐξεπλήττοντο
5. συγκατάβασιν
6. δοξάζουσι τὴν σὴν.¹

Κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον, τὸν λεγόμενον ἀνακρεόντειον ἔχομεν ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ γενομένας τὰς ἐξῆς διαιρέσεις :

καὶ τιμῶμεν σου τὰ πά-
θη τὰ τίμια . . .
καὶ θανάτῳ σου τὸν θά-
νατον ὄλεσας κ.τ.τ.²

Ὅπως καὶ τὸ ἐξῆς :

Ἀποσιόλων δῆμος
ἐκ περάτων ἐλθὼν
ἐκτελέσαι ἐν Σιών
σοὶ ἐπέστησαν
τὴν κηδεῖαν τὴν
σεπτὴν σου, ἀγαθὴ.³

1) Ν. Σιών, ἔτ. ΚΘ', 1937, σ. 281.

2) Αὐτ. 283.

3) Αὐτ. 350.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλην καινοτομίαν εἰσάγει ὁ κ. *Εὐστρατιάδης* ἐν τῇ ὁρολογίᾳ τῆς ἐκκλησ. ποιήσεως, τῇ καθιερωμένῃ ἤδη πρὸ 1000 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν. Δὲν θέλει πλέον νὰ λέγωμεν «Ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου» ἢ πληρέστερον «Ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου θρήνου» ὡς ἐπέγραψε κάλλιστα ποιῶν ὁ κ. *Ἐμμ. Παντελάκης* τὴν νέαν ἔκδοσιν αὐτῶν ἀλλὰ *Μεγαλυνάρια*, διότι οὕτως εὗρεν αὐτὸς εἰς τινὰς ἀρχαίους Κώδικας (αὐτ. σ. 19 ἐ.). Ἄλλ' ὁ ὅρος *Μεγαλυνάρια* καθιερώθη ἤδη ἀπὸ 500 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν εἰς ἄλλης φύσεως ὕμνους ψαλλομένους κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτάς, καὶ δὴ μετὰ τὸ «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ κτλ.» ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία, ἔπειτα διὰ τοὺς ἀγίους ἐν τῷ τέλει τῆς Λειτουργίας ἀντὶ τοῦ «Ἐἶδομεν τὸ φῶς . . . ». Ἔχω ἐνώπιόν μου *Εἰρημολόγιον* τοῦ 1714 ἐκδοθὲν ἐν Βενετίᾳ παρὰ Ν. τῷ *Σάρῳ* εἰς 16 μικρὸν ἐκ σ. 228, ἐνθ' ἀπὸ σ. 167—186 ἀναγράφονται «Μεγαλυνάρια ψαλλόμενα ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς λειτουργίαις, καὶ ὅπου ἂν βούλη πρὸς τὴν τιμιωτέραν». Εἶναι περίεργον δὲ ὅτι ἐνταῦθα προτάσσονται τὰ Τριαδικά: Εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα. Ὑμνήσωμεν πάντες θεοπρεπῶς (ἅπερ γνωστὸν ψάλλομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ὁρθρου μετὰ τὸν Τριαδικὸν κανόνα). Καὶ κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον ἔπονται εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τῶν Ἀσωμάτων, τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἀποστόλων, τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἀνὰ 4, 2 ἢ 1 ὅπως καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἑορταζομένους ἀγίους, ἔπειτα καὶ τῆς ἐβδομάδος ἀνὰ 3 καθ' ἑκάστην, κατὰ τὸ ὕφος τῶν Τριαδικῶν, ὡς εἶπομεν, ἢ τοῦ κοινῶς γνωστοῦ «Γὴν ὑψηλοτέραν τῶν οὐρανῶν» Θεοτοκίου. Μετὰ ταῦτα ἔπονται ἄλλου εἴδους τὰ πρὸς τὸ Μεγάλυνον ψυχὴ μου (σ. 180—6) εἰς τὰς δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἑορτάς. Ὡστε δὲν ἠδύναντο πλέον μετὰ τῶν χαρμοσύνων τούτων νὰ συνταυτισθῶσι καὶ τὰ εἰς τὴν ταφὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου πένθιμα· καὶ διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἡ ἐκκλησία ὠνόμασεν αὐτὰ Ἐπιτάφια ἄσματα ἢ ἐγκώμια, ἢ ὡς ὁ πολὺς λαὸς

«Ἐπιτάφιον θρηνον», ὅπερ κατ' ἐμὲ εἶναι τὸ ὀρθότερον. Ἔχω τὴν γνώμην ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐπέδωκαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς βυζ. Αυτοκρατορίας. Ὁ περίφημος Μαλαξός, ὅστις εἶχε τὴν μανίαν νὰ εἰσάγει εἰς τὰ Μηναια τροπάρια καὶ ἰδιόμελα, νὰ συνθέσῃ δευτέρους καὶ τρίτους κανόνας, καὶ νὰ ἐπαυξήσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὸν ὑμνολογικὸν αὐτῶν φόρτον, ὥστε ἠναγκάσθῃ ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία νὰ ἀποβάλλῃ αὐτὰ καὶ τιμωρήσῃ αὐτόν, αὐτὸς ἰδιαζόντως κατεγίνετο καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν Μεγαλυναρίων. Κατέχω εἰς τὴν ἐμὴν βιβλιοθήκην τὸν Νοέμβριον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λεογκίνου (ἐν Βενετία 1566). Ἐνταῦθα ὁ εὐλογημένος ὡσεὶ μὴ ἤρκουν αἱ ἐντὸς τοῦ βιβλίου ποικίλαι προσθήκαι, προσήρτησε καὶ παράρτημα ὕμνων εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς Θεότοκου, οὗς ὀνομάζει ἀντὶ Μεγαλυνάρια «Μακαριστάρια» ὑπὸ τὴν ἐννοίαν πάντοτε τῶν ἐπιταφίων. Οὕτω δὲ ὠνόμασε διότι προιάσσει εἰς ἕκαστον τροπάριον ἓνα στίχον τοῦ Ψαλμοῦ (νεκρωσίμου) Μακάριοι οἱ ἄμωμοι εἶναι συντεθειμένα πρὸς τὰ: Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κτλ. εἰς τρεῖς στάσεις πολυπληθέστερα δὲ ἐκείνων, ὥστε κατανέμονται ὅλου τοῦ «Ἀμώμου», ὡς ὀνομάζομεν τὸν νεκρώσιμον ψαλμόν, οἱ στίχοι.

Ἐὰν τὰ Μεγαλυνάρια τῆς Ὑπαπαντῆς κακῶς ὀνομάζει ὁ Σ. Λεοντοπόλεως Ἀνακρεόντεια καὶ προσάγει μάλιστα εἰς παραβολὴν:

Ἐρασμὴ πέλεια
πόθεν, πόθεν πέτασαι κτλ. ¹

Ἄλλ', Ἀνακρεόντειον πάντες ἀπαξαπλῶς ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι καλοῦσι τὸν δίμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικὸν ἔκ τε ἀνακλωμένων ἰωνικῶν ἀπ' ἐλάσσονος καὶ ἐξ ἡμιάμ-

1) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 151: «Τὰ Ἀνακρεόντεια Μεγαλυνάρια τῆς Ὑπαπαντῆς» καὶ τὸ τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν ἄσμα βάσιν ἔχει τὸ τοῦ Ἀνακρεόντος. Ἐρασμὴ πέλεια (αὐτ.).

βων τῶν καὶ συνήθων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει κατὰ τονικὴν ρυθμοποιίαν ὡς ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς Μεταλήψεως κατὰ τὸ πρῶτον σχῆμα :

Ἐκ τῶν ρυπαρῶν χειλέων
ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας.

Τὰ δὲ Μεγαλυνάρια τῆς Θεοτόκου εἶναι κατὰ τὸ δεύτερον :

Μεγάλυνον, ψυχὴ μου | τὴν τιμιωτέραν
καὶ ἐνδοξοτέραν | τῶν ἄνω στρατευμάτων.

Ἄλλὰ τὰ Μεγαλυνάρια τῆς Ὑπαπαντῆς εἶναι στίχοι τροχαϊκοί, ἧτοι συγκείμενοι ἐκ τριῶν τροχαίων καὶ συλλαβῶν, ὅτι ἔχουμεν τὸν τροχαϊκὸν δίμετρον καταληκτικὸν στίχον :

Ἐκατάληπτόν ἐστι — — — — —
τὸ τελούμενον ἐν σοί.¹

(Ἐκολουθεῖ.)

1) Παραπέμπω τὸν ἀγαπητὸν ἐκδότην τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων οὔτε εἰς τὸν *Σεμιτέλον* οὔτε εἰς τὸν μακ. διδάσκαλόν μου Ἄνδρ. Σκιᾶν, ἀλλ' εἰς τὸν *Παρανίκαν* ἀναλύσαντα τοὺς ὕμνους τούτους καὶ πολλὰ φιλολογήσαντα περὶ τῆς μετρικῆς τῶν ἐκκλησι. ποιημάτων ὡς καὶ τῶν συγγραφέων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐξῆς ἀξιολόγοις διατριβαῖς δημοσιευθείσαις ἐν τῷ *περισπουδάστῳ* τοῦ ἐν Κων]πόλει Φιλολ. Συλλόγου Περιοδικῷ : «Περὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων» (τόμ. Η', 1874, σ. 174—194). Εἶναι ὁ Πρόλογος τῆς *Anthologia graeca* λατινιστί, συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ *W. Christ* ἐν ἑλλην. μεταφράσει. (Τόμ. Θ', 1875, σ. 112—130, τόμ. Ι', 1877, σ. 10—22. Ἐνταῦθα περὶ τῶν μέτρων τῶν Μεγαλυναρίων σ. 12, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν πληρεστέραν : «Ἡ μετρικὴ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ὕμνογράφων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας» (τόμ. ΚΖ', 1900, σ. 246—262 ἐν σ. 250. Τὰ Ἐκκλησιολογία πάντα τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν εὗρῃσκει ὁ βουλούμενος εἰς τὸν 246 Βορβερινὸν Κώδικα τοῦ ΙΑ'—ΙΒ' αἰ. ὄντος περιέχοντα ποιήματα *Σωφρονίου Ἱεροσολύμων*, *Ἡλία Συγκέλλου*, *Ἰγνατίου*, *Ἀρέθα* καὶ *Λέοντος τοῦ σοφοῦ* (βλ. *Matranga* ἐν *Mai Spicileg. Rom. IV*, σ. XX—XXVI).

ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ
ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΥΓΓΑΡΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΗΣΟΥΪΤΩΝ *)

«Συνδιάσκεψις μεταξὺ τοῦ Κραταιοτάτου Ἀυτοκράτο-
ρος Μουράτ Δ', τῶν Συμβούλων αὐτοῦ, τῶν ἐντιμοτάτων
Λόρδων τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης καὶ τοῦ Γαληνοτάτου Πρίγ-
κιπος Γαβριήλ Βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἣτις διεξήχθη ἐν
συζητήσει μεταξὺ τοῦ Reger Πασᾶ, Βεζύρου καὶ Πρωθυ-
πουργοῦ τῆς ὅλης Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας καὶ τοῦ
'Εκλαμπροτάτου Πρεσβευτοῦ παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τῆς
Α. Γαληνοτάτης Μεγαλειότητος τῆς Οὐγγαρίας. Ἐν ἔτει 1629
'Ιουλίου 9 περὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἰησουϊτῶν ἐν ταῖς
Τουρκαῖς χώραις».

Τὸ αὐτὸ ἐπακολουθεῖ εἰς τὴν δευτέραν σελίδα τοῦ χει-
ρογράφου.

Folio γ.'

«Ἡ βραχεῖα πληροφορία ἣτις μετεφράσθη εἰς τὴν
Τουρκικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπεδόθη εἰς τὸν Ἀυτοκράτορα
Μουράτ, καθὼς εἰς τὸν Ἐκλαμπρότατον Reger Πασᾶν,

*) Ἐκ τῆς ἐν Λονδίῳ Βιβλιοθήκης τοῦ Lambeth Palace
Κῶδ. Gibsoniani 935 fol. 6. Τῷ 1907 ἀντεγράφη ἐκ τοῦ Ἀγγλι-
κοῦ καὶ τῷ 1939 μετεφράσθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Παρέχομεν τοῦτο
ὡς μετάφρασιν. Τὸ χρ. ἔχει γραφῆ εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης
καὶ εἶναι λίαν ἀνώμαλον, διὸ προϋτιμήθη ἐλευθέρα μετάφρασις.

δαῖτι τῆς Γαλιλαίας εἶχον προσφάτως ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ καὶ ἦτο ἀραιὸς ὁ πληθυσμὸς των. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰούδα Μακκαβαίου, οἱ κατοικοῦντες τὴν Γαλιλαίαν Ἰουδαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀμυνθῶσι κατὰ τοῦ ἐκ τῆς παραλίας πληθυσμοῦ. Ὁ Σίμων Μακκαβαῖος προσέτρεξεν εἰς ἐνίσχυσίν των καὶ ἵνα σώσῃ αὐτούς, τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων (Α' Μακκαβ. 5, 14—23) Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰωάννου Ἰρκανοῦ δὲν ὑπερέβησαν τὴν Σαμάρειαν, ἡ δὲ Γαλιλαία ἠνώθη μετὰ τῆς Ἰουδαίας μόλις ἐπὶ Ἀριστοβούλου α' (104 - 103) Μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὁ Πομπήϊος εἰσῆρχετο εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἡ Γαλιλαία ὕστερον ὑπετάγη εἰς τὸν Ἡρώδη, ὅστις διώκησεν αὐτὴν ὡς στρατηγὸς πρὶν ἢ ἀναδειχθῆ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, τῷ 37 π. Χ. Ὁ Ἡρόδης κατεδίωξε τοὺς ληστές, εἰρήνευσε τὴν χώραν, ἀλλὰ δὲν ἐφρόντισε ὅπως προστατεύσῃ τὸν Ἰουδαϊσμὸν τῆς Γαλιλαίας κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνισμοῦ.

Ἡ πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρα ὡς καὶ ἡ Γαλιλαία κατεκτήθησαν καὶ ἐξιουδαίσθησαν λίαν θραδέως ἐπὶ τῶν Μακκαβαίων, οἵτινες κατέλυσαν τὴν ἐξουσίαν τῶν φυλάρχων τῆς χώρας καὶ ἐπέβαλον τὰ Ἰουδαϊκὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀποκαταστήσαντες τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἐγκατέστησαν πράγματι τὸν ἑλληνισμὸν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ. Ὑπὸ τὴν ἑβραϊκὴν ἐπίδρασιν ἔμεινε κυρίως ἐκ τῆς Ὑπεριορδανίας ἡ παρὰ τὸν ποταμὸν λωρὶς τῆς Περαιάς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ὁ Ἰουδαϊκὸς πληθυσμὸς ἦτο λίαν ἀραιός. Ὁ Ἰώσηπος χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς χώραν ἀγρίαν καὶ ἔρημον.

Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῶν τριῶν Ἰουδαϊκῶν τῆς Παλαιστίνης Ἐπαρχιῶν, ὡς τότε διεκρίνοντο, τῆς Ἰουδαίας, τῆς Γαλιλαίας καὶ τῆς Περαιάς μόνη ἡ Ἰουδαία εἶχεν ὁμογενῆ καὶ συμπαγῆ Ἰσραηλιτικὸν πληθυσμὸν. Ὁ λοιπὸς πληθυσμὸς τῆς Παλαιστίνης ἐξαιρέσει τῶν Σαμαρειτῶν ἦτο Ἑλληνικός.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῖς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ *)

Ὅστε «ἄνθρακες ὁ θησαυρός» τῶν ἀνακαλυφθέντων ἐν τῷ Παντοκρατορινῷ κώδικι ὑπὸ τοῦ κ. *Εὐστρατιάδου* ἀνακρεοντείων καὶ μάτην διαφημίζει αὐτά: «Εἰς τὸν ἀποστείλαντά με τὰ τοῦ Παντοκρατορινοῦ κώδ. Ἐνακρεόντεια ἐκφράζω δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας», πρῶτον διότι δὲν εἶναι νέα ἀλλὰ παλαιὰ καὶ δεύτερον διότι δὲν εἶναι Ἐνακρεόντεια. Ὁ κ. Σ. *Εὐστρατιάδης* ἀγνοεῖ, ὅτι εἶναι ἀδύνατον κατὰ τοιαύτην ἄρρυθμον διαίρεσιν νὰ ψάλλωνται οἱ ὕμνοι, ὡς καὶ ἓνα θεμελιώδη νόμον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρυθμοποιίας, ὅτι οὐδέποτε διακόπτονται αἱ λέξεις ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ, ἀλλ' ὅπου λήγει ἡ λέξις ἐκεῖ περατοῦται καὶ ἡ στροφή, οὐδ' ἔχομεν ἐνταῦθα τομὰς πενθημιμερεῖς καὶ ἐφθημιμερεῖς ὅπως εἰς τὸ ἠρωϊκὸν δακτυλικὸν ἐξάμετρον.

Ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου *Φωτίου* δυστυχῶς δὲν ἐτηρήθη τὸ πρακτικὸν καὶ διὰ τὰς περιστάσεις ἐνδεδειγμένον τοῦτο μέτρον διὸ καὶ μικροῦ δεῖν παρεσύρετο ἡ Ἐκκλησία εἰς ἄτοπα καὶ ἀνεπανορθώτους πράξεις.

*) Ἴδε *Τεῦχος Θ'—1'* 1939, σελ. 535.

Καὶ ἡ Μεγάλη Ἐπιτροπὴ ἐξέκλινε τῆς γραμμῆς ταύτης, καὶ περιέλαβεν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς καὶ «τὴν ἐπιμελῆ ἔρευναν τῶν χειρογράφων κωδίκων πρὸς κριτικὴν ἔκδοσιν», καίτοι ὁ πρόεδρος αὐτῆς ἀνομολογεῖ ἐν τῷ εἰς *Τρεμπέλαν* Προλόγῳ, «ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ἐργασία θὰ ἀπῆται καὶ πόνους μακροχρονίους καὶ τὰς ἄλλας ἀπαραιτήτους εἰς τοιοῦτον ἔργον δυσβαστάκτους θυσίας». Καὶ εἰς τοῦτο ἔχει πληρέστατα δίκαιον. Καὶ ἀναφέρομαι εἰς τὸν μοναδικὸν τῆς Ἐπιτροπῆς φιλόλογον κ. *Παντελάκη*. Οὗτος ἐπειδὴ δὲν εἶχε τὴν σχετικὴν μικρὰν δαπάνην διὰ τὸ ἅγιον Ὅρος, ὅπως εἶχε διὰ τὸ Ὅρος Σινᾶ, ἀνέθετο τὴν ἀντιγραφὴν χειρογράφου εἰς τὸν ἰατρὸν τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας κ. *Σπυρ. Καμπανάον*, καίτοι ἀνέγνω ἐπισταμένως καὶ ἐπανειλημμένως ὅσα περὶ αὐτοῦ ὡς ἀντιγραφέως ἐγράψαμεν, καὶ ἐπεκρότησεν αὐτὰ καὶ συνεχαίρετο ἡμῖν.² Καὶ ὁμως ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν ὅτι πλὴν τῶν θυσιῶν ἀπαιτοῦνται καὶ ἐπιστήμονες ἰκανῶς πρὸς τοιοῦτον ἔργον κατηρτισμένοι καὶ ἐπεξετάθη, ὡς οὐκ ὄφειλε καὶ ἰδίαις δαπάναις ἐξέδοτο τὸ πρῶτον ἔργον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κωδίκων, χωρὶς ὡς εἶχε καθῆκον νὰ διεξέλθῃ αὐτὸ ἐπιμελῶς καὶ νὰ ἐξετάσῃ ἐπισταμένως. Κατὰ πόσον ἔπραξε καλῶς εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν θὰ δείξῃ ἡ κατωτέρω βιβλιοκρισία.

13. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς Μεγάλῃς Ἐπιτροπῆς, «Αἱ τρεῖς λειτουργίαι» τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα.— Συμπλήρωσις βιβλιογραφικὴ μετ' ἀναλύσεως τῶν διατριβῶν Γ. Λαμπάκη, Χρ. Λαυριώτου κ. ἄ.— Σπουδαῖαι διορθώσεις εἰς τὸν Χερουβ. ὕμνον, εἰς ἄλλους ὕμνους καὶ εὐχὰς τῆς λειτουργίας.— Αἱ τῶν ξένων λειτουργικαὶ συγγραφαί.— Περιοδικὰ

1) Αὐτ. 362.

2) Νέα ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου ἐκ Σιναϊτικοῦ χειρογράφου (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας» τόμ. ΙΔ')· Ἀθῆναι 1936, σ. 29.

ξένα τε καὶ ἑλληνικά.—Αἱ ἀρχέτυποι τῆς θ. λειτουργίας ἐκδόσεις.—Οἱ «διάλογοι» καὶ αἱ μετὰ τῶν τυπ. διατάξεων ἐκδόσεις.—Ἡ περίφημος ἔκδοσις τοῦ Δούκα καὶ τὸ Νέον Ἀνθολόγιον χάριν τῶν Οὐνιτῶν.—Ἄλλαι ἐκδόσεις τῶν Ὁρθοδόξων.—Αἱ παλαιγενεῖς τυπ. διατάξεις.—Αἱ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Κων)πόλεως ἐκδόσεις τῆς θ. λειτουργίας.—Ἡ ἀξία τῶν κωδίκων τοῦ κ. Τρεμπέλα.—Σύγκρισις τῆς τοῦ Φιλοθέου καὶ Δούκα Διατάξεως.—Γραφαὶ τῆς Διατάξεως ἐκ τῶν Λαυριωτ. εἰληταρίων.—Τὸ Ἱεροδιακονικόν.—Περὶ τῶν ἐν τῇ θείᾳ προσκομιδῇ μερίδων.—Τὸ ἱερὸν κείμενον τῆς θείας λειτουργίας κατὰ τὰ Λαυριωτ. εἰλητάρια.—Τὰ προτερήματα τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Τρεμπέλα.—Τὸ συσπαιτικὸν πρὸς τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας Πατριαρχικὸν γράμμα.—Τὰ προβληθέντα πρὸς ἀπάντησιν ἐρωτήματα.

Ἡ Μεγάλη Ἐπιτροπὴ ἀποτυχοῦσα εἰς τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Σεβ. πρ. Λεοντοπόλεως, ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς, τὸν κ. Παν. Τρεμπέλαν καὶ ἐπέθηκε τὸ ἑαυτῆς ὄνομα, ὡς εἰς καλὴν ἀπαρχήν, εἰς τὸ ἐξῆς βιβλίον :

«Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας. Ἐκδίδεται ὑπὸ τῆς Μ. Πατριαρχικῆς ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ ἔκδοσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων». Ἀθήναι, 1935, 8ον, σελ. κβ', 243. Τύποις «Ζωῆς».

Ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ σύνοδος ἐν τῷ α' κανόνι αὐτῆς πρὸς διάκρισιν τῶν ἄλλων λειτουργικῶν ἀπεκάλεσε τὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελουμένας «ιερατικὰς λειτουργίας». Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐπεκράτησε καὶ λέγομεν συνήθως καὶ ἐπιγράφονται τὰ ἐκδιδόμενα βιβλία «ἡ θεία λειτουργία» ἢ «ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία», εἶτα «ἡ θεία μυσταγωγία» καὶ «ἡ θεία εὐχαριστία», ὡς βλέπει τις καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως προτασομένην βιβλιογραφίαν καὶ εἰς τὸ Τυπικὸν «Διάταξις τῆς θείας λειτουργίας» (σ. ιε'). Οὕτω καὶ παρὰ Μίγνε τόμ. 150 «Ἐρμηνεῖα τῆς θείας λειτουργίας». Ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, καν. νβ' καλεῖται «ἱερὰ λειτουργία» ὅπερ καὶ τὸ ὀρθότερον. Οὕτε δὲ καὶ εἰς πληθυντικὸν ἐκφορὰ

νομίζω ὅτι εἶναι ὀρθή, «λειτουργίαι», διότι ἀληθῶς μία εἶναι ἡ τοιαύτη λειτουργία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ ἡ... λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Χρυσοστόμου κτλ. Διότι ξενίζεται ἀναγινώσκων τις ξένος ἐν ταῖς βιβλιογραφίαις: «Αἱ τρεῖς λειτουργίαι . . . ἐν Ἀθήναις . . . » καὶ ἀμέσως ναπολεῖ εἰς τὴν ἑαυτοῦ μνήμην τὰς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις «λειτουργίας», τὴν τριηραρχίαν, τὴν χορηγίαν καὶ τὴν γυμνασιαρχίαν. Ὁ συγγ. θεολόγος καὶ ὁμιλητὴς τῆς Ἀδελφότητος «Ζωὴ» εἶναι γνωστὸς ἐκ πολλῶν συγγραφῶν εἰς τὴν πρακτικὴν θεολογίαν ἀναγομένων καὶ δύο σχετικῶν ἦτοι «Τελεσιουργία τῆς θ. Εὐχαριστίας κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας», Ἀθήναι, 1924, σ. 40 καὶ «Ἡ τελεσιουργία τοῦ ἁγίου βαπτίσματος πάλαι τε καὶ νῦν». Ἀθήναι, σ. 104, (ἄνευ τοῦ κειμένου τῆς ἀκολουθίας). Προτάσσειται πρόλογος τοῦ προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς Σεβ. Τραπεζοῦντος κ. Χρυσάνθου σύντομος ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι αὕτη «περιέλαβε μεταξὺ τῶν φροντίδων της, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπαλλαγὴν τυχὸν μελετωμένης νεωτέρας ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ὑπὸ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν παρεισφρησάντων ἐν προηγουμέναις ἐκδόσεσι τυπογραφικῶν σφαλμάτων, ἢ ἄλλων τινῶν κηρῶν ἀλλοιουσῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου, ὥστε ν' ἀποδειχθῇ αὕτη ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἐπιμελεστέρα πάσης ἄλλῃς προγενεστέρας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιμελῆ ἔρευναν τῶν χειρογράφων κωδίκων πρὸς κριτικὴν ἔκδοσιν, ἔστιω καὶ μέρος τινὸς τῶν λειτουργικῶν βιβλίων δεδομένου, ὅτε ἡ τελευταία αὕτη ἐργασία θὰ ἀπῆ-ται καὶ πόνους μακροχρονίους καὶ τὰς ἄλλας ἀπαραιτήτους εἰς τοιοῦτον ἔργον θυσίας». Ἡ ἐργασία αὕτη ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων τυγχάνει ἀξιόλογος καὶ εἶναι ὄντως ἐπιτυχῆς ἢ ἀπαρχὴ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἣτις ἐδαπάνησε διὰ τὴν ἔκδοσιν

1) Περὶ τῶν ὀνομασιῶν τῆς θείας λειτουργίας παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ βλ. τὴν κατωτ. μνημονευομένην «Ἱερὰν κατήχησιν τοῦ Νικ. Βουλγάρεως ἔκδ. α' σ, 37—39.

αὐτῆς. Θὰ ἦτο ἴσως ἀνυσιμωτέρα, ἐὰν δὲν ἐπεφορτίζετο διὰ τοῦ ὄγκου τῶν λίαν ἐκτεταμένων σημειώσεων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τοῦτ' αὐτὸ διεξοδικὴν Λειτουργικὴν, ἢ μᾶλλον συγκριτικὴν τοιαύτην μετὰ τῆς ἐξελίξεως τῶν διαφόρων μερῶν, τῶν τυπ. διατάξεων, τῶν εὐχῶν, τῶν ὄρων. Ἐνιαχοῦ παρενέρονται καὶ τὰ κείμενα τῆς θ. λειτουργίας τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Εἰς ὅλα ταῦτα τὸ πολὺ ἠδύνατο νὰ παραπέμψῃ ὡς γίνεται εἰς ὅλας τὰς εὐρωπ. ἐκδόσεις ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο δαψιλεστέρα βιβλιογραφία, ἣτις ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εὐτυχῶς εἶναι λίαν πλουσία, ὡς ἄλλως τε καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ λεξικά ἐν ἐκάστῳ ἄρθρῳ ἀναγράφουσιν Ἐνιαῦθα προχείρως σημειοῦμαι τινὰ ἔργα, ἅτινα ἀπαραιτήτως ἦσαν ἀναγκαῖα.

Α. Πηγαί.¹ Τὸ κλασσικὸν ἔργον *Συμεῶν Θεσσαλονίκης* (ἐκδοσις Α', ἐν πρωτοτύπῳ ἰδιώματι, Ἰάσιον 1683). Ὡς γνωστὸν ἐν τῷ τέλει καὶ Μάρκου Ἐφέσου «Ἐξήγησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας»,² ἣτις ὅσον σύντομος τόσον σπουδαία εἶναι.

2) «Ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας καὶ μυστικῆ ἔκθεσις πρὸς θεωρίαν συντεθεισα παρὰ τοῦ Ἰακώβου Ἀδελφοθέου, παρὰ Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ παρὰ Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου τῶν Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπων [καὶ Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου] Κων/πόλεως τοῦ Χρυσσοστόμου». Ἐξεδόθη τὸ α' ἐν Παρισίοις τῷ 1560 : *De liturgiis SS. Patrum etc.* καὶ τὸ 1578 ἐν Βενετίᾳ, ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἐκδοσιν τοῦ 1526 ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ Πατριάρχου.

1) Παρὰ Migne, τόμ. 160, σ. 1104 ἔ.

2) Ἡ σπουδαία αὕτη ἐκδοσις τοῦ λογίου Κρητὸς ὑπάρχει ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ διδάσκαλοι εἶναι, Γερμανὸς Πατριάρχης, *Συμεῶν Θεσσαλονίκης*, Ντι. Καβάσιλα, Θεοδ. Ἀνδίδων κ.ἄ. Τοῦ πρώτου βλ. καὶ παρὰ Migne, 98, σ. 12 ἔ.

Μεταξὺ τῶν πηγῶν δύναται τις νὰ κατατάξῃ καὶ τὰ ἐξῆς :

3) *Εὐστρατίου Ἀργέντη*, «Σύνταγμα κατὰ ἀζύμων» Λειψία 1760 (σπουδαιότατον) εἰς τρία μέρη διαιρεθέν, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐστὶ περὶ ὕλης τοῦ μυστηρίου τῆς ἀγίας εὐχαριστίας, τὸ δὲ δεύτερον περὶ ἀγιασμῶ τοῦ μυστηρίου, τὸ δὲ τρίτον περὶ χρήσεως τοῦ μυστηρίου, 8ον. σ. 372.

4) *Νικολάου Βούλγαρη*: Ἱερὰ κατήχησις ἦτοι ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας κτλ. Ἐνετίησιν 1763. Νεωτέρα ἔκδοσις ἐγένετο ἐν Κων/πόλει τῷ 1861, 10ον, σ. ιε', 336 (Εὐρετήριον σ. 308—28) ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς θεολόγου *Γρηγ. Παλαμᾶ* Ἀγιοταφίτου ἐγκρίσει τοῦ οἴκουμ. Πατριαρχείου» ἐν τῷ τυπογραφίῳ αὐτοῦ «διασκευασθεῖσα ἐπὶ τὸ καθαρώτερον ὕφος» καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ Οἴκ. Πατριάρχῃ Ἰωακείμ Β'. Ὁ νέος ἐκδότης γράφει ἐν τῷ προλόγῳ: Τὸ μέγιστον δὲ καὶ κύριον αὐτῆς μέρος ἀποτελοῦσι τὰ περὶ τῆς θείας μυσταγωγίαν, ἅτινα φιλοπόνως ὁ πολυπαθῆς καὶ γραφικώτατος Νικόλαος ἐρανισάμενος καὶ ἀνθολογήσας ἐξ ἀπάντων τῶν ἀρχαιοτέρων ἐρμηνευτῶν, ἐξαιρέτως δέ, ἐκ τῶν ἁγίων πατέρων Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Συμεῶν Θεσσαλονίκης μήτε ἄκροις τοῖς χεῖλεσι γευσάμενος μήτ' ἐπιψαύδην, ὅσα τούτοις συγγέγραπται ἐπελιθῶν, διεξοδικῶς καὶ εὐμεθόδως ἐξέδοτο . . . ἔστι δὲ τὸ μέρος τοῦτο διὰ τε τὴν θεόσοφον καὶ ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν τοῦ θείου καὶ ὑπερφυοῦς μυστηρίου τῆς θείας λειτουργίας καὶ διὰ τὸ πλούσιον καὶ βαθύτατον νοῦν θεολογία φιλοσοφίας πλείστου λόγου ἄξιον . . . ».

5) *Καισ. Δαπόντε*, «Ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας» Βιέννη 1795 καὶ ἤδη τὸ ἔργον τοῦ λίαν ἐντριβοῦς περὶ τὰ τοιαῦτα πατριαρχικοῦ ἐπιτρόπου ἐν Βενετία.

6) «Ἡ θεία λειτουργία μετὰ ἐξηγήσεων διαφόρων διδασκάλων, ὅσπερ μετήνεγκεν εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Ναθαναήλ». Βεν. 1574.

7) Δογματική διδασκαλία τῆς ἀγιωτάτης ἀνατολικῆς καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας περιέχουσα κατ' ἐξάιρετον λόγον, πρῶτον πότε μεταβάλλονται τὰ ἅγια εἰς Σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, δεύτερον ὅτι ἡ Θεοτόκος ὑπέκειτο τῷ προπατορικῷ ἁμαρτήματι, καὶ τρίτον ὅτι αἱ μερίδες οὐ μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου κ. Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμηνίτου, ἀφιερωθεῖσα δὲ τῷ μακαριωτάτῳ Δοσιθέῳ Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων . . . ἀναλώμασι τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κ. Γεωργίου Καστριώτου Ἐν Βουκουρεστίῳ 1703, 10ον, σ. 400, 7 φύλλα ἐν ἀρχῇ ἐκτὸς ἀριθμοῦ.

Ὁ Κυμηνίτης ἔγραψε καὶ ὀγκωδέστατον σύγγραμμα περὶ μετουσιώσεως ἀποκείμενον ἐν τῇ τοῦ Ἁθωνος Λαύρα (μέρος τούτου ἐν κώδ. τῆς ἑλλην. βουλῆς 65 φ. 1—30) ἐξ οὗ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ μόνη ἢ πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Χρῦσανθον προεισαγωγῇ ἐπιστολῇ.

8) Δελαλῆ Εὐθυμίου ἀρχιμ. Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγ. Ἰακώβου. Ἀθῆναι, 1912, σ. 97, κατὰ κώδικα τῆς ἐν Μακεδονίᾳ μονῆς τοῦ ἁγ. Νικάνορος τῆς Ζαπόρδας καὶ τὰς ἐκδόσεις 1550 καὶ 1886 (Δ. Λάτα).

9) Τελετουργία ἱερὰ ἤτοι διατύπωσις σύντομος τῶν ἱεροτελεστιῶν τῶν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ γραικορωσσικῇ Ἐκκλησίᾳ . . . παρατηρουμένων συνταχθεῖσα μὲν ρωσιστὶ καὶ προεκδοθεῖσα παρὰ τοῦ πανιερωτάτου . . . ἐν ἱεράρχαις κ. Γαβριὴλ . . . ἑλληνιστὶ δὲ μεθερμηνευθεῖσα ὑπὸ Ἐ(υγενίου) Ἀ(ρχιεπισκόπου) τοῦ Β(ουλγάρεως), ἐν Πειρουπόλει ἀψθ' 10ον, σ. XVI, 377 (ἔργον περισπούδαστον).

10) Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου. Ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας τῶν προηγιασμένων. Patrol. Migne, gr. τόμ. 99, σι. 1687—90, (βλ. Ἀλλάτιον).

Ἐπειδὴ ὁ κ. Τρεμπέλας οὐδένα συγγραφέα ἀναφέρει περὶ τῶν γραψάντων περὶ τῆς λειτουργίας ταύτης παρενεύρομεν ὧδε ταῦτα :

11) Ἡ θεία λειτουργία τῶν προηγιασμένων Γερμανοῦ πατριάρχου (ἢ Γρηγορίου πᾶπα Ρώμης τοῦ Διαλόγου), ἐν τοῖς «Εὐχολογίοις» τοῦ Δημητριάδου (βλ. Εὐρετήριο, σ. 3 ἐ.). Προηγιασμένη κατὰ τὸν Οἰκονόμου (περὶ τῶν Ο', τόμ. 4, σ. 712 σημ.) ὑπῆρχε πρὸ τοῦ Διαλόγου, ὅστις μάλιστα ἠγνώνει τὴν Ἑλληνικὴν. Οὐδὲν δὲ ἐκ τῶν κωδίκων φέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Κατὰ τὸν 52 κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκ. Συνόδου, οὗτος εἰσήγαγε παρὰ Ρωμαίους τὴν λειτουργίαν καὶ διὰ τοῦτο μνημονεύεται τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ὡς γράφει καὶ ὁ παλαιὸς Συναξαριστής. Ὁ Δοσίθεος μάλιστα ἐν τῇ Δωδεκαβίβλῳ λέγει ἐν σ. 526, ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν ὑπάρχει ἡ προηγιασμένη χρόνων. Πολλοὶ κώδικες πράγματι φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ ἐν ᾿Αθῶ καὶ Μειτέροις, (ἀγ. Στεφάνου 51) ὡς ἐγὼ αὐτὸς εἶδον, καὶ ὁ 12ος Μονῆς Ἀρχαγγελιωτίσσης ἐν Ξάνθῃ (Byz. Zeitschrift 21, 1912, σ. 69). Ὁ κ. Μαν. Γεδεὼν ἐκ κώδικος τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ᾿Αθῶ (χωρὶς νὰ λέγῃ) τόδε :

12) Τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ Μιχαὴλ ὅτι ἡ τῶν προηγιασμένων μυσταγωγία ἀρχαιοπαράδοτος (Ἀρχεῖον ἐκκλησ. ἱστορίας Α', σ. 31—36), 1911¹ Κων/πολις.

13) Περὶ τῆς θείας λειτουργίας ὑπὸ Γερμ. Βασιλάκη (Ἐκκλησ. Ἀληθ. ΚΑ'. 1901, σ. 283—5, 291—4, 318—9, 321—3, 355—8).

Δαμπρὰ πραγματεία περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἱστορικῆς

1) Εἰς κώδ. 516, φ. 596β—600β τοῦ Βατοπεδίου ἐπιγράφεται . . . δήλωσις πρὸς τὸν βασιλέα ὅτι ἡ τῶν πρ. μυστ. ἀρχ. καὶ πῶς ἡ ταύτης τελεσιουργία γίνεται καὶ διατὶ κεκώλυται ἐν τῇ ἁγίᾳ Τεσσαρακοστῇ τελεία γίνεσθαι». Ὁ Πατριάρχης εἶναι ὁ σοφὸς Ἀτταλειώτης. Βλεπ. καὶ ἐν Γρηγ. Παλαμᾶ Θεσσαλονίκης Περὶ τῆς λ. τῶν προηγιασμένων ὑπὸ Ἀ. Ἀγαθαγγελίδου, ἔτος ΚΑ', 1937, σ. 113—116.

ἐξελεξέως τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν καὶ τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν.

14) Ἐπιστάσιαι ἐπὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀδελφοθέου ὑπὸ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ἀθήναι, 1901 καὶ

15) Τοῦ αὐτοῦ. Περὶ τῆς ἀποστολ. λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, Ἀθήναι 1902.

16) Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, Ἀθήναι 1929.

17) Περφάνη Ἀγγ. Ἑρμηνεία τῆς ἰ. λειτουργίας (ἐπὶ τῇ βάσει Ρωσ. πηγῶν). Ὀδησσὸς 1885.

18) Λειτουργικὴ ὑπὸ Π. Ρομπότου: Ἐν Ἀθήναις 1869 10ον, σ. 284. Κατατάσσομεν καὶ τὸ σπουδαῖον τοῦτο βοήθημα, οὗ ὅμιον ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις δὲν ἀνεφάνη, διὸ μετὰ ἐξηκονταετίαν ὄλην ἀνευπώθη ὑπὸ τοῦ καθ. τῆς θεολογίας κ. Ἰων. Μεσολωρᾶ.

Ἡ θεία λειτουργία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου ὑπὸ Διον. Λάτα. 1886.

19) Τὴν σπουδαιότεραν πηγὴν, ἣν ὄλως ἀγνοεῖ ὁ συγγραφεύς, καὶ ἣν ἠδύνατο εὐκόλως ἐκ τῶν πατριαρχείων νὰ προμηθευθῇ εἶναι αἱ ἐξῆς: Ἀμβροσίου Καισαρείας Σταυρινοῦ: «Αἱ ἀρχαιότεραι καὶ αἱ σύγχρονοι λειτουργίαι τῶν κυριωτέρων τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν εἰς δύο τόμους», ἐν Κων/πόλει 1921—1922, 8ον, Α', σ. θ, 569, ἰ' μετὰ δύο διαγραμμάτων. Β', σ. ζ', 592 (τῶν ἑτεροδόξων). Ὁ φιλόπονος, ἐν μακαριστοῖς νῦν, ἐκδότης ἀναγράφει τοὺς σπουδαιότερους ἐν Ἀνατολῇ λειτουργικοὺς κώδικας καὶ τὰ εἰλητάρια.¹

1) Οὗτος ἔπειτα ἐξέδοτο καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἡ ἱερολογία τοῦ γάμου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Θ' αἰῶνος μέχρι τοῦ 15'». Κων/πολις 1923, 8ον, σ. 170. Ὡραῖον διὰ παραβολῆς πρὸς τὰ χειρόγραφα, καὶ «Με-

37

Β. Βοηθήματα. «Διάταξις τῆς τοῦ Πατριάρχου λειτουργίας καὶ πῶς γίνεται ἐν τῇ Μεγ. Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ καὶ ἡ τάξις τῶν χειροτονιῶν ποτε καὶ πῶς γίνεται ἐκάστη. Ἔτος 1486» (παρὰ Φαβρικήν, τόμ. XV, σ. 415 Harless).

2) Δέοντος Ἀλλατίου, De libris ecclesiasticis Graecorum dissertationes duae, quarum una, divinorum Officiorum potiores et usitatioris libri percensentur, altera Triodion, Pentecostarium et Paracleticem examinantur. Parisiis MDCXLIV (1644) καὶ ἡ β' ἔκδ. τῷ 1645, ἡ δὲ γ' τῷ 1646 ὑπὸ τὸν τίτλον: De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum dissertationes et observationes variae. Ἐπειτα περιελήφθη καὶ ἐν τῷ V τόμῳ τῆς Biblioth. graeca τοῦ Φαβρικού μετ' ἀλφαβητ. καταλόγου τῶν Βυζαντινῶν μελωδῶν.

(Ἀκολουθεῖ.)

λέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις ἀκολουθίαις ἱερῶν εὐχῶν». Κων/πολις 1923, 8ον. σ. Θ', 161. Ἐπὶ τῇ βάσει 49 κωδίκων, ὧν ἰδιαιτέρως ἀναγράφει τὰς διαφορὰς, δηλ. δὲν ἐξέδωκε τὸ κείμενον διωρθωμένον) Λειτουργίας θείας ὁ σ. ἔχει ταύτας ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν 12 Ἀποστόλων, τοῦ Πέτρου, τοῦ Μάρκου, τοῦ Ἀδελφοθέου καὶ ἐν τῷ Β', τῆς Ἀρμενίας (μετὰ πλήρους λειτουργικῆς) τῆς Δυτ. ἐκκλησίας, τῆς Ἀγγλικανικῆς καὶ Κοπτικῆς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ. ΜΑΥΡΙΔΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΞΕΝΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΝ
ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΥΘΥΝΑΝΤΕΣ ΤΑΥΤΑΣ

Τοὺς κατωτέρω δημοσιευομένους προξενικούς Πίνακας ὑπὸ στοιχειῶν Α' Ἱεροσολύμων, καὶ ὑπὸ στοιχείων Β' Ἰόππης κατηρτίσαμεν ἀπὸ ἐτῶν καὶ συνεπληρώσαμεν κατόπιν μακρᾶς ἐργασίας καὶ μελέτης ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀθήναις.

Ἡ κατάρτισις τοῦ πρὸ τοῦ 1872 μέρους τῶν πινάκων ὑπῆρξε κοπιώδης ἐργασία καθότι ἔν μὲν Ἱεροσολύμοις σχεδὸν αἱ βάσεις καὶ τὰ στοιχεῖα ἐλλείπουσι τελείως, ἐν Ἀθήναις δὲ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος δὲν ἠδυνήθημεν νὰ τύχωμεν ἐκεῖνο ὅπερ ἐζητοῦμεν καίτοι ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρχωσι τοιαῦτα.

Ἐκ τῆς μελέτης ἡμῶν ἐξάγεται ὅτι ἡ διακοπὴ κατὰ τὸ 1871 τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων συνετέλεσε πάντως εἰς τὴν ἐξαφάνισιν διὰ γνωστούς προληπτικούς λόγους τῶν πρὸ τοῦ ἔτους τούτου βιβλιοθηκῶν καὶ ἀρχείων τῶν Ἑλληνικῶν Προξενικῶν Ἀρχῶν ἐν Τουρκίᾳ καὶ δὴ εἰς μέρη ἀπομεμακρυσμένα καὶ ἀπομεμονωμένα ὡς ἡ Παλαιστίνη.

Προτάσσομεν τῶν πινάκων τὰς κατωτέρω εἰσηγητικὰς καὶ ἐξηγητικὰς τῆς ιδρύσεως τῶν Προξενικῶν Ἀρχῶν Παλαιστίνης σημειώσεις, μετὰ δὲ τοὺς πίνακας δίδομεν σημειώσεις τινὰς περὶ τῶν πρώτων Ὑποπροξένων Ἰόππης μετὰ τῆς ἀτελοῦς εἰσέτι καὶ προχείρου σκιαγραφίας τοῦ πολλοῦ Ὑποπροξένου Κωνσταντίνου Κουτσουρέλλη, οὗ τὸ πλήρες ἔργον ἐπιφυλασσόμεθα ἐν καιρῷ νὰ φέρωμεν εἰς φῶς τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῖας).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑ: *)

Ὁ παλαιότερος Ἀλλάτιος παραδόξως διισχυρίζεται, ὅτι οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἐνόθευσαν καὶ διέφθειραν πολλὰ τῶν βιβλίων τούτων καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων πατέρων, ἵνα κωλύσωσι τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἀντιφρονουσῶν. Ἡμεῖς ὁμῶς, ἢ ἀποδείξωμεν τὸ ἐναντίον εἰς τὸν Πρόλογον τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἔτι σπουδαιότερον διὰ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν εἶναι ἕτερον ἔργον τοῦ σοφοῦ Χίου:

3) De ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione librites; ejusdem dissertationes de Dominicis et hebdomadibus Graecorum, et de missa praesanctificatorum; cum Bartholdi Nihusii ad hanc annotationibus de communione Orientalium sub specie unica. Coloniae Agrippinae MDCXLVIII. Β' ἔκδοσις τῷ 1684.

Κατὰ τὴν κοινὴν τῶν θεολόγων τῆς Ἑσπερίας ὁμολογίαν, τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι τὸ πλέον ἀξιόλογον τῶν τοῦ Ἀλλατίου κατ' ἐντολὴν τοῦ Οὐρβανοῦ Η' γραφέν, προ-

*) Ἴδε Τεῦχος Α' - Β' 1940, σελ. 38.

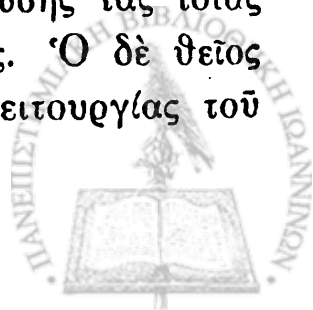

σπαθοῦντος νὰ ἐνώσῃ τὰς δύο Ἐκκλησίας. Εἰς τὸς ὀγκῶδ τοῦτο βιβλίον προσετέθη ἐν τέλει καὶ τὸ ποίημα Ἑλλάς.

4) Ἀνθίμου Ἀλεξούδη, Περὶ τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ προτεινομένων λεκτικῶν διορθώσεων (Ἐκκλ. Ἀλή τόμ. Γ', 1890, σ. 125 ἐ.) καὶ εἰλητάριον ἀρχαῖον τοῦ αἰῶνος. Οὗτος ἔγραψεν ἐξ ὄσων ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἡμετέρῃ Ἀναπλάσει πρὸς ἀντίκρουσιν κατὰ

5) Θεοκλήτου Μαντινείας καὶ Κυνουρίας. Ὑπόδειξ παροραμάτων ἐν τῷ κειμένῳ τῆς λειτουργίας (Ἀνάπλασις Ἀθηνῶν, 1890, σ. 524—5). Ἐν τῇ εὐχῇ τοῦ Χερουβικοῦ ἀντὶ «λειτουργικῆς . . . θυσίας», προτείνει «λογικῆς», καὶ ἐν τῇ μετὰ τὴν μετουσίωσιν, ἀντὶ «εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα», προτείνει «πλήρωμα», λαμβάνων παραδείγματα ἐξ ἄλλων εὐχῶν. Ἀλλ' αἱ διορθώσεις αὗται δὲν στηρίζονται ἐπὶ τῶν εἰληταρίων (βλ. ἀνωτ. σ. 155—157, ἐνθα ἀπάντησις τῆς Ἀναπλάσεως σ. 575 ὑπὸ «ἀναπλαττομένους» εἶναι πληρεστέρα. «Ἀναπλαττόμενος» δὲ ὁ ἱερομόναχος Μεθόδιος Λαυριώτης.

6) Γεωργίου Λαμπάκη. Κριτικαὶ μελέται εἰς τὴν λειτουργίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου (Ἀνάπλασις, τόμ. Γ' 1893, σ. 1948—9, 1959—61). Οὗτος α') ἐπὶ τῇ βάσει 72 κωδίκων διαφόρων βιβλιοθηκῶν ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ δὴ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Βιβλιοθήκης, ἐπεκύρωσεν ὅσα εἶπεν ἀνωτέρω ὁ Ἁγιορείτης Μεθόδιος, ὅτι πάντες οὗτοι ἔχουσι «λειτουργικῆς» καὶ «πλήρωμα». Δύο μόνοι νεώτεροι τὸ «εἰς βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν», ἀσφαλῶς εἰλημμένον εἴτε τυχαίως εἴτε καὶ ἐξεπίτηδες ἐκ τῆς ἐπομένης εὐχῆς «Σοὶ παρακατιθέμεθα». Οἱ ἀρχαιότεροι κώδικες ἐνταῦθα εἶναι τοῦ Γ'—ΙΑ' αἰῶνος. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς σλαβωνικῆς λειτουργίας τοῦ Θ' αἰῶνος ἐχούσης τὰς ἰδίας λέξεις καὶ ἐκ τῆς ἀρμενικῆς καὶ ρουμανικῆς. Ὁ δὲ θεῖος Χρυσόστομος τὸ ἐν τῇ 19 καὶ 24 εὐχῇ τῆς λειτουργίας τοῦ

ἀγ. Ἰακώβου «τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν» μετέτρεψεν οὕτω : «τῆς λειτουργικῆς ταύτης . . . ». Εἰς τὸ β' μέρος ὁ μακ. *Δαμπάκης* γράφει ὅτι ὁ *Χερουβ.* ὕμνος ἀντὶ τοῦ «πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν» εἰς κώδικα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἐρλάγγης τοῦ 1025 ἔχει «πᾶσαν νῦν βιωτικὴν». Τοῦτο πρὸ αὐτοῦ εἶχον παρατηρήσει καὶ δύο ἕτεροι λόγιοι : ὁ *Ἀλεξ. Λαυριώτης* ἐκ *Λαυρ.* κώδ. Δ 70 τοῦ 984 (*Ἐκκλ. Ἀλήθ.* ἔτ. ΚΒ' 1886) καὶ ὁ *Ι. Σακκελίων* τῷ 1888 ἐν τῷ *Σωτήρι* (Ἀθῆναι, τόμ. ΙΑ' σ. 279) ἐκ κώδ. 7 τοῦ Ι' αἰῶνος τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης. Οὕτως ἔχουσιν οἱ τε *Ρῶσοι*, οἱ *Ρουμᾶνοι* καὶ οἱ *Γερμανοὶ* (pun)². Ἐπίσης καὶ αἱ πρῶται ἐκδόσεις τῆς *Βενετίας* ἔχουσι «νῦν». Ὁ εἰρημένος *Ναθαναήλ* τῷ 1570 ἐξέδοτο τὸ *Εὐχολόγιον* καὶ τῷ 1574 τὴν *θεῖαν λειτουργίαν*. Ἐν τῷ κεφ. «*Προϋεωρία κεφαλαιώδης εἰς τὰ ἐν τῇ θ. λειτουργίᾳ σύμβολα καὶ μυστήρια*» γράφει εἰς τὴν ἐμνησίαν τοῦ *Χερ.* ὕμνου : «*Νῦν = τώρα. ἀποθώμεθα = ἅς ἐκβάλωμεν ἀπὸ πάντων μας πᾶσαν μέριμναν καὶ φροντίδα βιωτικὴν κτλ.*». (σ. 1960—1).

Πλεῖστα δσα διδασκόμεθα ἐκ τῶν χειρογράφων καὶ παλαιῶν ἐκδόσεων περὶ τῶν ἐν τῇ *Λειτουργίᾳ ὕμνων*. Οὕτω κώδιξ τοῦ Ι' αἰῶνος ἐν τῷ *Χερ.* ὕμνῳ ἔχει τὴν ὀρθὴν γραφὴν «*ὑποδεξόμενοι*», οὐχὶ δὲ ὡς ἄνω «*ὑποδεξώμεθα*», οὔτε «*ὑποδεξάμενοι*». Καὶ ἐν τῷ τῆς *Προηγισμένης* : «*Ἴδου γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, δι' οὗ (ἀντὶ ἰδοῦ) θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δωροφορεῖται*» (ἀντὶ *δορυφορεῖται*)³. Εἰς τὸ «*Φῶς ἱλαρὸν*» ἔχει : «*ἄξιος*

1) Ἐνταῦθα καὶ «*προσάγοντες*», ἀντὶ «*προσάδοντες*». ὡς λέγεται νῦν ὑπὸ πάντων.

2) *Maltzew*, *Die göttlichen Liturgien*. Berlin 1890, σ. 167.

3) *Λαυρ.* κώδ. Δ 70 τοῦ 984.

εἰ ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς ὁσίοις» (ἀντὶ αἰσίοις)¹ καὶ εἰς τὸ Ὁ μονογενῆς κτλ. «ἀτρέπτως ἐνανθρωπίσαι, σταυροθῆναι Χρ. ὁ Θεός».²

7) Χρυσοστόμου προηγουμένου Λαυριώτου, Ἐπισκόπου διορθώσεως ἡμαρτημένων. (Ἐκκλ. Ἀλήθ, ἔτ. ις' 1897 σ. 5 - 7). Ὁ Ἀγιορείτης κ. Χριστοφόρος Κτενᾶς εἶχε προτείνει εἰς τὴν «Ἀνάπλασιν» ὑπὸ τὸν τίτλον «Διόρθωσις ἡμαρτημένων» τὴν διόρθωσιν τοῦ εἰς τὴν εὐχὴν τῆς νεκρωσίμου» «καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν παρὰ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ καὶ Θεῷ ἡμῶν αἰτησώμεθα» εἰς «παρὰ Χριστοῦ τοῦ ἀθανάτου . . . ». Ὁ δὲ Λαυριώτης ἀντιλέγει πρὸς τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τε ἐντύπων ἀρχαίων Εὐχολογίων καὶ τῶν χειρογράφων. Καὶ πρῶτον ἔχομεν τὸ τοῦ 103 ψαλμοῦ 21: «Σκύμνοι ὠρούμενοι τοῦ ἀρπάσαι καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρωσιν αὐτοῖς», ὅπερ ἐπικαλεῖται ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Χρυσ. Ἐν τούτοις ὁ Βατικανὸς κώδιξ (ἔκδ. Λειψίας 1922, σ. 619), ἔχει παρὰ τοῦ Θεοῦ». Οὕτως δὲ ἐξέδωκε καὶ ὁ ἀρχιμ. Μαρτῖνος εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ζυγαβηνὸς γράφει: «τὸ δὲ παρὰ τῷ Θεῷ ἀντὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ παρὰ τῷ Θεῷ οὔσαν. Καὶ Εὐχολόγιον τοῦ 1553 ἔχει παρὰ Χριστοῦ. Ἄλλ' εἶναι περὶ τὸν ὅτι ὁ Βελούδης εἰς τὴν εἰρημένην ἔκδοσιν τοῦ 1850 τὴν θεωρουμένην ὡς κριτικὴν ἔχει «παρὰ Χριστῷ»· καὶ ἐκτὸς τῶν ἐν τοῖς Προλεγ. αὐτοῦ ἀναφερομένων ἐκδόσεων, καὶ αἱ ἐν τῇ Λαυρ. βιβλιοθήκῃ τοῦ 1564, 1662, 1752 καὶ 1792 οὕτως ἔχουσιν. Ἄλλὰ καὶ δύο Εὐχολόγια αὐτῆς χειρογράφου Θ 60 τοῦ ις' καὶ I, 71 τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὡς καὶ Τυπικὸν Δ, 93 τοῦ 1425. Γραμματικῶς δὲ δικαιολογῶν τοῦτο ὁ Χρυσ. γράφει, «ὅτι ὁ ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς «παρὰ

1) Αὐτ.

2) Αὐτ. ἀντὶ «ἀτρέπτως ἐνανθρωπίσας, σταυρωθεὶς τε».

Χριστιῶ» ἀποδοτέος οὐχὶ εἰς τὸ αἰτησόμεθα, ἀλλὰ τῷ «ἄφει-
σιν ἁμαρτιῶν» (ἐξεζητημένον) κτλ. (πολυλογία). Ἄλλ' ἡμεῖς
ἀκούομεν κατὰ συνέχειαν εἰς τὰ Εἰρηνικὰ τῆς λειτουργίας
«παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησόμεθα». Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτον
ὅτι καὶ ἐνταῦθα εἰς 5 κώδικας ΙΣΤ'—ΙΖ' αἰῶνος εὗρισκο-
μεν τὴν γραφὴν «παρὰ τῷ Κυρίῳ αἰτησόμεθα» (Τρεμλ.
σ. 127). Ἄλλὰ τοῦτόν τε καὶ ἐκείνον τὸν τύπον θεωροῦ-
μεν ἀπόβλητον, ἐὰν θέλωμεν ν' ἀποκαθάρωμεν τὴν ἐκκλ.
γλώσσαν τῶν ἐπιπολαζουσῶν κηρῶν.

8) *Περσίδου Ν.* Ἑρμηνεία τῶν τελειῶν τῆς Ἀνατολ.
Ἐκκλησίας κτλ. ἔκδ. β' Ἀθῆναι. 1903, 8ον, *εἰσφύσεω*
σελ. 180.

9) *Γαβριήλ μοναχοῦ Σταυρονικητιανοῦ*, Εἰλητάρια τῆς
μονῆς Σταυρονικήτα (Γρηγ. Παλαμῆς, τόμ. Η', Θ/λίνη.
1924, σ. 425 - 429),

Ἐκ τῶν ξένων ἀναφέρομεν ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν προχεί-
ρων τοὺς νεωτέρους. Ἰστέον ὅτι ὁ συγγρ. ἐκτός τινων ἐκ-
δόσεων τῆς θ. λειτουργίας, ἐκ τῶν ξένων βοηθημάτων ἀνα-
γράφει 5—6 ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ καὶ περὶ τὰ 10 ἐν ταῖς
ὑποσημειώσεσι, τόσον πενιχρὸς ὁ ἔρανος ἐκ τῆς πλουσίας
τῶν ξένων πανδαισίας! Ἐκ ταύτης ψυχία τινὰ παρενεῖρω
ἐνταῦθα χάριν τῶν νέων τῶν γλιχομένων δόξης φιλολογικῆς
καὶ ἵνα ἐπὶ στερεῶν οἰκοδομήσωσι βάσεων ἐπιχειροῦντες
νὰ πραγματευθῶσι σχετικόν τι θέμα. Ἡ τάξις τῶν βιβλίων
κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν.

10) *Γρηγορίου Παπαδοπούλου* μητροπολίτου πρ. Με-
τρῶν καὶ Ἀθύρων, Περὶ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, καταγωγὴ
καὶ ἐξέλιξις αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκ-
κλησίᾳ (Ἐκκλησιολογία, Κων/πολις, τόμ. Θ', 1934, σ. 338—
342, 368—371. Γ', 1935, σ. 366—370). Σύντομος ἱστο-
ρικὴ ἀνασκόπησις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τοῖς σχετικοῖς θεο-
λογικοῖς Λεξικοῖς ἀρθρῶν καὶ τινων ἄλλων πηγῶν.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ὑπὸ ἑλλήνων γεγραμμένα (πλὴν τῶν τοῦ Ἀλλατίου) παρενεύρο-
μεν χάριν τῶν φιλολογούντων καὶ τὰ ἐξῆς ξένα καὶ εἰς
ξέναις γλώσσαις (τὰ κείμενα ὅμως εἶναι εἰς ἑλληνικὴν) κατὰ
χρονολογικὴν σειρὰν.

11) P. P. *De Meester* O. S. B. Les origines et les
développement du texte grec de la liturgie de S. Jean
Chrysostome 1908

Χρυσοστομικά σ. 245—357, ἀρχαία ἔκδοσις ἐν DAL,
VI, 1591—1662 ἐν λ. grecques liturgies.

12) *Macri* D. Hierolexicon. Romae 1677.

13) *Arcudius* P. Libri VII de concordia esclcsiae
occidentalis atque orientalis in septem sacramentorum
administratione. Lutetiae Parisiorum 1679.

14) *Bacha* C. Version arabe inedite de la liturgie
de S. Jean Chrysostome. Χρυσοστομικά.

15) *Berlendisde*. De modificationibus ad altare com-
munibus et peculiaribus . . . Dissertatio historio-theolo-
gica. Venetiis 1743.

16) *Bona Cardin*. Opera omnia. Rerum liturgica-
rum libri I—II, Antverpiae 1739.

17) *Bocian* J. De modificationibus in textu slavico
liturgiae S. Joannis Chrysostomi apud Rutenos subintro-
ductis. Χρυσοστομικά.

18) *Assemani*, Codex liturgicus ecclesiae universae.
Romae 1749—1766.

19) Διάταξις τῆς προσκομιδῆς παρὰ Πατριάρχου
Κων/πόλεως σταλεῖσα τῷ κτῆ Παύλῳ ὑποψηφίῳ Καλλιπό-
λεως, edid. A. Rocchi apud A. Mai Patum nova bibl. τόμ.
I—X, Romae 1852—1905.

21) Θεοδώρου Ἀνδίδων Commentatio liturgica Migne Patr. graec. τόμ. 140. *εγγραφή 1887*

22) Ἐπιστολαὶ περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἀνατ. καθολικῆς Ἐκκλησίας συγγραφεῖσαι μὲν Ρωσσισὶ καὶ τὸ πέμπτον ἤδη ἐκδοθεῖσαι τῷ 1844 ἔτει ἐν Πετροπόλει, μειτενεχθεῖσαι δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ὑπὸ Θεοδ. Βολλιάνου. Ἀθῆναι 1864, 10ον, σ. ιδ', 242. Παράρτημα, Ἀθῆναι 1856, 1ον, σ. ι', 71.

23) Probst E. Liturgie der drei ersten christliche Jahrhunderts Tübingen 1870. *εγγραφή*

24) Νικολάου Γραμματικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Περὶ τοῦ πῶς ὀφείλει ποιεῖν ὁ ἱερεὺς τὴν προσκομιδὴν edid. A. S. Ραυλου.

25) Ψευδοσωφρόνιος Πατρ. Ἱεροσολύμων. Commentarius liturgicus Migne Patr. gr. τόμ. 87 B, στ. 3982—4002.

26) Vigouret A. Cour synthetique de liturgie. *1865 εγγραφή*

27) Τσολακίδου Λειτουργία τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας.

28) Köstlin H. A. Geschichte des griechisches Gottesdienstes. Freiburg im Breisgoue 1887, Ἐν σ. 63- 90 πλουσία βιβλιογραφία, ἣν δὲν εἶδον δυστυχῶς. *εξεδῆ ἀπὸ Μουσείου*

29) Tarnavnschi T. Περὶ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ λειτουργιῶν ἐν τῇ Ἀνατ. Ἐκκλησίᾳ κτλ. Grenovitz 1893 (Ἀνατυπ. ἐκ τῆς Journal Candela Ρουμανιστῶν).

(Ἀκολουθεῖ.)

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ὁ ἀοίδιμος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος † Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ἐκτὸς τῶν ὑπερτετρακοσίων συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἅτινα ἐξέδωκε ζῶν, κατέλιπε καὶ μετὰ θάνατον πολλὰ ἀνέκδοτα ἔργα κυρίως ἱστορικὰ μεγάλης σπουδαιότητος. Ὁ διαπρεπὴς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ ἐκπληρῶν τὴν ἐν διαθήκῃ ἐκφρασθεῖσαν τελευταίαν θέλησιν τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου αὐτοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου, κληροδοτήσαντος αὐτῷ πάντα τὰ χειρόγραφα αὐτοῦ, ὅπως ἐπιμεληθῆ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν, ἀνέλαβε τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον. Ἦδη δὲ ἐπιμελεία αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἐκ τῶν καταλοίπων χειρογράφων τοῦ μακαριστοῦ συγγραφέως τὰ ἐξῆς ἔργα :

Α. Ἀπόστολος Μακράκης, ἐκδίδεται δαπάνῃ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος—Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ, ἐν Ἀθήναις 1939, (σελ. 129).

Ὁ ἀοίδιμος Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ἐν τῇ σπουδαίᾳ ταύτῃ μονογραφίᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, ἐκτίθουσιν ὅλως ἀντικειμενικῶς καὶ ἀμερολήπτως τὸν βίον, τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ πολυαρίθμων δημοσιευμάτων καὶ πάντων τῶν περὶ αὐτοῦ γραφέντων· διαιρεῖ δὲ τὴν πραγματείαν ταύτην εἰς δύο κεφάλαια. Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζει ἐμπεριστατωμένως τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ζωῆς καὶ τὴν συγγραφικὴν δρᾶσιν τοῦ Μακράκη (σελ. 5—55). Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζει τὴν ἐν Ἑλλάδι ἀναμορφωτικὴν δρᾶσιν αὐτοῦ (σελ. 56—129), μακρὸν λόγον ποιούμενος περὶ τῶν διαφόρων συγ-

ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεωργίου Κ. Σπυριδάκη. Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἕλλησι.

Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1939 σελ. 109.

Ἐν τῇ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἀξιολόγῳ μελέτῃ ὁ σ. μετὰ τὸν βραχὺν πρόλογον καὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων ἐκτίθησιν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν, ἣν ἔχουσι προσλάβει τῶν ἀριθμῶν τινες καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔτι Ἕλλησι καὶ ἄλλοις λαοῖς, ὡς τρία, πέντε, ἑπτὰ, ἑννέα, δώδεκα, δεκατρία καὶ δὴ τεσσαράκοντα. Μεταξὺ τούτων καὶ ἰδιά παρὰ τὸν ἑπτὰ, σημαντικωτάτην θέσιν κατέχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις Ἕλλησιν, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ σημερινοῖς Σημίταις ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα. Ἡ ἰδιάζουσα χρῆσις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου εἶναι ποικιλωτάτη καὶ λίαν εὐρέως διαδεδομένη κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος περίπου μέχρι σήμερον περίοδον ἐν τοῖς θεσμίσι καὶ ἔθιμοις τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Βυζαντινῶν, ὡς καὶ ἐν τοῖς δημῶδεσι μνημείοις ἦτοι τοῖς ἄσμασι, παραμυθίοις, παραδόσεσιν, ἐπῳδαῖς, παροιμίαις κλπ. τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Α. Ἐν τῇ λοχείᾳ. Οὐχὶ μικρὰν σημασίαν, γράφει, παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον ἐνέχει ἡ ἀκολουθοῦσα μετὰ τὴν γέννησιν τεσσαρακονθήμερος περίσδος πρὸς καθαρμὸν τῆς λεχοῦς ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ.

Β. Ἐν τῇ βαπτίσει. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προθεσμίαν τοῦ βαπτισμοῦ παρὰ Βυζαντινοῖς ἢ 17 Νεαρά τοῦ Λέοντος

γου Γερμανοῦ Βασιλάκη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκμειρήσαντος τὸ ζῆν ἐν Παρισίοις.

42) Περὶ τῆς θείας λειτουργίας (Ἐκκλ. Ἀληθ. τόμ. ΚΑ', 1901, σ. 283, 291, 316, 321, 355, 483, 502), Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελέξεως τῆς θ. λ. ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἐργασιῶν.

43) Περὶ τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου φερομένης λειτουργίας (αὐτ. σ. 76, 94—96, 117—18). Ἐν τέλει ἀποδεικνύει τὸ ὑποβολιμαῖον δι' ἀκαταμαχῆτων ἀποδείξεων καὶ συμπεραίνει, ὅτι αὕτη «δὲν εἶναι τῶν ἀποστ. χρόνων γεραρόν τι μνημεῖον, οὔτε αὐτὴ ἢ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων τελουμένης λειτουργία. ἀλλὰ μία τῶν λειτουργιῶν ἐκείνων, αἵτινες μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ θείου Χρυσοστόμου παραδοθεισῶν λειτουργιῶν κατὰ σμικρὸν ὑπεχώρησαν παρηγκωνίσθησαν καὶ εἰς ἀπραξίαν περιῆλθον καὶ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βαλσαμῶνος εἶναι ἄτοπον νὰ τελῶνται . . .»¹.

(Ἀκολουθεῖ.)

1) Αὐτ. σ. 118. Καὶ ὅμως ὁ μακαριώτατος Ἀθηνῶν καθιέρωσεν ἐν Ἀθήναις νὰ τελῆται κατὰ τὴν μνήμην τοῦ ἀποστόλου ἡ λειτουργία αὕτη, ὅπως ψάλλεται καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις.

lis in epitomen redactus. Εἰς τὸ I μέρος προτάσσεται σύντομος ἱστορία τῆς ἀρχαιοτάτης λειτουργίας καὶ τῶν πηγῶν αὐτῆς. Ἐν τέλει πίναξ τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ λειτουργίᾳ τεχνικῶν ὄρων καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν. Ἔτερον: C. E. Hammond. Liturgies Eastern and Western Oxford 1878, τὸ πλήρες: » » » being a reprint of the textes κλπ. τόμ. I, 1878, II, 1879. Καὶ ἄλλο: Eus. Renaudotii. Liturgiarum orientalium collectio editio secunda 1847. Πρόσθετες: Ἡ πρώτη ἔκδοσις ἐγένετο ἐν Παρισίοις τῷ 1716 εἰς δύο τόμους, ὅπως καὶ ἡ δευτέρα ἐν Φραγκφούρτῃ τῷ 1847 μετὰ κοπτικῶν καὶ συριακῶν κειμένων.

Ἡ συστηματικὴ συγγραφὴ λειτουργικῆς ἤρχισε μόλις κατὰ τὴν IH' ἑκατονταετηρίδα, ἐγένετο δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *G Köhler*, βενεδικτίνου μοναχοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Principia Theologiae Liturgicae» (1788). Ἡ ἐν Γερμανίᾳ ἔκδοθῆσα ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1809 ἐφημερὶς τῆς λειτουργικῆς ὑπὸ τοῦ *Wagnitz* συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ λειτουργικοῦ κλάδου, ἕως ὅτου διὰ τῶν ἔργων τῶν *Jzschirner, Hofling, Ehrenfeuchter Klicfoth Gaufr. Shöberlein, Nitzsch, Henke, Th Harnack. Ebrard* καὶ λοιπῶν ἀνεπτύχθη εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην ἢ λειτουργικὴν παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις, τῶν *Schmidt, Staudenmaier, Lüft, Flück* καὶ πολλῶν ἄλλων προαγαγόντων αὐτὴν ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰς τὸ λειτουργικὸν τοῦτο περιοδικὸν προσθέτω κἀγὼ πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ τὸ ἐν Βελγίῳ ἐκδιδόμενον *Les question liturgique et paroissiales*.

Δυστυχῶς ὁ ἐκδότης οὐδὲν καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἐκκλησιακαὶ θεολογικῶν περιοδικῶν ἐμελέτησεν, ἔνθα ἔχει ἀποταμιευθῆ σπουδαία λειτουργικὴ ἐργασία· καὶ ἀναφέρω τὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» τοῦ πατριαρχείου Κων/πόλεως ὄργανον. Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑπάρχουσιν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ δύο σπουδαιόταται πραγματεῖαι τοῦ διακεκριμένου Θεολό-

hl. Evangelisten Johannes des Donnersohnes und des hl. Jacobus von Sarug. Roma, 1934, 8ον, σ. 122 (orient. christiana 90).

76) *Hurfeld R.* Die Abendmahlsfeier, ihr ursprünglicher Sinn und ihre sinngemässe Gestaltung. Gütersloh 1935. σ. IX, 237.

Εἰς τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἔργον ὁ Hurfeld ἀναπτύσσει καὶ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τὴν βαθεῖαν ἔννοιαν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τὸν τρόπον τῆς συστάσεως. Ἐξαίρει δὲ τὴν πανηγυρικὴν ἄμα καὶ μυστικοπαθῆ παρ' ἡμῶν τελετὴν αὐτοῦ προτρέπων τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ Διαμαρτυρουμένους νὰ μιμηθῶσιν ἡμᾶς. (Μακρὰν ἀνάλυσιν ὑπὸ τοῦ Κοτσώνη ἐν Θεολογ. Ἀθηνῶν, ΙΔ' 1936, σ. 354—64).

Ἐν τέλει παραπέμπομεν εἰς τὰ σχετικὰ περιοδικὰ *Echo d'Orient*, *Revue Chrétienne*, *Oriens Christentum* καὶ δὴ εἰς τὸ 41) *Jahrbücher für Liturgiewissenschaft* 1931—1937 ἐκδιδόμενον ἐν Münster ὑπὸ τοῦ *Odo Casel*. Πίναξ τῶν περιεχομένων τῶν 10 πρώτων τόμων ἐξεδόθη τῷ 1933, 8ον, σ. IV', 48. Ταῦτα δὲ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Ἑθν. Βιβλιοθήκῃ.

Ὁ Κεραμεὺς ἐξέδοτο (ἐν Ἱεροσ. Σταχυολογία τόμ. II, 1894, σ. 1—254) ἀξιόλογον κείμενον τῆς Ἱεροσολυμητικῆς λειτουργίας τοῦ Θ' αἰῶνος. Οἱ Ἀγγλικανοὶ ἔχουσιν ἐκπονήσει μεταφράσεις πολλὰς τῆς θείας λειτουργίας καὶ ἀναφέρομεν τὴν ὑπὸ τοῦ *Μαρκησίου Bute* τοῦ 1866.

Ταῦτα τὰ ἔργα σχετικώτατα πρὸς τὸ θέμα τῆς θείας λειτουργίας ἠδυνήθημεν νὰ συγκεντρώσωμεν εἰς τὴν ἐρημίαν ταύτην γράφοντες. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὀλίγα ἄπερ ὁ συγγραφεὺς προτάσσει ἀπὸ βιβλιογραφικῆς ἐννοίας εἶναι πάντῃ ἔλλειπεις καὶ κολοβά, π.χ. περὶ ἑνὸς τῶν σπουδαιοτέρων πηγῶν γράφει ἀπλῶς : *Her. Ad. Daniel. Codex liturgicus Lipsiae 1853. Τὸ πλήρες ἔχει : Codex liturgicus ecclesiae orienta-*

64) *Dölger F. J.* Die eucharistie nach Inschriften frühchristlicher Zeit. München 1928, 8ov, σ. XII, 212.

65) *Dumoutet M.* Origines de la devotion au saint sacrament. Paris, 1927, σ. 112.

66) *Butler.* Early churches in Syria. Fourth to seventh centuries . . . Princeton, 1929.

67) *Jugie M.* Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Ecclesia dissidentium t. III. Theologiae dogmaticae graeco-russorum expositio de Sacramentis seu mysteris. Parisiis, 1930.

68) *Hanssens J. Mich.* Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus, τόμ. II. De missa rituum orientalium pars prima. Romae, 1930, τόμ. III. De missa rituum orientalium pars altera. Romae 1932.

69) *Ventilescu P.* Contributii la revizuirea Liturghierului Roman. Bucuresti, 1931.

70) *Borgia Nilo.* Frammenti Eucharistici antichissimi, grottaferrata 1932: (βλ. και Θεολογίαν Ἀθηνῶν, τόμ. XI, σ. 17 ἔ.)

71) *Dumoutet Ed.* Le Christ selon la Chair et la vie liturgique au Moyen—âge. Paris, 1932, 8ov, σ. 219.

72) *Browe Pet.* Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter. München 1933, 8ov, σ. XII, 195.

73) *Euringer Seb.* Die aethiopische Anaphora des heiligen Basilius nach vier Handschriften herausgegeben, übersetzt und mit Bemerkungen versehen. Roma 1934.— (Orientalia Cristiana ἀριθ. 98).

74) *Jerphanion G. De.* Articolo in «Orientalia Christiana», n. 93. Roma, Maggio, 1934.

75) *Euringer Seb.* Die aethiopischen Anaphoren des

52) *Wetter Gillis P. son.* Altchristliche Liturgien. Das christliche Mysterien. Göttingen, 8ov, σ. VIII, 196.

53) *Casel Odo.* Die Liturgie als Mysterienfeier (Ecclesia Oriens τόμ. IX, Freiburg, 1922).

54) *Fredericus A.* Das eucharistische Opfer. Hildeusheim 1924, σ. 86.

55) *Couturier R.* Petit Sylliteourgikon ou service de la divine liturgie byzantine de S. Jean Chrysostome. Paris, 1926, σ. XIV, 324 (ή α' έκδοσις τῷ 1924).

56) *Moreau F. I.* Les liturgies eucharistiques. Notes sur leur origine et leur développement. Bruxelles, 1924.

57) *Μισκοβόκι Τίτου,* Ἀνάπτυξις τῆς Βυζ. λειτουργίας (Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου) κατὰ τε σημασίαν καὶ ἀρχαίαν ἔννοιαν (ρωσσισι) Lwow, 1926, σ. 160.

58) *Muijser J.* Het heilig Offer in den Koptischen Ritus volgens den h. Basilius deugroote, Nijmegen, 8ov σ. 64.

59) *Harnack A. V.* Die Bezeichnung Jesuals «Knecht Gottes» und ihre geschichte in der alten Kirche (sitzungsber. der pr. Akad. der Wiss. philos, histor. Kl. 1926 σ. 212 238). Στηρίζεται εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν ψευδοκλημεντίων τοῦ Ε' αἰῶνος.

60) *Lietzmann,* Messe und Herrenmahl. Bonn 1926.

61) *Ἀρσένιεφ Ν.* Ἡ λειτουργία καὶ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας (ρωσσισι) Paris, ἀν. χρόν. (Μετεφράσθη καὶ Γαλλισι).

62) *Moreau F, J.* Les anaphores des liturgies de S. Jean Chrysostome et de S. Basile. Paris 1927.

63) *Τοῦ αὐτοῦ.* Les liturgies eucharistiques. Bruxelles, 8ov, σ. 248.

39) *Χρυσοστομικά*. Studi e ricerche a S. Giovanni Crisostomo a cura del comitato per il XV centenario della sua morte (407—1907). Roma, Pustet 1908.

40) *Veneroni P.* Manuale per lo studio o la pratica della sacra liturgia. Quarta edizione, vol. I. Nozioni generali, forme e parti della liturgia Pavia 1909.

41) *Bernard Th.* Leçons élémentaires des Liturgies. 1909.

42) *Vandeur*, Notes sur la liturgie. 1912.

43) *Borgia N.* Il commentario liturgico di S. Germano, Patriarca Constantinopolitano e la versione latina di Anastasio Bibliotecario. Nuova edizione con aggiunte, Grottaferrata 1912.

44) *Holler Jos.* Die Epiklese der griechisch orientalischen Liturgien. Wien 1912.

45) Λειτουργία τοῦ Μάρκου καὶ Κοπτῶν ὑπὸ *Mer- cer* 1915.

46) *Bernadot M. V.* La place de la liturgie dans la spiritualité dominicaine (La vie spirituelle ascétique et mystique, II, 1921, σ. 385—395).

47) *Brinktrine.* Das vaterunser in den Messliturgien (Theologie und glaule, τόμ. XIII, 1921, σ. 275—284),

48) *Flad M.* L'éducation par la liturgie. Paris, 1921.

49) *Casel Odo.* Die Lichtsymbolik in der Liturgie (Zeitschrift für christliche Erziehungswissenschaft und Schulpolitik, τόμ. XIV, 1921, σ. 33—37).

50) *Casgin Dom.* Les origines de la Messe. Paris 1921, σ. 39. 160v.

51) *Cochz J.* La période métrique dans les prières de la liturgie (Les questions liturgiques et paroissiales, τόμ. VI, 1921, σ. 117—126).

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῖς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑῃ *)

31) *Bouvy E.* Etudes preparatoires au pélerinage eucharistique de Jerusalem. Paris 1893.

32) *Glugnet L.* Dictionnaire grec-français des mots liturgiques en usage dans l'Eglise grecque. Paris 1895.

33) Λειτουργία τοῦ Πέτρου, Μάρκου, Ἀδελφοθέου καὶ Κοπτῶν ὑπὸ *Wainson* 1894.

34) *Echos d'Orient.* Περιοδικὸν τῶν Ἀσομψιονιστῶν. Α. III. ἀρ. 2 Δεκέμβριος 1899.

35) *Petrides,* La preparation des oblats (αὐτ.)

36) *Τουράγιεφ Μ.* Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ. (Βυζαντι. Χρον. Παιρουπόλεως VI, 1900, σ. 426 - 431. Ρωσιστί).

37) *Engdahl R.* Beiträge zur Kenntnis der byzantinischen Liturgie 1908.

38) *Aucher G.* La versione armena della liturgia di S. Giovanni Crisostomo Χρυσοστομικά. Roma 1908.

*) Ἴδὲ Τεύχος Γ'—Δ' 1940, σελ. 163.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαῖος).

Αἱ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑῃ *)

44) Χρ. Παπαδοπούλου¹, «Αἱ περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰακώβου γνῶμαι ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις» (Αὐτ. *Εὐχ. 2* σελ. 483 5, 502 — 4 ἐ.). Ἐκφράζει ἀντίθετον γνώμην πρὸς τὴν τοῦ Βασιλάκη: «Οὐδόλως παραδέχεται ἡ Ἐκκλησία, ὅτι *ἔστω* τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰακώβου εἶναι ἄμεσον αὐτοῦ σύγγραμμα μεθ' ὅλων τῶν ὁμολογούμενως μεταγενεστέρων εὐχῶν καὶ τῆς μεταγενεστερᾶς δογματικῆς φρασεολογίας, ἀλλ' ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι αὐτῆ ἡ λειτουργία τοῦ ἁγ. Ἰακώβου, ἡ σχοῦσα μὲν παρ' αὐτοῦ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀρχήν, προσλαβοῦσα δὲ τὰς εὐχὰς, ἃς οἱ μετὰ τὸν ἅγιον Ἰάκωβον ἐπίσκοποι Ἱεροσολύμων προσετίθουν ἐκάστοτε»².

45) Εὐγενίου Ἰωαννίδου, «Εἰ χρεῖα ζέοντος ὕδατος ἐν τῇ προηγιασμένῃ», ἐκ κώδικος Θεοφ. Καμπανίας τῆς μονῆς Βλατάδων (Θ/νίκη). Ἐκκλ. Ἀλήθ. ΙΖ' 1897, σ. 78 — 80, 85 — 6).

*) Ἴδε Τεῦχος Ε'—ΣΤ' 1940, σελ. 279.

1) Εἶναι ὁ ἀείμνηστος Ἀθηνῶν, διευθυντῆς τότε τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ τὸν μακ. Βασιλάκην διαδεξάμενος.

2) Αὐτ. σ. 482.

Ἡ καταφανής ἔλλειψις καὶ ἡ ἔνδεια εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, οὕτω πλουσίων περὶ τὸ θέμα τοῦτο ὑπαρχόντων, παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀναφερομένας τῶν λειτουργικῶν κειμένων ἐκδόσεις. Εἶναι περίεργον ὅτι ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἐκδόσεων τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ΙΣΤ' ΙΖ' αἰῶνος, αἵτινες ὡς γνωστὸν ἔχουσιν ἀξίαν χειρογράφων, ἀναφέρει ἐν τῇ προτιτασσομένη βιβλιογραφίᾳ ὁ συγγραφεὺς 2 μόνον, μίαν μὲν τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἣν ὁ *Morelius* ἐξέδοτο ἐν Παρισίοις τῷ 1560 (ἣτις προέρχεται μετὰ τινῶν μεταβολῶν ἐκ τῆς τοῦ Δούκα). Ταύτην ὁμως δὲν ἔλαβεν, ὡς φαίνεται, ὑπ' ὄψιν· ἀλλὰ κατέφυγον εἰς τὸ Εὐχολόγιον τοῦ *Goar*, ὅστις διασώζει γνησιώτερον τὸ κείμενον τοῦ Δούκα (σ. ιδ') ἐπομένως χάριν ποικιλίας προϋτάχθη ὁ *Morelius*· καὶ ἑτέραν τοῦ ΙΖ' καὶ αὕτη εἶναι τοῦ Δούκα ἐπανεκδοθεῖσα τῷ 1644 ὑπὸ Ἰωάννου Ἀντωνίου τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἄλλ' οὐδὲ ταύτην ἐώρακεν· λαμβάνει δὲ τὸν τίτλον ἐκ τῆς βιβλιογραφίας τοῦ *Legrand*. Εὐτυχῶς εὔρε δύο νεωτέρας ἐκδόσεις ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν παρ' Ἰουλιανῷ 1687 καὶ παρὰ Θεοδοσίῳ 1765 (ἐν Βενετίᾳ ἀμφότεραι τυπωθεῖσαι).¹

Ἐν τοῖς προλεγομένοις ὁ σ. (σ. θ' κβ') περὶ ἑνὸς καὶ μόνου πράγματος ποιεῖται λόγον περὶ τῶν διαλόγων ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ καὶ τῶν τυπικῶν διατάξεων· καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ὅπως ἐποισιῶδους, κατατρίβει τὸν χρόνον, καὶ διακρίνει τὰς ἐκδόσεις τῆς θείας λειτουργίας εἰς πλατυτέρας καὶ εἰς συντομωτέρας. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ κείμενον τῆς θείας λειτουργίας, ἀλλὰ νεώτεραι προσθήκαι, αἵτινες οὐδαμοῦ σχεδὸν λέγονται τὴν σήμερον. Περὶ αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ παρατηρεῖ: «Οὕτως ἐν μὲν ταῖς εὐχαῖς καὶ ταῖς ἐκφωνήσεσι, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις διακονικοῖς,

1) Ἄλλαι 3—4 ἐκδόσεις, ὡς ἀναγράφει, καὶ εἶδε ἢ δὲν εἶδε, οὐδὲν ἐνδιαφέρουσι, διότι εἶναι πᾶσαι νεώτεραι.

πλήν τινων δευτέρου λόγου αξίων διαφόρων γραφών, παρουσιάζεται πλήρης ομοιότης καὶ ταυτότης ἐν πᾶσιν ἀνεξαιρέτως τοῖς κώδιξι παλαιοῖς τε καὶ νεωτέροις». ¹ Τούτων οὕτως ἐχόντων ποῦ ἔγκειται ἡ κριτικὴ καὶ ἡ ἀξία τοῦ συγγράμματος τούτου; Ἴδωμεν ἐν τούτοις τί λέγουσι τὰ πράγματα.

Περὶ τῶν διαλόγων, ² ἐν οἷς ὁ διάκονος παρακελεύεται καὶ ὁ ἱερεὺς ἀποκρίνεται, ἀποφαίνεται ὡς «κυρίως ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ μετέπειτα παρὰ πολλοῖς τῶν κωδίκων τῶν λειτουργικῶν δέλτων ἀπαντῶντες καὶ εἰσελθόντες ἤδη εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν ὡς ἀναπόσπαστον μέρος τῆς θείας λειτουργίας», ἀλλὰ ταῦτα λέγων φωρᾶται ὅτι δὲν ἀνέγνω τὴν «Διάταξιν τῆς θείας λειτουργίας» τοῦ Φιλοθέου Πατριάρχου, ἣν ἐκ κώδικος Ἀθωνικοῦ δημοσιεύει (σ. 1—16). Ὁ δὲ κώδιξ εἶναι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὡς αὐτὸς δέχεται ἀκολουθῶν τῷ μακ. Λάμπρῳ. Ἄρα ὑπῆρχον ἐν χρῆσει πρὸ δύο αἰώνων ³. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἡ Διάταξις τοῦ Φιλοθέου παρεμορφώθη ὡς ἔχει νῦν ἐν τοῖς Εὐχολογίοις διὰ προσθαφαιρέσεων. Ἐπειτα ὁ συγγ. ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῆς θείας λειτουργίας μετὰ τῶν διατάξεων ἢ ἄνευ αὐτῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲ 3—4 ἐκδόσεων κρίνων ἀποφαίνεται ἀξιωματικῶς: «Οὕτως ἐπὶ 73 κωδίκων, ἐξ ὧν τὰ τρία εἰλητάρια, οἱ 43 ἀντιπροσωπεύουσι τὴν παλαιότεραν μορφήν τῶν λειτ. δέλτων ὡς αὕτη ἀπαντᾶται ἐν τοῖς εἰληταρίοις, 6 μεταβατικὴν τινα μορφήν καὶ 24 μόνον τὴν νεωτέραν καὶ διὰ προσθηκῶν προσηυξημένην

1) Αὐτ. σ. θ'.

2) Βλέπ. αὐτοὺς συλλήβδην ἐν σ. ι'.

3) Καὶ κατωτ. σ. ια' γράφει: «Αἱ προσθῆκαι αὗται προσδίδουσαι εἰς τοὺς νεωτέρους κώδικας ἕκτασιν ὑπερδιπλασίαν τῆς τῶν εἰληταρίων καὶ παλαιότερων κωδίκων ἀπαντῶνται ἐν μὲν τοῖς κώδιξι τῶν εὐχολογίων τινὲς τούτων καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος» ἄρα εἶναι καὶ τοῦ Φιλοθέου ἤτοι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀρχαιότεραι.

τοιαύτην». (σ. ια'). Καὶ περὶ μὲν τῶν χειρογράφων κατωτέρω. Ἔλθωμεν πρῶτον εἰς τὰς ἐντύπους δέλτους, αἵτινες, ἐφάνησαν «ἔτι ἀξιοσημεῖωτοι» εἰς τὸν συγγ. ὅτι «ὑπὸ τὰς αὐτὰς δύο μορφὰς ἐμφανίζονται εἰς ἡμᾶς (ὡσεὶ θὰ ἦτο ἀξιοσημεῖωτον, ὅτι τὰ τέκνα ὁμοιάζουσι τὸν πατέρα). Αἱ ἐκ τούτων δὲ τὴν πλατυτέραν μορφήν ἀντιπροσωπεύουσαι παρουσιάζονται τῆς αὐτῆς ἢ καὶ πρεσβυτέρας πῶς ἡλικίας πρὸς τὰς μνημονευθείσας ἀνωτέρω χειρογράφους». Τὰ περὶ τῶν ἐκδόσεων τούτων τῶν πρώτων τῆς λειτουργίας ἐκτιθέμενα ὑπὸ τοῦ κ. Τρεμπέλα ἐν σ. ιβ'—ιγ' βιβλιογραφικῶς εἶναι πλήρη συγχύσεως, καίτοι εἰλημμένα ἐκ τοῦ Legrand. Κατ' ἀλήθειαν ἢ ἐν λόγῳ ὑπόθεσις ἔχει ὧδε: Ἡ πρώτη τῆς λειτουργίας ἔκδοσις ἐγένετο τῷ 1526 «Αἱ θεῖαι λειτουργίαι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ ἡ τῶν προηγιασμένων. Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κων]πόλεως ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ θεωρία». Ἐν τέλει: «Εἴ τις εἰς ἐνιαυτοὺς δέκα ταυτασί τὰς θείας λειτουργίας ἐντυποῦν τολμήσει, ἢ ἄλλοθεν ἐντετυπωμένας ὠνίας ἔχειν ἐκ τοῦ προνομίου τοῦ μακαριωτάτου ἄκρου ἀρχιερέως Κλήμεντος τοῦ ἐβδόμου ζημιωθήσεται. Ἐν Ρώμῃ χιλιοστῷ φκστ' μηνὸς Ὀκτοβρίου (sic), δεξιότητι (sic) Δημητρίου Δουκᾶ τοῦ κρητός». 8ον, φ. 74 ἀνάριθμα. Προτάσσεται σύντομος πρόλογος, ἐν ᾧ καὶ τάδε: «Ὅσα δὲ τὰ τῆς θείας γραφῆς νοερὰ παραγγέλματα καὶ τοὺς τῶν ἁγίων πατέρων λόγους τε καὶ εὐχὰς, δι' ὧν αἱ ἡμέτεραι ψυχαὶ τοῖς ἐπουρανίοις ἀγγέλοις συμβιώσουσι, δημόσια τοῖς βουλομένοις ἐποίησαν, οὗτοι γνησίως καὶ τῆς παρούσης ζωῆς καὶ τοῦ μέλλοντος βίου ἡμῖν βρώματα παρέθηκαν. Κάγῳ τοιγαροῦν εὐρῶν τὰς θείας λειτουργίας διεφθαρμένας τῇ ἡμῶν ἀμελείᾳ, συνεργῶ χρώμενος Λεβίῳ τῷ Ποδαχάταρῳ αἰδεσιμωτάτῳ τῆς Κύπρου ἀρχιεπισκόπῳ, καὶ τῆς Ρόδου μητροπολίτῃ, λογιωτάτῳ καὶ ἀρίστῳ θεολόγῳ, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος συναγαγὼν καὶ μετ' ἐπιμελείας ἐντυ-

πωθῆναι ἐπινοήσας ὑμῖν τοῖς ὀρθοδόξοις δῶρον ἔδωκα· καὶ εἰ μὲν τὸ δῶρον ἀξιόλογον ὑμῖν φαίνεται ἐν ταῖς ὑμῶν θεαῖς ἱερουργίαις μνημόσυνον ἡμῖν ποιήσατε. "Ἐρρωσθε». Ὁ μὲν *Ποδοκάταρος*, συγγενῆς τοῦ Ἑλλήνος ἐκ Κύπρου *Λουδοβίκου Ποδοκαταράτου*, ὅστις ἀπὸ πριτάνεως τοῦ Παταβίου ἀποδεξάμενος τὸν καθολικισμὸν ἐγένετο ἐπίσκοπος Καπύης καὶ εἶτα καρδινάλιος,¹ ὁ δὲ τῆς Ρόδου μητροπολίτης κατὰ τὸν *Legrand* ἐλέγειτο *Λεονάρδος de Balestrinis*, ἐκ τῆς τάξεως τῶν «Μικρῶν ἀδελφῶν καὶ ἐξετέλει ὑπηρεσίαν ἐν Ρόδῳ, ὅτε αὕτη ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1522, καὶ ἐλθὼν εἰς Ρώμην ἀπέθανε τῷ 1524 κατὰ τὸν *Lequien*.²

(Ἀκολουθεῖ.)

1) Βλέπ. Archives de l'Orient latin, τόμ. II, σ. 320—4.

2) Oriens Chr. III, σ. 1054. Καὶ ἀμφότεροι μὲν οὗτοι ἀναμφιβόλως ἦσαν τοῦ καθολ. δόγματος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκδότης *Δούκας* (οὐχὶ *Δουκάς*) ὁ τὸν φιλορθόδοξον ὑποκρινόμενος ἐ χρημάτισε καθηγητὴς ἐν Ρώμῃ καὶ Alcala καὶ συνεργάτης εἰς τὸ πλήρες πολύγλωττον (Σάθ. Ν. Φιλολ. σ. 227, *Legrand Bibl. Hell. I.* '194 καὶ Γεδεῶν Φιλίστορος ἀποσημειώματα ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τόμ. Ε' σ. 35).

ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ
ΥΠΟ ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. ΠΑΛΑΣΚΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗΝ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ
ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΚΑΙ ΔΙΑ ΡΑΔΙΟΦΩΝΟΥ ΜΕΤΑΔΟΘΕΙΣ ΕΙΣ ΑΠΑΝΤΑ
ΤΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

ὦ! ταχύ, ταχύτατον ραδιόφωνον, σὺ τὸ ὁποῖον παραλαμβάνεις διὰ τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων κυμάτων σου καὶ μεταφέρεις ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὰ διανοήματα, τὰς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἀνθρώπων ἐφ' ὅλου τοῦ πλανήτου μας, ἀνάγγειλον σήμερον εἰς τοὺς ἀπανταχοῦ γῆς Ἕλληνας καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ δὴ τὸν ὀρθόδοξον τὸ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἀγγελθὲν εἰς τοὺς ποιμένας. « Ἴδου εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ· ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, Ὃς ἔστι Χριστὸς Κύριος ἐν Πόλει Δαυὶδ » Λ. β. 11, καὶ ὅτι ταύτην τὴν στιγμήν, ὡς θὰ ἀκούσητε μετὰ τὸ τέλος τοῦ θείου κηρύγματος, ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Μακαριότης, ὁ Σεπτὸς ἡμῶν Πατὴρ καὶ Πατριάρχης Κύριος Κύριος Τιμόθεος ὁ Α' ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν περιβεβλημένος τὰ δλόχρυσά ἱερά Αὐτοῦ ἄμφια καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ τε τῆς Γεραρᾶς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος, τῆς ἀγρύπνου φρουροῦ τῆς τιμαλφοῦς ἡμῶν ἱερᾶς παρακαταθήκης τῶν Παναγίων καὶ Πανσέπτων Προσκυνημάτων, τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν Ἀρχῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τοῦ διπλωματικοῦ Σώματος τῶν Ὀρθοδόξων Κρατῶν καὶ ὑπὸ ἀπείρου ὀρθοδόξου εὐσεβοῦς πληρώματος, ὅλων σχεδὸν τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν γλωσσῶν, ἴσταται ταύτην τὴν στιγμήν πρὸ τοῦ Πανσέπτου καὶ θεοδέγμονος Σπηλαίου τῆς ἁγίας Βηθλεὲμ καὶ ἀναπέμπει ὀλοδέρ-

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαίας).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῆ ΟΡΘΟΔΟΞῆ ΑΝΑΤΟΛΙΚῆ ΕΚΚΛΗΣΙΑ: *)

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἔκδοσις αὕτη ἐγένετο διὰ τοὺς Οὐνίτας Ἑλληνας καὶ Ἀλβανούς, οἵτινες τελευταῖοι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος *Σκενδέρβεη*, εἶχον καταφύγει εἰς Ἰταλίαν καὶ ἀναγνώρισε τὸ μνημόσυνον τοῦ Πάπα. Τοῦτο προσεπικυροῦται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς ἐκδόσεως, ἣν ἔχω ἐν τῇ ἐμῇ βιβλιοθήκῃ: «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου. *Divina missa sancti patris Joannis Chrysostomi, superiorum permissu et privilegio. Venetiis MDCXLIV, apud Joannem Antonium Julianum. 12ον, φ. ἀνάριθμα 44.*¹ Αὕτη πρὸς τῇ λατιν. μεταφράσει ἔχει ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι ἐξηγήσεις ὄρων τινῶν λειτουργικῶν εἰς γλῶσσαν λατινικήν, αἵτινες βεβαίως ἦτο περιττὸν οὕτω νὰ δίδωνται πρὸς ὀρθοδόξους καλῶς εἰδότας τὰ ἑαυτῶν. Ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἔμεινε μόνον ἡ τοῦ θ. Χρυσσοστόμου θεία λειτουργία.

*) Ἴδε Τεῦχος I'—IA'—IB' 1940, σελ., 477.

1) Ὁ κ. Τρεμπέλας ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ τοῦ Legrand, καὶ τὸ σχῆμ. 4ον. Ἐν τέλει ταύτης: *Se vende per andar al Ponte de san Fantino.*

για. Διακρίνεται ἡ ἔκδοσις διὰ τοῦ πλήθους τῶν ἐριθρῶν γραμμάτων. Οὐ μόνον αἱ ἐπιγραφαί, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ σημειώσεις εἶναι ἐρυθραί. Πρὸς τούτοις ὁ δισέλιδος πρόλογος, δὲν εἶναι εἰς ἑλληνικὴν ὅπως εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν, ἀλλ' εἰς Λατινικὴν: Omnibus christianam religionem and orthodoxam fidem stabili proposito colentibus faelicitatem . . . καὶ τελευτᾷ: quod nuper Romanae avenerandis in Graeca Ecclesia sacrae paginae magistris archiepiscopo Cypri et Rhodio metropolitae Graecis excudi formis visum est. Sunt tamen quaedam verba, quae inter Latina eandem quam et graeca vocem obtinent, quorum in operis fine citatis locis explanationem inspicere cuique licebit. Ταῦτα παραθέτω ἐνταῦθα, χωρὶς νὰ ἐγγυηθῶ περὶ τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ διερωτῶμαι διατι ἐτέθησαν λατινιστί; διότι οἱ ὀρθόδοξοι φαίνεται δὲν ἐνδιεφέροντο πλέον.

Ἐτερον λειτουργικὸν βιβλίον ἐκδοθὲν χάριν τῶν ἑλληνορρυθμῶν εἶναι τὸ «Νέον Ἀνθολόγιον, πληρέστατόν τε καὶ ἀκριβέστατον εἰς τὸ τὰς νυχθημέρους κανονικὰς ὥρας τε καὶ δεήσεις ἀναγινώσκειν, συντεθὲν καὶ συλλεχθὲν κατὰ τὴν τάξιν τοῦ παλαιοῦ καὶ καθολικοῦ τυπικοῦ τῆς παραδόσεως τῶν ἁγίων πατέρων, τοῦ τε ἁγίου Σάββα καὶ τοῦ Στουδίτου καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἁγίου Ὁρους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μέρος τῆς παραδόσεως τοῦ ὀσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν Ἰωσήφ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Κασούλων. Ἐτυπώθη ἐν Ρώμῃ ἀφ' ἧς, ἐκ τῆς Βατικανῆς τυπωγραφίας» ἀφιερῶνται *Κλήμεντι τῷ Η'* διὰ μακρᾶς ἐπιστολῆς ὑπὸ Ἀντωνίου Ἀρκουδίου τῆς Σωλεντοῦ ἀρχιεπισβυτέρου, καὶ τελευτᾷ: «Ὡστε ἀληθῶς ἔξεστι πάση τῇ Ἑλλάδι ἀγαλλιᾶσθαι τῇ τε ἁγιοσύνῃ σου μεγίστας χάριτας ἔχειν· ὥσπερ γὰρ εἰ ποίμην πάντων τῶν χριστιανῶν καὶ κεφαλὴ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὕτω τῶν Λατίνων τε καὶ Γραικῶν ἴσως ἐπιμελῆ καὶ διὰ τὴν τῶν ψυχῶν σωτηρίαν καὶ πνευματικὴν τροφήν . . . ».

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Δούκα, ἄνευ τῆς λατ. μεταφράσεως ἐπανελήφθη ἀπαραλλάκτως ἦτοι αἱ τρεῖς λειτουργίαι καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἢ μυστικῆ θεωρία ἐν Βενετία ἐν τῷ τυπογρ. Ἰακ. Λογγίνου «ἐπιμελεία καὶ ἐπιδιορθώσει Θεοφάνους ἱερομονάχου Λογαρά τοῦ Κυπρίου» τῷ 1578. Ἐν τέλει δὲ τὰ ἐξῆς: «Εἴ τις εἰς ἐνιαυτοὺς δέκα ταυτασὶ τὰς θείας λειτουργίας ἐντυποδν τολμήσει ἢ ἄλλοθεν ποθεν ἐντετυπωμένας ὠνίας ἔχειν ἐκ τοῦ προνομίου τοῦ μακαριωτάτου ἄκρου ἀρχιερέως Κλήμεντος ἐβδόμου ζημιωθήσεται». ¹ Ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς μεταφράσεως ἐπανελήφθη δύο ἔτη μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν μόνη ἢ τοῦ Χρυσοστόμου λειτουργία ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Ζακινθίου λογιου Δημητρ. Ζήνου «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Devina missa sancti Joannis Chrysostomi. Ἐν τέλει: Venetiis per Ioannem Antonium et fratres de Sabio sumptu et expensis D. Demetri Zini Zacynthii et D. Menardri Nuntii Corcyraei sociis MDXXVIII, 10ον, φ. 44 ἀνάριθμα.

Ἀλλὰ τὸ κείμενον τοῦ Δούκα ἐθεωρήθη πλέον αὐθεντικὸν ἢ μᾶλλον ἐξετιμήθησαν αἱ τυπικαὶ διατάξεις καὶ τῷ 1644—5 ἔχομεν ἀθρόας αὐτοῦ ἐκδόσεις ἐν τῇ Σαληκάτῃ τῆς Βενετίας.²

1) Τὸ «ἐκ τοῦ προνομίου Κλήμεντος τοῦ ἐβδόμου» δὲν προὑποτίθησι τὴν παπικὴν προέλευσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Δούκα (διότι τοῦτο ἐτίθετο καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν ἐκδόσεις καὶ εἰς τοὺς κλασ. συγγραφεῖς). "Ὡστε σφάλλεται ὁ κ. Τρεμπέλας (σ. ιγ'). Ἄλλοι συνήθως τὸ privilegium ἐλάμβανον «ὑπὸ τῆς ἐκλαμπροτάτης γερονσίας τῶν Ἑνετῶν» ὡς οἱ Σπινέλλοι «δι' ἐτῶν κ', ἵνα μηδεὶς τολμήσῃ ταυτὶ τὰ Μηναῖα τυπῶσαι μήτε ἄλλοθι τυπωθέντα πωλῆσαι ἐν τοῖς χωρίοις ταυτησὶ τῆς ἀρχῆς· εἰ δὲ μὴ τοιαύτην δώσει δίκην, οἷα συνέχεται τῇ χάριτι» (Νοεμβρ' 1551). Τοῦτο ὑπόθεσις ἐμπορικῆ τῶν τυπογράφων.

2) Αὕτη φαίνεται ὅτι ἦν ἴδρυμα «τῆς Ξυνορίδος τῶν Φίλων», ἢ δὲ Βενετία ἐλέγετο καὶ «Σαλικάι Ἀθῆναι».

«Τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου δύο κείμενα.¹ Divinae missae sancti Joannis Chrysostomi exemplaria duo.² Ἐκτέθηται παρὰ τῆ τῶν φίλων Ξυνωρίδι. Ἐν τῇ Σαληκᾷ Venetiis MDCXLIV», 12ον σ. 84. «Τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ Μεγάλου δύο κείμενα» (κτλ. ὡς ἄνω). Venetiis MDCXCLV (1645), 12ον, σ. 84.

Οὕτω κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐξεδόθη «παρὰ τῆ τῶν Φίλων Ξυνωρίδι» καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου (12ον, σ. 67) καὶ ἡ τῶν Προηγιασμένων (σ. 23).³ Ἀλλὰ συγχρόνως τὸ τυπογραφεῖον ἐξεδίδου καὶ συντόμους ἐκδόσεις: «Τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ μεγάλου σύντομος ἔκθεσις.⁴ Ἐκτέθηται κτλ. Venetiis MDCXLIV (1644), 12ον, σ. 35.⁵

Ἴδου καὶ τύπος τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1644, ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ Κρητὸς τίθεται διὰ τὸ κῦρος ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι :

«Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου κατὰ τὴν Δημητρίου Δουκάς (sic)⁶ τοῦ Κρητὸς ἔκδοσιν. Missa S. J. C. secundum Demetrii Ducas Cretensis, eodemque interprete Ἐκτέθηται κτλ. Venetiis MDCXLIV, cum privi-

1) Ἐν σ. 13 : «Λειτουργ. κτλ. κατὰ τὴν Δημητρίου Δούκας τοῦ Κρητὸς ἔκδοσιν».

2) Ἦτοι τὸ πρωτότυπον μετὰ τῆς λατ. μεταφράσεως.

3) Παρὰ Legrand Bibliogr. Hellenique τοῦ XVII αἰῶνος, τόμ. II ἐν ἀρχῇ.

4) Τὸ «σύντομος ἔκθεσις» νομίζω ὅτι δηλοῖ μόνον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον καὶ ἄνευ τῶν πολλῶν τυπικῶν διατάξεων ὡς δηλοῦσι καὶ αἱ σελίδες (δὲν εἶδον αὐτὰς τὰς ἐκδόσεις).

5) Legrand τόμ. I, σελ. 464. Ἐν τῇ σ. 463 ἀναφέρει: Τῆς θ. λειτ. τ. ἁ. Ἰ. τ. Χρυσσοστόμου πρώτη ἔκδοσις» 1644, 12ον, σ. 84.

6) Τὸ ὅτι δὲν ἐγνώριζον τὸν τονισμὸν τοῦ ὀνόματος μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ τυπογράφοι καὶ ἐκδότης ἦσαν Λατῖνοι.

legio» (ἄνευ σελίδων). Ἐντεῦθεν μανθάνομεν ὅτι καὶ μεταφραστὴς εἶναι ὁ ἐκδότης.¹

Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ ἐννοήσω τίνα λόγον εἶχεν ἡ παράθεσις τῆς λατ. μεταφράσεως, ἐφ' ὅσον οἱ Φραγκολεβαντῖνοι καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ τῆς Ἰταλίας, δι' οὓς προωρίζετο δὲν ἐγνώριζον τὴν γλῶσσαν. Αἱ πρῶται μάλιστα δι' αὐτοὺς καὶ τοὺς μοναχοὺς τῆς Κρυπτοφέρρης προοριζόμεναι ἐκδόσεις εἶχον μόνον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, ὡς εἶδομεν καὶ τὸ Ἀνθολόγιον π. χ.

«Αἱ θεῖαι λειτουργίαι τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ ἡ τῶν προηγιασμένων. Αἷς δὴ παρὰ πάντα τὸν ἐνιαύσιον χρόνον, ναὶ μὴν καὶ ταῖς ἑορταῖς τῶν ἁγίων, ἔθος ἱερουργεῖν τοῖς Ἰταλογραικοῖς τοῦ ἁγίου Βασιλείου μοναχοῖς κατὰ τὴν τάξιν τοῦ τυπικοῦ, ᾧ χρῆται ἡ σεβασμια μονὴ ἡ Κρύπτης Φερράτης καλουμένη. Ἐτυπώθη ἐν Ρώμῃ παρὰ Ἀλοῦσιου τοῦ Ζαννέτου. Ἐτεῖ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἀχα'». (ὁ τίτλος καὶ Λατινιστὶ) δον, σ. 94 καὶ φ. 4). Οἱ Ἰταλογραικοὶ οὐδέποτε εἶχον αἰσθανθῆ τὴν ἔλλειψιν τῆς λατινικῆς μεταφράσεως ἐν τοῖς λειτ. βίβλοις. Διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἀνθολογίου «Πέτρος ὁ Κοδέρος», ὁ τοῦ Ὑδροῦντος Ἀρχιεπίσκοπος, τὴν τῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἐπὶ τούτῳ σύνοδον συναθροίσας, διακοσίων Γραικῶν ἤδη πρεσβυτέρων συμπαρόντων, ἐψηφίσατο καὶ προεῖλετο δεῖν ἐκ τῶν τῆς θείας γραφῆς βιβλίων Ἀνθολόγιον, τὸ τὰς ἀναγκαίας πάσας ἀκολουθίας συνέχον, συναχθῆναι». Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο καὶ μόνον ὁ ἐκδότης, ἀλλ' «ἤθελεν ἀναγινώσκεισθαι καὶ ἐξετάζεσθαι ὑπὸ δύο Ἐπισκόπων Γραικῶν καὶ ἄλλων τῆς τῶν Γραικῶν διαλέκτου τε καὶ θρησκείας ἐμπεί-

1) Ἄλλ' εἰς τὰς διαφόρους ἐκδόσεις δὲν εἶναι ἀπαράλλακτον τὸ κείμενον, ὅπως λέγει καὶ ὁ Κατραμῆς (Φιλολ. Ἀνάλεκτα Ζακίνθου, σ. 225).

ρων, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐπιμελῶς ἐπισκεψάμενος . . . »¹. Ἡ ἀθρόα νῦν ἐπανέκδοσις τοῦ Λειτουργικοῦ τοῦ Δούκα ἀσφαλῶς εἶχε προσηλυτιστικὸν σκοπὸν, ἵσως ἵνα ἐθισθῶσι καὶ οἱ Γρακοὶ πρὸς τὸ Λατ. ἰδίωμα καὶ ἐγκαταλίπωσι σὺν τῷ χρόνῳ τὴν Ἑλληνικὴν ὡς γλῶσσαν τῆς Ἐκκλησίας. Δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῷ 1622 ἰδρύθη ὑπὸ Γρηγορίου ΙΕ' ὁ σύλλογος τῶν καρδιναλίων πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως (Congregatio cardinalium de propaganda fide). Κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος Γρηγόριος ΙΓ' (1572—85) συνέστησε τῷ 1577 πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν Σχολὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (collegium graecum, ὑφιστάμενον μέχρι σήμερον). Οὗτος διέταξε καὶ μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Φλωρεντίας, ὅπως καὶ τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου (βλ. τοῦ μακ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, Ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν τῇ Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδῳ τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1936—7, σ. 20. βλ. καὶ Κατραμῆ Φιλολ. Ἀνάλεκτα Ζακίνθου. 1880, σ. 84 διὰ τὸν σκοπὸν τοῦ Κολλεγίου). Οὕτως ἐξηγεῖται ὁ ὄργανος πρὸς ἔκδοσιν τῆς Λειτουργίας μετὰ λατ. μεταφράσεως ὡς καὶ τῆς ἐξῆς πεπαλαιωμένης: «Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἑτέρα ἔκδοσις τελεῖσθαι εἰωθυίας ἐν τισὶ τῶν μοναστηρίων, ὡς ἔστι τοῖς ἐντυγχάνουσι τεκμαίρεσθαι. Missa sancti J. Chrysostomi A. D. E. R.² in gratiam Episkopi Roffensis versa. Ἐκτέθηται παρὰ τῇ ἱερᾷ τῶν Φίλων Εὐνωρίδι. Ἐν τῇ Σαληνάτῃ.³ Venetiis MDCXLIV (1644), cum privilegio, 12ον, σ. 115.⁴

1) Παρὰ *Legrand* Bibl. hell. I, σ. 49—50.

2) Ἦτοι a Desiderio Erasmo Roterodamo.

3) Μοὶ φαίνεται ὅτι οἱ ἀνεξήγητοι καὶ δι' αὐτὸν τοῦ *Legrand* λέξεις αὗται ὑποδηλοῦσι τὴν Προπαγάνδαν.

4) Ὁ Ἐρασμος χάριν φίλου ἐπισκόπου εἶχεν ἐκδόσει ἐν Παρισίοις τὴν λατ. μετάφρασιν τῷ 1537: *Joannis Chrysostomi missa*

Παραλλήλως ὁμως πρὸς τὴν τοιαύτην κίνησιν δὲν ἔσταμάτησαν καὶ αἱ ὀρθόδοξοι, ἃς εἴπωμεν οὕτως, ἐκδόσεις. Οὕτως πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐκδόσεως τοῦ *Θεαφάνους Λογαρά* (1578) ἐπηκολούθησε τῷ 1584 ἡ τοῦ *Ἀνδρέου Κουνάδου*, τοῦ φιλογενοῦς Πατρέως λογίου. «Αἱ θεῖαι λειτουργίαι τῶν ἐν ἀγίοις πατέρων ἡμῶν *Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου*, *Βασιλείου τοῦ Μεγάλου* καὶ ἡ τῶν προηγιασμένων». Βεν. 8ον, φ. 26.¹

Αὕτη ἐπανελήφθη τῷ 1594 καὶ σώζεται ἐν τῇ Λαυρ. σκήτῃ τῆς ἀγ. Ἄννης, (Καλύβη Θεολόγος). Οὕτω καταρτισθὲν πλέον τὸ Λειτουργικὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ περιλαμβάνον καὶ τὰς τρεῖς λειτουργίας εἰς φ. 26, σχήματος 12ου ἐπανελήφθη καὶ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὑπὸ μὲν τοῦ *Ἀντ. Πινέλλου* τῷ 1623, ὑπὸ δὲ τοῦ *Ἰω. Πέτρου Πινέλλου* τῷ 1634 καὶ 1640.² Τὸ δὲ ποσὸν τῶν φύλλων ἀποδεικνύει ὅτι πλὴν τῆς ἀποβολῆς τῆς λατ. μεταφράσεως καὶ αἱ τυπ. διατάξεις δὲν εἶχον τὴν ἑκτασιν τῶν λατ. ἐκδόσεων. Οὕτως ἐξεδόθη καὶ τῷ 1644, ἐν τῷ τοῦ *Ἰουλιανοῦ* τυπογραφίῳ, ὅπου εἶχεν ἐκδοθῆ ταυτοχρόνως δηλ. καὶ ἡ λατινικὴ ἔκδοσις.

«Αἱ θεῖαι λειτουργίαι τῶν ἐν ἀγίοις πατέρων ἡμῶν *Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου*, *Βασιλείου τοῦ Μεγάλου* καὶ ἡ τῶν προηγιασμένων. Ἐνετίησιν παρὰ *Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ* ἀχμδ'» 12ον, φ. 28.³ Καὶ ἐξηκολούθησαν ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἐν Βενετίᾳ Ἰωαννιτῶν τυπογράφων οὕτως ἐκδιδόμεναι καὶ

graecolatina *Erasmus Desiderio Roterodamo* interprete. Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσ. τοῦ *Δούκα* μετὰ λατ. μεταφράσεως ἐπανελήφθη τῷ 1687.

1) Αὐτὸς δὲν ἔχει τοῦ Γερμανοῦ τὴν μυστ. θεωρίαν.

2) Ἡ τελευταία ἔκδοσις εἰς φ. 34.

3) Ἐν τέλει: «Πουλιέται κοντὰ εἰς τὸ γέφυρι τοῦ ἀγίου *Φαντίνου*». Παρὰ *Legrand* τοῦ XVII αἰ. τόμ. I, σ. 162.

εἶτα ὑπὸ τοῦ τυπ. Ὁ Φοίνυξ, ἕως οὗ ἤρχισαν οἱ τυπογράφοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ Κων/πόλεως τὰς ἑλληνικὰς πλέον ἐκδόσεις.

Τὰς τυπικὰς διατάξεις τῆς ἐκδόσεως τοῦ Δούκα παρέλαβε καὶ ὁ *Goar* εἰς τὸ Εὐχολόγιον αὐτοῦ: «Διατάξεις Ἱεροδιακονίας, Λυχνικοῦ, Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, αἱ τρεῖς λειτουργίαι. Ἑρμηνεῖα τῆς τῶν προηγιασμένων», καὶ μετ' ἀσημάντων διαφορῶν, κατὰ τὸν κ. Τρεμπέλαν, ὁ *G. Morelius*: «Λειτουργίαι τῶν ἁγίων πατέρων Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου κτλ. Parisiis MDLX (1560) Apud *G. Morelium*».

Ἐκ τῶν ἐντύπων Εὐχολογίων ἀποδεικνύεται τρανώτατα, ὅτι αἱ τυπικαὶ διατάξεις ὑπῆρχον ἐν αὐτοῖς ἀνεκάθεν ὅπως καὶ μέχρι σήμερον ἐν πάσαις αὐτῶν ταῖς λεπτομερεῖαις, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς λειτουργικὰς δέλτους δὲν ἐτυποῦντο. Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβαινε εἰς τὰ Μηναῖα, τὸ Τριώδιον, Πεντηκοστάριον καὶ τὴν Παρακλητικὴν. Κατ' ἀρχὰς ταῦτα ἐξετυποῦντο ἄνευ τῶν τυπ. διατάξεων· διότι ταῦτας περιεῖχε τὸ Τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα· διὸ καὶ τοῦτο ἐξεδόθη μετὰ τῶν πρώτων βιβλίων.² Μετὰ ταῦτα ὅμως περιελήφθησαν αἱ διατάξεις αὗται εἰς τὸ οἰκτεῖον ἐκάστου βιβλίου μέρος· διὸ καὶ τὸ Τυπικὸν ἔπαυσε πλέον ν' ἀνατυπῶται. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ὅταν ἡ Μ. Ἐκκλησία ἐξέδωκεν ἴδιον Τυπικὸν

1) Εὐχολόγιον sive rituale Graecorum complectem ritus et ordines divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationem etc. edit. secunda expurgata et accuratior. Venetiis 1730, σ. 1—178 μετὰ λατ' μεταφράσεως. Ὁ *Goar* ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ κείμενον τῶν ἐντύπων εὐχολογίων ὡς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Δούκα διέκρινε διαφορῶν γραφάς: aliae lectiones, vetustae ἢ antiquae καὶ recentiores.

2) Τὸ α' τῷ 1545, εἶτα 1577, 1603, 1615, 1643 κ. ἔ. ἐσταμάτησε δὲ ἀφότου αἱ τυπικαὶ διατάξεις εἰσῆχθησαν εἰς τὰ Μηναῖα καὶ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς Ἐκκλησίας.

τῷ 1838 συνταχθὲν ὑπὸ *Κων. Βυζαντίου*, (ὅπερ ἀνεανεώθη τῷ 1887 ὑπὸ *Κων. Βιολάκη*). Τότε, γράφει ὁ *Βαρθολομαῖος* «κατεχώρισα εἰς ὄλον τὸ Δωδεκάμηνον τὸ Τυπικὸν τῆς ἁγ. τοῦ Χρ. Μεγ. Ἐκκλησίας», ἵνα διατηρηῆται, λέγει, πανταχοῦ ἡ αὐτὴ τάξις «ἢ πρὸς τὸν ἐκκλ. διάκοσμον ἀπαιτουμένη εὐταξία»¹.

Ὅστε δὲν εὐστοχεῖ ἡ γνώμη τοῦ συγγρ. ὅστις θεωρεῖ τὴν προέλευσιν τῶν τυπ. διατάξεων ὑποπιον καὶ τοῦτ' αὐτὸ ὀθνεῖαν «κατὰ σύνθεσιν γενομένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου ἐκδότου (Δούκα), πιθανώτατα τῇ συνεργασίᾳ καὶ ἐποπτείᾳ τῶν μνημονευθέντων δύο ἱεραρχῶν (παπαλαιτρῶν) (σ. ιε'). Τὸ μόνον ἀληθὲς εἶναι ὅτι οὗτοι ἀντὶ νὰ ἐκδώσωσι δύο βιβλία *Λειτουργικὸν καὶ Εὐχολόγιον*, συνῆψαν τὰς τυπ. διατάξεις τοῦ *Εὐχολογίου* εἰς ἓν τὸ *Λειτουργικόν*. Παρέλκουσιν ἐπομένως τὰ γραφόμενα περὶ «*Ρωμαϊκῶν ἱερῶν συγγραφῶν δι' ἑλλην. γραμμάτων συγγεγραμμένων*», καὶ ὅτι «ἢ παρεμβολὴ ἐγένετο κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν τῇ Ρωμ. Ἐκκλησίᾳ κρατούντων . . . » (αὐτ.). Ἀλλὰ ταῦτα γράφων ὁ συγγρ. καὶ ἰσχυριζόμενος δὲν διαφωτίζει ἡμᾶς πῶς ἐπανῆλθον οὕτως αἱ διατάξεις εἰς τὰς λειτουργ. φυλλάδας καὶ ἐγένετο τοσοῦτον εὐπρόσδεκτα ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων, ὥστε ἡ ἐν Ἀθήναις ἐκδοσις τοῦ *Καρνοφύλλη* εἰς 3000 ἀντίτυπα γενομένη νὰ ἐξαντληθῆ ἔντὸς ὀλίγου καὶ νὰ ἐπαναληφθῆ τὸ 1875, παραγκωνίσασα τὴν τοῦ *Ἱερωνύμου Βογιατζῆ* «τὴν συτηρητικωτέραν ἐν τῷ κειμένῳ τῶν λειτουργιῶν καὶ ἀρκουμένην εἰς συντομωτάτας τινὰς ὁδηγίας» (σ. κ').² Τὸν

1) Πρόλ. Σεπτ. σ. ιβ'. Καὶ ἐν τῷ τίτλῳ γράφει: «*Ἀύξηθὲν τῇ τοῦ Τυπικοῦ προσθήκῃ*», καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Μηναιῶν τοῦ 1843: «*περιέχον . . . ἅλασαν τὴν ἀκολουθίαν μετὰ καὶ τοῦ Τυπικοῦ*».

2) τοῦ *Καρνοφύλλη* ἐπανέλαβεν ὁ *Μιχ. Σαλίβερος* τῷ 1912 (βλ. ἐν τῇ βιβλιογρ. τὸν τίτλον) καὶ τῷ 1924 ἀεπιμέλεια τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου *Ν. Παπαδοπούλου*, οὗτος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ *Εὐχολογίου*

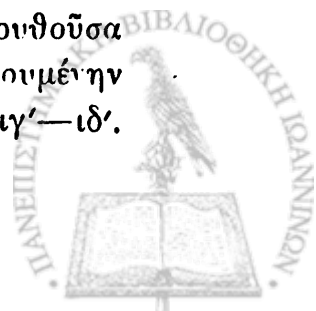

408

αὐτὸν ἐκτενῆ τύπον ἀνεῦρεν ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Φοίνικος: «Αἱ θεῖαι λειτουργίαι τῶν ἐν ἀγίοις Παιτέρων ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ ἡ τῶν Προηγιασμένων κτλ. ἀναπληρωθεῖσαι καὶ ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς διορθωθεῖσαι, ἐκδίδονται νῦν ἐπιστasia *Εὐγενίου Περδικάρη* ἀρχιμανδρίτου, ἔκδοσις νεωτάτη. Βενετία 1881» Οὗτος εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπὸ τοῦ 1619 ἐκδόσεις τοῦ Εὐχολογίου, τὴν τοῦ *Goar*, τὴν ἐν Βενετία ἑλληνολατινιστὶ ἔκδοσιν (1775) καὶ τὰς σλαβωνικὰς ἐκδόσεις τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ρωσίας. Αἱ τοιαῦται «ἐκδόσεις ἔχουσιν ἐκτενεστέραν τὴν μορφήν περιλαβοῦσαι οὐ μόνον πάσας τὰς ἐν τῇ λειτουργικῇ πράξει ἐνσωματωθεῖσας παρακελεύσεις τοῦ διακόνου καὶ τὰς εἰς αὐτὰς ἀνταποκρίσεις τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ καὶ ἱκανὰς ὁδηγίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποτυποῦται ἐν αὐτοῖς πλήρως ἢ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα τελειουργία τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ νὰ μὴ καταλείπηται οὐδὲν εἰς τὴν ἀπὸ μνήμης συμπλήρωσιν, ὡς ἐγένετο τοῦτο ἐν τοῖς εἰληταρίοις καὶ τοῖς παλαιοῖς κώδιξιν»¹ Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς οὐδὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ἐκ τοῦ Τυπικοῦ τῶν πατριαρχείων καὶ τῶν ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν αὐτῶν ἐκδοθέντων λειτ. βιβλίων. Ἐκ τούτων εἶδε ὡς φαίνεται μόνον τὸ «Ἀρχιερατικὸν περιέχον τὰς θείας λειτουργίας . . . ἔτι δὲ καὶ τὰς τάξεις πασῶν τῶν χειροτονιῶν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ

μόνον φαίνεται ὅτι κατεκινήθη καὶ συνεβουλεύθη καὶ κώδικας, καὶ παρουσιάζει καὶ βελτιώσεις τινάς, ἀλλ' οὐδεμίαν διάφορον σημειοῦται γραφὴν. Τὸν συντομώτερον τύπον κατὰ τὰ ἀρχαῖα εἰλητάρια ἔχουσι καὶ τινες ἐκδόσεις τοῦ 1811 ἐν τῷ τυπογρ. Θεοδ. Πάνου καὶ 1863 καὶ 1876 τοῦ Φοίνικος.

1) Ταῦτα αὐτολεξεί ἐκ τοῦ κ. *Τρεμπέλα* (σ. κ'—κα'). Ἐν τούτοις καὶ περὶ τῆς ἄλλης συντομωτέρας μορφῆς λέγει τὰ ἴδια: «Ἀναντιλέκτως ἢ ἐπιτομωτέρα αὕτη ἔκδοσις τῶν λειτουργιῶν ἀκολουθοῦσα πιστῶς τὴν ἐν τοῖς παλαιοῖς κώδιξι καὶ εἰληταρίοις μαρτυρουμένην παράδοσιν ἠὲν ἠήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου», σ. ιγ'—ιδ'.

ἀρραβῶνος . . . καὶ ἄλλας ἀναγκαίας τοῖς ἀρχιερεῦσιν εὐχὰς ἐκδοθὲν ἤδη εἰς χρῆσιν τῶν ἀρχιερέων ἐπιμελείᾳ συντόνῳ τῶν Πανιερωτάτων ἐφόρων τῆς Πατριαρχικῆς τυπογραφίας». Ἐν Κων/πόλει 1820, 4ον, σ. 69,¹ καὶ συνεπέρανεν, ὅτι ταῦτα ἔχουσι «τὴν ἐπιτομωτέραν ἔκδοσιν τῶν λειτουργιῶν» (σ. ιδ'). Δὲν θὰ ἔγραφε τοῦτο ἐὰν ἐβλεπε τὴν ἐξῆς ἐπίσημον ἔκδοσιν. «Ἱερατικόν, περιέχον τὰς θείας λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν προηγιασμένων, μετὰ τῆς τυπικῆς διατάξεως ἐκδοθὲν εἰς χρῆσιν τῶν ἱερέων ἐγκρίσει τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας ὑπὸ τῆς τῷ πατριαρχικῶν Τυπογραφεῖον διευθυνούσης Ἐπιτροπῆς. Ἐν Κων/πόλει 1895, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ τυπογραφείου», 8ον, σ. η', 161².

Ἡ «Διευθύνουσα Ἐπιτροπὴ» γράφει «τοῖς ἐντευξομένοις»: «Ἡ Μεγ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀνάγκης προφανῶς τὴν θεραπείαν ποθοῦσα, οἷα ἐστὶν ἀναντιρρήτως ἡ τῇ ἐπιστάσει τῶν πατριαρχείων ἔκδοσις ἀπάντων τῶν ἐκκλ. βιβλίων, ὧν πολλὰ ἐν ξέναις χώραις ἐς δεῦρο ἀνατυπούμενα δίχα τῆς προσηκούσης ἐγκρίσεως τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν οὐκ εἰσιν, ὡς εἰκός, ἀπηλλαγμένα ἀμαρτημάτων, ἐντολὴν δέδωκε τῇ τῷ Πατρ. τυπογραφεῖον Διευθυνούσῃ Ἐπιτροπῇ. ἵνα βαθμηδὸν χωρήσῃ ἐπὶ τὸ ὅσιον καὶ εὐσεβὲς ἰουτὶ ἔργον». ³ Τὸ »Ἱερατικόν« εἶναι τοῦ μᾶλλον ἐκτενεστέρου τύπου καὶ ἔχει καὶ τοὺς διαλόγους,⁴ καὶ πάντα τὰ τῆς ἐλληνολατ. ἐκδόσεως

1) Εἶναι τὸ πρῶτον ἐκδοθὲν μετὰ πάσης φιλοκαλίας ἐκ τῆς Πατρ. τυπογραφίας βιβλίον.

2) Ἐκ τῶν καλλιτέρων εἰς ἐμφάνισιν βιβλίων, ἅπερ ἐξεδόθησαν ἐν Κων/πόλει καὶ Ἀθήναις, συναρμολογηθὲν ὑπὸ τοῦ ἱερέως Μακαρίου Τανταλίδου: φέρει καὶ δύο σπουδαιοτάτας εἰκόνας τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου ἐκ ψηφιδωτοῦ τοῦ Θ' ἢ Γ' αἰῶνος.

3) Καὶ ἐξέδοτο οὕτω τὸ «Τυπικόν» 1888, τὴν «Σύ.οψιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν» καὶ τὸ «Προσευχητάριον».

4) Τούτοις βλ. παρὰ τῷ κ. Τρεμπέλα ἐν ἀρχῇ σ. ι' ὑπ' ἀριθ.

τοῦ Δούκα. Κατὰ ταῦτα πίπτει τελείως ἡ θεωρία τοῦ κ. Τρεμπέλα περὶ τῆς λατινογενοῦς προελεύσεως τῶν τυπικῶν διατάξεων, ἀφοῦ καὶ τὸ Οἶκουμ. Πατριαρχεῖον πρὸς τῆ Κεντρικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπιτροπῇ καὶ διὰ δύο τῆς Ἱ. Συνόδου Ἐπιτροπῶν, ἣτις «ἐπισταμένως τοῦτο (τὸ ἱερατικόν) ἐπιθεωρήσασα καὶ συμπληρώσασα . . . ἐνέκρινε», ὡς λέγεται ἐν τῷ προλόγῳ (σ. 5').

Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ πορίσματα ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐντύπων πηγῶν τῆς λειτουργίας. Οὐδόλως δ' ἀληθεύει, ὅτι οἱ τε διάλογοι καὶ τὰ παρεπόμενα τούτοις τροπάρια προσδίδουσιν εἰς τοὺς νεωτέρους κώδικας «ἕκτασιν ὑπερδιπλασίαν τῆς τῶν εἰληταρίων καὶ παλαιότερων κωδίκων» (σ. 1α'). Ταῦτα μόλις ἀποτελοῦσι δύο σελίδας. Ἡ διάκρισις τῶν δύο λειτουργικῶν τύπων κατὰ τὸν συγγ. παρουσιάζεται ἐν τοῖς χειρογράφοις. Οἱ παλαιότεροι κώδικες εὐχολογίων καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ τὰ εἰλητάρια μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΣΤ' περιέχουσι τὸν συντομώτερον τύπον καὶ εἶναι 43 ἐξ ὧν τρία εἰλητάρια, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΣΤ'—ΙΗ' μεταβατικὴν μορφήν καὶ 24 τὸν πληρέστερον.¹

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀπὸ τῶν ἐντύπων τοῦ Δούκα διαδιδόμενων πανταχοῦ ὑπὸ τῆς Οὐνίας εἰς χεῖρας τῶν ἀπλοϊκῶν ἱερέων Ὁρθοδόξων, πολλοὶ καὶ ἀντέγραφον, ὥστε ἔχομεν τοῦ τύπου τούτου πολυπληθεῖς κώδικας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, «πιστὰ ἀντίγραφα τῶν ἐκτενεστέρων ἐκδόσεων τῆς Βενετίας» (σ. 1β'). Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς τὸ κείμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κυριωτέρων κωδίκων, ὑπὸ τὴν πλατυτέραν μορφήν παρουσιαζόμενον δημοσιεύει ὁ κ. Τρεμπέλας. Αἱ ἀποσημειούμεναι διάφοροι γραφαὶ ἀνα-

1—8. Ἐκ τούτων λείπει μόνος ὁ 1 : 'Ὁ Διάκονος' Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ κτλ.

1) Αὐτὰ λέγει ὁ συγγ. ἐν σ. 1α'.

φέρονται εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν δύο τύπων καὶ ἐντεῦθεν οἱ ὀλίγοι ἐκτενεῖς κώδικες.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη τῶν λειτ. κωδίκων καὶ τῶν ἐντύπων διαίρεσις γίνεται ὅσον ἀφορᾷ, οὐχὶ βεβαίως τὸ κείμενον τῆς λειτουργίας, ἀλλὰ τὰς τυπ. διατάξεις. Περὶ τῆς προελεύσεως ὁ συγγρ. παρέχει ἡμῖν ἀντιφατικὰς θεωρίας καὶ ποὺ μὲν γράφει ὅτι αἱ προσυῆται αὗται εἶναι τοῦ πρώτου ἐκδότου Δούκα «κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν τῇ ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ κρατούντων» (σ. ιε'), ὡς καὶ αἱ διαφοραὶ «ἔνιαι τῶν ὁποίων προδίδουσι προφανῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας» (σ. ιζ'). Ἀμέσως δὲ κατωτέρω : καθίσταται πλέον βέβαιον ὅτι ὁ Δημ. Δούκας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συνεργασθέντες . . . τὰς παρεισαχθείσας εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν διατάξεις ἔλαβον ἐκ τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φιλοθέου φερομένης ἀρκούντως προγενεστέρως αὐτῶν διατάξεως».

Αὕτη ἀληθῶς εἶναι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἀντίγραφον δηλ. γεγονός, καθ' ὃν ἔτι χρόνον ἔζη ὁ Πατριάρχης, ὅστις ἦν ἐπίσης Ἀγιορείτης ἡγούμενος τῆς μονῆς Λαύρας.¹ Παρὰ τὴν «Διάταξιν» ταύτην «τῆς θείας λειτουργίας» ὁ κ. Τρεμπέλας δημοσιεύει καὶ ἑτέραν συντομωτέραν ἐκ κώδ. 662 αἱ. ΙΒ' ΙΓ' τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν (σ. 1—16).

Οὕτω διαμορφωθείσα ἡ «Διάταξις» διέμεινε σχεδὸν στερεότυπος κατὰ τὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους καὶ εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ παρὰ τῷ Δούκᾳ, μετ' ἐλαχίστων διαφορῶν καὶ κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Δούκας ὡς γράφων διὰ Λατίνους ἔχει ὀλοκλήρους τὰς περικοπὰς τῆς Διατάξεως, ἐνῶ ὁ Φιλόθεος ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ὡς γνωστῶν τοῖς ἱερεῦσιν,

1) Οὗτος ὑπῆρξε καὶ ὑμνογράφος συνθέσας ἄλλα τε ποιήματα περιεχόμενα ἐν κώδικι 580 τῆς Λαύρας καὶ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ (οὗ καὶ τὴν μνήμην καθιέρωσε τὴν Β' Κυριακὴν τῶν νηστειῶν) πλὴν τοῦ ἐν τῷ Τριωδίῳ κανόνος, φέροντος τὴν ἀκροστιχίδα «Γεωργίου».

ὡς καὶ μέχρι τοῦδε ἐκδίδονται παρ' ἡμῖν π. χ. ἡ ἀρχὴ τῆς Προσκομιδῆς :

Διάταξις Φιλοθέου.

σ. 2.

Εἶτα ἐλθόντος τοῦ ἱερέως ποιούσιν ὁμοῦ προσκυνήματα τρία ἔμπροσθεν τῆς προθέσεως λέγοντες ἕκαστος τό : Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι ἢ τὸ Ἐξηγόρασας ἡμᾶς.¹

Καὶ ποιεῖ ὁ ἱερεὺς εὐλογητόν.

Εἶτα λαμβάνει ὁ ἱερεὺς ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὴν προσφορὰν ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ τὴν ἁγίαν λόγχην καὶ σφραγίζων σὺν αὐτῇ τρίτον ἐπάνω τῆς σφραγίδος τῆς προσφορᾶς λέγει: Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι δὲ βάσις τῶν τυπ. διατάξεων ἦτο διὰ πάντα τοὺς μετὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα χρόνους ὁ Φιλόθεος ἀποδείκνυται μὲν δι' ὅλου τοῦ ἔργου τοῦ κ. Τρεμπέλα καὶ μάλιστα διὰ

Διάταξις Δούκα.

Εἶτα προσκυνήματα τρία ἔμπροσθεν τῆς προθέσεως ποιήσαντες, λέγοντες ἕκαστος τό· Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἄμωρτωλῷ καὶ ἐλέησόν με : καὶ τὸ ἐξηγόρασας ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου τῷ τιμίῳ σου αἵματι τῷ σταυρῷ προστλωθεὶς καὶ τῇ λόγχῃ κεντηθεὶς, τὴν ἀθανασίαν ἐπήγασας ἀνθρώποις Σωτὴρ ἡμῶν δόξα σοι.

Καὶ ποιεῖ ὁ ἱερεὺς εὐλογητόν : Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.

Εἶτα λαμβάνει ὁ ἱερεὺς ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὴν προσφορὰν, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ τὴν ἁγίαν λόγχην καὶ σφραγίζων σὺν αὐτῇ ἐπάνω τῆς σφραγίδος τῆς προσφορᾶς λέγει: Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

1) Αἱ μὲν τυπικαὶ διατάξεις δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, αἱ δὲ περικοπαί, ἦτοι στίχοι κυρίως τῶν Ψαλμῶν, καὶ τροπάρια ἐκ τῶν λειτ. βιβλίων κυρίως ἐκ τῆς Παρακλητικῆς διὰ μελάνης σημειοῦνται εἰς πάσας τὰς ἐκδόσεις.

τοῦ «Παραρτήματος» (σ. 222—40) ἐνθ' ὃ συγγρ. δὲν γνωρίζω διατὶ τὴν Προσκομιδὴν, ἤτοι τὸ προπαρασκευαστικὸν τῆς θείας λειτουργίας μέρος ἐξέδοτο ἐν τέλει τοῦ βιβλίου, μεθ' ὃ παραπέμπει : (« Ἴδε συνέχειαν ἐν σελ. 20»). Ἡ ἐπιγραφή τοῦ μέρους τούτου ἔχει : « Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας συντεθεῖσα παρὰ τοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου », καὶ ἐκδίδεται κριτικῶς ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων κωδίκων. Διὰ τῆς ἀντιβολῆς ταύτης γίνεται ἐξόφθαλμον πλέον, διτι εἰσηγητῆς τῆς πλατυτέρας μορφῆς τῶν τυπ. διατάξεων εἶναι ὁ Φιλόθεος.

Δυστυχῶς ὁ κ. Τρεμπέλας ἔργῳ τοιούτῳ σπουδαίῳ ἐπιχειρήσας περιορίσθη μόνον εἰς τοὺς κώδικας τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἐξετάσῃ, ὡς λέγει, περὶ τοὺς 80 κώδικας. Ἀλλ' ἐκ τούτων ἐλάχιστοι ἔχουσι παλαιογραφικὴν ἀξίαν, οἱ δὲ λοιποὶ εἶναι νεώτατοι, ἐλεεινὰ ἀντίγραφα τῶν διαφορῶν ἐκδόσεων τοῦ τύπου Δούκα. Οὕτω μόνον οἱ 9 τούτων εἶναι τοῦ IB'—ID' αἰῶνος, 5 τοῦ IE', 34 τοῦ IE', 14 τοῦ IH' καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ IΣT'. Ἐὰν ὀλίγον ἐκοπίαζεν καὶ μετέβαινεν εἰς Ἀθῶ θὰ εὔρισκεν εἰς τὴν Λαύραν π. χ. ἐκτὸς πολυαριθμῶν κωδίκων ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς χρονολογημένων καὶ 5 δεκάδας εἰληταρίων (I'—IE' αἰῶνος). Ἐπίσης καὶ δὲν ἐχρησιμοποίησε μίαν ἀξίαν λόγου πηγὴν τὰς διαφορῶν ἀρχαίας ἐκδόσεις τῆς θ. λειτουργίας, αἵτινες ἔχουσι πάντοτε ἀξίαν χειρογράφων, ὅταν μάλιστα τὰ χειρόγραφα προέρχωνται ἐκ τούτων. Προχείρως λαβὼν σημειώσεις τινὰς ἐκ τῶν Λαυρ. εἰληταρίων ἀποσημειοῦμαι ἐνταῦθα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ πλούτου ὅστις περικλείεται εἰς ταῦτα· καὶ δὴ ὅσα παντελῶς ἐλλείπουσιν ἐκ τῶν χρησιμοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Τρεμπέλα κωδίκων, οἷς καὶ παραπέμπω, ἵνα ὁ ἀναγνώστης εὐρίσκη ἐκεῖ τὸ οἰκεῖον μέρος τῶν ὧδε σημειουμένων :

« Καὶ τοῦ λαοῦ διαμειβομένου τῇ ἐπίφωνήσει » (Ἐλεον εἰρήνης σ. 95).

«Ὁ διάκονος (ἀναγινώσκει) τὰ δίπτυχα τῶν ζώντων»
(Μετὰ τὸ ἐξαιρέτως σ. 117).

Ἡ διάταξις αὕτη περιέχεται εἰς πλείστα εἰλητάρια· Ὁ κ. Τρεμπέλας ἐκ 5 κωδίκων ἔχει· «Ὁ διάκονος τὰ δίπτυχα τῶν κεκοιμημένων» ἀλλ' ἐν τῇ ὑποσημειώσει διτὸν ζώντων καὶ τεθνεώτων ἐμνημονεύοντο (ὡς ἄλλως γίνεται καὶ νῦν).

Οὕτως ἔχει καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀλλ' ἐκεῖ (σ. 184) δύο κώδικες λέγουσιν ὅτι ὁ ἱερεὺς μνημονεύει τῶν ζώντων.

«Εἰς παρησίαν τὴν πρὸς σὲ» (σ. 126)· Ἐν οὐδενὶ τῶν εἰληταρίων ὑπάρχει.

«Ἐἴτα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς θείας μεταλήψεως αἴρεται τὰ ἅγια λείψανα».

Τοῦτο ἔχει ἐπὶ διαφόρους γραφὰς καὶ λείπει ἐντελῶς παρὰ Τρεμπέλα (βλ 150).

«Εὐλογία κυρίου ἐφ' ἡμᾶς» (σ. 158).

Ὁ σύντομος οὗτος τύπος ἀπαντᾶται ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ (I' αἰ.) εἰληταρίῳ.

(Ἀκολουθεῖ.)

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυτσᾶς).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ *)

Μετὰ τὴν τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἐρχόμεθα εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου.

«Ἐως ὧδε τὰ διπλοκατηχούμενα, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις λειτουργίαις τοῦ μεγάλου Βασιλείου μετὰ τὸ εἰπεῖν τό : ἵνα καὶ αὐτοί, ἀρχεται οὕτως ὁ διάκονος (ὅσοι κατηχούμενοι προσέλθετε σ. 166). Βλ. αὐτόθι ποῖα τὰ διπλοκατηχούμενα»).

«Μετὰ τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ἐν τῇ θείᾳ τραπέζῃ τῶν ἁγίων δώρων ἀπόθεσιν θυμιάσας ὁ ἱερεὺς τὰ ἅγια καὶ εὐξάμενος λέγει πρὸς τὸν διάκονον : εὖξαι ὑπὲρ ἐμοῦ, δέσποτα (ἀλλ' ἀδελφέ)· ὁ διάκονος : Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σε, Μνήσθητι καὶ ἡμῶν, δέσποτα, ὁ ἱερεὺς : μνησθείη σου κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ. Μετὰ δὲ τὴν εἴσοδον ὁ ἱερεὺς λέγει (ἀλλ' ὁ διάκονος) θυμιάσας τὰ ἅγια λέγει».

Ταῦτα ὡς συντομώτατα εὐρίσκονται παρὰ Τρεμπέλα (σ. 170).

«Ὅτε δὲ μέλλει στρέψαι τὰ ἅγια ὁ ἱερεὺς, ἔνθα προετέθησαν, ἐν τῷ αἶρειν αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἁγίας τραπέζης, λέγων

*) Ἴδε Τεῦχος Α'—Β'—Γ' 1941, σελ. 25.

καθ' ἑαυτὸν : ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεὸς καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου» (σ. 192).

Οὐδὲν ὁ κ. Τρεμπέλας οὐδαμοῦ ἀναφέρει περὶ τοῦ Ἱεροδιακονικοῦ», ὅπερ πλήρως ἐπιγράφεται οὕτως : «Ἱεροδιακονικόν, ἐν ᾧ περιέχεται ἅπαντα ἢ τῆς Ἱεροδιακονίας διάταξις ἐν τε τῷ μεγ. Ἑσπερινῷ καὶ τῷ Ὁρθρῷ καὶ ταῖς τρισὶ λειτουργίαις τὰ νῦν μετατυπωθὲν καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν. Ἐνετίγησι, παρὰ Νικολάου Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1830» 24ον, σ. 71.

Τὸ Εὐχολόγιον τοῦ Φοίνικος τῆς Βενετίας (ἐκδ. Ἰω. Βελούδου 1850) σ. 1—12, γράφει : «Διάταξις κτλ. συντεθεῖσα παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου κυρίου Φιλοθέου». Ἐνταῦθα εἶναι λίαν ἐκτεταμένη, συντομωτέρα εἰς τὸ Ἱεροδιακονικὸν καὶ συντομωτάτη εἰς τὸ Εὐχολόγιον τοῦ 1862 (σ. 38—44). Ἄλλ' ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σπουδαία διαφορὰ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἐκδόσεις, ὅτι πλήρης ἡ Διάταξις, ἀλλὰ κατὰ τὸν συντομώτερον τύπον, ὑπάρχει μόνον εἰς τὸ Ἱεροδιακονικόν, ἐνῶ τὸ Εὐχολόγιον 1850 ἔχει μόνην τὴν τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ Ὁρθρου (καίτοι γράφει καὶ τῆς λειτουργίας), καὶ τὸ τοῦ 1862 μόνην τὴν τῆς θείας λειτουργίας. Ἐν τῇ Λαύρᾳ τὸ ὑπ' ἀρ. 42 εἰλητάριον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τελευτῶντος¹, ἔχει ἐν τοῖς καθέκαστα τὸν συντομώτερον τύπον, ἀλλ' ἐνιαχοῦ ἔχει προσθήκας μὴ περιεχομένας ἐν τοῖς Εὐχολογίοις. Μετὰ τὴν ἐπίθesis (κατὰ τὴν προσκομιδὴν) ἐπὶ τοῦ ἁγίου ποτηρίου τῶν δύο καλυμμάτων, ὅπερ ἀναφέρει τὸ Εὐχολόγιον,² ἐπάγεται : «καὶ εἰς τὸν ἀέρα λέγει : «ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἢ ἀρετὴ αὐτοῦ

1) Τῶν εἰληταρίων δὲν δύναται τις νὰ καθορίσῃ ἀκριβῶς τὸν χρόνον διότι κατὰ παράδοσιν διετηρήθη ὁ στρογγυλόμορφος τῶν γραμμάτων τύπος. Εἰς τοῦτο ὁμως ὅπως καὶ εἰς πολλὰ μνημονεύονται ἐν τοῖς ζῶσιν οἱ βασιλεῖς Ἀνδρόνικος καὶ Εἰρήνη καὶ εἶναι Ἀνδρόνικος ὁ Α' (1183—1185).

2) Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκδοσιν τοῦ 1862.

καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ», ὅπερ ρητὸν τὸ Εὐχολόγιον ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ β' καλύμματος· εἰς δὲ τὸν ἀέρα ἔχει : «σκέπασον ἡμᾶς ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερύγων σου κτλ.» (σ. 42). «Εἶτα θυμιᾷ ὁ διάκονος τὰ ἅγια ὡσαύτως καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν σταυροειδῶς γύρωθεν καὶ ὄλον τὸ θυσιαστήριον ψάλλων τὸν Ν' ψαλμὸν καθ' ἑαυτὸν, καὶ ποιήσας σταυρὸν μετὰ τοῦ θυμιατοῦ ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης κρεμᾷ τὸ θυμιατόν». Οὐδὲν τούτων ἔχει τὸ Εὐχολόγιον εἰ μὴ ὅτι ὁ διάκονος θυμιᾷ τὴν πρόθεσιν καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν αὐτῆς (σ. 43). Καὶ κατὰ τὸ Τρισάγιον ἔχει ἐπὶ πλεόν τάδε : «Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν τὸ Δόξα καὶ νῦν καὶ ἄρξασθαι τοῦ Θεοτοκίου, λέγει ὁ διάκονος πρὸς τὸν ἱερέα κεκλικῶς δηλονότι τὸν αὐχένα καὶ τὸ ὠράριον αὐτοῦ κατέχων τοῖς τρισὶ δακτύλοις τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ χειρὸς λέγων : εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν καιρὸν τοῦ Τρισαγίου, ὁ ἱερεὺς σφραγίζων λέγει, ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν . . . καὶ σταθεὶς ὁ διάκονος ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν μετὰ τὸ πληρωθῆναι τὸ Θεοτοκίον δείκνυσι τοῖς ἔξω τὸ τούτου ὠράριον καὶ ἄρχονται ψάλλειν τὸν Τρισάγιον ὕμνον . . . Ὁ δὲ διάκονος ἴσταται πλησίον τοῦ ἱερέως καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι τούτων (γρ. τούτους) τὴν εὐχὴν καὶ εἰπεῖν τοὺς ἔξωθεν ψάλλοντας τὸ Δόξα καὶ νῦν προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης ἐκ τρίτου λέγοντες ἡσυχῶς ἅγιος ὁ Θεός...».

Ἐκ τούτων μεμονωμένας τινὰς φράσεις ἔχει ὁ κ. Τρεμπέλας (σ. 42). Καὶ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου :

«Καὶ εἰπὼν τὸ Ἀμήν ὁ διάκονος ἴσταται ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ εἰξάμενος αἶρει τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον καὶ ἐξέρχεται καὶ καθίσας ἐν τῷ σκαμνίῳ βλέπει τὸ Εὐαγγέλιον ὃ μέλλει ἀναγνῶναι μέχρι τοῦ πληρωθῆναι τὸ Ἀλληλουῖα· εἶτα ἀνίσταται καὶ ἀπέρχεται εἰς τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἔθος ἐστὶ εὐαγγελίζεσθαι τὸν διάκονον, καὶ στάντος αὐτοῦ ἐκφωνεῖ ἀπὸ τῶν ἔνδον ὁ ἱερεὺς Σοφία, ὀρθοὶ κτλ.»

Τὸ «Διακονικὸν» (οὕτως ἐπιγράφεται ἡ ἔκδοσις τοῦ 1860) ἔχει τὸσον : «καὶ λαβὼν τὸ Εὐαγγέλιον ἐξέρχεται καὶ ἴσταται

ἐν τῷ συνήθει τόπῳ». Ποῦ ἔκειτο ἄρα γε τὸ σκαμνίον, καὶ διατί ἐκάθητο ἐκεῖ; (βλ. Τρεμπ. σ. 55). «Καὶ ἴσταται (ὁ διάκονος) μετὰ τὸ πληρῶσαι ὁ ἱερεὺς (sic) τὴν εὐχὴν· εἰ δὲ βούλεται λέγει τὰ μένοντα τῆς μεγάλης συναπτῆς».

Δηλ. ἐκ τῆς προσθήκης ταύτης διδασκόμεθα ὅτι ἔκτοτε πολλὰ τῆς μεγάλης συναπτῆς παρελείποντο· ὅθεν καὶ ἐν τῷ εἰληταρίῳ δὲν ὑπάρχουσιν.

«Ὁ δὲ διάκονος εἰσελθὼν ἐν τῷ βήματι καὶ προσκυνήσας ἀσπάζεται τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ ἴσταται μετ' εὐλαθείας ὅτι πολλῆς προσέχων νηφόντως μήποτε ἢ μυῖαι ἢ τι τῶν ζωύφιων προσπελάσῃ τοῖς ἀχράντοις δώροις, ὅταν δὲ εἴπῃ ὁ ἱερεὺς «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν», εἴπῃ δὲ καὶ τὴν εὐχὴν, εὐχεται τρίτον καὶ σφραγίζει τὰ ἅγια· τότε ὁ διάκονος ἀπέρχεται καὶ ἴσταται ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ κλίνας τὸν αὐχένα, τὸ τε ὠράριον τῆς δεξιᾶ κατέχων χειρὶ καὶ ταύτην ἀνέλκων τῆς ἁγίας τραπέζης προσεύχονται ἀνέτως ἐκεῖσε ἀποκρίνεται» (βλ. Τρεμπ. σ. 105).¹

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν μίαν σπουδαίαν διαφορὰν ἐν τῷ μετὰ χειρας εἰληταρίῳ ὡς πρὸς τὰς μερίδας εἰς τὴν προσκομιδὴν ἣτοι διαλαμβάνει μόνον τρεῖς. τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τρίτην δι' ὅλους τοὺς ἁγίους, ἐνῶ κατὰ μὲν τὸ Εὐχολόγιον αἱ μερίδες εἶναι 9 ἰσάριθμοι πρὸς τὰ 9 τάγματα τῶν ἀγγέλων (σ. 40—41) παρὰ δὲ τῷ κ. Τρεμπέλα καὶ 14 καὶ 15 ἐν ὄλῳ (σ. 234—7). Οὗτος ἐκ τριῶν κωδίκων ΙΣΤ', ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος παρέχεται τὴν δὲ τὴν εἶδησιν περὶ τῶν μερίδων: «Μέσον αὐτὸν τὸν Χριστόν, τὸ ἀληθινὸν φῶς . . . αὐτὸς γὰρ διὰ τοῦ ἄρτου μέσον ἐστὶ. Ἡ μήτηρ δὲ διὰ τῆς μερίδος ἐκ δεξιῶν ἀγγελοι δὲ καὶ ἅγιοι ἐξ ἀριστερῶν, ὑποκάτω δὲ ἅπαν τῶν αὐτοῦ πιστευσάντων εὐσεβὲς ἄθροισμα . . . » (σ. 238). Ὁ

1) Μόνην μνεῖαν τοῦ Διακονικοῦ ποιεῖται ὁ κ. Τρεμπέλας ἐν σ. 61 ἐκ τοῦ Δημητριάδου λαμβάνων: (Ἡ συνέχεια κατὰ τὸν κώδ. τῶν διακονικῶν σ. 83).

κώδιξ Θ ο ἔχων 9 μερίδας εἶναι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, οἱ δὲ ἔχοντες τὰς πολλὰς τοῦ ΙΣΤ'—ΙΖ'. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ὑπάρχει «Σύντομος ἐρμηνεία. Περὶ τοῦ τίνα τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ ἁγίου Ἄρτου, ἐν οἷς τιθέναι εἰώθαμεν τότε ἅγιον Ποτήριον, τὴν Σφραγίδα τῆς Θεοτόκου καὶ τὰς λοιπὰς τῶν ἁγίων ἑννέα Μεριδας κει τίνος ἕνεκα ἑννέα καὶ οὐ πλείους ἢ ἐλάττους τιθέμεθα».¹ Καὶ λέγεται ἐνταῦθα ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑννέα εἶναι κατὰ μίμησιν τῶν οὐρανίων ταγμάτων· «ὥσπερ γὰρ ἐκεῖσε κατὰ τὸν . . . Διονύσιον Ἀεροπαγίτην εἰς ἑννέα τάγματα πᾶσα ἡ τούτου στρατιὰ διήρηται, οὕτω, κἀνταῦθα θεοπρεπέστατα· ὁ αὐτὸς γὰρ ἐν ἀμφοτέροις τυγχάνων διατελεῖ Ἰησοῦς»· καὶ ὅτι ἡ τάξις αὕτη ἡ τάξις αὕτη τελεῖται εἰς τὰς μονὰς τοῦ ἁγίου Ὁρους, ἐν αἷς τηροῦνται ἀπαραλλάκτως αἱ τῶν ἁγίων πατέρων διατάξεις. «Εἰ δὲ καὶ ἐν τοῖς πρότερον τυπωθεῖσιν Εὐχολογίοις τούναντίον τῆς παρούσης τάξεως καὶ ἐρμηνείας καθορᾶται, οὐ χρὴ ἀποδέχεσθαι τοῦτο ὡς καὶ παρὰ τῆς ἁγιωτάτης Μ. Ἐκκλησίας ἀποβληθεῖσα ἢ τοιαύτη διάταξις, ἡ δὲ παρούσα ἐπικυρωθεῖσά τε καὶ βεβαιωθεῖσα»².

Ὅποσας τοιαύτας εἰδήσεις καὶ διατάξεις περικλείουσιν αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις, ἃς δυστυχῶς δὲν ἐμελέτησεν ὁ κ. Τρεμπέλας, ὥστε νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ φιλολογικὴν μορφήν³. Οὕτω ἐν τῷ αὐτῷ μετὰ χειρὸς Εὐχολογίῳ τοῦ Βελούδου εὐρίσκω τὴν ἐξῆς ἀξιόλογον σημείωσιν εἰς τὸ πρὸ

1) Ἐκδ. Βενετίας 1850, σ. 42—43.

2) Αὐτ. σ. 43. Ἡ ἐπίσημος αὕτη ἐρμηνεία τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐπανελήφθη ἀπὸ τοῦ Εὐχολογίου τῆς Βενετίας εἰς πᾶσαν αὐτοῦ ἔκδοσιν καὶ εἰς τὴν τελευταίαν τοῦ Σαλιβέρου (Ἀθήναι 1927) σ. 32.

3) Ἐν τῇ μετὰ τὸν ἁγιασμόν τῶν τιμίων δώρων εὐχῇ: «Ἡμᾶς δὲ πάντα . . . ἐνώσαι ἀλλήλοις καὶ . . . ποιῆσαι μετασχεῖν τοῦ τοῦ ἁγίου σώματος . . . » (σ. 184) δὲν ὑπάρχει ῥῆμα, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ τοιοῦτον ἕξωθεν ἢ ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Τὸ Εὐχολόγιον τοῦ 1877 ἔχει ἀντὶ ἀπαρεμφάτου εὐκτικὴν: «ἐνώσαις», «ποιήσαις», ὅπερ οὐδαμοῦ εὔρον.

τῆς εὐλογίας τῶν τιμίων δώρων μέρος τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου ἀναφερομένην τοῦ ἐκδότου :

« Ἐν τισι προεκδοθεῖσιν Εὐχολογίαις μετὰ τὸ » ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης ἀναγινώσκειται κατὰ συνέχειαν : « εὐχόμενοι καθ' ἑαυτοὺς καὶ λέγοντες τὸ Ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Εἶτα τὸ Κύριε ὁ τὸ πανάγιόν σου πνεῦμα κτλ. ». Ταῦτα πάντα ἐτέθησαν ἐν σημειώσει ὡς μὴ ἀπαντώμενα τοῦ Εὐχολογίου ἐκδόσει καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ ἀχλδ' ἔτους, μῆδ' ἐν εἰληταρίοις καὶ λειτουργίαις χειρογράφοις, ἅς καὶ ἔχομεν ἀνὰ χειρας· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ ἐπισήμῳ τοῦ Εὐχολογίου κώδικι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ποτὲ μὲν σωζογένη ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Μ. Σπηλαίου νῦν δὲ ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ, ὃν καὶ ἀκριβῶς ἐξητάσαμεν· καὶ τοῦτο εὐλόγως, διότι διακόπτουσι τὴν ἔννοιαν τῆς εὐχῆς, ἣς τὸ τέλος συνδέεται τῇ εὐλογίᾳ τῶν τιμίων δώρων, ἀμέσως μετὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπίκλησιν, ἵνα καταπέμψῃ τὸ πανάγιον αὐτοῦ πνεῦμα. Μᾶλλον δὲ τὰ τῆς Πεντηκοστῆς τροπάρια, ποίημα ὄντα ὀψιαίτερον, εἰσὶ τοῦ Χρυσοστόμου μεταγενέστερα περίπου τέσσαρας αἰῶνας· διὸ νῦν οἱ πλεῖστοι τῶν ἱεουργούντων εἰώθασιν ταῦτα παραλείπειν ἢ λέγειν πρὸ τῆς εὐχῆς τῆς ἐπικλήσεως, ὡς οὐκ ὄντα οὐσιώδη τῆς λειτουργίας μέρη, ἀλλ' ἐπίσασκτα παρὰ τινος, ἴσως εὐλαθείας χάριν».¹

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τυπικῶν διατάξεων αἵτινες καταλαμβάνουσι τὸ πλεῖστον μέρος τῆς συγγραφῆς τοῦ κ. Τρεμπέλα, καὶ ἐπεκτείνεται ὁ περὶ τούτων λόγος εἰς δεκάδας πολλαχοῦ κατὰ συνέχειαν σελίδας ἄνευ κειμένου (πρβλ. μετὰ τὴν εὐχὴν τοῦ τρισαγίου σ. 45—57, μετὰ τὴν τοῦ Χερουβικοῦ σ. 77—87, καὶ μετὰ τὸ «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις» σ. 131—

1) Αὐτ. σ. 66. Ἐν τῷ «Τὰ σα ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν» σημ. «Ἐν χειρογράφοις καὶ παλαιαῖς ἐκδόσεσιν ἀπαντᾶται «προσφέροντες», ὅπερ ὀρθότερον, ὅπως καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ κώδικες τοῦ κ. Τρεμπέλα (σ. 110).

147). Ὅπως καὶ δλόκληρος ἡ εἰσαγωγή (σ. θ'—κβ'). Περὶ δὲ τοῦ κειμένου τῆς θείας λειτουργίας, ὅπερ εἶναι τὸ πᾶν ἐν-
ταῦθα ἡμισέληδον! μόλις ἀφιέρωσεν ὁ συγγ. εἶναι δὲ πρωτο-
φανὲς ὅτι εἰς τοιαύτην σπουδαιοτάτην κριτικὴν ἔρευναν τῆς
θείας λειτουργίας οὔτις οὐδεμίαν οὔτε τὴν ἐλαχίστην ποιεῖται
περιγραφὴν τῶν κωδίκων· ἀλλ' εἰς ἓν φύλλον ἔχει τὸν ἀριθμὸν
μόνον αὐτῶν καὶ τὸ ἔτος, καὶ τοῦτο κατ' αἰῶνας IB', IZ', IH'
κτλ. καὶ ἔτι χειρὸν IA'—IB'. H'—Θ'. IF'—ID'. IΣT'—IZ'.
κ.έ. Βεβαίως ὁ κ. Τρεμπέλας ὡς θεολόγος ἐμελέτησε τὸ No-
vum Testamentum graece ed. C. Tischendorf. Editio octava
critica major, τόμ. I—III, ὑπὸ C. R. Gregory, Lipsiae
1884—94, ἐν ᾧ τὰ Prolegomena εἰς τόμον ὀγκωδέστατον
πραγματεύονται περὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ περὶ τῶν δισχιλίων
καὶ πλέον χειρογράφων, καὶ τοῦ A. Rahlfs τὸ Verzeichnis
der griechischen Handschriften des alten Testaments, Ber-
lin 1915, 8ον, σ. XXVI, 443 (ἐν τοῖς Nachrichten vonder
König. Ges. der Wiss. zu Göttingen, Philol. hist. Klasse
1914, Beiheft), ἐνθα περιγράφονται πάντες οἱ μέχρι τοῦ XVI
αἰῶνος, γνωστοὶ τῆς Π. Διαθήκης κώδικες πλὴν τῶν λειτουρ-
γικῶν. Τούτους ὑπέσχετο νὰ περιγράψῃ ἰδιαιτέρως καὶ ὄντως
ἔπραξε τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς τὸ I τεῦχος τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ
σ. 29—136. Die alttestamentlichen Lectionen der griec-
hischen Kirche. Ἐν τοῖς Καταλόγοις τούτοις θαυμάζει τις
τὴν γερμανικὴν μεθοδικότητα ἀκρίβειαν καὶ δὴ τὴν ὑπομονήν.
Πότε θὰ ἐξυπνήσωμεν καὶ ἡμεῖς οἱ τὴν Ἀνατολήν, τὴν μη-
τέρα τῶν φώτων, οἰκοῦντες! Τὸ ἀρχαιότερον τῶν χειρογράφων
τούτων τοῦ H'—Θ' αἰῶνος εἶναι ὁ Βαμβεριανὸς κώδιξ, ἀλλὰ
τοῦτον ἐμελέτησεν ὁ συγγ. ἐκ δευτέρας χειρὸς ἐπὶ τῇ βάσει
τῆς ἐκδόσεως F. E. Brightman (Liturgies Eastern and We-
stern, Oxford 1896). Καὶ εἰς τοῦτο μὲν δὲν ἐπιμένομεν·
διότι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς Εὐρώπην (καίτοι ἠδύνατο νὰ
λάβῃ φωτογραφίας), ἀλλὰ δὲν συγχωρεῖται αὐτῷ νὰ μὴ συμ-
βουλευθῇ τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ἁθω. Οὐδ' ἀναπληροῖ τὴν ἔλ-

λειψιν ταύτην τὸ Εὐχολόγιον τοῦ Δημητριάδου, ὅπερ τυπικὰς διατάξεις κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχει, καὶ ὅπερ οὐδόλως θεωρεῖται ἔκδοσις ἀρτία ἀπὸ παλαιογραφικῆς ἀπόψεως. Καὶ ὅμως αὐτὸ ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ συγγρ. ἀπεπειράθη, ὡς γράφει, νὰ θεραπεύσῃ τὸ μεταξὺ τῶν ἀπὸ τοῦ Η' μέχρι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος κενόν». (σ. κα') διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς λειτουργίας.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἀμφιβάλλομεν περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ συμπεράσματος εἰς ὃ κατέληξεν, ὅτι «μεταξὺ αὐτοῦ (τοῦ Βαμβ. κώδικος) καὶ τῶν μεταγενεστέρων τούτου ελληταρίων καὶ τῶν λειτουργικῶν κωδίκων τῶν πρὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος οὐδεμία παρατηρεῖται θεμελιώδης διαφορὰ» δεδομένου μάλιστα ὅτι «μεταξὺ τῆς ἡλικίας ἐκείνων καὶ τῆς ἡλικίας τούτων παρεπίπτουσι τέσσαρες ὅλοι αἰῶνες» (σ. κα'). Περὶ τῶν διαφορῶν τῶν ἀντιγράφων ἐξίσταται τις καὶ εἰς μικρὸν χρόνον, ἀναμετρῶν αὐτάς.¹

(Ἀκολουθεῖ.)

1) Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τυπογραφικῆς εἶναι ἐξάμβλωμα· ποῦ ἤκουσθη ἐν βιβλίον νὰ ἔχη ἐν τέλει 10—12 φύλλα παροράματα!

2) Ὁ Ὁριγένης διὰ τὰ ἀντίγραφα τῆς Κ. Διαθήκης γράφει ἐν Migne τόμ. ΙΕ' § 14 εἰς Ματθαῖον: «Νυνὶ δὴλονότι πολλὴ γέγονεν ἢ τῶν ἀντιγράφων διαφορὰ εἴτε ἀπὸ ραθυμίας τινῶν γραφέων εἴτε ἀπὸ τόλμης τινῶν μοχθηρῶς τῆς διορθώσεως τῶν γραφομένων εἴτε καὶ ἀπὸ τῶν τὰ ἑαυτοῖς δοκοῦντα ἐν τῇ διορθώσει προστεθέντων ἢ ἀφαιρούντων».

πεδος χῶρος δέον ν' ἀναζητηθῆ μάλλον πρὸς Β. τῆς ὁδοῦ ὅπου ἔχουσι συσσωρευθῆ πολλά χῶματα.

Ὁ C Mommert ἐτόλμησε νὰ τοποθετήσῃ τὴν ἑλλειπτικὴν δίοδον τῆς Λατινικῆς ἐκδόσεως Α. ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὰς ἄλλας καὶ ἀνέγνω τὸ κείμενον ἐν ἐπεξηγήσει «foris portam (in platea) quae est ad aquilonem (viae) quae ducit Cedar (Cedron)=ἔξω τῆς πύλης (ἐν πλατείᾳ), ἣτις εἶναι πρὸς Β. (τῆς ὁδοῦ) τῆς ἀγούσης εἰς Κηδάρ (Κέδρων).¹

† Ὁ Ἱεροσολύμων ΤΙΜΟΘΕΟΣ

1) Saint Etienne et ses sanctuaires à Jérusalem 1912, 68.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ,
(νῦν Ἐπισκόπου Κορυθαίας).

ΑΙ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΓΕΝΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ
ΕΝ Τῇ ΟΡΘΟΔΟΞῃ ΑΝΑΤΟΛΙΚῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑῖ *)

Ἐνταῦθα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων σταχυολογοῦμεν ἐκ τῶν τῆς Λαύρας εἰληταρίων διαφορὰς τινὰς μὴ σημειουμένας παρὰ τῷ κ. Τρεμπέλα εἰς ὃν καὶ παραπέμπομεν παραθέτοντες, τὸ ἐκδοθὲν ὑπ' αὐτοῦ κείμενον.

Α' Εἰλητάρια (λειτουργ. Χρυσσοστόμου).

«Σοφία» (14).¹ «Εἰρήνη, σοφία, ὀρθοί» (3).

Τρεμπέλας (Αἱ τρεῖς λειτουργίαι).

«Σοφία· ὀρθοί» (σ. 38).

Εἰς τὸ σπουδαιότατον τοῦτο μέρος ὁ συγγρ. τοῦτο μόνον σημειοῦται: «Σοφία ὀρθή καὶ ἄλλοι τινές». Εἶναι ὁμοῦς λίαν ἀξιοσημείωτος ἡ παράδοσις τῶν δύο Λαυρ. εἰληταρίων. Καὶ τοῦ μὲν 14 ἡ γραφή ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ ἀρχαιότερα καὶ σημαίνει τὸ τοῦ Λουκ. β' 52 ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Ἄποκ. ιγ' 18 ὧδε ἡ σοφία ἐστίν. Τοῦ δὲ 3 φαίνεται ἀρχαία καὶ εἶναι ἐκ

*) Ἴδε Τεῦχος Ζ'—Η'—Θ' 1941, σελ. 291.

1) Οἱ ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὰ εἰλητάρια τῆς Λαύρας κατὰ τὸν Κατάλογον τοῦ Χρυσσοστόμου.

τοῦ Ἐφεσ. β' 14: αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Εἰς τὴν λει-
 τουργίαν τοῦ Χρυσοστόμου πρὸ τοῦ ἀποστόλου ὁ ἱερεὺς λέ-
 γει: «Πρόσχωμεν. Εἰρήνη πᾶσι. Σοφία· πρόσχωμεν» (σ. 45).
 Πολυζήτητον εἶναι τὸ ὀρθοὶ ἢ ὀρθή. Ὁ Συμεὼν δὲ Θεσσα-
 λονίκης ἔχει καὶ τρίτην γραφήν: «ὀρθοῖ». «Καὶ ἡ φωνὴ τοῦ
 διακόνου, τὸ Σοφία ὀρθοῖ· ἀνώρθωσε γὰρ ἡμᾶς ἀναστὰς ὁ Κύ-
 ριος καὶ ἀνύψωσε» (σ. 109). Ἀνεπιγνώτως βεβαίως ὁ μετα-
 φράσας τὴν λειτουργίαν Ἀλθανιστὶ σεβ. Φανόλης διὰ τοῦ Ur-
 tēsī, ο τῆ drejtë περιέλαβεν ἐν μιᾷ λέξει urtēsī τὴν ἔννοιαν
 τῶν δύο: εἰρήνη καὶ σοφία· διότι δύο σημαινόμενα ἔχει ἡ λ.
 ἐν τῇ Ἀλθανικῇ: rī urtë = κάθησαι φρόνιμα, fjala të urta =
 αἱ παροιμίαι (τοῦ Σολομῶντος) ὡς σοφὰ λόγια. Ἐν τῇ νῦν
 Ἀλθανικῇ φιλολογίᾳ ἡ λέξις urtēsī σημαίνει σοφίαν, διὰ δὲ τὴν
 εἰρήνην ὑπάρχει τὸ raqje ἢ qelëse. Τὸ ὀρθοὶ μετεφράσθη të
 drejtë ἤτοι εὐθεῖς, δίκαιοι.

«Ὁ ἐπὶ σωτηρία τοῦ γένους
 τῶν ἀνθρώπων δωρούμενος ἐξα-
 ποστείλας τὸν μονογενῆ σου
 υἷον» (26, 27).

«Εὐχαριστήσας, ἀγιάσας, κλά-
 σας» (13).

«Τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμε-
 νον» (13).

Τὸ εἰλητάριον ἔχει ὅπως τὸ κείμενον τοῦ Ματθαίου κατ'
 28 καὶ Μάρκου ιδ', 24, ἐνῶ ὁ Λουκᾶς ἔχει: τὸ περὶ ὑμῶν
 κβ' 20, καὶ ἀντιγραφεὺς τις παρέλαβεν ἀμφοτέρω.

«Ἐτι προσφέρομέν σοι τὴν
 λογικὴν ταύτην λατρείαν».

«Ὁ τὴν σωτηρίαν τῷ γένει
 τῶν ἀνθρώπων ἐξαποστείλας
 τὸν μονογενῆ σου υἷον καὶ
 Θεὸν» (σ. 64).

«Εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἀ-
 γιάσας, κλάσας» (σ. 107).

«Τὸ περὶ ὑμῶν καὶ πολλῶν
 ἐκχυνόμενον» (σ. 109).

«Ἐτι προσφέρομέν σοι τὴν
 λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμα-
 κτον λατρείαν» (σ. 111).

Ὅλα σχεδὸν τὰ εἰλητάρια ἔχουσι οὕτω καὶ ὁ παρὰ
 Τρεμπ. κῶδ. R.

«καὶ ἔλθῃ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς»
σ. (24).

«ἀνεπαίσχυντα καὶ καλὴν ἀ-
πολογία» (σ. 16).

B' Εἰλητάρια (λειτ. Βασιλείου).

«κατέδειξας ἡμῖν τὸ μέγα τοῦ-
το μυστήριον» (πλείστα εἰλητ.).

«οὐ γὰρ δεσπόζεις τῶν ἐπου-
ρανίων ἐπιγείων καὶ καταχθο-
νίων» (12).

«λειτουργοὺς τοῦ ἁγίου σου
θυσιαστηρίου, πρόσδεξαι ἡμᾶς
προσεγγίζοντας τῶν ἁγίων σου
φρικτῶν μυστηρίων» (2).

Καὶ ἐν ἄλλῃ κατωτ. (182) εὐχῆ ὁ Βασ. ἔχει: «λειτουργ-
γεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ».

«ἔλεον, εἰρήνην» (σ. 12, 13,
15, 17, 39).

Οὕτω ἀποκαθίσταται πλέον τὸ ὀρθὸν εἰλημμένον ἐκ τοῦ
Τίτ. α' 2: «χάρις, ἔλεος, εἰρήνη» καὶ Ἰούδ. 2: «ἔλεος ὑμῖν
καὶ εἰρήνη». Οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχει τὸ ἔλεον εἰρήνης, ὡς ἐξά-
γεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω: «τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προ-
σφέρειν».

«καὶ ἔλθῃ εἰς τὸ ἁγιᾶσαι
ἡμᾶς» (σ. 129).

«ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικὰ καὶ
καλὴν ἀπολογία» (σ. 88).

Τρεμπέλας.

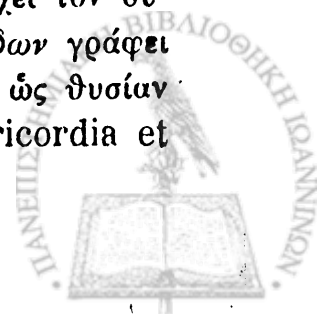
«κατέδειξας ἡμῖν τὸ μέγα τοῦ-
το τῆς σωτηρίας μυστήριον»
(σ. 167)

«οὐ γὰρ δεσπόζεις τῶν ἐπου-
ρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων» (σ.
74 καὶ 168):

«λειτουργοὺς τῶν ἁγίων σου
μυστηρίων πρόσδεξαι ἡμᾶς προ-
σεγγίζοντας τῷ ἁγίῳ σου θυ-
σιαστηρίῳ» (σ. 171).

«ἔλεον εἰρήνης» (σ. 173).¹

1) Ὁ *Τρεμπ.* ἔχει ἀκριβῶς οὕτω: ΗΕ «ἔλεον εἰρήνη» (ἀντὶ
εἰρήνης ὡς ἔχουσι πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις. Ὁ Σολίβερος
(1924) «ἔλαιον», ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Χρυσ. σ. 95 ὁ *Τρεμπ.* ἔχει τὸν συ-
νήθη τύπον: «ἔλεον εἰρήνης». Καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀνδίδων γράφει
κοί πιστοὶ ἐπαγγέλλονται πρῶτον μὲν ἔλεον, εἶτα εἰρήνην, ὡς θυσίαν
αἰνέσεως», *Migne*, 140, 445 (αὐτ.) καὶ οἱ λατ. *miseri cordia et*
ra.

«Στῶμεν καλῶς, ἅγιος ὁ Θεός, Στῶμεν καλῶς,
στῶμεν μετὰ φόβου, ἅγιος ἰσχυ- στῶμεν μετὰ φόβου» (σ 173)
ρὸς» (35).

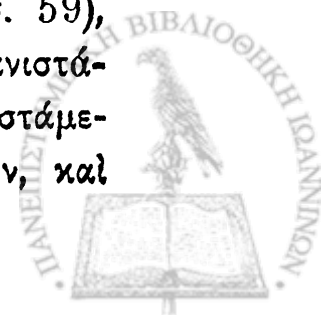
Ἡ προσθήκη αὕτη συνδέει τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον μετὰ τοῦ γεγονότος τῆς πτώσεως τοῦ Ἑωσφόρου, ὁπότε ὁ Ἀρχάγγελος ἔδωκε τὸ γενικὸν πρόσταγμα πρὸς τὰ λοιπὰ τάγματα διὰ τοῦ Στῶμεν καλῶς πρόσχωμεν· «ὕμνησε μετὰ φωνῆς, κατὰ τὸ Συναξάριον τῆς 11' Νοεμβρίου, τὸν τῶν ὄλων Κύριον, ὡσανεὶ λέγων· ὅτι πρόσχωμεν ἡμεῖς οἱ κτιστοὶ γεγονότες, τί πεπύθησιν οἱ μεθ' ἡμῶν μέχρι τοῦ νῦν φῶς ὑπάρχοντες καὶ νῦν γενόμενοι σκότος· ἢ τοιαύτη οὖν συγκρότησις ὠνομάσθη Σύναξις ἀγγέλων, τουτέστι καὶ ὁμόνοια καὶ ἔνωσις», πρὸς βλ. «Ὁρθοὶ πρὸς Κύριον μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐστῶτες ὧμεν προσφέρειν». Ἀποστ. Διατ. (σ. 93).

«Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου» (2). «Τοῦτό μου ἐστι τὸ σῶμα» (σ.182).

«καὶ φοβεραῖς αὐτοῦ παρουσίας» (21).

«καὶ φοβεραῖς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας» (σ. 183).

Κατὰ ταῦτα τὸ κείμενον τῶν εἰληταρίων εἶναι σύντομον ἄνευ τοῦ φόρτου ἐκείνου τῶν νεωτέρων κωδίκων, τῶν περιττῶν προσθηκῶν τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἀντιγραφῶν ἐκ κακῶς ἐννοουμένης εὐλαθείας—τὸ ἀρχέτυπον κείμενον ἦν ἀπλοῦν καὶ ἀπερίττον—ἐνόμιζον δηλ. ἐκεῖνοι, ὅτι δὲν ἤρκει νὰ λέγωσιν «ἅγιον πνεῦμα», ἵνα ἐκδηλώσωσι τὸν σεβασμὸν, καὶ μετέβαλον εἰς «πανάγιον πνεῦμα» καὶ ἡ «ἅγια Τριάς» ἐγένετο «Παναγία Τριάς». Ὄντως αἱ μεγάλαι ποικιλίαι ὑπάρχουσιν εἰς τὰς διατάξεις π. χ. ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ ἀρχιερεὺς ἐπεύχεται, ὁ ἱερεὺς, ὁ ἱερεὺς εὐχεται, ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται, ὁ ἱερεὺς κλινόμενος ἐπεύχεται, ὁ ἱερεὺς κλινόμενος λέγει (τὸ Εὐχολόγιον τοῦ 1877 ἔχει· ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς (σ. 59), καὶ ἀνιστάμενος σφραγίζει τὰ ἅγια τρίτου (sic) λέγων, ἀνιστάμενος σφραγίζει τρίτον τὰ ἅγια δῶρα λέγων, καὶ ἀνιστάμενος ὁ ἱερεὺς σφραγίζει ἐκ τρίτου τὰ ἅγια δῶρα λέγων, καὶ

ἀνιστάμενος ὁ ἱερεὺς σφραγίζει τρίτον τὰ ἅγια δῶρα λέγει, καὶ ἀνιστάμενος καὶ σφραγίζων τρίς τὰ ἅγια δῶρα λέγει (τὸ Εὐχολόγιον ἔχει: καὶ ὁ ἱερεὺς ἀνιστάμενος καὶ σφραγίζων τὰ ἅγια δῶρα λέγει (σ. 61). Τὸ δέ: καὶ λαβὼν ὁ ἱερεὺς ἐκ τοῦ ἄρτου μερίδα εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον ἔχει 12 γραφὰς διαφόρους. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν βασιλέων καὶ τὰς μνήμας τῶν ἁγίων φυσικῶς δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν 4 Πατριαρχῶν.¹

Διὰ τὸ κείμενον τῆς θείας λειτουργίας ὡς βάσιν ἔχει ὁ κ. Τρεμπέλας, ὡς εἴπομεν, τὸ τοῦ Βαρβερινοῦ κώδικος, ὡς ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Brightman*, μετὰ τῶν ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ *Goar* σημειουμένων γραφῶν (σ. κα'). Καὶ ἠκολούθησε μὲν αὐτῷ, διότι εἶναι τὸ ἀρχαιότερον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ συντομώτερον π. χ. εἰς τὴν ἐν σ. 125 εὐχήν: «Σοὶ παρακατιθέμεθα κτλ. εἰς βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομίαν, εἰς παρρησίαν τὴν πρὸς σέ, μὴ εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα».

Τὰ Λαυριωτικὰ εἰλητάρια πάντα καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ κώδικες, οὓς αὐτὸς εἶχεν ὑπ' ὄψιν δὲν ἔχουσι τό: «εἰς παρρησίαν τὴν πρὸς σέ»· καὶ ὁμοῦς διетήρησεν αὐτό, ὅπερ παρέλκει ἐνταῦθα. Τοῦναντίον ἐν τῷ «Τὰ σὲ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρωμεν» σ. 100) τὰ τε λαυρ. εἰλητάρια καὶ πάντες σχεδὸν οἱ κώδικες ἔχουσι «προσφέροντες», ὅπερ καὶ ἡ σύνταξις, καὶ ὁμοῦς δὲν εἰσήγαγε τὸ ἄρθρον τοῦτο εἰς τὸ κείμενον. Ὡστε ἔχομεν τὸ κείμενον τῆς λειτουργίας κατὰ ἓνα μόνον κώδικα, οὐχὶ πάντοτε τὸν καλλίτερον, οὕτινος τὰς γραφὰς διетήρησεν ἀνεπάφους ὁ κ. Τρεμπέλας.

Παρὰ ταῦτα, ἅπερ καὶ ἦσαν ἐνδεχόμενα εἰς τοιαύτην πρωτότυπον ἐργασίαν, ἐν τῷ συνόλῳ τὸ βιβλίον τοῦ ζηλωτοῦ θεολόγου ἀποφοίτου τοῦ Ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου εἶναι ἀξιόλογον ἰδίως διὰ τὰς δαφιλεῖς ὑποσημειώσεις. Ταύτας καλῶς

1) Ταῦτα κατὰ τὰ εἰλητάρια ἐξεφωνοῦντο καὶ ὅταν ἐλειτούργει ἱερεὺς, ἐνῶ νῦν μόνον ἐκτάκτως, ὅταν λειτουργῇ ἀρχιερεὺς.

κάλλιστα ποιῶν ἐτύπωσε διὰ μεγάλων Λειψιανῶν στοιχείων, ὥστε καὶ οἱ τὴν δρασιν ἀσθενῆ ἔχοντες νὰ δύνανται εὐκόλως νὰ ἀναγινώσκωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὄλη ἐκτύπωσις διὰ τῆς ποιικιλίας τῶν διαφόρων στοιχείων, τιμᾶ τὸ τυπογραφεῖον τῆς Θρησκ. ἀδελφότητος «ἡ Ζωή». Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ προθύμως ἀνέλαβε τὴν δαπάνην τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ βιβλίου τούτου (ὅπως καὶ ἡ ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σινᾶ διὰ τὴν ἐκεῖ μεταβασιν τοῦ κ. Παντελάκη). Οὐκ οἶδα ὅμως διατί οὕτως ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἀνταμειφθεὶς ὁ κ. Τρεμπέλας μετὰ τὴν τοῦ βιβλίου ἐκτύπωσιν ἐγκατέλιπεν αὐτὴν τόσον ἀστόργως, ὅπως καὶ ἄλλα τινὰ τῶν μελῶν, χωρὶς νὰ ἀφήσῃ κἂν ἴχνη διαβάσεως. Ἡ Μεγ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία λίαν εὐφροσύνως ἐχαιρέτισε τὸ πρωτόλειον τοῦτο τῆς «Μεγάλης ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς», καὶ προθύμως υἱοθετήσασα αὐτὸ ἀνέλαβε καὶ τὴν διάδοσιν παρὰ ταῖς λοιπὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας. Πράγματι ὅμως διὰ νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς ἐνασχόλησιν ἐπὶ τῆς διορθώσεως τῶν λειτουργ. βιβλίων. Ἀπέλυσε δὲ πρὸς τοῦτο καὶ τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιον:¹ Διὰ ταύτης διασαφηνίζεται καὶ ἡ σύστασις τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐγκύκλιος Πατριαρχικῆ Ἐπιστολῆ πᾶσαις ταῖς Ὁρθοδόξοις Αὐτοκεφάλοις Ἐκκλησίαις.

Μακαριώτατε καὶ Ἀγιώτατε . . . , ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ λίαν ἀγαπητὲ καὶ περιπέθητε ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργῆ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε . . . , τὴν Ὑμετέραν σεβασμίαν Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Ἡ καθ' ἡμᾶς Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, εἰς τὴν ἀνάγκην ἀποβλέπουσα ἐνιαίας καὶ ἐγκύρου, διὰ τῆς ἀμέσου

1) Ἀντιγράφω ἐκ τῆς «Ὁρθοδοξίας», Κων/πολις, τόμ. Ι', 1935 σ. 352—55.

ἐκκλησιαστικῆς μερίμνης ἐκδόσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, προέβη πρὸ τριετίας εἰς τὴν σύστασιν ἰδιαιτέρας μεγάλης Πατριαρχικῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἐξ εἰδικῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν, ἱεραρχῶν, καθηγητῶν καὶ λοιπῶν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος κυρίου Χρυσάνθου, ἔργον ἐχούσης τὴν παρασκευὴν καὶ κατάρτισιν τοῦ κειμένου ἐκάστου σήμερον ἐν χρήσει λειτουργικοῦ βιβλίου, μετὰ τὴν τακτικὴν δὲ τελικὴν ἔγκρισιν ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὴν ἐπιμελῆ ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῆς ἐκτυπώσεως καὶ ἐκδόσεως, ὅπως οὕτω τὰ ἱερά λειτουργικά βιβλία, ἀπηλλαγμένα τῶν οἰωνοδῆποτε τυπογραφικῶν ἢ ἄλλων σφαλμάτων καὶ κηρῶν τὴν προσήκουσαν φέροντα καὶ ἐξωτερικῶς ἐμφάνισιν, μετὰ κύρους τε εἰς χρῆσιν κοινὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὑπάρχωσι καὶ ὡς ἄριστα εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τέλεσιν συντελῶσιν.

Καὶ ἡ μὲν ἀρχικὴ καὶ ἄμεσος αἰτία, ἡ εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τὴν ἡμετέραν Ἀγιωτάτην Ἐκκλησίαν κινήσασα, ἦν, ὡς εἴρηται, ἡ παρ' αὐτῇ ἀνάγκη τῆς τακτοποιήσεως τῆς ἐκδόσεως τῶν ἱερῶν λειτουργικῶν βιβλίων, τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κλίματι καὶ ὅπου τούτων χρῆσις γίνεται ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸν σκοπὸν πρῶτιστα τοῦτον κατευθύνει ἤδη, καθ' ἣν ἔχει ἐντολήν, τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἡ ἡμετέρα μεγάλη Πατριαρχικὴ Ἐπιτροπὴ.

Παραλλήλως ὁμως πρὸς τὴν ἄμεσον ταύτην φροντίδα καὶ τὸ κύριον ἔργον, ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη, ἡμετέρα εὐλογία, χωρεῖ εὐκαίρως εἰς πᾶσαν ἄλλην σχετικὴν διερευνητικὴν καὶ προπαρασκευαστικὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν, δυναμένην διευκολῦναι ἐν καιρῷ τὸ ἔργον καὶ γενικωτέρας τινὸς ὑπὸ τῆς δλης Ἀγίας ἡμῶν Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἀναθεωρήσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, συμφώνως καὶ πρὸς ὅσα ἦ κατὰ τὸ ἔτος 1930 συνελθοῦσα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Προκαταρκτικὴ Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ

διὰ τῆς περὶ ἐνιαίας διατάξεως τοῦ τυπικοῦ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν ἀποφάσεως αὐτῆς ἐγνωμάτευσε.

Πρόσφορον οὖν διὰ ταῦτα ἐλογισάμεθα ὅπως τὴν τε σύστασιν τῆς παρ' ἡμῖν περὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων Ἐπιτροπῆς καταστήσωμεν γνωσιτὴν καὶ ταῖς ἀδελφαῖς Ἐκκλησίαις, ἀδελφικῶς τε ταύτας τηρῶμεν ἐνημέρους τῶν ἐκάστοτε ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης καὶ τῶν ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν γινομένων ἐκδόσεων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, οὐ μόνον ἵνα καὶ αὐταὶ χαίρωσιν, ὡς οὐκ ἀμφιβάλλομεν, εἴ τι, σὺν Θεῷ μέλλει γίνεσθαι ἐν τῷ σπουδαίῳ τούτῳ ἔργῳ παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀγαθὴν παρέχωμεν ἀφορμὴν, ὅπως καὶ αὐταί, τῇ συμπράξει τῶν οἰκείων Θεολογικῶν σχολῶν καὶ ἐλλογίμων Θεολόγων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, μελετῶσι προπαρασκευαστικῶς τὸ σπουδαῖον θέμα, ἵνα αἰσίως ποτὲ ἐν καιρῷ, γνώμη καὶ ἀποφάσει τῆς ὅλης Ἁγίας ἡμῶν Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, συντελεσθῇ ἢ ὡς ἐξεταστέα πρὸς ἐκτέλεσιν θεωρηθεῖσα ἀναθεώρησις τῶν ἱερῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἡ ἔγκυρος καὶ ὁμοίμορφος, ἀπὸ κοινῆς ἀποφάσεως, ἐκδοσις αὐτῶν, πρὸς χρῆσιν αὐτῶν ἐν ἀπάσαις γενικῶς ταῖς Ἀγίαις Ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις.

Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀπαρχὴ τῶν φιλοτίμων κόπων τῆς ἡμετέρας Ἐπιτροπῆς παρεσκευάσθη καὶ εὐλογία ἡμετέρα ἐξετυπώθη ἤδη ἢ ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐλλογιμωτάτου κ. Π. Ν. Τρεμπέλα ἐκπονηθεῖσα προπαρασκευαστικὴ περὶ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας μελέτη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Αἱ Τρεῖς Λειτουργίαι, κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας. Ἀθῆναι 1935», ἄσμενοι συνοδικῶς ἐγνωμεν καὶ ὠρίσαμεν πέμψαι ἀνὰ δύο ἀντίτυπα τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐκάστη τῶν ἀδελφῶν Ἀγιωτάτων Ἐκκλησιῶν, ἵνα αὐταὶ γνῶσιν ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς ἐργασίας ταύτης λάβωσι καὶ κρίνωσι περὶ αὐτῆς διὰ τῶν πολλὰ χρόθεν δὲ οὕτω ἐξενεχθησομένων μετὰ μελέτην κρίσεων, διευκολυνθῇ ἢ συναγωγῇ ὡς οἶόν τε θαψιλῶν καὶ βεβαίων πορισμάτων, χρησίμων εἰς τὸ ἔργον τῆς τε ἡμετέρας ἐκδόσεως καὶ τῆς γενικῆς ἐν καιρῷ ἀναθεωρήσεως.

Περὶ τῆς μελέτης δὲ ταύτης εἰδικῶς προκειμένου, παρακαλοῦμεν ὅπως ἐν ταῖς ἀδελφαῖς Ἐκκλησίαις ἐπιστηθῆ ἡ προσοχὴ καὶ καθορισθῆ ἡ γνώμη αὐτῶν ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν ἐν τῷ συνημμένῳ ὡδε Σημειώματι περιεχομένων ὠρισμένων ἐρωτημάτων, ἵνα ἐν καιρῷ εὐρεθῶσι παρεσκευασμένοι πᾶσαι αἱ ἀδελφαὶ Ἐκκλησίαι πρὸς τὸν ἀπὸ συμφώνου καθορισμὸν τοῦ ὀριστικοῦ κειμένου τῶν λειτουργικῶν δέλτων.

Ὅθεν μετὰ χαρᾶς γράφομεν καὶ ἀνακοινοῦμεθα ταῦτα καὶ τῇ Ὑμετέρᾳ περισπουδάστῃ Μακαριότητι καὶ τῇ κατ' Αὐτὴν Ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ πέμποντες ἅμα Αὐτῇ συγχρόνως τῇ παρουσίᾳ καὶ τὰ δύο ἀντίτυπα τῆς ὡς ἄνω μελέτης «Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι», ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ σκοπῷ.

Ἐπὶ δὲ τούτοις μετ' ἀγάπης ἀδελφικῆς καὶ αὐθις αὐτὴν ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι καὶ τὰ κράτιστα εὐχόμενοι, διατελοῦμεν.

ἀγλς' Σεπτεμβρίου ζ.'

Τῆς Ὑμετέρας σεβασμίας Μακαριότητος

ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος

Σημείωμα ἐρωτημάτων, ἀναφερομένων εἰς τὸ κείμενον τῶν λειτουργικῶν δέλτων.

1) Ἐν ταῖς εὐχαῖς, ταῖς ἐκφωνήσεσι καὶ τοῖς διακονικοῖς τοῦ κειμένου τῶν λειτουργικῶν δέλτων τίνες γραφαὶ κρίνονται προτιμητέαι τῶν σήμερον ἐν χρήσει;

2) Ὡς πρὸς τὰς τυπικὰς διατάξεις, αἵτινες, ὡς ἐξηγεῖται ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς μελέτης τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα, παρεισηχθησαν εἰς τὸ κείμενον τῶν λειτουργικῶν δέλτων μὲν κατὰ τὸ δεῦτερον τέταρτον τοῦ 16 αἰῶνος, τί κρίνεται μᾶλλον προκριτέον καὶ ἀκολουθητέον; Διατηρηθήσεται δηλοῦν τὸ

νέον τοῦτο καθεστώς, ἢ γενήσεται ἐπάνοδος εἰς τὸ παλαιότερον, καθ' ὃ ἡ διάταξις τῆς θείας Λειτουργίας ὑπῆρχε κεχωρισμένη εἰς ἰδίαν αὐτοτελεῖ ἔκδοσιν, προτασσομένων ἐνίοτε τῶν λειτουργικῶν κωδίκων, οἵτινες περιελάμβανον μόνον τὰς εὐχάς, τὰς ἐκφωνήσεις καὶ τὰ διακονικὰ μετὰ συντομωτάτων ἐπιγραφῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ βραχυτάτων ὁδηγιῶν, ἢ προτιμηθήσεται διαχάραξις μέσης τινὸς ὁδοῦ, προτασσομένων μὲν ἐκτενῶν τυπικῶν διατάξεων ἐν ἀρχῇ τῶν λειτουργικῶν δέλτων, παρεισαγομένων δὲ εἰς τὸ κείμενον αὐτῶν διατάξεων οὔτε τοσοῦτον ἐκτενῶν, οἷαι ἀπαντῶνται ἐν τοῖς νεωτέροις κώδιξιν, οὔτε ὁμοίως καὶ τῶν τοσοῦτον βραχειῶν τῶν εἰληταρίων καὶ παλαιῶν κωδίκων;

3) Ἐν σχέσει πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν τυπικῶν τούτων διατάξεων ἐρωτᾶται, ποῖαι κατὰ τὰς σημειούμενας διαφο-

ρους τῶν κωδίκων γραφᾶς θεωροῦνται ἐπενεκτέαι μεταβολαὶ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς σελίδος 1 μέχρι 16 τῆς μελέτης τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα δημοσιευομένην διάταξιν τοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου, ἵνα αὕτη συγχρονισθῇ πρὸς τὴν σημερινὴν πράξιν;

Εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐρώτημα ἐπερωτᾶται: Κρίνονται εἰσακτέοι εἰς τὸ κείμενον τῶν λειτουργικῶν δέλτων οἱ ἐν ταῖς σελίσι θ', ι', τῆς Εἰσαγωγῆς τῆς μελέτης τοῦ κ. Τρεμπέλα σημειούμενοι διάλογοι μετὰ διακόνου καὶ ἱερέως, οἵτινες παρεισήχθησαν εἰς πολλοὺς τῶν νεωτέρων κωδίκων ἀπὸ τοῦ 16 αἰῶνος, καὶ, ψαλλομένων τοῦ Χερουβικοῦ καὶ τοῦ Κοινωνικοῦ, σημειωθήσονται καὶ τροπάρια τινὰ καὶ εὐχαί, ἵνα λέγωνται ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ, καὶ τινὰ εἰσὶ ταῦτα, δεδομένου ὅτι ἐν τοῖς νεωτέροις κώδιξι κρατεῖ πλήρης ἁρμονία κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα;

4) Τέλος ὁποῖα τις δέον, ἵνα ἐπιτάσσεται ἀπόλυσις ἀφοῦ καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο οὐ παρατηρεῖται ἁρμονία πλήρης μετὰ τῶν κωδίκων;

Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα δύνανται αἱ ἀδελφαὶ Ἐκκλησίαι

καὶ αἱ ἐν αὐταῖς Θεολογικαὶ Σχολαὶ καὶ οἱ εἰδικοί λόγοι ἵνα μελετήσωσιν, ὥστε ἐν μελλούσῃ ἐξετάσει τοῦ ζητήματος ὑπάρχειν πάντας παρεσκευασμένους, πρὸς καταρτισμὸν κειμένων λειτουργιῶν ἀνταξίου τοῦ κύρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δυναμένου καθιερωθῆναι εἰς κοινὴν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν χρῆσιν. ἐπιτυγχανομένης τῆς ἐν πάσιν ὁμοιομόρφου παρὰ πάσαις ταῖς Ὁρθοδόξοις Ἐκκλησίαις τελετουργίας τῆς θείας λειτουργίας καθ' ἀπάσας αὐτῆς τὰς λεπτομερείας.

Εἰς τὴν παρακείμενὴν ταύτης τῆς Μητρὸς ὑπακούσας Ἐκκλησίας συνέταξα τὴν διεξοδικὴν ταύτην εἰς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Τρεμπέλα βιβλιοκρισίαν, ἵνα ὑποβοηθῶ τοῖς ταγοῖς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεων σχετικῶν πρὸς τὸ κείμενον τῆς θείας λειτουργίας. Φρονῶ ἐν τέλει ὅτι τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν τε διατάξεων καὶ τοῦ κειμένου, ἀπὸ τοσοῦτων ἑκατοντάδων ἐτῶν, ἵνα μὴ εἶπω χιλιάδων καθιερωμένων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, δεόν νὰ στηριχθῇ ἐπὶ δεδομένων πλειόνων, ἐκείνων, ἅπερ περιέλαβεν ὁ κ. Τρεμπέλας ἐν τῷ εἰρημένῳ βιβλίῳ. Τὸ ζήτημα ἄνευ τῆς παραβολῆς τῶν ἀρχαίων εἰληταρίων οὐδόλως δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐξηντηλημένον, ἀφοῦ δὲν γνωρίζομεν εἰσέτι τὸν ἀκριβῆ χρόνον τῆς εἰσαγωγῆς τῶν τυπ. διατάξεων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ, εἴτε περιλαμβάνοντα αὐταὶ ἐν τῷ κειμένῳ, εἴτε ἦσαν ἐν τοῖς Τυπικοῖς τῆς Ἐκκλησίας κατὰ μέρος. Ὡς πρὸς τοὺς Διαλόγους μεταξὶ ἱερέως καὶ διακόνου, οὐδαμοῦ νῦν οὗτοι λέγονται, ἀφοῦ μάλιστα εἰς τοὺς πλείστους ναοὺς δὲν ὑπάρχουσι διάκονοι. Καὶ οὐ μόνον ἐν τοῖς ἐγκοσμίσις οὗτοι παραλείπονται, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ ἁγίου Ὁρους, ὅπου κατ' ἐξάρεσιν λέγονται δὲν ἀκούονται παρὰ τῶν μοναχῶν μετ' εὐχαριστήσεως.

Εἰς τὸν ἐρχομὸν αὐτοῦ, ὅπου, ὡς γένοιτο ἡ ἀναγκαστικὴ
εἶναι μαδαρικῶς ἐπιστηθλονικῶς ἠδὲ καὶ τῆς διαφύσεως
ἡ μαδαρικῆς Π. Τριμιπέλας ἡ βασιλοῦσα εἶχεν αὐδαδι-
κίον ἐνώπιόν ^{μου} ὀμυγῆσαι ἀπορριπῶν... ἔγραψε λοιπὸν
ἄρρητα ρήματα. ἐν τῇ "Γεωλογίᾳ" ἀμείων ἀσκήσε-
σαι ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ τομ. ΚΑ' 1950, σ. 638-641 διὰ
τοῦ ἀρθροῦ "Ἀδίκου τρισεως ἔλεγχος". εἶχε τὸ ἐξῆς κα-
λον τὸ ἀρθρον τοῦτο διότι προλαβὼν ἤρθε ἐτάμε με-
τακταν ἡ οὐκ ἐλήξεν ὁ ἀρθρον.

